HERMANN HESSE

STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDIMAS

Alma littera

HERMANN HESSE

HERMANN HESSE
STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDIMAS

ROMANAS

Iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Petrauskas ir Dominykas Urbas

Alma littera

UDK 830-3
He349

Vertė iš: Hermann Hesse
DAS GLASPERLENSPIEL
Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1977

ISBN 978-9955-24-479-0

RYTŲ KRAŠTŲ PILIGRIMAMS

STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDIMAS

Mėginimas duoti visiems suprantamą jo istorijos įvadą

... non entia enim licet quodammodo levibusque hominibus facilius atque incuriosius verbis reddere quam entia, verumtamen pio diligentique rerum scriptori plane aliter res se habet: nihil tantum repugnat ne verbis illustretur, at nihil adeo necesse est ante hominum oculos proponere ut certas quasdam res, quas esse neque demonstrari neque probari potest, quae contra eo ipso, quod pii diligentesque viri illas quasi ut entia tractant, enti nascendique facultati paululum appropinquant.

ALBERTUS SECUNDUS [1]

tract. de cristall. spirit. ed. Clangor et Collof. lib. I, cap. 28[1] Jozefo Knechto ranka taip išversta:

... tegul lengvabūdžiai žmonės sau mano, kad tam tikru atžvilgiu lengviau ir ne taip atsakinga vaizduoti žodžiais neegzistuojančius daiktus negu egzistuojančius, bet dievobaimingam ir sąžiningam istorikui atsitinka kaip tik atvirkščiai: niekas nesiduoda taip sunkiai pavaizduojama žodžiais ir vis dėlto nieko nereikia taip akivaizdžiai parodyti žmonėms, kaip tam tikrų daiktų, kurių egzistavimas nėra nei įrodomas, nei tikėtinas, bet kurie kaip tik dėl to, kad dievobaimingi ir sąžiningi žmonės juos laiko tartum esamais, per žingsnį priartėja prie būties ir galimybės gimti.

[1]Skaitmenimis pažymėti žodžiai komentuojami knygos pabaigoje.

Šioje knygoje mes ketiname surašyti tas negausias žinias, kurias mums pavyko surankioti apie gyvenimo kelią, nueitą Jozefo Knechto, *Ludi Magistri Josephi III**, kaip jis vadinamas Stiklo karoliukų žaidimo archyvuose. Nepamirštame fakto, kad šis mėginimas šiek tiek prieštarauja ar bent atrodo prieštaraująs vyraujantiems dvasinio gyvenimo dėsniams ir papročiams. Juk kaip tik išdildyti individualumą, kiek galint labiau įtraukti atskirą asmenį į auklėjamųjų įstaigų ir mokslų hierarchiją yra vienas iš aukščiausių mūsų dvasinio gyvenimo principų. Ir šis principas turi tokią seną tradiciją, jog šiandien nepaprastai sunku, o dažnai ir visiškai neįmanoma surankioti biografinių ir psichologinių detalių apie atskirus asmenis, ypačiai nusipelniusius šiai hierarchijai; labai dažnai net jų vardų nesiseka nustatyti. Toks jau yra vienas iš mūsų Provincijos dvasinio gyvenimo požymių, kad jos hierarchinė organizacija anonimiškumą laiko savo idealu, labai priartėdama prie šito idealo įgyvendinimo.

Jeigu vis dėlto atkakliai bandome šį bei tą patirti apie Žaidimo magistro Jozefo III gyvenimą ir bent apytikriai apmesti jo asmenybės paveikslą, tai darome tat, kaip esame įsitikinę, ne todėl, kad mėgintumėm sukurti asmens kultą ir negerbtumėm papročių, bet, priešingai, vien norėdami pasitarnauti tiesai ir mokslui. Yra tokia sena taisyklė: juo griežčiau ir ryžtingiau mes formuluojame kokią tezę, juo būtiniau ji reikalauja antitezės. Mes remiame

* Žaidimo magistro Jozefo III (*lot.*).

ir gerbiame idėją, kuria pagrįstas mūsų institucijų ir mūsų dvasinio gyvenimo anonimiškumas. Bet, vos žvilgtelėję į to dvasinio gyvenimo priešistorę, būtent į Stiklo karoliukų žaidimo raidą, neišvengiamai pamatysime, kad kiekviena šios raidos fazė, kiekvienas Žaidimo išplėtimas, kiekvienas pakeitimas, kiekvienas esminis jo posūkis – vis tiek, ar jį laikytumėm pažangiu, ar konservatyviu, – nors tiesiai ir nenurodo vienintelio ir tikrojo autoriaus, vis dėlto itin akivaizdžiai atsiskleidžia per asmenį, kuris tą pakeitimą įvedė, kuris tapo pertvarkymų ir patobulinimų įrankiu.

Tiesa, mūsų šiandieninis asmenybės supratimas gerokai skiriasi nuo to, kaip į ją žiūrėjo senesnių laikų biografai ir istorikai. Galėtum pasakyti, kad jiems, ir būtent autoriams tų epochų, kurios neabejotinai buvo linkusios į biografijas, esminis asmenybės bruožas atrodė jos nukrypimas nuo normos, anomalija ir unikalumas, dažnai net tiesiog patologija, tuo tarpu mes šiandien iš viso kalbame apie reikšmingą asmenybę tik tada, kai sutinkame žmogų, kuriam, išsižadėjus bet kokio originalumo ir keistybių, pavyksta kuo tobuliau įsijungti į visuotinybę, kuo tobuliau pasitarnauti antasmeniniam reikalui. Pažiūrėję atidžiau, pamatysime, kad jau ir senovėje buvo žinomas tas idealas: pavyzdžiui, „išminčiaus" ir „tobulojo" paveikslas senovės Kinijoje arba Sokrato mokymo apie dorybę idealas nelabai nė skiriasi nuo mūsų šios dienos idealo, ir ne viena didelė dvasinė organizacija, kaip kad Romos bažnyčia didžiausio savo klestėjimo epochose, laikėsi tokių pat principų, ir ne viena iš jos didžiųjų figūrų, kaip, sakysim, Tomas Akvinietis, atrodo mums, nelyginant ankstyvosios graikų skulptūros, panašesnės į klasikinius tipų atstovus negu į atskirus asmenis. Vis dėlto prieš dvasinio gyvenimo reformaciją, kuri prasidėjo dvidešimtajame amžiuje ir kurios įpėdiniai mes esame, tas autentiškas senasis idealas buvo bemaž visiškai žuvęs. Mes nustembame, kokioje nors anų laikų biografijoje radę išsamų pasakojimą, kiek brolių bei seserų turėjo herojus arba kiek dvasinių randų ir randelių liko jo sieloje, kol jis atitrūko nuo vaikystės, kol įveikė brendimo amžių, kol kovojo dėl pripažinimo, kol siekė meilės. Mus, šių laikų žmones, domina ne herojaus patologija ir ne jo

šeimos istorija, ne jo lytinis gyvenimas, virškinimas ir miegas; net ir jo dvasinė priešistorė, jo formavimasis, veikiant mėgstamoms studijoms, mėgstamoms knygoms ir taip toliau, mums ne per daug rūpi. Mums tik tas yra herojus, tik tas vertas ypatingo dėmesio, kuris prigimties ir auklėjimo dėka pajėgė beveik visiškai subordinuoti savo asmenį hierarchinei funkcijai ir vis dėlto neprarado to galingo, gaivaus, nuostabaus stimulo, kuris sudaro individo aromatą ir vertę. O jeigu tarp asmens ir hierarchijos kyla konfliktų, tai kaip tik šiuos konfliktus mes laikome asmenybės didumo išbandymu. Nepritardami maištininkui, kuris, geismų ir aistrų skatinamas, liaujasi pripažinęs tvarką, mes juo labiau gerbiame aukų, išties tragiškų, atminimą.

Ir kada kalbame apie herojų, šitą tikrai pavyzdinį žmogų, tai mums atrodo, jog yra leistina ir natūralu domėtis asmeniu, vardu, veidu ir mostu, nes ir tobuliausioje hierarchijoje, tvarkingiausioje organizacijoje mes įžiūrime anaiptol ne mašineriją, sumontuotą iš negyvų ir iš esmės abejingų dalių, bet gyvą kūną, susidedantį iš atskirų dalių ir gaivinamą organų, kurių kiekvienas turi savo būdą ir savo laisvę ir yra gyvenimo stebuklo dalyvis. Neišleisdami to iš akių, mes ir stengėmės surankioti žinias apie Stiklo karoliukų žaidimo magistro Jozefo Knechto gyvenimą ir ypačiai sukaupti visus jo paties raštus; mums taip pat pavyko aptikti kelis rankraščius, kurie, mūsų nuomone, verti skaitytojų dėmesio.

Be abejo, tai, ką mes turime pranešti apie Knechto asmenį ir gyvenimą, Ordino nariams ir ypačiai Stiklo karoliukų žaidimo meistrams viskas ar bent iš dalies yra žinoma, ir jau todėl mūsų knyga yra skirta ne vien tam ratui, bet tikisi jautraus skaitytojo ir už jo ribų.

Anam siauresniam ratui mūsų knyga nebūtų reikalinga nei įvado, nei komentarų. Tačiau kadangi savo herojaus gyvenimu ir raštais norime sudominti ir skaitytoją už Ordino ribų, mums iškyla sunkokas uždavinys parašyti šiai knygai populiarų įvadą, supažindinantį mažiau pasirengusį skaitytoją su Stiklo karoliukų žaidimo prasme ir istorija. Pabrėžiame, kad tai populiarus įvadas, ir kitoks jis būti nesiekia, taip pat nėmaž nepretenduoja aiškinti Žaidimo

problemų ir jo istorijos klausimų, diskutuojamų pačiame Ordine. Laikas šiai temai objektyviai nušviesti dar toli gražu neatėjo.

Taigi nelaukit iš mūsų pilnos Stiklo karoliukų žaidimo istorijos ir teorijos: net iškilesni ir sumanesni už mus autoriai šiandien nepajėgtų to padaryti. Šis uždavinys lieka vėlesniems laikams, jeigu tik ligi tol išliks ir šaltiniai, ir dvasinės prielaidos. Nė tiek to nebus mūsų kūrinys Stiklo karoliukų žaidimo vadovėlis, – toks vadovėlis irgi niekados nebus parašytas. Šito žaidimų žaidimo taisykles galima išmokti tiktai įprastu, nustatytu būdu, reikalaujančiu daugelio metų, ir nė vienam išrinktųjų niekad nerūpės palengvinti jiems mokymąsi.

Tos Žaidimo taisyklės, jo ženklų kalba ir gramatika yra lyg ir kokia didžiai ištobulinta slaptoji kalba, kuri aprėpia daugelį mokslų ir menų, o ypačiai matematiką ir muziką (tikriau – muzikos mokslą) ir gali išreikšti ir susieti tarpusavy bemaž visų mokslų turinį ir rezultatus. Taigi Stiklo karoliukų žaidimas yra žaidimas visais mūsų kultūros turiniais ir vertybėmis, meistras žaidžia jais, kaip menų klestėjimo epochose tapytojas žaisdavo savo paletės dažais. Visa tai, ką žmonija savo kūrybingais amžiais sukūrė pažinimo, didžių minčių ir meno sferoje, visa tai, kas vėlesnėse epochose buvo apvilkta mokslinių sąvokų rūbu ir pavirto intelektualine nuosavybe, – visą tą milžinišką dvasinių vertybių medžiagą Stiklo karoliukų žaidimo meistras valdo kaip vargonininkas savo vargonus, ir tie vargonai yra bemaž neįsivaizduojamo tobulumo, jų manualai ir pedalai aprėpia visą dvasinį kosmosą, jų registrai beveik nesuskaitomi, teoriškai šiuo instrumentu galima atkurti visą dvasinį pasaulio turinį. Tie manualai, pedalai ir registrai yra tvirtai nustatyti, pakeisti jų skaičių bei tvarką ir juos patobulinti galima nebent teoriškai: Žaidimo kalbos praturtinimą, įtraukiant į ją naują turinį, kuo griežčiausiai kontroliuoja aukščiausia Žaidimo vadovybė. Užtat šios tvirtos konstrukcijos, arba, pasiliekant mūsų pavartotą įvaizdį, painios tų milžiniškų vargonų mechanikos rėmuose žaidėjui atsiveria begalė galimybių ir kombinacijų, ir kad tarp tūkstančio griežtai pagal taisykles sužaistų partijų bent dvi būtų ne vien iš paviršiaus panašios, yra beveik neįmanomas daiktas. Jeigu

net taip atsitiktų, kad du žaidėjai savo Žaidimo turiniui pasiimtų tą patį nedidelį temų rinkinį, abu Žaidimai galėtų vykti ir atrodyti visai skirtingai, pareinamai nuo žaidėjų mąstysenos, charakterio, nuotaikos ir virtuoziškumo.

Galų gale kiekvienas istorikas visiškai savo nuožiūra gali į kokius tik nori laikus nukelti Stiklo karoliukų žaidimo atsiradimą ir priešistorę. Mat, kaip ir kiekviena didi idėja, Žaidimas, tikrai sakant, neturėjo pradžios; tačiau – ir būtent kaip idėja – jis egzistavo visada. Kaip idėją, kaip nuojautą ir kaip išsvajotą idealą šito Žaidimo užuomazgų mes randame jau senaisiais laikais, pavyzdžiui, Pitagoro filosofijoje, paskiau antikinės kultūros vėlyvaisiais amžiais, gnostinėse helenistinėse sferose, ne mažiau senovės Kinuose, paskui vėl arabų bei maurų dvasinio gyvenimo didžiausio pakilimo momentais, o toliau jo priešistorės pėdos veda per scholastiką ir humanizmą į septynioliktojo ir aštuonioliktojo amžiaus matematikų akademijas ir iki pat romantinės filosofijos bei Novalio magiškų svajonių runų. Kiekvienas dvasios poslinkis link idealaus tikslo, link *universitas litterarum* *, kiekviena platoniškoji akademija, kiekvienas dvasinio elito bendravimas, kiekvienas bandymas suartinti tiksliuosius ir laisvuosius mokslus, kiekvienas mėginimas sutaikinti mokslą ir meną arba mokslą ir religiją buvo pagrįstas ta pačia amžina idėja, kuri mums įgavo pavidalą Stiklo karoliukų žaidimu. Tokie genijai, kaip Abeliaras [2], kaip Leibnicas, kaip Hėgelis, be abejo, puoselėjo svajonę sutalpinti dvasinį universumą į koncentrines sistemas ir gyvą dvasingumo bei meno grožį sujungti su magiška tiksliųjų disciplinų formulavimo galia. Tais laikais, kai muzika ir matematika bemaž tuo pačiu metu gyveno klasikinį periodą, abi šios disciplinos dažnai bendravo ir apvaisindavo viena kitą. O dviem šimtmečiais prieš tai Nikolajaus Kuziečio[3] veikale irgi randame tokių pat siekimų padiktuotų sakinių, kaip, tarkime, šie:„Dvasia prisiima potencialumo formą, idant viską matuotų potencialumu, ir absoliučios būtinybės formą, idant viską matuotų vieningumu ir paprastumu, kaip kad daro Dievas,

* Mokslų visumos (*lot.*).

taip pat sąsajos būtinumo formą, idant viską matuotų jo savitumo aspektu, galiausiai ji prisiima determinuoto potencialumo formą, idant viską išmatuotų jo egzistencijos atžvilgiu. Bet dvasia matuoja ir simboliškai, sugretinimu, kaip, sakysim, naudodamasi skaičium ir geometrinėmis figūromis ir remdamasi jomis kaip palyginimais". Beje, ne tik ta viena Kuziečio mintis rodosi esanti jau beveik tikra užuomina apie mūsiškį Stiklo karoliukų žaidimą arba atitinkanti panašią vaizduotės kryptį, kaip ir pastarajam būdingas minčių žaismas, net iš tos krypties kylanti; jo veikaluose galima aptikti daug panašių akordų. Ir jo mėgavimasis matematika, jo sugebėjimas su pasimėgavimu naudoti Eukleido geometrijos figūras ir aksiomas kaip palyginimus, paaiškinančius teologijos ir filosofijos sąvokas, atrodo labai artimas Žaidimo mentalitetui, ir net ypatinga jo lotynų kalba (kurios vokabulos neretai yra jo paties laisvai išrastos, nors ir negalėtų būti klaidingai suprastos nė vieno lotynisto) kartais primena laisvą Stiklo karoliukų žaidimo plastiką.

Prie Stiklo karoliukų žaidimo protėvių, kaip jau rodo mūsų veikalo moto, ne mažiau priskirtinas ir *Albertus Secundus*. Mes taip pat manome, nors šito ir negalime patvirtinti citatomis, kad Žaidimo idėja jau buvo užvaldžiusi tuos šešioliktojo, septynioliktojo ir aštuonioliktojo šimtmečio muzikus, kurie savo muzikines kompozicijas grindė matematinėmis spekuliacijomis. Senosiose literatūrose vienur kitur aptinkame legendų apie išmintingus ir magiškus žaidimus, sumanytus ir žaistus mokslininkų ir vienuolių arba praktikuotus apsišvietusių kunigaikščių dvaruose, pavyzdžiui, ypatingus šachmatus, kurių figūros ir laukeliai, be paprastų reikšmių, dar turėjo ir slaptų. Juk kas nežino tų pranešimų, pasakų ir padavimų iš visų kultūrų jaunystės, kur muzikai, be grynai meninio poveikio, priskiriama magiška galia valdyti sielas ir tautas, kur ji paverčiama žmonių ir jų valstybių slapta valdove arba įstatymų kodeksu. Nuo senovės Kinijos ligi graikų mitų mintis apie idealų, dangišką žmonių gyvenimą, viešpataujant muzikai, vaidina tam tikrą vaidmenį. Su tuo muzikos kultu („mainydamasi amžinai, giesmės galia slapta sveikina mus šioje žemėj"– Novalis) kuo glaudžiausiai susijęs ir Stiklo karoliukų žaidimas.

Nors ir pripažįstame, kad Žaidimo idėja yra amžina, kad ji egzistavo ir reiškėsi dar gerokai prieš įgyvendinama, vis dėlto jos įgyvendinimas mums žinoma forma turi tam tikrą istoriją, kurios svarbiausius etapus pabandysime trumpai nupasakoti.

Dvasinis sąjūdis, kurio vaisiai, be daugelio kitų, yra Ordino įsteigimas ir Stiklo karoliukų žaidimas, prasideda tame istoriniame periode, kuris nuo tada, kai buvo paskelbti pamatiniai literatūros istoriko Plinijaus Cygenhalso veikalai, vadinamas jo nukaltu „feljetonistinio amžiaus" vardu. Tokie vardai skambūs, bet pavojingi, jie nuolat gundo neteisingai žiūrėti į kokią nors praeities žmonių gyvenimo būklę, taigi išsyk pažymėsime, kad ir „feljetonistinis" amžius anaiptol nebuvo bedvasis ar net skurdžios dvasios. Tačiau, kaip atrodo pagal Cygenhalsą, tas amžius nežinojo, ką veikti su savo dvasia, arba, tikriau, nemokėjo surasti dvasiai tinkamos vietos ir funkcijos gyvenimo ir valstybės ūkyje. Atvirai sakant, mes tą epochą pažįstame labai prastai, nors jos dirvoje išaugo beveik visa tai, kas šiandien sudaro mūsų dvasinio gyvenimo požymius. Toji epocha, pasak Cygenhalso, buvo ypačiai „biurgeriška" ir garbino toli siekiantį individualizmą, ir mes, norėdami kiek apibūdinti jos atmosferą ir pateikdami kai kuriuos Cygenhalso aprašytus jos bruožus, bent jau tikrai žinome, kad tie bruožai nėra prasimanyti arba smarkiai perdėti ir iškreipti, nes didysis tyrinėtojas juos įrodė daugybe literatūrinių bei kitokių dokumentų. Mes visai pritariame mokslininkui, kuris pirmutinis ligi šiol rimtai ištyrinėjo „feljetonistinį" amžių, ir kartu stengiamės nepamiršti, kad lengva ir kvaila raukyti nosį, susidūrus su būtųjų laikų klaidomis ir ydomis.

Europos dvasinio gyvenimo raidoje, kaip atrodo, nuo viduramžių pabaigos išryškėjo dvi pamatinės tendencijos: mąstymo ir tikėjimo išsivadavimas iš bet kokių autoritetų įtakos, vadinasi, suverenaus proto, pajutusio savo brandą, kova su Romos bažnyčios viešpatavimu, ir, kita vertus, slaptos, bet karštos pastangos įteisinti tą proto laisvę, surasti naują, iš jo paties kylantį, jam adekvatų autoritetą. Apibendrindami turbūt galime pasakyti: apskritai imant, dvasia laimėjo šią dažnokai keistai prieštaringą kovą dėl

dviejų iš principo kits kitam prieštaraujančių tikslų. Ar tas laimėjimas vertas nesuskaitomų aukų, dėl jo sudėtų, ar dabartinė mūsų dvasinio gyvenimo tvarka pakankamai tobula ir pakankamai ilgai išsilaikys, kad pateisintų kaip prasmingą auką visas kančias, spazmus ir anomalijas, pradedant eretikų procesais ir laužais, baigiant daugybe išprotėjusių arba galą pasidariusių „genijų", – šito klausti mums nedera. Praeitis praėjo, ir neturi jokios reikšmės tai, ar ji buvo gera ar verčiau jos iš viso nebūtų buvę, ar mes jai pripažįstame kokią „prasmę" ar ne. Taip praėjo ir tos kovos dėl dvasios „laisvės", ir kaip tik toje vėlyvoje, „feljetonistinėje" epochoje dvasia, atsikračiusi Bažnyčios globos visiškai, o valstybės globos – iš dalies, naudojosi negirdėta, jai pačiai nebepakenčiama laisve, bet vis dar nebuvo suradusi tikro, savo pačios suformuluoto ir gerbiamo įstatymo, tikro naujo autoriteto ir pateisinimo. Pavyzdžiai, kuriuos Cygenhalsas pateikia apie tais laikais paplitusį dvasios nusižeminimą, parsidavimą ir išsižadėjimą savo orumo, iš dalies tikrai stulbinantys.

Turime pripažinti, kad negalime tiksliai apibrėžti tų produktų, pagal kuriuos mes vadiname šią epochą, būtent – „feljetonų". Atrodo, kad jie, kaip itin mėgstama dienraščių publikacijų dalis, buvo gaminami milijonais, teikė pamatinį peną ištroškusiems apsišviesti skaitytojams, pranešinėjo, arba, veikiau, „plepėjo" apie visokiausius mokslo dalykus, ir, kaip regis, protingesnieji iš tų feljetonistų patys šaipėsi iš savo darbo, bent Cygenhalsas prisipažįsta susidūręs su daugybe tokių rašinių, kuriuos yra linkęs laikyti jų autorių pasišaipymu iš savęs, nes kitaip jie būtų visiškai nesuprantami. Labai galimas daiktas, kad šiuose pramoniniu būdu pagamintuose straipsniuose esama gerokai ironijos ir autoironijos, ir, norint ją suprasti, pirma dar reikia surasti pamestą raktą. Dalis tokių niekniekių gamintojų dirbo laikraščių redakcijose, dalis buvo „laisvieji" literatai, dažnai net vadinami rašytojais, bet daugelis jų, regis, priklausė mokslininkų luomui, net buvo garsūs aukštųjų mokyklų dėstytojai. Mėgstamiausią tokių straipsnių turinį sudarė anekdotai iš žymių vyrų bei moterų gyvenimo ir jų korespondencija, jie vadinosi, pavyzdžiui, „Frydrichas Nyčė ir moterų mados

apie 1870 metus", „Kompozitoriaus Rosinio mėgstamieji valgiai" arba „Kambarinio šuniuko vaidmuo didžiųjų kurtizanių gyvenime", ir panašiai. Toliau mėgstami buvo pseudoistoriniai samprotavimai aktualiomis turtingų žmonių pokalbių temomis, kaip antai: „Svajonė apie dirbtinį aukso gaminimą amžių bėgyje" arba „Bandymai chemiškai ir fiziškai paveikti orą", ir šimtai panašių dalykų. Skaitydami tokių plepalų antraštes, pateiktas Cygenhalso, mes stebimės ne tiek tuo, kad būta žmonių, kasdien rijusių tokią lektūrą, kiek veikiau faktu, kad garsūs, aukštą padėtį užimantys ir išsimokslinę autoriai padėdavo „aptarnauti", kaip tada buvo sakoma, milžinišką tokių įdomių niekų paklausą; tas terminas, beje, apibūdino ir tuometinį žmogaus ir mašinos santykį. Kai kada ypač buvo mėgstamos žymių žmonių apklausos aktualiais dienos reikalais, kurioms Cygenhalsas nepagaili specialaus skyriaus ir per kurias garsūs chemikai arba pianistai būdavo prašomi pasisakyti apie politiką, populiarūs aktoriai, šokėjai, sportininkai, lakūnai arba ir poetai – apie viengungiško gyvenimo būdo naudingumą ir žalingumą, apie spėjamas finansinių krizių priežastis ir taip toliau. Svarbu būdavo vien tik susieti žinomą vardą su kokia nors aktualia tema. Cygenhalso veikale randame net stulbinančių tokių apklausų pavyzdžių, jis pateikia jų šimtus. Kaip jau sakėme, visa ši veikla tikriausiai buvo gerokai atmiešta ironija, gal net demoniška, desperatiška ironija, mums labai sunku visa tai suprasti; bet plačioji publika, tada, rodos, nuostabiai mėgusi skaityti, visus tuos groteskiškus dalykus, be abejo, priimdavo su lengvatikių rimtumu. Jei koks garsus paveikslas pakeisdavo savininką, jei iš varžytinių būdavo parduodamas vertingas rankraštis sudegdavo sena pilis, koks nors senos aristokratų giminės palikuonis įsiveldavo į skandalą, skaitytojai iš daugelio tūkstančių feljetonų sužinodavo ne tik pačius faktus, bet jau tą pačią arba rytojaus dieną dar gaudavo ta tema begalę anekdotinės, istorinės, psichologinės, erotinės ir kitokios medžiagos, apie kiekvieną dienos įvykį išsiliedavo ištisas srautas straipsniapalaikių, ir visų tų pranešimų pateikimas, rūšiavimas ir formulavimas rodė, kad tai greitomis ir neatsakingai pagamintos masinės prekės. Beje, kaip atrodo, prie feljetonų pri-

klauso ir tam tikri žaidimai, kuriuose dalyvauti būdavo skatinami patys skaitytojai ir kuriais būdavo dar suaktyvinamas jų peršėrimas pažintine medžiaga; apie tai pranešama ilgoje Cygenhalso pastaboje keistąja „kryžiažodžių" tema. Tūkstančiai tūkstančių žmonių, dažniausiai dirbančių sunkų darbą ir gyvenančių sunkų gyvenimą, linksodavo laisvalaikiu prie raidžių kvadratų ir kryžių, kurių spragas pildydavo pagal tam tikras žaidimo taisykles. Tačiau neskubėkime čia įžiūrėti vien tik juokingą ir paiką aspektą ir susilaikykime nuo patyčių. Žmonės, žaidę vaikiškus mįslių žaidimus ir skaitę tuos šviečiamuosius straipsnius, anaiptol nebuvo nekalti vaikeliai arba žaidynes pamėgę fajakai[4], jie veikiau nuolat bijojo naujų politinių, ekonominių ir moralinių neramumų bei sukrėtimų, pergyveno ne vieną siaubingą karą, ir mažučiai jų šviečiamieji žaidimai buvo ne vien malonus beprasmis vaikų užsiėmimas, bet atitiko didelį poreikį užsimerkti ir nuo neišspręstų problemų bei baimingų žūties nuojautų pabėgti į kuo nekaltesnį iliuzijų pasaulį. Jie ištvermingai mokėsi valdyti automobilį, lošti sunkius kortų lošimus ir svajingai sprendė kryžiažodžius, nes, Bažnyčios jau nepaguodžiami, dvasios nevedami, buvo bemaž bejėgiai mirties, baimės, skausmo, bado akivaizdoje. Perskaitę tiek straipsnių ir išklausę tiek paskaitų, jie gailėjo sau laiko ir jėgų baimei įveikti, mirties siaubui nugalėti, gyveno sau krūpčiodami ir netikėjo rytojum.

Taip pat buvo skaitomos paskaitos; turime trumpai pakalbėti ir apie šią kiek tauresnę feljetono rūšį. Tiek specialistai, tiek visokie intelektualiniai patilčių plėšikai anų laikų biurgeriams, vis dar itin prisirišusiems prie senosios reikšmės netekusios švietimo sąvokos, be straipsnių, piršo dar ir galybę paskaitų, ir ne tik kaip iškilmingas kalbas kokiomis ypatingomis progomis, bet masiniu būdu, žūtbūtinai konkuruodami vienas su kitu. Vidutinio didumo mieste kas savaitę, o dideliuose miestuose beveik kas vakarą biurgeris ar jo žmona galėdavo klausytis paskaitų ir gauti teorinių žinių kokia nors tema: apie meno kūrinius, apie poetus, mokslininkus, tyrinėtojus, keliones aplink pasaulį, – paskaitų, per kurias klausytojas likdavo visai pasyvus; nors tylomis ir būdavo tiki-

masi, kad jis kaip nors susiję su jų turiniu, turi kokį nors pasirengimą ir gali suvokti dėstomąjį dalyką, bet dažniausiai taip nebūdavo. Pasitaikydavo įdomių, temperamentingų arba šmaikščių paskaitų, sakysim, apie Gėtę, kuriose jis su mėlynu fraku iššokdavo iš pašto karietos ir vesdavo iš kelio Štrasburgo ar Veclaro mergaites, arba apie arabų kultūrą, kuriose nelyginant lošiamųjų kauliukų taurėje būdavo sumaišoma aibė madingų intelektualių žodžių, ir kiekvienas džiaugdavosi atpažinęs bent vieną iš jų. Žmonės klausydavosi paskaitų apie poetus, kurių veikalų nebuvo skaitę arba nė neketino skaityti, žiūrėdavo demonstruojamų skaidrių ir taip pat, kaip skaitydami laikraščių feljetonus, braudavosi per srautą atskirų, savo prasmės netekusių švietimo vertybių ir mokslo trupinių. Trumpai tariant, jau tada atsidurta prie pat to pasibaisėtino žodžio nuvertinimo, kuris iš pradžių visai slaptai ir mažučiuose būreliuose sukėlė priešingą herojinį ir asketinį sąjūdį, netrukus aiškiai ir galingai prasiveržusį ir davusį pradžią naujai dvasios autodisciplinai ir savigarbai.

Į dvasinio gyvenimo netikrumą ir dirbtinumą tais laikais, šiaip daugeliu atžvilgių parodžiusiais nemenką energiją ir didybę, mes, dabartiniai žmonės, žiūrime kaip į simptomą siaubo, pagavusio dvasią, kai ji tariamų pergalių ir žydėjimo epochos pabaigoje staiga atsidūrė prieš tuštumą: prieš didelį materialinį skurdą, prieš politinių ir karinių audrų periodą ir staiga kilusį nepasitikėjimą pačia savimi, savo pačios galia ir orumu, net savo pačios egzistencija. Tuo laikotarpiu, pagautu pražūties nuotaikų, dar pasiekta labai didelių dvasinių laimėjimų, tarp kitų ir tas, kad atsirado mokslas apie muziką, kurio dėkingi įpėdiniai mes esame. Kad ir kaip lengva bet kuriai praeities atkarpai gražiai ir prasmingai surasti vietą pasaulio istorijoje, bet kiekviena dabartis sunkiai susiranda savo pačios vietą, ir todėl tada, dvasinėms pretenzijoms ir dvasiniams laimėjimams greitai smunkant ligi labai kuklaus lygio, kaip tik tarp intelektualų ėmė plisti baisus netikrumas ir neviltis. Mat ką tik buvo atrasta (nuo Nyčės laikų kai kas jau apie tai spėliojo), kad mūsų kultūros jaunystė ir kūrybinis periodas jau pasibaigę, kad atėjusi senatvė ir sutemos; tai staiga pajuto visi, ne vienas net griež-

tai suformulavo, o paskui tuo imta aiškinti tokius gausius ir bauginančius laiko ženklus: slogų gyvenimo mechanizavimą, didį moralės smukimą, tautų netikėjimą, meno netikrumą. Kaip toje nuostabioje kinų pasakoje visur skambėjo „pražūties muzika", nelyginant ilgai gaudžiantis vargonų bosas ji liejosi ištisus dešimtmečius, korupcijos pavidalu smelkėsi į mokyklas, žurnalus, akademijas, nešė melancholiją ir proto ligas daugumui bent kiek rimtesnių menininkų ir to laiko kritikų, kaip klaiki ir diletantiška perprodukcija siautėjo visuose menuose. Visaip žmonės žiūrėjo į tą įsiveržusį ir niekaip neišprašomą priešą. Vieni tylomis pripažino šitą skaudžią tiesą ir stoiškai ją kentė; taip darė nemažai geriausiųjų. Kiti bandė melu vaduotis, juoba kad doktrinos apie kultūros saulėlydį literatūriniai skelbėjai davė daug patogių progų kritikai; be to, tie, kur stodavo į kovą su grasinančiais pranašais, susilaukdavo biurgerio palankumo ir darydavo jam įtaką, nes tvirtinimas, kad kultūra, kurios dar vakar jis tarėsi turįs ir kuria taip didžiavosi, nustojusi egzistuoti, kad toks mielas jam švietimas, toks mielas menas pasidaręs nebetikras švietimas ir nebetikras menas, atrodė ne mažiau įžūlus ir nepakenčiamas kaip staigi pinigų infliacija ir kaip revoliucijų grėsmė jo kapitalams. Be to, į didžiąją saulėlydžio nuotaiką buvo galima žiūrėti ir ciniškai: žmonės ėjo į šokius ir skelbė, kad visoks rūpinimasis ateitimi esąs senamadė kvailystė, laikraštininkai nuotaikinguose feljetonuose traukė giesmelę apie artimą meno, mokslo ir kalbos galą, su tam tikru savižudžių gašlumu feljetonų pasaulyje, jų pačių sukurtame iš popieriaus, konstatavo visišką dvasios demoralizaciją, sąvokų infliaciją ir su visišku abejingumu arba bakchantų susižavėjimu dėjosi stebį, kaip žūva ne tik menas, dvasia, papročiai, dora, bet net Europa ir „pasaulis". Tarp gerųjų žmonių įsivyravo tylus ir niūrus, o tarp blogųjų – kandus pesimizmas, ir pirma politinė kova ir karas turėjo pašalinti atgyvenas ir pertvarkyti pasaulį bei moralę, kol ir kultūra dar gebės realiai išanalizuoti save ir susirasti savo naują vietą.

Tuo tarpu toji kultūra pereinamaisiais dešimtmečiais ne miegojo, bet kaip tik per savo nuosmukį ir tariamą kapituliaciją, pa-

skelbtą menininkų, profesorių ir feljetonistų, sužadino atskirų asmenų širdyse didžiausią budrumą ir autokontrolę. Jau feljetono žydėjimo laikotarpiu visur būta atskirų mažų grupelių, pasiryžusių išlaikyti ištikimybę dvasiai ir visomis jėgomis gelbėti tais negandų metais gerų tradicijų, drausmės, metodikos ir intelektualinės sąžinės branduolį. Iš to, kiek šiandien įstengiame suprasti tuos dalykus, atrodo, kad autokontrolės, atsipeikėjimo ir sąmoningo pasipriešinimo nuosmukiui procesas daugiausia vyko dviem grupėmis. Mokslininkų kultūrinė sąmonė nukrypo į muzikos istorijos tyrimus ir mokymo metodus, nes tas mokslas kaip tik tada suklestėjo ir feljetono pasaulyje du pagarsėję seminarai išugdė pavyzdingai švarų ir sąžiningą darbo metodą. Ir tartum likimas būtų panorės atlyginti mažytės ir narsios kohortos pastangas, pačiais nykiausiais laikais įvyko anas džiaugsmingas stebuklas, iš esmės atsitiktinumas, bet paveikęs kaip Dievo pirštas: buvo atrasta vienuolika Johano Sebastiano Bacho rankraščių, kadaise priklausiusių jo sūnui Frydemanui! Antras pasipriešinimo nuosmukiui taškas buvo Rytų kraštų piligrimų sąjunga[5], kurios broliai rūpinosi ne tiek ugdyti intelektą, kiek sielą, puoselėti pamaldumą ir pietetą – iš tos pusės mūsų dabartinė dvasios ugdymo ir Stiklo karoliukų žaidimo forma gavo svarbių impulsų, ypač postūmį į kontempliaciją. Rytų kraštų piligrimai gerokai prisidėjo ir prie naujo požiūrio į mūsų kultūros esmę bei jos tolesnio egzistavimo galimybes, – ir ne tiek analitinio mokslo laimėjimais, kiek senomis slaptomis pratybomis paremtu sugebėjimu magiškai įžengti į būtuosius laikus ir kultūros būkles. Tarp jų būta, pavyzdžiui, muzikantų ir dainininkų, apie kuriuos tvirtinama, kad jie gebėję ankstesnių epochų muzikos kūrinius atlikti su visu senuoju tyrumu, pavyzdžiui, 1600 ar 1650 metų muziką griežti ir dainuoti lygiai taip, tartum nė žinoti nebūtų žinoję apie visas vėlesnes madas, subtilumus ir virtuoziškus triukus. Tai buvo negirdėtas daiktas tais laikais, kai viešpatavo manija muzikavimui suteikti dinamikos ir ekspresijos ir kai per dirigento techniką ir „koncepciją" buvo beveik pamirštama pati muzika; pasakojama, kad klausytojai arba visiškai nieko nesuprato, arba suklusę nusprendė pirmą sykį kaip

gyvi girdį muziką, kai Rytų kraštų piligrimų orkestras pirmą kartą viešai griežė siuitą, parašytą dar prieš Hendelį, ir griežė be jokių *crescendo* ir *decrescendo*, su visai kitų laikų ir kito pasaulio naivumu ir nekaltumu. Vienas Sąjungos narys Sąjungos halėje tarp Brėmgarteno ir Morbio[6] pastatė Bacho vargonus, visiškai tokius, kokius būtų pasistatydinęs Johanas Sebastianas Bachas, jei būtų turėjęs lėšų ir galimybių. Vargonų kūrėjas, nenukrypdamas nuo principo, jau tada galiojusio Sąjungoje, išlaikė savo pavardę paslapty ir pagal savo pirmtaką, gyvenusį aštuonioliktajame šimtmetyje, pasivadino Zilbermanu.

Taigi priartėjome prie šaltinių, iš kurių radosi dabartinė mūsų kultūros sąvoka. Vienas iš svarbiausių tų šaltinių buvo jauniausi mokslai – muzikos istorija ir muzikos estetika, paskui – netrukus prasidėjęs matematikos pakilimas, prie to dar prisidėjo lašas aliejaus, paimtas iš Rytų kraštų piligrimų išminties, ir tas tiek giedras, tiek rezignacijos apimtas drąsus požiūris į kultūros senėjimo problemą, kuo glaudžiausiai susijęs su nauja muzikos samprata ir jos prasmės interpretacija. Būtų tuščias darbas čia daug apie tai kalbėti, tie dalykai kiekvienam žinomi. Šio naujo nusistatymo arba, veikiau, šio naujo įsijungimo į kultūros procesą svarbiausias padarinys buvo labai toli einantis atsisakymas kurti naujus meno kūrinius, laipsniškas kultūros veikėjų traukimasis iš pasaulietinės veiklos ir – tai ne mažiau svarbu – tartum visumos žiedas: Stiklo karoliukų žaidimas.

Pačiam Žaidimo atsiradimui tuoj po 1900 metų, vadinasi, per patį feljetono žydėjimą, didžiulę įtaką turėjo žymus muzikos mokslo pagilėjimas. Mes, šito mokslo įpėdiniai, didžiųjų kūrybinių šimtmečių, ypač septynioliktojo ir aštuonioliktojo šimtmečio, muziką tariamės geriau pažįstą ir tam tikra prasme net geriau suprantą negu visos ankstesnės epochos (įskaitant ir pačią klasikinės muzikos epochą). Žinoma, mes, palikuonys, visiškai kitaip žiūrime į klasikinę muziką negu kūrybingų epochų žmonės; mūsiškis įdvasintas tikrosios muzikos garbinimas, ne visada pakankamai laisvas nuo pasinešusios į rezignaciją melancholijos, yra visai kas kita negu mielas ir naivus muzikavimo džiaugsmas anais laikais, kuriems

esame linkę pavydėti kaip laimingesniems, kai tik per šią jų muziką pamirštame sąlygas ir likimus, susijusius su jos atsiradimu. Jau per kelias kartas mes, priešingai negu darė beveik visas dvidešimtasis amžius, ne filosofiją, taip pat ir ne poeziją, bet matematiką ir muziką laikome išliekamu laimėjimu, pasiektu tuo kultūros laikotarpiu, kuris buvo tarp viduramžių ir mūsų dienų. Nuo to laiko, kai mes – bent jau didžiąja dalimi – atsisakėme kūrybinio lenktyniavimo su anomis kartomis, kai muzikuodami atsižadėjome harmonijos bei grynai juslinės dinamikos vyravimo kulto, kuris nuo Bethoveno ir pirmųjų romantikų laikų du šimtmečius viešpatavo tarp muzikantų atlikėjų, – nuo to laiko, esame įsitikinę – savaip, žinoma, savo nekūrybišku, epigonišku, bet pagarbiu būdu! – tyriau ir teisingiau suprantą ir aiškiną visą kultūrą, kurios įpėdiniai esame. Mes nebeturime nesutramdomo anų laikų produktyvumo, mums jau beveik nesuprantamas daiktas, kaip penkioliktame ir šešioliktame amžiuje taip ilgai galėjo išlikti tokie nesudrumsti ir tyri muzikos stiliai, kaip begalinėje daugybėje tuomet parašytos muzikos, rodos, iš viso nieko bloga neįmanoma surasti, kaip dar aštuonioliktasis amžius, prasidėjusios degeneracijos amžius, sukėlė ištisą žėrintį fejerverką stilių, madų ir mokyklų, trumpaamžių ir pasitikinčių savimi, – bet mes tikime, kad muzikoje, kurią šiandien vadiname klasikine, suvokėme anų kartų paslaptį, dvasią, dorybę ir maldingumą ir pasiėmėme ją sau kaip pavyzdį. Šiandien, sakysim, mes ne per daug vertiname aštuonioliktojo šimtmečio teologiją ar bažnytinę kultūrą arba Šviečiamojo amžiaus filosofiją, bet Bacho kantatose, pasijose ir preliudijose įžiūrime didžiausią krikščioniškosios kultūros sublimaciją. Beje, mūsų kultūros santykis su muzika dar turi labai seną ir garbingą pavyzdį, Stiklo karoliukų žaidimas reiškia jam didžią pagarbą. Kaip prisimename, legendinėje „senųjų karalių" Kinijoje valstybės ir rūmų gyvenime muzikai buvo paskirtas vadovaujamas vaidmuo; muzikos gerovė tapatinta su kultūros ir moralės, net ir valstybės gerove, ir muzikos mokytojai turėjo griežtai žiūrėti, kad būtų išlaikytas „senųjų tonacijų" tyrumas. Jei sunyksta muzika, tai tikras ženklas, kad smunka valdžia ir valstybė. Ir poetai sekė

baisias pasakas apie uždraustas, velniškas ir dangaus atmestas tonacijas, pavyzdžiui, Cin Šanio ir Cin Czi tonaciją, „pražūties muziką"; vos tik toji šventvagiška muzika nuskambėdavo karaliaus rūmuose, tuoj apsiniaukdavo dangus, sudrebėdavo ir sugriūdavo sienos ir žūdavo valdovas bei valstybė. Užuot citavę senųjų autorių daugelį kitų žodžių, čia pateiksime kelias vietas iš Li Buvėjaus knygos „Pavasaris ir ruduo" skyriaus apie muziką:

„Muzikos pradžia slypi labai toli praeityje. Ji atsiranda iš saiko, ir jos šaknys yra didžiojoj vienovėj. Didžioji vienovė pagimdo du polius; tie du poliai pagimdo tamsos ir šviesos galybę.

Kai pasaulyje viešpatauja taika, kai visi daiktai ramūs, kai visi savo gyvenimo takuose klauso vyresnybės, tada muzika gali būti pabaigta. Kai geismai ir aistros nenukrypsta į netikusias vėžes, tada muzika gali būti ištobulinta. Tobula muzika turi savo priežastį. Ji gimsta iš pusiausvyros. Pusiausvyra gimsta iš teisingumo, teisingumas gimsta iš pasaulio prasmės. Todėl apie muziką galima kalbėti tik su žmogum, supratusiu pasaulio prasmę.

Muzika remiasi dangaus ir žemės harmonija, tamsos ir šviesos sutarimu.

Žlungančios valstybės ir žūti subrendę žmonės, tiesa, irgi turi savo muziką, bet jų muzika nėra giedra. Todėl: kuo svaigesnė muzika, tuo melancholiškesni darosi žmonės, tuo didesnis pavojus tyko šalies, tuo labiau smunka valdovas. Šitaip pražūva ir muzikos esmė.

Visi šventieji valdovai vertino muzikos giedrumą. Tironai Gie ir Čžou Sinis kūrė svaiginamą muziką. Jie grožėjosi stipriais garsais ir jų poveikį masėms laikė įdomiu. Jie siekė naujų ir keistų sąskambių, tokių tonų, kokių nė viena ausis nebuvo girdėjusi; jie stengėsi kits kitą pralenkti ir prarado saiką bei tikslą.

Čžou valstybė nusmuko todėl, kad jie išrado stebuklingąją muziką. Tokia muzika pakankamai svaigi, bet iš tikrųjų ji nutolsta nuo muzikos esmės. Kadangi nutolo nuo tikrosios muzikos esmės, tokia muzika nėra giedra. Jeigu muzika nėra giedra, tauta murma, o gyvenimas darosi sužalotas. Ir visa tai atsitinka todėl, kad nesuprantama muzikos esmė ir rūpinamasi vien svaiginamais sąskambiais.

Todėl tvarkingo amžiaus muzika yra rami ir giedra, o valdžia išlaiko pusiausvyrą. Maištingo amžiaus muzika yra nerami ir niūri; jo vyriausybė – nevykusi. Smunkančios valstybės muzika yra sentimentali ir liūdna, o jos valdžia atsidūrusi pavojuje".

Taigi to kino žodžiai mums gana aiškiai nurodo visokios muzikos pradžią ir tikrą, beveik jau pamirštą jos prasmę. Lygiai kaip šokis ir kiekvienas kitas menas, muzika priešistoriniais laikais buvo burtų priemonė, viena iš senų ir teisėtų magijos priemonių. Pradedant ritmu (plojimas delnais, trepsėjimas, trankymas pagaliais, pirmykštis būgnijimo menas), ji buvo galinga ir išbandyta priemonė, padedanti daugybę žmonių vienodai „nuteikti", jų alsavimui, širdžių tvinksniams ir psichinei būklei suteikti vienodą taktą, padrąsinti žmones šauktis amžinųjų jėgų, leistis į šokį, į varžybas, į karo žygį, prie šventųjų apeigų. Šitą pirmykštę, tyrą ir didžiai galingą prigimtį, burtų prigimtį, muzika išlaikė daug ilgiau negu kiti menai, pakanka tik prisiminti daugybę istorikų ir poetų pasisakymų apie muziką, pradedant graikais ir baigiant Gėtės „Novele". Praktiškai nei maršas, nei šokis savo reikšmės niekad neprarado. Bet grįžkime prie mūsų tikrosios temos!

Dabar trumpai pateiksime reikalingiausias žinias apie Stiklo karoliukų žaidimo užuomazgas. Jis atsirado, kaip atrodo, tuo pat metu Vokietijoje ir Anglijoje, ir abiejuose kraštuose kaip žaidimo pratybos tuose siauruose muzikologų ir muzikų būreliuose, kurie dirbo ir studijavo naujuose muzikos seminaruose. Lyginti pradinę Žaidimo būklę su vėlesniąja ir dabartine būtų beveik tas pat, kas prieš 1500 metus rašytą natų rankraštį su jo primityviais natų ženklais, tarp kurių net nebuvo takto brūkšnių, lyginti su aštuonioliktojo ar net devynioliktojo amžiaus partitūra ir jos painia begale sutrumpintų dinamikos, tempo, frazavimo nuorodų, kurios dažnai tokių partitūrų spausdinimą paversdavo sunkia technine problema.

Iš pradžių Žaidimas buvo ne kas kita, kaip sąmojingos atminties ir kombinacinių sugebėjimų pratybos, paplitusios tarp studentų ir muzikantų, jis buvo praktikuojamas, kaip sakyta, tiek Anglijoje, tiek Vokietijoje dar prieš tai, kai buvo „išrastas" Kelno

aukštojoje muzikos mokykloje ir gavo vardą, kuriuo vadinasi ir ligi šiol, po tokios daugybės kartų, nors su stiklo karoliukais seniai nebeturi nieko bendra. Tais stiklo karoliukais Žaidimo išradėjas Bastianas Pero iš Kalvo[7], pokeistis, bet protingas, linkęs bendrauti su žmonėmis ir juos mylintis muzikos teoretikas, naudojosi vietoj raidžių, skaičių, natų ir kitų grafinių ženklų. Pero, beje, taip pat palikęs traktatą apie „Kontrapunkto klestėjimą ir nuosmukį", Kelno seminare jau rado mokinių gerokai išugdytą žaidimo įprotį: jie trumpomis savo disciplinos formulėmis šūkčiojo kits kitam kokį nors motyvą arba klasikinės kompozicijos pradžią, o pašauktasis turėjo arba tęsti pjesę, arba, dar geriau, atsakyti aukštesne ar žemesne tonacija, kontrastuojančia antitema ir taip toliau; Tai buvo atminties ir improvizacijos pratybos, visai panašios į tas, kurios (tegu teoriškai ir neformuluojamos, bet praktiškai griežiamos klavesinu, liutnia, fleita arba dainuojamos), galimas daiktas, buvo paplitusios tarp uolių muzikos ir kontrapunkto mokinių Šiuco, Pachelbelio[8] ir Bacho laikais. Bastianas Pero, didelis visokiausių amatų mėgėjas, pagal senovinius pavyzdžius savo rankomis padaręs kelis fortepijonus ir klavikordus, veikiausiai irgi priklausė Rytų kraštų piligrimams. Apie jį pasakojama, kad smuiku su išriestu stryku, kurio ašutų įtampa buvo reguliuojama ranka, jis mokėjęs griežti senovine maniera, pamiršta nuo 1800 metų. Tasai Pero, paėmęs kaip pavyzdį naivius vaikiškus skaitytuvus, sukonstravo rėmus su keliais tuzinais vielų, o ant tų vielų privėrė visokiausių dydžių, formų ir spalvų stiklo karoliukų. Vielos atitiko natų linijas, karoliukai – natų ženklus ir taip toliau, ir Pero stiklo karoliukais atlikinėjo muzikines citatas arba savo sukurtas temas, jas keitė, transponavo, plėtojo, varijavo, kėlė prieš jas kitas. Žiūrint iš techninės pusės, tai buvo gyvi niekai, bet mokiniams patiko, visi ėmė juos mėgdžioti, stiklo karoliukai įėjo į madą net Anglijoje, ir kurį laiką tos muzikinės pratybos buvo praktikuojamos tokiu primityviu ir patraukliu būdu. Ir kaip dažnai esti, taip pat ir čia ilgalaikis ir reikšmingas sąjūdis gavo vardą nuo greitai pamiršto niekniekio. Tai, kas vėliau susikūrė iš seminaro klausytojų žaidimo ir iš Pero suvarstytų ant vielų ru-

tuliukų, dar ir šiandien tebevadinama plačiai paplitusiu Stiklo karoliukų žaidimo vardu.

Vos po kokių dviejų trijų dešimtmečių tas žaidimas neteko populiarumo tarp muzikos studentų, užtat buvo perimtas matematikų, ir ilgą laiką būdingas Žaidimo istorijos bruožas buvo tas, kad visados jį pasirinkdavo, juo naudodavosi ir jį plėtodavo tas mokslas, kuris gyvendavo ypatingo klestėjimo arba renesanso periodą. Matematikų rankose Žaidimas įgavo didelio lankstumo ir rafinuotumo, jis tartum suvokė save patį ir savo galimybes, ir tai įvyko lygia greta su bendrąja raida tuometinės kultūrinės sąmonės, kuri įveikė didžiąją krizę ir, kaip rašo Plinijus Cygenhalsas, „su kukliu išdidumu įsigyveno į vaidmenį, jog priklauso vėlyvai kultūrai, tokiai būklei, kuri atitinka maždaug vėlyvosios antikos, Aleksandrijos helenizmo amžiaus būklę".

Taip rašo Cygenhalsas. Dabar pasistengsime baigti Stiklo karoliukų žaidimo istorijos metmenis ir konstatuosime štai ką: perėjęs iš muzikos seminarų į matematikos seminarus (permaina, Prancūzijoje ir Anglijoje įvykusi, ko gero, sparčiau negu Vokietijoje), Žaidimas buvo jau tiek ištobulėjęs, jog ypatingais ženklais ir santrumpomis įstengė reikšti matematikos procesus; žaidėjai, tobulindami tuos ženklus ir santrumpas, perdavinėjo kits kitam šias abstrakčias formules, demonstravo savo mokslo evoliucinius lygmenis ir galimybes. Tas matematinis ir astronominis žaidimas formulėmis reikalavo didelio dėmesio, budrumo ir susikaupimo, jau tada tarp matematikų gero Stiklo karoliukų žaidėjo reputacija buvo labai branginama ir prilygo gero matematiko reputacijai.

Beveik visi mokslai kada ne kada periminėjo ir mėgdžiojo Žaidimą, tai yra, taikė savo sričiai; tatai paliudyta klasikinės filologijos ir logikos srityje. Analitinis požiūris į muzikos vertybes leido muzikines frazes išreikšti fizikos bei matematikos formulėmis. Truputį vėliau ir filologija ėmė vartoti šį metodą ir kalbos darinius matuoti tokiu pat būdu, kaip kad fizika matavo gamtos procesus; tą patį metodą perėmė ir vaizduojamųjų menų estetika, juolab kad ryšys tarp architektūros ir matematikos jau seniai egzistavo. Ir štai tarp tokiu būdu gautų abstrakčių formulių imta pastebėti

vis naujų santykių, analogijų ir atitikimų. Kiekvienas mokslas, įsitraukęs į Žaidimą, kūrėsi savą Žaidimo kalbą, susidedančią iš formulių, santrumpų ir visokiausių jų kombinacijų, visur intelektualinio jaunimo elitas pamėgo žaidimus su formulių eilėmis ir formulių dialogais. Žaidimas buvo ne tik pratybos ir ne tik poilsis, tai buvo koncentruota dvasinės drausmės savimonė; ypač matematikai žaidė jį su asketiniu ir sportiniu virtuoziškumu bei formos griežtumu, patirdami malonumą, padėjusį jiems atsižadėti pasaulietiškų pomėgių ir siekimų, kaip kad jau buvo nuosekliai padarę dvasios veikėjai. Stiklo karoliukų žaidimas labai daug prisidėjo, kad buvo visiškai įveiktas feljetonas ir kad iš naujo imta džiaugtis tiksliaisiais dvasios pratimais. Jam turime dėkoti, kad kilo nauja tiesiog vienuoliško griežtumo dvasinė drausmė. Pasaulis persimainė. Feljetono epochos dvasinį gyvenimą galėtume lyginti su išsigimusiu augalu, išeikvojusiu savo syvus hipertrofiniam vešlumui, o vėlesnius bandymus atitaisyti padėtį – su augalo nupjovimu ligi pat šaknų. Jaunuoliai, dabar ketinę atsidėti dvasinėms studijoms, suprato tai ne kaip siekimą pakaišioti nosį į aukštąsias mokyklas, kuriose garsūs ir šnekūs, bet jokio autoriteto neturintys profesoriai vaišina juos kadainykščio aukštojo mokslo trupiniais; dabar jie turėjo taip pat atkakliai, gal net dar atkakliau ir metodiškiau mokytis negu kadaise inžinieriai politechnikos mokyklose. Jiems reikėjo kopti stačiu keliu, savo mąstymo sugebėjimus valyti ir didinti matematika ir aristotelinėmis bei scholastinėmis pratybomis, be to, jie privalėjo išmokti visiškai atsižadėti visų gėrybių, tokių viliojančių daugeliui mokslininkų kartų: greitai ir lengvai pralobti, pelnyti šlovę, visuomenės pagarbą ir laikraščių pagyrimus, vesti bankininkų ir fabrikantų dukteris, pasiekti materialinio gyvenimo ištaigą ir prabangą. Rašytojai, kurių knygos leidžiamos didžiuliais tiražais, apdovanoti Nobelio premijomis ir susirentę vilas užmiestyje, garsieji gydytojai, apsikarstę ordinais ir aptarnaujami livrėjuotų liokajų, akademikai su turtingomis žmonomis ir prašmatniais salonais, chemikai su postais įmonių priežiūros tarybose, filosofai, turį feljetonų fabrikus ir skaitą žavingas paskaitas sausakimšose salėse, susilaukiantys plojimų ir gėlių, –

visos tos figūros dingo ir po šiai dienai nesugrįžo. Žinoma, ir dabar nestigo gabių jaunų vyrų, kuriems minėtos figūros buvo pavydėtini pavyzdžiai, bet dabar keliai į visuomenės pripažinimą, turtą, šlovę ir prabangą ėjo jau nebe per auditorijas, seminarus ir daktarines disertacijas: žemai nusmukusios intelektualinės profesijos subankrutavo pasaulio akyse, užtat atgavo asketišką ir fanatišką atsidavimą dvasiai. Tie talentai, kuriems labiau rūpėjo spindesys ar visuomenės palankumas, turėjo nusigręžti nuo nemalonėn patekusio dvasingumo ir atsidėti profesijoms, kurios žadėjo gerovę ir pinigus.

Nueitume per toli, jei sumanytume smulkiai papasakoti, kokiu būdu apsivaliusi dvasia įsigalėjo ir valstybėje. Patyrimas greitai parodė, kad paslijusi ir neatsakinga nedaugelio kartų dvasinė drausmė gerokai pakenkė ir praktiniam gyvenimui, kad visose aukštesnėse profesijose, taip pat ir techninėse, meistriškumas ir atsakingumas ėmė darytis vis retesnis daiktas, tad dvasios puoselėjimą valstybėje ir tautoje, ypač mokyklų sistemą, vis labiau ir labiau monopolizavo intelektualai; taip pat ir šiandien beveik visose Europos šalyse mokykla, jei tik ji neliko Romos bažnyčios kontroliuojama, atiteko tiems anoniminiams ordinams, kurių nariai renkami iš dvasios elito. Kad ir kaip viešajai nuomonei kartais nepatinka šitos kastos griežtumas ir vadinamasis pasipūtimas, kad ir kaip kelia balsą prieš ją kai kurie asmenys, toji vadovybė tebėra nepajudinama, ją palaiko ir gina ne tik jos tyrumas, ne tik išsižadėjimas visų kitų gėrybių bei naudos, išskyrus dvasinę, bet ir seniai visų pripažintas įsitikinimas ar nuojauta, kad ši griežta mokykla yra reikalinga civilizacijai išsaugoti. Visi žino arba nujaučia: kai protas netenka tyrumo ir budrumo, kai dvasia nebegerbiama, tada ir laivai bei automobiliai išklysta iš savo kelio, tada inžinieriaus logaritminei liniuotei ir bankų bei biržų matematikai niekas nebeturi galios ir autoriteto, tada ateina chaosas. Vis dėlto ilgokai truko, kol prasiskynė kelią įsitikinimai, kad ir išorinė civilizacijos pusė, technika, pramonė, prekyba ir taip toliau, yra reikalingos bendro dvasinės moralės bei padorumo pamato.

Tuo metu Stiklo karoliukų žaidimui dar trūko universalumo,

sugebėjimo skrieti viršum fakultetų. Astronomai, helenistai, lotynistai, scholastai, muzikos studentai žaidė savo dvasingus ir taisyklių saistomus žaidimus, bet kiekviename fakultete, kiekvienoje disciplinoje ir jos atšakose Žaidimas turėjo savą kalbą ir savą taisyklių sistemą. Praėjo visas pusšimtis metų, kol buvo žengtas žingsnis, padėjęs įveikti šias ribas. Šio lėtumo priežastis, be jokios abejonės, buvo veikiau moralinė negu formali ir techninė: priemonių šioms riboms įveikti būtų atsiradę, bet visa griežta naujai iškilusio dvasingumo moralė puritoniškai bijojo „maišaties", disciplinų ir kategorijų painiojimo, didžiai ir pagrįstai bijojo grįžimo į išdykystės ir feljetono nuodėmę.

Paskui pavienio žmogaus žygdarbis beveik išsyk paskatino Stiklo karoliukų žaidimą suvokti savo išgales ir žengti prie universalaus sugebėjimo plėtotis slenksčio, ir vėl ryšys su muzika padėjo Žaidimui padaryti šitą pažangą. Vienas šveicarų muzikologas, sykiu ir karštas matematikos mėgėjas, pasuko Žaidimą nauja kryptimi, atverdamas jam gražiausio klestėjimo kelią. Šio didelio vyro pasaulietiško vardo nebeįmanoma nustatyti, jo laikais asmens kultas dvasinėje srityje jau nebebuvo pažįstamas, o istorijoje jis gyvena kaip *Lusor* (arba *Joculator*) *Basiliensis**. Jo išradimas, kaip ir kiekvienas kitas išradimas, tiesa, buvo grynai asmeninis laimėjimas ir nuopelnas, bet kilo anaiptol ne iš jo privataus poreikio ir siekimo, o buvo kur kas stipresnių impulsų paskatintas. Jo laikais tarp dvasios žmonių visur kilo aikštėn karštas reikalas surasti priemonių naujam mąstymo turiniui išreikšti, ilgėtasi filosofijos, sintezės, daug kas pradėjo nebesitenkinti ligšioline laime, leidžiančia susikaupti vien prie savo disciplinos, čia vienas, čia kitas mokslininkas, pralaužęs savo specialybės mokslo rėmus, bandė prasiveržti į visuotinumą; svajota sukurti naują alfabetą, naują ženklų kalbą, kuri padėtų užfiksuoti ir perduoti kitiems naujus dvasinius išgyvenimus. Ypač įsakmiai tai liudija vieno tų laikų Paryžiaus mokslininko veikalas, antrašte „Įspėjimas iš Kinijos". Šio veikalo autorius, savo metu daugelio išjuoktas kaip Don Kichotas, beje,

* Žaidimo meistras (arba; žonglierius) iš Bazelio (*lot.*).

žymus savo srities, kinų filologijos, specialistas, dėsto, kokie pavojai tyko mokslo ir dvasinės kultūros, kad ir kokie tie dalykai atsparūs, jeigu jie nemėgins susikurti tarptautinės ženklų kalbos, leidžiančios, panašiai kaip senieji kinų hieroglifai, neatsisakant asmeninės fantazijos ir išradingumo, taip grafiškai išreikšti painiausius daiktus, kad juos galėtų suprasti visi pasaulio mokslininkai. Svarbiausią žingsnį šiam reikalavimui patenkinti ir žengė *Joculator Basiliensis*. Stiklo karoliukų žaidimui jis išrado principus, pagrindusius naują kalbą, būtent ženklų ir formulių kalbą, kurioje lygiai atsižvelgta ir į matematiką, ir į muziką ir kuri leido susieti astronomines ir muzikines formules, surasti lyg ir bendrą matematikos ir muzikos vardiklį. Nors Žaidimo raida tuo anaiptol nepasibaigė, vis dėlto jau tuomet šis nežinomasis iš Bazelio padėjo pamatus visam tam, kas vėliau įvyko mums brangaus Žaidimo istorijoje.

Stiklo karoliukų žaidimas, kadaise teikęs tam tikrą pramogą čia matematikams, čia filologams ar muzikams, dabar vis labiau ir labiau ėmė žavėti visus tikruosius dvasios gerbėjus. Į jį palinko ne viena sena akademija, ne viena ložė, o ypač senai sena Rytų kraštų piligrimų sąjunga. Taip pat ir keli katalikų ordinai čia pajuto naują dvasios dvelktelėjimą ir juo susižavėjo; ypač kelios benediktinų abatijos taip atsidėjo Žaidimui, jog jau tada, kaip ne sykį ir vėliau, iškilo klausimas, ar Bažnyčia ir Kurija, tikrai sakant, turi tą Žaidimą pakęsti ar remti, ar užginti.

Po bazeliečio žygdarbio Žaidimas greit pasidarė visiškai toks, koks tebėra ir šiandien: dvasiškumo ir mūziškumo įsikūnijimas, subtilus menas, visų pavienių *Universitas litterarum* narių mistinė unija. Mūsų dienomis jis perėmė iš dalies meno, iš dalies spekuliatyvios filosofijos vaidmenį ir, pavyzdžiui, Plinijaus Cygenhalso laikais neretai buvo apibūdinamas posakiu, kilusiu dar iš feljetonistinės epochos literatūros ir šioje epochoje reiškusiu ne vieno ateitį nujaučiančio proto išsvajotą tikslą, – posakiu „magiškasis teatras".

Nors Stiklo karoliukų žaidimas nuo savo užuomazgos techniškai ir medžiagos apimtimi be galo išsiplėtojo ir žaidėjams keliamų dvasinių reikalavimų atžvilgiu pavirto dideliu menu ir moks-

lu, vis dėlto bazeliečio laikais jam stigo dar vieno esminio dalyko. Mat ligi tol kiekvienoje partijoje buvo paprasčiausiai rikiuojami, tvarkomi, grupuojami ir statomi priešpriešiais koncentruoti daugelio mąstymo ir grožio sričių vaizdiniai, greitai prisimenant antlaikines vertybes ir formas, trumpai ir virtuoziškai skriejant per dvasios karalijas. Tik gerokai vėliau iš auklėjimo sistemos dvasinio inventoriaus, o ypač iš Rytų kraštų piligrimų papročių ir tradicijų, į Žaidimą pateko ir kontempliacijos sąvoka. Visiems buvo kritusi į akis tokia negerovė, kad mnemotechnikos meistrai, neturėdami jokių kitų dorybių, virtuoziškai žaidė puikias partijas, greita nesuskaitomų vaizdinių kaita stebindami ir trikdydami kitus dalyvius. Pamažu šį virtuoziškumą imta drausti, kontempliacija pavirto labai svarbiu Žaidimo elementu, negana to, kiekvienos partijos žiūrovams ir klausytojams ji tapo pagrindiniu dalyku. Tai buvo posūkis į religinį pradą. Dabar pasidarė svarbu ne vien greitai ir atidžiai, išmiklinta atmintimi intelektualiai sekti Žaidimo idėjų nuoseklumą ir visą jo dvasinę mozaiką, bet iškilo reikalavimas giliau ir nuoširdžiau jam atsidėti. Taigi po kiekvieno ženklo, kurį paskelbdavo Žaidimo vadovas, būdavo tylomis ir griežtai apsvarstomas tas ženklas, jo turinys, jo kilmė, jo prasmė, ir tai kiekvieną žaidėją vertė intensyviai ir organiškai įsisąmoninti ženklo reikšmę. Kontempliacijos techniką ir įgūdžius visi Ordino ir Žaidimo sąjungų nariai atsinešdavo iš elito mokyklų, kuriose kontempliacijos ir meditacijos meno buvo mokoma kuo rūpestingiausiai. Tatai neleido Žaidimo hieroglifams pavirsti paprastomis raidėmis.

Beje, ligi to laiko Stiklo karoliukų žaidimas, nors ir kaip mėgstamas, mokslininkų aplinkoje vis dar buvo tik grynai privačios pratybos. Jį buvo galima žaisti pavieniui, dviese, būreliais, o itin dvasingos, gerai sukomponuotos partijos kartais būdavo ir fiksuojamos ir eidavo iš miesto į miestą, iš šalies į šalį, kur jomis visi žavėdavosi, nors kai kas ir pakritikuodavo. Bet tik dabar Žaidimas pajvairėjo: pavirtęs vieša švente, įgavo naują funkciją. Dar ir dabar galima jį žaisti privačiai, ir tuo itin uoliai naudojasi jaunimas. Bet šiandien išgirdęs žodžius „Stiklo karoliukų žaidimas", kiekvienas pirmučiausia pagalvoja apie iškilmingus viešuosius

žaidimus. Juos veda nedaugelis už visus pranašesnių meistrų, kuriems kiekviename krašte vadovauja *Ludi Magister*, arba Žaidimo magistras, maldingai klausant pakviestiesiems ir įtemptai sekant klausytojams visose pasaulio dalyse; kai kurie tų žaidimų trunka po kelias dienas ir savaites, ir kol toks žaidimas celebruojamas, visi žaidėjai ir klausytojai pagal tikslius nuostatus, apimančius ir miego laiką, gyvena saikingą ir pasiaukojamą gyvenimą, panašų į griežtai sureguliuotą atgailos gyvenimą, būdingą šventojo Ignaco pratybų dalyviams.

Mums nedaug belieka pridurti. Kaitaliojantis čia vieno, čia kito mokslo ar meno hegemonijai, Žaidimų Žaidimas išsiplėtojo į tam tikrą universalią kalbą, kuria pasinaudodami žaidėjai gali prasmingais ženklais išreikšti ir sujungti tarpusavy dvasines vertybes. Visais laikais Žaidimas buvo susijęs su muzika ir dažniausiai vyko pagal muzikos arba matematikos taisykles. Būdavo skelbiamos viena, dvi, trys temos, paskui rutuliojamos, varijuojamos ir susilaukdavo visai panašaus likimo kaip fugos arba koncerto dalies tema. Žaidimas galėjo prasidėti tam tikra astronomine konfigūracija arba kokios Bacho fugos tema, arba kokiu Leibnico ar Upanišadų sakiniu, ir, pareinamai nuo žaidėjo sumanymo ir sugebėjimų, šios temos sužadinta pagrindinė mintis galėjo arba tęstis toliau ir plėtotis, arba savo išraišką praturtinti giminingų vaizdinių atgarsiais. Jeigu, sakysim, pradedančiajam pavykdavo specialiais ženklais nustatyti paralelę tarp klasikinės muzikos ir kurio gamtos dėsnio formulės, tai žinovui ir meistrui žaidimas nuo pradinės temos laisvai plėsdavosi begalinėmis kombinacijomis. Ilgą laiką vienoje iš Žaidimo mokyklų ypač buvo mėgstama gretinti, priešpriešinti ir galų gale harmoningai derinti dvi prieštaringas temas arba idėjas, pavyzdžiui įstatymą ir laisvę, individą ir bendruomenę, ir labai rūpintasi, kad Žaidime abi temos ar tezės būtų plėtojamos visiškai lygiomis ir nešališkai, kad iš tezės ir antitezės išeitų kuo tyresnė sintezė. Apskritai, nekalbant apie genialias išimtis, žaidimai, pasibaigiantys neigiamu arba skeptišku, disharmonišku akordu, buvo nemėgstami, o kartais tiesiog draudžiami, ir tai nulėmė prasmė, kurią Žaidimas, pasiekęs savo viršūnę, įgavo žaidėjams.

Jis reiškė iškilnią, simbolišką tobulybės ieškojimo formą, rafinuotą alchemiją, priartėjimą prie savaime vieningos dvasios, aukštesnės už visus vaizdus ir daugio, taigi – prie Dievo. Kaip maldingi ankstesnių laikų mąstytojai vaizdavo visą kūrinijos gyvenimą krypstant į Dievą ir reiškinių pasaulio daugialypiškumą regėjo užbaigtą ir ligi galo išmąstytą tik dieviškojoje vienovėje, taip Stiklo karoliukų žaidimo figūros ir formulės pasauline kalba, išugdyta visų mokslų ir menų, kūrė, muzikavo ir filosofavo, žaisdamos ir veržlamosi į tobulybę, grynąją būtį, pilnutinę tikrovę. Žaidėjai labai mėgo žodį „realizuoti" ir savo veiklą laikė keliu iš tapsmo į būtį, nuo galimybės prie tikrovės. Tebus leista čia dar sykį priminti anksčiau cituotus Nikolajaus Kuziečio žodžius.

Beje, krikščionių teologijos teiginiai, iš pažiūros klasiškai suformuluoti ir todėl sudarą bendrą kultūrinį lobį, žinoma, pateko į Žaidimo ženklų kalbą, ir kokia nors pagrindinė tikėjimo sąvoka arba kokia Biblijos vieta, sakinys iš Bažnyčios Tėvų raštų arba iš lotyniškų mišių teksto galėjo būti taip pat lengvai ir tiksliai išreikštas ir įtrauktas į Žaidimą, kaip kokia geometrijos aksioma ar Mocarto melodija. Neperdėsime išdrįsę pasakyti, kad siauram tikrųjų žaidėjų būreliui žaidimas beveik buvo tolygus pamaldoms, nors jis ir vengė kurti savą teologiją.

Kovoje dėl išlikimo tarp nedvasinių pasaulio jėgų tiek Stiklo karoliukų žaidimo dalyviai, tiek Romos bažnyčia buvo per daug reikalingi vieni kitų paramos, kad būtų buvę leista jiems susidurti tarpusavy, nors progų ir nestigo, nes intelektualinis sąžiningumas ir nuoširdus griežto, aiškaus formulavimo siekimas skatino abi tas jėgas išsiskirti. Tačiau to jos niekad nepadarė. Roma kai kada pagirdavo Žaidimą, kai kada papeikdavo, ir tiek, negana to, kongregacijose ir aukščiausio klero aplinkoje daugelis talentingiausių galvų buvo pritapusios prie žaidėjų. O patį Žaidimą, kai tik žaidimai pasidarė vieši ir buvo išrinktas *Ludi Magister*, globojo Ordinas ir Auklėjimo kolegija, ir abu šie institutai su Roma elgėsi visada kuo mandagiausiai ir riteriškiausiai. Pijus XV, kuris, dar būdamas kardinolu, garsėjo kaip geras ir karštas stiklo karoliukų žaidėjas, išrinktas popiežium, ne tik visiškai atsisveikino su Žaidimu, kaip ir jo pirmtakai, bet dar bandė iškelti jam bylą; nedaug tada betrū-

ko, kad Žaidimas katalikams būtų buvęs uždraustas. Bet popiežius numirė, dar nepaskelbęs nuosprendžio, o plačiai skaitoma šito neeilinio žmogaus biografija vaizduoja jo santykius su Stiklo karoliukų žaidimu kaip didelę aistrą, kurią jis, tapęs popiežiumi, stengėsi užgniaužti, pasidarydamas jo priešu.

Žaidimas, kurį anksčiau laisvai žaidė pavieniai asmenys ir draugijos, bet kurį, tiesa, jau senokai maloniai skatino Auklėjimo kolegija, pasidarė vieša organizacija pirmiausia Prancūzijoje ir Anglijoje, o gana greitai ir kitose šalyse. Tada kiekvienoje šalyje buvo įsteigtos Žaidimo komisijos ir paskirti Žaidimo vadovai, vadinami magistrais, o oficialūs žaidimai, vadovaujami paties magistro, buvo pakelti į dvasinės iškilmės rangą. Magistras, kaip ir visi aukštieji ir aukščiausieji dvasios kultūros veikėjai, žinoma, liko anonimінis; be kelių artimiausių asmenų, niekas jo tikrojo vardo nežinojo. Oficialiomis ir tarptautinėmis ryšių priemonėmis, kaip radijas ir taip toliau, naudotasi tik per oficialius, didelius žaidimus, už kuriuos buvo atsakingas *Ludi Magister*. Be vadovavimo viešiesiems žaidimams, magistro pareiga buvo rūpintis žaidėjais ir Žaidimo mokyklomis, bet visų pirma magistrai kuo griežčiausiai turėjo žiūrėti, kaip toliau tobulinamas Žaidimas. Tiktai visų šalių magistrų pasaulinė komisija sprendė klausimą (mūsų laikais beveik nebeiškylantį) – įtraukti ar neįtraukti naujų ženklų ir formulių į Žaidimo sudėtį, ar verta plėsti Žaidimo taisykles, ar pageidaujama, ar nepageidaujama įjungti į jį naujų sričių. Jeigu žiūrėsim į Žaidimą kaip į pasaulinę intelektualų kalbą, tai magistrų vadovaujamų iš visų šalių žaidimo komisijų visuma sudaro akademiją, kuriai patikėta rūpintis tos kalbos sudėtimi, raida ir grynumu. Kiekvienos šalies komisija turi Žaidimo archyvą, tai yra sąrašus visų ligi šiol patikrintų ir leistų simbolių bei kodų, kurių skaičius seniai smarkiai prašoko senųjų kinų rašto ženklų skaičių. Apskritai imant, pakankamu stiklo karoliukų žaidėjo pasirengimu laikomas aukštesniosios mokyklos, ypač elito mokyklos, baigiamasis egzaminas, bet drauge – taip buvo anksčiau, taip tylomis pripažįstama ir dabar – būtinos ir geresnės už vidutines kokio nors vyraujančio mokslo arba muzikos žinios. Beveik kiekvienas penkiolikmetis elito mokyklų mokinys svajoja kada nors pakilti

ligi Žaidimo komisijos nario arba net ligi Žaidimo magistro. Bet jau iš doktorantų labai nedaug kas puoselėja viltį aktyviai tarnauti Stiklo karoliukų žaidimui ir jo plėtrai. Užtat visi tie Žaidimo mėgėjai uoliai studijuoja Žaidimo teoriją ir meditaciją, o per „didžiuosius" žaidimus sudaro tą glaudžiausią maldingų ir atsidavusių dalyvių ratą, kuris viešiems žaidimams suteikia iškilmingumo ir neleidžia pavirsti vien dekoratyviniais aktais. Tiems tikriesiems žaidėjams ir mėgėjams *Ludi Magister* yra tarsi koks valdovas ar vyriausiasis kunigas, bemaž dievybė.

Bet kiekvienam savarankiškam žaidėjui, o juo labiau magistrui Stiklo karoliukų žaidimas – tai pirmiausia muzikavimas, maždaug ta prasme, kaip kartą Jozefas Knechtas yra pasakęs apie klasikinės muzikos esmę:

„Klasikinę muziką mes laikome mūsų kultūros ekstraktu ir esme, nes ji yra aiškiausias, būdingiausias kultūros veiksmas ir jos apraiška. Toje muzikoje matome antikos ir krikščionybės palikimą, giedro ir drąsaus maldingumo esmę, neprilygstamą riterišką moralę. Mat kiekvienas klasikinės kultūros veiksmas yra moralės išraiška, į veiksmą sutelktas žmogaus elgesio prototipas. Juk tarp 1500 ir 1800 metų buvo kuriama visokiausia muzika, stiliai ir raiškos priemonės buvo be galo skirtingi, bet dvasia, tikriau, moralė, visur buvo ta pati. Žmogaus pozicija, išreikšta klasikinės muzikos, visada ta pati, visada ji remiasi tokiu pat gyvenimo pažinimu ir siekia tokio pat pranašumo prieš atsitiktinumą. Pamatinis klasikinės muzikos požymis: žmogaus būties tragizmo supratimas, susitaikymas su žmogaus dalia, drąsumas, giedra! Tegu tai bus Hendelio ar Kupereno menueto gracija arba ligi švelnaus gesto sublimuotas juslingumas, kaip daugelio italų kompozitorių ar Mocarto kūriniuose, arba ramus pasirengimas mirti, kaip Bacho veikaluose, – tai visada kažkoks pasipriešinimas, kažkokia begalinė drąsa, kažkoks riteriškumas, ir visame tame skamba antžmogiškas juokas, nemarus giedrumas. Tegu taip skamba ir mūsų Stiklo karoliukų žaidimas, ir visas mūsų gyvenimas, visi mūsų darbai ir visos kančios".

Šiuos žodžius yra užrašęs vienas iš Knechto mokinių. Jais mes ir baigiame savo Stiklo karoliukų žaidimo apžvalgą.

JOZEFO KNECHTO, VADINAMO *MAGISTER LUDI*, GYVENIMO APRAŠYMAS

Apie Jozefo Knechto kilmę mums nepavyko nieko sužinoti. Kaip ir daugelis kitų elito mokyklų auklėtinių, jis arba anksti neteko tėvų, arba Auklėjimo kolegijos buvo ištrauktas iš netinkamos aplinkos ir įsūnytas. Šiaip ar taip, Knechtas išvengė elito mokyklos ir tėvų namų konflikto, kuris jaunomis dienomis slėgė ne vieną tokį kaip jis, sunkindamas įstojimą į Ordiną ir dažnokai talentingiems jauniems vyrams išugdydamas sunkų bei prieštaringą charakterį. Knechtas – tai vienas iš laimės vaikų, tarytum gimusių ir likimo tiesiog paskirtų Kastalijai, Ordinui ir tarnybai Auklėjimo kolegijoje; ir nors jam anaiptol neliko nepažįstama dvasinio gyvenimo problematika, vis dėlto buvo lemta tragizmą, įgimtą kiekvienam dvasiai paaukotam gyvenimui, išgyventi be asmeninio kartėlio. Ir, be abejo, ne tiek pats šis tragizmas sugundė mus smulkiai pagvildenti Jozefo Knechto asmenybę, kiek, veikiau, tas tylus, giedras, net spinduliuojantis būdas, kuriuo jis realizavo savo likimą, savo talentą, savo paskirtį. Kaip ir kiekvienas įžymus žmogus, jis turėjo savo *daimonion** ir savo *amor fati***, bet jo *amor fati* atrodo laisva nuo niūrumo ir fanatizmo. Tiesa, slapčiausių dalykų mes nežinome ir neturime pamiršti, kad rašyti istoriją, nors ir kaip blaiviai, nors ir kaip dalykiškai, visada yra tas pat, kas kurti poeziją, kad trečiasis jos matmuo yra pramanas. Juk mes toli gražu nežinome, ar linksmai, ar sunkiai gyveno, sakysim, Johanas Se-

* Demonas, genijus globėjas (*gr.*).

** (Savo) likimo meilė (*lot.*).

bastianas Bachas arba Volfgangas Amadėjus Mocartas, jei minėsime tik garsiausius pavyzdžius. Mocartas mus žavi kaip anksti subrendęs genijus, savitai jaudinantis ir žadinantis mūsų meilę, o Bachas – kad pamokomai ir paguodžiamai priima kančias ir mirtį kaip tėvišką Dievo valią; bet juk visa tai sužinome anaiptol ne iš jų biografijų ir ne iš amžininkų paliktų faktų, o vien tik iš jų kūrinių, iš jų muzikos. Toliau, prie to Bacho, kurio biografiją mes žinome ir kurį vaizduojamės iš jo muzikos, nejučiomis pridedame ir jo pomirtinį likimą: savo fantazijoje leidžiame jam dar gyvam žinoti ir tylomis šypsoti, kad visi jo kūriniai tuoj po mirties bus pamiršti ir jo rankraščiai nueis į makulatūrą, kad jo vietoj vienas iš sūnų pasidarys „didžiuoju Bachu" ir susilauks pasisekimo, kad atgimusi jo muzika paklius į feljetonistinės epochos nesusipratimus ir barbarybes, ir taip toliau. Taip pat esame linkę tebegyvenančiam ir intensyviame, sveikame darbe tebežydinčiam Mocartui priskirti arba prikurti, kad jis žinojo glūdąs mirties rankoje, iš anksto numanė esąs mirties apsiaustas. Ten, kur istorikas susiduria su kūriniais arba mokslo darbais, jis negali padaryti kitaip, kaip tik sujungti juos su kūrėjo gyvenimu lyg dvi neatskiriamas gyvos vienovės dalis. Taip mes elgiamės su Mocartu arba Bachu, taip elgiamės ir su Knechtu, nors jis priklauso mūsiškei iš esmės nekūrybingai epochai ir nėra palikęs „kūrinių", panašių į anų meistrų kūrinius.

Bandydami aprašyti Knechto gyvenimą, kartu taip pat bandome jį išaiškinti, ir nors mes, kaip istorikai, didžiai apgailestaujame, kad apie paskutinę šio gyvenimo dalį beveik neturime jokių tikrai patikimų žinių, vis dėlto mus padrąsino imtis šio sumanymo ta aplinkybė, jog ši paskutinė Knechto gyvenimo dalis yra virtusi legenda. Mes perimame šią legendą ir su ja sutinkame, vis tiek, ar tai tik nekaltas prasimanymas ar ne. Kaip nieko nežinome apie Knechto gimimą ir kilmę, taip nieko nežinome ir apie jo galą. Bet neturime nė mažiausios teisės manyti, kad tas galas buvęs atsitiktinis. Į Knechto gyvenimą, kiek jis mums pažįstamas, žiūrime kaip į aiškiai kylantį nuosekliomis pakopomis, ir jeigu, spėliodami apie jo pabaigą, noromis prisidedame prie legendos

ir su pasitikėjimu ją perimame, tai darome todėl, kad viskas, ką legenda mums pasakoja apie paskutinę šio gyvenimo pakopą, regis, visiškai atitinka pirmesniąsias. Net pripažįstame, kad šio gyvenimo pavirtimas legenda mums atrodo organiškas ir teisėtas, kaip kad mums nekelia nė mažiausių abejonių, jog dangaus kūnas, išnykęs iš mūsų akių ir mums „nusileidęs", iš tikro egzistuoja. Tame pasaulyje, kuriame gyvename mes, šių užrašų autorius ir skaitytojas, Jozefas Knechtas pasiekė ir padarė didžiausią dalyką, kaip *Magister Ludi* būdamas vadas ir pavyzdys dvasios kultūros adeptams ir gerbėjams, pavyzdingai valdydamas ir gausindamas perimtą dvasinį palikimą kaip vyriausiasis kunigas šventyklos, kuri kiekvienam iš mūsų yra šventa. Bet jis ne tik iškilo į magistrus, ne tik įkopė į aukščiausią mūsų hierarchijos viršūnę, jis peržengė tas ribas, perėjo į tokį matmenį, kurį mes įstengiame tik pagarbiai numanyti; kaip tik todėl mums atrodo visiškai deramas ir jo gyvenimą atitinkantis dalykas, kad ir jo biografija peržengė įprastus matmenis ir pabaigoje virto į legendą. Mes priimame šio fakto stebuklą ir džiaugiamės juo, nė neketindami per daug jo aiškinti. Bet kadangi Knechto gyvenimas yra istorija, – o toks jis yra ligi tam tikros dienos, – tai mes jį kaip tokį ir pagvildensime, perduoti legendą stengdamiesi lygiai tokią, kokia ji mums pasirodė per mūsų tyrimus.

Iš jo vaikystės, tai yra iš tų laikų, kai jis dar nebuvo priimtas į elito mokyklą, mes žinome tik vieną įvykį, tačiau svarbų ir turintį simbolinę reikšmę, nes jis rodo pirmą dvasios šauksmą, pirmą jo pašaukimo aktą, ir būdinga čia yra tai, kad pirmiausia jį pašaukė ne mokslas, bet muzika. Už šį biografijos bruoželį, kaip ir bemaž už visus atsiminimus apie asmeninį Knechto gyvenimą, turime būti dėkingi užrašams vieno Stiklo karoliukų žaidimo mokinio, ištikimo jo gerbėjo, užfiksavusia daug savo didžiojo mokytojo sentencijų ir pasakojimų.

Knechtas tada turėjo kokius dvylika ar trylika metų ir mokėsi klasikinėje gimnazijoje Berolfingeno miestelyje, Cabervaldo pakrašty, kur, matyt, jis ir gimė. Nors berniukas jau ilgokai buvo gimnazijos stipendininkas, nors pedagogų taryba, o karščiausiai –

muzikos mokytojas, jau du ar tris sykius rekomendavo aukščiausiai instancijai perkelti jį į elito mokyklą, jis ničnieko apie tai nežinojo ir su niekuo iš elito nė karto nebuvo susitikęs, o ką jau kalbėti apie aukščiausiosios Auklėjimo kolegijos magistrus. Ir staiga muzikos mokytojas (berniukas tada mokėsi griežti smuiku ir liutnia) jam pranešė, kad galbūt netrukus į Berolfingeną inspektuoti muzikos mokinio gimnazijoje atvyksiąs muzikos magistras, ir tegul Jozefas uoliai pasimiklinąs, idant nepadarytų sarmatos sau ir savo mokytojui. Toji naujiena be galo sujaudino berniuką, nes Jozefas, aišku, puikiai žinojo, kas yra muzikos magistras, kad jis ne šiaip koks svečias iš aukštesnių Kolegijos sferų kaip tie mokyklų inspektoriai, pasirodą maždaug dukart per metus, bet vienas iš pusdievių, vienas iš dvylikos garbingiausių Kolegijos vadovų ir yra aukščiausia visam kraštui instancija visais muzikos reikalais. Taigi pats muzikos magistras, *Magister Musicae*, asmeniškai atvyks į Berolfingeną! Visame pasaulyje Jozefui gal tik vienas žmogus buvo dar pasakiškesnis ir paslaptingesnis: Stiklo karoliukų žaidimo magistras. Išgirdus apie muzikos magistro atvykimą, berniuką iš anksto pagavo didžiulis ir baugus pietetas, jis vaizdavosi šį žmogų čia kaip karalių, čia kaip burtininką, čia kaip vieną iš dvylikos apaštalų arba vieną iš klasikos laikų pasakiškų didžiųjų menininkų, lyg kokį Michaelį Pretorijų, Klaudijų Monteverdį, J. J. Frobergerį arba Johaną Sebastianą Bachą, ir tiek pat džiaugėsi tuo akimirksniu, kurį pasirodys toji įžymybė, kaip ir bijojo. Kad vienas iš pusdievių ir arkangelų, vienas iš paslaptingųjų ir visagalių dvasinio pasaulio valdovų gyvas pasirodys šiame miestuke ir klasikinėje gimnazijoje, kad Jozefas jį pamatys savo akimis, kad galbūt magistras jį užkalbins, paegzaminuos, pabars ar pagirs, – visa tai buvo didelis daiktas, lyg koks stebuklas ir retas gamtos reiškinys; be to, kaip tvirtino mokytojai, *Magister Musicae* pirmą kartą per kelis dešimtmečius pats aplankys miestą ir šią mažutę gimnaziją. Berniukas galvojo apie tą laukiamą įvykį, ir visokiausi vaizdai kilo jam prieš akis, visų pirma jis galvojo apie dideles viešas iškilmes ir priėmimą, kokius buvo kartą matęs, kai naujasis burmistras pradėjo eiti savo pareigas, su dūdų orkestro muzika, vėliavomis gatvėse, gal

net su fejerverku; Knechto draugai irgi panašiai vaizdavosi magistro atvykimą ir puoselėjo tokias pat viltis. Tik jo džiaugsmą temdė mintis, kad jis pats gali atsidurti per arti prie to didelio žmogaus ir prieš jį, didelį žinovą, visai nepakenčiamai apsijuokti savo griežimu ir savo atsakymais. Tačiau toji baimė ne tik kankino, bet ir buvo saldi, ir širdies gilumoje, net neprisipažįstant pačiam sau, visa būsimoji šventė su vėliavomis ir fejerverkais jam atrodė ne tokia graži, ne tokia jaudinama, svarbi ir, nepaisant visko, ne tokia nuostabiai džiaugsminga, kaip ta aplinkybė, kad jis, mažutis Jozefas Knechtas, pamatys tą žmogų visai iš arti, kad magistras vizituos Berolfingeną trupučiuką ir dėl jo, dėl Jozefo, nes jis juk atvažiuos tikrinti muzikos mokymo, o muzikos mokytojas, matyt, laiko galimu daiktu, kad paegzaminuos ir Knechtą.

Bet galbūt, ak, vis dėlto veikiausiai taip nebus, tai nelabai ir įmanoma, magistras, aišku, turės svarbesnių reikalų, o ne vien pasiklausyti, kaip čirpina smuiką mažas vaikėzas, jis, žinoma, eis į aukštesnes klases, kur mokiniai griežia daug geriau. Tokių minčių apimtas, berniukas laukė lemtingos dienos, ir toji diena atėjo, išsyk atnešdama nusivylimą: gatvėse neskambėjo muzika, prie namų nekabėjo nei vėliavos, nei vainikai, kaip ir kiekvieną dieną reikėjo pasiimti knygas ir sąsiuvinius ir eiti į įprastą pamoką, ir net klasėje nesimatė nė ženklo puošnumo bei iškilmingumo, viskas buvo kaip kasdien. Pamoka prasidėjo, mokytojas kaip visada vilkėjo šiokiadieniu švarku ir nė puse žodžio neužsiminė apie garbės svečio atvykimą.

Bet per antrą ar trečią pamoką vis dėlto tai įvyko: pasibeldęs į duris, įėjo mokyklos sargas, pasisveikino su mokytoju ir pranešė, kad mokinys Jozefas Knechtas, gražiai susišukavęs, nusimazgojęs rankas ir išsivalęs panages, po pusės valandos nueitų pas muzikos mokytoją. Knechtas nubalo persigandęs, išėjo svirduliuodamas iš mokyklos, nubėgo į internatą, pasidėjo knygas, nusiprausė, susišukavo, drebančiomis rankomis pasiėmė dėklą su smuiku ir natų sąsiuvinį ir užgniaužta iš susijaudinimo gerkle nuskubėjo į fligelį, kur buvo muzikos klasės. Kažkoks sunerimęs mokinys pasitiko jį ant laiptų, parodė į muzikos klasę ir pranešė:

– Čia tau liepta palaukti, kol pašauks.

Laiko praėjo nedaug, bet Jozefui pasirodė, kad praslinko ištisa amžinybė, kol jis buvo išgelbėtas nuo laukimo. Niekas jo nė nepašaukė, tik į klasę įėjo kažkoks žmogus, visai senas žmogus, kaip jam iš karto pasirodė, ne per didžiausias, žilas, gražaus giedro veido ir skvarbių žydrų akių, kurių žvilgsnio būtų buvę galima išsigąsti, tačiau jis buvo ne tik skvarbus, bet ir linksmas. Ir tas žvilgsnis nesijuokė ir nešypsojo, tik tyliai spindėjo ramiu linksmumu. Žmogus padavė berniukui ranką, linktelėjo, iš lėto atsisėdo ant taburetės priešais seną mokyklos fortepijoną ir tarė:

– Tu vadiniesi Jozefas Knechtas? Mokytojas, rodos, patenkintas tavimi, manau, kad jis tave mėgsta. Eikš, pamuzikuokim mudu trupučiuką.

Knechtas jau buvo išsiėmęs smuiką iš dėklo, senis pagriežė „A" gaidą, ir berniukas susiderino instrumentą, paskui klausiamai ir baikščiai pažvelgė į magistrą.

– Ką gi tu norėtum pagriežti? – paklausė magistras.

Mokinys neįstengė nieko atsakyti, jam stačiai širdis tirpo iš pagarbos seniui – dar niekad jis nebuvo matęs tokio žmogaus. Nedrąsiai paėmė natų sąsiuvinį ir atkišo magistrui.

– Ne, – tarė magistras, – norėčiau, kad pagriežtum ką nors iš atminties, ir ne kokį pratimą, o ką nors paprasta, ką moki atmintinai, gal kokią dainą, kuri tau patinka.

Knechtas, sumišęs ir šio veido, šių akių pakerėtas, nepajėgė nieko atsakyti, jis labai gėdijosi savo sumišimo, bet negalėjo nė žodžio išdaužti. Magistras ir nespyrė. Jis vienu pirštu paskambino kažkokios melodijos pirmuosius tonus, klausiamai pažvelgė į berniuką, šis linktelėjo ir tuoj su džiaugsmu ėmė griežti tą pačią melodiją; tai buvo viena iš senųjų dainų, dažnai dainuojamų mokykloje.

– Dar sykį! – tarė magistras.

Knechtas pakartojo melodiją, o senis paskambino antrąjį balsą. Dabar ta sena daina skambėjo dviem balsais mažutėje klasėje.

– Dar sykį!

Knechtas užgriežė, o magistras paskambino antrą ir trečią balsą. Graži senovinė daina skambėjo klasėje trim balsais.

– Dar sykį! – Ir magistras iškart paskambino tris balsus.

– Graži daina! – tarė magistras tyliai.– Pagriežk dabar dar kartą pagal alto raktą.

Knechtas paklausė ir užgriežė, magistras davė jam pirmąjį toną ir dabar skambino tris kitus balsus išsyk. Ir senis vis kartojo: „Dar sykį!", ir kiekvieną kartą tie žodžiai skambėjo vis linksmiau. Knechtas griežė melodiją pagal tenoro raktą, visą laiką lydimas dviejų ar trijų kitų balsų. Daug kartų jie sugriežė tą dainą; nebereikėjo jokių paaiškinimų, ir daina sulig kiekvienu pakartojimu darėsi puošnesnė ir vingresnė. Tuščias kambariukas, smagios priešpiečio saulės nušviestas, iškilmingai aidėjo nuo garsų.

Po valandėlės senis nustojo skambinęs.

– Gal užteks? – paklausė jis.

Knechtas papurtė galvą ir vėl užgriežė, tuoj prie jo prisidėjo ir magistras su savo trimis balsais, ir keturi balsai ėmė vesti savo plonas, ryškias linijas, šnekučiavosi tarp savęs, rėmėsi kits kitu, kirtosi ir brėžė apie viens kitą smagius lankus bei figūras, o berniukas ir senis, apie nieką daugiau nebegalvodami, atsidavę gražioms glaudžiai suartėjusioms linijoms ir figūroms, kurias jos kūrė susikirsdamos, muzikavo, pakliuvę į jų tinklus, tylomis sūpavosi, tarsi paklusdami neregimam kapelmeisteriui. Ir taip truko ligi tol, kol magistras, melodijai vėl užsibaigus, pasuko galvą ir paklausė:

– Ar tau patiko, Jozefai?

Dėkingas, visas švytėdamas, Knechtas pažvelgė į jį. Jis spindėjo, bet neįstengė ištarti nė žodžio.

– O gal tu jau žinai, – paklausė magistras, – kas yra fuga?

Knechtas suabejojęs pakėlė antakius. Jis buvo girdėjęs fugų, bet per pamokas jų dar nenagrinėjo.

– Gerai, – tarė magistras, – tai aš tau parodysiu. Greičiausiai suprasi, jei mudu patys sukursim fugą. Taigi fugai visų pirma reikalinga tema, bet temos toli neieškosim, o paimsim ją iš mūsų dainos.

Jis paskambino mažutę grupę garsų, ištraukėlę iš dainos melodijos, ir tas gabaliukas be galvos ir be uodegos nuskambėjo gana

keistai. Magistras paskambino temą dar kartą, ir štai ji nuėjo toliau, štai pasigirdo pirmasis įsijungimas, antrasis iš kvintos perėjo į kvartą, trečiasis įsijungimas pakartojo pirmąjį oktava aukščiau, ketvirtasis taip pat pakartojo antrąjį, ekspoziciją pabaigė klauzulė dominantės tonacija. Antrąsyk tai atlikdamas, jis laisviau moduliavo kitomis tonacijomis, trečiąsyk, linkdamas į subdominantę, užbaigė klauzulę, paremtą pamatiniu tonu. Berniukas žiūrėjo į protingus baltus pianisto pirštus, matė, kaip susikaupusiame veide tyliai atsispindi muzikos plėtotė, o akys glūdėjo už pusiau nuleistų vokų. Berniukui stačiai širdis tirpo iš pagarbos, iš meilės magistrui, ir jis klausėsi fugos, jam rodėsi, kad šiandien pirmą kartą girdi muziką, už plaukiančios priešais jį garsų dermės jautė dvasią, laimę teikiančią įstatymo ir laisvės, tarnavimo ir valdymo harmoniją, jis atsidavė ir prisiekė ištikimybę tai dvasiai ir tam magistrui, matė, kad ir jį, ir visą jo gyvenimą, ir visą pasaulį veda, tvarko ir aiškina šiomis minutėmis muzikos dvasia, ir, skambinimui pasibaigus, žiūrėjo, kaip jo dievaitis, burtininkas ir karalius dar valandėlę linkso ties klavišais, beveik užsimerkęs, tyliai švytinčiu iš vidaus veidu, ir nežinojo, ar jam džiūgauti, pagautam tų akimirkų palaimos, ar verkti, kad jos praėjo. Paskui senis iš lėto pakilo nuo kėdutės, skvarbiai ir kartu neapsakomai maloniai pažvelgė į jį giedromis mėlynomis akimis ir tarė:

– Niekur žmonės taip lengvai nesusidraugauja kaip muzikuodami. Tikiuosi, kad mudu liksime draugai. Gal ir tu išmoksi kurti fugas, Jozefai.

Sulig tais žodžiais jis padavė berniukui ranką, o tarpdury dar sykį atsigręžė, pažvelgė atsisveikindamas į Jozefą ir mandagiai linktelėjo jam galva.

Po daugelio metų Knechtas pasakojo vienam savo mokiniui: išėjus iš fligelio, miestas ir pasaulis jam pasirodė labiau pasikeitęs ir užburtas, negu kad jis būtų buvęs išpuoštas vėliavomis, vainikais, kaspinais ir fejerverkais. Jis išgyveno pašaukimo aktą, kurį galima pavadinti sakramentu: išvydo atsivėrusį jam ir jį kviečiantį idealų pasaulį, ligi tol iš dalies tepažįstamą iš nuogirdų iš karštų svajų. Tasai pasaulis egzistavo ne tik kažkur toli, praeityje arba

ateityje, ne, jis buvo čia pat ir gyvavo, spinduliavo, siuntė savo žygūnus, savo apaštalus, savo pasiuntinius, tokius vyrus kaip tas senas magistras, beje, po teisybei, ne toks jau senas, kaip pasirodė Jozefui. Ir tasai pasaulis per šį garbingą žygūną paragino bei pašaukė ir jį, mažutį gimnazistą! Tai tokią reikšmę jam turėjo tas išgyvenimas, ir praėjo ne viena savaitė, kol jis sužinojo ir įsitikino, kad magišką anos šventos valandos įvykį atitiko ir tikras įvykis realiajame pasaulyje, kad jo pašaukimas buvo ne vien palaima bei raginimas, nuskambėjęs jo paties sieloje ir sąžinėje, bet ir dovana bei raginimas žemiškųjų galių. Juk ilgai negalėjo likti paslaptis, kad muzikos magistro apsilankymas nebuvo nei atsitiktinumas, nei tikra mokyklos inspekcija. Mat Knechto pavardė, remiantis mokytojų pranešimais, jau senokai buvo įtraukta į sąrašus mokinių, kurie atrodė verti mokytis elito mokyklose arba buvo siūlomi Aukščiausiajai kolegijai. Kadangi tą berniuką Knechtą visi gyrė ne tik už tai, kad jis puikiai mokosi lotynų kalbos, ne tik už tai, kad yra gero charakterio, bet dar specialiai jį rekomendavo ir išliaupsino muzikos mokytojas, tai magistras, pasinaudojęs tarnybine kelione, apsiėmė užsukti porai valandų į Berolfingeną ir pažvelgti į tą mokinį. Ir jam ne tiek rūpėjo lotynų kalbos mokėjimas ir pirštų miklumas (čia jis pasitikėjo mokytojų atsiliepimais, kuriems pastudijuoti vis dėlto nepagailėjo valandėlės kitos), kiek tai, ar tas berniukas visoje savo esybėje turi muzikanto dovaną aukštesne to žodžio prasme, įkvėpimo dovaną, ar jis sugeba paklusti, gerbti kitus, tarnauti kultui. Nors, apskritai imant, viešų aukštesniųjų mokyklų mokytojai visai pagrįstai neskubėdavo rekomenduoti mokinių į „elitą", vis dėlto pasitaikydavo, kad ne visai dorais sumetimais kartais paproteguodavo kokį gimnazistą, ir neretai koks mokytojas per neįžvalgumą atkakliai rekomenduodavo savo favoritą, kuris tik būdavo uolus, ambicingas ir mokėdavo gudriai elgtis su mokytojais, daugiau nieko. Kaip tik tokių itin neapkentė muzikos magistras, jis kiaurai matė, ar egzaminuojamasis supranta, kad dabar sprendžiamas jo ateities ir karjeros klausimas, ir vargas mokiniui, kuris pasirodydavo per daug apsukrus, per daug sąmoningas ir protingas arba net pa-

mėgindavo jam pataikauti, – tokie dažniausiai susikirsdavo dar neprasidėjus egzaminui.

Mokinys Knechtas patiko senajam magistrui, labai patiko, net tolesnėje kelionėje jis su pasitenkinimu jį minėjo; savo sąsiuviny apie jį neužsirašė jokių pastabų ar atsiliepimų, bet įsidėmėjo grynaširdį, kuklų berniuką ir sugrįžęs savo ranka įrašė jo pavardę į sąrašą mokinių, kuriuos išegzaminavo ir pripažino vertais priimti vienas iš Aukščiausiosios kolegijos narių.

Apie tą sąrašą – gimnazistai jį vadino „aukso knyga", bet kai kada ir niekinamai „garbėtroškų katalogu" – Jozefas buvo girdėjęs, ir kiekvieną sykį kitaip. Kai tą sąrašą paminėdavo mokytojas, sakysim, vien norėdamas prikišti kokiam mokiniui kad tokiam kaip jis, žinoma, nesą ko nė galvoti patekti į tą „aukso knygą", jo žodžiai skambėdavo truputį iškilmingai, pagarbiai ir su pasididžiavimu. Bet kai apie garbėtroškų katalogą kai kada prabildavo mokiniai, jie darydavo tai įžūliai, su kiek perdėtu abejingumu. Kartą Jozefas iš vieno mokinio išgirdo: „Ką čia, spjaut man į tą kvailą garbėtroškų katalogą! Tikras vyras į jį nepaklius, gali būti ramus. Ten mokytojai įrašo tik kalikus ir batlaižius".

Po šio gražaus įvykio prasidėjo keistas laikas. Knechtas iš pradžių nė žinot nežinojo, kad dabar jis priklauso prie „*electi*" *, prie „*flos iuventutis*"**, kaip Ordine buvo vadinami elito mokyklų mokiniai; tuo tarpu jis visai negalvojo apie šio įvykio praktinius padarinius ir apčiuopiamus rezultatus, kurie atsilieptų jo likimui ir kasdieniam gyvenimui, ir kai mokytojams jis jau buvo pasižymėjęs ir atsisveikinantis mokinys, pats žiūrėjo į savo pašaukimą beveik kaip į kažkokį vidinį procesą. Bet ir taip čia buvo ryški jo gyvenimo atkarpa. Nors valanda, praleista su burtininku, ir įvykdė ar priartino tai, ką jis jau anksčiau nujautė širdyje, vis dėlto kaip tik ta valanda aiškiai atskyrė vakarykštę dieną nuo šios dienos, praeitį nuo dabarties ir ateities, visai taip pat, kaip žmogus, pažadintas iš miego nė kiek nesuabejos savo pabudimu nė tada, jei bus net toje pat aplinkoje, kurią matė sapne. Pašaukimo rūšių ir formų yra daug, bet to įvykio esmė ir prasmė visados ta pati:

* Išrinktieji (*lot.*).

** Jaunimo žiedas (*lot.*)

sielą pažadina, pakeičia arba įjaudrina tai, kad vietoj sapnų ir nuojautų, kylančių iš vidaus, staiga atsiranda ir įsikiša šauksmas iš išorės, dalelė tikrovės. Čia toji dalelė tikrovės buvo magistro figūra: ligi tol tik kaip tolimas garbingas pusdievis žinotas muzikos magistras, arkangelas iš dangaus aukštybių, pasirodė priešais jį gyvas, žiūrėjo į jį visa žinančiomis mėlynomis akimis, sėdėjo ant kėdutės priešais mokyklinį fortepijoną, muzikavo su Jozefu, muzikavo nuostabiai, mažne be žodžių parodė, kas, po teisybei, yra muzika, palaimino jį ir išnyko. Kas iš viso to išeis, Knechtas tuo tarpu nė neįstengė galvoti, nes buvo kupinas šio įvykio tiesioginio vidinio atgarsio, kuris jam ir rūpėjo. Kaip jaunas augalas, ligi šiol stiepęsis ramiai ir nedrąsiai, staiga ima smarkiau alsuoti ir augti, tartum stebuklo valandą ūmai būtų suvokęs savo pavidalo dėsnį ir dabar visa širdimi siektų jį įgyvendinti, taip ir vaikas, burtininko rankos paliestas, ėmė greitai ir karštai kaupti jėgas, jas įtempė, pasijuto persimainęs, pasijuto augąs, pajuto naują įtampą, naują harmoniją tarp savęs ir pasaulio: buvo valandų, kai per muzikos, lotynų kalbos, matematikos pamokas galėjo spręsti uždavinius, ligi kurių buvo dar toli jo vienmečiams draugams, tarėsi sugebąs bet ką padaryti, o kitomis valandomis galėjo viską pamiršti ir su kažkokiu jam nauju švelnumu ir atsidavimu pasinerti svajonėse, klausytis vėjo ir lietaus, spoksoti į kokią gėlę ar tekantį upės vandenį, nieko nesuprasdamas, viską nujausdamas, pagautas simpatijos, smalsumo, noro suprasti, nuo savojo „aš" viliojamas prie kitų dalykų, prie pasaulio, prie paslapties ir sakramento, skausmingo ir gražaus reiškinių žaismo.

Šitaip viduje prasidėjęs ir išaugęs ligi vidaus ir išorės susitikimo ir sutapimo, Jozefo Knechto pašaukimas įvyko kuo tyriausiai: berniukas perėjo visas jo pakopas, paragavo visų jo laimių ir visų baimių. To tauraus proceso, kiekvienos taurios dvasios tipiškos priešistorės ir jaunystės, nesudrumstė jokios staigios revoliucijos, jokie netaktai; harmoningai ir tolygiai darbavosi ir tiesėsi link kits kito, kas buvo viduje ir kas turėjo ateiti iš išorės. Kai šio proceso pabaigoje Jozefas suprato savo padėtį ir savo išorinį likimą, kai pamatė, kad mokytojai elgiasi su juo kaip su kolega, net kaip su

garbės svečiu, kuris kiekvieną akimirką gali išeiti, kad draugai lyg juo stebisi, lyg jam pavydi, beveik jo vengia, net jį įtarinėja, o kai kurie priešininkai iš jo tyčiojasi ir jo neapkenčia, kai pamatė, kad ligšioliniai bičiuliai vis labiau ir labiau nuo jo tolsta ir jį palieka, – tada toks pat atitrūkimo ir atsiskyrimo procesas jo sieloje jau buvo įvykęs. Širdyje ir jausmuose mokytojai vis labiau ir labiau virto draugais, buvusieji bičiuliai – palydovais, atsilikusiais kažkurioje kelio atkarpoje, mokykloje ir mieste jautėsi nebesąs tarp sau lygių ir savo vietoje, nes visa tai dabar buvo persisunkę kažkokio slapto mirimo, nerealumo, praėjusių dienų fluido, virtę laikinumu, nunešiotais ir išaugtais drabužiais. Ir tas išaugimas iš ligi šiol harmoningos ir mylimos gimtinės, tas pasitraukimas nuo tokios svetimos dabar ir jau nebetinkamos gyvenimo formos, tas atsisveikinančio ir kelionėn susiruošusio žmogaus gyvenimas, pertraukiamas didžiausios palaimos ir spinduliuojančio pasitikėjimo savim valandų, virto galų gale didele kančia, vos bepakeliama priespauda ir gėla, nes viskas jį paliko, o jis nebuvo tikras, ar, po teisybei, ne pats viską palieka, ar dėl to mirimo ir susvetimėjimo įprastame ir mielame pasaulyje nėra kaltas jis pats, jo garbėtroška, įžūlumas, puikybė, neištikimybė ir meilės stoka. Iš skausmų, kurių sukelia tikrasis pašaukimas, šitie yra visų karčiausi. Tas, kuris priima pašaukimą, kartu priima ne tik dovaną ir įsakymą, bet prisiima lyg ir kokią kaltę, kaip tas kareivis, kuris pašaukiamas iš savo draugų gretų ir pakeliamas į karininkus, – ir toks pakėlimas yra juo garbingesnis, juo brangiau apmokamas kaltės jausmu, net nešvaria sąžine prieš draugus.

Tuo tarpu Knechtui buvo skirta šį procesą išgyventi netrukdomam ir visai ramia sąžine: kai pedagogų taryba pagaliau jam pranešė, kad jis apdovanojamas ir netrukus bus priimtas į elito mokyklą, pirmą akimirką visai apstulbo, nors jau antrą akimirką jam pasirodė, kad tą naujieną seniai žinojo ir jos laukė. Tik dabar jam atėjo į galvą, kad jau kelias savaites jam iš paskos mokiniai nuolat šūkčioja ant patyčių: „*electus*" arba „elito berniukas". Jis girdėjo tuos žodžius, bet tik puse ausies, ir visada į juos žiūrėjo tik kaip į patyčias. Jam rodėsi, kad ne „išrinktuoju" norėjo jį pavadinti moks-

ladraugiai, o tarsi šaukė: „Ei tu, taip išpuikai, kad jau laikai save „išrinktuoju"!" Kartais Jozefas sunkiai kentėdavo nuo tokių susvetimėjimo su draugais protrūkių, bet iš tikrųjų niekad nelaikė savęs „išrinktuoju": pašaukimą jis suprato ne kaip rango pakėlimą, o tik kaip vidinį šauksmą ir reikalavimą. Bet vis dėlto, argi jis, nepaisant visko, nežinojo, nenumanė, šimtąkart nejautė, kas jo laukia? Ir dabar tai subrendo, jo džiaugsmai pasitvirtino ir buvo įteisinti, jo kančios buvo prasmingos, nepakenčiamai seną ir ankštą drabužį galima nusimesti, jam jau gatavas naujas.

Priėmus į elitą, Knechto gyvenimas buvo tarsi persodintas į kitą dirvą, buvo žengtas pirmas lemiamas jo raidos žingsnis. Anaiptol ne visiems elito mokiniams oficialus priėmimas į elitą sutampa su vidiniu pašaukimu. Toks sutapimas yra malonė, arba, kalbant banaliai, laimingas atsitiktinumas. Kam taip atsitinka, to gyvenimas turi tam tikrą pliusą, kaip turi pliusą ir toks žmogus, kuriam laimingas atsitiktinumas suteikia itin laimingų kūno ir sielos dovanų. Tiesa, daugumas elito mokinių, net bemaž visi, savo išrinkimą laiko didele laime, apdovanojimu, kuriuo didžiuojasi, ir labai daugelis jų jau iš anksto karštai troško šito apdovanojimo. Vis dėlto perėjimas iš paprastos tėviškės mokyklos į Kastalijos mokyklas daugumui išrinktųjų pasirodo sunkesnis, negu jie tikėjosi, ir tūlam atneša nelauktų nusivylimų. Pirmiausia visiems tiems mokiniams, kurie tėvų namuose buvo laimingi ir mylimi, šis perėjimas reiškia labai sunkų atsisveikinimą ir išsižadėjimą, ir pasitaiko, ypač per pirmuosius dvejus elito mokyklos metus, kad ne taip jau mažai išrinktųjų grąžinami į paprastas mokyklas, ir ne dėl talento ar uolumo stokos, bet dėl to, kad šie mokiniai nesugebėjo apsiprasti su internato gyvenimu ir visų pirma su mintimi, jog ateityje reikės vis labiau ir labiau nutraukti santykius su šeima bei gimtine ir pagaliau nebepalaikyti jokių kitų ryšių, kaip tik su Ordinu. Paskui nuolatos pasitaiko ir tokių mokinių, kurie, priešingai, į priėmimą elito mokyklon svarbiausia žiūri kaip į išsivadavimą iš tėvų namų ir atsipykusios mokyklos; šie, ištrūkę iš griežto tėvo arba nepakenčiamo mokytojo rankų, tiesa, valandėlę leng-

viau atsikvepia, tačiau iš tos permainos tikisi tokių didelių ir neįmanomų savo viso gyvenimo pasikeitimų, jog greitai nusivilia. Taip pat ir tikrieji garbėtroškos, stropuoliai bei pedantai, ne visada išsilaiko Kastalijoje; ir ne todėl, kad mokslas jiems ten būtų per sunkus, o todėl, kad elito mokyklose svarbu ne vien mokymasis ir pažymiai, bet siekiama ir auklėjamųjų bei mūzinių tikslų, prieš kuriuos ne vienam tenka kapituliuoti. Vis dėlto keturiose didelėse elito mokyklose su jų poskyriais ir filialais pakanka erdvės visokiausiems talentams, ir uoliam matematikui ar filologui, jei tik jis išties turi mokslininko gabumų, nėra ko baimintis, kad jam stinga muzikinių ar filosofinių sugebėjimų. Net Kastalijoje kai kada įsigalėdavo labai stiprios tendencijos puoselėti grynus, blaivius specialiuosius mokslus, ir tų tendencijų gynėjai būdavo ne tik kritiškai ir pašaipiai nusistatę prieš „fantastus", tai yra prieš mūzų ir muzikos gerbėjus, bet kartais savo būrelyje tiesiog niekindavo ir smerkdavo viską, kas susiję su mūzomis, o ypač Stiklo karoliukų žaidimą.

Kadangi visas Knechto gyvenimas, kiek mums apie jį žinoma, praėjo Kastalijoje, tame ramiausiame ir giedriausiame mūsų kalnuotos šalies kampelyje, kuris pirmiau dažnai buvo vadinamas ir „pedagogine provincija", iš poeto Gėtės skolintu posakiu, tai, nors ir rizikuodami nusibosti skaitytojui seniai žinomų dalykų kartojimu, dar kartą kuo trumpiausiai aprašysim tą garsiąją Kastaliją ir jos mokyklų struktūrą. Tos mokyklos, trumpai vadinamos elito mokyklomis, yra išmintinga ir lanksti atsijojimo sistema, kuria pasinaudodama vadovybė (vadinamoji „Mokslinė taryba", susidedanti iš dvidešimties narių – dešimt iš Auklėjimo kolegijos ir dešimt iš Ordino) iš visų krašto dalių bei mokyklų atrenka gabiausius mokinius Ordinui ir visiems svarbiems auklėjimo bei mokslo organizacijos postams. Daugybė paprastų krašto mokyklų, gimnazijų ir taip toliau, vis tiek, ar jos labiau rūpinasi humanitariniais, ar gamtos bei technikos mokslais, daugiau kaip devynias dešimtąsias moksleivių rengia vadinamosioms laisvosioms profesijoms; mokslas jose baigiasi brandos egzaminais, duodančiais teisę stoti į aukštąją mokyklą, kurioje studentai išeina atitinkamos spe-

cialybės kursą. Tai normalus, visiems žinomas mokymo procesas, tos mokyklos kelia pusėtino griežtumo reikalavimus, kiek įmanoma išsijodamos negabiuosius. Bet šalia tų mokyklų arba virš jų yra ir sistema elito mokyklų, į kurias priimami tik gabumais ir charakteriu labiausiai pasižymėję mokiniai, būtinai praėję bandomąjį laikotarpį. Ne egzaminus išlaikyti reikia, norint patekti į šias mokyklas; elito mokinius atrenka mokytojai grynai savo nuožiūra ir rekomenduoja Kastalijos kolegijoms. Vieną gražią dieną kokiam vienuolikos ar dvylikos metų berniukui mokytojas praneša, kad kitą pusmetį jis galįs įstoti į vieną iš Kastalijos mokyklų ir turįs pats patikrinti save, ar jaučiasi tam pašauktas ir pasirengęs. Jeigu pasibaigus laikui, duotam apsigalvoti, mokinys atsako teigiamai, – čia, beje, būtinas ir besąlygiškas abiejų tėvų sutikimas, – tai viena iš elito mokyklų priima jį išbandyti. Tų elito mokyklų vadovai ir vyriausieji mokytojai (o ne universitetų profesoriai) sudaro Auklėjimo kolegiją, kuri vadovauja visam mokymui ir visoms intelektualinėms organizacijoms krašte. Kas kartą pateko į elitą, tam, jei tik jis kuriame mokymo kurse nepasirodys netinkamas ir nebus grąžintas į paprastą mokyklą, nebereikės rūpintis nei specialybe, nei duonos kąsniu. Iš elito mokinių rekrutuojamas Ordinas ir mokslinių kolegijų hierarchija, nuo mokyklos mokytojo ligi aukščiausių postų: dvylikos direktorių, arba „magistrų", ir *Ludi Magistri*, Stiklo karoliukų žaidimo vadovo. Dažniausiai, sulaukus dvidešimt dvejų – dvidešimt penkerių metų amžiaus, elito mokyklų kursas baigiamas priėmimu į Ordiną. Nuo to laiko buvusiems elito moksleiviams atsiveria visos Ordino ir Auklėjimo kolegijos mokslo įstaigos ir visi tyrimų institutai: jiems rezervuotos aukštosios elito mokyklos, bibliotekos, archyvai, laboratorijos ir taip toliau, podraug su dideliu mokytojų štabu, taip pat ir Stiklo karoliukų žaidimo institucijos. Jeigu kuris per mokslo metus parodo ypatingų gabumų kurioje nors specialioje srityje – lingvistikoje, filosofijoje, matematikoje ar šiaip kur, toks aukštesnėje elito mokyklų pakopoje perkeliamas į mokymo kursą, labiausiai padedantį ugdyti jo gabumus; daugumas tokių mokinių vėliau tampa specialių dalykų dėstytojais paprastose ir aukštosiose viešosio-

se mokyklose ir, net išvykę iš Kastalijos, visą gyvenimą lieka Ordino nariai, tai yra griežtai saugo distanciją tarp savęs ir „paprastųjų" (baigusių ne elito mokyklas) ir niekad negali – nebent išstotų iš Ordino – tapti „laisvųjų profesijų" atstovais, kaip, sakysim, gydytojai, advokatai, inžinieriai ir taip toliau, o visą gyvenimą privalo paklusti Ordino taisyklėms, kurios, be kita ko, reikalauja išsižadėti turto ir santuokos; liaudis pusiau pašaipiai, pusiau pagarbiai vadina juos „mandarinais". Šitaip daugumas buvusių elito mokinių susiranda savo galutinę paskirtį. Bet mažas likutis, griežčiausiai ir reikliausiai atrinkti Kastalijos moksleiviai, gali neribotą laiką atsidėti laisvoms studijoms, uoliam kontempliaciniam dvasios gyvenimui. Kai kurie labai talentingi jaunuoliai, kurie dėl nelygaus charakterio ar kokių kitų priežasčių, sakysim, dėl fizinių ydų, netinka mokytojo vietai ir atsakingoms pareigoms aukštesniosiose arba žemesniosiose auklėjimo įstaigose, toliau visą gyvenimą studijuoja, tyrinėja arba renka medžiagą ir yra Auklėjimo kolegijos išlaikytiniai; naudos visuomenei dažniausiai jie teikia savo moksliniais darbais. Kai kurie paskiriami konsultantais į žodynų komisijas, archyvus, bibliotekas ir taip toliau, kiti plėtoja mokslą vadovaudamiesi šūkiu *l'art pour l'art** ir jau ne vienas jų savo gyvenimą paskyrė itin nepaprastiems ir dažnai keistokiems darbams, kaip, sakysim, toks *Lodovicus Crudelis*[1], per trisdešimt metų visus senovės egiptiečių tekstus, pasiekusius mūsų laikus, išvertęs į graikų kalbą ir į sanskritą, arba pokeistis *Chattus Calvensis II*[2], palikęs keturių storų rankraštinių foliantų veikalą apie „lotynų kalbos tartį pietų Italijos aukštosiose mokyklose XII amžiaus pabaigoje". Šis veikalas buvo sumanytas kaip „Lotynų kalbos tarties nuo XII iki XVI amžiaus istorijos" pirmoji dalis, bet, nors ir privarytas ligi tūkstančio puslapių rankraščio, liko kaip fragmentas ir niekieno nebuvo tęsiamas. Suprantama, kad dėl tokių grynojo mokslo darbų nemažai pakrečiama juokų, mat tikrosios jų vertės mokslo ateičiai ir visai tautai nieku gyvu neįmanoma apskaičiuoti. Tuo tarpu mokslas, kaip ankstesniais laikais menas, yra reikalingas tam

* Menas menui (*pranc.*).

tikros plačios ganyklos, ir kartais tyrinėtojas, įsivaręs į kokią temą, kuria niekas, be jo, nesidomi, sukaupia žinių, galinčių nepaprastai pasitarnauti kolegoms amžininkams nelyginant koks žodynas ar archyvas. Jei leisdavo sąlygos, tokie mokslo darbai, kaip mūsų paminėti, būdavo ir spausdinami. Mokslininkai gaudavo bemaž visišką studijų ir žaidimų laisvę, ir nieko nešokiruodavo, kad kai kurie jų darbai aiškiai nedavė jokios tiesioginės naudos tautai ir visuomenei, negana to, nemokslininkams turėjo atrodyti kaip prašmatnūs pokštai. Ne vienas iš tų mokslininkų susilaukė pašaipų dėl savo studijų, bet niekas niekad jų nebarė ir neatėmė jų privilegijų. Kad tauta juos gerbė, o ne tik pakentė, nors ir dažnai krėsdavo iš jų juokus, buvo susiję su aukomis, kuriomis visi mokslininkų brolijos nariai mokėjo už savo dvasinę laisvę. Jie turėjo daug patogumų: kuklų kasdienės duonos kąsnį, drabužius ir stogą viršum galvos; jų žinioje buvo puikios bibliotekos, rinkiniai, laboratorijos, – tačiau už tai jiems reikėjo atsisakyti ne tik gerovės, santuokos ir šeimos, bet, kaip vienuoliams, išsijungti iš bendrųjų pasaulio varžybų; jie nepažino turto, titulų bei apdovanojimų ir materialiniu atžvilgiu turėjo tenkintis labai paprastu gyvenimu. Jei kuris sumanydavo paskirti savo gyvenimą vienam vieninteliam senovės įrašui iššifruoti, niekas jam to negindavo, net padėdavo; bet jei jis imdavo pretenduoti į gerovę, elegantišką apdarą, pinigus ir titulą, tuojau susidurdavo su nepermaldaujamu draudimu, o kuris negalėdavo šių apetitų atsižadėti, tas dažniausiai dar jaunomis dienomis grįždavo į „pasaulį", tapdavo apmokamu specialių dalykų mokytoju, duodavo privačias pamokas, pasidarydavo žurnalistu arba vesdavo, žodžiu, pasirinkdavo gyvenimo būdą pagal savo skonį.

Kai berniukui Jozefui Knechtui atėjo metas atsisveikinti su Berolfingenu, į stotį jį palydėjo muzikos mokytojas. Atsisveikinti su juo buvo skaudu, o kai tolumoje nugrimzdo ir dingo šviesiai dažytas laiptuotas seno pilies bokšto frontonas, berniukui truputį sugniaužė širdį vienatvės ir netikrumo jausmas. Daugelis kitų mokinių į šią pirmutinę kelionę leidžiasi daug stipresnių jausmų jaud-

rinti, nusiminę ir apsiverkę. Jozefas širdyje jau daugiau buvo ten negu čia, išvykimą jis pakėlė lengvai. Ir kelionė truko neilgai.

Berniuką nusiuntė į Ešholco mokyklą. Tos mokyklos nuotraukų jis jau anksčiau buvo matęs rektoriaus kabinete. Ešholcas buvo didžiausias ir jauniausias Kastalijos mokyklinis miestelis, visi pastatai naujųjų laikų, jokio miesto arti, tik nedidukas kaimelis, apaugęs medžiais; už jo lygiai ir smagiai stovėjo mokomieji ir gyvenamieji korpusai, išdėstyti aplink didelį stačiakampį, kurio vidury it penki taškai ant lošimo kauliuko šono dangų rėmė penkios išlakios sekvojos tamsiomis kūginėmis lajomis. Milžinišką aikštę, kurios dalis buvo veja nuklota, dalis smėliu pabarstyta, kirto du plaukymo baseinai su tekančiu vandeniu, į juos vedė plačios žemos pakopos. Prie įėjimo į tą saulėtą aikštę stovėjo mokomasis korpusas – vienintelis aukštas pastatas su dviem fligeliais, kurių kiekvienas turėjo savo portiką su penkiom kolonom. Visi kiti namai, be jokių spragų iš trijų pusių supą visą aikštę, buvo žemučiai, lėkšti ir be jokių puošmenų, padalyti į lygaus didumo sekcijas, kurių kiekviena leidosi į aikštę arka ir kelių pakopų laiptais, o daugumoje arkų stovėjo vazonai su gėlėmis.

Atvykusį berniuką sutiko ne mokyklos tarnas, ir niekas nenuvedė jo pas rektorių arba į mokytojų tarybą; pagal Kastalijos paprotį, sutiko jį toks pat mokinys, gražus augalotas berniukas, apsivilkęs mėlynos drobės kostiumu, metais kitais vyresnis už Knechtą. Jis padavė Jozefui ranką ir tarė:

– Aš esu Oskaras, „Elados" korpuso seniūnas. Tame korpuse tu gyvensi, ir man patikėta tave pasveikinti ir supažindinti su mūsų tvarka. Mokykloje esi laukiamas tik rytoj, tad turime gražaus laiko ir galime truputį pasidairyti, tu greitai apsiprasi. Iš pradžių, kol tu čia apsibūsi, prašau laikyti mane savo bičiuliu ir mentorium, taip pat ir savo gynėju, jei tave kartais imtų skriausti draugai; juk yra tokių, kurie mano, kad naujoką visada reikia truputį pakamuoti. Nieko čia baisaus, tą galiu tau prižadėti. Dabar pirmiausia nuvesiu tave į „Eladą", į mūsų bendrabutį, kad pamatytum, kur gyvensi.

Šitokiu tradiciniu būdu Oskaras, korpuso tarybos paskirtas Jozefo mentorium, pasveikino naujoką, iš tiesų stengdamasis gerai

atlikti savo vaidmenį; juk bemaž visada tas vaidmuo daro malonumą aukštesnių klasių mokiniams, ir jeigu penkiolikametis vaikinukas stengiasi lipšniu, draugišku ir globojamu tonu sužavėti trylikametį, tas jam, žinoma, visada pavyksta. Pirmomis dienomis mentorius elgėsi su Jozefu kaip su tikru svečiu, kuris, jeigu jam jau rytoj tektų išvažiuoti, turi išsivežti gerą įspūdį ir apie namus, ir apie jų šeimininką. Oskaras nuvedė Jozefą į miegamąjį, kuriame jam reikės gyventi su dviem kitais berniukais, pavaišino džiūvėsiais ir taure vaisių sulčių, aprodė jam „Elados" namus, vieną iš gyvenamųjų didžiojo stačiakampio korpusų, paaiškino, kur pasikabinti rankšluostį per oro vonias ir kuriame kampe laikyti vazonus su gėlėmis, jei panorės jas auginti, o pavakare dar nuvedė į skalbyklą, kur vedėjas jam parinko ir pamatavo mėlyną drobinį kostiumą. Jozefas nuo pirmos akimirkos čia pasijuto gerai ir mielai sutiko su Oskaro pasiūlytu tonu; beveik negalėjai pastebėti menkiausio jo sutrikimo, nors į tą aukštesnės klasės mokinį, jau seniai įsikūrusį Kastalijoje, jis, žinoma, žiūrėjo kaip į pusdievį. Jam patiko net ir šiokios tokios Oskaro pagyros ir mėginimas pasirodyti, kai šis, sakysim, į kalbą įterpdavo kokią painią graikišką citatą ir tučtuojau mandagiai atsiprašydavo, prisiminęs, kad, aišku, naujokas dar negalįs to suprasti, žinoma, ne, argi įmanoma to iš jo reikalauti!

Apskritai internato gyvenimas Knechtui buvo ne naujiena, ir berniukas be vargo į jį įsitraukė. Neišliko jokios žinios apie kokius nors svarbesnius įvykius iš jo gyvenimo Ešholce; baisus gaisras mokomajame korpuse kilo tada, kai jo ten jau tikrai nebebuvo. Jo pažymiai, kiek jų pavyko surasti, rodo, kad jis puikiai mokėsi muzikos ir lotynų kalbos ir kiek geriau negu vidutiniškai matematikos ir graikų kalbos, „internato knygoje" nuolat aptinkama tokių įrašų apie jį, kaip „*ingenium valde capax, studia non angusta, mores probantur*"* arba „*ingenium felix et profectuum avidissimum, moribus placet officiosis*"**. Kokių bausmių jis nusipelnė Eš-

* „Protas labai pagaulus, uolumo nestinga, elgesys pagirtinas" (*lot.*).

** „Protas talentingas ir nepaprastai godus naujų laimėjimų, patraukia savo pareigingumu" (*lot.*).

holce, nustatyti nebeįmanoma – bausmių knyga sykiu su daugeliu kitų sudegė per gaisrą. Vienas mokslo draugas, sako, vėliau tvirtinęs, kad Knechtas per visus ketverius metus Ešholce buvęs nubaustas vos vieną kartą (jam neleista dalyvauti savaitgalio iškyloje), ir kaip tik už tai, kad atkakliai atsisakęs išduoti kažkuo prasižengusio draugo pavardę. Tas pasakojimas skamba įtikimai, Knechtas, be abejo, visados buvo geras draugas ir niekad nepataikaudavo viršininkams; bet, kad per visus ketverius metus iš tikrųjų buvęs nubaustas vos vieną kartą, vis dėlto sunku patikėti.

Kadangi mums taip trūksta dokumentų apie Knechto mokymosi elito mokykloje pirmuosius metus, pacituosiu vieną vietą iš jo vėlesnių paskaitų apie Stiklo karoliukų žaidimą. Tiesa, paties Knechto užrašų toms paskaitoms, skaitytoms pradedantiesiems, nėra, turime tik jo laisvo pasakojimo stenogramą, užrašytą vieno moksleivio. Toje vietoje Knechtas kalba apie analogijas ir asociacijas Žaidime ir, kalbėdamas apie pastarąsias, skiria „pateisinamas", tai yra visiems suprantamas, ir „asmeniškas", arba subjektyvias asociacijas. Jis ten sako: „Norėdamas duoti jums pavyzdį šių asmeniškų asociacijų, kurios nepraranda savo asmeniškos vertės dėl to, kad yra griežtai uždraustos Stiklo karoliukų žaidime, papasakosiu jums apie vieną tokią asociaciją iš savo mokyklinių laikų. Turėjau tada apie keturiolika metų, ir įvyko tai ankstyvą pavasarį, vasario ar kovo mėnesį. Vieną popietę draugas pakvietė mane eiti su juo pasipjauti šeivamedžio stiebelių, iš kurių jis ketino pasidaryti vamzdelių vandens malūnėliui. Taigi mudu išėjome, ir oras, matyt, buvo ypač giedras, o gal mano sieloje buvo ypač saulėta, nes ta diena išliko mano atmintyje kaip nedidelis, bet svarbus įvykis. Laukai buvo drėgni, bet sniegas jau nutirpęs, palei upokšnius ir pagrioviuose jau aiškiai žaliavo žolė, pumpurai ir prasikalę pirmieji kačiukai jau truputį spalvino nuogus krūmus, oras buvo pilnas kvapų, kupinų gyvybės ir prieštaravimų, dvelkė drėgna žeme, pūvančiais lapais ir jaunais daigais, rodės, tuoj užuosi žibučių aromatą, nors jų dar nebuvo. Priėjome prie šeivamedžių, apsipylusių mažyčiais pumpuriukais, bet dar be lapų, ir kai nusipjoviau šakutę, į mane padvelkė karčiai saldus, ait-

rus kvapas, rodės, sukaupęs savyje, sulydęs ir gerokai sustiprinęs visus kitus pavasario kvapus. Aš nustėrau, uosčiau peilį, uosčiau ranką, uosčiau šeivamedžio šakutę; tai jo sultys kvepėjo taip nesulaikomai ir neįveikiamai. Mudu apie tai nekalbėjom, bet ir mano draugas dar ilgai ir susimąstęs kvėpino šakutę, ir jį veikė tas aromatas. Taigi kiekvienas išgyvenimas turi ir savo magijos, o mano išgyvenimas čia buvo toks, kad jau eidamas per klampias pievas, alsuodamas žemės ir pumpurų kvapu, visa širdimi pajutau, kokią laimę man neša artėjantis pavasaris, dabar su šeivamedžio aromato *fortissimo* susitelkęs ir iškilęs į juslinį simbolį, pavirtęs kerais. Galimas daiktas, to kvapo niekad nebūčiau pamiršęs, net jeigu tas mažytis išgyvenimas taip ir būtų likęs vienas; veikiausiai kiekvienas naujas susitikimas su tuo kvapu ligi pat senatvės būtų žadinęs man atsiminimus apie pirmąjį sykį, kai sąmoningai išgyvenau tą aromatą. Bet čia prisidėjo dar ir kitkas. Tuo metu pas savo muzikos mokytoją buvau radęs seną natų sąsiuvinį, kuris mane baisiai sudomino, tai buvo Franco Šūberto dainų sąsiuvinis. Pasklaidžiau jį, kai kartą turėjau ilgokai palaukti mokytojo, ir jis, mano prašomas, paskolino man tas natas kelioms dienoms. Laisvomis valandomis aš pasinerdavau į to atradimo palaimą, nes ligi to laiko nežinojau nė vieno Šūberto kūrinio ir stačiai negalėjau juo atsižavėti. Ir štai, gal tą dieną, kai ėjome šeivamedžio pasipjauti, o gal kitą, atradau Šūberto pavasario dainą „Vėjeliai švelnūs jau pabudo", ir patys pirmieji akompanimento akordai padvelkė į mane tarsi kažkas pažįstama: šių akordų kvapas buvo lygiai toks pat, kaip jaunos šeivamedžio šakelės, toks pat karčiai saldus, toks pat stiprus ir sodrus, toks pat kupinas pavasario! Nuo tos valandos man asociacija „pavasario pradžia – šeivamedžio kvapas – Šūberto akordas" yra tvirta ir absoliučiai tikra, vos tik paimu tą akordą, tučtuojau būtinai pajuntu aitrų šeivamedžio kvapą, o viena ir kita man reiškia pavasario pradžią. Ta asmeniška asociacija yra man kažkas labai gražu, kažkas, ko už jokius turtus neatiduočiau. Bet ta asociacija, tas dviejų juslinių išgyvenimų plykstelėjimas, vos tik pagalvojus apie „pavasario pradžią", – tai mano dalykas. Žinoma, galiu papasakoti apie tai kitiems, kaip čia jums pasakojau. Tačiau perduoti jos ne-

įmanoma. Galiu paaiškinti jums savo asociaciją, bet negaliu padaryti, kad mano asmeniška asociacija bent vienam iš jūsų pavirstų tokiu pat galiojančiu ženklu, mechanizmu, kuris, jūsų pažadintas, būtinai reaguotų ir visada lygiai taip pat veiktų".

Vienas iš Knechto mokslo draugų, vėliau iškilęs ligi Stiklo karoliukų žaidimo vyriausiojo archyvaro, pasakojo, kad Knechtas apskritai buvęs tykus ir smagus berniukas, muzikuodamas kartais atrodydavęs keistai viską pamiršęs arba palaimoj nugrimzdęs, smarkų ir karštą retai kada galėdavai jį pamatyti, nebent per ritminį kamuolio žaidimą, kurį jis labai mėgo. Bet keletą kartų tas malonus, sveikas berniukas visiems krito į akis, sukeldamas pašaipą arba net susirūpinimą, ir būtent tais atvejais, kai koks mokinys būdavo pašalinamas iš mokyklos. Ypač žemesnėse elito mokyklų klasėse taip atsitikdavo dažnokai. Kai pirmą kartą klasės draugas neatėjo į pamokas ir į žaidimus, kai nepasirodė ir kitą dieną, o visi ėmė kalbėti, kad jis ne susirgęs, bet pašalintas ir išvažiavęs, ir niekad nebegrįšiąs, Knechtas ne tik nuliūdęs, bet ir ištisas dienas vaikščiojęs it apdujęs. Vėliau, po daugelio metų, jis pats apie tai šitaip pasakė: „Kai koks mokinys būdavo pašalinamas iš Ešholco ir mus palikdavo, kiekvieną sykį man tai panėšėdavo į žmogaus mirtį. Jei kas būtų paklausęs, ko aš toks nuliūdęs, būčiau atsakęs, kad užjaučiu nelaimingąjį, per lengvapėdiškumą ir tingumą pražudžiusį savo ateitį, o sykiu ir bijau, bijau, kad ir man kartais taip neatsitiktų. Tik kai išgyvenau tai kelis kartus ir, iš esmės imant, jau nebetikėjau, kad ir mane gali ištikti toks pat likimas, pradėjau žiūrėti kiek giliau. Dabar išrinktojo pašalinimo nebelaikiau nelaime ir bausme, dabar taip pat jau žinojau, kad pašalintieji dažnai patys mielu noru grįžta namo. Dabar jutau, kad esama ne tik teismo ir bausmės, kurių auka tampa koks lengvapėdis, bet kad „pasaulis" už Kastalijos ribų, iš kurio mes, *electi*, visi kadaise atėjome, nesiliovė egzistavęs tiek, kaip kad man atrodė, ir kad daugeliui jis buvo be galo patraukli didi tikrovė, viliojanti ir pagaliau juos atšaukianti. Ir galbūt ji buvo tokia ne pavieniams žmonėms, bet visiems, galbūt anaiptol nebuvo tikra, kad tolimas pasaulis taip traukia tik silpnuosius ir menkaverčius, galbūt tariama nesėkmė,

kuri juos ištiko, buvo toli gražu ne nuopuolis ir ne bėda, bet šuolis ir žygdarbis ir galbūt mes, narsiai pasilikę Ešholce, kaip tik ir buvome silpnieji ir bailieji". Toliau pamatysime, kad šios mintys kiek vėliau jam buvo labai artimos.

Knechtą didžiai džiugino kiekvienas pasimatymas su muzikos magistru. Tasai bent sykį kas du trys mėnesiai atvažiuodavo į Ešholcą, lankydavo ir tikrindavo muzikos pamokas, be to, draugavo su vienu iš čionykščių mokytojų, pas kurį kai kada paviešėdavo po kelias dienas. Kartą pats vadovavo paskutinėms Monteverdžio mišparų repeticijoms. Bet visų pirma domėjosi gabesniais muzikos mokiniais, ir Knechtas buvo vienas iš tų, kuriuos jis pagerbė savo tėviška draugyste. Nuolatos pasėdėdavo su Jozefu po kokią valandą prie fortepijono ir drauge nagrinėdavo savo mėgstamųjų kompozitorių kūrinius arba kokį pavyzdinį pratimą iš senų kompozicijos vadovėlių. „Kartu su muzikos magistru kurti kanoną arba klausytis, kaip jis prastai sukurtą privaro *ad absurdum**, būdavo nepaprastai iškilminga arba net linksma, kartais vos galėdavai ašaras sulaikyti, o kartais nesitverdavai juoku. Po privačios muzikos pamokos pas jį jausdavaisi kaip po pirties ir masažo".

Kai Knechto mokymasis Ešholce ėjo į pabaigą, – jis kartu su kokiu tuzinu kitų savo pakopos mokinių turėjo būti perkeltas į aukštesnės pakopos mokyklą, – tiems kandidatams rektorius pasakė įprastą kalbą, akivaizdžiai išdėstydamas absolventams Kastalijos mokyklų prasmę ir įstatymus ir, taip sakant, Ordino vardu nubrėždamas jiems kelią, kurio gale jie įgysią teisę patys įstoti į Ordiną. Šita kalba įeina į programą šventės, kurią mokykla rengia savo absolventams ir kurioje mokytojai ir mokslo draugai elgiasi su jais kaip su svečiais. Tomis dienomis visados vyksta rūpestingai parengti koncertai – šįsyk tai buvo didelė septynioliktojo šimtmečio kantata, ir pats muzikos magistras atvyko jos pasiklausyti. Po rektoriaus kalbos, kai visi patraukė į papuoštą valgyklą, Knechtas priėjo prie magistro ir paklausė:

– Rektorius mums papasakojo, kokia tvarka paprastose ir aukštosiose mokyklose už Kastalijos ribų. Jis sakė, kad tenykščiai

* Iki absurdo (*lot.*).

moksleiviai savo universitetuose pasirenką „laisvąsias" profesijas. Jeigu gerai supratau, tai daugiausia tokios profesijos, kurių mes čia, Kastalijoje, nė žinot nežinome. Kaip man tai suprasti? Kodėl tos profesijos vadinamos „laisvosiomis"? Ir kodėl mes, kastaliečiai, prie jų neprileidžiami?

Magister Musicae pasivedėjo vaikiną į šalį ir stabtelėjo po sekvoja. Bemaž vylinga šypsena suraukšlėjo jam paakius, kai jis atsakė:

– Tu vadiniesi Knechtas*, mano mielas, gal todėl žodis „laisvas" tave taip žavi. Bet šiuo atveju nežiūrėk į jį per daug rimtai! Kai nekastaliečiai kalba apie laisvąsias profesijas, tie žodžiai, galimas daiktas, skamba labai rimtai ir net patetiškai. Bet mes į juos žiūrime ironiškai. Mat tų profesijų laisvė tėra tokia, kad moksleivis pats jas pasirenka. Tai sukuria laisvės iliuziją, nors dažniausiai pasirenka ne tiek moksleivis, kiek jo šeima, ir tūlas tėvas veikiau liežuvį nusikąs negu iš tikrųjų leis sūnui laisvai pasirinkti. Bet gal tai šmeižtas, tad atmeskim šią prieštarą! Tegu ir bus tai laisvė, bet ji apsiriboja vien tik profesijos pasirinkimo aktu. Čia laisvė ir pasibaigia. Juk jau studijuodamas aukštojoje mokykloje, būsimasis gydytojas, teisininkas, inžinierius įspraudžiamas į labai sustingusį mokymo kursą, kuris baigiasi keliais egzaminais. Juos išlaikęs, jis gauna diplomą ir dabar gali – vėlei turėdamas tariamą laisvę – verstis savo profesija. Bet šitaip jis darosi niekingų galių vergas: priklauso nuo pasisekimo, pinigų, nuo savo ambicijos, troškimo išgarsėti, nuo to, ar jis patinka žmonėms ar ne. Jis turi duotis renkamas, turi pelnyti pinigus, jis dalyvauja beatodairiškose kastų, šeimų, partijų, laikraščių varžybose. Užtat jis turi laisvę pelnyti pasisekimo ir turtų ir būti neapkenčiamas tų, kuriems tas nepasisekė, arba atvirkščiai. Elito mokyklos mokiniui, ilgainiui įstojusiam į Ordiną, visais atžvilgiais darosi atvirkščiai. Jis „nesirenka" profesijos. Jis nemano galįs spręsti apie savo talentus geriau už mokytojus. Hierarchijoje jis visada skiriamas į tą vietą ir gauna tas funkcijas, kurias jam parenka vyresnybė, jei tik, žinoma, visa tai nesidaro atvirkščiai ir jei mokinio savybės, gabumai ir trūkumai

* Knecht (*vok.*) – tarnas, vergas.

nepriverčia mokytojų skirti jo į tą ar kitą postą. Toje tariamoje nelaisvėje kiekvienas *electus*, pabaigęs pirmuosius kursus, naudojasi didžiausia laisve, kokia tik įmanoma. Kai „laisvosios" profesijos žmogus, mokydamasis savo specialybės, išeina siaurą ir sustingusį kursą su sustingusia egzaminų sistema, *electus*, vos pradėjęs savarankiškai studijuoti, turi tokią didelę laisvę, jog daugelis studentų savo pasirinkimu visą gyvenimą atsideda rečiausiems ir dažnai net paikiems mokslams, ir niekas jiems netrukdo, kol neima gesti jų dora. Kas tinkamas mokytojauti, skiriamas mokytoju, kas tinkamas auklėti – auklėtoju, kas tinkamas versti – vertėju, kiekvienas tartum savaime susiranda vietą, kurioje gali tarnauti ir tarnaudamas būti laisvas. O be to, jis visą gyvenimą lieka nesaistomas anos profesijos „laisvės", kuri reiškia tokią baisią vergiją. Jam nė kiek nerūpi siekti pinigų, garbės, rango, jis nepažįsta nei partijų, nei disharmonijos tarp asmenybės ir tarnybos, tarp privačių ir visuomeninių problemų, jis nepriklausomas nuo pasisekimo. Taigi tu gerai matai, sūnau mano: kai kalbama apie laisvąsias profesijas, žodis „laisvas" skamba gana komiškai.

Atsisveikinimas su Ešholcu reiškė didelę permainą Knechto gyvenime. Ligi šiol tęsėsi laiminga vaikystė, klusnus ir harmoningas susiliejimas su aplinka, nepažįstantis beveik jokių abejonių, o dabar prasidėjo kovos, vystymosi ir problemų periodas. Knechtas turėjo apie septyniolika metų, kai jam ir būriui kitų komiltonų buvo pranešta, kad jie bus perkelti į aukštesnės pakopos mokyklą, ir dabar trumpą laiką išrinktieji nieko taip karštai nesvarstė, kaip klausimą, kur kiekvienas iš jų bus perkeltas. Pagal tradiciją ta vieta būdavo pranešama tik kelios dienos prieš išvažiuojant, o tarp išleistuvių šventės ir išvykimo visi gavo atostogų. Per tas atostogas Knechto laukė gražus ir reikšmingas įvykis: muzikos magistras pakvietė vaikiną pėsčiomis atkeliauti pas jį ir paviešėti kelias dienas. Tai buvo didelė ir reta garbė. Drauge su kitu absolventu – mat Knechtas dar tebepriklausė Ešholcui, o tos pakopos mokiniams nebuvo leidžiama vieniems keliauti, – jis ištraukė vieną ankstų rytą miško ir kalnų linkui, ir kai abu draugai, tris valandas kopę

miško paunksnyje, pasiekė apvalią kalno viršūnę, po savo kojomis išvydo kaip ant delno mažutį ir akimi lengvai aprėpiamą Ešholcą, iš toli pažįstamą iš tamsuojančių penkių milžiniškų medžių, iš vejelių išraižyto stačiakampio su spindinčiais tvenkiniukais, aukštu mokomuoju korpusu, ekonomija, kaimeliu, garsiuoju uosynu*. Abu vaikinai stovėjo ir žiūrėjo į apačią; daugelis iš mūsų prisimena tą žavingą vaizdą, kuris tada ne per daug skyrėsi nuo šiandieninio, nes namai po didžiojo gaisro buvo atstatyti veik be jokių pakeitimų, o iš aukštųjų medžių trys išliko. Vaikinai matė savo mokyklą – savo tėviškę per daugelį metų, su kuria dabar greitai turės atsisveikinti, ir nuo to vaizdo abiem suspaudė širdį.

– Rodos, dar niekad gerai nesuvokiau, kaip visa tai gražu, – tarė Jozefo palydovas.– Gal dėl to, kad pirmą kartą matau tai, ką turiu palikti ir su kuo turiu atsisveikinti.

– Taigi, – atsakė Knechtas, – tavo teisybė, ir aš tą pat jaučiu. Bet jeigu mes iš čia ir išvažiuosim, iš tikrųjų ir po teisybei Ešholco juk nepaliksim. Iš tikrųjų jį paliko tik tie, kurie išvyko iš čia visam laikui, kaip, pavyzdžiui, tas Otas, taip nuostabiai mokėjęs rašyti juokingus lotyniškus eilėraščius, arba mūsų Šarlemanas[3], taip ilgai galėdavęs plaukioti po vandeniu, ir visi kiti. Šitie iš tikrųjų atsisveikino ir visiškai atitrūko. Seniai jų nebeminėjau, dabar jie vėl ateina man į galvą. Gali juoktis iš manęs, bet tie atitrūkėliai vis dėlto man turi kažkokio patrauklumo, kaip maištingasis angelas Liuciferis turi tam tikro didingumo. Gal jie ir negerai padarė, tikriau, be jokios abejonės, negerai padarė, bet vis dėlto jie šį tą padarė, šį tą atliko, ryžosi šuoliui, o tam reikėjo drąsos. Mes, visi kiti, buvome ir uolūs, ir kantrūs, ir protingi, bet nepadarėme nieko, nesiryžome šokti!

– Nežinau, – tarė palydovas, – kai kurie iš jų nei ką padarė, nei kam ryžosi, vien tinginiavo, kol buvo išsiųsti. Bet gal ne taip tave suprantu? Ką tu turi galvoj, kalbėdamas apie šuolį?

– Turiu galvoj sugebėjimą atitrūkti, padaryti ką nors rimta, na, kaip tik – šuolį! Aš nenoriu šokti atgal į savo ankstesnį gyvenimą,

* Ešholcas (*Eschholz*) vokiškai ir reiškia uosyną.

į savo buvusią tėviškę, ji manęs netraukia, aš beveik pamiršau ją. Bet noriu, kad ir aš įstengčiau – kada nors, kai išmuš valanda ir to prireiks, – atitrūkti ir šokti, tik ne atgal, ne į menkesnę pakopą, bet pirmyn ir aukštyn.

– Ką gi, ten link mes ir traukiame. Ešholcas buvo viena pakopa, kita bus aukštesnė, ir pagaliau mūsų laukia Ordinas.

– Taip, bet ne tai aš turiu galvoj. Traukim toliau, *amice**, keliauti taip smagu, aš vėl atgausiu smagią nuotaiką. Juk mudu visai liūdesys suėmė.

Šia nuotaika ir šiais žodžiais, kuriuos mums perdavė anas palydovas, jau pasireiškia audringa Knechto jaunystė.

Dvi dienas žygiavo keliautojai, kol pasiekė tuometinę muzikos magistro gyvenamąją vietą, glūdančią aukštai Monporo kalnuose, kur magistras buvusiame vienuolyne kaip tik tuo metu vadovavo dirigentų kursui. Knechto palydovas buvo įkurdintas svečių namuose, o jis pats gavo mažytę celę magistro bute. Vos spėjo Jozefas iškraustyti savo kuprinę ir nusiprausti, o jau į kambarį įėjo šeimininkas. Garbingasis vyras padavė vaikinui ranką, atsisėdo atsidusdamas ant kėdės, kiek pasėdėjo užsimerkęs, kaip visados darydavo, kai būdavo labai pavargęs, paskui tarė, maloniai pakėlęs akis:

– Atleisk, iš manęs ne per geriausias šeimininkas. Tu ką tik iš kelionės ir turbūt pavargęs. Tiesą pasakius, aš irgi pavargęs, mano diena truputį perkrauta, bet jei tavęs dar nepjauna miegas, norėčiau kokią valandą pasėdėti su tavim savo kambary. Tau leidžiama čia pabūti dvi dienas, o rytoj galėsi ir savo draugą pasikviesti pietų pas mane, bet, deja, daug laiko paskirti tau negaliu, todėl žiūrėkim, kaip ištaikyti tas kelias valandas, kurios man reikalingos pasikalbėti su tavim. Taigi išsyk ir pradėsim, ar ne?

Jis nusivedė Knechtą į didelę skliautuotą celę, kurioje nebuvo nieko daugiau, kaip tik senas fortepijonas ir dvi kėdės. Ant jų jie ir susėdo.

– Tu greit pereisi į kitą pakopą, – tarė magistras. – Tenai tu išmoksi visokių naujų ir puikių dalykų, turbūt netrukus ir Stiklo

* Drauge (*lot.*).

karoliukų žaidimo paragausi. Visa tai gražu ir svarbu, bet visų svarbiausia yra viena: tu išmoksi meditacijos. Tariamai visi jos išmoksta, bet ne visada gali patikrinti. Norėčiau, kad tu šito išmoktum kaip reikiant ir gerai, taip pat gerai, kaip muzikos; tada visa kita pasidarys savaime. Todėl ketinu dvi ar tris pirmutines pamokas tau pats duoti, tam tave ir pasikviečiau. Taigi šiandien, ryt ir poryt pabandysim po valandą pamedituoti, ir būtent apie muziką. Dabar gausi stiklinę pieno, kad troškulys ir alkis tau netrukdytų, vakarienę mudviem atneš vėliau.

Kažkas pasibeldė į duris, ir atsirado stiklinė pieno.

– Gerk iš lėto, iš lėto,– įspėjo magistras, – neskubėk ir nekalbėk.

Knechtas pamažiukais gurkšnojo šaltą pieną, o priešais jį sėdėjo jo gerbiamas žmogus, vėl užsimerkęs. Jo veidas atrodė labai senas, bet malonus, sklidinas ramybės, švytintis vidine šypsena, tartum magistras būtų pasinėręs savo mintyse, kaip kad pavargęs keleivis paneria kojas į vandenį. Iš jo sklido ramumas. Knechtas tai juto ir pats rimo.

Bet štai magistras pasigręžė ant kėdės ir padėjo rankas ant klavišų. Paskambinęs temą, jis ėmė ją varijuoti, plėtoti, rodos, tai buvo kažkurio italų meistro pjesė. Magistras liepė savo svečiui vaizduotis šią muziką kaip šokį, kaip tolydinę pusiausvyros pratimų grandinę, kaip seką mažesnių ar didesnių žingsnių nuo tam tikros simetrijos ašies ir niekuo daugiau nesidomėti, kaip tik figūra, kurią tie žingsniai sudaro. Jis paskambino šiuos taktus dar sykį, tylomis pamąstė apie juos, paskambino tą pat dar kartą ir liko sėdėti visai tykiai, nuleidęs rankas ant kelių, nė nekrusteldamas, prisimerkęs ir apmąstydamas muziką. Mokinys taip pat jos klausėsi širdyje, matė priešais save natų linijų nuotrupas, matė, jog kažkas juda, kažkas žingsniuoja, šoka ir plevena, ir stengėsi tą judėjimą įžiūrėti ir suvokti nelyginant paukščio skrydžio linijos vingius. Jie maišėsi ir nyko, Knechtas turėjo pradėti iš naujo, akimirką neteko susikaupimo, atsidūrė tuštumoje, sumišęs apsidairė ir pamatė tylų, giliai susimąsčiusį mokytojo veidą, plevenantį prieblandoje, vėl pasijuto grįžęs į tą dvasios erdvę, iš kurios buvo

išsprūdęs, vėl išgirdo skambant muziką, pamatė, kaip ji ten plaukia, kaip brėžia savo judėjimo linijas, pamatė ir leidosi mintimis paskui neregimų šokėjų kojas...

Vaikinui atrodė, kad praėjo daug laiko, kol jis vėl išsprūdo iš tos erdvės, kol pajuto po savimi kėdę, pamatė dembliu užtiestą akmeninę aslą, blyškią prieblandą už langų. Jozefas pajuto, jog kažkas į jį žiūri, pakėlė akis ir susidūrė su atidžiai jį stebinčio muzikos magistro žvilgsniu. Magistras vos pastebimai jam linktelėjo, vienu pirštu *pianissimo* paskambino tos italų melodijos paskutinę variaciją ir atsistojo.

– Pasėdėk, – tarė jis, – aš sugrįšiu. Dar kartą paieškok savyje tos melodijos, neišleisk iš akių figūros! Bet neversk savęs, tai tik žaidimas. Jeigu kartais užmigsi, irgi nepakenks.

Magistras išėjo, jo dar laukė kažkoks darbas, likęs iš perkrautos dienos, nelengvas ir ne per maloniausias darbas, ne toks, kurio jis būtų geidęs. Tarp dirigentų kurso mokinių buvo vienas gabus, bet tuščias ir pasipūtęs žmogus, su juo dar reikėjo pasikalbėti, iškelti blogus jo įpročius, įtikinti, koks jis neteisus, parodyti jam savo susirūpinimą ir pranašumą, meilę ir autoritetą. Magistras atsiduso. Kažkodėl niekaip negalima įvesti galutinės tvarkos, niekaip neįmanoma išvengti visiems žinomų klystkelių! Kažkodėl vis iš naujo reikia kovoti su tomis pačiomis klaidomis, rauti vis tas pačias piktžoles! Talentas be charakterio, virtuoziškumas be hierarchijos, tai, kas kadaise, feljetonistinėje epochoje, dominavo muzikiniame gyvenime, tai, kas muzikinio renesanso laikais buvo išrauta ir įveikta, – visa tai vėl žaliavo ir leido pumpurus.

Kai magistras sugrįžo pavakarieniauti su Jozefu, rado jį tylų, bet patenkintą, nė kiek nepavargusį.

– Buvo labai gražu, – tarė vaikinas svajingai. – Muzika man visai išnyko, ji persimainė.

– Leisk jai tavyje nuaidėti, – tarė magistras ir nusivedė jį į mažutį kambarėlį, kur ant stalo buvo padėta duonos ir vaisių. Jiedu pavalgė, ir magistras pakvietė vaikiną rytoj užsukti į dirigavimo pratybas. Prieš išeidamas ir nuvesdamas svečią į jo celę, jis pasakė:

– Per meditaciją tu kažką regėjai, muzika tau pasirodė kažkokios figūros pavidalu. Jei nori, pamėgink ją pavaizduoti.

Celėje Knechtas rado lapą popieriaus bei pieštuką ir, prieš eidamas gulti, pabandė nupiešti figūrą, kuria jam pavirto girdėta muzika. Išvedė liniją, o nuo tos linijos tam tikrais ritminiais tarpais nubrėžė trumpas įstrižas šonines linijas; tai panėšėjo į lapų išsidėstymą ant medžio sakos. Piešinys jo nepatenkino, jis panoro dar ir dar kartą pabandyti ir galiausiai bežaisdamas sulenkė liniją į apskritimą, nuo kurio it spinduliai sklido į šalis šoninės linijos, panašiai kaip nuo vainiko apskritimo svyra į šalis gėlės. Paskui vaikinas atsigulė ir greit užmigo. Per sapną jis vėl atsidūrė ant anos apvalios kalno viršūnės viršum miškų, kur vakar ilsėjosi su draugu, matė apačioj plytint mieląjį Ešholcą, ir, jam bežiūrint, mokyklos pastatų stačiakampis pavirto elipse, paskui apskritimu, vainiku, ir tas vainikas ėmė iš lėto suktis, sukosi vis greičiau ir greičiau, galiausiai pasiutiškai greitai, o tada sprogo ir išlakstė žėrinčiomis žvaigždėmis į visas puses.

Pabudęs Jozefas nieko neatsiminė, bet kai magistras per rytinį pasivaikščiojimą paklausė, ar ko nesapnavęs, jam pasirodė, kad sapnavęs kažkokį blogą ir nerimastingą sapną; gerai pagalvojęs, prisiminė jį, papasakojo magistrui ir nustebo, kad jis toks nekaltas. Magistras įdėmiai išklausė.

– O ar verta kreipti dėmesį į sapnus? – paklausė Jozefas.– Ar galima juos aiškinti?

Magistras pažvelgė jam į akis ir trumpai atsakė:

– Į viską verta kreipti dėmesį, nes viską galima aiškinti. – Bet paėjęs kelis žingsnius, jis paklausė tėvišku tonu: – Į kokią gi mokyklą tu labiausiai norėtum patekti?

Jozefas paraudo.

– Rodos, į Valdcelę, – greitai ir tyliai atsakė jis.

Magistras linktelėjo.

– Taip ir maniau. Juk žinai posakį: „*Gignit autem artificiosam*..."

Vis dar paraudęs, Knechtas užbaigė kiekvienam moksleiviui gerai žinomą posakį: „*Gignit autem artificiosam lusorum gentem Cella Silvestris*". Išvertus tai reiškia: „O Valdcelė gimdo sumanią stiklo karoliukų žaidėjų gentį". Senukas švelniai pažvelgė į jį.

– Veikiausiai tai ir yra tavo kelias, Jozefai. Tu žinai, kad ne visi pritaria Stiklo karoliukų žaidimui. Kai kas sako, kad tai esąs menų surogatas, o žaidėjai – beletristai, į juos nebesą galima žiūrėti kaip į tikruosius dvasios veikėjus, juos reikią laikyti tik diletantais menininkais, atsidedančiais laisvoms fantazijoms. Bet tu pamatysi, ar tai tiesa. Gal jau ir pats esi susidaręs nuomonę apie Stiklo karoliukų žaidimą ir tikiesi iš jo daugiau, negu jis gali duoti, o gal ir priešingai. Žinoma, tas Žaidimas pavojingas. Kaip tik dėl to mes jį ir mėgstame, į nepavojingus kelius siunčiami tik silpnieji. Tačiau niekad nepamiršk, ką tau jau tiek sykių esu sakęs: mūsų paskirtis – tinkamai pažinti prieštaravimus, viena, kaip prieštaravimus, o antra, kaip vienovės polius. Taip yra ir su Stiklo karoliukų žaidimu. Menininkų prigimtys yra tą Žaidimą įsimylėjusios, nes jis leidžia fantazuoti; griežti specialiųjų mokslų veikėjai, taip pat ir kai kurie muzikai jį niekina, nes jam trūksta to griežtumo, kurį gali pasiekti atskiri mokslai. Taigi tu pažinai tuos prieštaravimus ir ilgainiui pamatysi, kad jie slypi ne objekte, bet subjekte, kad, pavyzdžiui, lakios fantazijos menininkas ne todėl vengia grynosios matematikos ar logikos, kad jis jas trupučiuką pažino ir galėtų šį tą apie jas pasakyti, bet todėl, kad instinktyviai linksta kitur. Iš tokių instinktyvių ir karštų simpatijų ir antipatijų tu tikrai pažinsi menkesnes sielas. Tikrovėje, tai yra didžiose sielose ir pranašiuose protuose, tokių aistrų nėra. Kiekvienas iš mūsų – tik žmogus, tik bandymas, tik keleivis. Bet jis turi keliauti ten, kur slypi tobulybė, jis turi veržtis į centrą, o ne į periferiją. Įsidėmėk: galima būti griežtu logiku arba gramatiku ir kartu mėgti fantazijas ir muziką. Galima būti muzikantu arba stiklo karoliukų žaidėju ir kartu visiškai atsidėti įstatymo ir tvarkos tarnybai. Žmogus, kurį mes įsivaizduojame ir kurio siekiame, kuris yra mūsų tikslas, bet kada savo mokslą ar meną galės pakeisti į bet kurį kitą mokslą ar meną, Stiklo karoliukų žaidime iš jo spinduliuos tyriausia logika, o gramatikoje – kūrybinė fantazija. Tokie mes turėtumėm būti, turėtų būti galima bet kuriuo metu perkelti mus į kitą postą, nesukurstant mūsų pasipriešinimo ir nesutrikdant mūsų.

– Rodos, suprantu jus, – tarė Knechtas. – Bet ar tie, kurie taip

smarkiai į ką nors linkę arba ko nors nepakenčia, nėra kaip tik aistringesnės prigimties žmonės, o kiti – ramesni ir švelnesni?

– Atrodo, kad taip, o vis dėlto ne taip, – nusijuokė magistras. – Kad viską sugebėtum padaryti ir visur tiktum, žinoma, reikia ne stokoti dvasinių jėgų, polėkio ir šilumos, bet turėti jų perteklių. Tai, ką tu vadini aistra, yra ne sielos galia, bet trintis tarp sielos ir išorinio pasaulio. Ten, kur viešpatauja aistra, nerasi troškimų ir siekių pertekliaus, ten ji nukreipta į atskirą ir netinkamą tikslą, dėl to atmosferoje atsiranda įtampa ir tvankumas. Kas didžiausią troškimą nukreipia į centrą, link tikrosios būties, link tobulybės, tas atrodo ramesnis negu aistringos prigimties žmogus, nes jo širdies liepsna ne visados matyti, nes, sakysim, per disputą jis nerėkia ir nemostaguoja rankomis. Bet aš sakau tau: jis tikrai dega ir liepsnoja!

– Ak, kad taip galėtum viską žinoti! – sušuko Knechtas. – Kad būtų koks nors mokslas, kažkas, kuo galėtum tikėti! Visur vieni prieštaravimai, viskas lekia savais keliais, niekur nieko tikra. Viską galima aiškinti vienaip, bet galima ir atvirkščiai. Į visą pasaulio istoriją galima žiūrėti kaip į raidą ir pažangą, bet lygiai taip pat galima ją traktuoti kaip nuosmukį ir nesąmonę. Argi nėra tiesos? Argi nėra tikro ir galiojančio mokslo?

Magistras dar niekad nebuvo girdėjęs jo taip karštai kalbant. Jis paėjo galiuką, paskui tarė:

– Tiesa yra, mano mielas! Bet „mokslo", kurio tu trokšti, absoliutaus, tobulo, tokio, kuris vienas teiktų išminties, – tokio nėra. Nė nesvajok apie tobulą mokslą, bet stenkis pats tobulėti. Dievybė yra tavyje, o ne sąvokose ir knygose. Tiesa išgyvenama, o ne išdėstoma. Renkis kovoms, Jozefai Knechtai, gerai matau, kad jos jau prasidėjo.

Tomis dienomis Jozefas pirmą kartą išvydo mylimąjį magistrą kasdieniniame jo gyvenime ir darbe ir labai juo susižavėjo, nors tematė vos nedidelę dalį kasdienio jo triūso. Bet labiausiai magistras Jozefą patraukė tuo, kad taip juo rūpinosi, kad pakvietė pas save, kad žmogus, taip perkrautas darbais ir dažnai toks pavargęs, vis dėlto rasdavo ir jam valandą laiko, net ir ne valandą!

Kad įvadas į meditaciją padarė jam tokį stiprų ir neišdildomą įspūdį, taip atsitiko, kaip jis vėliau suprato, ne dėl itin subtilios ir savitos technikos, bet tik dėl magistro asmenybės, dėl jo pavyzdžio. Knechto dėstytojai, mokę jį meditacijos vėlesniais metais, daugiau jam nurodinėjo, tiksliau aiškino, griežčiau jį kontroliavo, daugiau klausinėjo, dažniau koregavo. Muzikos magistras, būdamas tikras dėl savo galios vaikinui, beveik ničnieko nekalbėjo ir nemokė, po teisybei, tik kėlė temas ir pats rodė pavyzdį. Knechtas matė, kaip jo magistras, neretai toks susenęs ir pavargęs, atsisėda prisimerkęs, nugrimzta į save, o paskui taip ramiai, taip linksmai ir maloniai pakelia akis, iš kurių trykšta jėga, – niekas nebūtų galėjęs jo geriau įtikinti, koks patikimas kelias į versmes, kelias iš nerimo į ramybę. O tai, ką magistras norėdavo jam apie meditaciją perduoti žodžiais, Knechtas išgirsdavo lyg tarp kitko, per trumpus pasivaikščiojimus arba prie stalo.

Mes žinome, kad tada Knechtas gavo iš magistro pirmuosius nurodymus ir pamokymus apie Stiklo karoliukų žaidimą, bet jokių užrašų nėra išlikę. Jozefui taip pat padarė įspūdį, jog šeimininkas pasirūpino ir jo palydovu, kad šis nesijaustų esąs tik priedėlis. Rodės, apie viską šis žmogus pagalvoja.

Trumpa viešnagė Monpore, trys meditacijos pamokos, lankymasis dirigentų kurse, keli pasikalbėjimai su magistru labai daug reiškė Knechtui; maestro, be abejo, pasirinko tinkamiausią momentą savo trumpam įsikišimui. Savo kvietimu jis daugiausia siekė įskiepyti vaikinui polinkį į meditaciją, bet ne mažiau svarbus šis kvietimas buvo ir pats savaime, kaip išskyrimas, kaip ženklas, kad Knechtas vertinamas ir kad kažko iš jo tikimasi. Tai buvo antrasis pašaukimo laipsnis. Knechtui tarytum buvo duota proga pažvelgti į vidines sferas; jeigu vienas iš dvylikos magistrų taip arti prisileido šitos pakopos mokinį, tas reiškė ne tik asmeninį palankumą. Tai, ką daro magistras, visada turi ne vien asmeninę reikšmę.

Atsisveikindami abu mokiniai gavo nedideles dovanėles: Jozefas – sąsiuvinį su dviem Bacho choralų preliudais, o jo draugas – dailų kišeninį Horacijaus leidimą. Magistras pasakė Knechtui išleisdamas:

– Po kelių dienų sužinosi, į kurią mokyklą esi paskirtas. Tenai aš taip dažnai neatvažiuosiu kaip į Ešholcą, bet ir ten turbūt pasimatysim, jei būsiu sveikas. Jei nori, gali man parašyti laišką sykį per metus, ypač apie tai, kaip tau sekasi muzikos studijos. Nedraudžiu tau kritikuoti savo mokytojų, bet man tai nėra labai svarbus dalykas. Tavęs daug kas laukia, tikiuosi, kad tu pateisinsi visų viltis. Mūsų Kastalija – tai ne tik atranka, tai visų pirma hierarchija, tai pastatas, kurio kiekviena plyta gauna prasmę tik iš visumos. Iš tos visumos kelio nėra, ir tas, kuris aukščiau įkopia ir gauna didesnius uždavinius, negauna daugiau laisvės, tik vis didesnę atsakomybę. Iki pasimatymo, jaunasis bičiuli, man buvo smagu tave matyti.

Vaikinai patraukė atgal, grįždami abu buvo linksmesni ir šnekesni negu eidami į Monporą, po tų kelių dienų, praleistų kitokiame ore, tarp kitokių vaizdų, davusių progą susipažinti su kitokiu gyvenimu, jie pagyvėjo, kiek atsipalaidavo nuo Ešholco ir nuo tenykštės atsisveikinimo nuotaikos ir dvigubai susidomėjo būsimąja permaina bei ateitimi. Sustoję pailsėti miške arba prie kokios prarajos Monporo apylinkėse, jie išsitraukdavo iš krepšio medines fleitas ir imdavo dviem balsais griežti dainas. O kai vėl pasiekė tą aukštumą, nuo kurios taip gerai matyti Ešholcas su mokyklos pastatais ir medžiais, kalbos, kurias jie čia varinėjo, abiem pasirodė jau nutolusios į praeitį, viskas įgavo naują aspektą; jiedu tylėjo, truputį gėdydamiesi andainykščių jausmų ir žodžių, taip greit pasenusių ir netekusių prasmės.

Sugrįžę į Ešholcą, jau rytojaus dieną jie sužinojo, kur katras paskirtas. Knechtas buvo perkeliamas į Valdcelę.

Valdcelė

„O Valdcelė gimdo sumanią stiklo karoliukų žaidėjų gentį", – skelbia senas posakis apie tą garsią mokyklą. Tarp kitų antrosios ir trečiosios pakopos Kastalijos mokyklų tai buvo visų mūziškiausia, kitaip sakant, kai kitose mokyklose išimtinai dominavo tam tikras mokslas, sakysim, Koiperheime – klasikinė filologija, Portoje – Aristotelio ir scholastų logika, Planvastoje – matematika, tai Valdcelėje, priešingai, iš tradicijos vyravo mokslo ir menų universalumo ir broliškų ryšių tendencija, ir aukščiausias tų tendencijų simbolis buvo Stiklo karoliukų žaidimas. Tiesa, ir čia, kaip ir visose kitose mokyklose, jis anaiptol nebuvo dėstomas oficialiai ir kaip privaloma disciplina; užtat beveik jį vieną privačiai ir testudijavo Valdcelės moksleiviai, o paskui juk Valdcelės miestukas taip pat buvo oficiali Stiklo karoliukų žaidimo ir jo institucijų būstinė: čia buvo garsioji salė, kurioje vykdavo iškilmingi žaidimai, milžiniškas Žaidimo archyvas su savo darbuotojais ir bibliotekomis, čia rezidavo *Ludi Magister.* Ir nors šios įstaigos buvo visai savarankios ir mokykla niekaip nebuvo su jomis susijusi, vis dėlto čia viešpatavo tų įstaigų dvasia, ir miestuko ore tarsi kabėjo didžiųjų viešųjų žaidimų iškilmingumas. Miestukas labai didžiavosi suteikęs pastogę ne tik mokyklai, bet ir Žaidimui; mokinius gyventojai vadino „studentais", o Žaidimo mokyklos klausytojus ir svečius – „luzeriais", iškreipdami žodį *lusores**. Beje, Valdcelės mokykla buvo mažiausia iš visų Kastalijos mokyklų, mokinių skaičius joje retai

* Žaidėjai (*lot.*).

kada prašokdavo šešiasdešimt, ir, žinoma, ši aplinkybė taip pat teikė jai kažkokio ypatingumo ir aristokratiškumo, žadino įspūdį, kad ji išsiskiria iš kitų, kad tai elito elitas; be to, iš šios garbingos mokyklos pastaraisiais dešimtmečiais išėjo daugelis magistrų ir visi Stiklo karoliukų žaidimo magistrai. Žinoma, ta nepaprasta Valdcelės šlovė toli gražu ne visiems buvo neginčijama; čia vienur, čia kitur pasigirsdavo nuomonė, kad valdceliečiai esą pasipūtę estetai ir išpaikinti princai ir niekam daugiau nesą tikę, kaip tik Stiklo karoliukų žaidimui; kada ne kada daugelyje kitų mokyklų pasklisdavo labai piktos ir skaudžios kalbos apie Valdcelę, bet kaip tik tų sąmojų ir kritikos aštrumas juk ir rodo, kad būta priežasčių pavydėti. Apskritai perkėlimas į Valdcelę reiškė tam tikrą apdovanojimą; Jozefas Knechtas irgi tai žinojo ir, nors nebuvo garbėtroška vulgaria prasme, vis dėlto priėmė tą apdovanojimą su džiaugsmingu pasididžiavimu.

Kartu su keliais draugais jis atkeliavo pėsčias į Valdcelę; kupinas didžių lūkesčių ir viskam pasirengęs, įžengė pro pietinius vartus ir išsyk susidomėjo bei susižavėjo senoviniu rudu miestuku ir be galo plačiai išsidėsčiusiu buvusiu cistersų vienuolynu, kuris dabar atiteko mokyklai. Nespėjęs nė persirengti, vos truputį užkandęs mokyklos šveicorinėje, Jozefas vienas patraukė atrasti naujosios savo tėviškės, aptiko taką, einantį palei upę tarp buvusios miesto sienos griuvėsių, stabtelėjo ant tilto ir pasiklausė malūno užtvankos ošimo, nusileido liepų alėja pro kapines, už aukštos gyvatvorės pamatė ir pažino *Vicus Lusorum*, atskirą stiklo karoliukų žaidėjų miestelį: iškilmių salę, archyvą, paskaitų sales, svečių ir mokytojų namus. Iš vieno tų namų pamatė išeinant vyrą žaidėjo uniforma ir pagalvojo, kad tai vienas iš legendinių *lusores*, o gal ir pats *Magister Ludi*. Pajuto galingus tos atmosferos burtus, viskas čia atrodė sena, garbinga, pašventinta, kupina tradicijų, čia buvai galiuką arčiau centro negu Ešholce. Grįždamas iš Stiklo karoliukų žaidimo sferos, pajuto ir kitokius burtus, gal ne tokius garbingus, bet ne mažiau jaudinamus. Tai buvo mažas miestukas, lopelis kasdienio pasaulio su savo džiaugsmais ir vargais, su šunimis ir vaikais, su krautuvių ir amatininkų dirbtuvių kvapais, su barzdočiais

miestelėnais ir drūčkėmis moterimis už prekystalių, žaidžiančiais ir rėkaujančiais vaikais, pašaipiai žvilgčiojančiomis merginomis. Daug kas jam priminė tolimus senuosius laikus, Berolfingeną, o vaikinas manė, kad visa tai miršta ir užmiršta. Dabar gilūs jo sielos klodai atsiliepė į visa tai, į vaizdus, į garsus, į kvapus. Čia, rodės, jo laukė ne toks tylus, bet įvairesnis ir turtingesnis pasaulis už tą, kurį jis matė Ešholce.

Tačiau mokslas iš pradžių buvo tikslus Ešholco mokslo tęsinys, nors ir prisidėjo keli nauji dalykai. Iš tikrųjų nauja čia buvo tik meditacijos pratimai, bet ir jų skonį jau buvo davęs jam pajusti muzikos magistras. Jis noriai lankė meditacijos pamokas, iš pradžių laikydamas jas tik maloniu, atpalaiduojančiu žaidimu. Tik kiek vėliau – mes tai dar prisiminsim – jis patyrė ir išgyveno tikrą ir didžią meditacijos vertę. Valdcelės mokyklos galva buvo originalus žmogus, Otas Cbindenas, truputį bauginęs mokinius ir jau tada turėjęs apie šešiasdešimt metų; esame peržiūrėję keletą pastabų apie mokinį Jozefą Knechtą, užrašytų dailiu ir temperamentingu jo braižu. Tačiau pirmiausia ne tiek mokytojai, kiek mokiniai žadino vaikino smalsumą. Ypač su dviem iš jų Jozefas gyvai bendravo ir keitėsi mintims, tai ne sykį yra ir paliudyta. Tas, su kuriuo jis sutapo jau pirmaisiais mėnesiais, vadinosi Karlas Feromontė[4] (vėliau jis, kaip muzikos magistro pavaduotojas, pakilo į antrą pagal svarbą rangą Kolegijoje) ir buvo Knechto vienmetis; tarp kitko, turime būti dėkingi jam už šešiolikto amžiaus liutnios muzikos stilių istoriją. Mokykloje visi jį vadino „ryžiaėdžiu" ir brangino kaip malonų žaidimų draugą; jo draugystė su Jozefu prasidėjo pokalbiais apie muziką ir paskatino ilgametes bendras studijas ir pratybas, apie kurias turime šiek tiek žinių iš retų, bet turiningų Knechto laiškų muzikos magistrui. Pirmame šių laiškų Knechtas Feromontę vadina „gausių ornamentų, puošmenų, trelių ir t.t. muzikos specialistu ir žinovu", jiedu drauge griežė Kupereno, Perselio ir kitų maždaug 1700 metų meistrų kūrinius. Viename iš tų laiškų Knechtas nuodugniai gvildena tuos pratimus ir tą muziką, „kur dažnoje pjesėje bemaž kiekviena gaida turi puošybos ženklų". „Kai kelias valandas nieko daugiau neskambini, –

rašo jis toliau, – kaip tik grupetus, treles ir mordentus, tavo pirštai tartum įsielektrina".

Muzikoje Knechtas iš tiesų darė didelę pažangą, antraisiais ar trečiaisiais mokymosi Valdcelėje metais gana laisvai skaitė ir griežė visų amžių ir stilių natas, raktus, santrumpas, bosų ženklus ir su Vakarų Europos muzika, kiek ji išlikusi iki mūsų dienų, susipažino tuo ypatingu būdu, kurio pagrindas yra amatas ir kuris, siekdamas įsibrauti į muzikos dvasią, nevengia uoliai studijuoti ir puoselėti juslinį ir techninį aspektą. Kaip tik karštas jo siekimas pagauti juslinį momentą, jo pastangos iš juslinio momento, iš skambesio, iš klausos pojūčių įvairiuose muzikos stiliuose atspėti jų dvasią nepaprastai ilgai neleido Knechtui pradėti pažinties su Stiklo karoliukų žaidimu. Vėliau savo paskaitose jis kartą taip pasakė: „Kas pažįsta muziką tik iš ekstraktų, kuriuos Stiklo karoliukų žaidimas iš jos ištraukė, gali būti geras stiklo karoliukų žaidėjas, bet toli gražu ne muzikas ir turbūt taip pat ne istorikas. Muzika susideda ne vien iš tų grynai dvasinių virpesių ir figūrų, kurias mes iš jų abstrahavome, per visus amžius ji pirmiausia džiugino emocingumu, savo kvapo skleidimu, takto tvinksniu, spalvomis, trintimis ir dirgikliais, kylančiais iš balsų mišinio, iš instrumentų sąskambio. Žinoma, svarbiausias dalykas yra dvasia, ir naujų instrumentų išradimas bei senųjų pakeitimas, naujų tonacijų ir naujų kompozicijos bei harmonijos taisyklių ir draudimų įvedimas visados, žinoma, irgi tėra gestas ir išorinis dalykas, kaip kad išorinis dalykas yra tautų apdarai ir mados; bet šiuos išorinius ir juslinius ženklus turi gerai pagauti juslėmis, jų paragauti, kad, pasiremdamas jais, galėtum suprasti epochas ir stilius. Muzika kuriama rankomis ir pirštais, burna, plaučiais, o ne vien smegenimis, ir tas, kuris, nors ir mokėdamas skaityti natas, nemoka tobulai griežti jokiu instrumentu, tegu verčiau nesprendžia apie muziką. Taigi ir muzikos istorijos toli gražu negalima suprasti, vien remiantis abstrakčia stilių istorija, ir, pavyzdžiui, visai nesuprasime muzikos nuosmukio periodų, jei kiekvieną sykį neįžiūrėsime juose juslinio ir kiekybinio aspekto persvaros prieš dvasinį aspektą".

Kurį laiką atrodė, kad Knechtas pasiryžęs tapti tik muziku, nie-

kuo daugiau; visus fakultatyvius dalykus, tarp jų ir Stiklo karoliukų žaidimo įvadą, jis taip užmetė dėl muzikos, jog pirmojo semestro pabaigoje mokyklos direktorius turėjo išsikviesti jį pasikalbėti. Mokinys Knechtas nesidavė įbauginamas ir atkakliai rėmėsi mokinio teisėmis. Jis taip ir pasakęs direktoriui: „Jeigu aš prastai mokyčiaus kokį privalomą dalyką, jūs turėtumėte teisę mane barti; bet tam aš nedaviau progos. Ir priešingai, aš turiu visą teisę tris ar net visus keturis ketvirčius atliekamo laiko skirti muzikai. Tai sakydamas, aš remiuosi įstatais". Direktorius Cbindenas buvo pakankamai protingas ir nesispyrė, bet, žinoma, įsidėmėjo tą mokinį ir ilgą laiką elgėsi su juo šaltai ir griežtai.

Ilgiau kaip metus, turbūt kokius pusantrų metų, truko tas savotiškas Knechto moksleiviško gyvenimo laikotarpis: normalūs, bet ne per geriausi pažymiai, tylus ir, kaip po incidento su direktorium atrodo, atkaklokas užsispyrimas, jokių pastebimų draugysčių, užtat nepaprastas ir karštas atsidėjimas muzikai, susilaikymas beveik nuo visų fakultatyvių dalykų, kartu ir nuo Stiklo karoliukų žaidimo. Kai kurie šio jaunuolio portreto bruožai, be abejo, yra pereinamojo amžiaus požymiai; veikiausiai šiuo laikotarpiu jis su kita lytimi susitikdavo tik atsitiktinai ir žiūrėjo į ją su nepasitikėjimu, veikiausiai jis – kaip ir daugelis ešholciečių, kurie neturėjo namie seserų, – buvo gerokai baikštus. Skaityti jis daug skaitė, ypač vokiečių filosofus: Leibnicą, Kantą ir romantikus, iš kurių jį labiausiai traukė Hėgelis.

Dabar turime kiek ilgėliau stabtelėti prie antrojo Knechto mokslo draugo, suvaidinusio lemiamą vaidmenį jo gyvenime Valdcelės laikais, prie laisvojo klausytojo Plinijo Desinjorio. Jis buvo laisvasis klausytojas, kitaip tariant, mokėsi elito mokyklose kaip svečias, neketindamas visam laikui likti Pedagoginėje provincijoje ir stoti į Ordiną. Tokių laisvųjų klausytojų, nors ir retokai, bet pasitaikydavo. Auklėjamoji kolegija, žinoma, niekad nesirūpino rengti mokinius, kurie, baigę elito mokyklą, ketino grįžti namo ir į pasaulį, tačiau šalyje buvo kelios senos patricijų šeimos, didžiai nusipelniusios Kastalijai jos kūrimosi laikais, kuriose dar ir po šiai dienai ne visai išnykęs paprotys vieną sūnų, jei tik jam užten-

ka gabumų, mokslinti elito mokyklose; ši teisė toms kelioms šeimoms buvo pasidariusi tradicinė. Šie laisvieji klausytojai, nors ir privalėję visais atžvilgiais laikytis tų pačių taisyklių, kaip ir visi kiti elito mokyklų mokiniai, jau dėl to sudarė išimtį tarp savo vienmečių, jog ne tolo metai po metų nuo savo tėviškės ir šeimos kaip kiti, bet visas atostogas leido namie ir tarp kitų mokinių visados liko svečiai ir prašalaičiai, nes jų papročius ir mąstyseną lėmė tėviškė. Jų laukė tėvų namai, pasaulietiška karjera, profesija ir vedybos, ir tik labai retai kada atsitikdavo, kad toks svečias, susižavėjęs Provincijos dvasia ir gavęs savo šeimos pritarimą, pagaliau vis dėlto likdavo Kastalijoje ir įstodavo į Ordiną. Užtat turime keletą mūsų šalies istorijoje žinomų valstybės veikėjų, kurie jaunystėje buvo laisvieji klausytojai ir kurie tais laikais, kai dėl vienų ar kitų priežasčių viešoji nuomonė kritiškai vertino elito mokyklas ir Ordiną, smarkiai juos užstojo.

Taigi toks laisvasis klausytojas buvo Plinijas Desinjoris, su kuriuo Jozefas Knechtas – amžiumi kiek jaunesnis – susitiko Valdcelėje. Tai buvo didelių gabumų vaikinas, ypač pasižymėjęs iškalba ir mokėjimu ginčytis, karštas ir truputį neramus žmogus, daug daręs rūpesčių direktoriui Cbindenui. Tiesa, jis mokėsi gerai, ir tuo atžvilgiu nieko negalėjai jam prikišti, tačiau anaiptol nesistengė pamiršti savo ypatingos laisvojo klausytojo padėties ir kuo mažiausiai kristi į akis, bet atvirai ir karingai skelbė nekastalietiškus ir pasaulietiškus įsitikinimus. Tarp tų dviejų mokinių neišvengiamai turėjo susidaryti ypatingi santykiai: abu buvo talentingi ir tikrai pašaukti, tas darė juos broliais, o visais kitais atžvilgiais jie buvo priešingi kits kitam. Reikėjo mokytojo, pasižyminčio nepaprastu įžvalgumu ir pedagoginiu meistriškumu, suvokiančio iškilusio čia uždavinio esmę ir visados sugebančio pagal dialektikos taisykles surasti sintezę tarp tų prieštaravimų ir viršum jų. Direktoriui Cbindenui nei gabumų, nei noro šiam reikalui nestigo – jis nebuvo iš tų mokytojų, kurie nepakenčia genialių mokinių, – bet šiuo atveju jam trūko svarbiausios sąlygos: abiejų mokinių pasitikėjimo. Plinijas, kuriam patiko vaidinti prašalaitį ir revoliucionierių, visados labai saugojosi direktoriaus; o su Knechtu

Cbindenas, deja, nesutarė dėl jo fakultatyviųjų studijų, ir Jozefas nebūtų kreipęsis į jį patarimo. Bet, laimei, buvo muzikos magistras. Į jį Knechtas ir kreipėsi paspirties ir patarties, o tas išmintingas senas muzikas pažiūrėjo į dalyką rimtai ir, kaip pamatysime, meistriškai sužaidė tą žaidimą. Šio meistro rankose didžiausias jaunojo Knechto gyvenimo pavojus ir pagunda virto garbinga užduotimi, ir vaikinas pajėgė su ja susidoroti. Jozefo ir Plinijo draugystės ir nesantaikos, arba muzikavimo dviem temomis, arba dviejų dvasių dialektinio žaidimo, vidinė istorija buvo maždaug tokia.

Pirmiausia, žinoma, Desinjoris krito į akis savo priešininkui ir jį patraukė. Plinijas ne tik buvo vyresnis, ne tik gražus, karštas ir iškalbus jaunuolis, visų pirma jis buvo „iš ten", nekastalietis, vaikinas iš pasaulio, žmogus, turintis tėvą ir motiną, dėdžių, tetų, brolių ir seserų, toks, kuriam Kastalija su visais savo įstatymais, tradicijomis ir idealais reiškė tik etapą, gabalą kelio, laikiną viešnagę. Tai baltai varnai Kastalija neatstojo pasaulio, Valdcelė jam buvo tokia pat mokykla, kaip ir kitos, jam grįžimas į „pasaulį" nereiškė gėdos ir bausmės, jo laukė ne Ordinas, bet karjera, vedybos, politinė veikla, trumpai tariant, tas „realus gyvenimas", apie kurį daugiau sužinoti slapta troško kiekvienas kastalietis, nes „pasaulis" kastaliečiui buvo tas pat, kas kadaise jis buvo atgailaujančiam nusidėjėliui ir vienuoliui: kažkas niekinga ir uždrausta, bet drauge ir tiek pat paslaptinga, gundoma ir patrauklu. O Plinijas nė neslėpė savo priklausymo šiam pasauliui, anaiptol jo nesigėdijo, jis tuo didžiavosi. Su pusiau dar vaikišku ir apsimestu, o pusiau jau sąmoningu ir programa tapusiu įkarščiu jis pabrėždavo savo skirtingumą ir naudojosi kiekviena proga savo pasaulietiškas pažiūras ir normas pastatyti prieš Kastalijos pažiūras ir normas, keldamas savąsias kaip geresnes, teisingesnes, natūralesnes, žmogiškesnes. Taip darydamas, jis dažnai operuodavo „prigimtimi" ir „sveiku protu", kurį priešino iškreiptai, gyvenimui svetimai mokyklos dvasiai, ir nesigailėjo šmaikščių ir skambių žodžių, nors vis dėlto turėjo pakankamai proto ir skonio nesitenkinti šiurkščiomis provokacijomis ir laikydavosi Valdcelėje įprastų disputo formų. Stengdamasis apginti „pasaulį" ir naivų gyvenimą nuo Kasta-

lijos „išdidaus scholastinio dvasingumo", jis norėjo parodyti, kad gali tai padaryti priešininkų ginklais; anaiptol neketino elgtis kaip laukinis, aklai trempiąs dvasinio švietimo gėlyną.

Nuolat ir nuolat galėjai pastebėti, kaip Jozefas Knechtas, atsistojęs kokio mokinių būrelio pakrašty, tylomis, bet atidžiai klausosi, kaip būrelio viduryje varinėja kalbas Desinjoris. Smalsumas, nuostaba ir baimė ėmė jį girdint, kaip tas kalbėtojas triuškina visa tai, kas Kastalijoje buvo gerbiama ir laikoma šventa, kaip jis viskuo abejoja arba šaiposi iš to, kuo Knechtas tikėjo. Tiesa, jis pastebėjo, kad toli gražu ne visi klausytojai rimtai žiūri į tas šnekas, daugelis aiškiai klausosi tik pramogos dėlei, kaip klausomasi turgaus oratoriaus; taip pat dažnai girdėjo ir atkirčių, čia ironizuojančių Plinijo antpuolius, čia juos rimtai atremiančių. Bet amžinai aplink tą Pliniją būrėsi keli draugai, amžinai jis buvo dėmesio centre, ir nesvarbu, ar turėjo tuo metu oponentą ar ne, visados traukė visus ir tarytum gundė. Ir Jozefas juto tą pat, ką ir kiti mokiniai, susispietę apie guvųjį kalbėtoją ir klausęsi jo tiradų su nuostaba arba juoku; nors ėmė nerimas, net baimė, klausantis šių kalbų, Jozefas kartu jautė kraupų jų patrauklumą, ir ne vien todėl, kad tos kalbos jį linksmino; jos, rodos, ir rimtai rūpėjo vaikinui. Nepasakysi, kad širdyje jis būtų pritaręs drąsiajam kalbėtojui, bet Desinjoris žadino abejones, ir jau vien žinojimas, kad tų abejonių esama arba gali kilti, buvo Knechtui tikra kančia. Iš pradžių tos kančios nebuvo baisios. Jozefas jautėsi tik truputį užgautas ir sunerimęs, – tai buvo jausmas, susidedantis iš karšto veržimosi ir nešvarios sąžinės.

Turėjo ateiti valanda, ir ji atėjo, kai Desinjoris pamatė turįs tarp savo klausytojų tokį, kuriam jo žodžiai reiškia daugiau negu jaudinančią arba smerktiną pramogą, patenkinančią polinkį disputuoti. Tai buvo tylus šviesiaplaukis berniukas, gražių ir subtilių bruožų, bet truputį nedrąsus. Plinijo maloniai kalbinamas, jis raudo ir atsakinėjo droviai, trumpai. „Matyt, tas vyrukas jau seniai paskui mane sekioja", – pagalvojo Plinijas ir nusprendė atsilyginti jam draugišku gestu ir visiškai palenkti jį į savo pusę: jis pakvietė Knechtą popiet į savo kambarį. Bet taip pigiai prie

to nedrąsaus berniuko negalėjai prieiti. Plinijas nustebęs pastebėjo, kad šis jo vengia ir nesileidžia į kalbas, o kvietimo ateiti į svečius taip pat nepriėmė; tas vėl pakurstė vyresnįjį, ir jis nuo tos dienos ėmė stengtis patraukti tylųjį Jozefą į savo pusę, iš pradžių, žinoma, skatinamas savimeilės, o paskui jau rimtai, nes čia pajuto priešininką, galbūt būsimąjį bičiulį, o gal, atvirkščiai, priešą. Nuolat jis matė Jozefą arti savęs ir jautė, kaip įdėmiai šis klausosi jo kalbų, bet baikštus vyrukas nuolat traukėsi, kai tik Plinijas bandė prie jo prieiti.

Toks elgesys turėjo priežasčių. Jau seniai Jozefas juto, kad šitas laisvasis klausytojas jam žada kažką svarbaus, galbūt kažką gražaus, kažkokį akiračio praplėtimą, kažkokią patirtį, kažkokių žinių, galbūt net kažkokią pagundą ir pavojų, šiaip ar taip, kažką, ką reikėtų įveikti. Apie pirmuosius abejojimus ir polinkį į kritiką, sukeltus Plinijo kalbų, jis pasipasakojo savo bičiuliui Feromontei, bet šis mažai teatkreipė į tai dėmesio, pavadino Pliniją išdidėliu ir pasipūtėliu, kurio nesą ko nė klausyti, ir išsyk vėl pasinėrė į savo muzikines pratybas. Kažkas sakė Jozefui, kad direktorius esąs ta instancija, kuriai jis turėtų išdėstyti savo abejones ir rūpesčius, bet po ano mažučio susidūrimo nebeliko jokio nuoširdumo ir atvirumo santykiuose su Cbindenu: vaikinas bijojo, kad šis jo nesupras, o dar labiau bijojo, kad pasikalbėjimą apie maištininką Pliniją direktorius galų gale išsiaiškins kaip savotišką įskundimą. Atsidūręs tokioje sunkioje padėtyje, kuri dėl Plinijo bandymų susidraugauti darėsi vis keblesnė, jis nusiuntė savo globėjui ir gerajam genijui labai ilgą laišką, išlikusį ligi mūsų dienų. Jame, be kita ko, jis rašė: „Man dar ne visai aišku, ar Plinijas stengiasi mane prisitraukti kaip vienmintį ar tik kaip pokalbių partnerį. Tikiuosi, kaip pastarąjį, nes atversti mane į savo pažiūras reikštų juk pastūmėti mane į neištikimybę ir sugriauti mano gyvenimą, dabar įleidusį šaknis Kastalijoje; už jos ribų aš neturiu nei tėvų, nei draugų, pas kuriuos galėčiau grįžti, jeigu iš tikrųjų kada nors man kiltų toks noras. Bet jeigu nepagarbios Plinijo kalbos ir nesiekia manęs atversti ir mane paveikti, vis dėlto jos mane trikdo, nes, norėdamas būti jums, gerbiamas magistre, visiškai atviras, turiu pasaky-

ti: Plinijo mąstysenoje esama kažko, ko aš negaliu atmesti paprastu „ne", jis apeliuoja į kažkokį vidinį mano balsą, kuris kartais labai linkęs su juo sutikti. Veikiausiai tai prigimties balsas, o ji smarkiai prieštarauja mano auklėjimui ir mums įprastoms pažiūroms. Kai Plinijas mūsų mokytojus ir magistrus vadina žynių kasta, o mus, mokinius, rūpestingai ganoma ir kastruota kaimene, tai čia, žinoma, stačiokiški ir perdėti žodžiai, bet galbūt juose vis dėlto esama kažkokios tiesos, šiaip juk jie nekeltų man tokio nerimo. Plinijas moka pasakyti tokių stebinančių ir trikdančių dalykų. Pavyzdžiui, Stiklo karoliukų žaidimas esąs feljetonistinės epochos recidyvas, vien neatsakingas Žaidimas raidėmis, kuriomis mes pavertėme įvairių menų ir mokslų kalbas, jis susidedąs iš vienų asociacijų ir žaidžiąs vienomis analogijomis. Arba dar: kad visas mūsų dvasinis švietimas ir nusistatymas neturi jokios vertės, įrodąs nuolankus mūsų nevaisingumas. Mes analizuoją, pavyzdžiui, sako jis, visų muzikos stilių ir epochų dėsnius ir technikas, o patys nekurią jokios naujos muzikos. Mes skaitą ir komentuoją, sako jis, Pindarą ar Gėtę, bet gėdijamės patys rašyti eilėraščius. Tai priekaištai, iš kurių aš negaliu pasijuokti. Ir tai dar ne patys blogiausi, ne tie, kurie labiausiai mane žeidžia. Blogiausia, kai jis, pavyzdžiui, sako, kad mes, kastaliečiai, gyveną kaip dirbtinai išauginti paukščiai giesmininkai, patys neuždirbą duonos, nepažįstą gyvenimo vargo ir kovos, nieko nežiną ir nenorį žinoti apie tą žmonijos dalį, kurios darbas ir skurdas esąs prabangios mūsų būties pagrindas". Ir laiškas baigiamas šiais žodžiais: „Galbūt aš piktnaudžiauju Jūsų gerumu ir dėmesiu, *Reverendissime**, esu pasirengęs gaut iš Jūsų barti. Išbarkite mane, uždėkite man atgailą, būsiu Jums tik dėkingas. Bet patarimo esu be galo reikalingas. Kurį laiką aš dar galiu ištverti dabartinę padėtį. Bet pasukti visko į reikiamą pusę negaliu, tam esu per silpnas ir nepatyręs, o galbūt blogiausia tai, kad negaliu atverti savo širdies ponui direktoriui, nebent Jūs man įsakmiai palieptumėte. Štai kodėl drįsau varginti Jus reikalu, kuris man pradeda darytis didelė bėda".

* Garbusis (*lot.*).

Būtų nepaprastai puiku, jei magistro atsakymą į tą pagalbos šauksmą taip pat turėtume juodu ant balto. Bet tas atsakymas buvo duotas žodžiu. Netrukus po Knechto laiško *Magister Musicae* pats atvyko į Valdcelę vadovauti muzikos egzaminams ir čia būdamas puikiausiai pasirūpino savo jaunuoju bičiuliu. Tai mes žinome iš vėlesnių Knechto pasakojimų. Magistras nepalengvino Jozefo padėties. Jis pradėjo nuo to, kad kruopščiai patikrino Knechto mokyklinius pažymius, o ypač jo fakultatyvias studijas, ir rado jas esant per daug vienašališkas, šiuo atžvilgiu visiškai sutikdamas su Valdcelės direktorium ir reikalaudamas, kad Knechtas pats tai prisipažintų direktoriui. Tiksliai nurodė, kaip Knechtui elgtis su Desinjoriu, ir neišvažiavo, neaptaręs šio reikalo ir su direktorium Cbindenu. Iš viso to kilo ne tik nuostabi ir visiems, kas tai matė, nepamirštama Desinjorio ir Knechto dvikova, bet ir visai nauji pastarojo ir direktoriaus santykiai. Tie santykiai, kaip ir pirma, nebuvo nei nuoširdūs, nei paslaptingi, kaip su muzikos magistru, bet aiškūs ir laisvi.

Knechtui tekęs vaidmuo ilgam laikui nulėmė jo gyvenimą. Jam buvo leista priimti Desinjorio draugystę, nebėgti nuo jo įtakos ir antpuolių, o mokytojai neturėjo kištis į jų ginčus ir jų kontroliuoti. Mentorius iškėlė jam uždavinį ginti Kastaliją nuo jos kritiko ir pažiūrų ginčą pakelti į aukščiausią lygį; be kita ko, tai reiškė, kad Jozefas turėjo kaip reikiant suvokti pagrindus tvarkos, vyraujančios Kastalijoje ir Ordine, ir visą laiką turėti juos galvoje. Abiejų susidraugavusių priešininkų disputai netrukus plačiai pagarsėjo, mokiniai plūste plūdo jų pasiklausyti. Agresyvus ir ironiškas Desinjorio tonas sušvelnėjo, jo formuluotės pasidarė tikslesnės ir atsakingesnės, jo kritika – dalykiškesnė. Ligi šiol toje kovoje pranašesnis buvo Plinijas: jis atvyko iš „pasaulio", turėjo jo patirtį, jo metodus, jo puolamąsias priemones, taip pat ir žiupsnį to pasaulio ryžtingumo; iš pasikalbėjimų su suaugusiais namie žinojo viską, ką pasaulis gali prikišti Kastalijai. Dabar Knechto replikos privertė jį suprasti, kad nors jis ir labai gerai pažįsta pasaulį, geriau už bet kurį kastalietį, bet Kastalijos ir jos dvasios anaiptol nepažįsta taip pat gerai, kaip tie, kuriems čia namai ir kuriems Kasta-

lija yra tėviškė ir likimas. Jis išmoko suprasti, o pamažu ir pripažinti, kad čia esąs tik svečias, bet ne čiabuvis, ir kad ne tik ten, jo pasaulyje, bet ir čia, Pedagoginėje provincijoje, esama amžių patirties ir savaime suprantamų dalykų, ir čia esama tradicijų, net savos „prigimties", kurią jis pažino tik iš dalies ir kuri dabar savo atstovo Jozefo Knechto lūpomis pareikalavo pagarbos. Tuo tarpu Knechtas, norėdamas geriau atlikti apologeto vaidmenį, turėjo studijomis, meditacija ir autodisciplina vis aiškiau ir giliau suprasti ir įsisąmoninti tai, ką jam reikia ginti. Retorikoje Desinjoris gaudavo viršų, be įgimto temperamento ir ambicijos, čia jam padėdavo tam tikras pasaulietiškas auklėjimas ir apsukrumas; net ir pralaimėjęs jis nepamiršdavo klausytojų ir sugebėdavo garbingai arba bent sąmojingai pasitraukti, tuo tarpu Knechtas, priešininko prispirtas prie sienos, galėdavo maždaug taip pasakyti: „Apie tai aš dar turiu pagalvoti, Plinijau. Palauk kelias dienas, aš tau dar tai priminsiu".

Nors dabar dviejų jaunuolių santykiai ir įgavo garbingą formą, o disputai jų dalyviams ir klausytojams pasidarė tuometinio Valdcelės mokyklos gyvenimo būtinas elementas, vis dėlto Knechtui nei jo našta, nei tas konfliktas nepalengvėjo. Remdamasis pasitikėjimu ir atsakomybe, gulusiais jam ant pečių, šį uždavinį jis išsprendė, ir jo prigimties jėgą bei sveikumą įrodo tas, kad visa tai Knechtas padarė, aiškiai nepakenkdamas sau. Bet širdyje jis labai kentėjo. Juk draugiški jausmai, kurių jis turėjo Plinijui, siekė ne vien patrauklų ir sąmojingą draugą, patyrusį ir liežuvingą Pliniją, bet ne mažiau ir tą svetimą pasaulį, kuriam atstovavo jo bičiulis ir priešininkas ir kurį Knechtas mokėsi pažinti ar nujausti iš Desinjorio povyzos, jo žodžių ir mostų, tą vadinamąjį „realų" pasaulį, kuriame esama švelnių motinų ir vaikų, alkanų žmonių ir prieglaudų, laikraščių ir rinkiminių kovų, tą primityvų ir kartu rafinuotą pasaulį, į kurį Plinijas grįžta per kiekvienas atostogas aplankyti tėvų ir brolių bei seserų, pasimeilinti mergaitėms, pavaikščioti į darbininkų susirinkimus arba užsukti į diduomenės klubus, kai Knechtas lieka Kastalijoje, eina su draugais į iškylas ir plaukioja, skambina Frobergerio ričekarus arba skaito Hėgelį.

Jozefas nėmaž neabejojo priklausąs Kastalijai ir teisėtai gyvenąs kastaliečio gyvenimą, gyvenimą be šeimos, be jokių pasakiškų pramogų, gyvenimą be laikraščių, taip pat ir be skurdo bei bado, – beje, juk ir Plinijas, taip primygtinai elito moksleivius vadinąs tranais, niekad ligi šiol nėra nei badavęs, nei pats užsidirbęs duonos kąsnio. Ne, anas Plinijo pasaulis nėra nei geresnis, nei teisingesnis. Bet jis buvo, jis egzistavo ir, kaip Knechtas žinojo iš visuotinės istorijos, egzistavo visados ir buvo visados maždaug toks pat kaip šiandien, ir daugelis tautų nė nepažino kitokio pasaulio, nieko nežinojo nei apie elito mokyklas, nei apie Pedagoginę provinciją, Ordiną, magistrus ir Stiklo karoliukų žaidimą. Dauguma visų žmonių žemėje gyveno kitaip negu Kastalijoje, paprasčiau, primityviau, pavojingiau, nesaugiau, netvarkingiau. Ir tas primityvus pasaulis visiems žmonėms buvo įgimtas, o ir pats Knechtas juto kažkokį jo pėdsaką savo širdyje, kažkokį susidomėjimą juo, jo ilgesį, pagailą jam. Atiduoti tam pasauliui deramą dalį, išlaikyti jam tam tikrą vietą savo širdy, bet negrįžti į jį – toks buvo uždavinys. Mat greta jo ir virš jo egzistavo kitas pasaulis, Kastalijos pasaulis, dvasios pasaulis, dirbtinai sukurtas, geriau sutvarkytas ir apsaugotas, bet reikalingas nuolatinės priežiūros ir praktikos, hierarchijos pasaulis. Jam tarnauti neskriaudžiant ir juo labiau neniekinant ano kito pasaulio, nedirsčiojant į jį godžia akimi dėl kažkokių neaiškių norų arba iš nostalgijos – štai kas būtų visų geriausia. Juk mažutis Kastalijos pasaulis tarnauja anam didžiajam pasauliui, duoda jam mokytojų, knygų, metodų, rūpinasi dvasinės veiklos ir moralės švara ir atveria savo duris kaip mokykla ir kaip prieglobstis nedideliam skaičiui žmonių, kurių paskirtis, kaip atrodo, – savo gyvenimą paaukoti dvasiai ir tiesai. Kodėl gi šie abu pasauliai, regis, negyvena sutartinai ir broliškai greta kits kito ir vienas kitame, kodėl jų negalima puoselėti ir sieti savo širdyje?

Kartą muzikos magistras, retokai lankęsis Valdcelėje, atvyko tokiu metu, kai Jozefas, pailsęs ir nusikamavęs nuo savo uždavinio, tik vargais negalais įstengė išlaikyti pusiausvyrą. Magistras sprendė apie tai iš kai kurių vaikino užuominų, bet kur kas aiškiau pamatė iš pervargusios jo išvaizdos, neramių žvilgsnių, šiokio tokio

išsiblaškymo. Stengdamasis suprasti Jozefo nuotaikas, magistras paklausė jį vieno kito dalyko, pajuto nenorą atsakinėti ir varžymąsi, liovėsi klausinėjęs ir, rimtai susirūpinęs vaikino būsena, nusivedė jį į fortepijono klasę ta dingstimi, kad ketinąs pranešti jam kažkokį mažutį atradimą muzikos istorijoje. Jis liepė Knechtui atnešti ir suderinti klavikordą ir tol šnekėjosi su juo apie sonatos atsiradimą, kol mokinys primiršo savo bėdas, įsitraukė į kalbą, atsipalaidavo ir su dėkingumu ėmė klausytis magistro žodžių ir skambinimo. O šis neskubėjo, kantriai laukdamas, kol Jozefas atgaus sugebėjimą klausytis ir suprasti, kurio jam taip trūko. Ir kai tas sugebėjimas grįžo, magistras, baigęs savo pranešimą ir pabaigai paskambinęs vieną Gabrielio sonatą, atsistojo ir, lėtai vaikščiodamas po mažutę klasę, ėmė pasakoti:

– Ši sonata prieš daugelį metų mane labai domino. Tai buvo tais metais, kai aš studijavau, dar prieš paskiriamas mokytoju, o paskiau muzikos magistru. Tada aš puoselėjau ambicingą mintį parašyti sonatos istoriją nauju požiūriu, bet atėjo toks metas, kai ne tik nebegalėjau nė kiek pasivaryti į priekį, bet vis labiau ir labiau ėmiau abejoti, ar iš viso turi kokią vertę visi tie muzikiniai ir istoriniai tyrimai, ar jie iš tiesų yra kažkas daugiau negu tuščias dykaduonių žaidimas ir apgaulingai blizgąs, savo dvasia dirbtinis tikro gyvenimo surogatas. Žodžiu, turėjau įveikti vieną iš tų krizių, kai visos studijos, visos dvasinės pastangos, visa dvasia apskritai mums darosi abejotina ir bevertė ir kai mes linkstame pavydėti kiekvienam ūkininkui, žingsniuojančiam paskui plūgą, kiekvienai įsimylėjusiai porelei, vaikštinėjančiai vakarais, arba ir kiekvienam paukščiui, čiulbančiam medyje, ir kiekvienai cikadai, čirškaujančiai vasaros žolėje, nes mums atrodo, kad jie gyvena taip natūraliai, taip pilnai ir laimingai, o apie jų gyvenimo bėdas ir vargus, pavojus ir kančias nė žinot nežinome. Žodžiu, buvau gerokai netekęs pusiausvyros, o tai ne per geriausia būklė, net stačiai nepakenčiama. Kūriau keisčiausius pabėgimo ir išsivadavimo planus, ketinau traukti į pasaulį kaip muzikantas ir groti per vestuves, ir jeigu, kaip tuose senoviniuose romanuose, būtų atsibastęs svetimšalis verbuotojas ir pasiūlęs man užsivilkti mundurą,

stoti į bet kokią kariuomenę ir dalyvauti bet kokiame kare, aš nebūčiau atsisakęs. Ir pasidarė taip, kaip dažnai tokiais atvejais pasidaro: taip sutrikau, jog pats vienas nebegalėjau susigaudyti ir buvau reikalingas pagalbos.

Magistras kiek stabtelėjo ir nusišypsojo. Paskui kalbėjo toliau:

– Žinoma, kaip ir nustatyta, turėjau savo studijų patarėją, ir, aišku, būtų buvę protinga ir teisinga, taip pat ir mano pareiga, kreiptis į jį. Bet taip jau būna, Jozefai: kaip tik tada, kai patenki į keblią padėtį, išklysti iš kelio, kai baisiai reikia, kad tau kas patartų, kaip tik tada tau bjauriausias daiktas grįžti į normalų kelią ir paprašyti normalios patarties. Mano studijų patarėjas, nepatenkintas mano paskutiniu ketvirčio pranešimu, padarė man rimtų priekaištų, o aš tuo tarpu tariausi žengiąs naujų atradimų ar laimėjimų keliu ir šiek tiek įsižeidžiau dėl tų priekaištų. Žodžiu, nenorėjau pas jį eiti, nenorėjau pulti prieš jį ant kelių ir pripažinti, kad jo teisybės būta. Nebuvau linkęs pasitikėti ir savo draugais, bet netoliese gyveno toks keistuolis, kurį pažinojau tik iš matymo ir apie kurį žinojau iš nuogirdų, – sanskritologas, pramintas „Jogu". Ir štai tokią valandą, kai jau visai nebegalėjau pakęsti savo būsenos, nuėjau pas tą žmogų, iš kurio vienišos ir keistos figūros taip pat dažnai šaipiausi, kaip ir ja žavėjaus. Užsukau į jo celę, ketindamas kreiptis į jį, bet radau „Jogą" sėdintį ant grindų ritualine indų poza, nugrimzdusį į save patį ir niekam nepasiekiamą; jis tyliai šypsojo, atitrūkęs nuo viso pasaulio, ir man nieko daugiau neliko, kaip tik atsistoti prie durų ir laukti. Tas truko labai ilgai, gal valandą, gal dvi, galiausiai aš pavargau ir susmukau ant grindų; ten sėdėjau, atsirėmęs į sieną, ir laukiau toliau. Galų gale pamačiau, kad tas žmogus po truputį bunda, kiek pajudino galvą, kilstelėjo pečius, lėtai ištiesė sukryžiuotas kojas, ir kai jau buvo besistojąs, jo žvilgsnis užkliuvo už manęs. „Ko nori?" – paklausė jis. Atsistojau ir, nieko negalvodamas ir dorai nežinodamas, ką šneku, pasakiau: „Tai Andrėjos Gabrielio sonatos". Jis visai atsistojo, pasodino mane ant vienintelės savo kėdės, pats atsisėdo ant stalo krašto ir tarė: „Gabrielio? Ką gi jis tau padarė su savo sonatomis?" Pradėjau pasakoti jam, kas man atsitiko, išpažinti savo

bėdas. Jis ėmė smulkiai, stačiai pedantiškai, kaip man pasirodė, klausinėti apie mano gyvenimą, apie tai, kaip aš tyrinėju Gabrielį ir jo sonatas, panoro sužinoti, kada aš keliuosi, ar ilgai skaitau, kiek laiko muzikuoju, kada valgau ir kada einu gulti. Atvėriau jam savo širdį, net prikibau prie jo, tad dabar turėjau pakęsti jo klausimus ir į juos atsakinėti, nors ir buvo man gėda, nes tie klausimai vis negailestingiau leidosi į smulkmenas, analizavo mano dvasinį ir moralinį pastarųjų savaičių ir mėnesių gyvenimą. Paskui jis staiga nutilo, tas jogas, o kai aš vis dar nesusigaudžiau, gūžtelėjo pečiais ir pasakė: „Argi pats nematai, kokia tavo klaida?" Ne, aš nemačiau. Ir tada jis nuostabiai tiksliai pakartojo viską, ką buvo iš manęs iškvotęs, ligi pat pirmųjų nuovargio, pasibjaurėjimo ir dvasinio sustingimo požymių, ir įrodė, kad taip galėję atsitikti vien žmogui, pernelyg laisvai ir be atvangos įsileidusiam į studijas, ir kad man seniai metas su svetima pagalba atgauti prarastą savęs ir savo jėgų kontrolę. Jeigu aš jau leidęs sau, nurodė jis, atsisakyti reguliarių meditacijos pratimų, tai bent reikėję, pastebėjus pirmuosius blogus padarinius, prisiminti savo aplaidumą ir atitaisyti šią klaidą. Ir jis buvo visai teisus. Aš ne tik ilgokai nemeditavau, neturėjau tam laiko, vis buvau prastai nusiteikęs ir išsiblaškęs arba per daug įsileidęs į studijas ir susijaudinęs, bet ilgainiui net lioviausi suvokęs savo nuolatinę nuodėmę, ir štai reikėjo, kad dabar, kai veik visos mano pastangos nuėjo perniek ir aš bemaž netekau vilties, kas kitas man tai primintų. Ir iš tiesų man atsiėjo daugybę vargo, kol atsikračiau to savo aplaidumo, net turėjau grįžti prie pradinių mokyklinių meditacijos pratimų, idant pamažu atgaučiau sugebėjimą susikaupti ir nugrimzti į save patį.

Magistras dustelėjęs baigė savo pasivaikščiojimą po kambarį šiais žodžiais:

– Taip man tada atsitiko ir net šiandien dar truputį gėda apie tai kalbėti. Bet taip jau yra, Jozefai: juo daugiau mes iš savęs reikalaujame, arba juo daugiau iš mūsų reikalauja mums iškilę uždaviniai, juo labiau mes priklausome nuo jėgos šaltinio, nuo meditacijos, nuo to nuolat atnaujinamo dvasios ir sielos susitaikymo. Ir – aš galėčiau pateikti ne vieną tokį pavyzdį – juo intensyviau

patraukia mus koks uždavinys, čia jaudindamas ir uždegdamas, čia vargindamas ir prislėgdamas, juo lengviau gali atsitikti, kad mes pamiršime tą šaltinį, panašiai kaip ir tada, kai pasinėrę į protinį darbą, esame linkę pamiršti kūną ir reikalą juo rūpintis. Visi tikrai dideli pasaulio istorijos vyrai arba patys mokėjo medituoti, arba bent nesąmoningai nujautė kelią, kuriuo mus veda meditacija. Visi kiti, net gabiausi ir stipriausi, galų gale susilaukdavo nesėkmės ir pralaimėdavo, nes jų uždavinys arba jų ambicinga svajonė taip juos pagaudavo, taip užvaldydavo ir paversdavo apsėstaisiais, jog jie nebesugebėdavo atsipalaiduoti nuo aktualių reikalų ir nuo jų atitrūkti. Na, tu juk pats tai žinai, juk to išmoksti jau per pirmuosius pratimus. Tai nepermaldaujama tiesa. Kokia ji nepermaldaujama, pamatai tik tada, kai pats išklysti iš kelio.

Tas pasakojimas taip paveikė Jozefą, jog jis pajuto, į kokį pavojų pateko, ir dar su didesniu atsidėjimu ėmė atlikinėti meditacijos pratimus. Didelį įspūdį Knechtui padarė tai, kad magistras pirmą kartą jam atskleidė kertelę savo asmeninio gyvenimo, savo jaunystės ir studijų laikų; pirmą kartą jam paaiškėjo, kad ir pusdievis, magistras, kadaise buvo jaunas ir taip pat klydo. Knechtas su dėkingumu juto, kokį pasitikėjimą savo prisipažinimu parodė jam tas didžiai gerbiamas žmogus. Vadinasi, buvo galima iškrypti iš kelio, pavargti, padaryti klaidų, nusižengti nuostatams ir vis dėlto vėlei su visu tuo susidoroti, grįžti į tiesos kelią ir galų gale tapti magistru. Jozefas įveikė krizę.

Per dvejus trejus metus, išgyventus Valdcelėje, kol truko Plinijo ir Jozefo draugystė, mokykla stebėjo šios karingos draugystės spektaklį kaip dramą, kurioje šiek tiek dalyvavo visi – nuo direktoriaus ligi jauniausio mokinio. Abu pasauliai, abu principai įsikūnijo Knechte ir Desinjoryje, kiekvienas jų taurino kitą, kiekvienas disputas virto iškilmingomis reprezentatyviomis varžybomis, kurios domino visus. Ir kaip Plinijas parsiveždavo naujų jėgų iš kiekvienų atostogų, tarsi per jas būtų apsikabinęs motiną žemę, taip Jozefas sėmėsi naujų jėgų iš kiekvieno apmąstymo, iš kiekvienos perskaitytos knygos, iš kiekvieno meditacijos pratimo, iš kiekvieno pasimatymo su muzikos magistru ir darėsi vis geresnis

Kastalijos atstovas bei advokatas. Kadaise, dar būdamas vaikas, jis išgyveno pirmąjį pašaukimą. Dabar jis patyrė antrąjį, o šie keleri metai nukalė iš jo tobulą kastalietį. Jau seniai jis išėjo Stiklo karoliukų žaidimo pirmąjį kursą ir jau tuomet, per atostogas, kontroliuojamas vieno iš Žaidimo vadovų, pradėjo projektuoti savas partijas. Čia Jozefas atrado vieną iš gausingiausių džiaugsmo ir vidinio atsipalaidavimo šaltinių; nuo pat to laiko, kai jis su Karlu Feromonte stačiai negalėdavo atsitraukti nuo klavesino ir klavikordo pratimų, niekas jo taip gerai neveikė, negaivino, nestiprino, netvirtino jo kelio ir neteikė tokios laimės, kaip tie pirmieji žingsniai į Stiklo karoliukų žaidimo žvaigždžių pasaulį.

Kaip tik tais metais parašyti ir jaunojo Jozefo Knechto eilėraščiai, išlikę Feromontės nuorašais; labai galimas daiktas, kad jų būta daugiau, o ne vien tie, kurie mus pasiekė, ir reikia manyti, kad ir šie eilėraščiai, kurių ankstyviausi gimė dar prieš Knechtui įsitraukiant į Stiklo karoliukų žaidimą, padėjo jam atlikti savo vaidmenį ir įveikti tų kritiškų metų sunkumus. Kiekvienas skaitytojas tuose eilėraščiuose, parašytuose iš dalies meistriškai, iš dalies aiškiai greitosiomis, kur ne kur ras pėdsakų, paliktų didelio sukrėtimo ir krizės, kurią tada išgyveno Knechtas, Plinijo įtakos veikiamas. Ne vienoje eilutėje skamba smarkus susirūpinimas, principinė abejonė pačiu savimi ir savo būties prasme, kol galiausiai eilėraštyje „Stiklo karoliukų žaidimas", rodos, pavyksta pasiekti pamaldų atsidavimą. Beje, jau vien pats faktas, kad jis tuos eilėraščius parašė ir net rodė keliems draugams, liudija tam tikrą nuolaidą Plinijo pasauliui ir šiokį tokį maištavimą prieš tam tikrus Kastalijos įstatymus. Mat Kastalijoje apskritai atsisakyta kurti meno veikalus (ir muzikos kūriniai ten pažįstami ir pakenčiami tik kaip stilistiniu požiūriu griežti kompoziciniai pratimai), o eilėraščių rašymas buvo laikomas tiesiog pačiu neįmanomiausiu, juokingiausiu, smerktiniausiu dalyku. Taigi žaidimu, įmantriu niekučiu, sukurtu iš dyko buvimo, tų eilėraščių nepavadinsi; reikėjo didelio spaudimo, kad išsilietų šie kūriniai, ir reikėjo atkaklios drąsos šioms eilėms parašyti ir per jas išsakyti save.

Negalima nepaminėti, kad ir Plinijas Desinjoris, savo antago-

nisto veikiamas, gerokai pasikeitė ir patobulėjo, ir ne vien ta prasme, kad išsiugdė tauresnius kovos metodus. Per tuos mokyklinius metus, kai jiedu ir draugavo, ir kovojo, Plinijas matė, kad jo varžovas tolydžio auga ir virsta pavyzdingu kastaliečiu, bičiulio asmenyje jam vis aiškesnė ir gyvesnė darėsi Pedagoginės provincijos dvasia, ir lygiai taip pat, kaip Jozefas iš dalies užsikrėtė jo pasaulio atmosfera, Desmjoris pats kvėpavo Kastalijos oru ir pasidavė jo žavai bei įtakai. Paskutiniais mokymosi metais po vieno disputo apie vienuolijos idealus ir jų pavojus, vykusio dvi valandas aukščiausios Stiklo karoliukų žaidimo klasės akivaizdoje, Plinijas išsivedė Jozefą pasivaikščioti ir per tą pasivaikščiojimą prisipažino jam vieną dalyką, kurį mes cituojame pagal Feromontės laišką:

„Aš, be abejo, seniai žinau, Jozefai, kad tu nesi jau toks dievobaimingas stiklo karoliukų žaidėjas ir Pedagoginės provincijos šventasis, kurio vaidmenį taip puikiai vaidini. Kiekvienas iš mudviejų kovoja pavojingoje vietoje, ir kiekvienas iš mudviejų gerai žino, kad tai, dėl ko jis kovoja, egzistuoja teisėtai ir turi neginčijamą vertę. Tu gini aukščiausią dvasios kultūrą, aš – natūralų gyvenimą. Mūsų kovoje tu išmokai pažinti natūralų gyvenimą ir į jį laidyti savo strėles; tavo pareiga parodyti, kaip natūralus, naivus gyvenimas be dvasinės drausmės virsta raistu bei grąžina mus į gyvulių būklę ir dar žemiau. O aš turiu savo ruožtu nuolat priminti, koks rizikingas, pavojingas ir galų gale bevaisis gyvenimas, pagrįstas viena dvasia. Gerai, kiekvienas gina tą, kieno primatu tiki, tu – dvasią, aš – prigimtį. Neįsižeisk, bet kartais man atrodo, kad tu iš naivumo tikrai laikai mane lyg kokiu jūsų kastalietiško charakterio priešu, žmogum, kuriam jūsų studijos, pratybos ir žaidimai iš esmės tėra paikystė, nors jis pats vienokiais ar kitokiais sumetimais kurį laiką dalyvauja juose. Ak, mano mielas, kaip tu klysti, jei iš tiesų taip manai! Turiu tau prisipažinti, kad aš tiesiog beprotiškai esu įsimylėjęs jūsų hierarchiją, kad ji dažnai mane žavi ir vilioja kaip pati laimė. Be to, turiu tau prisipažinti, kad prieš keletą mėnesių, viešėdamas namuose, turėjau ilgą pasikalbėjimą su tėvu ir išgavau iš jo leidimą likti kastaliečiu ir įstoti į Ordiną, jeigu savo mokymosi pabaigoje to norėsiu ir taip apsispręsiu; ir buvau laimingas,

kai pagaliau jis sutiko. Aišku, tuo leidimu aš nepasinaudosiu, tai neseniai sužinojau. O ne, noro aš nepraradau! Bet aš vis aiškiau ir aiškiau matau: likti pas jus man reikštų bėgimą, galbūt padorų, kilnų bėgimą, bet vis dėlto bėgimą. Aš grįšiu ir tapsiu pasauliečiu. Bet pasauliečiu, kuris liks dėkingas jūsų Kastalijai, kuris toliau atlikinės jūsų pratimus ir kiekvienais metais dalyvaus didžiajame Stiklo karoliukų žaidime".

Didžiai susijaudinęs apie šį Plinijo prisipažinimą Knechtas pranešė savo bičiuliui Feromontei. O šisai prie to pasakojimo priduria cituotajame laiške: „Man, muzikui, tai, ką čia prisipažino Plinijas, kurį aš ne visada teisingai vertinau, buvo tarsi muzikinis išgyvenimas. Pasaulio ir dvasios, arba Plinijo ir Jozefo priešybė mano akyse iš dviejų nesutaikinamų principų kovos pavirto koncertu".

Pabaigęs ketverių metų mokslo kursą ir jau rengdamasis grįžti namo, Plinijas atnešė direktoriui tėvo laišką, kuriame Jozefas Knechtas buvo kviečiamas praleisti pas juos atostogas. Tai buvo neįprastas dalykas. Nors atostogos pakeliauti ir paviešėti už Pedagoginės provincijos ribų (visų pirma studijų tikslais) būdavo suteikiamos ne taip jau retai, bet tai buvo išimtis ir daroma tik vyresniems ir išmėgintiems studentams, o ne mokiniams. Vis dėlto mokyklos direktorius Cbindenas kvietimą, gautą iš tokios didžiai gerbiamos šeimos galvos, palaikė ganėtinai svarbiu ir nesiryžo pats atmesti, bet pateikė apsvarstyti Auklėjimo kolegijai, o ši tuojau ir atsakė į jį lakonišku „ne". Taigi bičiuliai turėjo atsisveikinti.

– Vėliau mes vėl pamėginsim atsiųsti kvietimą, – tarė Plinijas, – kada nors vis tiek pavyks. Tu turi susipažinti su mano tėvais, visais namiškiais ir pamatyti, kad ir mes esame žmonės, o ne vien gauja didikų ir komersantų. Man tavęs labai trūks. Ir žiūrėk, Jozefai, kad greitai iškiltum toje painioje Kastalijoje; nors tu ir labai tinki būti hierarchijos nariu, bet, mano manymu, vis dėlto labiau bonza negu famulu*, nepaisant tavo pavardės. Aš pranašauju tau didžią ateitį, vieną gražią dieną tu tapsi magistru ir būsi priskirtas prie jų šviesybių.

* Tarnu (*lot.: famulus*).

Jozefas liūdnai pažvelgė į jį.

– Tyčiokis, tyčiokis! – tarė jis, stengdamasis neparodyti, kaip jį jaudina tas atsisveikinimas. – Aš ne toks garbėtroška, kaip tu, o jei kada ir pakilsiu į kokį postą, tai tu jau seniai būsi prezidentas arba burmistras, universiteto profesorius arba federalinės tarybos narys. Neminėk blogu žodžiu, Plinijau, nei mūsų, nei Kastalijos, neatitrūk visai nuo mūsų! Juk ir pas jus turi būti žmonių, kurie apie Kastaliją žinotų daugiau, o ne vien anekdotus, pasakojamus tenai apie mus.

Jie paspaudė kits kitam rankas, ir Plinijas išvažiavo. Paskutiniai metai Valdcelėje Jozefui praėjo labai ramiai, pavojingos ir sunkios jo funkcijos, lyg ir kokio viešojo asmens vaidmuo, staiga pasibaigė: Kastalijai nebereikėjo gynėjo. Savo laisvalaikį tais metais jis daugiausia skyrė Stiklo karoliukų žaidimui, kuris vis labiau ir labiau jį traukė. Sąsiuviniukas, likęs iš anų laikų ir prirašytas pastabų apie Žaidimo reikšmę ir teoriją, prasideda tokiu sakiniu: „Tiek fizinio, tiek dvasinio gyvenimo visuma yra dinaminis fenomenas, o Stiklo karoliukų žaidimas pagauna tik jo estetinę pusę, ir visų pirma – ritminių procesų pavidalu".

Studijų metai

Jozefas Knechtas dabar turėjo kokius dvidešimt ketverius metus. Išleidus iš Valdcelės, jam pasibaigė mokinystės laikas ir prasidėjo laisvų studijų metai; nekalbant apie nekaltus vaikystės metus Ešholce, jie veikiausiai buvo giedriausi ir laimingiausi jo gyvenime. Juk visada nuostabus ir jaudinamai gražus yra atradimų ir užkariavimų troškimo vedamas jaunuolis, kuris pirmąsyk laisvas, nebevaržomas mokyklos saitų, žengia į begalines dvasios pasaulio platybes, kurio iliuzijos dar nesubirusios, kuriam dar niekad nekilo abejonių nei dėl savo gabumų, nei dėl to dvasios pasaulio ribų. Kaip tik tokiems gamtos apdovanotiems žmonėms, kaip Jozefas Knechtas, kurie nėra vieno kokio talento verčiami anksti susitelkti prie vienos specialybės, bet pagal savo prigimtį siekia visumos, sintezės ir universalumo, šis studijų laisvės pavasaris neretai esti nepaprastos laimės, net bemaž svaigulio metas; be drausmės, išugdytos elito mokyklos, be dvasinės higienos, teikiamos meditacijos pratimų, ir be švelnios Auklėjimo kolegijos kontrolės ši laisvė tokiems gamtos apdovanotiems žmonėms būtų baisiai pavojinga, o daugeliui ir pragaištinga, kaip kad atsitikdavo begalei gamtos didžiai apdovanotų jaunuolių ikikastaliniais amžiais, prieš įsigalint mūsiškei tvarkai. Tų senovės laikų aukštosiose mokyklose tam tikrais tarpais knibždėte knibždėdavo jaunų Fausto tipo prigimčių, kurios, iškėlusios visas bures, leisdavosi į mokslų ir akademinės laisvės marių platybes ir turėjo išgyventi visus nežaboto diletantizmo laivo sudužimus; juk ir pats Faustas yra genialaus diletantizmo ir jo tragizmo prototipas. O Kastalijoje dvasinė

studentų laisvė dar ir be galo daug didesnė negu ankstesnių epochų universitetuose, nes studijų galimybių žymiai daugiau, be to, Kastalijoje visiškai neturi įtakos ir nieko nevaržo materialiniai sumetimai, ambicijos, baimė ar tėvų skurdas, uždarbio bei karjeros perspektyvos ir taip toliau. Pedagoginės provincijos akademijose, seminaruose, bibliotekose, archyvuose, laboratorijose visi studentai, kad ir kokios kilmės būdami, kad ir kokių perspektyvų turėdami, traktuojami visiškai vienodai; hierarchija susidaro vien pagal mokinių intelekto bei charakterio duomenis ir jų vertę. Tuo tarpu materialiniu ir dvasiniu atžvilgiu Kastalijoje nėra daugumos tų laisvių, pagundų ir pavojų, kurie pasaulietiškuose universitetuose pražudo daug gabių jaunuolių; pastaruosiuose taip pat esama užtektinai pavojų, demonizmo ir apakimo, – kur čia žmogus jų išvengs? – bet Kastalijos studentas yra apsaugotas nuo daugelio progų išklysti iš kelio, nusivilti ir nusmukti. Negali jis nei prasigerti, nei savo jaunystės dienų išgaišinti pagyrūniškiems ir sąmokslininkiškiems papročiams, tokiems būdingiems senesnių laikų studentų kartoms, nei vieną gražią dieną atrasti, kad jo brandos atestatas esąs klaidingas, kad, vos pradėjus studijuoti, atsivėrė tokios pasirengimo spragos, kurių nebeįmanoma užkamšyti; nuo šių bėdų jį apsaugo Kastalijos tvarka. Pavojus išeikvoti jėgas moterims arba sportiniam nesaikingumui irgi ne per didžiausias. O dėl moterų, tai Kastalijos studentas nepažįsta nei santuokos su jos pagundomis ir pavojais, nei drovos, būdingos ne vienai iš praėjusių epochų, stūmusių studentą į lytinę askezę arba į daugiau ar mažiau parsiduodančių moterų ir tiesiog mergšių glėbį. Kadangi kastaliečiams iš viso nėra santuokos, tai nėra nė meilės moralės, susijusios su santuoka. O kadangi kastalietis neturi pinigų ir bemaž jokio turto, tai jam nėra nė perkamos meilės. Pedagoginėje provincijoje yra paprotys per anksti netekinti miestelėnų dukrų, ir todėl prieš vedybas studentas ar mokslininkas joms atrodo itin pageidaujamas meilužis; toks nesiteirauja apie kilmę ir turtą, yra pripratęs dvasines savybes traktuoti bent lygiai su vitalinėmis, dažniausiai jam netrūksta fantazijos ir humoro, ir stokodamas pinigų, jis labiau už kitus turi atsimokėti savo paties sugebėjimais.

Kastalijos studento mylimoji neklausia: ar jis ves mane? Ne, neves. Tiesa, tokių atsitikimų būta; kada ne kada pasitaikydavo, kad koks elito studentas vesdamas grįžta į civilinį pasaulį ir išsižada Kastalijos bei Ordino. Tačiau šie keli atsimetimo atvejai mokyklų ir Ordino istorijoje tėra kuriozas, ir daugiau nieko.

Laisvė ir teisė pačiam apsispręsti, teikiamos elito moksleiviui, išleistam iš parengiamųjų mokyklų, visose mokslo ir tyrimų srityse iš tikrųjų yra labai didelės. Apriboja tą laisvę, jei tik gabumai ir interesai jos nesusiaurina iš pat pradžių, vien kiekvieno studento pareiga kas kartas pateikti pusmečio studijų planą, kurio vykdymą gana švelniai kontroliuoja Kolegija. Įvairiapusiškai gabius ir plačių interesų studentus, – o jiems priklausė ir Knechtas, – keleri pirmieji studijų metai dėl tos pačios laisvės nuostabiai vilioja ir žavi. Kaip tik tiems įvairiapusiškų interesų studentams, jei tik jie per daug nedykinėja, Kolegija suteikia bemaž rojaus laisvę; studentas gali pagal savo norą pauostyti visų mokslų, sumaišyti įvairiausias studijų sritis, kartu įsimylėti šešis ar aštuonis mokslus arba iš pat pradžių pasirinkti siauresnę sferą; iš jo nieko daugiau nereikalaujama, kaip tik laikytis bendrų, visai Provincijai ir Ordinui galiojančių elgesio taisyklių ir kartą per metus pristatyti pažymėjimą apie savo išklausytas paskaitas, lektūrą ir darbą institutuose. Tikslesnė jo darbo rezultatų kontrolė ir tikrinimas prasideda tik ten, kur jis lanko specialius kursus bei seminarus, prie kurių priklauso taip pat Stiklo karoliukų žaidimas ir aukštoji muzikos mokykla; čia, žinoma, kiekvienas studentas turi išlaikyti oficialius egzaminus ir, savaime suprantama, atlikti seminaro vadovo reikalaujamus darbus. Bet niekas jo neverčia lankyti šių kursų, studentas norėdamas gali ištisus semestrus ir metus tiktai sėdėti bibliotekose ir klausyti paskaitų. Tie studentai, kurie neskuba pasirinkti kokią nors vieną mokslo šaką, nors ir uždelsia savo priėmimą į Ordiną, bet gali sau niekieno netrukdomi, net visaip padedami, klajoti po visokiausius mokslus ir studijų rūšis. Be gero elgesio, iš jų reikalaujama kiekvienais metais parašyti tiktai „gyvenimo aprašymą". Tam senam papročiui, iš kurio dažnai pasišaipoma, turime dėkoti už tris gyvenimo aprašymus, Knechto para-

šytus studijų metais. Taigi tie aprašymai nėra, kaip kad Valdcelėje sukurti eilėraščiai, grynai savanoriška ir neoficiali, net slapta ir daugmaž uždrausta literatūrinė veikla, bet visai normalus ir oficialus darbas. Jau ankstyviausiais Pedagoginės provincijos laikais įsigalėjo paprotys jaunesnius studentus, t. y. tuos, kurie dar nepriimti į Ordiną, įpareigoti parašyti ypatingą kūrinį arba stilistinį pratimą, būtent vadinamąjį „gyvenimo aprašymą", t. y. fiktyvią, į bet kuriuos senesnius laikus nukeltą autobiografiją. Studentas gaudavo uždavinį persikelti į kokios nors ankstesnės epochos aplinką ir kultūrą, į jos dvasinį klimatą ir sugalvoti gyvenimą, atitinkantį jo paties būdą; pareinamai nuo laiko ir mados itin mėgstama būdavo čia imperatorių Roma, čia septyniolikto šimtmečio Prancūzija arba penkiolikto amžiaus Italija, čia Periklio Atėnai arba Mocarto laikų Austrija, o filologai buvo įsitaisę paprotį kurti savo gyvenimo romanus atitinkamos šalies ir epochos kalba bei stilium; pasitaikydavo autobiografijų, be galo virtuoziškai parašytų maždaug 1200 metų popiežių Romos kanceliariniu stilium, vienuolių lotynų kalba, „Šimto novelių" italų kalba, Montenio prancūzų kalba, Švano fon Boberfeldo barokiniu vokiečių stilium. Tokia laisva ir žaisminga forma čia tebegyvavo likučiai senojo Azijos tikėjimo reinkarnacija ir sielų persikėlimu; visi mokytojai ir mokiniai vaizdavosi, kad prieš dabartinį jų gyvenimą, galimas daiktas, buvęs ankstesnis gyvenimas kituose kūnuose, kitais laikais, kitomis sąlygomis. To, žinoma, negalėjai laikyti tikėjimu griežtąja to žodžio prasme, juo labiau teorija; tai buvo pratimas, fantazijos žaismas, bandymas savąjį „aš" įsivaizduoti kitokioje padėtyje ir kitokioje aplinkoje. Kaip kad daugelyje stilistinių seminarų, taip pat ir Stiklo karoliukų žaidime, čia studentai pratinosi atsargiai brautis į praeities kultūras, laikus ir kraštus, mokėsi į save pačius žvelgti kaip į kaukę, kaip į laikiną entelechijos rūbą. Paprotys rašyti tokias autobiografijas turėjo savotiškos žavos ir tam tikrų pranašumų, šiaip jis nebūtų taip ilgai išsilaikęs. Beje, ne taip jau mažai buvo studentų, ne tik daugiau ar mažiau tikinčių reinkarnacijos idėja, bet ir savo pačių sukurtų autobiografijų tikrumu. Mat daugumas šių įsivaizduotų gyvenimų, žinoma, buvo ne tik stilistiniai

pratimai ir istorinės studijos, bet taip pat tam tikros svajonės ir sutaurinti autoportretai: daugumos autobiografijų autoriai piešė save tokiais kostiumais ir kūrė sau tokius charakterius, kokiais vilkėti ir kokius turėti buvo jų troškimas ir idealas. Be to, tie gyvenimo aprašymai, tarp kitko, visai nebloga pedagoginė idėja, buvo teisėtas būdas jaunimo poetiniams poreikiams tenkinti. Nors nuo to laiko, kai tikras ir rimtas eilių rašymas buvo uždraustas ir pakeistas iš dalies mokslais, iš dalies Stiklo karoliukų žaidimu, nuėjo nuo scenos ne viena karta, tačiau meninės kūrybos troškimas, būdingas jaunystei, nebuvo numalšintas; gyvenimo aprašymuose, kurie dažnai išsiplėsdavo ligi nedidelių romanų, šis troškimas rasdavo legalią veiklos dirvą. Galimas daiktas, kad ne vienas autorius, rašydamas tokius darbus, žengdavo pirmuosius žingsnius savęs pažinimo keliu. Beje, neretai atsitikdavo, – ir mokytojai dažniausiai žiūrėdavo į tai palankiai, – kad studentai savo gyvenimo aprašymus panaudodavo kritiškiems ir revoliucingiems postringavimams apie dabartinį pasaulį ir apie Kastaliją. O be to, kaip tik tomis sąlygomis, kai studentai turėjo didžiausią laisvę ir nebuvo griežtai kontroliuojami, šie kūriniai mokytojams labai daug sakė ir dažnai teikė netikėtai daug informacijos apie autorių dvasinį ir moralinį gyvenimą bei savijautą.

Yra išlikę trys tokie gyvenimo aprašymai, sukurti Jozefo Knechto, ir mes juos pateiksime žodis į žodį, manydami, kad tai galbūt vertingiausia mūsų knygos dalis. Ar jis yra parašęs tik tas tris biografijas, ar viena kita yra dingusi – apie tai galima visaip spėlioti. Tikrai žinome vien tai, kad kai Knechtas įteikė savo trečiąjį, „indiškąjį", gyvenimo aprašymą, Auklėjimo kolegija jam patarė ketvirtąjį gyvenimo aprašymą perkelti į istoriškai artimesnę bei dokumentais gausiau paliudytą epochą ir labiau pasirūpinti istorinėmis detalėmis. Iš pasakojimų ir laiškų žinome, kad Knechtas iš tiesų rinko medžiagą tokiai biografijai, kurioje rengėsi pavaizduoti save aštuonioliktame šimtmetyje. Jis ketino nupiešti save kaip švabų teologą, pametusį Bažnyčios tarnybą ir atsidėjusį muzikai, Johano Albrechto Bengelio mokinį, Ėtingerio bičiulį, kurį laiką viešėjusį Cincendorfo bendruomenėje[5]. Mums yra žinoma, kad

tuomet jis perskaitė ir susikonspektavo daugybę senos, iš dalies retos literatūros apie Bažnyčios organizaciją, apie pietizmą ir Cincendorfą, apie liturgiją ir bažnytinę muziką. Taip pat žinome, kad Knechtas tiesiog buvo įsimylėjęs magiškojo prelato Ėtingerio asmenybę, kad tikrai mylėjo ir didžiai gerbė magistrą Bengelį (jis davė perfotografuoti jo portretą ir jį vienu tarpu laikė pasistatęs ant rašomojo stalo) ir dorai stengėsi tinkamai įvertinti Cincendorfą, kuriuo lygiai domėjosi, kaip ir bodėjosi. Pagaliau jis metė tą darbą, patenkintas tuo, ką išmoko jį bedirbdamas, bet pareiškė negalįs iš to sukurti biografijos, nes įsileidęs į smulkias studijas ir prisirinkęs per daug detalių. Šie žodžiai duoda mums tikrą teisę tuos tris gyvenimo aprašymus, nemenkinant jų vertės, laikyti veikiau poetiško žmogaus ir tauraus charakterio kūriniais bei prisipažinimais negu mokslininko darbais.

Bet Knechtui prie laisvės mokinio, kuriam leista pačiam pasirinkti studijas, dabar dar prisidėjo kita laisvė ir atokvėpis. Juk anksčiau jis buvo ne tik auklėtinis, kaip ir visi kiti, jį ne tik varžė griežtos mokymo taisyklės ir tiksli dienotvarkė, rūpestinga mokytojų kontrolė ir priežiūra, ne tik slėgė visa elito mokinio našta. Greta viso šito ir daug kita ko santykiai su Pliniju jam užkrovė vaidmenį ir atsakomybę, iš dalies sukurščiusią, iš dalies įtempusią visas jo proto ir sielos galias. Tai buvo tiek aktyvus, tiek reprezentatyvus vaidmuo, tai buvo atsakomybė, po teisybei, per didelė jo jėgoms ir amžiui, atsakomybė, kurios naštą, dažnokai susverdėdamas, jis pakėlė tik valios ir talento pertekliaus dėka, nors ligi galo iš viso jos nebūtų išlaikęs be paramos iš toli, be muzikos magistro. Tą kokių dvidešimt ketverių metų jaunuolį nepaprastų mokymosi Valdcelėje metų pabaigoje matome, tiesa, ne pagal amžių subrendusį, bet, kad ir nuostabu, nepastebime jokių jam padarytos žalos ženklų. Vis dėlto kaip smarkiai tas vaidmuo ir ta našta sukrėtė visą jo esybę, net beveik iškamavo, nors ir neturėdami tiesioginių liudijimų, suprantame iš to, kaip tas išaugęs iš mokyklinio amžiaus vaikinas pirmaisiais metais pasinaudojo laimėta ir, žinoma, dažnai karštai trokšta laisve. Knechtas, paskutiniais mokykliniais metais stovėjęs tokioje aikščioje vietoje ir tam tikru mastu jau

priklausęs viešajam gyvenimui, iš jo tučtuojau visiškai pasitraukė; negana to, jei paseksime tuometinį jo gyvenimą, susidarysime įspūdį, kad visų mieliausiai jis būtų pasidaręs nematomas: jokia aplinka ir jokia draugija jam neatrodė pakankamai nekalta, jokia egzistencijos forma pakankamai nuošali. Į pirmuosius ilgus ir audringus Desinjorio laiškus jis atsakė trumpai ir nenorom, o paskui ir visai nebeatsakinėjo. Garsusis mokinys Knechtas dingo, ir niekur nebegalėjai jo rasti; tik Valdcelėje jo šlovė tebeklestėjo ir ilgainiui bemaž virto legenda.

Štai kodėl savo studentavimo pradžioje jis vengė Valdcelės, dėl to laikinai atsisakė ir lankyti aukštesnius bei aukščiausius Stiklo karoliukų žaidimo kursus. O vis dėlto, – tai yra, nors paviršutiniškam stebėtojui ir galėjo kristi į akis, jog Knechtas visai pamiršo Stiklo karoliukų žaidimą, – mes žinome, kad priešingai, tariamai aikštingą ir padriką, šiaip ar taip, gana neįprastą laisvų jo studijų eigą Žaidimas veikė, kad tos studijos krypo prie Žaidimo ir jo tarnybos. Mes stabtelėjame prie to kiek išsamiau, nes šis bruožas yra didžiai svarbus; Jozefas Knechtas naudojosi savo studijų laisve kuo keisčiausiai, kuo užgaidžiausiai, tiesiog stulbinamai, jaunatviškai genialiai. Valdcelės laikais jis, kaip paprastai, išklausė oficialų Stiklo karoliukų žaidimo įvadą ir pakartotinį kursą; paskui, baigiamaisiais mokslo metais draugų būrelyje jau pelnęs gero žaidėjo vardą, taip karštai pamėgo tą žaidimų žaidimą, jog pabaigęs tolesnį kursą, dar kaip elito mokinys buvo priimtas į antrąją žaidėjų pakopą, o tai reiškė itin retą pagerbimą.

Laiške, rašytame vienam oficialaus pakartotinio kurso draugui, savo bičiuliui, o vėliau ir padėjėjui Fricui Teguliarijui, po kelerių metų jis papasakojo apie įvykį, ne tik nulėmusį jo pasiryžimą tapti stiklo karoliukų žaidėju, bet ir padariusį didžiulę įtaką jo studijų eigai. Laiškas išliko, ši vieta taip skamba: „Leisk Tau priminti vieną anų laikų dieną ir vieną žaidimą, kai mudu, paskirti į tą pačią grupę, taip uoliai darbavomės prie pirmųjų mūsų partijų planų. Grupės vadovas negailėjo mums įvairiausių pasiūlymų ir visokiausių temų; mes kaip tik buvome pasiekę keblų perėjimą nuo astronomijos, matematikos ir fizikos į lingvistiką ir istoriją, o

mūsų vadovas stačiai virtuoziškai mokėjo mums, nekantriems naujokams, spęsti spąstus ir mulkinti mus neleistinomis abstrakcijomis ir analogijomis, kaišiodamas mums viliojančius etimologijos ir lyginamosios kalbotyros niekus ir nesitverdamas džiaugsmu, kai kuris iš mūsų apsijuokdavo. Skaičiuodavome graikiškų skiemenų ilgumus, kol imdavo mums tavaruoti akyse, o paskui staiga pamatas būdavo išmušamas iš po kojų ir paaiškėdavo, kad čia galimas, net būtinas akcentinis, o ne metrinis skandavimas, ir panašiai. Formaliai žiūrint, vadovas savo darbą dirbo puikiai ir visai korektiškai, nors jo dėstymo dvasia man ir nepatiko: jis demonstravo mums klystkelius ir viliojo mus į klaidingas spekuliacijas, tiesa, turėdamas gerų norų parodyti, kokie pavojai mūsų tyko, bet kartu ir stengdamasis iš mūsų, paikų bernioku, truputį pasijuokti ir kaip tik patiems uoliausiems šliūkštelėti į jų entuziazmą kuo daugiau skepsio. O vis dėlto kaip tik per jo pamoką, per vieną iš painių ir pasityčiojamų jo eksperimentų, kai mes apgraibomis ir baikščiai mėginome apmesti pakenčiamesnę Žaidimo problemą, staiga ir išsyk, sukrėstas ligi sielos gelmių, suvokiau mūsų Žaidimo prasmę ir didybę. Mes plūkėmės su kažkokia kalbos istorijos problema ir tartum iš arti žiūrėjome, kaip kalba pasiekia savo apogėjų ir suspindi visu puikumu, per kelias minutes sukardami su ja kelią, kuriam nueiti jai prireikė ne vieno šimtmečio, ir mane baisiai sujaudino atsivėręs laikinumo reginys: kaip mūsų akyse suklesti toks sudėtingas, senas, gerbtinas, daugelio kartų iš lėto kurtas organizmas, jau slepiantis savyje žlugimo užuomazgą, o paskui visas prasmingai suręstas pastatas pradeda išsigimti ir riedėti į pražūtį. Kartu mane ūmai užliejo nesutramdomas džiaugsmas, kad juk tos kalbos žlugimas ir mirtis nenuėjo niekais, kad jos jaunystė, jos klestėjimas, jos pražūtis išliko mūsų atmintyje, mūsų žiniose apie ją ir jos istoriją ir kad ji tebegyvena mokslo ženkluose ir formulėse, taip pat ir slaptose Stiklo karoliukų žaidimo formuluotėse, ir kiekvieną akimirką gali būti atkurta. Staiga supratau, kad Žaidimo kalboje ar bent jo dvasioje viskas iš tiesų turi visuotinę reikšmę, kad kiekvienas simbolis ir kiekviena simbolių kombinacija veda ne kažkur, ne prie atskirų pavyzdžių, eksperimentų

bei įrodymų, bet į centrą, į paslaptį ir pasaulio širdį, į pažinimo pradžių pradžią. Ir tos akimirkos nušviestas staiga suvokiau, kad kiekvienas perėjimas nuo mažoro į minorą sonatoje, kiekviena mito ar kulto transformacija, kiekvienas klasikinis, meninis formulavimas, tikrai meditatyviai žiūrint, yra ne kas kita, kaip tiesus kelias į pasaulio paslapties esmę, kur tarp įkvėpimo ir iškvėpimo, tarp dangaus ir žemės, tarp *in* ir *jang*[6] amžinai vyksta šventa misterija. Nors tada kaip klausytojas jau buvau dalyvavęs keliuose gerai sumanytuose ir gerai sužaistuose žaidimuose, išgyvenęs ne vieną didžiai pakilią valandėlę ir turėjęs laimės šį tą sumoti, vis dėlto iki to laiko vis dar buvau linkęs abejoti tikrąja Žaidimo verte ir svarba. Juk pagaliau kiekvienas gerai išspręstas matematikos uždavinys gali duoti dvasinio džiaugsmo, kiekvienas geras muzikos kūrinys, kai jo klausaisi, juo labiau kai pats grieži, gali suteikti sielai pakilumo ir didybės, o kiekviena nuoširdi meditacija nuraminti širdį ir sutaikyti ją su visata; bet kaip tik dėl to, kuždėjo man abejonės kirminas, Stiklo karoliukų žaidimas – tai tik formalus menas, proto įgūdis, sugebėjimas sąmojingai kombinuoti, todėl verčiau mesti tą žaidimą ir susidomėti gryna matematika ir gera muzika. O dabar pirma kartą išgirdau vidinį Žaidimo balsą – suvokiau jo esmę, ta esmė pasiekė ir pagavo mane, ir nuo tos valandos įtikėjau, kad mūsų karališkasis Žaidimas iš tiesų yra *lingua sacra*, šventa ir dieviška kalba. Turbūt tai prisimeni, nes pats tada pastebėjai, kad manyje kažkas pasikeitė ir kad aš išgirdau šauksmą. Aš galiu jį sulyginti vien su anuo nepamirštamu šauksmu, kuris kadaise pakeitė ir sutaurino mano širdį ir mano gyvenimą, kai mane, dar mažą vaiką išegzaminavo ir pašaukė į Kastaliją *Magister Musicae*. Tu viską pastebėjai, tą aš tada gerai supratau, nors Tu nepratarei nė žodžio; ir šiandien nebekalbėkim daugiau apie tai. Bet dabar noriu paprašyti Tave vieno dalyko, ir kad galėčiau jį paaiškinti, turiu Tau pasakyti, ko ničniekas nežino ir neprivalo žinoti, būtent, – kad mano dabartines netiesiogines studijas padiktavo ne užgaida, kad jos veikiau yra pagrįstos gerai apgalvotu planu. Tu prisimeni, bent bendrais bruožais, tas Stiklo karoliukų žaidimo pratybas, kurias, vadovo padedami, atlikome trečiame

kurse ir per kurias išgirdau aną balsą ir pajutau žaidėjo pašaukimą. Taigi dabar ir studijuoju tą pratybų partiją, kuri prasidėjo ritmine fugos temos analize ir kurios viduryje yra Konfucijui priskiriamas posakis, studijuoju visą tą partiją nuo pradžios ligi galo, tai yra tyrinėju kiekvieną jos frazę, iš Žaidimo kalbos verčiu į pradinę kalbą – į matematikos, ornamentikos, kinų, graikų ir kt. kalbas. Noriu bent kartą gyvenime kaip reikiant išstudijuoti ir atkurti visą vienos Žaidimo partijos turinį; pirmąją dalį jau pabaigiau ir tam sugaišau dvejus metus. Žinoma, prireiks dar kelerių metų. Bet kadangi Kastalijoje turime savo garsiąją studijų laisvę, esu pasiryžęs ja šitaip pasinaudoti. Prieštaravimai man žinomi. Daugumas mūsų mokytojų pasakytų: mes per kelis šimtmečius išradome ir ištobulinome Stiklo karoliukų žaidimą kaip universalią kalbą ir metodą visoms dvasinėms ir meninėms vertybėms bei sąvokoms išreikšti ir bendram jų matui surasti. Ir štai ateini tu ir nori patikrinti, ar viskas čia gerai! Tau prireiks viso gyvenimo šiam darbui, ir tu gailėsiesi. Ne, tam neprireiks man viso gyvenimo, ir aš nesigailėsiu. O mano prašymas toks: kadangi Tu šiuo metu dirbi Žaidimo archyve, o aš dėl ypatingų priežasčių dar ilgokai nenorėčiau rodytis Valdceléje, gal Tu galėtum kada ne kada atsakyti man į kai kuriuos klausimus, tai yra nesutrumpinta forma pranešti įvairių temų oficialius kodus ir ženklus, laikomus archyve. Tikiuosi, kad man padėsi, ir taip pat tikiuosi, kad kreipsiesi į mane, jei Tau prireiks kokių mano paslaugų".

Galbūt čia bus tinkama vieta pacituoti dar vieną ištrauką iš Knechto laiškų apie Stiklo karoliukų žaidimą, nors tai ir yra laiškas muzikos magistrui, rašytas mažiausiai vieneriais ar dvejais metais vėliau. „Aš manau, – rašo Knechtas savo globėjui, – kad galima būti visai geru, net virtuozišku stiklo karoliukų žaidėju, net galbūt tikrai sumaniu Žaidimo magistru, nesuvokiant tikrosios Žaidimo paslapties ir pačios jo esmės. Net galimas daiktas, kad kaip tik viską nujaučiantis ir perprantantis žmogus, tapęs Žaidimo meistru arba vadovu, gali pasidaryti pavojingesnis Žaidimui už kitus. Juk Žaidimo vidinė pusė, ezoterika, kaip ir kiekviena ezoterika, krypsta į vienumą ir visumą, į gelmes, kur amžiname

įkvėpyje ir iškvėpyje amžinas alsavimas valdo pats save. Tas, kuris iki galo suvokė Žaidimo prasmę, tikrai sakant, jau nebebus žaidėjas, jis nebematys įvairovės ir nebejaus išradimo, konstravimo ir kombinavimo džiaugsmo, nes pažįsta visai kitus pomėgius ir džiaugsmus. Kadangi aš tariuosi priartėjęs prie Stiklo karoliukų žaidimo vidinės prasmės, man ir kitiems bus geriau, jei nepasidarysiu Žaidimo savo profesija, o verčiau atsidėsiu muzikai".

Muzikos magistras, paprastai ne per daug linkęs rašinėti laiškus, matyt, susirūpino, perskaitęs šias mintis, ir atsiuntė maloniai suformuluotą įspėjimą: „Gerai, jog Tu pats nereikalauji iš Žaidimo vadovo, kad jis būtų „ezoterikas" Tavo prasme, nes aš tikiuosi, kad Tu pasakei tai be ironijos. Žaidimo vadovas arba mokytojas, pirmiausia rūpinąsis, ar jis pakankamai priartėjęs ir prie „giliausios prasmės", būtų labai prastas mokytojas. Atvirai sakant, aš, pavyzdžiui, niekad kaip gyvas nesu kalbėjęs savo mokiniams apie muzikos „prasmę"; jei tokios ir esama, tai ji manęs nereikalinga. Priešingai, man labai rūpėjo, kad mano mokiniai sugebėtų tiksliai skaičiuoti aštuntines ir šešioliktines. Ar tu tapsi mokytoju, mokslininku ar muziku, gerbk „prasmę", bet nemanyk, kad jos galima mokyti. Kadaise istorijos filosofai, stengdamiesi mokyti „prasmės", sugadino pusę pasaulio istorijos ir davė pradžią feljetonistinei epochai; jie gerokai kalti dėl gausybės pralieto kraujo. Taip pat, jeigu man reikėtų, sakysim, supažindinti mokinius su Homeru arba graikų tragikais, aš nemėginčiau jiems įteigti, kad poezija – tai dieviškumo apraiška, bet stengčiaus atskleisti poeziją, tiksliai išdėstydamas jos kalbines ir metrines priemones. Mokytojo ir mokslininko dalykas yra tyrinėti priemones ir puoselėti tradicijas, rūpintis metodų švarumu, o ne kurstyti ir spartinti nebeišreiškiamus išgyvenimus, prieinamus tik išrinktiesiems, kurie dažnai kartu esti ir pralaimėjusieji bei aukos".

Beje, anų metų Knechto korespondencijoje, ir taip, rodos, ne per gausiausioje arba iš dalies žuvusioje, niekur daugiau neminimas Stiklo karoliukų žaidimas ir „ezoterinis" jo aiškinimas; didžiojoje dalyje geriausiai išlikusių laiškų, būtent iš susirašinėjimo su Feromonte, bemaž išimtinai kalbama apie muzikos problemas ir muzikos stilių analizę.

Taigi tame savotiškame zigzage, kurį nubrėžė Knechto studijų eiga ir kuris vien tiksliai atvaizdavo, kaip metų metus Jozefas tyrinėjo vienui vieną Žaidimo schemą, matyti labai aiški prasmė ir valia. Norėdamas išnagrinėti turinį tos vienintelės Žaidimo schemos, kurią kadaise jie, dar mokiniai, pratybų dėlei sudarė per kelias dienas ir kurią Žaidimo kalba buvo galima perskaityti per ketvirtį valandos, jis gaišo metus po metų, sėdėjo auditorijose ir bibliotekose, studijavo Frobergerį ir Aleksandrą Skarlatį, fugų ir sonatų kompoziciją, kartojo matematiką, mokėsi kinų kalbos, tyrinėjo garso figūrų sistemą ir Foistelio teoriją apie spalvų skalės ir muzikinių tonacijų atitikimą. Kyla klausimas, kodėl jis pasirinko tą sunkų, keistą ir visų pirma vienišą kelią, juk galutinis jo tikslas (už Kastalijos ribų pasakytų: profesija) buvo, be abejo, Stiklo karoliukų žaidimas. Jeigu Knechtas, iš pradžių kaip hospitantas ir niekuo neįsipareigodamas, būtų įstojęs į vieną iš *Vicus Lusorum* – Valdcelės stiklo karoliukų žaidėjų kvartalo – institutų, jam būtų buvę lengviau studijuoti visus specialiuosius dalykus, susijusius su Žaidimu, kiekvienu atveju jis būtų gavęs patarimą ir informacijos visais atskirais klausimais, o be to, būtų galėjęs atsidėti savo studijoms tarp draugų ir vienminčių, užuot plūkęsis vienas ir dažnai, žinoma, jautęsis tarsi savanoriškoje tremtyje. Ką gi, Knechtas nuėjo savo keliu. Valdcelės jis vengė, mūsų manymu, ne tik todėl, kad norėjo tiek iš savo, tiek iš kitų atminties kiek galėdamas išdildyti tą vaidmenį, kurį ten vaidino mokydamasis, bet taip pat dėl to, kad vėl jam netektų panašus vaidmuo stiklo karoliukų žaidėjų bendruomenėje. Mat turbūt jau tada jis savyje juto lyg kokį likimą, lyg kokią paskirtį vadovauti ir reprezentuoti ir kaip išmanydamas stengėsi apgauti tą neatstojantį nuo jo likimą. Jautė, kokia sunki atsakomybė jo laukia, jau dabar jautė ją Valdcelės mokiniams, kurie juo žavėjosi ir kurių jis vengė, ir ypač jautė ją Teguliarijui, instinktyviai suprasdamas, kad šis dėl jo būtų šokęs į ugnį. Tuo metu Knechtas ieškojo nuošalumos ir kontempliacijos, o likimas stengėsi išstumti jį į priekį ir į viešumą. Maždaug taip įsivaizduojame tuometinę jo būseną. Bet buvo dar viena svarbi priežastis, arba motyvas, baidęs jį nuo įprasto aukštesniųjų Žaidimo

mokyklų kurso ir daręs pašaliečiu, būtent – nenumaldomas tyrinėtojo potroškis, pagrįstas ankstesnėmis abejonėmis dėl paties to Žaidimo. Aišku, jis žinojo ir juto, kad Žaidimas iš tikrųjų gali būti žaidžiamas aukštąja ir šventąja prasme, bet taip pat matė, kad dauguma žaidėjų ir mokinių, net ir dalis vadovų bei mokytojų anaiptol nėra žaidėjai ta aukštąja ir šventąja prasme, kad Žaidimo kalbą jie laiko ne *lingua sacra*, bet vien sąmojinga stenografijos rūšimi, kad į Žaidimą jie žiūri kaip į įdomią specialybę, kaip į intelektualinį sportą arba kaip į ambicijų varžybas. Taigi, kaip rodo jo laiškas muzikos magistrui, jis jau numanė, kad, galimas daiktas, ne visada galutinės prasmės ieškojimas nulemia žaidėjo vertę, kad Žaidimui reikalinga ir egzoterika, kad Žaidimas yra ir technika, ir mokslas, ir visuomeninė institucija. Žodžiu, būta abejonių ir vidinės nesantarvės, Žaidimas buvo gyvybinis klausimas, didžioji jo gyvenimo problema, ir jis nieku gyvu neketino tikėtis, kad jam kovą palengvins geranoriškas sielos ganytojų įsikišimas, arba leisti, kad ją sumenkintų maloni ir išblaškanti mokytojų šypsena.

Žinoma, iš dešimčių tūkstančių jau sužaistų ir milijonų galimų Stiklo karoliukų žaidimo partijų savo studijų pamatu Knechtas galėjo pasirinkti bet kurią. Jis tai žinojo ir pasiėmė aną atsitiktinį jo ir jo draugų per anas pratybas sudarytą Žaidimo planą. Tai buvo žaidimas, per kurį pirmą kartą jį sužavėjo visų žaidimų prasmė ir jis pajuto, kad yra pašauktas tapti žaidėju. Tais metais jis niekad nesiskyrė su ano žaidimo schema, jo užrašyta įprastu greitraščiu. Žaidimo kalbos terminais, šifrais, signatūromis ir abreviatūromis čia buvo užrašyta astronominės matematikos formulė, senovinės sonatos formos principas, Konfucijaus posakis ir taip toliau. Tegul skaitytojas, galimas daiktas, nesusipažinęs su Stiklo karoliukų žaidimu, tokią žaidimo schemą įsivaizduoja maždaug kaip šachmatų partijos schemą, tik figūrų reikšmę ir jų savitarpio santykių bei poveikio viena kitai galimybes reikia daug kartų padauginti mintyse ir kiekvienai figūrai, kiekvienai pozicijai, kiekvienam ėjimui suteikti faktinį turinį, simboliškai išreikštą kaip tik tuo ėjimu, ta konfigūracija ir taip toliau. Taigi studijų metais Knechtas ne tik buvo užsibrėžęs uždavinį kuo rūpestingiausiai su-

sipažinti su turiniais, principais, sistemomis ir veikalais, įeinančiais į Žaidimo planą, nueiti mokydamasis kelią per įvairias kultūras, mokslus, kalbas, menus, amžius; ne mažiau svarbiu uždaviniu, nežinomu nė vienam iš jo mokytojų, jis laikė ir siekimą, pasiremiant šiais objektais, kuo rūpestingiausiai patikrinti Stiklo karoliukų žaidimo sistemas ir išraiškos galimybes.

Užbėgdami už akių, pranešime jo pastangų rezultatą: čia vienur, čia kitur jis aptiko šiokių tokių spragų, šiokių tokių trūkumų, bet apskritai mūsų Žaidimas išlaikė atkaklų jo tikrinimą, šiaip Knechtas nebūtų galų gale prie jo grįžęs.

Jeigu mes čia rašytume kultūros istorijos studiją, žinoma, būtų verta aprašyti ne vieną vietą ir ne vieną sceną iš Knechto studentavimo laikų. Jis mieliau pasirinkdavo, jei tik būdavo įmanoma, tokias vietas, kuriose galėdavo dirbti vienas arba tik su keliais kitais kolegomis, ir prie kai kurių iš tų vietų su dėkingumu prisirišo. Dažnai viešėdavo Monpore, kai kada kaip muzikos magistro svečias, kai kada kaip muzikos istorijos seminaro dalyvis. Du kartus randame jį Hirslande, Ordino vadovybės būstinėje, dalyvaujantį „didžiosiose pratybose" – dvylikos dienų pasninke ir meditacijoje. Su ypatingu džiaugsmu, net švelnumu vėliau jis pasakojo savo artimiesiems apie „Bambukų giraitę", jaukią atsiskyrėlio buveinę, kur buvo pasinėręs į „Ičing"[7] studijas. Čia ne tik išmoko ir išgyveno lemiamų dalykų, bet taip pat, vadovaujamas nuostabios nuojautos ir intuicijos, rado vienintelę tokią aplinką ir nepaprastą žmogų, būtent – vadinamąjį „Vyresnįjį brolį", kiniškos atsiskyrėlio buveinės – „Bambukų giraitės" – kūrėją ir gyventoją. Rodos, ne pro šalį bus šį įstabų jo studijų epizodą kiek smulkiau pavaizduoti.

Studijuoti kinų kalbą ir klasikus Knechtas pradėjo garsiajame Rytų Azijos institute, nuo neatmenamų laikų įsikūrusiame klasikinės filologijos mokyklų gyvenvietėje Sankt Urbane. Ten jis greitai patobulino skaitymo ir rašymo įgūdžius, be to, susidraugavo su keliais ten dirbančiais kinais ir atmintinai išmoko dainų iš „Šičing"[8], o antraisiais mokymosi metais vis labiau ėmė domėtis „Ičing" – „Permainų knyga". Tiesa, kinai, primygtinai prašomi,

teikė jam visokiausios informacijos, bet įvadinio kurso niekas išdėstyti nesiėmė, tokio mokytojo institute nebuvo, ir kai Knechtas vis prašė ir prašė parūpinti jam mokytoją, kad galėtų iš pagrindų pastudijuoti „Ičing", jam buvo papasakota apie „Vyresnįjį brolį" ir jo atsiskyrėlišką buveinę. Knechtas jau senokai pastebėjo, kad susidomėjęs „Permainų knyga", braunasi į sritį, apie kurią institute nelabai norima nė girdėti, tad pradėjo teirautis atsargiau ir, vis stengdamasis daugiau sužinoti apie legendinį Vyresnįjį brolį, išsiaiškino, kad tas atsiskyrėlis, nors ir gerbiamas, net pagarsėjęs, bet dažniau laikomas keistoku autsaideriu negu mokslininku. Pajutęs, kad pasitikėti gali tik savimi, jis kuo skubiau užbaigė pradėtą seminarinį darbą ir iškeliavo. Pėsčias leidosi į tą kraštą, kuriame anas paslaptingas žmogus, lyg išmintius ir mokytojas, lyg juokdarys, užveisė savo bambukų giraitę. Knechtas maždaug tiek apie jį sužinojo: prieš kokius dvidešimt penkerius metus tai buvo daugiausia žadantis kinų skyriaus studentas, jis atrodė tiesiog gimęs ir pašauktas toms studijoms, pralenkė geriausius mokytojus – ir tikrus kinus, ir vakariečius, – tiek rašymo teptuku technika, tiek sugebėjimu šifruoti senuosius raštus, tačiau visiems krito į akis tuo, kad visaip stengėsi ir išore pasidaryti panašus į kiną. Sakysim, į visus viršininkus, pradedant seminaro vadovu ir baigiant magistrais, atkakliai kreipdavosi ne titulais ir taisyklių nustatytu įvardžiu „jūs", kaip kad darydavo visi studentai, bet visus vadindavo savo „vyresniaisiais broliais", ir ta pašaipi pravardė visiems laikams prilipo jam pačiam. Ypač jis domėjosi „Ičing" orakulų žaidimu, kurį meistriškai žaidė naudodamasis tradiciniais kraujažolės stiebeliais. Be orakulų knygos senųjų komentarų, labiausiai mėgo Džu Si knygą. Matyt, racionalistinė ir veikiau antimistinė, konfucine save laikanti Rytų Azijos instituto kinų skyriaus dvasia, su kuria Knechtas irgi susidūrė, buvo jaučiama jau tada, nes Vyresnysis brolis vieną gražią dieną paliko institutą, kuris būtų jį mielai pasilaikęs kaip specialios disciplinos dėstytoją, ir pasiėmęs teptuką, šukę tušo ir vieną kitą knygą, leidosi klajoti. Jis aplankė šalies pietus, čia vienur, čia kitur paviešėjo pas Ordino brolius, paieškojęs susirado tinkamą vietą savo sumanytai atsiskyrėlio bu-

veinei, atkakliomis pastangomis – raštu ir žodžiu – gavo iš pasaulietiškų įstaigų ir iš Ordino teisę įsikurti toje vietoje bei ją apsodinti ir nuo to laiko gyveno ten idilišką gyvenimą griežtai senovės kinų stilium, taikoje su savimi ir su pasauliu, čia išjuokiamas kaip keistuolis, čia gerbiamas kaip savotiškas šventasis, užpildydamas savo dienas meditacija ir senųjų raštų ritinėlių perrašinėjimu, jei tik likdavo laiko po darbo bambukų giraitėje, saugančioje nuo šiaurės vėjo rūpestingai užveistą kinišką sodelį.

Taigi ten ir nukeliavo Jozefas Knechtas, dažnai pailsėdamas ir pasigrožėdamas reginiu, kuris, įveikus kalnų perėjas, jam atsivėrė pietuose tyru mėliu ir aromatu, saulėtomis vynuogynų terasomis, rudais mūrų griuvėsiais, pilnais driežų, įspūdingomis kaštonų giraitėmis, pikantišku pietų šalies ir aukštikalnių mišiniu. Buvo jau vėli popietė, kai jis pasiekė bambukų giraitę; įžengė į ją ir vidury keisto sodo nustebęs išvydo kinišką namelį; iš medinio latako vanduo čiurleno į akmenukais nuklotą vagą, pripildydamas greta išmūrytą baseiną, kurio plyšiuose vešėjo visokia žaluma, o ramiame ir skaidriame vandeny plaukiojo keli auksiniai karosai. Ramiai ir švelniai siūravo bambukų šluotelės virš tvirtų lieknų stiebų, veją kur ne kur margino akmeninės plokštės, kuriose galėjai perskaityti klasikinio stiliaus įrašus. Liesas žmogus su pilkšvai gelsvais drobiniais drabužiais, su akiniais, dengiančiais mėlynas lūkuriuojančias akis, pakilo nuo gėlyno, prie kurio tupėjo, lėtai žengė link svečio, be antipatijos, bet su kažkokia nerangia drova, kuria kartais pasižymi uždarai gyvenantys ir vieniši žmonės, pakėlė klausiamą žvilgsnį į Knechtą ir laukė, ką šis pasakys. Knechtas ne per drąsiausiai pasisveikino kiniškais žodžiais, kuriuos turėjo sugalvojęs šiam atvejui:

– Jaunas mokinys leidžia sau pareikšti pagarbą Vyresniajam broliui.

– Džiaugiuosi sulaukęs gerai išauklėto svečio, – tarė Vyresnysis brolis, – visada džiaugiuosi, galėdamas jauną kolegą pavaišinti puoduku arbatos ir maloniai pasišnekučiuoti, be to, atsiras jam ir nakvynė, jei jis to pageidaus.

Knechtas padarė „kotao" ir padėkojo, buvo įvestas į namuką ir

pavaišintas arbata; paskui šeimininkas aprodė jam sodą, plokštes su įrašais, tvenkinį su aukso žuvelėmis, pasakė jų amžių. Ligi vakarienės abu pasėdėjo po siūruojančiais bambukais, pasikeisdami maloniais žodžiais, eilėraščiais ir sentencijomis iš klasikų raštų, apžiūrinėdami gėles ir gėrėdamiesi rožine vakaro žara, blėstančia viršum kalnų virtinių. Paskui grįžo į namuką, Vyresnysis brolis atnešė duonos ir vaisių, mažyčiame židinyje iškepė puikių sklindžių sau ir svečiui, o kai jiedu pavalgė, studentas buvo paklaustas, koks esąs jo kelionės tikslas, paklaustas vokiškai, ir Knechtas vokiškai papasakojo, kaip čia atsidūręs ir ko norįs, būtent – pasilikti čia tol, kol Vyresnysis brolis jam leisiąs, ir pabūti jo mokiniu.

– Apie tai pasikalbėsim rytoj, – tarė atsiskyrėlis ir pasiūlė svečiui guolį.

Rytą Knechtas atsisėdo prie tvenkinio su aukso žuvelėmis ir įsmeigė akis į tą mažutį vėsų pasaulį, susidedantį iš tamsos ir šviesos, ir nuostabiai tviskančių spalvų, kur tamsiai žalsvame mėlyje ir juodoje kaip rašalas tamsybėje sūpavosi auksiniai kūnai ir kada ne kada, kai visas pasaulis atrodė užburtas, amžiams užmigęs ir nugrimzdęs į sapnų karaliją, švelniais, elastingais ir vis dėlto gąsdinančiais judesiais siuntė per miego tamsą krištolo ir aukso blyksnius. Jis žiūrėjo į vandenį, vis labiau grimzdamas į save, veikiau svajodamas negu kontempliuodamas, ir nepajuto, kai Vyresnysis brolis tykiais žingsniais išėjo iš namuko, sustojo ir ilgai stebėjo užsisvajojusį svečią. Kai Knechtas, nubudęs iš užmiršties, pagaliau atsistojo, Vyresnysis brolis jau buvo dingęs, bet netrukus pasigirdo jo balsas, kviečiąs į vidų arbatos. Jiedu trumpai pasisveikino, išgėrė arbatos ir ilgai sėdėjo, klausydamiesi rytmečio tyloje šaltinio čiurkšlės tekšėjimo, amžinybės melodijos. Paskui atsiskyrėlis pakilo, ėmė ruoštis netaisyklingai suręstoje pirkioje, prisimerkęs dirsčioti į Knechtą ir staiga paklausė:

– Ar tu pasirengęs apsiauti batus ir iškeliauti sau?

Knechtas neskubėdamas atsakė:

– Pasirengęs, jeigu taip reikia.

– O jei atsitiktų taip, kad kurį laiką galėsi čia pabūti, ar esi pasirengęs būti klusnus ir tylus kaip aukso žuvelė?

Studentas vėl atsakė, kad pasirengęs.

– Gerai, – tarė Vyresnysis brolis. – Dabar aš padėliosiu lazdeles ir paklausiu orakulą.

Kol Knechtas sėdėjo ir su didele pagarba bei ne mažesne smalsa žiūrėjo tyliai „kaip aukso žuvelė", atsiskyrėlis iš medinės taurės, veikiau panašios į strėlinę, ištraukė saują lazdelių; tai buvo kraujažolės stiebeliai, kuriuos jis atidžiai suskaitė, dalį jų vėl sukišo į indą, vieną stiebelį atidėjo į šoną, kitus perskyrė į du lygius pluoštukus; vieną jų laikydamas kairėje rankoje, dešiniąja, smailiais jautriais pirštais, vis ėmė ir ėmė žiupsniuką stiebelių iš antro pluoštuko, skaitė juos, dėjo į šoną, kol liko vos keli stiebeliai, kuriuos jis suspaudė tarp dviejų kairės rankos pirštų. Kai jis šitaip ritualiniu būdu suskaitė vieną pluoštuką ir beliko keli stiebeliai, tą pačią procedūrą atliko su kitu pluoštuku. Suskaitytus stiebelius atidėjo, dar kartą vieną po kito patikrino abu pluoštukus, likučius suspaudė tarp dviejų pirštų, visa tai darydamas su kažkokiu taupiu, tyliu miklumu, ir tai atrodė kaip kažkoks slaptas vikrumo žaidimas, saistomas griežtų taisyklių, tūkstantį kartų žaistas ir ištobulintas ligi virtuoziškumo. Kelis kartus jam sužaidus tą žaidimą, liko trys mažučiai pluoštukai, iš jų stiebelių skaičiaus jis nustatė ženklą, kurį plonučiu teptuku nupiešė popieriaus lapelyje. Paskui visa ta komplikuota procedūra prasidėjo iš naujo: stiebeliai buvo padalyti į du lygius pluoštukus, skaičiuojami, atidedami į šalį, brukami tarp pirštų, kol galiausiai vėl liko trys mažyčiai pluoštukai ir buvo nupieštas antras ženklas. Nelyginant šokdami, patyliukais ir sausai tarškėdami, stiebeliai byrėjo ant kits kito, keitė savo vietas, sudarinėjo pluoštukus, buvo skirstomi, iš naujo skaičiuojami, lazdelės judėjo kraupiai tvirtu ritmu. Kiekvienos procedūros pabaigoje pirštas rašė ženklą, ir pagaliau teigiami ir neigiami ženklai išsirikiavo vienas ant kito šešiomis eilutėmis. Stiebeliai buvo surinkti ir rūpestingai sukišti į strėlinę, magas tupėjo ant grindų, ant nendrinio demblio, ir ilgai žiūrėjo į orakulo ištarmę savo lapelyje.

– Tai Mono ženklas, – tarė jis. – Tas ženklas vadinasi: jaunystės paikumas. Viršuje kalnas, apačioje vanduo, viršuje Inis, apa-

čioje Kanis. Kalno papėdėje trykšta šaltinis, jaunystės simbolis. O sprendimas yra toks:

Jaunystės paikumą lydi sėkmė.
Ne aš ieškau jauno paikšo.
Jaunas paikšas ieško manęs.
Po pirmo orakulo aš atsakysiu.
Jei jis klaus kelissyk, bus įkyrus.
Jei jis bus įkyrus, aš neatsakysiu.
Ištvermė ugdo.

Knechtui iš įtampos užkando kvapą. Stojusioje tyloje jis nejučiomis giliai atsiduso. Klausinėti nedrįso. Bet tikėjosi supratęs: jaunas paikšas atvyko, jam leidžiama pasilikti. Dar tuo metu, kai jis žiūrėjo, kaip pirštai ir stiebeliai juda nelyginant rafinuotame marionečių teatre, kai jį buvo užbūręs tas žaidimas, atrodęs toks įtikinamai prasmingas, nors prasmės ir negalėjai suprasti, rezultatas jam buvo aiškus. Orakulas tarė žodį, nusprendė jo naudai.

Mes nebūtume šio epizodo taip smulkiai vaizdavę, jeigu pats Knechtas nebūtų taip dažnai su tam tikru pasitenkinimu jo pasakojęs savo draugams ir mokiniams. O dabar grįžkime prie savo objektyvaus aprašymo. Knechtas ilgus mėnesius pasiliko bambukų giraitėje ir bemaž taip pat tobulai išmoko manipuliuoti kraujažolės stiebeliais, kaip ir jo mokytojas. Šis kasdien su juo valandą pratinosi skaičiuoti lazdeles, aiškino jam orakulo kalbos gramatiką ir simboliką, privertė atmintinai išmokti rašyti visus šešiasdešimt keturis ženklus, garsiai skaitė jam senuosius komentarus, o ypač geromis dienomis pasakojo kokią Džu Si istoriją. Be kita ko, mokinys mokėsi prižiūrėti sodą, plauti teptukus, trinti tušą, taip pat mokėsi virti sriubą ir arbatą, rinkti žagarus, stebėti orą ir naudotis kinų kalendorium. Tačiau reti jo bandymai į lakoniškus pokalbius įtraukti Stiklo karoliukų žaidimą ir muziką likdavo bevaisiai. Atrodydavo, lyg jis šnekėtųsi su priekurčiu žmogum, o kartais tokius klausimus Vyresnysis brolis atmesdavo atlaidžia šypsena arba atsakydavo į juos kokia sentencija, kaip antai: „Iš didelio debesio mažas lietus" arba: „Kilniam žmogui nieko neprikiši".

Tačiau kai Knechtas parsisiųsdino iš Monporo mažutį klavikordą ir kasdien ėmė juo skambinti po valandą, šeimininkas neuždraudė jam to daryti. Kartą Knechtas prisipažino mokytojui, kad norėtų „Ičing" sistemą įjungti į Stiklo karoliukų žaidimą. Vyresnysis brolis nusijuokė.

– Pamėgink, – sušuko jis, – pamatysi, kas iš to išeis. Pasodinti ir išauginti gražų bambukų sodelį pasaulyje dar galima. Bet ar pavyktų sodininkui į tą savo giraitę sutalpinti pasaulį, man vis dėlto atrodo abejotina.

Bet užteks apie tai. Tik dar paminėsime, kad po kelerių metų, kai Knechtas, jau būdamas didžiai gerbiama persona Valdcelėje, pakvietė Vyresnįjį brolį dėstyti ten kažkokį kursą, šis jam nė neatsakė.

Vėliau Jozefas Knechtas savo gyvenimo mėnesius, praleistus „Bambukų giraitėje", vadindavo ne tik itin laimingu laikotarpiu, bet dažnai ir „savo pabudimo pradžia", ir nuo to laiko pabudino vaizdinys vis dažniau pasitaikydavo jo žodžiuose panašia, bet anaiptol ne ta pačia prasme, kurią jis anksčiau teikė pašaukimo vaizdiniui. Reikia manyti, kad „pabusti" reiškė esamu momentu pažinti save patį, savo vietą Kastalijoje ir apskritai pasaulyje, tačiau mums atrodo, jog akcentas vis labiau ir labiau krypo į savęs pažinimą ta prasme, kad Knechtas nuo pat „pabudimo pradžios" vis labiau ir labiau juto savo ypatingą, nepakartojamą poziciją ir paskirtį, o paveldėtos bendrosios ir ypač kastališkos hierarchijos sąvokos bei kategorijos jam darėsi vis reliatyvesnės.

Kinijos studijos anaiptol nesibaigė viešnage „Bambukų giraitėje", jos vyko toliau, o ypač Knechtas stengėsi pažinti senąją kinų muziką. Senovės kinų rašytojų veikaluose jis visur aptikdavo pagyrimų muzikai, kaip vienam iš pirmųjų visokios tvarkos, moralės, grožio ir sveikatos šaltinių, o šį platų moralinį muzikos supratimą Knechtui buvo įskiepijęs muzikos magistras, laikytinas tiesiog to supratimo personifikacija. Niekad neatsižadėdamas pagrindinio savo studijų plano, mums žinomo iš ano laiško Fricui Teguliarijui, kur tik pajusdamas ką svarbaus sau, tai yra, kur tik atrodydavo, kad pasirinktas „pabudimo" kelias veda toliau, Knech-

tas visur drąsiai ir energingai žengė į priekį. Vienas iš pozityviųjų mokymosi pas Vyresnįjį brolį rezultatų buvo tas, kad jis atsikratė baimės grįžti į Valdcelę, dabar ten kasmet lankė kokį aukštesnį kursą, ir dorai nesusigaudydamas, kaip tai atsitiko, tapo *Vicus Lusorum* asmenybe, į kurią visi žiūrėjo susidomėję ir pagarbiai; dabar jis įėjo į uždariausią ir jautriausią viso Žaidimo organą, į tą anoniminę išmėgintą žaidėjų grupę, kuri savo rankose, tikrai sakant, laikė Žaidimo likimą arba bent jo kryptį ar madą. Šią žaidėjų grupę, kurioje netrūko ir Žaidimo įstaigų tarnautojų, nors jie ten anaiptol nedominavo, dažniausiai galėjai sutikti keliose nuošaliose ir tyliose Žaidimo archyvo patalpose, pasinėrusius į kritines Žaidimo studijas, kovojančius, kad būtų arba nebūtų įtrauktos į Žaidimą naujos teminės sritys, ginančius arba puolančius tam tikras nuolat kintančias skonio kryptis, susijusias su Žaidimo forma, išorine praktika, sportiniu jo aspektu; kiekvienas, patekęs į šią grupę, buvo Žaidimo virtuozas, visi puikiai žinojo kits kito talentus ir ypatybes, kaip kad esti kokios ministerijos aplinkoje arba aristokratų klube, kur susitinka ir susipažįsta rytojaus valdovai ir lyderiai. Čia viešpatavo tylus, rafinuotas tonas, visi čia buvo garbėtroškos, nors to ir nerodė, net pernelyg atidūs ir kritiški. Į šitą *Vicus Lusorum* jaunosios kartos elitą daug kas Kastalijoje, taip pat ir kai kas už jos ribų, žiūrėjo kaip į paskutinį kastališkųjų tradicijų suklestėjimą, grynai aristokratinio dvasingumo grietinėlę, ir ne vienas jaunuolis metų metus puoselėjo ambicingą svajonę kada nors į jį patekti. Kiti, priešingai, tą rinktinį pulką pretendentų į aukštuosius postus Stiklo karoliukų žaidimo hierarchijoje laikė kažkuo nepakenčiamu ir dekadentišku, klika riestanosių dykaduonių, sąmojingai užsižaidusių genijų, nenutuokiančių nei apie gyvenimą, nei apie tikrovę, išpuikusia ir iš esmės parazitine draugija dabitų ir garbėtroškų, kurių profesija ir gyvenimo turinys – vaikų žaidimas, bevaisis dvasios mėgavimasis savimi.

Knechtas nesidėjo į širdį nei vienos, nei kitos pažiūros; jam buvo vis tiek, ar studentų šnekaluose jis liaupsinamas kaip neregėtas keistuolis ar pašiepiamas kaip parveniu ir garbėtroška. Rūpėjo jam tik studijos, kurios dabar visos pateko į Žaidimo sferą.

Rūpėjo, be to, dar galbūt ir senasis klausimas, ar iš tikrųjų Žaidimas yra didžiausias Kastalijos laimėjimas ir ar verta jam paaukoti gyvenimą. Juk įsitraukus į vis didesnes Žaidimo dėsnių paslaptis ir galimybes, susipažinus su klaidžiais archyvo labirintais ir painiu Žaidimo simbolikos vidaus pasauliu, dar toli gražu nebuvo pašalintos Knechto abejonės; jis iš patirties žinojo, kad tikėjimas ir abejonė – neatskiriami dalykai, kad jie sąlygoja kits kitą kaip įkvėpis ir iškvėpis, ir pasivaręs į priekį visose Žaidimo mikrokosmo srityse, žinoma, taip pat geriau matė ir juto visa tai, kas Žaidime yra problemiška. Galbūt trumpą laiką „Bambukų giraitės" idilė jį ramino arba ir klaidino; Vyresniojo brolio pavyzdys jam parodė, kad iš visos tos problematikos būta ir išeičių, galima buvo, sakysim, pavirsti kinu, kaip kad padarė tas atsiskyrėlis, užsidaryti už sodo gyvatvorės ir gyventi kuklioje ir gražioje tobulybėje. Būtų galima, kad kokios, tapti ir pitagorininku arba vienuoliu ir scholastu, bet tai buvo šalutinis kelias, tik nedaugeliui įmanomas ir leistinas universalumo išsižadėjimas, šios dienos ir rytdienos išsižadėjimas dėl tobulybės, kuri jau nuėjusi į praeitį, tai buvo rafinuotas bėgimas, ir Knechtas laiku pajuto, kad tai ne jo kelias. Bet koks gi tas jo kelias? Be didelių gabumų muzikai ir Stiklo karoliukų žaidimui, Knechtas žinojo turįs ir kitokių jėgų – tam tikros vidinės nepriklausomybės, tauraus užsispyrimo, kuris, nors anaiptol jam nedraudė ir netrukdė tarnauti, bet reikalavo, kad jis tarnautų tik aukščiausiam valdovui. Ir toji jėga, toji nepriklausomybė, tasai užsispyrimas buvo ne tik jo portreto bruožas, ne tik veikė jo vidinį „aš", jis veikė ir aplinkinius. Jau mokykliniais metais, o ypač varžybų su Pliniju Desinjoriu laikais, Jozefas Knechtas ne sykį pastebėjo, kad daugelis vienmečių, bet dar daugiau jaunesnių draugų ne tik jį mėgo, stengėsi su juo susidraugauti, tačiau kartu buvo linkę priimti jo vadovavimą, klausti jo patarties, pasiduoti jo įtakai, ir nuo to laiko šis pastebėjimas ne sykį pasitvirtino. Jis buvo be galo mielas ir malonus, tas pastebėjimas, glostė jo ambiciją ir stiprino pasitikėjimą savimi. Bet jis turėjo ir visai kitokią pusę, įtartiną ir baisią, nes jau pats polinkis iš aukšto žiūrėti į silpnus, stokojančius atkaklumo ir orumo draugus, trokštančius patarties,

vadovo ir pavyzdžio, net kai kada kylantis slaptas noras paversti juos (bent mintyse) klusniais vergais, turėjo kažko draudžiamo ir bjauraus. Be to, per anuos disputus su Pliniju Knechtas gavo paragauti, kiek atsakomybės, įtampos ir vidinių pastangų pareikalauja kiekvienas puikus ir reprezentatyvus postas; taip pat žinojo, kaip kartais sunku muzikos magistrui nešti savo naštą. Gražus ir net gundomas daiktas valdyti žmones ir išsiskirti iš kitų, bet čia buvo ir demonizmo pavojaus, juk pasaulio istorija susideda iš nenutrūkstamos virtinės valdovų, vadų, avantiūristų ir karvedžių, kurie visi, su be galo retomis išimtimis, puikiai pradėjo ir prastai baigė, kurie visi, bent žodžiais, siekė valdžios gerais tikslais, o paskui, susižavėję valdžia ir nuo jos apsvaigę, pamėgo valdžią dėl jos pačios. Reikėjo gamtos jam duotą valdžią pašventinti ir padaryti vaisingą, pavedant ją hierarchijos tarnybai; tai visada jam buvo savaime suprantamas dalykas. Bet kurgi ta vieta, kurioje jo jėgos galėtų geriausiai tarnauti ir duoti vaisių? Sugebėjimas patraukti ir daugiau ar mažiau veikti kitus žmones, ypač jaunesniuosius, būtų labai vertingas karininkui arba politikui, bet čia, Kastalijoje, iš jo nieko doro nebuvo, čia tokie sugebėjimai, po teisybei, pravertė vien mokytojui ir auklėtojui, o kaip tik tokia veikla Knechtą ne per daug viliojo. Jeigu tai būtų priklausę vien nuo jo valios, jis būtų mieliausiai pasirinkęs nepriklausomo mokslininko arba stiklo karoliukų žaidėjo gyvenimą. Bet čia jam vėl kilo senas ir skausmingas klausimas: ar iš tiesų tas Žaidimas yra visų aukščiausias dalykas, ar jis iš tiesų dvasios viešpatijos karalius? O gal jis vis dėlto galų gale tėra žaidimas, ir nieko daugiau? Ar iš tiesų verta visiškai pasiaukoti ir tarnauti jam visą gyvenimą? Tas garsusis Žaidimas kadaise, prieš daugelį kartų, atsirado kaip tam tikras meno pakaitalas, o dabar, bent daugeliui, jis pamažu ėmė virsti savotiška religija, proga didžiai išlavėjusiems protams susikaupti, dvasiškai pakilti ir maldingai nusiteikti. Taigi Knechto širdyje virė senas ginčas tarp estetinio ir etinio prado. Niekad visiškai neišsakytas, tačiau niekad ir visai nenutylantis klausimas, kur ne kur taip neaiškiai ir grėsmingai suskambėjęs jo moksleiviškose eilėse, rašytose Valdcelėje, buvo tas pats, ir jis buvo susijęs ne vien su Stiklo karoliukų žaidimu, bet ir su visa Kastalija.

Kaip tik tokiu metu, kai Knechtą itin kamavo šitos problemos ir jis dažnokai sapnuodavo diskusijas su Desinjoriu, kartą, eidamas per vieną iš erdvių Valdcelės Žaidimo miestelio kiemų, išgirdo už savo nugaros, kaip kažkas pašaukė jį gerai pažįstamu balsu, kurio išsyk vis dėlto nepažino. Atsigręžęs Knechtas pamatė augalotą jauną vyrą su barzdžiuke, tekinom bėgantį prie jo. Tai buvo Plinijas, ir Knechtas, atsiminimų ir švelnumo užlietas, nuoširdžiai su juo pasisveikino. Jiedu susitarė vakare susitikti. Plinijas, jau seniai baigęs mokslus pasaulietiškuose universitetuose ir jau valdininkavęs, pasinaudojo trumpomis atostogomis ir kaip svečias atvyko į Stiklo karoliukų žaidimo kursus, kuriuose jis sykį jau buvo dalyvavęs prieš kelerius metus. Tačiau per vakarinį susitikimą abu bičiuliai greitai pasijuto nesmagiai. Plinijas čia buvo svečias, visų toleruojamas diletantas iš kito pasaulio, nors ir kaip uoliai einąs savo kursą, bet kursą pašaliečiams ir mėgėjams, tad distancija buvo pernelyg didelė; čia jis sėdėjo prieš žinovą ir išrinktąjį, kuris net savo švelnumu ir mandagiu požiūriu į bičiulio domėjimąsi Stiklo karoliukų žaidimu leido jam pajusti, kad jis čia ne kolega, bet vaikas, radęs pramogą pakraščiuose mokslo, kuris išrinktajam pažįstamas ligi pačių gelmių. Knechtas pabandė nusukti kalbą nuo Žaidimo, paprašė Pliniją papasakoti apie savo tarnybą, darbą, savo gyvenimą už Kastalijos ribų. Čia jau Jozefas buvo atsilikėlis ir vaikas, kuris klausinėjo be jokios nuovokos, o Desinjoris jį švelniai mokė. Plinijas buvo teisininkas, siekė politinės įtakos, ketino susižadėti su vieno partijos vadovo dukteria, šnekėjo tokia kalba, kurios Jozefas ne per daug nė suprato, daugelis nuolat pasikartojančių posakių jam skambėjo tuščiai, bent atrodė beprasmiai. Vis dėlto buvo galima pastebėti, kad ten, savo pasauly, Plinijas turi autoritetą, nusimano apie reikalus ir puoselėja ambicingus tikslus. Bet du pasauliai, prieš kokius dešimt metų abiejų jaunuolių asmenyje smalsiai ir ne be simpatijos bendravę bei tyrinėję kits kitą, dabar buvo nesutaikomi ir svetimi, atskirti prarajos. Vis dėlto reikėjo pripažinti, jog tas diduomenės žmogus ir politikas išlaikė šiokį tokį prisirišimą prie Kastalijos ir jau antrą kartą paaukojo atostogas Stiklo karoliukų žaidimui; bet pagaliau,

galvojo Jozefas, juk tai būtų bemaž tas pat, kaip jeigu jis, Knechtas, vieną gražią dieną atvyktų į Plinijo administruojamą apygardą ir kaip smalsus svečias paprašytų leidimo apsilankyti keliuose teismo posėdžiuose, viename kitame fabrike ar labdaros įstaigoje. Nusivylė abudu. Knechtas pamanė, kad buvęs jo bičiulis pasidarė šiurkštesnis ir paviršutiniškesnis, o Desinjoriui anų laikų draugas pasirodė išties pasipūtęs su savo išimtiniu intelektualumu ir ezoteriškumu, tapęs tikra „grynąja dvasia", susižavėjusia savimi ir savo sportu. Vis dėlto abu stengėsi sugriauti pertvaras, ir Desinjoris be paliovos pasakojo apie savo studijas ir egzaminus, keliones į Angliją ir į pietus, apie politinius susirinkimus, apie parlamentą. O kartą jam išsprūdo žodžiai, nuskambėję kaip grasinimas ar įspėjimas:

– Pamatysi, – pasakė jis, – greitai stos neramūs laikai, gal net karas kils, ir gali taip atsitikti, kad pats Kastalijos egzistavimas vėl bus abejotinas.

Jozefas į tai rimtai nepažiūrėjo, tik paklausė:

– O tu, Plinijau? Ar tu būsi už Kastaliją ar prieš?

– Ak, – atsakė Plinijas, dirbtinai šyptelėjęs, – vargu bau kas klaus mano nuomonės. Be abejo, aš esu už netrikdomą Kastalijos egzistavimą, šiaip juk nebūčiau čia atvažiavęs. Vis dėlto, kad ir kokie kuklūs jūsų materialiniai poreikiai, Kastalija atsieina kraštui visai nemenką sumą per metus.

– Taigi, – nusijuokė Jozefas, – ši suma, kaip man pasakojo, sudaro maždaug dešimtadalį tos, kurią mūsų kraštas per karingąjį šimtmetį išleisdavo kasdien ginklams ir šaudmenims.

Jie buvo susitikę dar keliskart, ir juo sparčiau ėjo į pabaigą Plinijo kursas, juo uoliau jie žarstė kits kitam komplimentus. Vis dėlto abu pasijuto lengviau kai, praėjus dviem ar trim savaitėms, Plinijas išvažiavo.

Stiklo karoliukų žaidimo magistras tuo metu buvo Tomas fon der Travė [9], garsus, daug keliavęs ir didžiai patyręs vyras, malonus ir kuo paslaugiausias visiems, kurie tik į jį kreipdavosi, bet Žaidimo reikalais kuo budriausias ir asketiškai griežtas, didelis darbininkas, nors to nė nenujautė žmonės, pažinoję jį tik iš reprezen-

tacinės pusės, vilkintį iškilminga didžiųjų žaidimų vadovo mantija arba priiminėjantį užsienio delegacijas. Ėjo kalbos, kad Tomas fon der Travė esąs santūrus, net šalto proto žmogus, palaikąs su mūzomis tik mandagius santykius, ir tarp jaunų bei entuziastingų Žaidimo mėgėjų kai kada galėjai išgirsti apie jį net neigiamų nuomonių; beje, tai buvo klaidingos nuomonės, nes nors jis ir nebuvo entuziastas ir per didžiuosius viešuosius žaidimus vengė didelių ir jaudinamų temų, vis dėlto jo puikiai sukomponuoti, formaliai nepralenkiami žaidimai žinovams rodo, kaip gerai jis pažino giliausias Žaidimo pasaulio problemas.

Vieną gražią dieną *Magister Ludi* pasikvietė Jozefą Knechtą pas save; priėmė jį savo bute, naminiu apdaru, ir paklausė, ar Knechtas galėtų ir ar jam būtų patogu artimiausiomis dienomis tuo pačiu metu pusvalandžiui ateiti į tą butą. Knechtas, dar niekad pas jį vienas nesilankęs, nustebęs paklausė įsakymo. Šiandien magistras davė jam susipažinti su ilgu raštu, iš vieno vargonininko gautu pasiūlymu, vienu iš tų nesuskaitomų pasiūlymų, kuriuos apsvarstyti buvo aukščiausios Žaidimo instancijos uždavinys. Dažniausiai tai būdavo prašymai įtraukti į archyvą naują medžiagą. Kažkas, sakysim, itin kruopščiai išstudijavo madrigalo istoriją ir stiliaus raidoje aptiko ypatingą kreivę, kurią išreiškė muzikos ir matematikos ženklais, kad ji galėtų būti įtraukta į Žaidimo kalbos žodyną. Kažkas vėl ištyrė Julijaus Cezario lotynų kalbos ritmines savybes ir rado, kad jos nuostabiai sutampa su gerai žinomais Bizantijos bažnytinių giesmių intervalų tyrinėjimų rezultatais. Arba koks svajotojas vėl išrado naują kabalą penkiolikto šimtmečio gaidų raštui, o ką jau bekalbėti apie tai, kiek gauname karštų laiškų iš nevykusių eksperimentuotojų, kurie, sakysim, palyginę Gėtės ir Spinozos horoskopus, padaro nuostabiausių išvadų ir prie savo laiškų dar prideda puikiai ir įtikinamai atrodančių spalvotų geometrinių brėžinių. Knechtas ėmė uoliai studijuoti šiandienykštį pasiūlymą; ir jis pats ne sykį galvoje kūrė tokius pasiūlymus, nors ir niekam jų nesiuntė; juk kiekvienas stiklo karoliukų žaidėjas svajoja apie nuolatinį Žaidimo sričių plėtimą, trokšdamas, kad jos apimtų visą pasaulį; veikiau jis nuolat plečia tas sritis savo vaizduotėje ir

savo privačiuose Žaidimo pratimuose, puoselėdamas viltį, kad tie išplėtimai, kurie pasirodys vykę, pateks ne tik į jo privatų, bet ir į oficialų archyvą. Juk tikriausiu, didžiausiu subtilumu itin patyrusių meistrų žaidimas pasižymi kaip tik todėl, kad jie taip puikiai valdo išreiškiančias, vardą duodančias ir formą kuriančias Žaidimo dėsnių galias, jog geba į kiekvieną žaidimą objektyviomis ir istorinėmis vertybėmis įterpti visai individualių, nepakartojamų vaizdinių. Kartą vienas gerbiamas botanikas pajuokavo: „Stiklo karoliukų žaidime viskas turi būti galima, net kad koks augalas imtų lotyniškai kalbėtis su ponu Linėjum".

Taigi Knechtas padėjo magistrui analizuoti pateiktą schemą; pusvalandis praėjo bežiūrint, kitą dieną jis vėl atėjo punktualiai, o paskui vaikščiojo kasdien dvi savaites ir po pusvalandį dirbo vienas su Žaidimo magistru. Jau pirmosiomis dienomis jam krito į akis, kad magistras verčia jį kuo rūpestingiausiai kritiškai išnagrinėti net visai beverčius pasiūlymus, kurių netinkamumas aiškus iš pirmo žvilgsnio; Knechtas stebėjosi, jog magistras nesigaili laiko tokiems dalykams, tačiau pamažu pradėjo suprasti, kad svarbiausia čia ne patarnauti magistrui, ne palengvinti jam darbą, o tai, kad tie darbai, nors ir tikrai reikalingi, visų pirma turi duoti progą mandagiausia forma kuo rūpestingiausiai patikrinti jį patį, jaunąjį adeptą. Jam pasikartojo kažkas panašaus, kaip atsitiko kadaise vaikystėje, kai pasirodė muzikos magistras, jis staiga tai pastebėjo ir iš draugų elgesio su juo: jie pasidarė baikštesni, santūresni, kartais ironiškai pagarbūs; brendo kažkokia permaina, Knechtas juto tai, tik jau taip nesidžiaugė kaip anais laikais.

Po paskutinių posėdžių Žaidimo magistras pasakė savo poaukščiu mandagiu balsu, labai tiksliai pabrėždamas žodžius, tačiau be jokio iškilmingumo:

– Gerai, rytoj gali nebeateiti, mūsų darbas kol kas baigtas, bet netrukus turėsiu vėl paprašyti tave į talką. Labai ačiū už bendradarbiavimą, jis man buvo pravartus. Beje, manau, kad tau metas prašytis priimamam į Ordiną; su kliūtimis nesusidursi, aš jau pranešiau Ordino vadovybei. Tu juk sutinki? – Paskui pridūrė atsistojęs: – Dar pora žodžių: veikiausiai tu, kaip ir daugumas gerų

stiklo karoliukų žaidėjų jaunystėje, esi linkęs mūsų Žaidimu naudotis kaip savotišku filosofavimo instrumentu. Vien mano žodžiai tavęs nuo to nepagydys, bet vis dėlto pasakysiu: filosofuojant reikia vartoti vien teisėtas priemones, filosofijos priemones. O mūsų Žaidimas – ne filosofija ir ne religija, jis yra savarankiška disciplina ir savo charakteriu artimiausias menui, jis yra menas *sui generis**. Nueisi toliau, jei to laikysiesi, negu tuo atveju, jei pamatysi tai tik po daugybės nesėkmių. Filosofas Kantas – jis dabar menkai pažįstamas, bet tai buvo solidus protas, – apie teologinį filosofavimą pasakė, kad tai „chimerų stebuklingasis žibintas". Mums neleistina savo Žaidimą paversti panašiu daiktu.

Jozefas nustebo ir iš tramdomo susijaudinimo vos nenuleido negirdom šio paskutinio įspėjimo. Žaibo greitumu dingtelėjo mintis: tie žodžiai reiškia, kad atėjo galas tavo laisvei, pasibaigė tavo studijų metas, tu būsi priimtas į Ordiną ir labai greitai įtrauktas į hierarchiją. Žemai nusilenkęs, jis padėkojo magistrui ir tuojau nuėjo į Ordino Valdcelės kanceliariją, kur pamatė, kad iš tikrųjų yra įtrauktas į Ordino kandidatų sąrašą. Kaip visi jo pakopos studentai, Knechtas jau gana gerai mokėjo Ordino įstatus ir prisiminė nuostatą, kad kiekvienas Ordino narys, užimąs aukštą postą, turi teisę atlikti priėmimo ceremoniją. Tad paprašė, kad tą ceremoniją atliktų muzikos magistras, gavo dokumentus ir trumpų atostogų ir jau rytojaus dieną išvažiavo pas savo globėją ir bičiulį į Monporą. Garbingąjį senąjį poną rado sirguliuojantį, tačiau priimtas buvo su džiaugsmu.

– Tu atvažiavai kaip pašauktas, – tarė magistras. – Dar kiek, ir aš būčiau netekęs teisės priimti tave kaip jaunąjį brolį į Ordiną. Ketinu atsisakyti savo pareigų, mano atleidimui jau pritarta.

Pati ceremonija buvo paprasta. Rytojaus dieną muzikos magistras, laikydamasis įstatų, pakvietė liudytojais du Ordino brolius, o prieš tai Knechtas gavo straipsnį iš įstatų kaip uždavinį meditacijai. Straipsnis buvo toks: „Jeigu Aukštoji kolegija pašauks tave užimti kokį postą, tai žinok: kiekviena aukštesnė pakopa hie-

* Savotiškas, savos rūšies (*lot.*).

rarchijoje – tai ne žingsnis į laisvę, o naujas įpareigojimas. Juo aukštesnis postas, juo didesnis įpareigojimas. Juo didesnė valdžia, juo griežtesnė tarnyba. Juo stipresnė asmenybė, juo labiau smerktina savivalė". Visi susirinko magistro muzikos celėje, toje pačioje, kurioje Knechtas kadaise pirmą kartą buvo supažindintas su meditacijos menu; magistras pareikalavo, kad iniciantas iškilmingos valandos garbei paskambintų Bacho choralo preliudiją, paskui vienas iš liudytojų perskaitė Ordino įstatų santrauką, o muzikos magistras pats davė ritualinius klausimus ir priėmė jaunojo bičiulio įžadus. Jis padovanojo Jozefui dar valandą, jiedu pasėdėjo sode, ir magistras jam draugiškai patarė, kokia prasme jis turįs įsidėmėti Ordino taisykles ir kaip pagal jas gyventi.

– Labai gerai, – tarė jis, – kad tu, kai tik aš pasitrauksiu, užpildysi atsiradusią spragą, atrodo, tarytum turėčiau sūnų, kuris ateityje mano vietoj sumaniai varys toliau darbą. – Pamatęs liūdesį Jozefo veide, pridūrė: – Nesisielok, aš irgi nesisieloju. Esu gerokai pavargęs ir džiaugiuosi laisvalaikiu, kuris manęs laukia ir kurio malonumais, tikiuosi, dažnokai naudosimės drauge. O kai kitą sykį susitiksime, sakyk man "tu". Negalėjau tau šito siūlyti, kol mane varžė tarnyba.

Jis atleido Jozefą su ta simpatinga šypsena, kurią šis pažino jau dvidešimt metų.

Knechtas greitai grįžo į Valdcelę – jis buvo gavęs tik tris dienas atostogų. Nespėjęs parvažiuoti, jis buvo pašauktas pas Žaidimo magistrą, kuris sutiko jį pagyvėjęs kaip kolegą ir pasveikino priėmimo į Ordiną proga.

– Kad mes taptume tikrais kolegomis ir darbo draugais, – kalbėjo jis toliau, – dar reikia tave įtraukti į mūsų hierarchijos struktūrą.

Jozefas truputį išsigando. Vadinasi, galas laisvei.

– Ak, – nedrąsiai tarė jis, – tikiuosi, kad būsiu paskirtas į kokią kuklią vietą. Bet turiu prisipažinti, kad vyliausi dar kurį laiką laisvai pastudijuoti.

Magistras atidžiai pažvelgė jam į akis, šypsodamas savo protinga, kiek ironiška šypsena.

– „Kurį laiką", sakai, o kiekgi?

Knechtas nusijuokė sumišęs.

– Aš ir pats nežinau.

– Taip ir maniau, – sutiko su juo magistras, – tu tebekalbi kaip studentas ir tebemąstai studento sąvokomis, Jozefai Knechtai, ir tas gerai, bet jau labai greitai tas bus nebegerai, nes tu mums reikalingas. Tu žinai, kad ir vėliau, net užimdamas aukščiausius postus mūsų Kolegijoje, galėsi gauti atostogų studijų reikalais, jei tik sugebėsi įtikinti Kolegiją, kad tos studijos vertingos; pavyzdžiui, mano pirmtakas ir mokytojas, jau būdamas *Magister Ludi* ir senas žmogus, prašė ir gavo visus metus atostogų savo studijoms archyvuose. Bet jis gavo tas atostogas ne „kurį laiką", bet tiek ir tiek mėnesių, savaičių ir dienų. Tai turėsi ateity visada prisiminti. O dabar aš turiu tau pasiūlymą: vienai ypatingai misijai mums reikalingas žmogus, turintis atsakomybės jausmą, bet dar nežinomas už mūsų sluoksnio ribų.

Uždavinys buvo toks: Mariafelso benediktinų vienuolynas, vienas iš seniausių krašto švietimo židinių, palaikąs draugiškus santykius su Kastalija ir jau kelis dešimtmečius itin palankus Stiklo karoliukų žaidimui, paprašė kuriam laikui atsiųsti jauną mokytoją, kuris paskaitytų Žaidimo įvadą ir padirbėtų su keliais jau daugiau nusimanančiais vienuolyno žaidėjais, ir magistras pasirinko Jozefą Knechtą. Štai kodėl jis buvo taip atsargiai peregzaminuotas, štai kodėl buvo pagreitintas jo priėmimas į Ordiną.

Kai kuriais atžvilgiais jis jautėsi panašiai kaip kadaise gimnazijoje po muzikos magistro vizito. Kad paskyrimas į Mariafelsą yra ypatinga garbė ir pirmas rimtas žingsnis hierarchijos pakopomis, Jozefas vargu ar būtų pagalvojęs, tačiau, dabar jau būdamas įžvalgesnis, aiškiai matė tai iš pasikeitusio komiltonų elgesio su juo. Tiesa, jau kuris laikas jis priklausė pačiam rinktiniam Žaidimo elito būreliui, bet dabar tuo nepaprastu uždaviniu buvo iškeltas prieš visus kaip žmogus, kurį nusižiūrėjo vadovybė ir kuriuo ji ketina pasinaudoti. Nepasakysi, kad vakarykščiai draugai, siekią tų pačių tikslų, būtų nuo jo nusigręžę ar pasidarę atšiaurūs, ne, – tame didžiai aristokratiškame būrelyje visi buvo per daug gerai išauklėti, – bet atsirado tam tikra distancija; vakarykštis draugas poryt galėjo tapti viršininku, ir į tokią gradaciją bei diferenciaciją savitarpio santykiuose šis būrelis reaguodavo be galo jautriai ir mokėjo ją išreikšti.

Išimtis buvo Fricas Teguliarijus, kurį, be Feromontės, leidžiame sau pavadinti ištikimiausiu Jozefo Knechto draugu. Tasai žmogus, dėl savo gabumų galėjęs kopti į aukščiausias viršūnes, bet itin stokojęs sveikatos, pusiausvyros ir pasitikėjimo savimi, buvo Knechto amžiaus, vadinasi, tuo laiku, kai šis buvo priimtas į Ordiną, turėjo kokius trisdešimt ketverius metus. Pirmusyk jiedu susitiko per vieną Stiklo karoliukų žaidimo kursą, ir Knechtas jau tada pajuto, kaip smarkiai linksta prie jo tas tykus ir kiek melancholiškas jaunuolis. Savo intuityviu žmonių pažinimu, kuris, nors ir nesąmoningai, nesvetimas jam buvo jau tada, Knechtas pajuto

ir tos meilės pobūdį: tai buvo draugystė, pasirengusi besąlygiškai atsiduoti ir paklusti, garbinimas, liepsnojantis bemaž religiniu entuziazmu, bet užgožiamas ir tramdomas vidinio taurumo ir vidinio tragizmo nuojautos. Tuomet, dar veikiamas Desinjorio epochos sukrėtimų, pasidaręs jautrus, net nepatiklus, Knechtas nuosekliai ir griežtai šalinosi Teguliarijaus, nors ir jį patį traukė šitas įdomus ir nepaprastas draugas. Kad galėtume jį charakterizuoti, pacituosime puslapį iš Knechto slaptų tarnybinių užrašų, kuriuos jis po daugelio metų rašė vien tik Aukštajai kolegijai informuoti. Ten pasakyta:

„Teguliarijus. Rašančiojo šias eilutes asmeninis draugas. Koiperheime ne kartą pasižymėjęs mokinys, geras klasikinės filologijos žinovas, labai domisi filosofija, studijavo Leibnicą, Bolcianą, vėliau Platoną. Gabiausias, puikiausias stiklo karoliukų žaidėjas, kokį tik aš pažįstu. Tai būtų Apvaizdos skirtas *Magister Ludi*, tik jo charakteris, o dar silpna sveikata visai tam netinka. T. niekad negali būti skiriamas į jokį vadovaujantį, reprezentacinį ar organizacinį postą, tai būtų nelaimė ir jam, ir tarnybai. Jo liguistumas fiziškai reiškiasi depresijos būsenomis, nemigos periodais ir nerviniais skausmais, o psichiškai – kai kada melancholija, smarkiu vienatvės poreikiu, pareigos ir atsakomybės baime, turbūt ir mintimis apie savižudybę. Tas toks didelis ligonis, padedamas meditacijos ir griežtos autodisciplinos, taip puikiai laikosi, jog daugumas aplinkinių nė numanyt nenumano, kaip sunkiai jis kenčia, ir tik pastebi nepaprastą jo drovumą bei uždarumą. Vadinasi, T., deja, netinka aukštiems postams, bet vis dėlto *Vicus Lusorum* jis yra tikras perlas, stačiai nepakeičiamas lobis. Mūsų Žaidimo techniką yra taip įvaldęs, kaip didelis muzikantas savo instrumentą, iškart atspėja subtiliausius niuansus ir taip pat yra labai nepeiktinas mokytojas. Neišmanau, kaip galėčiau be jo apsieiti aukštesniuose ir aukščiausiuose pakartotiniuose kursuose – žemesniems man gaila jo jėgų; kaip jis analizuoja bandomąsias jaunuolių partijas, niekad jų nesutrikdydamas, kaip atskleidžia jų triukus, neklysdamas pamato ir iškelia aikštėn visus mėgdžiojamus arba grynai dekoratyvinius sprendimus, kaip gerai sumanytoje, bet dar nedrą-

sioje ir prastai sukomponuotoje partijoje suranda klaidų šaltinius ir pademonstruoja juos kaip puikiausius anatominius preparatus, – tai stačiai neįtikėtina. Tas nepaperkamas įžvalgumas analizuojant ir koreguojant partijas visų pirma ir nulemia mokinių ir kolegų pagarbą, kuri šiaip dėl netvirto ir nepastovaus, drovaus bei baikštaus elgesio būtų labai abejotina. Savo žodžius apie T., kaip stiklo karoliukų žaidėjo, neprilygstamą genialumą norėčiau pailiustruoti vienu pavyzdžiu. Mudviejų draugystės pradžioje, kai technikos atžvilgiu kursuose mudu jau ne per daug begalėjome išmokti, kažkokią nepaprasto pasitikėjimo valandą jis leido man pažvelgti į kelias partijas, kurias tada buvo sukomponavęs. Vos tik pažvelgęs, pamačiau, kokios jos puikios, kokios naujoviškos, kokio originalaus stiliaus, išsiprašiau, kad užfiksuotas schemas duotų man pastudijuoti, ir įsitikinau, kad tos Žaidimo kompozicijos – tikri poezijos kūriniai, tokie nuostabūs ir saviti dalykai, jog negaliu jų čia nutylėti. Šios partijos buvo mažutės dramos, bemaž gryni monologai, ir nelyginant tobulas autoportretas atspindėjo individualų, liguistą ir sykiu genialų jų autoriaus dvasinį gyvenimą. Čia ne tik buvo dialektiškai derinamos ir ginčijosi tarpusavy įvairios temos bei temų grupės, kuriomis rėmėsi partija ir kurių seka bei priešprieša buvo itin sąmojinga, bet priešingų balsų sintezė ir harmonizavimas buvo sprendžiamas ne įprastu klasikiniu būdu; tas harmonizavimas veikiau vis lūžinėjo ir kiekvieną sykį, tartum pavargęs ir vilties netekęs, stabčiojo prieš atomazgą, nuaidėdamas neišspręstu klausimu ir abejone. Dėl to šitos partijos įgijo ne tik jaudinamą ir, mano išmanymu, ligi šiol niekieno nepasiektą chromatizmą, bet ir išreiškė tragišką abejonę ir išsižadėjimą, vaizdingai konstatavo, kokios abejotinos bet kokios dvasios pastangos. Sykiu savo dvasingumu, taip pat ir Žaidimo technikos kaligrafija bei tobulumu buvo tokios nepaprastai gražios, jog, žiūrėdamas į jas, galėjai apsiverkti. Kiekvienas iš tų žaidimų taip nuoširdžiai ir rimtai siekė sprendimo ir pagaliau su tokia tauria rezignacija jo atsižadėjo, jog tai virto tobula elegija apie laikinumą, slypintį kiekviename grožyje, ir apie problemiškumą, galų gale būdingą visiems aukštiesiems dvasiniams tikslams.

*Item** Teguliarijų, jeigu jam skirta pergyventi mane arba mano tarnybos laiką, rekomenduoju kaip be galo trapų, brangų, bet visada pavojų tykomą lobį. Jam reikia duoti kuo daugiau laisvės, jo patarimų reikia klausytis visais svarbiais Žaidimo klausimais. Tačiau niekad negalima jam pavesti savarankiškai vadovauti mokiniams".

Šis savotiškas žmogus ilgainiui iš tikrųjų tapo Knechto bičiuliu. Jis buvo tiesiog graudžiai atsidavęs Knechtui, žavėjosi ne tik bičiulio dvasingumu, bet ir kažkokiu valdingumu, ir daug kas iš to, ką mes žinome apie Knechtą, yra jo perduota. Mažame jaunųjų stiklo karoliukų žaidėjų būrelyje jis buvo galbūt vienintelis, kuris nepavydėjo draugui skirto uždavinio, ir vienintelis, kuriam Knechto išvažiavimas reiškė tokį didelį, bemaž nepakeičiamą skausmą ir nuostolį.

Pats Jozefas, įveikęs tam tikrą baimę, kad taip staiga neteko mylimos laisvės, į naują savo būklę pažiūrėjo su džiaugsmu, pajuto norą pakeliauti, norą imtis veiklos ir susidomėjimą svetimu pasauliu, į kurį buvo siunčiamas. Beje, jaunasis Ordino brolis nebuvo taip paprastai išleistas į Mariafelsą; pirmiausia jis buvo trim savaitėms įkištas į „policiją". Taip studentai garbstė mažutį Auklėjimo kolegijos aparato skyrių, kurį būtų galima pavadinti politiniu departamentu arba net užsienio reikalų ministerija, jeigu tas vardas nebūtų per daug skambus tokiam mažam dalykui. Čia Knechtui buvo išdėstytos taisyklės, kaip Ordino brolis turi elgtis išoriniame pasaulyje, ir ponas Diubua, to skyriaus viršininkas, beveik kasdien jam pats skirdavo po visą valandą. Mat tam sąžiningam vyrui atrodė rizikinga skirti tokį uždavinį dar neišbandytam ir pasaulio visiškai nepažįstančiam žmogui; jis nė neslėpė, kad nepritaria Žaidimo magistro sprendimui, ir itin stengėsi maloniai bei rūpestingai išaiškinti jaunajam Ordino broliui, kokie pavojai jo tyko pasaulyje ir kaip reikia jiems atsispirti. Ir pono Diubua tėviškas rūpestingumas bei nuoširdumas taip laimingai sutapo su jaunojo vyro pasirengimu išklausyti visų patarimų, jog, bedėsty-

* Taip pat (*lot.*).

damas bendravimo su pasauliu taisykles, tomis valandomis mokytojas iš tikrųjų pamilo Jozefą Knechtą ir pagaliau ramiai ir su visišku pasitikėjimu išleido į tą misiją. Jis net pamėgino – veikiau iš prielankumo, negu dėl politinių sumetimų, – pats duoti Jozefui Knechtui lyg papildomą užduotį. Ponas Diubua, kaip vienas iš nedaugelio Kastalijos „politikų", buvo narys tos labai mažutės grupės valdininkų, kurių mintys ir studijos daugiausia sukosi apie Kastalijos teisinę ir ekonominę būklę valstybėje, jos santykius su išoriniu pasauliu ir priklausomybę nuo jo. Daugumas kastaliečių, tiek valdininkų, tiek mokslininkų bei studentų, gyveno savo Pedagoginėje provincijoje ir savo Ordine kaip stabiliame, amžiname ir savaime suprantamame pasaulyje, apie kurį jie, be abejo, žinojo, jog jis ne visada egzistavo, jog jis kažkada atsirado, atsirado pamažu, didžiausių negandų laikais, per sunkias kovas, atsirado karingosios epochos pabaigoje lygiai taip pat iš dvasios žmonių asketinio bei herojinio sąmoningumo ir pastangų, kaip ir iš didžiulio išvargusių, krauju paplūdusių ir apleistų tautų poreikio susilaukti tvarkos, normos, proto, įstatymo ir saiko. Jie tą žinojo ir taip pat žinojo, kokios visų pasaulio ordinų ir „provincijų" funkcijos: atsisakyti valdymo ir konkurencijos, užtat laiduoti, kad visų saitų ir įstatymų dvasiniai pamatai būtų pastovūs ir ilgai tvertų. O kad tokia tvarka toli gražu nėra savaime suprantama, kad jos prielaida – tam tikra pasaulio ir dvasios harmonija, kurią sudrumsti visada galima, kad pasaulio istorija, apskritai kalbant, anaiptol nesiekia ir neremia to, kas pageidaujama, protinga ir gražu, bet daugių daugiausia kada ne kada pakenčia tatai kaip išimtį, – šito jie nežinojo, ir bemaž nė vienas kastalietis iš esmės net nejuto, kad jų kastališka egzistencija turi ir slaptos problematikos, bet paliko tai nedaugeliui politinių galvų, kurių viena buvo ponas Diubua. Iš Diubua, laimėjęs pasitikėjimą, Knechtas gavo įvadinių žinių apie Kastalijos politinius pamatus, kurios iš pradžių jam pasirodė atstumiančios ir neįdomios kaip ir daugumui jo Ordino brolių, bet netrukus pažadino atmintyje kadaise Desinjoriui išsprūdusią pastabą apie pavojus, gresiančius Kastalijai, drauge su ja atgaivino ir tariamai seniai įveiktą ir pamirštą kartų prieskonį, paliktą jo jau-

nystės laikų disputų su Pliniju, o paskui staiga pasidarė nepaprastai svarbios ir virto pakopa jo kelyje į pabudimą.

Baigiantis paskutiniam susitikimui, Diubua jam pasakė:

– Manau, kad dabar galiu išleisti tave į kelionę. Griežtai laikykis uždavinio, kurį tau paskyrė garbingasis *Magister Ludi,* ir nepamiršk elgesio taisyklių, kurias mes tau išdėstėme. Man buvo malonu tau padėti; pamatysi, kad trys savaitės, kurias mes tave čia išlaikėme, nenuėjo perniek. O jeigu tu kada panorėtum įrodyti savo pasitenkinimą mano informacija ir mudviejų pažintimi, tai pasakysiu tau, kaip tai padaryti. Tu nuvažiuosi į benediktinų vienuolyną, ir jei ten kurį laiką pasiliksi bei įgysi šventųjų tėvų pasitikėjimą, šitų garbingų ponų ir jų svečių būryje, galimas daiktas, išgirsi ir politinių kalbų bei pajusi politines nuotaikas. Jeigu tu, radęs progą, man apie tai praneštum, būčiau dėkingas. Suprask mane gerai: anaiptol nežiūrėk į save kaip į kokį šnipą ir nepiktnaudžiauk pasitikėjimu, kurį parodys tau *patres**. Nesiųsk man pranešimų, kurių neleis tau siųsti sąžinė. Guldau galvą, kad su tavo atsiųsta informacija susipažinsime ir ja naudosimės tik mūsų Ordino ir Kastalijos interesais. Mes nesame tikri politikai ir neturime jokios valdžios, bet mes irgi priklausome nuo pasaulio, kuris yra reikalingas mūsų arba mus pakenčia. Tam tikromis aplinkybėmis mums gali būti naudinga sužinoti, kad toks ir toks valstybės vyras sustoja vienuolyne, kad kalbama apie popiežiaus ligą, kad į būsimųjų kardinolų sąrašą įtraukiami nauji kandidatai. Mes nepriklausome nuo tavo pranešimų, mes turime visokių šaltinių, bet įgyti dar vieną, nors ir mažutį, mums nepakenks. Dabar eik, šiandien neprašau tavęs aiškiai atsakyti į mano pasiūlymą. Apie nieką daugiau negalvok, tik apie tai, kaip geriau atlikti skirtą uždavinį ir padaryti mums garbę prieš šventuosius tėvus. Laimingos kelionės!

„Permainų knygoje", kurią prieš kelionę užklausė, atlikęs ceremoniją su kraujažolės stiebeliais, Knechtas aptiko ženklą „Liu", reiškiantį „Keliauninkas", ir ištarmę: „Nuo mažmožio į sėkmę.

* Tėvai *(lot.).*

Keliauninkui išganingas atkaklumas". Susiieškojo šešetuką antroje vietoje ir, atsiskleidęs knygą, rado išaiškinimą:

Keliauninkas ateina į pastogę.
Visą turtą nešasi su savimi.
Jaunas tarnas atkakliai siekia jo prielankumo.

Atsisveikino Knechtas su visais giedra nuotaika, tik paskutinis pasikalbėjimas su Teguliarijum buvo abiem sunkus tvirtybės išbandymas. Fricas suėmė save į nagą ir, dėdamasis santūrus, tarytum sustingo; išvažiavus bičiuliui, jis neteko geriausia, ką tik turėjo. Knechto charakteris nepripažino tokio aistringo ir išimtinio prisirišimo prie vienui vieno bičiulio, prireikus jis galėjo apsieiti ir be jokio bičiulio arba savo simpatijos šilumą nesivaržydamas nukreipti į naujus objektus ir žmones. Tas atsisveikinimas Knechtui nebuvo nepaprastas nuostolis, bet jau tada jis pakankamai gerai pažino bičiulį, žinojo, koks sukrėtimas ir išbandymas jam yra šis išsiskyrimas, ir labai nerimavo. Knechtas ne sykį susirūpinęs galvojo apie šią draugystę, kartą net kalbėjosi apie ją su muzikos magistru ir ligi tam tikro laipsnio išmoko objektyviai ir kritiškai žiūrėti į savo išgyvenimus bei jausmus. Kartu jis suvokė, kad, po teisybei, ne didelis Teguliarijaus talentas ar bent ne vien jis traukė jį ir žadino lyg kokią aistrą, bet kaip tik šito talento ryšys su tokiais žymiais trūkumais, su tokiu didžiu trapumu, ir kad šitokia vienašališka ir išimtinė Teguliarijaus meilė jam turi ne tik gražų, bet ir pavojingą žavesį bei aspektą, būtent – pagundą leisti, kad silpnesnis jėgomis, bet ne meile žmogus pajustų tavo galią. Toje draugystėje Knechtas laikė savo pareiga būti didžiai santūriam ir tvardytis. Kad ir kaip Knechtas mėgo Teguliarijų, vis dėlto šis nebūtų buvęs per daug reikšmingas jo gyvenime, jeigu draugystė su šiuo gležnu žmogum, užburtu gerokai stipresnio ir valingesnio bičiulio, nebūtų Jozefui parodžiusi, koks jis pats patrauklus daugeliui kitų žmonių ir kokią galią jiems turi. Knechtas išmoko justi, jog tam tikra dalis tos galios patraukti kitus ir daryti kitiems įtaką gerokai būdinga mokytojo bei auklėtojo talentui ir kad ji slepia ne vieną pavojų ir užkrauna atsakomybę. Juk Teguliarijus

buvo tik vienas iš daugelio, Knechtas matė, kiek įsiteikiamų žvilgsnių į jį įsmigę. Kartu pastaraisiais metais jis vis aiškiau ir sąmoningiau juto, kokia įtempta atmosfera jį gaubia Žaidimo miestelyje. Ten jis priklausė oficialiai neegzistuojančiam, bet labai aiškiai aprėžtam būriui arba luomui griežčiausiai atrinktų Stiklo karoliukų žaidimo kandidatų ir repetentų būriui, iš kurio, tiesa, vienas kitas būdavo pakviečiamas padėti magistrui, archyvarui arba patalkinti Žaidimo kursuose, bet nė vienas nebūdavo skiriamas žemesniu ar vidutiniu valdininku ir mokytoju; tai buvo rezervas vadovų postams užimti. Čia kits kitą visi pažino labai gerai, pernelyg gerai, čia beveik niekad neklydo, spręsdami apie kits kito gabumus, charakterį ir laimėjimus. Ir kaip tik todėl, kad čia, tarp tų Žaidimo studijų repetentų ir kandidatų į aukštesnius postus, kiekvienas buvo didesnių nei vidutinių ir žymių gabumų, kiekvienas turėjo puikių laimėjimų, daugybę žinių, gražių atsiliepimų, kaip tik todėl itin svarbus ir atidžiai stebimas vaidmuo teko tiems charakterio bruožams, kurie suformuoja būsimąjį vadą, sėkmės lydimą žmogų. Ambicijos, gerų manierų, ūgio arba gražios išorės pliusai ar minusai, žavumo, poveikio jaunesniesiems ir Kolegijai arba tiesiog mandagumo mažučiai pliusai ar minusai – visa tai čia labai daug svėrė ir galėjo nulemti konkurentų varžybas. Kaip Fricas Teguliarijus priklausė tam būriui tik kaip pašalietis, kaip pakenčiamas, bet arti neprisileidžiamas svečias, nes aiškiai neturėjo valdovo gabumų, taip Knechtas buvo paties glaudžiausio būrelio narys. Jaunimą prie jo traukė ir gerbėjus jam telkė žvalumas ir dar visai jaunuoliška žava, pažiūrėti neprieinama aistroms, nepaperkama ir kartu vaikiškai neatsakinga, – žodžiu, tam tikras nekaltumas. O viršininkams jis patiko antrąja to nekaltumo puse: beveik visiška ambicijos ir karjerizmo stoka.

Pastaruoju metu pats jaunasis vyras suvokė savo asmenybės poveikį pirmiausia apačiai, o paskui palengva ir viršui, ir kai jis iš šios pabudusio žmogaus pozicijos atsigręžė atgal, tai pamatė, kad abi linijos nuo pat vaikystės eina per jo gyvenimą ir jį formuoja: įsiteikianti bičiulystė, kurią jam dovanojo draugai ir jaunesnieji moksleiviai, ir palankus atidumas, su kuriuo į jį žiūrėjo daugelis

viršininkų. Pasitaikydavo ir išimčių, kaip, sakysim, rektoriaus Cbindeno atvejis, bet užtat ir tokių išskyrimo ženklų, kaip muzikos magistro, o pastaruoju metu pono Diubua ir net Žaidimo magistro palankumas. Viskas buvo aišku, ir vis dėlto Knechtas to niekad nenorėjo pastebėti ir pripažinti. Tai buvo jam skirtas kelias: tarytum savaime ir be jokių pastangų visur patekti į elitą, susirasti garbinančių bičiulių ir aukštų globėjų; tai buvo jo kelias: nesustoti hierarchijos papėdėje, bet visados kilti į jos viršūnę ir skaisčią šviesą, kuri ją gaubia. Jis nebus valdinys, nebus privatus mokslininkas, jis bus valdovas. Kad Knechtas tai pastebėjo vėliau už kitus, esančius toje pat padėtyje, – tai tik dar pridėjo jam žavos, sustiprino tą nekaltumo atspalvį. O kodėl jis tai pastebėjo taip vėlai, taip nenoromis? Ogi todėl, kad viso šito nė siekti nesiekė, nė norėt nenorėjo, todėl, kad valdyti nebuvo jo poreikis, įsakinėti neteikė jam jokio malonumo, todėl, kad jis daug labiau troško kontempliatyvaus, o ne aktyvaus gyvenimo ir būtų buvęs patenkintas, galėdamas dar keletą metų, jei ne visą gyvenimą, likti nepastebėtu studentu, smalsiu ir pagarbiu piligrimu, keliaujančiu per praeities šventoves, muzikos katedras, mitologijos, kalbų ir idėjų sodus ir girias. Dabar, nepermaldaujamai stumiamas į *vita activa**, daug stipriau negu ligi šiol pajuto, kokios įtemptos ambicijų varžybos vyksta jo aplinkoje, pajuto, kad jo nekaltumui gresia pavojus, kad to nekaltumo jau nebepavyks išlaikyti. Knechtas pamatė, jog to, kas jam prieš jo paties valią nuskirta ir nustatyta, dabar reikia norėti, jog reikia tai pripažinti, idant sugebėtum įveikti nelaisvės jausmą ir prarastos paskutinių dešimties metų laisvės ilgesį, o kadangi širdyje dar nebuvo tam kaip reikiant pasirengęs, tai laikinas atsisveikinimas su Valdcele bei Provincija ir kelionė į pasaulį pasirodė jau kaip koks išganymas.

Mariafelso vienuolynas per daugelį savo egzistavimo amžių pasidarė neatskiriamas nuo Vakarų istorijos, formavo ją ir kentėjo nuo jos, išgyveno klestėjimo epochas, smukimus, atgimimus ir naujus nuopuolius ir kai kuriais laikais garsėjo ir žadino nuostabą

* Aktyvų gyvenimą *(lot.)*.

įvairiose srityse. Kadaise įkopęs į scholastinio mokytumo ir disputų meno viršūnes ir dar šiandien tebesaugąs milžinišką viduramžių teologijos biblioteką, iškentėjęs sunykimo ir inertiškumo laikus, vienuolynas suspindo nauja šlove, šįsyk dėl savo muzikinės kultūros, dėl išliaupsinto choro, dėl mišių ir oratorijų, kurias parašė ir atliko šventieji tėvai; nuo tų dienų jis tebeturėjo gražias muzikines tradicijas, pustuzinį riešutmedžio skrynių, prikrautų muzikinių rankraščių, ir puikiausius visame krašte vargonus. Paskui atėjo vienuolyno politinis periodas, jis taip pat paliko tam tikrų tradicijų ir įgūdžių. Tais laikais, kai siautėjo karų sukelta žvėrybė, Mariafelsas ne sykį buvo pasidaręs atsikvošėjimo ir proto salele, kurioje geresnės susivaidijusių šalių galvos ieškojo kontaktų ir tyrinėjo galimus susitarimo būdus, o kartą – tai buvo paskutinis jo istorijos apogėjus – Mariafelsas tapo vieta, kurioje buvo pasirašyta taika, laikinai numalšinusi tautų ilgesį. Kai paskui stojosi nauji laikai ir buvo įkurta Kastalija, vienuolynas užėmė lūkuriuojamą, net priešingą poziciją, veikiausiai pirma atsiklausęs Romos. Auklėjimo kolegijos prašymas leisti vienam iš mokslininkų kurį laiką pastudijuoti vienuolyno scholastikos bibliotekoje buvo mandagiai atmestas, kaip ir kvietimas atsiųsti atstovą į muzikos istorikų suvažiavimą. Tik tada, kai vienuolynui stojo vadovauti abatas Pijus, kuris, tiesa, jau senyvo amžiaus sulaukęs, ėmė gyvai domėtis Stiklo karoliukų žaidimu, prasidėjo bendravimas ir mainai, ir nuo to laiko užsimezgė kad ir ne per gyviausi, bet draugiški santykiai. Vyko knygų mainai, svetingai būdavo priimami abiejų pusių atstovai; ir Knechto globėjas, muzikos magistras, jaunystės metais kelias savaites viešėjo Mariafelse, kopijavo natų rankraščius ir griežė garsiaisiais vargonais. Knechtas tai žinojo ir džiaugėsi, kad gaus pabūti toje vietoje, apie kurią su džiaugsmu pasakodavo garbusis globėjas.

Visai netikėtai Mariafelse Knechtas buvo priimtas taip pagarbiai ir mandagiai, kad bemaž sutriko. Juk pirmą sykį Kastalija neribotam laikui siuntė į vienuolyną Žaidimo mokytoją, elito atstovą. Ponas Diubua jam įkalė, kad jis, ypač iš pradžių, žiūrėtų į save ne kaip į asmenį, o tiktai kaip į Kastalijos atstovą, ir tiek į

visus komplimentus, tiek į šaltumą reaguotų vien kaip pasiuntinys; tas ir pagelbėjo jam įveikti pradinį sumišimą. Jozefas nugalėjo nejaukumą ir baugštumą, šiokį tokį jaudinimąsi pirmomis naktimis, kai miegas jam nelabai lindo, o kadangi abatas Gervazijus rodė geraširdiškumą ir džiugų palankumą, greitai apsiprato naujoje aplinkoje. Akį jam glostė gaivus ir galingas kraštovaizdis – rūstus kalnų kraštovaizdis su stačiomis uolomis ir protarpiais žaliuojančiomis vešliomis pievomis, kuriose ganėsi aibė puikių galvijų; jį džiugino tvirti ir erdvūs seni pastatai, į kuriuos žiūrėdamas galėjai perskaityti daugelio amžių istoriją, jam patiko gražus, paprastas ir patogus dviejų kambarių butas ilgo svečių fligelio antrajame aukšte, kuriame jis buvo įkurdintas; jam pamėgo vaikščioti ir dairytis po tą įspūdingą mažytę valstybę su dviem bažnyčiom, galerijom, archyvu, biblioteka, abato būstu, keliais kiemais, didžiuliais tvartais, pilnais nupenėtų galvijų, trykštančiais fontanais, milžiniškais skliautuotais vyno ir vaisių rūsiais, dviem refektorijais, garsiąja kapitulos sale, rūpestingai prižiūrimais sodais, taip pat kubilių, kurpių, siuvėjų, kalvių ir kitų brolių amatininkų dirbtuvėmis, kurios, išsidėsčiusios aplink didžiausią kiemą, sudarė nedidelį kaimą. Netrukus Knechtas gavo teisę lankyti biblioteką, vargonininkas parodė jam puikiuosius vargonus ir leido jais pagriežti ir ne mažiau jį masino natų skrynios, kur, kaip jis žinojo, jo laukė krūvos neskelbtų, iš dalies apskritai nežinomų ankstesnių epochų muzikinių rankraščių.

Rodės, niekam vienuolyne per daug nerūpi, kada jis pradės eiti savo oficialias pareigas; praslinko ne dienos, bet kelios savaitės, kol vadovybė rimtai susidomėjo, ko jis čia sėdi. Tiesa, iš pat pirmųjų dienų kai kurie *patres*, o ypač pats abatas, mielai pasikalbėdavo su Jozefu apie Stiklo karoliukų žaidimą, bet apie paskaitas ar šiaip apie kokią sistemingą veiklą šnekos dar nebuvo. Ir šiaip įsižiūrėjęs į vienuolių elgesį, gyvenimo stilių ir bendravimo toną, Knechtas pastebėjo ligi šiol jam nepažįstamą tempą, tam tikrą orų lėtumą, neišsenkamą ir geraširdišką kantrybę, būdingą visiems šventiesiems tėvams, net ir tiems, kurie, rodės, anaiptol nepasižymėjo flegmatizmu. Tokia buvo jų ordino dvasia, taip tūkstantį

su viršum metų alsavo senai sena, privilegijuota, šimtus kartų laimėje ir negandose išbandyta tvarka ir bendruomenė, su kuria visi jie sutapę, kaip kiekviena bitė yra sutapusi su savo avilio dalia ir klotimi, miega jo miegu, kenčia jo kančias, dreba jo drebuliu. Palyginti su Kastalija, benediktinų gyvenimo stilius iš pirmo žvilgsnio atrodė ne toks dvasingas, ne toks gyvas ir įtemptas, ne toks aktyvus, užtat ramesnis, ne taip veikiamas pašalinių įtakų, senesnis, geriau išbandytas, sakytum, čia valdė dvasia ir prasmė, jau kadžių kadai vėl pavirtusios prigimtimi. Smalsiai ir labai susidomėjęs, taip pat ir labai stebėdamasis Knechtas pasinėrė į šį vienuolyno gyvenimą, kuris tais laikais, kai Kastalija dar neegzistavo, buvo jau bemaž toks pat kaip šiandien ir turėjo pusantro tūkstančio metų istoriją ir kuris taip atitiko kontempliacinę Knechto prigimties pusę. Knechtas buvo svečias, visų gerbiamas, gerbiamas net labiau, negu pats galėjo tikėtis ir buvo vertas, bet jis aiškiai juto: tai tik forma ir paprotys, ta pagarba reiškiama ne jam ar Kastalijos ir Žaidimo dvasiai; tai tik majestotiškas senos didžios galybės mandagumas, rodomas jaunesnei. Tokiam priėmimui Knechtas buvo pasirengęs tik iš dalies ir po kurio laiko, kad ir kaip patogiai gyvendamas Mariafelse, pasijuto taip netvirtai, jog savo valdžią paprašė smulkesnių instrukcijų, kaip elgtis toliau. Pats *Magister Ludi* atrašė jam trumpą laišką. „Negailėk laiko, – buvo sakoma jame, – tenykščiam gyvenimui studijuoti. Išnaudok savo dienas, mokykis, stenkis įtikti ir būti naudingas, jeigu tas įmanoma tenai, bet nebūk įkyrus, niekad neparodyk, kad labiau nekantrauji, labiau skubi už savo šeimininkus. Net jeigu jie kiaurus metus taip elgsis su tavim, tarytum tu pirma dieną viešėtum jų namuose, ramiai sutik su tuo ir laikykis taip, lyg tau būtų vis tiek, ar čia užtruksi dvejus ar dešimt metų viršaus. Žiūrėk į tai kaip į kantrybės varžybas. Nepamiršk meditacijos! Jei laisvalaikis tau per daug prailgs, kasdien kelias valandas, ne daugiau kaip keturias, skirk kokiam nors reguliariam darbui, sakysim, studijuok ar perrašinėk rankraščius. Bet nesudaryk įspūdžio, kad dirbi, turėk laiko kiekvienam, kuris panorės su tavimi pašnekučiuoti".

Knechtas taip ir padarė ir greitai pasijuto laisviau. Ligi šiol jis

pernelyg suko galvą, kaip geriau atlikti skirtą uždavinį, paskaityti kursą Stiklo karoliukų žaidimo mėgėjams, juk toks ir buvo formalus jo čionykštės misijos tikslas, tuo tarpu vienuoliai daugiau elgėsi su juo kaip su draugiškos valstybės pasiuntiniu, kuriam reikia palaikyti gerą nuotaiką. O kai galų gale abatas Gervazijus prisiminė šias paskaitas ir pirmiausia jį suvedė su keliais tėvais, kurie jau buvo susipažinę su Stiklo karoliukų žaidimo meno pradmenimis ir kuriems Knechtas dabar turėjo išdėstyti tolesnį kursą, jį nustebino ir iš pradžių smarkiai nuvylė, kad, kaip paaiškėjo, šio tauraus Žaidimo kultūra toje svetingoje vietoje tėra labai paviršutiniška ir diletantiška ir kad, kaip atrodo, čia tenkintasi itin kukliomis žiniomis apie jį. Tai supratęs, Knechtas pamažu suprato ir kitką: jis čia atsiųstas anaiptol ne pakelti Stiklo karoliukų žaidimo meno ir jo kultūros vienuolyne. Uždavinys šiek tiek pagausinti kelių į Žaidimą linkusių tėvų elementarias žinias ir suteikti jiems pasitenkinimo kukliais sportiniais laimėjimais buvo lengvas, pernelyg lengvas, ir jį būtų atlikęs bet kuris kitas Žaidimo kandidatas, net anaiptol nepriklausąs elitui. Taigi šios pamokos negalėjo būti tikrasis jo misijos tikslas. Knechtas pradėjo suprasti, kad veikiausiai jis čia atsiųstas ne tiek mokyti, kiek mokytis.

Beje, kaip tik tuo metu, kai Jozefas tarėsi tai perpratęs, jo autoritetas vienuolyne staiga padidėjo, o drauge sustiprėjo ir pasitikėjimas savimi, nes kartais, nepaisydamas šių gastrolių malonumų ir patogumų, į savo viešnagę jis ėmė žiūrėti bemaž kaip į bausmę. Bet šit vieną gražią dieną Knechtas, kalbėdamasis su abatu, nejučiomis užsiminė apie kinų „Ičing", abatas sukluso, pasiteiravo vieno kito dalyko, ir netikėtai pamatęs, kad jo svečias taip nutuokia apie kinų kalbą ir „Permainų knygą", negalėjo paslėpti džiaugsmo. Gervazijus jautė potraukį prie „Ičing", ir nors nemokėjo kinų kalbos, o jo žinios apie orakulų knygą ir kitas kinų paslaptis buvo tokios pat paviršutiniškos, kokiomis, regis, tenkinosi tuometiniai šio vienuolyno gyventojai bemaž visuose savo moksliniuose interesuose, vis dėlto galėjai pastebėti, kad protingas ir palyginti su savo svečiu toks prityręs ir pasaulį pažįstąs vyras iš tikrųjų turi šiokią tokią nuovoką apie senovės kinų valstybės ir

gyvenimo išmintį. Pokalbis nepaprastai pagyvėjo, pirmą sykį ištirpo gryno mandagumo padiktuotų svečio ir šeimininko santykių ledas, ir galų gale Knechtas buvo paprašytas du kartus per savaitę skaityti garbiajam abatui paskaitas apie „Ičing".

Kai Jozefo santykiai su abatu ir šeimininku pagyvėjo ir pasidarė efektyvesni, kai kolegiška draugystė su vargonininku sustiprėjo ir kai jis palengva apsiprato toje dvasinėje valstybėlėje, kurioje gyveno, pradėjo pildytis ir pažadai orakulo, kurio Knechtas atsiklausė, prieš išvažiuodamas iš Kastalijos. Jam, keliauninkui, atsinešančiam su savimi visą savo turtą, buvo žadėta ne tik pastogė, bet ir kad „jaunas tarnas atkakliai sieks jo prielankumo". Į tą aplinkybę, kad pranašystė ėmė pildytis, keliauninkas turėjo žiūrėti kaip į gerą ženklą, kaip į ženklą, kad jis iš tiesų „visą savo turtą nešasi su savimi", kad ir toli nuo mokyklų, mokytojų, draugų, globėjų bei pagalbininkų, toli nuo mielos, maitinančios ir skatinančios Kastalijos atmosferos, jis nešiojasi savyje dvasią ir jėgas, kurių padedamas žengia į aktyvų ir vertingą gyvenimą. Žadėtasis „jaunas tarnas" atsirado klieriko Antono pavidalu, ir nors tas jaunas vyras pats nesuvaidino jokio vaidmens Knechto gyvenime, vis dėlto pirmuoju viešnagės vienuolyne metu, kai Jozefą trikdė keistai prieštaringos nuotaikos, jis reiškė lyg kokį nurodymą, buvo lyg koks naujų ir didesnių dalykų pranašas, ateities įvykių skelbėjas. Antonas, tykus, bet iš pažiūros karštas ir talentingas jaunuolis, jau bemaž pasirengęs priimti vienuolio šventimus, dažnokai pasimaišydavo po akių stiklo karoliukų žaidėjui, kurio kilmė ir menas jam atrodė tokie paslaptingi, tuo tarpu būrelis kitų klierikų, gyvenąs atskirame ir svečiui neprieinamame fligelyje, Knechtui buvo bemaž nepažįstamas ir aiškiai nuo jo saugomas. Klausyti Žaidimo kurso jam nebuvo leidžiama. O tas Antonas keliskart per savaitę patalkindavo bibliotekoje; čia jis sutiko Knechtą, kada ne kada jiedu sušnekdavo, ir Knechtas vis labiau ir labiau ėmė pastebėti, kad šis jaunas vyras tamsiomis degančiomis akimis po tankiais juodais antakiais liepsnoja jam ta svajinga ir paslaugia jaunuolio ir mokinio dievinamąja meile, su kuria jis ne sykį buvo susidūręs ir kurioje, nors ir kiekvieną kartą trokšdamas jos išvengti, įžiūrėjo

gyvą ir svarbų Ordino gyvenimo elementą. Čia, vienuolyne, Knechtas pasiryžo būti dvigubai santūresnis; jam būtų atrodęs tiesiog nusižengimas svetingumui, jeigu būtų sumanęs daryti įtaką jaunuoliui, dar nebaigusiam dvasinių mokslų; be to, Knechtas gerai žinojo, kaip griežtai laikomasi skaistybės įžado, kurį čia visi duoda, ir jam atrodė, kad dėl to vaikiškas įsimylėjimas galėtų pasidaryti dar pavojingesnis. Šiaip ar taip, jis nieku gyvu neturėjo to skatinti ir pagal tai reguliavo savo elgesį.

Bibliotekoje, vienintelėje vietoje, kur Knechtas dažnokai sutikdavo tą Antoną, jis taip pat susipažino su žmogum, kurio iš pradžių vos nepražiopsojo dėl kuklios jo išorės, bet ilgainiui su juo suartėjo ir jį pamilęs su dėkingumu gerbė visą gyvenimą, kaip gerbė gal tik senąjį muzikos magistrą. Tai buvo tėvas Jokūbas, turbūt reikšmingiausias benediktinų ordino istorikas, tada kokių šešių dešimčių metų amžiaus, liesas senyvas žmogus su paukštvanagio galva ant gysloto kaklo ir veidu, kuris, žiūrint iš priekio, atrodė kažkoks negyvas ir užgesęs, ypač dėl to, kad akys retai kada pakildavo, bet kurio profilis su drąsiai išvesta kaktos linija, su giliu grioveliu viršum griežtai nubrėžtos kumpos nusies ir su trumpoku, bet švariu bei maloniu smakru, rodė iškilią ir atkaklią asmenybę. Tas tylus senas žmogus, kuris, beje, geriau susipažinus pasirodė galįs būti net labai temperamentingas, nedidelėje vidinėje bibliotekos patalpoje turėjo savą stalą, amžinai apkrautą knygomis, rankraščiais ir žemėlapiais, ir šiame vienuolyne, saugančiame tokias neįkainojamas knygas, regis, buvo vienintelis iš tiesų rimtai dirbantis mokslininkas. Tarp kitko, kaip tik tas novicijus Antonas nejučiomis atkreipė Jozefo Knechto dėmesį į tėvą Jokūbą. Knechtas jau buvo pastebėjęs, kad tą vidinę bibliotekos patalpą, kurioje stovėjo mokslininko stalas, visi laiko beveik privačiu kabinetu, ir negausūs knygų saugyklos lankytojai tik reikalo spiriami drįsta čia įeiti – ir tai tyliai, pagarbiai, galais pirštų, – nors anaiptol neatrodė, kad ten dirbantis tėvas būtų iš tokių, kuriems lengva sutrukdyti. Žinoma, netrukus ir Knechtas ėmė laikytis šio papročio, ir vien dėl to darbštusis senis ilgokai nepateko į jo stebėjimų akiratį. Bet vieną dieną tėvas Jokūbas paprašė Antoną at-

nešti kelias knygas, ir kai jaunuolis grįžo iš tos vidinės patalpos, Knechtui krito į akis, kad jis stabtelėjo tarpdury ir į mokslininką, nugrimzdusį į darbą prie savo stalo, pažvelgė su svajinga nuostaba bei pagarba, sumišusiomis su švelniu dėmesiu ir pasirengimu padėti, kuriuos kartais doras jaunimas parodo senatvės žilei ir negalei. Iš pradžių Knechtas apsidžiaugė šiuo vaizdu, jau savaime gražiu, be to, rodančiu, kad Antonas iš viso linkęs žavėtis vyresniais nepaprastais žmonėmis ir neįsimylėjęs jų kūniškai. Bet tuoj pat jam kilo mažne ironiška mintis, kurios beveik gėda pasidarė, mintis: kokie prasti mokslo popieriai šiame vienuolyne, jeigu į vienintelį rimtai dirbantį mokslininką jaunimas žiūri su nuostaba nelyginant į neregėtą padarą ar pasakų būtybę. Vis dėlto šis beveik meilus žvilgsnis, kupinas susižavėjimo ir pagarbos, kurį Antonas įsmeigė į senį, paskatino Knechtą atidžiau pažvelgti į mokytąjį vyrą, ir nuo tos dienos vis dažniau ir dažniau mesdamas akį į tą žmogų, jis pastebėjo romėnišką vienuolio profilį ir pamažu įžiūrėjo įvairių bruožų, rodančių nepaprastą tėvo Jokūbo protą ir charakterį. Kad jis yra istorikas ir laikomas geriausiu benediktinų istorijos specialistu, Knechtas jau žinojo.

Vieną gražią dieną tėvas Jokūbas jį užšnekino; jo kalbėsenoje nebuvo nė ženklo atsainios, pabrėžiamai palankios, pabrėžiamai nuotaikios ir šiek tiek mentoriškos intonacijos, kuria, rodės, pasižymėjo Mariafelso stilius. Jis pakvietė Jozefą po mišparų jį aplankyti.

– Nors ir nesu Kastalijos istorijos žinovas, – tarė jis tyliu ir beveik baugščiu balsu, bet nuostabiai aiškiai tardamas žodžius, – ir juo mažiau stiklo karoliukų žaidėjas, bet kadangi dabar, kaip atrodo, tokie skirtingi mūsų ordinai vis labiau ir labiau susidraugauja, nenorėčiau ir aš likti nuošalyje ir pageidaučiau iš jūsų viešnagės pas mus kai kada gauti šiokios tokios naudos. – Jis kalbėjo visai rimtai, tačiau tylus balsas ir senas protingas veidas pernelyg mandagius jo žodžius darė nuostabiai daugiareikšmius: skambėjo jie lyg rimtai, lyg ironiškai, nuolankiai ir kiek pašaipiai, patetiškai ir žaismingai, ir atrodė, lyg matytum, kaip sveikinasi susitikę du šventieji arba Bažnyčios kunigaikščiai, ir stebėtum, kaip jie lanks-

tosi kits kitam be galo ir be krašto, atlieka ilgą, daug kantrybės reikalaujantį ceremonialą. Šis jau iš kinų papročių jam gerai pažįstamas pranašumo ir pašaipos, išminties ir aikštingo ceremoningumo mišinys paglostė širdį Jozefui Knechtui, jam atėjo į galvą, kad šitokio tono – juo meistriškai naudojosi ir Žaidimo magistras Tomas – jau senokai nebuvo girdėjęs; su džiaugsmu ir dėkingumu jis priėmė kvietimą. Kai vakare Jozefas nuėjo į nuošalų tėvo Jokūbo būstą tylaus fligelio gale ir stengėsi prisiminti, į kurias duris reikia pasibelsti, nustebęs išgirdo fortepijono muziką. Knechtas pasiklausė. Tai buvo Perselio sonata, skambinama be pretenzijų ir virtuoziškumo, bet griežtai išlaikant taktą ir švariai; nuoširdžiai ir maloniai sklido tyra, iš širdies plaukianti giedra muzika su švelniais trigarsiais, primindama jam Valdcelės laikus, kai tokias pat pjeses su savo bičiuliu Feromonte jis skambindavo įvairiais instrumentais. Knechtas klausėsi su pasigėrėjimu ir laukė, kol pasibaigs sonata, aidinti tylioje koridoriaus prieblandoje taip vienišai ir svajingai, taip drąsiai ir nekaltai, taip vaikiškai ir pranašiai kaip kiekviena gera muzika gūdžiame pasaulio nežade. Jis pasibeldė į duris, tėvas Jokūbas sušuko: „Prašom!" – ir sutiko jį su kukliu orumu; ant nedidelio fortepijono tebedegė dvi žvakės. Taip, Knechto klausiamas, atsakė tėvas Jokūbas, kiekvieną vakarą jis skambinąs po pusvalandį, kartais ir po valandą, dienos darbus baigiąs temstant ir, prieš eidamas gulti, neskaitąs ir nerašąs. Jiedu pasikalbėjo apie muziką, apie Perselį, apie Hendelį, apie tai, kaip nuo senų senovės rūpinasi muzika benediktinai, tas tikrai mūzų ordinas, su kurio istorija susipažinti panoro Knechtas. Pokalbis pagyvėjo ir aprėpė daugybę klausimų, senio istorinės žinios pasirodė iš tikrųjų nuostabios, tačiau jis neneigė, kad mažai domėjęsis Kastalijos, kastališkosios minties ir tenykščio Ordino istorija, neslėpė ir kritiškos savo pažiūros į tą Kastaliją, kurios „Ordiną" laikė krikščioniškų kongregacijų mėgdžiojimu, iš esmės šventvagišku mėgdžiojimu, nes Kastalijos Ordinas nesiremiąs jokia religija, jokiu Dievu, jokia Bažnyčia. Knechtas pagarbiai išklausė šią kritiką, bet vis dėlto pažymėjo, kad, be benediktinų ir Romos katalikų nuomonės apie Bažnyčią, Dievą ir religiją, gali-

mos ir egzistavusios dar ir kitokios ir kad negalima nepripažinti nei jų norų bei pastangų tyrumo, nei didelės įtakos dvasiniam gyvenimui.

– Teisybė, – tarė Jokūbas, – be kita ko, jūs turite galvoj protestantus. Jie nepajėgė išlaikyti nei religijos, nei Bažnyčios, bet kai kada parodydavo daug drąsos ir turėjo pavyzdingų vyrų. Keletą savo gyvenimo metų daugiausia studijavau įvairius bandymus sutaikyti kovojančius tarp savęs krikščioniškus tikėjimus ir bažnyčias, ypačiai maždaug 1700 metų epochą, kurioje tokie žmonės, kaip filosofas bei matematikas Leibnicas ir tas keistuolis grafas Cincendorfas stengėsi suvienyti susivaidijusius brolius. Apskritai aštuonioliktas šimtmetis, nors tarpais ir atrodo, kad tada viešpatavusi paviršutiniška ir diletantiška dvasia, dvasinės kultūros atžvilgiu yra nuostabiai įdomus ir dviprasmiškas, ir kaip tik to meto protestantai ne sykį domino mane. Tarp jų aš aptikau didžiai talentingą filologą, mokytoją ir auklėtoją, beje, švabų pietistą, ir galima aiškiai įrodyti jo moralinį poveikį ištisiems dviem šimtams metų... Bet mes nukrypome į kitą sritį, tad grįžkime prie ordinų teisėtumo ir istorinės misijos...

– Ak, ne, – sušuko Jozefas Knechtas, – prašom stabtelėti prie šio mokytojo, apie kurį ką tik užsiminėte. Beveik manau galįs atspėti, kas jis toks.

– Tai atspėkit.

– Pirmiausia pagalvojau apie Frankę iš Halės[10], bet juk pasakėte, kad anas – švabas, ir tada tai ne kas kitas, kaip Johanas Albrechtas Bengelis.

Suskambėjo juokas, mokslininko veidas nušvito iš džiaugsmo.

– Jūs stebinate mane, mielasis, – sušuko jis gyvai. – Iš tikrųjų turėjau galvoj Bengelį. O iš kur jūs apie jį žinote? Nejau nuostabioje jūsų Provincijoje savaime suprantamas daiktas žinoti tokius tolimus ir pamirštus dalykus ir vardus? Būkite tikras: jei išklausinėsite visus mūsų tėvus, mokytojus ir mokinius, o dar ir keletą ankstesnių kartų, niekas nežinos to vardo.

– Kastalijoje taip pat nedaug kas jį žino, o gal ir niekas, be manęs ir dviejų mano bičiulių. Vienu metu aš studijavau aštuo-

nioliktą šimtmetį ir pietizmą grynai privačiu tikslu, ir man krito į akis keli švabų teologai, sužadinę mano nuostabą ir didžią pagarbą, tarp jų ypač tasai Bengelis. Tada jis man pasirodė kaip mokytojo ir jaunimo auklėtojo idealas. Taip buvau susižavėjęs tuo žmogum, jog daviau perfotografuoti jo portretą iš senos knygos ir ilgokai laikiau jį prisismeigęs prie sienos viršum savo rašomojo stalo.

Tėvas Jokūbas vis dar juokėsi.

– Mūsų susitikimas pažymėtas nepaprastu ženklu, – tarė jis. – Juk nuostabu vien tai, kad abu savo studijose susidūrėme su šiuo pamirštu žmogum. Galbūt dar nuostabiau, kad tam švabų protestantui pavyko bemaž tuo pat metu paveikti benediktinų tėvą ir Kastalijos stiklo karoliukų žaidėją. Beje, jūsų Žaidimą aš įsivaizduoju kaip tam tikrą meną, reikalaujantį daug fantazijos, ir neatsistebiu, kad toks blaivaus proto žmogus, kaip Bengelis, galėjo taip jus patraukti.

Dabar ir Knechtas susijuokė patenkintas.

– Ką gi, – tarė jis, – jeigu prisiminsite, kiek metų Bengelis studijavo Apreiškimą Jonui ir kokią sukūrė tos knygos pranašysčių aiškinimo sistemą, tai vis dėlto turėsite sutikti, kad mūsų bičiuliui ne tokia jau svetima buvo ir blaivumo priešybė.

– Tai tiesa, – linksmai sutiko tėvas Jokūbas. – O kaip jūs aiškinate tokius prieštaravimus?

– Jeigu leistumėte man pajuokauti, tai atsakyčiau šitaip: ko Bengeliui stigo ir ko jis karštai, nors ir nesąmoningai, ieškojo bei troško, buvo Stiklo karoliukų žaidimas. Aš jį kaip tik ir priskiriu prie slaptų mūsų Žaidimo pirmtakų ir protėvių.

Jokūbas, vėl surimtėjęs, atsargiai paklausė:

– Drąsoka, kaip man atrodo, kaip tik Bengelį traukti į jūsų Žaidimo genealogiją. O kaip jūs tai pagrįstumėte?

– Tai buvo juokas, bet toks juokas, kurį galima apginti. Dar jaunomis dienomis, prieš pradėdamas didįjį Biblijos tyrinėjimą Bengelis kartą savo draugams papasakojo apie planą sukurti enciklopedinį veikalą, kuriame visa jo meto žinija būtų simetriškai ir sinoptiškai susisteminta ir sutraukta į vieną centrą. O tai ne kas kita, ką ir daro Stiklo karoliukų žaidimas.

– Bet juk tai enciklopedijos idėja, su kuria žaidė visas aštuonioliktas šimtmetis, – sušuko vienuolis.

– Be abejo, – atsakė Jozefas, – tačiau Bengelis stengėsi ne tik sudėlioti greta visas žinijos ir tyrimų sritis, bet ir susieti jų vidinę esmę, sudaryti tam tikrą organinę tvarką, jis ėjo bendro vardiklio ieškojimų keliu. O tai yra viena iš pagrindinių Stiklo karoliukų žaidimo minčių. Pasakysiu dar daugiau, būtent: jei Bengelis būtų turėjęs sistemą, panašią į mūsų Žaidimą, jam, galimas daiktas, nebūtų reikėję tiek klaidžioti perskaičiuojant pranašiškus skaičius ir skelbiant Antikristo atėjimą bei tūkstantmetę viešpatystę. Įvairius gabumus, kurių jis turėjo, Bengeliui ne visai pavyko nukreipti išsvajotąja linkme į bendrą tikslą, ir štai kodėl matematinis jo talentas, kartu su filologo įžvalgumu, sukūrė „laikų sistemą", kurioje keistai susimaišė tikslumas ir fantastika ir kuri pareikalavo iš jo tiekos metų darbo.

– Gerai, kad jūs ne istorikas, – tarė tėvas Jokūbas, – jūs iš tikrųjų esate linkęs pafantazuoti. Bet aš suprantu, ką turite galvoj; pedantas aš esu tik savo specialybėje.

Užsimezgė vaisingas pokalbis, jiedu pažino kits kitą, savotiškai susidraugavo. Mokslininkui pasirodė, jog tai daugiau negu atsitiktinumas arba bent jau ypatingas atsitiktinumas, kad jie abu – jis tarp benediktinų, o tas jaunas vyras savo kastališkame pasaulyje – aptiko tą patį lobį, atrado tą vargšą Viurtembergo vienuolyno mokytoją, tą švelniaširdį ir tvirtą kaip uola, svajingą ir blaivų vyrą; turėjo būti kažko, kas juos abu siejo, jei abu taip smarkiai paveikė toks nepatrauklus magnetas. Ir nuo to vakaro, prasidėjusio Perselio sonata, iš tiesų atsirado tas „kažkas" ir tie saitai. Tėvas Jokūbas mėgavosi pasikeitimu mintimis su tokiu išsimokslinusiu ir tokiu pagauliu protu, to malonumo jis susilaukdavo ne per dažniausiai, o Knechtui bendravimas su istoriku ir prasidėjęs mokymasis iš jo tapo nauja pakopa tame kelyje į pabudimą, kokiu jis laikė savo gyvenimą. Trumpai tariant, tėvo Jokūbo dėka jis susipažino su istorijos mokslu, su istorijos tyrinėjimo ir istoriografijos dėsningumais bei prieštaravimais, be to, tolesniais metais išmoko į dabartį ir savo gyvenimą žiūrėti kaip į istorinę tikrovę.

Jų pokalbiai dažnai pavirsdavo tikrais disputais, antpuoliais ir pasiteisinimais, iš pradžių, tiesa, tėvas Jokūbas rodė didesnį agresyvumą. Juo geriau jis pažino savo jaunojo bičiulio dvasią, juo labiau gailestavo, kad tasai tiek daug žadantis jaunas vyras išaugo be religinio auklėjimo mokyklos ir buvo tariamai išauklėtas intelektualinio bei estetinio dvasingumo atmosferoje. Visa tai, ką jis rado prikišti Knechto mąstysenai, priskyrė „moderniai" kastališkai dvasiai, jos nutolimui nuo tikrovės, jos polinkiui žaisti abstrakcijomis. O ten, kur Knechtas nustebindavo jį nesugadintu, labai artimu jo mąstysenai požiūriu ir samprotavimais, senasis vienuolis triumfuodavo, įsitikinęs, kad jo jaunojo bičiulio sveika prigimtis taip galingai pasipriešino kastališkam auklėjimui. Jozefas į Kastalijos kritiką žiūrėjo labai ramiai, o kai tėvas Jokūbas, jo nuomone, įsikarščiavęs nuvažiuodavo per toli, šaltai atremdavo jo antpuolius. Beje, tarp užgaulių senojo mokslininko pastabų apie Kastaliją pasitaikydavo ir tokių, su kuriomis Jozefas turėdavo iš dalies sutikti, o vienu atveju, viešėdamas Mariafelse, jis smarkiai pakeitė savo nuomonę. Buvo kalbama apie kastališkosios dvasios santykį su visuotine istorija, apie tai, ką tėvas Jokūbas pavadino „visiška istorijos jausmo stoka".

– Jūs, matematikai ir stiklo karoliukų žaidėjai, – sakė jis, – išsidistiliavote savo reikalams visuotinę istoriją, pasidarydami iš jos tik dvasios ir meno istoriją; jūsų istorija yra be kraujo ir be tikrovės; jūs puikiai nusimanote apie lotynų kalbos sakinio struktūros smukimą antrame ar trečiame šimtmetyje, bet neturite jokios nuovokos apie Aleksandrą, Cezarį arba Jėzų Kristų. Jūs elgiatės su visuotine istorija kaip matematikas su matematika, kurioje tėra dėsniai ir formulės, bet nėra jokios tikrovės, nėra nei blogio, nei gėrio, kurioje nėra laiko nei praeities, nei ateities, o vien amžina, lėkšta, matematinė dabartis.

– Bet kaip tyrinėsi istoriją, nebandydamas įvesti į ją tvarkos? – paklausė Knechtas.

– Žinia, tvarką istorijoje padaryti reikia, – šaukė tėvas Jokūbas. – Kiekvienas mokslas, tarp kitko, sistemina, paprastina savo medžiagą, daro suvirškinama dvasiai tai, kas nesuvirškinama. Mes

tariamės atskleidę istorijoje kai kuriuos dėsnius ir, bandydami pažinti istorinę tiesą, stengiamės į juos atsižvelgti. Kaip kad, sakysim, anatomas, preparuodamas kūną, neaptinka ničnieko, kas jį nustebintų, bet suranda po epidermiu vien organus, raumenis, raiščius ir kaulus, patvirtinančius schemą, kurią jis jau turėjo susidaręs. Bet jeigu anatomas temato vien savo schemą ir per ją nepastebi unikalios, individualios savo objekto tikrovės, tai jis – kastalietis, stiklo karoliukų žaidėjas, jis naudoja matematiką netinkamiausiam objektui. Tegul sau tas, kuris nagrinėja istoriją, turi graudžiausio vaikiško tikėjimo tvarkančia mūsų proto ir mūsų metodų galia, tačiau, greta to ir nepaisydamas to, tegul jis gerbia nesuvokiamą įvykio tiesą, tikrovę, jo išskirtinumą. Tyrinėti istoriją, mano mielas, – ne pramoga ir ne neatsakingas žaidimas. Tyrinėti istoriją – tai iš anksto žinoti, kad sieki neįmanomo, o vis dėlto būtino ir be galo svarbaus dalyko. Tyrinėti istoriją – tai nugrimzti į chaosą ir vis dėlto išlaikyti tikėjimą tvarka ir prasme. Tai labai rimtas uždavinys, broleli, ir galbūt tragiškas.

Tarp tėvo Jokūbo žodžių, apie kuriuos Knechtas tada pranešė laiškuose savo bičiuliams, štai dar viena būdinga pastaba.

„Didieji vyrai jaunimui yra lyg razinos visuotinės istorijos pyrage, jie, žinoma, taip pat priklauso tikrajai jos substancijai, ir ne taip jau paprasta bei lengva, kaip atrodytų, tikrus didžiuosius atskirti nuo tariamų didžiųjų. Tariamai didiesiems didybės suteikia istorinis momentas ir sugebėjimas jį nuspėti bei išnaudoti; beje, netrūksta istorikų ir biografų, o juo labiau žurnalistų, kuriems toks istorinio momento nuspėjimas bei išnaudojimas, kitaip tariant, akimirkos sėkmė, jau atrodo esanti didybės požymis. Kapralas, per vieną naktį pasidaręs diktatorium, arba kurtizanė, kuriai trumpą laiką pavyksta tapti imperatoriaus nuotaikų valdove, – štai mėgstamos tokių istorikų figūros. O idealistiškai nusiteikę jaunuoliai, priešingai, labiausiai mėgsta tragiškus nevykėlius, kankinius, tuos, kurie akimirką pasiskubino ar pavėlavo. Mane, kaip mūsų Benediktinų ordino istoriką, visuotinėje istorijoje labiausiai traukia, stebina ir skatina studijuoti ne asmenybės ir ne perversmai, ne sėkmės ir prapultys; ne, mano meilė ir nepasotina-

mas smalsumas linksta į tokius reiškinius, kaip mūsų kongregacija, į tas ilgaamžes organizacijas, kuriose daromas bandymas burti, auklėti ir perdirbti žmones, kreipiantis į jų dvasią ir sielą, auklėjimu, o ne eugenika, dvasia, o ne krauju paversti juos aristokratais, sugebančiais ir tarnauti, ir valdyti. Graikijos istorijoje mane žavėjo ne herojų žvaigždynas ir ne įkyrūs riksmai agoroje, bet Pitagoro sekėjų arba Platono akademijos bandymai; Kinijos istorijoje joks kitas reiškinys taip nedomino, kaip ilgas Konfucijaus sistemos egzistavimas; o mūsų Vakarų istorijoje – visų pirma Krikščionių bažnyčia ir jai tarnaujantys, į ją įeinantys ordinai, kuriuos aš laikau didžiausiomis istorinėmis vertybėmis. Kad avantiūristui kartais pavyksta nukariauti arba įkurti imperiją, kuri išsilaiko dvidešimt, penkiasdešimt ar net šimtą metų; arba kad koks karalius ar imperatorius, būdamas gerų norų idealistas, sumano laikytis sąžiningesnės politikos ar bando įgyvendinti kokią kultūrinę svajonę; arba kad kokia tauta ar kitokia bendruomenė, aplinkybių spiriama, sugebėjo atlikti ir iškęsti negirdėtus dalykus, – visa tai mane toli gražu ne taip domina, kaip tai, kad vis bandoma ir bandoma kurti tokias organizacijas, kaip mūsų ordinas, ir kad kai kurie iš tų bandymų išsilaikė tūkstantį ar net du tūkstančius metų. Apie pačią šventąją Bažnyčią aš neketinu kalbėti, mums, tikintiesiems, ji nėra diskutuotinas dalykas. Bet kad tokios kongregacijos, kaip benediktinų, dominikonų, vėliau jėzuitų ir taip toliau, išgyveno po kelis šimtmečius ir po tų šimtmečių, nepaisydamos visokios raidos, nukrypimų, prisitaikymo ir prievartos, dar išlaikė savo veidą ir savo kalbą, savo elgseną ir savo individualią sielą, – man yra nuostabiausias ir garbingiausias istorijos fenomenas".

Knechtas žavėjosi tėvu Jokūbu net ir tada, kai jis, rūstybės pagautas, būdavo neteisingas. O juk jis tuomet nė numanyt nenumanė, kas iš tikrųjų yra tėvas Jokūbas, laikė jį vien giliu ir genialiu mokslininku ir dar nežinojo, kad tas žmogus ir pats sąmoningai veikia visuotinėje istorijoje ir padeda ją formuoti, kad jis yra vadovaujantis savo kongregacijos politikas, politinės istorijos bei politinės dabarties žinovas, į kurį iš visų pusių buvo kreipiamasi prašant informacijos, patarties, tarpininkavimo. Apie dvejus metus,

ligi pirmųjų savo atostogų, Knechtas bendravo su tėvu Jokūbu tik kaip su mokslininku ir pažino tik vieną, į save atgręžtą jo gyvenimo, veiklos, šlovės ir įtakos pusę. Tas mokytas vienuolis mokėjo tylėti net su draugais, o jo broliai irgi tai mokėjo, – ir net geriau, negu Jozefas galėjo iš jų tikėtis.

Po kokių dvejų metų Knechtas taip apsiprato su gyvenimu vienuolyne, kaip tik tas buvo įmanoma svečiui ir pašaliečiui. Jis nuolatos padėdavo vargonininkui mažučiame jo moterų chore toliau kukliai tęsti laibutę senovinės garbingos ir didžios tradicijos giją. Jis padarė keletą atradimų vienuolyno muzikos archyve ir kelis senų kūrinių nuorašus nusiuntė į Valdcelę ir svarbiausia – į Monporą. Jis subūrė nedidelę pradinę stiklo karoliukų žaidėjų klasę, į kurią, kaip uoliausias mokinys, pateko ir anas jaunuolis Antonas. Tiesa, kinų kalbos abato Gervazijaus jis neišmokė, bet parodė jam, kaip manipuliuoti su kraujažolės stiebeliais ir išdėstė geresnį orakulų knygos sentencijų meditavimo metodą; abatas labai priprato prie Knechto ir seniai atsisakė bandymų savo svečią įjunkyti į vyną. Pranešimuose, kuriais jis kas pusmetį atsakinėjo į oficialius Žaidimo magistro pasiteiravimus, ar Mariafelsas patenkintas Jozefu Knechtu, mirgėjo vieni pagyrimai. Kastalijoje stropiau negu tie pranešimai buvo studijuojamos Knechto Žaidimo kurso paskaitų temų ir pažymių suvestinės; nustatyta, kad bendras lygis kuklus, bet visi buvo patenkinti, kaip mokytojas prisitaikė prie šio lygio ir apskritai prie vienuolyno papročių ir dvasios. Bet labiausiai patenkinta ir stačiai nustebinta buvo Kastalijos Kolegija, nors, žinoma, nė puse žodžio apie tai neužsiminė savo įgaliotiniui, sužinojusi, kad Knechtas dažnai, intymiai, net draugiškai bendrauja su garsiuoju tėvu Jokūbu.

Tasai bendravimas davė visokių vaisių, apie kuriuos, kiek užbėgant savo pasakojimui už akių, tebūna mums leista jau dabar prasitarti, – bent jau apie vieną tokį vaisių, visų mieliausią Knechtui. Jis noko lėtai lėtai, augo atsargiai ir nepatikliai, kaip auga aukštikalnių medžių sėklos, pasėtos į trąšią žemumos dirvą: šios sėklos, patekusios į riebią žemę ir palankų klimatą, kaip palikimą slepia savyje santūrumą ir nepasitikėjimą, su kuriuo augo jų tėvai; lėtas

augimas yra paveldėta jų savybė. Taip ir protingas senis, pripratęs nepatikliai kontroliuoti menkiausią progą padaryti jam įtakos, leido tik labai palengva ir po truputį įsišaknyti savyje tiems kastališkos dvasios grūdams, kuriuos jame pasėjo jaunasis bičiulis ir kolega iš priešingo poliaus. Vis dėlto sėkla sudygo, ir iš viso to gero, kurio Knechtas susilaukė vienuolyne, didžiausia brangenybė jam buvo tas mažytis, iš beviltiškų pažiūrėti užuomazgų augantis patyrusio senio pasitikėjimas ir atsivėrimas, jo lėtai bręstantis, dar lėčiau prisipažįstamas ne tik savo jaunojo gerbėjo asmenybės, bet ir specifiškai kastališkų jo bruožų supratimas. Žingsnis po žingsnio jaunuolis, pažiūrėti beveik tik mokinys, tik klausytojas, trokštantis prasilavinti, tėvą Jokūbą, iš pradžios žodžius „kastališkas" arba „stiklo karoliukų žaidėjas" tarusį tik su ironija, net aiškiai kaip plūstamus, skatino pripažinti, iš pradžių pakęsti, o paskui jau ir gerbti ir šią mąstyseną, ir šį Ordiną, ir šį mėginimą ugdyti dvasios aristokratiją. Vienuolis liovėsi priekaištavęs, kad tas Ordinas toks jaunas, kad, išgyvavęs vos truputį daugiau kaip du šimtus metų, pusantro tūkstančio metų atsilieka nuo benediktinų ordino, liovėsi Stiklo karoliukų žaidimą laikęs vien estetiniu dendizmu ir liovėsi atmetinėjęs kaip neįmanomą daiktą abiejų nevienodo amžiaus ordinų draugystę ir sąjungą ateityje. Kad Kolegija į šį dalinį tėvo Jokūbo palenkimą, kurį Jozefas laikė savo asmenine ir privačia sėkme, žiūrėjo kaip į didžiausią jo misijos Mariafelse laimėjimą, apie tai jis dar ilgai nė nujaust nenujautė. Knechtas nuolatos tuščiai suko galvą, kaip, po teisybei, yra su jo uždaviniu vienuolyne, ar jis čia ką nuveikiąs ir duodąs naudos, ar jo išsiuntimas čionai, iš pradžių atrodęs kaip pakėlimas ir apdovanojimas ir su pavydu sutiktas varžovų, ilgainiui nepavirsiąs negarbinga ramia vietele ir nustūmimu į šalį. Juk šio to visur galima išmokti, tai kodėl gi nepasimokius ir čia? Bet Kastalijos požiūriu šis vienuolynas, išskyrus vien tėvą Jokūbą, anaiptol nebuvo koks mokslingumo daigynas bei pavyzdys, ir Knechtas nė pats dorai nesumetė, ar jis, kaip stiklo karoliukų žaidėjas, šitaip izoliuotas daugiausia vien tarp neveiklių diletantų, nepradeda samanoti ar neatsilieka. Tačiau įveikti tą netikrumą Knechtu padėjo tai, kad padaryti karjerą jam

visai nerūpėjo, be to, jau tada gerokai buvo pažengusi į priekį jo *amor fati.* Viską sudėjus į krūvą, Knechtui atrodė, kad gyventi kaip svečiui ir kukliam specialaus dalyko mokytojui tame sename ir turtingame vienuolyne maloniau, negu pastaruoju metu buvo Valdcelėje, garbėtroškų būryje, ir jeigu likimas sumanytų taip ir palikti jį visą laiką šiame mažučiame kolonijiniame poste, tai jis, tiesa, pabandytų savo čionykštį gyvenimą šiek tiek pakeisti, pavyzdžiui, pamėgintų įbrukti čia kokį savo bičiulį arba bent išprašyti ilgesnių kasmetinių atostogų į Kastaliją, bet šiaip būtų patenkintas tuo, ką turi.

Šios biografinės apybraižos skaitytojas galbūt laukia pasakojimo dar apie vieną Knechto gyvenimo vienuolyne pusę – apie religinę. Apie tai mes drįstame tik atsargiai užsiminti. Kad Knechtas Mariafelse arčiau susidurdavo su religija, su kasdienine krikščionybės praktika, yra ne tik galimas daiktas, bet ir aiškiai matyti ne iš vieno jo vėlesnio pareiškimo ir užimtos pozicijos, vis dėlto klausimą, ar jis ten tapo krikščionis, o jei taip, tai kokiu mastu, turime palikti neatsakytą, – ši sfera mūsų tyrimams neprieinama. Nekalbant apie tai, jog Kastalijoje religijos apskritai buvo respektuojamos, jis ir pats jautė joms tam tikrą pagarbą, kurią turbūt galime pavadinti pamaldžia, ir jau mokyklose, o ypač studijuodamas bažnytinę muziką, puikiai susipažino su krikščionių mokslu ir klasikinėmis jo formomis, visų pirma gerai nusimanė apie mišių sakramentą ir iškilmingųjų mišių ritualą. Dabar pas benediktinus ne be nuostabos ir pagarbos Knechtas susidūrė su dar gyva religija, ligi šiol jam pažįstama tik teoriškai ir istoriškai; jis dažnai dalyvaudavo pamaldose, o kai pastudijavo kai kuriuos tėvo Jokūbo raštus ir pasiklausė jo kalbų, jam visiškai paaiškėjo, koks fenomenas yra krikščionybė, kuri tiek kartų buvo tapusi nemoderni ir atsilikusi, pasenusi ir sustingusi ir kuri vis dėlto, atsiminusi savo versmes ir prie jų atsinaujinusi, toli užpakaly paliko tai, kas vakar buvo modernu ir skynė pergales. Jis taip pat rimtai nesipriešino nuolat jam peršamai minčiai, jog, galimas daiktas, ir Kastalijos kultūra tesanti sekuliarizuota ir laikina krikščioniškosios Vakarų kultūros šalutinė bei vėlyva forma ir kada nors vėl būsianti tos kultūros susiurbta ir išnyksianti. Tegul bus taip,

pasakė jis kartą tėvui Jokūbui, bet juk jo, Knechto, vieta ir tarnyba Kastalijos, o ne benediktinų sistemoje, čia jis turi darbuotis ir parodyti, ko esąs vertas, nesirūpindamas, ar sistema, kurios narys jis yra, pretenduoja gyvuoti amžinai ar tik laikinai; perėjimą į kitą tikėjimą jis laikytų tik nelabai garbingu pabėgimu. Juk ir garbusis Johanas Albrechtas Bengelis savo metu tarnavo mažutei, laikinai Bažnyčiai, kartu nepamiršdamas tarnavimo amžiniesiems dalykams. Dievotumas, tai yra tikėjimo įkvėptas tarnavimas ir ištikimybė, net nesigailint paaukoti savo gyvybės, galimas kiekvienoje pakopoje, ir šis tarnavimas, ši ištikimybė esanti vienintelis galiojantis kriterijus kiekvieno asmeninio dievotumo nuoširdumui ir vertei nustatyti.

Kartą, kai Knechtas jau buvo kokius dvejus metus išviešėjęs pas tėvus benediktinus, į vienuolyną atvyko svečias, kuris itin rūpestingai buvo laikomas nuošaliai nuo jo, vengiant net su juo supažindinti. Tokio paslaptingumo suintriguotas, Knechtas stebėjo atvykėlį, beje, pabuvusį čia vos kelias dienas, ir ėmė visaip spėlioti. Nepažįstamasis dėvėjo dvasininko rūbais, bet atrodė tik kaip persirengęs. Su abatu ir ypačiai su tėvu Jokūbu jis turėjo kelis ilgus pasikalbėjimus prie uždarų durų, dažnai priiminėjo žygūnus su skubiais pranešimais ir siuntinėjo juos atgal. Knechtas, apie vienuolyno politinius ryšius ir tradicijas prisiklausęs bent iš paskalų, spėjo, kad svečias esąs aukštas valstybės vyras, atvykęs su slapta misija, arba inkognito keliaująs valdovas; ir svarstydamas savo pastebėjimus, jis prisiminė, kad ir pirmiau atvykdavo į vienuolyną svečių, kurie dabar taip pat ėmė rodytis paslaptingi ar reikšmingi. Sykiu jam toptelėjo į galvą „policijos" viršininkas, malonusis ponas Diubua, ir jo prašymas ypač nepaleisti iš akių kaip tik tokių įvykių vienuolyne, ir nors Knechtas nejautė nei noro, nei pašaukimo rašinėti tokius pranešimus, vis dėlto sąžinės balsas jam priminė, kad jis jau seniai berašęs tam palankiam žmogui ir turbūt jį smarkiai apvylęs. Knechtas nurašė jam ilgą laišką, pabandė jame paaiškinti savo tylėjimą ir, kad laiškas neatrodytų toks tuščias, truputį papasakojo apie savo bendravimą su tėvu Jokūbu. Jis nė nujaust nenujautė, kas ir kaip rūpestingai skaitys jo laišką.

Pirmoji Knechto viešnagė vienuolyne truko dvejus metus; tuo laiku, apie kurį čia pasakojama, jam ėjo trisdešimt septinti metai. Baigiantis šiai viešnagei Mariafelse, praslinkus kokiems dviem mėnesiams, kai parašė aną ilgą laišką ponui Diubua, vieną rytą jis buvo pakviestas į abato priimamąjį. Knechtas pamanė, kad malonusis vienuolyno viršininkas nori pasišnekėti apie kinų išmintį, ir nieko nelaukęs nuėjo pareikšti jam savo pagarbos. Gervazijus jį pasitiko su kažkokiu laišku rankoje.

– Man suteikta garbė, gerbiamasai, perduoti jums uždavinį, – smagiai sušuko jis savo maloninga tėviška maniera ir tučtuojau perėjo į ironišką, erzinamą toną, išreiškiantį dar ne visai aiškius draugiškus santykius tarp benediktinų ir Kastalijos Ordino ir sukurtą, po teisybei, tėvo Jokūbo. – Beje, didžiausią pagarbą reiškiu jūsų Žaidimo magistrui! Va kas moka laiškus rašyti! Man jis lotyniškai parašė, vienas Dievas žino kodėl; kai jūs, kastaliečiai, ką nors darote, niekad negali supaisyti, ar jūs norite mandagūs pasirodyti ar pasišaipyti, pagerbti ar pamokyti! Taigi man šis garbusis *dominus**parašė lotyniškai, ir tokia kalba, kuria šiuo metu visame mūsų ordine nesugebėtų parašyti niekas, nebent tėvas Jokūbas. Tai tartum tiesiai iš Cicerono mokyklos išėjusi lotynų kalba ir vis dėlto užkulta gerai pasvertu žiupsneliu bažnytinės lotynų kalbos, apie kurį, žinoma, taip pat negali pasakyti, ar jis naivumo sumanytas kaip masalas mums, ilgaskverniams, ar pavartotas ironiškai,

* Ponas *(lot.)*

o gal stačiai nesutramdomo polinkio žaisti, stilizuoti ir dekoruoti įkvėptas. Taigi garbusis *Magister Ludi* man rašo, kad jūsų krašte pageidaujama jus išvysti ir priglausti prie krūtinės, taip pat ir pažiūrėti, ar tokia ilga viešnagė tarp mūsų, barbarų, nepadarė kokios negeros įtakos jūsų moralei ir stiliui. Žodžiu tariant, jei tik aš gerai supratau ir išsiaiškinau tą literatūros kūrinį, jums suteikiamos atostogos, o mane prašo išsiųsti savo svečią neribotam laikui į Valdcelę, tačiau ne visiškai, nes greitas jūsų grįžimas, jei tik jis mums atrodąs pageidaujamas, visiškai atitinka ir tenykštės vyresnybės sumanymus. Na, atleiskite, aš toli gražu nepajėgčiau reikiamai interpretuoti visų laiško subtilybių, bet magistras Tomas turbūt to iš manęs ir nesitiki. Šitą laiškutį man pavesta perduoti jums, o dabar eikit ir pagalvokit, ar važiuosit, o jei taip, tai kada. Mums labai stigs jūsų, mano mielas, ir jeigu jūs kartais per ilgai užtruktumėte, mes nepraleisime progos vėl pareikalauti jūsų iš Kastalijos vyresnybės.

Laiške, kurį abatas perdavė Knechtui, Kolegija trumpai pranešė, kad jam suteiktos atostogos pailsėti ir pasitarti su vadovybe ir kad artimiausiu metu jis laukiamas Valdcelėje. Jis galįs nepaisyti, kad Žaidimo kursas pradedantiesiems nebaigtas, jei tik šito įsakmiai nereikalaująs abatas. Buvusis muzikos magistras siunčiąs jam sveikinimus. Skaitydamas šitą eilutę, Jozefas nustebo: kaip čia atsitiko, kad laiško autorius, *Magister Ludi,* buvo įgaliotas perduoti tuos sveikinimus, nelabai net pritinkamus oficialiam laiške? Matyt, bus įvykusi visos vadovybės konferencija, į kurią buvo pakviesti ir buvusieji magistrai. Na, Auklėjimo kolegijos posėdžiai ir nutarimai jam nerūpėjo; bet keistai sujaudino Knechtą tie sveikinimai, neįprastai kolegiškai nuskambėję jo ausiai. Nesvarbu, kokius klausimus svarstė ta konferencija, sveikinimai buvo įrodymas, kad vadovybė ta proga kalbėjosi ir apie Jozefą Knechtą. Ar jo laukia kas nauja? Gal ketinama jį atšaukti? Ar tai bus pakėlimas ar pažeminimas? Bet laiške kalbama tik apie atostogas. Taip, tomis atostogomis jis nuoširdžiai džiaugėsi ir visų mieliausiai būtų jau rytoj išvažiavęs. Bet reikėjo bent atsisveikinti su mokiniais ir palikti jiems nurodymų. Antonas la-

bai nuliūs, kad jis išvažiuoja. Ir kai kuriems šventiesiems tėvams jis turi padaryti atsisveikinimo vizitus. Dabar pagalvojo apie Jokūbą ir beveik nustebęs pajuto, kaip jam dilgtelėjo širdį, o tas rodė, kad jis labiau prisirišęs prie Mariafelso negu buvo manęs. Čia jam trūko daug ko, prie ko buvo pripratęs ir kas jam buvo brangu, ir per tuos dvejus metus Kastalija, žiūrint iš tolo, jo vaizduotėje darėsi vis gražesnė; bet šią akimirką jis aiškiai suprato: tėvo Jokūbo draugystė jam yra nepamainoma, ir Kastalijoje jos labai trūks. Tuo pat metu Knechtas aiškiau negu ligi šiol suvokė, ką čia pamatė ir ko išmoko, ir jį užliejo džiaugsmas bei pasitikėjimas, pagalvojus apie kelionę į Valdcelę, susitikimą su draugais, Stiklo karoliukų žaidimą, atostogas, ir tas džiaugsmas būtų buvęs mažesnis, jei jis nebūtų buvęs tikras, kad vėl čionai sugrįš.

Staiga apsisprendęs, jis nuėjo pas tėvą Jokūbą, papasakojo jam, kad siunčiamas atostogų ir kaip pats nustebęs, kad džiaugdamasis, jog važiuojąs namo ir pasimatysiąs su draugais, kartu džiaugiąsis ir tuo, jog vėl grįšiąs čia, o kadangi šis džiaugsmas susijęs su juo, gerbiamu tėvu, tai sukaupęs visą drąsą, Jozefas ryžtąsis išdėstyti jam didelį prašymą, būtent – kad sugrįžęs galėtų pas jį pasimokyti, bent po vieną ar dvi valandas per savaitę. Tėvas Jokūbas nusijuokė, ėmė atsisakinėti ir žarstyti gražiausius pašaipius komplimentus apie neprilygstamą, visapusišką Kastalijos švietimą, kuriuo jis, paprastas vienuolis, galįs vien tylomis gėrėtis, iš nuostabos kraipydamas galvą; bet Jozefas iššyk pastebėjo, kad tas atsisakinėjimas nerimtas, o kai atsisveikindamas padavė tėvui Jokūbui ranką, šis maloniai jam pasakė, kad galįs nesirūpinti dėl savo prašymo, jis padarysiąs viską, kas tik įmanoma, ir itin nuoširdžiai atsisveikino su Knechtu.

Jozefas džiugiai leidosi namo atostogų, širdyje įsitikinęs, kad laikas, praleistas vienuolyne, nepraėjo veltui. Išvažiuodamas pasijuto kaip vaikas, bet tuoj pastebėjo, kad jis jau nebe vaikas ir nebe jaunuolis; pastebėjo tai iš gėdos ir vidinio pasipriešinimo, kylančio jam kiekvieną sykį, kai jis kokiu mostu, šūktelėjimu, kokiu menku vaikiškumu bandydavo atsakyti į laisvės ir moksleiviškos

atostogų laimės nuotaiką. Ne, tai, kas seniau būtų buvę savaime suprantama ir išganinga – džiaugsmingas šūktelėjimas paukščiams, tupintiems medyje, garsiai traukiama žygio daina, ritminga šanki eigastis, – visa tai pasidarė nebeįmanoma, būtų atrodę dirbtina ir apsimesta, kvaila ir vaikiška. Jis jautėsi esąs vyras, jaunas jausmais ir jaunas jėgomis, bet jau atpratęs pasiduoti akimirkos įspūdžiams ir nuotaikoms, nebelaisvas, priverstas budėti, saistomas pareigos – bet kokios? Savo tarnybos? Uždavinio atstovauti savo kraštui ir savo Ordinui vienuolyne? Ne, tai buvo pats Ordinas, tai buvo hierarchija, į kurią jis šią staigios autoanalizės akimirką pasijuto nesuprantamai įaugęs ir įtrauktas, tai buvo atsakomybė, atsidavimas bendriesiems ir aukštiesiems tikslams; nuo kurio ne vienas jaunuolis atrodo pasenęs ir ne vienas senis atjaunėjęs, kuris palaiko, paremia žmogų, o kartu atima iš jo laisvę kaip baslys, prie kurio pririšamas jaunas medelis, – atsidavimas, atimąs iš žmogaus nekaltumą ir sykiu reikalaująs vis didesnio tyrumo.

Monpore jis aplankė buvusį muzikos magistrą, kuris pats jaunomis dienomis viešėjo Mariafelse ir studijavo ten benediktinų muziką ir kuris dabar ėmė jį klausinėti apie viską. Nors senąjį mokytoją Jozefas rado kiek tykesnį ir užsidariusį, bet pažiūrėti tvirtesnį ir smagesnį negu paskutinį kartą, nuovargis dingo iš jo veido, jis ne pajaunėjo, bet pagražėjo ir pasidarė subtilesnis, kai atsisakė magistro pareigų. Knechtui krito į akis, kad jis nors ir klausinėjo apie Mariafelso vargonus, natų skrynias ir chorą, taip pat apie tai, ar tebeauga medis galerijoje, bet tenykšte jo veikla, Stiklo karoliukų žaidimo kursu, jo atostogų tikslu, rodės, nė iš tolo nesidomėjo. Vis dėlto, prieš jam iškeliaujant toliau, senukas davė vertingą patarimą.

– Girdėjau, – tarė jis tarsi juokais, – kad tu pasidarei lyg koks diplomatas. Iš teisybės tai ne per gražiausia profesija, bet rodos, kad tavimi patenkinti. Daryk, žinoma, kaip išmanai! Bet jeigu neketini visam laikui pasirinkti šią profesiją, tai pasisaugok, Jozefai: man rodos, kad tave norima pagauti. Ginkis, tu turi tokią teisę. Ne, neklausinėk, daugiau nepasakysiu nė žodžio. Pats pamatysi.

Nepaisydamas šio įspėjimo, kaip rakštis įsmigusio jam į krūtinę, Knechtas, sugrįžęs į Valdcelę, pajuto tokį pasimatymo su tėviške džiaugsmą kaip niekad ligi šiol; jam rodėsi, kad Valdcelė – tai ne tik jo tėviškė ir gražiausias kampelis pasaulyje, bet kad per tą laiką ji pasidarė dar patrauklesnė ir įdomesnė, tarytum Jozefas būtų parsivežęs naujas akis ir būtų paaštrėjęs jo regėjimas. Ir tai pasakytina ne tik apie vartus, bokštus, medžius ir upę, kiemus ir sales, figūras ir seniai pažįstamus veidus; per šias atostogas jis jautriau suvokė ir Valdcelės dvasią, Ordiną ir Stiklo karoliukų žaidimą, geriau ir su dėkingumu viską suprato, o taip atsitinka sugrįžusiam namo keliauninkui, labiau subrendusiam ir daugiau proto įgijusiam savo klajonėse.

– Man atrodo, – pasakė jis savo bičiuliui Teguliarijui, pabaigęs karštą himną Valdcelei ir Kastalijai, – man atrodo, kad visus čia praleistus metus aš miegojau, tiesa, laimingas, bet tarsi be sąmonės, ir tarytum dabar pabudau ir matau viską ryškiai ir aiškiai, įsitikindamas viso to realumu. Pamanyk tiktai, kaip dveji metai, išgyventi svetimam krašte, gali įaštrinti akį!

Knechtas mėgavosi savo atostogomis kaip švente, ypač žaidimais ir diskusijomis su draugais, su *Vicus Lusorum* elitu, pasimatymu su bičiuliais, su Valdcelės *genius loci*. Bet vis dėlto ta pakili laimės ir džiaugsmo nuotaika visiškai jį užliejo tik tada, kai jis pirmą kartą buvo priimtas Žaidimo magistro, ligi tol jo džiaugsmą dar drumstė baimė.

Magister Ludi mažiau klausinėjo, negu tikėjosi Knechtas, vos paminėjo pradinį Žaidimo kursą ir Jozefo studijas muzikos archyve, tik apie tėvą Jokūbą negalėjo atsiklausyti, vis grįžo prie jo, vis jam neužteko to, ką Jozefas apie tą žmogų pasakojo. Kad juo ir jo misija benediktinų vienuolyne patenkinti, net labai patenkinti, Jozefas sprendė ne tik iš didelio magistro meilumo, bet veik dar labiau iš to, kaip su juo elgėsi ponas Diubua, pas kurį magistras tuoj jį ir nusiuntė.

– Tu savo darbą puikiai padarei, – pasakė šis ir tyliai juokdamasis pridūrė: – Tada instinktas mane iš tikrųjų apgavo, kai aš nepatariau siųsti tavęs į vienuolyną. Kad tu ne tik abatą, bet ir

didįjį tėvą Jokūbą palenkei į savo pusę ir palankiau nuteikei Kastalijai, yra didelis daiktas, didesnis, negu kas nors drįso tikėtis.

Po dviejų dienų Žaidimo magistras Knechtą kartu su Diubua ir tuometiniu Valdcelės elito mokyklos vadovu, Cbindeno įpėdiniu, pakvietė pietų, o per popietinį pasikalbėjimą netikėtai atsirado ir naujasis muzikos magistras bei Ordino archyvaras, taigi dar du Aukščiausiosios kolegijos nariai, ir vienas iš jų, visiems išsiskirsčius, dar nusivedė Jozefą į svečių namus ir ilgai su juo kalbėjosi. Dėl šio kvietimo Knechtas pirmą kartą visiems matant atsidūrė glaudžiausiame kandidatų į aukštus postus būrelyje ir tarp jo bei vidurinio žaidėjų elito atsirado išsyk jaučiamas barjeras, kurį Jozefas, vidujai pabudęs, ėmė skaudžiai justi. O tuo tarpu jis gavo keturias savaites atostogų ir leidimą apsistoti visuose Provincijos svečių namuose, duodamą valdininkams. Nors jam nebuvo skirta jokių pareigų, net pareigos registruotis, vis dėlto jis pajuto, kad yra iš viršaus stebimas, nes, kai tikrai padarė kelis vizitus ir išsirengė į kelias iškylas, sakysim, į Koiperheimą, Hirslandą ir Rytų Azijos institutą, tuoj gavo tenykščių aukštųjų pareigūnų kvietimus; per tas kelias savaites iš tiesų susipažino su visais Ordino vadovais ir daugumu magistrų bei dėstytojų. Jei ne tie oficialūs kvietimai ir ne tos pažintys, šios iškylos Knechtui būtų reiškusios grįžimą į studentavimo laikų pasaulį ir laisvę. Bet jis suvaržė sau tą laisvę, visų pirma atsižvelgdamas į Teguliarijų, kuris sunkiai pakėlė kiekvieną išsiskyrimą, bet taip pat ir dėl Stiklo karoliukų žaidimo, nes jam labai rūpėjo dalyvauti naujausiose pratybose, susipažinti su naujomis problemomis ir patikrinti savo sugebėjimus, ir čia jam nepaprastai daug gelbėjo Teguliarijus. Kitas jo artimas bičiulis, Feromontė, priklausė naujojo muzikos magistro aplinkai, ir su juo per tą laiką Knechtui pavyko susitikti tik du kartus; rado jis tą bičiulį visa širdimi pasinėrusį į darbą, sprendžiantį svarbų muzikos istorijos uždavinį, susijusį su graikų muzika ir jos tolesniu gyvavimu Balkanų tautų šokiuose ir liaudies dainose: Feromontė mielai pasakojo apie paskutinius savo darbus ir radinius, priklausančius tai epochai, kai maždaug aštuoniolikto šimtmečio

pabaigoje barokinė muzika jau ėmė po truputį smukti ir prasiveržė nauja muzikinė substancija iš slavų liaudies muzikos.

Bet didžiąją dalį tų šventiškų atostogų Knechtas praleido Valdcelėje prie Stiklo karoliukų žaidimo, su Fricu Teguliarijum išstudijavo jo užrašus, padarytus per magistro paskaitas, kurias šis per abu paskutinius semestrus skaitė pažangiausiems studentams, ir po dvejų metų pertraukos vėl visomis jėgomis įsigyveno į kilnų Žaidimo pasaulį, kurio burtai jam atrodė tokie pat neatskiriami nuo jo gyvenimo ir tokie pat būtini kaip muzikos burtai.

Tik paskutinėmis atostogų dienomis *Magister Ludi* vėl prašneko apie Jozefo misiją Mariafelse ir apie jo artimiausią ateitį bei uždavinius. Iš pradžių lengvo pokalbio tonu, paskui vis rimčiau ir primygtiniau jis pasakojo apie Kolegijos planą, kuriam labai didelę reikšmę teikią dauguma magistrų ir ponas Diubua, būtent apie planą ateityje įsteigti nuolatinę Kastalijos atstovybę prie Šventojo sosto Romoje. Atėjusi, – taip ėmė dėstyti savo patrauklia ir nušlifuota maniera magistras Tomas, – arba bent jau priartėjusi istorinė akimirka, kai pribrendo reikalas nutiesti tiltą per seną prarają, skiriančią Romą ir Ordiną, galimuose ateities pavojuose jie, be jokios abejonės, susiremsią su bendrais priešais, būsią likimo draugai ir natūralūs sąjungininkai, pagaliau ligšiolinė padėtis taip pat esanti nepakenčiama ir, tikrai sakant, negarbinga, juk abi pasaulinės galybės, kurių istorinis uždavinys esąs saugoti ir puoselėti dvasią ir taiką, negalinčios šitaip toliau gyventi šalimais beveik kaip svetimos. Romos bažnyčia, nors ir patyrusi sunkių nuostolių, atlaikiusi paskutinės didžiosios karų epochos sukrėtimus ir krizes, per juos atsinaujinusi ir apsivaliusi, tuo tarpu tuometiniai pasaulietiški mokslo ir švietimo židiniai žuvę kultūros žlugimo verpetuose; tik jų griuvėsiuose atsiradęs Ordinas ir Kastalijos idėja. Jau vien dėl to ir vien dėl jos gerbtino amžiaus Bažnyčiai turinti būti teikiama pirmenybė, ji esanti senesnė, tauresnė, daugiau ir sunkesnių audrų ištvėrusi galybė. Visų pirma svarbu ir Romoje pažadinti ir išpuoselėti supratimą, kad abi šios galybės esančios giminingos ir turėsiančios eiti išvien visose galimose ateities krizėse.

(Čia Knechtas pagalvojo: „Aha, vadinasi, jie nori mane į Romą siųsti, ir galimas daiktas, visam laikui!" – ir, atsiminęs buvusio muzikos magistro įspėjimą, tuojau širdyje pasirengė gintis.)

Magistras Tomas kalbėjo toliau. Svarbus žingsnis šia Kastalijos jau seniai pageidaujama kryptimi buvęs žengtas Knechto misija Mariafelse. Ši misija – savaime tik mėginimas, mandagus ir niekam neįpareigojantis gestas – buvusi sumanyta be jokių pašalinių tikslų, pasinaudojant partnerio kvietimu, priešingu atveju, suprantama, jai būtų buvęs parinktas ne stiklo karoliukų žaidėjas, nesusivaikantis politikoje, bet koks jaunesnis valdininkas iš pono Diubua įstaigos. Bet šis mėginimas, ši mažutė nekalta misija davusi netikėtai gerą rezultatą, jo dėka vadovaujantis šių dienų katalikybės protas, tėvas Jokūbas, buvęs kiek arčiau supažindintas su Kastalijos dvasia ir apie šią dvasią, kurią ligi šiol absoliučiai neigęs, susidaręs palankesnę nuomonę. Ordinas esąs dėkingas Jozefui Knechtui už tą vaidmenį, kurį jis suvaidino šiuo atveju. Čia ir slypinti jo misijos prasmė bei sėkmė, ir šiuo požiūriu reikią traktuoti ir varyti toliau ne tik visą bandymą suartėti, bet ypačiai ir Knechto misiją bei veiklą. Jam suteiktos atostogos, kurios galinčios būti ir kiek pailgintos, jei Knechtas pageidausiąs, su juo pasikalbėta, jis buvęs supažindintas su daugumu Kolegijos narių, visi jie pareiškę pasitikėjimą Knechtu ir dabar pavedę jam, Žaidimo magistrui, grąžinti Knechtą su ypatinga užduotimi ir platesniais įgaliojimais į Mariafelsą, kur jo, laimė, lauksiąs malonus priėmimas.

Magistras stabtelėjo, tarytum duodamas klausytojui laiko ko nors paklausti, bet šis tik mandagiu nuolankumo gestu leido suprasti, jog klausąs kuo atidžiausiai ir savo uždavinį atliksiąs.

– Taigi uždavinys, kurį turiu tau perduoti, – tarė magistras, – yra toks: mes ketiname anksčiau ar vėliau įsteigti savo Ordino nuolatinę atstovybę prie Vatikano, jei bus galima, abipusiu principu. Mes, kaip jaunesni, esame pasirengę santykiuose su Roma laikytis nors ir ne servilios, bet didžiai pagarbios pozicijos, mielai sutinkame patys užimti antrąją vietą, o jai užleisti pirmąją. Galimas daiktas, – aš tai žinau tiek pat mažai, kaip ir ponas Diubua, – popiežius jau šiandien priimtų mūsų pasiūlymą; bet

dalykas, kurio mes turime būtinai išvengti, – tai neigiamas atsakymas. Yra vienas mums pažįstamas ir prieinamas žmogus, kurio balsas turi didžiulį svorį Romoje, – tai tėvas Jokūbas. Taigi tau pavedama grįžti į benediktinų vienuolyną, gyventi ten, kaip ligi šiol gyvenai, gilintis į savo studijas, vadovauti elementariam Žaidimo kursui ir visomis išgalėmis rūpintis iš lengvo palenkti tėvą Jokūbą į mūsų pusę ir gauti iš jo pažadą, kad jis parems mūsų sumanymus Romoje. Vadinasi, šįsyk tavo misijos galutinis tikslas apibrėžtas aiškiai. Kiek tau prireiks laiko jam pasiekti – nesvarbu; mes manome, kad mažiausiai metų ar dvejų, o gal ir daugiau. Tu juk pažįsti benediktinų spartį ir išmokai prie jo prisitaikyti. Mums nieku gyvu negalima sužadinti įspūdžio, kad nekantraujame ir skubame, dalykas privalo tarsi savaime pribręsti, ar ne? Tikiuosi, kad tu sutinki atlikti šią užduotį, ir prašau atvirai pareikšti visus prieštaravimus, jei tik jų turi. Jeigu nori, galiu tau duoti kelias dienas pagalvoti.

Knechtas, kurio ši užduotis po visų ankstesnių pokalbių nebenustebino, pareiškė, kad laiko apsispręsti jam nereikią, klusniai sutiko atlikti užduotį, bet pridūrė:

– Jūs žinote, kad tokios misijos geriausiai pavyksta tada, kai jų vykdytojui nereikia kovoti su savo vidiniu pasipriešinimu ir vidinėmis kliūtimis. Prieš pačią užduotį nieko negaliu pasakyti, suprantu, kokia ji svarbi, ir tikiuosi ją atlikti. Bet jaučiu tam tikrą baimę ir nerimą dėl savo ateities; būkite toks geras, magistre, ir išklausykite mano grynai asmeninį egoistinį prašymą ir prisipažinimą. Kaip žinote, esu stiklo karoliukų žaidėjas, dėl savo misijos pas tėvus benediktinus sugaišau ištisus dvejus metus studijų, nieko naujo neišmokau ir užleidau savo sugebėjimus, dabar prisidės mažiausiai dar vieneri metai, o gal ir daugiau. Nenorėčiau per tą laiką dar labiau atsilikti. Todėl prašau dažniau duoti man trumpų atostogų kelionei į Valdcelę ir įtaisyti nuolatinį radijo ryšį, kad galėčiau klausytis jūsų paskaitų ir specialių pratybų pažangiems studentams.

– Mielai sutinku, – sušuko magistras, ir iš jo tono jau atrodė, kad pokalbis baigtas, bet Knechtas pakėlė balsą ir išsakė dar ir

kitus savo būgštavimus, būtent: kad kartais, misijai Mariafelse pavykus, jis nebūtų išsiųstas į Romą ar panaudotas kur kitur diplomatinėje tarnyboje.

– O tokia perspektyva, – baigė jis, – mane slėgtų ir trukdytų man darbą vienuolyne. Mat man būtų paskutinis daiktas, jei būčiau ilgam laikui nustumtas į diplomatinę tarnybą.

Magistras suraukė antakius ir pagrūmojo pirštu.

– Tu šneki apie nustūmimą, tą žodį pasirinkai iš tiesų prastai, niekas niekad negalvojo tavęs nustumti, veikiau galima kalbėti apie apdovanojimą, pakėlimą. Nesu įgaliotas duoti tau informacijos ar pažadų dėl to, kaip tave ketinama panaudoti ateityje. Vis dėlto iš bėdos aš galiu tave suprasti ir, reikia manyti, sugebėsiu tau padėti, jei tavo būgštavimai iš tikrųjų pasitvirtins. O dabar paklausyk: tu labai moki patikti žmonėms ir įgyti jų simpatiją, pikta linkintis žmogus galėtų tave pavadinti *charmeur**; galimas daiktas, kad šita dovana ir paskatino Kolegiją antrąkart siųsti tave į vienuolyną. Bet per daug nesinaudok ta savo dovana, Jozefai, ir nemėgink pernelyg išpūsti savo laimėjimų. Kai tau pavyks laimėti tėvą Jokūbą, tada ir ateis tinkama akimirka pateikti asmeninį prašymą Kolegijai. Šiandien, man rodos, dar per anksti. Pranešk man, kai būsi pasirengęs iškeliauti.

Tylėdamas išklausė Jozefas tuos žodžius, labiau dėdamasis į galvą už jų slypintį palankumą negu juose skambantį pabarimą, ir netrukus išvažiavo atgal į Mariafelsą.

Ten tikrumas, kurį sužadina aiškiai apibrėžta užduotis, paveikė jį labai išganingai. Be to, ši užduotis buvo svarbi bei garbinga ir vienu atžvilgiu visiškai sutapo su slapčiausiais paties jos vykdytojo norais: kiek tik įmanoma suartėti su tėvu Jokūbu ir laimėti tikrą jo draugystę. Kad į jo naują misiją vienuolyne žiūrima rimtai ir kad jis tarytum pakilęs į aukštesnį rangą, įrodė jam, be kita ko, kiek pasikeitusi vienuolyno dignitorių, ypačiai abato, laikysena; ji buvo tokia pat maloni, bet trupučiuką pagarbesnė nei pirma. Jozefas nebebuvo jaunas svečias, neturintis jokio rango, mandagiai

* Kerėtojas *(pranc.)*.

priimamas dėl tos vietos, iš kurios atvyko, ir dėl palankumo jo asmeniui, dabar jis buvo sutiktas veikiau kaip aukštas Kastalijos pareigūnas, maždaug kaip įgaliotasis pasiuntinys. Nebebūdamas aklas tokiems dalykams, Knechtas pasidarė savo išvadas. Tėvo Jokūbo elgesy, tiesa, jokios permainos jis nepastebėjo:

Jozefą labai sujaudino, kad taip maloniai ir džiaugsmingai pasisveikino su juo senasis vienuolis ir, nelaukdamas Knechto prašymo ar priminimo, pats užvedė kalbą apie sutartą bendrą darbą. Jozefo darbo planas ir dienotvarkė pasidarė gerokai kitokia negu prieš atostogas. Darbų plane ir pareigų virtinėje šįsyk Stiklo karoliukų žaidimas toli gražu nebeužėmė pirmos vietos, o apie studijas muzikos archyve, taip pat apie kolegišką bendradarbiavimą su vargonininku iš viso nebebuvo kalbos. Dabar visų svarbiausia buvo tėvo Jokūbo pamokos, – pamokos, išsyk apimančios kelias istorijos mokslo šakas, nes senasis vienuolis aiškino savo privilegijuotam mokiniui ne tik Benediktinų ordino priešistorę ir ankstyvąją istoriją, bet ir ankstyvųjų viduramžių istorinių šaltinių mokslą, be to, atskirai skaitė su juo kurio nors iš senųjų metraštininkų originalų tekstą. Tėvui Jokūbui patiko, kad Knechtas taip prisispyręs prašo jį leisti ir jaunajam Antonui dalyvauti tose pamokose, bet senasis vienuolis nesunkiai jį įtikino, kad trečiasis asmuo, net ir geriausių norų turintis, trukdytų tokias privačias pamokas, tad Antonas, nė numanyt nenumanąs apie Knechto užtartį, buvo pakviestas tik į metraštininkų skaitymus ir dėl to pasijuto didžiai laimingas. Be abejo, šios pamokos jaunajam broliui, apie kurio tolesnį gyvenimą mes nieko nežinome, buvo didžiausia dovana, teikė nepaprastą malonumą ir akstiną: jam buvo leista kaip klausytojui ir jaunam rekrutui dalyvauti dviejų šviesiausių ir originaliausių savo meto protų darbe ir diskusijose. Atsilygindamas tėvui Jokūbui, Knechtas tuoj po epigrafikos ir istorinių šaltinių mokslo paskaitų pažindindavo jį su Kastalijos istorija bei struktūra ir pagrindinėmis Stiklo karoliukų žaidimo idėjomis, ir mokinys tada virsdavo mokytoju, o gerbiamas mokytojas – atidžiu klausytoju, į kurio klausimus ir kritines pastabas dažnai sunku būdavo atsakyti. Jo nepasitikėjimas visa kastališka mąstysena kaip nenyko, taip

nenyko; nerasdamas joje tikro religingumo, jis abejojo jos sugebėjimu ir tinkamumu išugdyti tipą žmogaus, kurį būtų galima rimtai traktuoti, nors Knechto asmenyje prieš jį stovėjo taurus tokio ugdymo vaisius. Net ir tada, kai tėvas Jokūbas, Knechto pamokų ir pavyzdžio veikiamas, jau seniai buvo savotiškai atsivertęs (jei tik čia iš viso galima kalbėti apie atsivertimą) ir seniai pasiryžęs pritarti Kastalijos suartėjimui su Roma, jo nepasitikėjimas niekad galutinai neišnyko; Knechto užrašai pilni akivaizdžių, tuojau po pokalbio pasižymėtų pavyzdžių, kurių vieną ir pateikiame:

Tėvas Jokūbas: „Jūs, kastaliečiai, esate dideli mokslininkai ir estetai, jūs matuojate balsių svorį senoviniame eilėraštyje ir jo formulę susiejate su kokios nors planetos orbita. Tai žavinga, bet tai – žaidimas. Juk toks pat žaidimas ir jūsų didžiausia paslaptis bei simbolis – Stiklo karoliukų žaidimas. Aš sutinku pripažinti, kad jūs mėginate šį gražų Žaidimą paversti lyg kokiu sakramentu arba bent sutaurinimo priemone. Bet sakramentai neatsiranda iš tokių pastangų, žaidimas tėra žaidimas".

Jozefas: „Kitaip tariant, jūs, tėve, manote, kad mums trūksta teologijos pamato?"

Tėvas Jokūbas: „Ak, apie teologiją verčiau nė nekalbėkim, jūs per daug toli nuo jos. Jums būtų ne pro šalį apsirūpinti keliais paprastesniais pamatais, kad ir antropologija, tikru mokslu ir tikromis žiniomis apie žmogų. Jūs nepažįstate jo, žmogaus, – nei kiek jis gyvuliškas, nei kiek jis panašus į Dievą. Jūs pažįstate vien kastalietį, specifinę rūšį, atskirą kastą, bandymą išauginti ypatingą žmogų".

Knechtui buvo, žinoma, nepaprasta laimė, kad savo užduočiai palenkti tėvą Jokūbą į Kastalijos pusę ir įtikinti jį, kokia vertinga abiejų ordinų sąjunga, tomis valandomis gaudavo kuo palankiausias ir plačiausias galimybes. Šitaip susidarė situacija, taip atitinkanti visa tai, apie ką buvo galima svajoti ir fantazuoti, jog Knechtą greitai net pradėjo graužti sąžinė, nes jam ėmė rodytis gėdinga ir negarbinga žiūrėti, kaip tas gerbiamas žmogus su visišku pasitikėjimu sėdi priešais jį arba su juo vaikščioja galerija iš vieno galo į kitą, nė įtart neįtardamas, jog tapo slaptų politinių sumanymų ir

veiksmų objektu bei tikslu. Knechtas, negalėdamas ilgai pakęsti tokios padėties, jau suko galvą, kokia čia forma demaskuotis, bet senasis vienuolis netikėtai nustebino jį, užbėgdamas jam už akių.

– Mielas bičiuli, – tarė jis kartą lyg tarp kitko, – mudu čia iš tikrųjų susikūrėme be galo malonų ir, tikiuosi, vaisingą bendravimo būdą. Abi veiklos rūšys, kurias labiausiai mėgau visą gyvenimą, – mokytis ir mokyti, – mūsų bendrose pratybose sudarė gražų naują derinį, ir man tai atsitiko pačiu laiku, nes jau pradedu senti ir geresnės terapijos bei atgajos, kaip mūsų pamokos, nebūčiau įstengęs nė sugalvoti. Taigi, kalbėdamas apie save, galiu pasakyti, kad šiaip ar taip, iš šio bendravimo aš laimėjau. Tuo tarpu nesu toks jau tikras, kad ir jūs, bičiuli, o ypačiai žmonės, kurie jus siuntė ir kuriems jūs tarnaujate, iš to dalyko laimės tiek, kiek galbūt tikisi. Norėčiau užbėgti už akių galimam nusivylimui ir, be to, norėčiau, kad tarp mudviejų neliktų jokių neaiškumų, todėl leiskite man, senam praktikui, štai ko paklausti: dėl jūsų viešnagės mūsų vienuolynuke, kad ir kokia ji man maloni, aš, žinoma, ne sykį laužiau galvą. Dar visai neseniai, būtent prieš jūsų atostogas, aš maniau, kad jūsų buvimo pas mus prasmė ir tikslas jums pačiam anaiptol ne tokie jau aiškūs. Ar gerai pastebėjau?

Knechtui patvirtinus, jis kalbėjo toliau:

– Gerai. O kai jūs grįžote iš tų atostogų, padėtis pasikeitė. Dabar jūs nebesukate galvos ir nebesirūpinate dėl savo viešnagės pas mus tikslo, bet jau žinote jį. Tiesa? Gerai. Vadinasi, neapsirikau. Turbūt taip pat neapsirinku ir numanydamas, ko jūs pas mus atvykote. Jūs turite diplomatinę užduotį, ir ta užduotis susijusi ne su mūsų vienuolynu ir ne su mūsų gerbiamuoju abatu, bet su manim. Kaip matote, iš jūsų paslapties nelabai kas lieka. Norėdamas visiškai išsiaiškinti padėtį, žengiu paskutinį žingsnį ir patariu jums iškloti visa kita. Taigi kokia ta jūsų užduotis?

Knechtas pašoko nustebęs ir sumišęs; beveik apstulbęs atsistojo jis priešais tėvą Jokūbą.

– Jūsų teisybė, – sušuko jis, – jūs palengvinate mano padėtį, bet, užbėgdamas man už akių, ir sugėdinate mane. Jau kuris laikas aš suku galvą, kaip mūsų santykiams suteikti aiškumo, kurį jūs dabar

taip greitai pasiekėte. Viena laimė, jog aš dar prieš atostogas paprašiau jus mane pamokyti ir mes susitarėme, kad jūs supažindinsite mane su savo mokslu, šiaip iš tikrųjų atrodytų, kad visa tai tik mano diplomatinė gudrybė, o mūsų studijos – tik pretekstas!

Senasis vienuolis maloniai jį nuramino.

– Aš nieko daugiau nenorėjau, kaip tik padėti mudviem abiem žengti žingsnį į priekį. Jūsų ketinimų tyrumo įrodinėti nereikia. Jeigu aš, užbėgdamas įvykiams už akių, nepadariau nieko tokio, kas jums būtų nepageidaujama, tai viskas gerai.

Apie Knechto užduotį, kurią šis dabar atskleidė, tėvas Jokūbas pasakė:

– Jūsų vadovai Kastalijoje yra nors ir ne genialūs, bet vis dėlto visai pakenčiami diplomatai, ir jiems sekasi. Jūsų užduotį aš neskubėdamas apgalvosiu, ir mano sprendimas iš dalies pareis nuo to, kiek jums pavyks supažindinti mane su Kastalijos sandara bei idėjų pasauliu ir padaryti jį man priimtiną. Taigi neskubėkim.

Matydamas, kad Knechtas vis dar kiek sumišęs, jis šaižiai susijuokė ir pasakė:

– Jei norite, galite ir į mano elgesį žiūrėti kaip į tam tikrą pamoką. Mudu abu esame diplomatai, ir tokių žmonių susitikimas visados yra kova, nors ir kovojama draugiškomis formomis. Mudviejų kovoje laikinai aš buvau prastesnėje padėtyje, veikimo dėsnis buvo išsprūdęs man iš rankų, jūs žinojote daugiau už mane. Taigi dabar padėtis išsilygino. Šachmatų ėjimas buvo vykęs, vadinasi, ir teisingas.

Nors Knechtas ir manė, kad vertinga ir svarbu laimėti tėvą Jokūbą Kastalijos Kolegijos sumanymams, vis dėlto jam kur kas svarbiau atrodė kiek įmanoma daugiau iš jo išmokti ir savo ruožtu pabūti tam mokytam ir galingam žmogui tinkamu vadovu po Kastalijos pasaulį. Daugeliu atžvilgių Knechtui pavydėjo ne vienas iš jo bičiulių ir mokinių, kaip paprastai žymiems žmonėms pavydime ne tik jų vidinės didybės ir energijos, bet ir tariamos laimės, tariamo likimo palankumo. Mažesnis žmogus mato didesniame tai, ką jis tesugeba matyti, o Jozefo Knechto karjera ir kilimas kiekvienam stebėtojui atrodo nepaprastai puikūs, spartūs, taria-

mai lengvi; apie tą jo gyvenimo metą tiesiog knieti pasakyti: laimė jam šypsojo. Nebandykime šios „laimės" aiškinti racionalistiniu ar moralistiniu požiūriu, nei kaip išorinių aplinkybių priežastinio padarinio, nei kaip savotiško atpildo už ypatingas jo dorybes. Laimė neturi nieko bendra nei su racija, nei su morale, iš esmės tai magiškas dalykas, priklausantis ankstyvajai žmonijos jaunystės pakopai. Naivus laimės kūdikis, fėjų apdovanotas, dievų išpaikintas – tai ne racionaliojo ir ne biografinio svarstymo objektas, tai simbolis, esantis už asmeniškumo ir istoriškumo ribų. Vis dėlto esama įžymių žmonių, kurių gyvenimo negalima įsivaizduoti be „laimės", nors ją ir sudaro vien tai, kad jie ir jiems tinkamas uždavinys iš tikrųjų susiranda kits kitą ir susitinka istoriškai ir biografiškai, kad jie gimė ne per anksti ir ne per vėlai; ir prie tokių žmonių, rodos, priklauso Knechtas. Mat jo gyvenimas, bent tam tikra jo atkarpa, daro įspūdį, kad visa, ko tik galima pageidauti, jam kaip iš dangaus nukrito. Mes neketiname neigti ir braukti šio aspekto, be to, protingai paaiškinti jį galėtume tik vadovaudamiesi tokiu biografiniu metodu, kuris nepageidaujamas ir neleistinas nei mums, nei Kastalijai, būtent, mažne be galo gvildendami asmeniškiausius, privačiausius dalykus – sveikatą ir ligas, vitališkumo ir savigarbos svyravimus bei kreives. Esame įsitikinę, kad tokia mums neįmanoma biografijos rūšis įrodytų mums visišką pusiausvyrą tarp Knechto „laimės" ir jo kančių ir vis dėlto suklastotų jo asmens ir gyvenimo atvaizdą.

Bet užteks ekskursų. Kalbėjome apie tai, kad Knechtui pavydėjo daugelis tų, kurie jį pažino arba bent apie jį girdėjo. Bet turbūt niekas jo gyvenime neatrodė taip pavydėtina mažesniems žmonėms, kaip jo santykiai su senuoju benediktinų tėvu, kai jis buvo sykiu ir mokinys, ir mokytojas, imantysis ir duodantysis, nugalėtasis ir nugalėtojas, kai derinosi ir draugystė, ir nuoširdus bendras darbas. Ir pačiam Knechtui nė vienas iš jo laimėjimų nuo Vyresniojo brolio ir „Bambukų giraitės" laikų nesuteikė tokios laimės, kaip šitas, nė vieno iš jų jis nesijautė taip iškeltas ir sykiu sugėdintas, apdovanotas ir paskatintas, kaip šito. Kažin ar iš vėlesnių jo privilegijuotų mokinių buvo bent vienas, kuris nebūtų

paliudijęs, kaip dažnai, kaip mielai ir su kokiu džiaugsmu jis kalbėdavo apie tėvą Jokūbą. Iš jo Knechtas išmoko to, ko tuometinėje Kastalijoje vargu bau būtų galėjęs išmokti; jis ne tik susidarė istorinio pažinimo ir tyrinėjimo metodų bei priemonių vaizdą, ne tik pramoko juos taikyti, bet laimėjo kur kas daugiau, suvokdamas istoriją ne kaip mokslo sritį, bet kaip tikrovę, kaip gyvenimą; drauge pakito ir jo paties asmeninis gyvenimas, pavirsdamas istorijos substancija. Iš paprasto mokslininko jis šito nebūtų galėjęs išmokti. Jokūbas, be savo mokytumo, buvo ne tik stebėtojas ir išminčius. Jis sykiu ir gyveno istorija, aktyviai ją kūrė, vietą, į kurią jį paskyrė likimas, naudojosi ne tam, kad mėgautųsi kontempliatyvios būties malonumais, bet savą mokslininko būstą atlapojo visiems pasaulio vėjams, o širdį atvėrė savo epochos bėdoms bei lūkesčiams, jis dalyvavo savo meto įvykiuose, jam teko už juos dalis kaltės ir atsakomybės; jis ne tik stengėsi apžvelgti, sutvarkyti ir išaiškinti tai, kas seniai praėjo, nagrinėjo ne tik idėjas, bet ne mažiau ir materijos bei žmonių užsispyrimą. Tėvas Jokūbas kartu su savo bendradarbiu ir varžovu, neseniai mirusiu jėzuitu, laikomi žmonėmis, kurie padėjo pamatus tai diplomatinei ir moralinei galiai ir tam dideliam politiniam autoritetui, kuriuos atgavo Romos bažnyčia po rezignacijos ir didžio dvasinio nuskurdimo laikų.

Nors mokytojo ir mokinio pašnekesiuose retai kada kildavo kalba apie politinę dabartį – tam kliudė ne vien tėvo Jokūbo mokėjimas tylėti ir santūrumas, bet ir jaunesniojo pašnekovo baimė įsitraukti į diplomatiją ir politiką, – vis dėlto benediktino politinė pozicija ir veikla darė tokią įtaką jo samprotavimams apie pasaulio istoriją, jog kiekviena jo mintis, kiekvienas žvilgsnis, nukrypęs į pasaulio kivirčų maišatį, rodė jį esant praktišką politiką, žinoma, ne ambicingą, ne klastingą politiką, ne valdovą ir ne vadą, taip pat ne valdžiotrošką, bet patarėją ir tarpininką, vyrą, kurio aktyvumą švelnino išmintis, o siekimus – didelis įsigilinimas į žmogaus prigimties netobulumą bei sudėtingumą, kuriam tačiau jo šlovė, jo patirtis, žmonių bei aplinkybių pažinimas ir, ne paskutinėje vietoje, pasiaukojimas ir asmeninis tyrumas suteikė reikšmingos ga-

lios. Apie visa tai Knechtas, pirmąsyk atvykęs į Mariafelsą, nieko nežinojo, net nebuvo girdėjęs šio vienuolio vardo. Daugumas kastaliečių, kaip dažnokai ir ankstesnių epochų mokslininkai, gyveno politinės nekaltybės ir nenuovokos aplinkoje, aktyvių politinių teisių bei pareigų neturėjo, laikraščius mažai kas pasiskaitydavo; tokios pozicijos ir įpročio laikėsi vidutinis kastalietis, stiklo karoliukų žaidėjai, mielai žiūrėję į save kaip į tikrąjį Pedagoginės provincijos elitą ir grietinėlę ir labai rūpinęsi, kad, gink Dieve, nebūtų kuo nors sudrumsta reta ir rafinuota jų intelektualinės bei artistinės būties atmosfera, dar labiau baiminosi aktualių dalykų, politikos, laikraščio. Juk Knechtas, pirmąsyk pasirodęs vienuolyne, neatsivežė jokios diplomatinės užduoties, jis atvažiavo čia kaip Stiklo karoliukų žaidimo mokytojas ir neturėjo jokių kitų politinių žinių, kaip tik tas, kurias jam per porą savaičių suteikė ponas Diubua. Tiesa, palyginti su anais laikais, šiandien jis kur kas daugiau žinojo, bet valdceliečio antipatijos aktualiai politikai nieku gyvu neatsižadėjo. Nors, bendraudamas su tėvu Jokūbu, jis gerokai praregėjo ir prapruso politiniu atžvilgiu, taip pasidarė ne todėl, kad Knechtą tas būtų vilioję, kaip kad, sakysim, istorija, kuri jį stačiai traukte traukė, – taip pasidarė neišvengiamai, lyg netyčiom.

Kad papildytų savo žinių kraitę ir sėkmingai atliktų garbingą užduotį, skaitydamas tėvui Jokūbui paskaitas *de rebus castaliensibus**, Knechtas atsigabeno iš Valdcelės literatūros apie Pedagoginės provincijos struktūrą ir istoriją, apie elito mokyklų sistemą ir Stiklo karoliukų žaidimo raidos istoriją. Kai kurios iš tų knygų jau prieš dvidešimt metų jam pasitarnavo kovoje su Pliniju Desinjoriu (nuo tų laikų jis nė matyt jų nebuvo matęs); kitas, kurios tada dar buvo nuo jo slepiamos, nes buvo specialiai parašytos Kastalijos pareigūnams, Knechtas perskaitė tik dabar. Taigi atsitiko taip, kad tuo pat metu, kai jo studijų sritys taip išsiplėtė, Jozefas turėjo naujai panagrinėti, suvokti ir sustiprinti savo dvasinę ir istorinę bazę. Stengdamasis kuo paprasčiau ir aiškiau išdėstyti tėvui Jokū-

* Apie Kastalijos reikalus *(lot.)*.

bui Ordino ir Kastalijos sistemos esmę, Knechtas, kaip ir reikėjo tikėtis, greitai aptiko silpniausią tiek savo, tiek viso kastališko švietimo vietą; paaiškėjo, kad istorines aplinkybes, kadaise leidusias ir paskatinusias Ordino atsiradimą, jis pats įsivaizdavo tik schematiškai ir neaiškiai, joms stokojo vaizdumo ir darnos. Tėvo Jokūbo anaiptol nepavadinsi pasyviu mokiniu, tad jų bendravimas buvo itin aktyvus, o keitimasis mintimis be galo gyvas: Knechtas stengėsi išdėstyti Kastalijos Ordino istoriją, o senasis vienuolis ne vienu atžvilgiu padėjo jam tą istoriją pamatyti bei išgyventi tikroje šviesoje ir surasti jos šaknis bendroje pasaulio ir valstybių istorijoje. Toliau pamatysime, kaip tas intensyvus pasikeitimas nuomonėmis, dėl tėvo Jokūbo temperamento dažnokai virsdavęs karščiausiomis diskusijomis, duos savo vaisių dar ir po daugelio metų ir veiks Knechtą ligi pat paskutinių jo dienų. Kaip atidžiai, kita vertus, senasis mokslininkas klausėsi Knechto kalbų ir kiek, jų padedamas, išmoko pažinti ir pripažinti Kastaliją, rodo visas vėlesnis jo elgesys; tiems dviem žmonėms reikia dėkoti, kad ligi šių dienų išliko Romos ir Kastalijos sutarimas, prasidėjęs nuo palankaus neutralumo ir atsitiktinio pasikeitimo mokslo darbais, o kai kada virsdavęs tikru bendradarbiavimu ir tikra sąjunga. Net susipažinti su Stiklo karoliukų žaidimo teorija, – nors iš pradžių su šypsena to atsisakė, – galų gale panoro tėvas Jokūbas, matyt, pajutęs, kad ten reikia ieškoti Ordino paslapties ir tam tikru atžvilgiu jo tikėjimo ar religijos, o kadangi sumanė įsiskverbti į šį ligi šiol tik iš nuogirdų jam pažįstamą ir ne per simpatingiausią pasaulį, tai, kaip paprastai, nesigailėdamas jėgų ir pasinaudodamas visu savo gudrumu, ryžtingai pasuko į patį centrą ir nors stiklo karoliukų žaidėju netapo – tam buvo per senas, – vis dėlto Žaidimo ir Ordino gerosios dvasios vargu ar kada buvo įsigijusios už Kastalijos ribų tokį rimtą ir vertingą bičiulį kaip didysis benediktinas. Kartkarčiais tėvas Jokūbas, kai Knechtas jau atsisveikindavo su juo po eilinės pamokos, duodavo suprasti, kad vakare lauksiąs jo namie; tada paskaitų susikaupimą ir diskusijų įtampą pakeisdavo ramios valandos; Knechtas dažnai atsinešdavo klavikordą arba smuiką, senasis mokslininkas sėsdavo prie fortepijono, švel-

niai žybsint vaškinei žvakei, kurios saldus kvapas užliedavo mažutę celę kartu su Korelio, Skarlačio, Telemano arba Bacho muzika, atliekama pakaitomis arba ir kartu. Senasis vienuolis anksti eidavo gulti, o Knechtas, atsigavęs po tų trumpų muzikinių vakaro pamaldų, savo darbo laiką užtraukdavo ligi vėlios nakties, kiek tik leido vienuolyno drausmė.

Be to, kad mokėsi pas tėvą Jokūbą ir jį patį mokė, vadovavo nesudėtingam Žaidimo kursui vienuolyne ir kada ne kada turėjo kinų kalbos kolokviumą su abatu Gervazijum, Knechtas tuo metu dar buvo pasinėręs į didelį darbą: praleidęs dvejus metus, jis dabar vėl dalyvavo metinėse Valdcelės elito varžybose. Tose varžybose reikėjo, naudojantis trimis keturiomis duotomis pagrindinėmis temomis, parengti Stiklo karoliukų žaidimo projektus; itin vertinami čia buvo nauji, drąsūs ir originalūs temų deriniai, sykiu nepamirštant kuo didesnio formalaus švarumo ir kaligrafijos, ir šiuo vieninteliu atveju varžovams buvo leista net peržengti kanono ribas, tai yra naudotis ir naujais ženklais, dar neįtrauktais į oficialų kodeksą bei hieroglifų registrą. Dėl to šios varžybos, kurios greta didžiųjų viešųjų žaidynių ir taip būdavo labiausiai jaudinantis įvykis Žaidėjų kaime, tapdavo dar ir lenktynėmis kandidatų, turinčių daugiausia perspektyvų įvesti naujų Žaidimo ženklų, o aukščiausias, koks tik įmanomas, labai retas šių varžybų nugalėtojo apdovanojimas būdavo tas, kad ne tik jo partija, kaip geriausia tų metų kandidato partija, būdavo iškilmingai atliekama, bet ir jo pateikti Žaidimo gramatikos bei leksikos papildai pripažįstami ir įtraukiami į Žaidimo archyvą bei Žaidimo kalbą. Kadaise, prieš kokius dvidešimt penkerius metus, didžiajam Tomui fon der Travei, dabartiniam *Magister Ludi,* buvo suteikta ši reta garbė už jo naujas Zodiako ženklų alcheminių reikšmių abreviatūras; beje, magistras Tomas ir vėliau daug nuveikė alchemijai, kaip išplėtotai slaptajai kalbai, pažinti ir įtraukti į Žaidimo atributus. Knechtas šįsyk atsisakė vartoti naujas Žaidimo reikšmes, kurių, kaip turbūt kiekvienas kandidatas, turėjo parengęs ne vieną, nepasinaudojo ir proga pasirodyti esąs psichologinio Žaidimo metodo šalininkas, o juk to iš jo galėjai tikėtis; jis sukūrė modernios ir individualios

struktūros bei tematikos partiją, visų pirma pasižyminčią permatoma bei aiškia klasikine kompozicija ir griežtai simetrišku, tik saikingai ornamentuotu, grakščiu kaip senovės meistrų atlikimu. Gal taip padaryti Jozefą privertė tas, kad tuo metu jis gyveno toli nuo Valdcelės ir Žaidimo archyvo, gal per daug jėgų ir laiko iš jo reikalavo istorijos studijos, o gal jis ir sąmoningai ar nesąmoningai vadovavosi noru savo partiją taip stilizuoti, kad ji labiausiai atitiktų jo mokytojo ir bičiulio, tėvo Jokūbo, skonį; mes šito nežinome.

Mes pavartojome frazę „psichologinis Žaidimo metodas", kuri galbūt ne kiekvienam mūsų skaitytojui bus išsyk suprantama; Knechto laikais tai buvo populiarus posakis. Turbūt visais amžiais tarp Stiklo karoliukų žaidimo išrinktųjų būta įvairių srovių, madų, kovų ir nepastovių nuomonių bei aiškinimų, o tuo metu itin išryškėjo dvi pagrindinės pažiūros į Žaidimą, dėl kurių ir vyko ginčai bei diskusijos. Tada buvo skiriami du Žaidimo tipai – formalusis ir psichologinis, ir mes žinome, kad Knechtas, kaip ir Teguliarijus, nors ir vengdamas ginčų, priklausė antrojo tipo šalininkams ir puoselėtojams, tik Knechtas dažniausiai mieliau kalbėjo ne apie „psichologinį", bet apie „pedagoginį Žaidimo būdą". Formaliojo Žaidimo šalininkai stengėsi iš dalykinių kiekvienos partijos temų – matematinių, kalbinių, muzikinių ir taip toliau – sudaryti kiek galint glaustą, vientisą, formaliai tobulą vienovę ir harmoniją. Psichologinis Žaidimas, priešingai, siekė vienovės ir harmonijos, kosminio baigtumo bei tobulumo ne tiek temų parinkimu, rikiavimu, pynimu, siejimu ir priešprieša, kiek po kiekvieno Žaidimo etapo einančia meditacija, kuri visų labiausiai ir buvo akcentuojama. Toks psichologinis, arba, kaip Knechtas labiau mėgo sakyti, pedagoginis žaidimas iš išorės nedarė tobulumo įspūdžio, bet savąja tiksliai nustatytų meditacijų seka vedė žaidėją prie tobulumo ir dieviškumo išgyvenimo.

„Žaidimas, kaip aš jį vaizduojuos, – rašė kartą Knechtas buvusiam muzikos magistrui, – po atliktos meditacijos taip apgaubia žaidėją, kaip rutulio paviršius apgaubia savo centrą, ir sužadina jam jausmą, kad iš atsitiktinio ir pinklaus pasaulio pavyko išvaduoti ir priimti į save absoliučiai simetrišką ir harmoningą būtį".

Taigi toji partija, su kuria Knechtas dalyvavo didžiosiose varžybose, buvo savo struktūra formali, o ne psichologinė. Galimas daiktas, kad tuo vadovybei ir sau pačiam jis norėjo įrodyti, jog per viešnagę Mariafelse ir savo diplomatinę misiją jis, kaip stiklo karoliukų žaidėjas, nė kiek neprarado įgūdžių, lankstumo, elegantiškumo ir virtuoziškumo, ir tai įrodyti jam pavyko. Galutinai nušlifuoti ir svariai perrašyti savo partijos projektą – tai buvo galima padaryti tik Valdcelės Žaidimo archyve – jis įpareigojo savo bičiulį Teguliarijų, kuris, beje, ir pats dalyvavo varžybose. Knechtas pats ir perdavė savo medžiagą bičiuliui, viską apsvarstė su juo, be to, jiedu drauge peržiūrėjo ir Teguliarijaus projektą, nes Jozefui buvo pavykę trim dienoms atsikviesti Fricą į vienuolyną; pirmą kartą magistras Tomas patenkino šį dusyk jam siųstą prašymą. Kad ir kaip Teguliarijus džiaugėsi šiais aplankais, kad ir kaip jis – kastališkos salos gyventojas – degė smalsumu, čia važiuodamas, vis dėlto vienuolyne pasijuto be galo nejaukiai, negana to, šis jautrus žmogus bemaž susirgo nuo visų tų neįprastų įspūdžių ir tarp tų malonių, bet paprastų, sveikų ir beveik netašytų žmonių, kurių nė vienam jo mintys, rūpesčiai ir problemos ničnieko nereiškė.

– Tu čia gyveni lyg svetimoj planetoj, – tarė jis bičiuliui, – ir žaviuosi tavimi, kad ištvėrei čia jau ištisus trejus metus. Tavo *patres* labai mandagūs su manimi, bet viskas čia mane atmeta, viskas atstumia, niekas manęs netraukia, nieko nėra savaime suprantamo, niekas neatrodo priimtina be pasipriešinimo ir skausmo; išgyventi čia dvi savaites man būtų pragaras.

Knechtas turėjo bėdos su juo, jis tarsi pirmą kartą kaip žiūrovas su nepasitenkinimu pastebėjo tą abiejų ordinų ir pasaulių svetimumą ir pajuto, kad pernelyg jautrus jo bičiulis, būdamas baugščiai bejėgis, čia nedaro gero įspūdžio. Bet savo Žaidimo planus varžyboms jiedu kartu peržiūrėjo nuodugniai ir kritiškai, ir kai Knechtas po tokio bendro darbo eidavo pas tėvą Jokūbą į kitą fligelį arba pietų, jam irgi atrodydavo, kad jis iš savo gimtojo krašto staiga persikėlė į kitą šalį, kur kitokia žemė ir kitoks oras, kitoks klimatas ir kitokios žvaigždės.

Fricui išvažiavus, Knechtas išprovokavo tėvą Jokūbą pasakyti, kokį įspūdį jam padarė Teguliarijus.

– Tikiuosi, – tarė Jokūbas, – kad daugumas kastaliečių panašesni į jus negu į jūsų bičiulį. Jo asmenyje pademonstravote mums svetimą, vienpusiško ugdymo sugadintą, silpną ir kartu, bijau, taip pat kiek išdidų žmonių tipą. Aš ir toliau laikysiuos jūsų, priešingu atveju galiu pasidaryti neteisingas jūsiškiams. Mat per tą vargšą, jautrų, pernelyg protingą, nervingą žmogų gali imt bjaurėtis visa jūsų Provincija.

– Ką gi, – pasakė Knechtas, – per šimtmečius ir tarp benediktinų turbūt pasitaikydavo tokių liguistų, fiziškai silpnų, bet dvasiškai vis dėlto vertingų žmonių kaip mano bičiulis. Galimas daiktas, buvo neprotinga kviestis jį čionai, kur jo silpnybės pastebimos itin puikiai, o didelių jo dorybių niekas nemato. Man savo atvykimu jis padarė didelę draugišką paslaugą.

Ir jis papasakojo tėvui Jokūbui apie savo dalyvavimą varžybose. Šiam patiko, kad Knechtas gina bičiulį.

– Puikiai atsikirtot! – nusijuokė jis maloniai. – Bet, kaip atrodo, jūs iš tikrųjų renkatės bičiulius, su kuriais sunkoka bendrauti. – Jis valandžiukę pasimėgavo tuo, kad Knechtas, nieko nesuprasdamas, išpūtė akis, paskui kuo ramiausiai tarė: – Šįsyk aš turiu galvoj kitą. Ar nieko negirdėjot apie savo bičiulį Pliniją Desinjorį?

Jozefas dar labiau nustebo; visiškai apstulbęs, jis paprašė paaiškinimo. O dalykas buvo toks: Desinjoris viename politiniame pamflete išsakė aiškiai antiklerikalines pažiūras ir kartu labai energingai užsipuolė tėvą Jokūbą. Šis iš savo bičiulių, dirbančių katalikų spaudoje, gavo informacijos apie Desinjorį, kurioje buvo paminėti ir jo mokslo metai Kastalijoje, ir visiems žinomi jo santykiai su Knechtu. Jozefas išprašė Plinijo straipsnį pasiskaityti; paskui įvyko pirmas jo pokalbis su tėvu Jokūbu aktualia politine tema; tokių pokalbių su vienuoliu vėliau jis turėjo vos kelis. „Keista ir bemaž baisu buvo man, – rašė Jozefas Feromontei, – nei iš šio, nei iš to pasaulio politikos arenoje išvysti mūsų Pliniją ir, kaip priedėlį prie jo, savo paties figūrą. Apie tokį aspektą ligi šiol nė

pagalvot nebuvau pagalvojęs". Tarp kitko, tėvas Jokūbas apie tą Plinijo pamfletą atsiliepė veikiau pagarbiai, šiaip ar taip, be susierzinimo, pagyrė Desinjorio stilių ir pasakė, kad iš jo labai gerai matyti elito mokyklos įtaka, juk straipsniuose aktualiais politikos klausimais paprastai reikią tenkintis kur kas menkesniu intelektualiniu lygiu.

Maždaug tuo pat metu iš savo bičiulio Feromontės Knechtas gavo vėliau pagarsėjusio jo darbo „Slavų liaudies muzikos panaudojimas ir perdirbimas vokiečių kompozitorių kūryboje, pradedant Jozefu Haidnu" pirmosios dalies nuorašą. Knechto atsakyme, tarp kitko, skaitome: „Iš savo studijų, prie kurių kadaise tam tikrą laiką ir man buvo leista prisidėti, tu gavai įtikinamą rezultatą; abu skyriai apie Šūbertą, ypač apie kvartetus, yra solidžiausia iš viso to, ką aš žinau naujausių laikų muzikos istorijoje. Prisimink kai kada ir mane, aš anaiptol negaliu pasigirti tokiu derlium, kokį Tau pavyko nuimti. Kad ir kaip esu patenkintas savo čionykščiu gyvenimu, nes mano misija Mariafelse, rodos, žada sėkmę, vis dėlto ilgas atitrūkimas nuo Provincijos ir Valdcelės būrelio, kuriam aš priklausau, kartais mane slegia. Išmokstu aš čia daug, be galo daug, bet nuo to man didėja ne tikrumas ir profesionalumas, o problemos. Žinia, ir mano akiratis platėja. Apie netikrumą, svetimumą, linksmumo ir pasitikėjimo stoką bei kitas bėdas, nuo kurių ypačiai kentėjau čia per pirmuosius dvejus metus, turiu tiek pasakyti, kad dabar jaučiuosi ramesnis; neseniai čia buvo Teguliarijus, tik tris dienas, bet kad ir kaip džiaugėsi susitikimu su manimi, kad ir kaip degė smalsumu pamatyti Mariafelsą, jau rytojaus dieną beveik nebegalėjo ištverti, toks pasijuto čia prislėgtas ir svetimas. Kadangi ir vienuolynas galų gale yra veikiau saugus, ramus ir linkęs į dvasingumą pasaulis, o anaiptol ne kalėjimas, ne kareivinės ar fabrikas, tai iš savo patirties darau išvadą, kad mes, mūsų mielos Provincijos žmonės, esame kur kas labiau išlepę ir jautresni, negu patys manome".

Kaip tik tuo metu, kai buvo išsiųstas šis laiškas Karlui, Knechtas prikalbėjo tėvą Jokūbą, kad jis trumpame laiške Kastalijos Or-

dino vadovybei teigiamai atsakytų į žinomą diplomatinį klausimą, tačiau senasis benediktinas dar pridūrė prašymą, kad „čionai visų mylimas stiklo karoliukų žaidėjas Jozefas Knechtas", suteikęs jam *privatissimum de rebus castaliensis**, kurį laiką dar būtų čia paliktas. Savaime suprantama, kad Valdcelė palaikė garbe patenkinti tą jo pageidavimą. O Knechtas, dar ką tik manęs esąs toli nuo savo „derliaus", gavo Ordino vadovybės ir pono Diubua pasirašytą laišką, kuriame jam buvo dėkojama už atliktą užduotį. Šiame didžiai oficialiame rašte svarbiausias jam atrodė ir daugiausia džiaugsmo padarė (jis beveik triumfuodamas pranešė apie tai laiškutyje Fricui) trumpas sakinys, kad Stiklo karoliukų žaidimo magistras painformavo Ordiną apie jo norą grįžti į *Vicus Lusorum,* ir Ordinas sutinka patenkinti šį norą, kai pasibaigs dabartinė jo užduotis. Tą vietą Knechtas perskaitė ir tėvui Jokūbui ir prisipažino, kaip jis tuo džiaugiasi taip pat prisipažino, kaip bijojęs, kad gali likti ilgai ištremtas iš Kastalijos ir išsiųstas į Romą. Tėvas Jokūbas juokdamasis atsakė:

– Taip, ordinai turi tam tikrų ypatingų savybių, drauguži, mieliau gyveni jų prieglobstyje negu periferijoje ar tremtyje. Ramiausiai pamirškit tą truputį, ką sužinojote apie politiką, kurios pavojingoje artumoje čia atsidūrėte, nes jūs ne politikas. Bet istorijai būkite ištikimas, nors ji gal ir liks jums tik šalutinis ir mėgėjiškas dalykas. Mat istoriko gyslelę jūs turite. O dabar dar pasinaudokime vienas kitu, kol tebeturiu jus čia.

Leidimu dažniau lankytis Valdcelėje Jozefas Knechtas, regis, mažai tepasinaudojo, tačiau jis klausėsi per radiją pratybų seminaro, kelių paskaitų ir Žaidimo partijų. Ir taip pat iš tolo, sėdėdamas savo ištaigingame vienuolyno svečių kambary, dalyvavo toje šventėje, per kurią *Vicus Lusorum* iškilmių salėje buvo paskelbti konkurso rezultatai. Jis įteikė ne per individualiausią ir anaiptol ne revoliucinį, bet solidų ir itin grakštų darbą, kurio vertę pats žinojo, ir tikėjosi, kad tas darbas bus pagirtas arba gaus kokią trečiąją ar antrąją premiją. Bet nustebęs išgirdo, kad jam paskirta

* Specialias paskaitas apie Kastalijos reikalus *(lot.)*.

pirmoji premija, ir iš nuostabos dar nespėjo tuo apsidžiaugti, o Žaidimo magistro valdybos įgaliotinis gražiu sodriu balsu skaitė toliau ir paskelbė Teguliarijų kaip antrosios premijos laureatą. Ką ir besakyti, tai buvo jaudinantis ir didžiai džiugus įvykis, kad jie abu išvien laimėjo šias varžybas! Neklausęs toliau, jis pašoko ir pasileido laiptais žemyn ir per aidų dortuarą – į lauką. Laiške muzikos magistrui, parašytame tomis dienomis, skaitome: „Aš labai laimingas, Gerbiamasai, kaip Tu, be abejo, ir įsivaizduoji. Iš pradžių pavyko mano misija ir aš susilaukiau už ją garbingos Ordino vadovybės padėkos, atvėrusios man ir perspektyvą greitai grįžti namo, pas draugus, prie Stiklo karoliukų žaidimo, o ne pakliūti į diplomatinę tarnybą, dabar štai gavau tą pirmąją premiją už partiją, kurią kurdamas formaliu požiūriu įdėjau daug pastangų, bet dėl rimtų priežasčių neišnaudojau visko, ką galėjau duoti, ir dar patyriau papildomą džiaugsmą, kad šia sėkme pasidalijau su draugu, – tai iš tiesų labai daug vienam kartui. Esu laimingas, taip, bet negalėčiau pasakyti, kad man linksma. Per trumpą laiką arba per tokį, kuris man atrodo trumpas, slapčiausi mano lūkesčiai pildosi kiek per staiga ir per gausiai; į mano dėkingumą įsimaišo ir tam tikros baimės, tarytum tuoj į sklidiną kaip akis indą įvarvės dar vienas lašas, ir viskas vėl pasidarys abejotina. Bet į tai žiūrėk taip, lyg aš šito nebūčiau pasakęs, čia nė vienas žodis nereikalingas".

Toliau pamatysime, kad sklidinam indui buvo skirta priimti dar daugiau kaip vieną lašą. Bet trumpą laiką ligi tol Jozefas Knechtas gyveno savo laime ir įsimaišiusia į ją baime su tokiu atsidėjimu ir intensyvumu, tartum būtų nujautęs artėjant didelę permainą. Ir tėvui Jokūbui tie keli mėnesiai buvo laimingi ir prabėgo nejučiomis. Jam darėsi gaila pagalvojus, kad greitai neteks to mokinio ir kolegos, ir senasis mokslininkas stengėsi per pačias pamokas, o dar labiau per laisvus pokalbius perduoti jam kiek įmanoma daugiau iš to, ką jis per daug nuveikusio ir apmąsčiusio žmogaus gyvenimą įžvelgė žmonių ir tautų gyvenimo viršūnėse ir prarajose. Kartais jis pasikalbėdavo su Knechtu ir apie jo misijos prasmę bei padarinius, apie tai, ar įmanoma ir ar verta siekti Romos ir Kasta-

lijos draugystės bei politinės vienybės, ir rekomendavo Jozefui pastudijuoti tą epochą, kurios vaisius buvo Kastalijos Ordino įkūrimas ir laipsniškas Romos pakilimas po žeminančių bandymų laikotarpio. Be to, rekomendavo jam du veikalus apie Reformaciją ir Bažnyčios skilimą, tačiau ypačiai patarė, užuot skaičius storus visuotinės istorijos tomus, iš principo verčiau tiesiogiai tyrinėti šaltinius bei apsiriboti siauromis sritimis ir neslėpė didelio nepasitikėjimo visokia istorijos filosofija.

Knechtas nusprendė galutinį grįžimą į Valdcelę nukelti į pavasarį, į tą laiką, kai vyksta didysis viešas Stiklo karoliukų žaidimas – *Ludus anniversarius*, arba *sollemnis**. Nors kulminacinis taškas įsidėmėtinoje šių žaidynių istorijoje jau buvo peržengtas, laikai, kai ištisas savaites nesibaigdavo žaidynės, sutraukdavusios dignitorių ir reprezentantų iš viso pasaulio, jau buvo praėję ir amžinai nukeliavę į istoriją, vis dėlto šie pavasariniai suvažiavimai su iškilmingu žaidimu, dažniausiai trunkančiu nuo dešimties ligi keturiolikos dienų, buvo didelis šventinis metų įvykis visai Kastalijai, šventė, reikšminga ir religiniu bei moraliniu atžvilgiu, nes ji nelyginant harmonijos alegorija jungė visų, ne visada vienodų, Provincijos požiūrių ir tendencijų atstovus, taikino atskirų disciplinų egoizmą ir žadino atsiminimus apie vienybę, iškylančią viršum jų daugialypumo. Tikintiesiems ta šventė turėjo sakramentinę tikro pašventinimo galią, netikintiesiems bent atstojo religiją, o vieniems ir kitiems – išsimaudymą tyruose grožio šaltiniuose. Panašiai kadaise Johano Sebastiano Bacho „Pasijos" – ne tiek tuo metu, kai buvo sukurtos, kiek šimtmetyje, ėjusiame po jų antrojo atradimo, – atlikėjams ir klausytojams iš dalies buvo tikras religinis aktas ir pašventinimas, iš dalies malda ir religijos pakaitalas, o visiems kartu – iškilmingos meno ir *creator spiritus***manifestacijos.

* Metinis, arba iškilmingasis, žaidimas *(lot.)*.

** Dvasios kūrėjos *(lot.)*.

Knechtas nesunkiai gavo tiek vienuolyno vadovų, tiek Kolegijos pritarimą savo sprendimui. Jis dar kaip reikiant neįsivaizdavo, kokia bus jo padėtis, sugrįžus į mažutę *Vicus Lusorum* respubliką, bet spėjo, kad ilgai toje padėtyje nebus paliktas ir labai greitai susilauks garbingos kokių pareigų ar kokios užduoties naštos. O tuo tarpu džiaugėsi, kad tuoj grįš namo, susitiks su bičiuliais, kad artėja šventė, mėgavosi paskutinėmis bendravimo su tėvu Jokūbu dienomis ir oriai bei su gera nuotaika priėmė visokius palankumo ženklus, kuriais atsisveikindami jį pagerbė abatas ir visa brolija. Paskui išvažiavo kiek sugrudusia širdimi, kad turi atsisveikinti su pamėgta vieta ir nukeliavusiu į praeitį gyvenimo tarpu, tačiau jau su šventine nuotaika, susidariusia po kontempliatyvių pratimų, kuriais paprastai rengiamasi iškilmingajam žaidimui ir kuriuos jis, tiesa, atliko be vadovo ir draugų, bet kuo griežčiausiai laikydamasis nuostatų. Tos nuotaikos nesugadino nė tas, kad jam nepavyko prikalbėti tėvo Jokūbo, kurį *Magister Ludi* jau seniai buvo iškilmingai pakvietęs į metinį žaidimą, priimti šį kvietimą ir važiuoti kartu: jis suprato santūrią seno antikastaliečio laikyseną, o pats jautėsi kurį laiką išsivadavęs nuo visų pareigų ir varžtų ir visiškai pasirengęs atsidėti laukiamoms iškilmėms.

Šventės yra savotiškas dalykas. Visiškai nepavykti jokia tikra šventė negali niekad, nebent pragaištingai įsikištų aukštesnės jėgos; dievotam žmogui ir lietaus čaižoma procesija išlaiko savo palaimą, ir jis nenusivils netgi prisvilusiomis šventinėmis vaišėmis, todėl stiklo karoliukų žaidėjui kiekvienas metinis žaidimas yra iškilmingas ir tam tikru atžvilgiu šventas. Vis dėlto, kaip visi žinome, esama švenčių ir žaidynių, per kurias viskas derinasi, viena pakelia kita, suteikia lakumo ir taurumo, kaip kad esama teatro ir muzikos spektaklių, kurie be jokių aiškiai matomų priežasčių tartum kokiu stebuklu tampa tikromis kulminacijomis ir palieka dalyvių širdyse neišdildomą pėdsaką, tuo tarpu kiti, nė kiek ne prasčiau parengti, lieka tik šaunus darbas. Kadangi tokių kilnių išgyvenimų atsiradimas pareina ir nuo išgyvenančiojo nuotaikos, tai reikia pasakyti, kad Knechtas buvo kuo geriausiai pasirengęs; jo neslėgė

jokie rūpesčiai, sugrįžo iš svetimo krašto garbe vainikuotas ir žiūrėjo į ateitį su džiaugsmingais lūkesčiais.

Tačiau šįsyk nebuvo skirta, kad į *Ludus sollemnis* padvelktų stebuklo alsavimas ir suteiktų tai šventei ypatingą iškilmingumą ir spindesį. Tai buvo net nesmagus, aiškiai nelaimingas, beveik nepavykęs žaidimas. Nors daugelis jo dalyvių nesitvėrė džiaugsmu ir jautėsi pakiliai, vis dėlto tikrieji vadovai, rengėjai ir atsakingi asmenys, kaip ir visada tokiais atvejais, juo labiau nepermaldaujamai juto, kad šios šventės horizonte kybo bukumo, negailestingumo, nesėkmės ir kliūčių atmosfera. Knechtas, nors, žinoma, ir jis tai jautė ir iš dalies nusivylė dideliais savo lūkesčiais, toli gražu nebuvo iš tų, kurie aiškiausiai suvokė nesėkmę: nors tos iškilmės nepražydo tikrais žiedais ir nesusilaukė palaimos, jis, niekuo neprisidėjęs prie šio žaidimo ir nė kiek už jį neatsakingas, tomis dienomis sugebėjo kaip pagarbus dalyvis sekti sąmojingai sukurtą žaidimą, netrukdomas atsidėti meditacijoms ir su dėkingu atsidavimu patirti visiems to žaidimo svečiams gerai pažįstamą šventės ir aukos, mistiško bendruomenės susiliejimo prie dievybės kojų išgyvenimą, kurį sukelti iškilminga šventė įstengia net tada, kai siauram išrinktųjų būreliui ji ir „nepavyksta". Vis dėlto ir jis neliko nepaliestas piktos lemties, kuri persekiojo šitas iškilmes. Žinoma, pačiam žaidimui, jo planui ir kompozicijai nieko negalėjai prikišti, kaip ir visoms magistro Tomo partijoms, tai net buvo vienas iš įspūdingiausių, paprasčiausių ir nuoširdžiausių jo žaidimų. Bet jo atlikimą slėgė nepaprastai pikta lemtis, ir Valdcelės istorijoje jis po šiai dienai nepamirštas.

Kai Knechtas savaitę prieš didžiojo žaidimo pradžią atvyko į Valdcelę, jį, įsiregistravusį Žaidėjų kaime, priėmė ne Stiklo karoliukų žaidimo magistras, bet jo pavaduotojas Bertramas, kuris mandagiai jį pasveikino, bet labai trumpai ir išsiblaškęs pranešė, kad garbusis magistras šiomis dienomis susirgęs, o jis, Bertramas, nepakankamai informuotas apie Knechto misiją ir negalįs priimti jo apyskaitos, todėl tegul jis vykstąs į Hirslandą, pranešąs apie savo grįžimą Ordino vadovybei ir laukiąs jos įsakymų. Kai Knechtas atsisveikindamas balsu ar kokiu mostu nejučiomis parodė, kad

stebisi tokiu šaltu ir trumpu priėmimu, Bertramas atsiprašė. Tegul kolega jam atleidžiąs, jeigu jaučiąsis nusivylęs, bet tegul suprantąs situaciją: magistras sergąs, didysis metinis žaidimas čia pat, ir dar nesą jokios žinios, ar magistras galėsiąs jam vadovauti ar jis, jo pavaduotojas, turėsiąs tai padaryti. Ir atsitik taip, kad garbusis Tomas susirgtų tokią nepalankią ir opią akimirką; jis, tiesa, kaip ir kiekvienu metu esąs pasirengęs atlikti magistro pareigas, bet per tokį trumpą laiką užtenkamai pasiruošti didžiajam žaidimui ir imtis jam vadovauti, – tai vis dėlto, kaip jis būgštaująs, viršysią jo jėgas.

Knechtui buvo gaila to aiškiai prislėgto ir šiek tiek netekusio pusiausvyros žmogaus, ne mažiau jis apgailestavo ir dėl to, kad dabar į Bertramo rankas, ko gero, pateks atsakomybė už tą šventę. Knechtas per ilgai išbuvo už Valdcelės ribų ir nežinojo, kokie pamatuoti Bertramo rūpesčiai, nes tasai – ir tai bjauriausia, kas gali atsitikti pavaduotojui, – prieš kurį laiką neteko elito, vadinamųjų repetentų, pasitikėjimo ir iš tikrųjų atsidūrė labai keblioje padėtyje. Knechtas susirūpinęs galvojo apie Stiklo karoliukų žaidimo vadovą, tą klasikinės formos ir ironijos virtuozą, tobulą magistrą ir riterį; Jozefas džiaugėsi, kad šis jį priims, išklausys ir vėl įtrauks į mažutę žaidėjų bendruomenę, galbūt paskirs į kokį atsakingą postą. Žiūrėti, kaip magistras Tomas celebruoja iškilmingą žaidimą, toliau darbuotis jo akyse ir pelnyti jo pagyrimą – štai ko troško Knechtas; o dabar, sužinojęs, kad magistras serga ir kad jis, Knechtas, siunčiamas į kitas instancijas, jis pajuto skausmą ir nusivylimą. Tiesa, tai kompensavo pagarbus palankumas, net kolegiškumas, su kuriais jį priėmė Ordino sekretorius ir ponas Diubua. Jau per pirmą pasikalbėjimą jis gavo įsitikinti, kad tuo tarpu neketinama juo pasinaudoti Romos plane ir neprieštaraujama jo norui grįžti prie Žaidimo; pirmiausia jam buvo maloniai pasiūlyta apsigyventi *Vicus Lusorum* svečių namuose, iš naujo apsiprasti čionai ir dalyvauti metiniame žaidime. Kartu su bičiuliu Teguliarijum likusias ligi šventės dienas jis paskyrė pasninkui ir meditacijoms ir pamaldžiai bei su dėkingumu dalyvavo tame savotiškame žaidime, kuris tūlam paliko tokį nesmagų atsiminimą.

Tarnyba magistro pavaduotojo, kuris kartais dar vadinamas „šešėliu", itin savita, ypač kai kalbama apie muzikos magistro arba Žaidimo magistro pavaduotoją. Kiekvienas magistras turi pavaduotoją, kurį jam ne Kolegija paskiria, o jis pats pasirenka iš nedidelio kandidatų būrelio, prisiimdamas visą atsakomybę už jo veiksmus ir parašus. Taigi kandidatui yra nepaprastas paaukštinimas ir didžiausio pasitikėjimo ženklas, jei magistras paskiria jį savo pavaduotoju, tuo jis pripažįstamas visagalio magistro artimu bendradarbiu ir dešiniąja ranka; kai pats magistras, kokios nors priežasties sukliudytas, jį pasiunčia, pavaduotojas atlieka oficialias savo viršininko pareigas, nors ir ne visas: per balsavimus Aukštojoje kolegijoje, pavyzdžiui, jis tik turi teisę balsuoti savo šefo vardu, bet jam neleidžiama kalbėti diskusijose, kelti pasiūlymus ir taip toliau. Nors paskyrimas pavaduotoju stato kandidatą į labai aukštą, o kartais ir itin iškilią vietą, vis dėlto tai drauge reiškia lyg kokį nušalinimą, jis izoliuojamas oficialioje hierarchijoje kaip kokia išimtis, ir nors jam dažnai patikimos svarbiausios funkcijos ir suteikiama didelė garbė, iš jo atimamos tam tikros teisės ir galimybės, kuriomis naudojasi visi kiti. Ypač iš dviejų dalykų aiškiai matyti išskirtinė pavaduotojo padėtis: jis neatsako už savo oficialius veiksmus, ir jam neįmanoma aukščiau pakilti hierarchijos pakopomis. Tas įstatymas, tiesa, nerašytas, bet jį galima išskaityti Kastalijos istorijoje: magistrui mirus arba pasitraukus iš pareigų, niekad neužėmė tos vietos jo „šešėlis", kuris taip dažnai jį pavaduodavo ir kuriam, regis, iš anksto buvo lemta tapti įpėdiniu. Atrodo, tartum paprotys čia tyčia pabrėžia, kokia neperžengiama ši tariamai nepastovi ir judri riba: riba tarp magistro ir jo pavaduotojo iškyla kaip ribos tarp pareigų ir asmens simbolis. Taigi kai kastalietis užima aukštą ir atsakingą pavaduotojo postą, jis drauge atsisako perspektyvos kada nors pats iškilti į magistrus, kada nors iš tikrųjų sutapti su mantija ir insignijomis, kurias taip dažnai dėvi, atstovaudamas magistrui, ir kartu gauna keistą ir dviprasmišką teisę per riktus, pasitaikančius atliekant pareigas, padaryti bėdos ne sau, o savo magistrui, kuris vienas turi už jį atsakyti. Ir iš tikrųjų jau yra taip atsitikę, kad magistras tapo savo

pasirinkto pavaduotojo auka ir dėl didelio rikto, padaryto savo dešiniosios rankos, turėjo pasitraukti iš pareigų. Pravardė, kuria Valdcelėje vadinamas Stiklo karoliukų žaidimo magistro pavaduotojas, puikiai atitinka savotišką jo padėtį, jo ryšį, net menamą jo tapatybę su magistru, taip pat jo oficialios egzistencijos tariamumą ir iliuziškumą. Ten jis vadinamas „šešėliu".

Daugelį metų magistras Tomas fon der Travė turėjo „šešėlį", vardu Bertramą, kuriam, regis, labiau stigo laimės negu gabumų ar geros valios. Tai buvo, savaime suprantama, puikus stiklo karoliukų žaidėjas, taip pat ir visai neblogas mokytojas bei sąžiningas valdininkas, absoliučiai atsidavęs savo magistrui; vis dėlto per keletą pastarųjų metų jis pasidarė veikiau nemėgstamas valdininkų ir nuteikė prieš save jaunąją elito kartą, o neturėdamas savo šefo riteriškumo, neteko tvirtumo ir ramybės. Magistras neatleido jo iš pareigų, bet kelerius metus kiek galėdamas saugojo jį nuo nesutarimų su tuo elitu, apskritai vis rečiau duodavo jam progų pasirodyti viešumoje ir dažniausiai skirdavo jam darbų kanceliarijoje ir archyve. Tas nepriekaištingas, bet nemėgstamas arba bent šiuo metu nebemėgstamas žmogus, aiškiai aplenktas laimės, dėl savo magistro ligos staiga atsidūrė *Vicus Lusorum* priekyje, ir jeigu iš tikrųjų būtų turėjęs vadovauti metiniam žaidimui, privalėjo per visą šventę stovėti žymiausioje visos Provincijos vietoje; jis tik tada būtų atlikęs šitą didelį uždavinį, jei daugumas stiklo karoliukų žaidėjų ar bent repetentų būtų parėmę jį savo pasitikėjimu, o taip, deja, neatsitiko. Todėl tad šįsyk *Ludus sollemnis* Valdcelei tapo sunkiu bandymu, bemaž katastrofa.

Tik Žaidimo pradžios išvakarėse oficialiai buvo paskelbta, kad magistras rimtai susirgęs ir negalėsiąs jam vadovauti. Mes nežinome, ar sulaikyti tą pranešimą reikalavo sergantis magistras, galbūt ligi paskutinės akimirkos tikėjęsis sukaupti jėgas ir vis dėlto pirmininkauti žaidimui. Bet galimas daiktas, kad jis jau buvo per didelis ligonis ir negalėjo puoselėti tokių vilčių, o jo „šešėlis" padarė klaidą, ligi paskutinės valandos palikęs Kastaliją nežinioje apie padėtį Valdcelėje. Žinoma, ar šis uždelsimas iš tikrųjų buvo klaida, dar galima ginčytis. Be abejo, tai buvo padaryta su gerais

norais, būtent – stengiantis iš anksto nediskredituoti žaidimo ir neatbaidyti magistro Tomo gerbėjų nuo apsilankymo Valdcelėje. Ir jeigu viskas būtų ėję gerai, jeigu Valdcelės žaidėjų bendruomenė ir Bertramas būtų pasitikėję vieni kitais, „šešėlis" – ir tas visai įmanoma – būtų tapęs tikru pavaduotoju, ir magistro nebuvimas būtų likęs bemaž nepastebėtas. Tuščias daiktas toliau apie tai spėlioti; mes tik tarėmės turį pažymėti, kad tasai Bertramas anaiptol nebuvo netikęs ar nevertingas žmogus, kaip tuomet apie jį sprendė Valdcelės viešoji nuomonė. Jis buvo kur kas daugiau auka negu kaltininkas.

Kaip ir kasmet, į didįjį žaidimą priplūdo svečių. Daugelis atvyko nieko neįtardami, kiti susirūpinę Žaidimo magistro sveikata ir kupini nesmagių nuojautų dėl šventės eigos. Valdcelė ir aplinkinės gyvenvietės priplaukė žmonių, atvyko bemaž visa Ordino vadovybė ir Auklėjimo kolegija, iš tolimų krašto dalių ir užsienio privažiavo šventiškai nusiteikusių keliauninkų, kurie užėmė visus svečių namus. Šventė, kaip visada, žaidimo pradžios išvakarėse buvo pradėta meditacija, per kurią, varpui nuaidėjus, visa žmonių prigužėjusi šventės teritorija paskendo maldingoje tyloje. Kitą rytą buvo surengtas pirmas koncertas ir paskelbta pirmoji žaidimo dalis, taip pat įvyko meditacija abiem muzikinėmis tos dalies temomis. Bertramas su iškilminga Stiklo karoliukų žaidimo magistro mantija laikėsi oriai ir santūriai, tik buvo labai išbalęs ir kasdien vis labiau pervargęs, nesveikas ir nusilenkęs likimui; paskutinėmis dienomis jis jau iš tikrųjų panėšėjo į šešėlį. Jau antrąją žaidimo dieną pasklido gandas, kad magistro Tomo būklė pablogėjusi ir jo gyvybei gresiąs pavojus, ir jau tos pačios dienos vakare tarp išrinktųjų ėmė pamažu kurtis legenda apie sergantį magistrą ir jo „šešėlį". Ši legenda, kilusi siauriausiame *Vicus Lusorum* būrelyje, tarp repetentų, skelbė, kad magistras norėjęs ir būtų galėjęs pats vadovauti žaidimui, tačiau pasiaukojęs savo „šešėlio" garbėtroškai ir perleidęs jam tą iškilmingą uždavinį. Bet dabar, kai atrodą, kad Bertramas vis dėlto nepajėgiąs atlikti savo didžio vaidmens ir žaidimas gresiąs visus nuvilti, sergantis magistras, suprasdamas savo atsakomybę už žaidimą, už savo „šešėlį" ir jo nesėkmę,

jaučiąs reikalą pats išpirkti jo klaidą; tik dėl to, o ne dėl ko kita smarkiai pablogėjusi jo sveikata ir pašokusi temperatūra. Žinia, tai buvo ne vienintelis legendos variantas, bet jo laikėsi elitas, ir buvo aišku, kad ta veržli jaunoji karta vertina situaciją kaip tragišką ir nėra linkusi sutikti, kad tas tragizmas būtų kaip nors aplenkiamas, švelninamas ar gražinamas. Pagarba magistrui ir antipatija jo „šešėliui" atsvėrė viena kitą, Bertramui visi linkėjo nesėkmės ir žlugimo, jeigu net tas atsirūgtų ir magistrui. Po dienos paėjo kalbos, kad magistras, pasikvietęs prie savo ligos patalo pavaduotoją ir du elito senjorus, maldavo juos laikytis taikos ir nekelti pavojaus šventei; o dar po dienos pasklido gandas, kad magistras padiktavęs savo paskutinę valią ir Auklėjimo kolegijai įvardijęs žmogų, kurį norėtų matyti savo įpėdiniu; buvo minimos ir pavardės. Kartu su žiniomis apie tolydžio prastėjančią magistro sveikatą gausėjo ir visokių gandų, ir tiek iškilmių salėje, tiek viešbučiuose nuotaika kasdien smuko, nors niekas nesiryžo išvažiuoti, nesulaukęs šventės pabaigos. Sunkus ir tamsus debesis aptraukė visą renginį, kuris, iš paviršiaus žiūrint, vis dėlto vyko korektiška forma, nors džiaugsmo ir pakilumo, tokių būdingų šiai šventei ir visų laukiamų, mažai tegalėjai justi, o kai priešpaskutinę žaidimo dieną amžinai sudėjo akis magistras Tomas, iškilmingojo žaidimo kūrėjas, Auklėjimo kolegijai nepavyko nieko padaryti, kad ta žinia nepaplistų, beje, kad ir kaip keista, tūlas dalyvis lengviau atsiduso, kad ši kebli situacija šitaip pasibaigė. Žaidimo mokiniai ir ypač elitas, nors jiems ir nebuvo leista prieš *Ludus sollemnis* pabaigą nei apsivilkti gedulo drabužiais, nei bent kiek pertraukti griežtai nustatytos žaidimo dalių ir meditacijų kaitos, paskutinį iškilmingąjį aktą ir paskutinę šventės dieną vieningai pažymėjo tokia laikysena ir nuotaika, tartum tai būtų gedulingos iškilmės velioniui pagerbti, ir pervargusį, nemiegojusį, išblyškusį ir prisimerkusį Bertramą, toliau vadovaujantį žaidimui, apsupo ledine izoliacijos atmosfera.

Jozefas Knechtas, nors per Teguliariją ir gyvai susijęs su elitu ir kaip senas žaidėjas puikiai jautęs visas tas sroves ir nuotaikas, vis dėlto joms nepasidavė, nuo ketvirtos ir penktos dienos net uždraudė savo bičiuliui Fricui kamuoti jį žiniomis apie magistro li-

gą; tiesa, jis gerai juto ir suprato, koks tragiškas šešėlis krinta ant šventės, su didžiu susirūpinimu ir liūdesiu galvojo apie magistrą, su didėjančiu nepasitenkinimu, nors kartu ir su užuojauta – apie „šešėlį" Bertramą, tarsi pasmerktą mirti drauge su savo valdovu, bet ištvermingai ir atkakliai gynėsi nuo visokio tikrų ir prasimanytų žinių poveikio, stengėsi būti kiek tik įmanoma susikaupęs, noriai atsidėjęs gražiai sukonstruoto žaidimo pratimams ir bėgiui ir, nepaisydamas visų nesutarimų ir padėties neaiškumo, rimtai ir pakiliai sekė šventės eigą. „Šešėliui" Bertramui, kaip vicemagistrui, nereikėjo šventės pabaigoje pagal įsigalėjusį paprotį priimti sveikintojų ir oficialių asmenų, tradicinė Stiklo karoliukų žaidimo studentų Džiaugsmo diena šįsyk taip pat neįvyko. Tuoj po muzikinio baigiamojo šventės akto Auklėjimo kolegija paskelbė apie magistro mirtį, ir Žaidėjų kaime prasidėjo gedulo dienos, kuriose dalyvavo ir svečių namuose gyvenantis Jozefas Knechtas. Tomas fon der Travė, tas nusipelnęs vyras, dar ir po šiai dienai visų didžiai gerbiamas, buvo palaidotas paprastai, kaip įprasta Kastalijoje. Bertramas, jo „šešėlis", kuris, sukaupęs paskutines jėgas, per šventę ligi galo atliko jam tekusį sunkų vaidmenį, suprato savo padėtį. Jis pasiprašė atostogų ir iškeliavo į kalnus.

Žaidėjų kaime, o ir visoje Valdcelėje viešpatavo gedulas. Galimas daiktas, kad niekas nepalaikė artimų, pabrėžtai bičiuliškų santykių su velioniu magistru, bet tauraus jo charakterio pranašumas ir tyrumas, podraug su jo protingumu ir rafinuotai išugdytu formos jausmu, padarė iš jo tokį valdovą ir reprezentantą, koks iš esmės net demokratiškai nusiteikusioje Kastalijoje ne visais laikais gimsta. Visi juo didžiavosi. Jo asmuo, rodės, nutolęs nuo aistros, meilės, draugystės sferų, juo labiau tiko būti jaunosios kartos idealu, jo orumas, karališkas gracingumas, atnešę jam, beje, mažne švelnią „ekscelencijos" pravardę, ilgainiui suteikė ir kiek išskirtinę padėtį Aukštojoje taryboje ir Auklėjimo kolegijos posėdžiuose bei bendruose darbuose, nors kai kas tam atkakliai priešinosi. Žinoma, vyko karštos diskusijos, kas dabar užims tą aukštą postą, o visų karščiausiai diskutavo stiklo karoliukų žaidėjų elitas. Pasitraukus ir išvažiavus „šešė-

liui", kurio žlugimo tas sluoksnis taip troško ir galų gale pasiekė, pats elitas balsavimu paskirstė magistro funkcijas trim laikiniems pavaduotojams, – žinoma, tik vidines *Vicus Lusorum* funkcijas, o ne oficialias, priklausančias Auklėjimo tarybai. Pagal tradicijas magistro vieta negali likti neužimta ilgiau kaip tris savaites. Tais atvejais, kai mirdamas arba pasitraukdamas magistras palikdavo aiškų, konkurentų neturintį įpėdinį, tas postas būdavo užimamas tuojau, po vienintelio plenarinio Auklėjimo kolegijos posėdžio. Šįsyk tai, matyt, turėjo ilgiau užtrukti.

Gedulo dienomis Jozefas Knechtas pasikalbėdavo su savo bičiuliu apie pasibaigusį žaidimą ir keistai niūrią jo eigą.

– Tasai pavaduotojas Bertramas, – sakė Knechtas, – ne tik pakenčiamai atliko ligi galo savo vaidmenį, tai yra iki paskutinės akimirkos bandė vaidinti tikrąjį magistrą, bet, mano išmanymu, padarė kur kas daugiau: paaukojo save tam *Ludus sollemnis,* kaip paskutiniam ir iškilmingiausiam savo oficialiam aktui. Jūs elgėtės su juo rūsčiai, ne, žiauriai, jūs galėjot išgelbėti šventę ir Bertramą ir to nepadarėt, bet ne man spręsti, jūs, matyt, turėjot tam priežasčių. O dabar, kai tas vargšas Bertramas pasitraukė ir jūs pasiekėte savo tikslą, turite parodyti kilnumą. Kai tik jis sugrįš, jums reikia jį palankiai sutikti ir parodyti, kad supratote jo auką.

Teguliarijus pakraipė galvą.

– Mes ją supratome, – pasakė jis, – ir priėmėme. Tu buvai laimingas, kad šįsyk galėjai dalyvauti žaidime kaip svečias, nešališkai, todėl, žinoma, kaip reikiant visko nė nepastebėjai. Ne, Jozefai, mes nebeturėsime progos parodyti kokių nors jausmų Bertramui. Jis žino, kad jo auka buvo reikalinga, ir nebandys jos atsiimti.

Dabar tiktai Knechtas suprato jį kaip reikiant ir liūdnai nutilo. Jis pamatė, kad iš tiesų tas žaidimo dienas išgyveno ne kaip tikras valdcelietis ir draugas, bet daugiau kaip svečias, ir tik dabar sumojo, kaip, po teisybei, buvo su ta Bertramo auka. Ligi šiol jis vaizdavosi Bertramą kaip garbėtrošką, sugniužusį po nepakeliama per didelės užduoties našta, turėjusį atsisakyti tolesnių ambicingų tikslų ir pamiršti, kad jis kadaise buvo magistro „šešėlis" ir

vadovavo metiniam žaidimui. Tik dabar, išgirdęs paskutinius bičiulio žodžius, Knechtas, staiga netekęs žado, suprato, kad Bertramas buvo savo teisėjų pasmerktas ir niekad nebegrįš. Jam buvo leista vadovauti žaidimui ligi galo ir suteikta tik tokia pagalba, kad neįvyktų skandalas, bet tai buvo padaryta ne dėl Bertramo, o dėl Valdcelės.

„Šešėlio" tarnyba reikalauja laimėti ne tik absoliutų magistro pasitikėjimą – šitai Bertramas sugebėjo padaryti, – bet ne mažiau ir elito pasitikėjimą, o to šis pasigailėjimo vertas žmogus neįstengė pasiekti. Padarius klaidą, hierarchija nestoja jo ginti, kaip stoja ginti jo valdovo ir pavyzdžio. Ir jeigu buvę draugai jo nepripažįsta, tai joks autoritetas jam nepadės, ir jo draugai, repetentai, pavirsta jo teisėjais. Jeigu tie teisėjai nepermaldaujami, „šešėlis" susilaukia galo. Ir iš tikrųjų tasai Bertramas iš savo iškylos į kalnus nebegrįžo, ir po kurio laiko pasklido kalbos, kad jis įkritęs į prarają ir žuvęs. Daugiau apie tai niekas nebekalbėjo.

Tuo tarpu kiekvieną dieną Žaidėjų kaime ėmė lankytis aukšti ir aukščiausi Ordino vadovybės ir Auklėjimo kolegijos pareigūnai, tai vienas, tai kitas iš elito ir valdininkų tarpo buvo kviečiamas pasikalbėti. Apie šitų pasikalbėjimų turinį šis tas pasigirsdavo tik paties elito tarpe. Ne sykį buvo kviestas bei apklaustas ir Jozefas Knechtas; kartą dviejų Ordino vadovybės atstovų, kartą filologijos magistro, paskui mesjė Diubua ir dar kartą dviejų kitų magistrų. Teguliarijus, kuris taip pat ne sykį buvo kviestas į tokius pašnekesius, vaikščiojo maloniai susijaudinęs ir krėtė sąmojus apie konklavos nuotaiką, kaip jis tai vadino. Jozefas jau žaidimo dienomis pastebėjo, kaip maža beliko iš kadaise glaudžių jo santykių su elitu, o šiuo konklavos metu pajuto tai dar aiškiau. Ne tik dėl to, kad gyveno svečių namuose kaip svetimas žmogus ir kad vyresnieji, rodės, su juo elgėsi kaip su lygiu; pats elitas, repetentai žiūrėjo į jį ne familiariai ir draugiškai, kaip anksčiau, bet su tam tikru pašaipiu mandagumu ar bent su nepatiklia vėsa; elitas jau tada pasitraukė nuo jo, kai jis buvo paskirtas į Mariafelsą, ir tai buvo teisinga bei natūralu: kas žengė žingsnį nuo laisvės į tarnybą, nuo studentų ar repetentų – link hierarchijos, tas jau buvo nebe

draugas, bet žmogus, kylantis į viršininkus ir bonzas, jis nebepriklausė elitui ir turėjo žinoti, kad šis tuo tarpu traktuos jį kritiškai. Taip buvo visiems, atsidūrusiems tokioje padėtyje. Tiktai Knechtas šiuo metu tą santūrumą ir vėsą jautė itin smarkiai, viena, todėl, kad elitas, likęs be vadovo ir laukiantis naujo magistro paskyrimo, dvigubai glaudžiau susitelkė, pasirengęs gintis, o antra, todėl, kad jo ryžtas ir atkaklumas ką tik taip rūsčiai pasireiškė „šešėlio" Bertramo atveju.

Vieną vakarą Teguliarijus, baisiausiai susijaudinęs, atlėkė į svečių namus, susirado Jozefą, nusitempė jį į tuščią kambarį, uždarė duris ir išdrožė:

– Jozefai! Jozefai! Dieve mano, kaipgi aš to nesumečiau! Turėjau tai žinoti, juk visai nesunku buvo tai atspėti... Ak, aš visai nesitveriu savo kaily ir, po teisybei, nežinau, ar man džiaugtis ar ne.

Ir jis, geriausiai informuotas žmogus Žaidėjų kaime, skubėjo pranešti: daugiau negu galimas daiktas, net beveik tikras dalykas, kad Jozefas Knechtas būsiąs išrinktas Stiklo karoliukų žaidimo magistru. Archyvo vadovas, kurį daug kas laikę tinkamiausiu magistro Tomo įpėdiniu, jau užvakar aiškiai iškritęs iš kandidatų tarpo, o iš trijų elito kandidatų, kurių pavardės ligi šiol per apklausas buvusios pirmoje vietoje, matyt, nė vieno nerekomenduojąs ir neremiąs nei joks magistras, nei Ordino vadovybė, tuo tarpu už Knechtą pasisakę tiek du Ordino vadovybės nariai, tiek ponas Diubua, o prie jų reikią pridėti svarų balsą buvusiojo muzikos magistro, kurį šiomis dienomis, kaip tikrai žinoma, aplankę keli magistrai.

– Jozefai, jie padarys tave magistru, – dar kartą išpyškino Teguliarijus, bet bičiulis užgniaužė jam ranka burną.

Pirmą akimirką tas spėjimas Jozefą turbūt nė kiek ne mažiau nustebino ir sujaudino kaip Fricą ir pasirodė jam visiškai neįmanomas, bet jau tuo metu, kai Teguliarijus pasakojo, kokios šnekos sklinda Žaidėjų kaime apie „konklavos" eigą, Knechtas pradėjo suprasti, kad bičiulio spėjimas ne toks jau nepagrįstas. Veikiau pajuto lyg kokį patvirtinimą savo širdyje, lyg kokį jausmą, kad seniai tai žinojęs ir laukęs, kad tai teisinga ir natūralu. Taigi Joze-

fas ranka užčiaupė susijaudinusiam draugui burną, pažvelgė į jį svetimomis ir sudraudžiančiomis akimis, sakytum staiga pasitraukęs nuo jo ir nutolęs, ir tarė:

– Nešnekėk tiek daug, *amice;* nenoriu tų paskalų nė girdėti. Eik pas savo draugus.

Teguliarijus, kad ir kiek dar norėjęs pasakyti, tuoj užsičiaupė nuo šio žvilgsnio, kuriuo pažvelgė į jį tas visai naujas, jam dar nepažįstamas žmogus, išblyško ir išėjo. Vėliau Fricas pasakojo, kad keistą Knechto ramybę ir šaltumą tą akimirką jis palaikė smūgiu, įžeidimu, antausiu, senos jų bičiulystės ir artimumo išdavimu, jam pasirodė, kad Knechtas, užbėgdamas įvykiams už akių, tiesiog nesuprantamai pabrėžia savo būsimą aukščiausio viršininko padėtį. Tik eidamas iš Knechto – o ėjo Teguliarijus iš tikrųjų kaip primuštas – jis sumojęs, ką reiškiąs šis nepamirštamas žvilgsnis, šis tolimas, karališkas, bet ne mažiau skausmingas žvilgsnis, ir supratęs, kad bičiulis tai, kas tekę jo daliai, priėmęs ne išdidžiai, bet nuolankiai. Jis negalėjęs neprisiminti, pasakojo Teguliarijus, susimąsčiusio Jozefo Knechto žvilgsnio ir didelės užuojautos, skambėjusios bičiulio balse, kai šis klausinėjęs apie Bertramą ir jo sudėtą auką. Tartum jis pats būtų pasirengęs aukotis ir išnykti kaip tas „šešėlis", – toks išdidus ir kartu nuolankus, toks kilnus ir ištikimas, toks vienišas ir atsidavęs likimui pasirodęs jam tas veidas, kokiu pažvelgė į jį bičiulis, sakytum jis būtų buvęs visų kada nors gyvenusių Kastalijos magistrų monumentas. „Eik pas savo draugus", – pasakė jis Teguliarijui. Vadinasi, jau tą pačią akimirką, kai pirmą kartą išgirdo apie naują savo rangą, šis niekados nenuspėjamas žmogus iškart į jį įsijautė ir ėmė žvelgti į pasaulį iš naujo centro, jau nebebuvo, daugiau nebegalėjo būti draugas.

Knechtas galėjo savo paskyrimą, šitą paskutinį ir aukščiausią paskyrimą, ir pats puikiausiai atspėti ar bent suvokti, kad jis įmanomas, galbūt net tikėtinas; vis dėlto tai jį nustebino, net nugąsdino ir šį kartą. To buvo galima laukti, sakė jis sau vėliau ir šypsojosi, pagalvojęs apie uolųjį Teguliarijų, kuris šio paskyrimo, tiesa, irgi nesitikėjo, bet vis dėlto apskaičiavo ir išpranašavo jį kelias dienas prieš sprendimą ir jo paskelbimą. Iš tikrųjų nebuvo nieko,

kas prieštarautų Knechto išrinkimui į Aukščiausiąją kolegiją, nebent jo jaunystė; daugumas jo kolegų į savo aukštą postą pateko, sulaukę bent keturiasdešimt penkerių ar penkiasdešimt metų amžiaus, o Jozefas teturėjo vos keturias dešimtis. Tačiau įstatymo, draudžiančio tokį ankstyvą paskyrimą, nebuvo.

Taigi kai Fricas nustebino bičiulį, pranešdamas jam savo stebėjimų ir kombinacijų rezultatus, pastabas įgudusio elito žaidėjo, ligi nago juodymo pažįstančio komplikuotą Valdcelės mažutės bendruomenės aparatą, Knechtas išsyk pamatė, kad šis neapsirinka, tuojau suprato ir priėmė savo išrinkimą, savo likimą, bet pirmoji jo reakcija į tą žinią buvo ta, kad jis išvarė bičiulį, pasakęs: „Nenoriu nė girdėti tų paskalų". Vos tik bičiulis, sutrikęs ir beveik įsižeidęs, išėjo, Jozefas patraukė į meditacijos vietą sutvarkyti savo minčių, ir jo kontempliacija prasidėjo vienu atsiminimų vaizdu, kuris šią valandą jį užliejo su nepaprastu ryškumu. Toje vizijoje jis išvydo klasę plikomis sienomis, stovintį joje fortepijoną, pro langą sruvo vėsi ir linksma priešpiečio šviesa, klasės tarpdury pasirodė gražus, malonus žmogus, senyvas vyras pražilusiais plaukais ir giedru veidu, kupinu gerumo ir orumo; o jis pats, Jozefas, buvo mažutis gimnazistukas, išsigandęs ir kartu laimingas, laukė muzikos magistro ir štai pirmą kartą pamatė jį, tą garbų žmogų, maestro iš pasakiškos elito mokyklų ir magistrų Provincijos, atėjusį parodyti jam, kas yra muzika, o paskui nusivedusį ir priėmusį jį į savo Provinciją, į savo viešpatiją, į elitą ir Ordiną; ir Jozefas tapo jo kolega ir broliu, o maestro padėjo į šalį savo stebuklingąją lazdelę, arba savo skeptrą, ir pavirto maloniu ir tyliu, vis dar geru, vis dar garbiu, vis dar paslaptingu seniu, kurio žvilgsnis ir pavyzdys lydėjo Jozefą per gyvenimą ir kuris visada bus pranašesnis už jį visa karta ir keliomis gyvenimo pakopomis, neišmatuojamu orumu ir sykiu kuklumu, meistriškumu ir paslaptingumu, bet visada bus globėjas ir pavyzdys, švelniai vers jį sekti paskui save, kaip tekantis ir nusileidžiantis dangaus šviesulys traukia paskui save savo brolius. Kol Knechtas nejučiomis davėsi nešamas aibės vidinių vaizdų, kurie, savo pobūdžiu panašūs į sapnus, paprastai iškyla pirmojo atsipalaidavimo būsenoje, ypač du vaizdi-

niai, išnirę iš to srauto, ilgiau išsilaikė jo paviršiuje, du vaizdai, arba simboliai, dvi alegorijos. Viename jų Knechtas, dar berniukas, visokiais keliais seka paskui magistrą, o tas, jo vadovas, žengia pirma jo ir kiekvieną sykį, kai atsigręžia ir Jozefas pamato jo veidą, darosi vis senesnis, tylesnis ir garbesnis, bežiūrint artėjantis prie amžinos išminties ir orumo idealo, o tuo tarpu jis, Jozefas Knechtas, ištikimai ir klusniai žengia paskui savo pavyzdį, bet lieka tas pats berniukas, jaučiantis pakaitomis čia gėdą, čia tam tikrą džiaugsmą, net kažką panašaus į užsispyrėlio pasitenkinimą. O antras vaizdas buvo toks: kartojasi ir kartojasi scena muzikos klasėje, kai senis įeina pas vaiką, magistras ir vaikas seka paskui kits kitą, tarsi kokio mechanizmo vedžiojami, ir kartais negali supaisyti, kas ateina ir kas nueina, kas veda, o kas iš paskos seka – senis ar berniukas. Kartais atrodo, kad berniukas reiškia pagarbą ir klusnumą amžiui, autoritetui ir rangui; kartais kiek priekyje skubanti jaunystės, kelio pradžios, džiugesio figūra, regisi, įpareigoja senį jai tarnauti, ją garbinti, sekti jai iš paskos. Ir tuo metu, kai Jozefas stebi tą beprasmišką ir podraug prasmingą sapnų sūkurį, jis pats sapnuodamas tapatina save čia su seniu, čia su berniuku, čia jaučiasi esąs garbintojas, čia garbinamasis, čia valdovas, čia vadovaujamasis, ir toje plevenančioje kaitoje stoja akimirka, kai jis kartu pavirsta ir mokytoju, ir mokinuku, net ir viršesniu už juos abu, tuo, kuri surengė, sugalvojo, valdo ir stebi tą ciklą, tas bergždžias ratu einančias senatvės ir jaunystės lenktynes, kurias jis savo nuožiūra čia sulėtina, čia pavaro didžiausiu greičiu. Ir dabar iškyla naujas vaizdinys, jau daugiau simbolis nei sapnas, daugiau suvokimas nei vaizdas, būtent vaizdinys, arba veikiau suvokimas: tasai prasmingas ir podraug beprasmis mokytojo ir mokinio bėgimas ratu, tasai išminties piršimasis jaunystei, jaunystės – išminčiai, tasai begalinis, pakilus žaidimas – tai Kastalijos simbolis, tai apskritai gyvenimo žaismas, dviem srovėm tekantis be galo tarp senatvės ir jaunystės, tarp dienos ir nakties, tarp *jang* ir *in*. Nuo tos vietos medituotojas rado kelią iš vaizdų pasaulio į ramybę ir po ilgo pasinėrimo į save sugrįžo sustiprėjęs ir smagus.

Kai po kelių dienų Knechtą pašaukė Ordino vadovybė, jis nuėjo ramus ir Aukščiausiosios kolegijos narių rankos paspaudimą bei kažką panašaus į apkabinimą sutiko su giedria rimtimi. Jam buvo pranešta, kad jis paskirtas Stiklo karoliukų žaidimo magistru ir kad investitūrai atlikti ir priesaikai duoti įsakoma jam atvykti į iškilmingųjų žaidimų salę, tą pačią, kurioje dar visai neseniai velionio magistro pavaduotojas nelyginant auksu išpuoštas aukojamasis gyvulys vadovavo anai slogiai šventei. Laisva diena, likusi prieš investitūrą, paprastai būdavo skiriama nuodugnioms priesaikos formulės ir „Mažojo magistrų statuto" studijoms, lydimoms ritualinių meditacijų. Šįsyk visam tam vadovavo ir visa tai stebėjo du aukščiausios vadovybės nariai – Ordino kancleris ir matematikos magistras. Per šios labai įtemptos dienos pietų pertrauką Jozefas labai gyvai prisiminė, kaip buvo priimtas į Ordiną ir kaip jį tam rengė muzikos magistras. Tačiau šįsyk priėmimo ritualas nevedė jo, kaip kasmet šimtus kitų, pro plačius vartus į didelę bendruomenę, dabar jį leido pro adatos skylutę į aukščiausią ir siauriausią būrelį, magistrų būrelį. Vėliau senajam muzikos magistrui Jozefas prisipažino, kad tą intensyvaus savęs tikrinimo dieną jam padariusi rūpesčių viena mintis, visai juokingas dalykas, šovęs į galvą: jis ėmęs baimintis akimirkos, kai kuris nors iš magistrų duosiąs jam suprasti, koks nepaprastai jaunas jis susilaukiąs aukščiausio rango. Rimtai turėjęs kovoti su šia baime, su ta tuščia vaikiška mintimi ir su noru, jei kas užsimintų apie jo amžių, atsakyti: „Tai duokit gi man ramiai pasenėti, juk aš niekad nesiekiau to pakėlimo". Bet tolesnis savęs tikrinimas parodęs, kad nesąmoninga mintis apie tokį paskyrimą ir noras jo susilaukti ne tokie jau buvę tolimi; jis tai prisipažinęs sau, pamatęs ir įveikęs tos minties tuštumą, ir iš tikrųjų nei tą dieną, nei kada nors vėliau nė vienas kolega nepriminęs jo amžiaus.

Užtat juo karščiau naujojo magistro išrinkimas buvo svarstomas ir kritikuojamas tame sluoksnyje, kuriam neseniai priklausė pats Knechtas. Aiškių priešininkų jis neturėjo, bet varžovų nestigo, tarp jų ir vyresnio amžiaus, o tame sluoksnyje anaiptol nelinkstama pripažinti kito išrinkimo kitaip, kaip tik po tam tikros

kovos ir išbandymo, bent jau po nepaprastai atidaus ir kritiško stebėjimo. Momentas, kai naujas magistras pradeda eiti savo pareigas, ir pirmasis jo valdymo laikotarpis beveik visada yra kelias per skaistyklą.

Magistro investitūra nėra viešos iškilmės, be Auklėjimo kolegijos ir Ordino vadovybės, jose dalyvauja tik vyresnieji moksleiviai, disciplinos, gaunančios naują magistrą, kandidatai ir pareigūnai. Per ceremoniją iškilmių salėje Stiklo karoliukų žaidimo magistras duoda priesaiką, priima iš Kolegijos savo valdžios insignijas – kelis raktus ir antspaudus, Ordino vadovybės įgaliotinis užvelka jam mantiją – šventišką viršutinį drabužį, kuriuo magistras turi vilkėti per didžiausias iškilmes, visų pirma celebruodamas metinį žaidimą. Tokiam aktui, tiesa, trūksta viešųjų švenčių triukšmo ir lengvo svaigulio, pagal savo prigimtį jis yra ceremoningas ir veikiau sausas, užtat jau vien tai, kad jame dalyvauja abu aukščiausi organai, suteikia jam nepaprasto orumo. Mažutė stiklo karoliukų žaidėjų respublika gauna naują valdovą, kuris turi jai vadovauti ir atstovauti bendrojoje institucijoje, o tai reikšmingas ir retas įvykis; nors mokiniai ir jaunesnieji studentai dar ne visai suvokia jo svarbą ir į iškilmes žiūri tik kaip į ceremoniją ir įdomų renginį, bet visi kiti dalyviai supranta to akto svarbą ir yra pakankamai suaugę bei sutapę su savo bendruomene, kad tą įvykį pajustų kaip įvykį savo paties kūne ir gyvenime. Šį kartą šventės džiaugsmą temdė ne tik buvusio magistro mirtis ir gedulas, bet ir nerami ką tik pasibaigusio metinio žaidimo nuotaika bei pavaduotojo Bertramo tragedija.

Įvilktuves atliko Ordino vadovybės įgaliotinis ir vyriausiasis Žaidimo archyvaras, jie abu iškėlė mantiją ir užsiautė ją naujajam Žaidimo magistrui ant pečių. Trumpą iškilmių kalbą pasakė *Magister Grammaticae,* Koiperheime reziduojąs klasikinės filologijos magistras, elito paskirtas Valdcelės atstovas perdavė raktus ir antspaudus, o prie vargonų stovėjo pats baltagalvis senasis muzikos magistras. Jis atvažiavo į investitūrą, norėdamas pažiūrėti savo globotinio įvilktuvių ir savo netikėtu pasirodymu jį pradžiuginti, o gal ir šį tą jam patarti. Mieliausiai senis iškilmingą muziką būtų

pats atlikęs, bet jam jau buvo per sunku, todėl vargonavimą jis užleido Žaidėjų kaimo vargonininkui, o pats stovėjo jam už nugaros ir sklaidė natas. Su pagarbia šypsena jis žvelgė į Jozefą, žiūrėjo, kaip šis priima mantiją ir raktus, ir klausėsi, kaip taria priesaikos formulę, o paskui trumpu žodžiu kreipiasi į savo būsimuosius bendradarbius, valdininkus ir mokinius. Niekad jam tas berniukas Jozefas nebuvo toks mielas ir taip jo nedžiugino, kaip šiandien, kai jis bemaž nustojo būti Jozefu ir tapo tik aukšto rango pareigūnu, vilkinčiu mantija, karūnos brangakmeniu, hierarchijos statinio šulu. Bet vienas su berniuku Jozefu jis gavo pasikalbėti vos kelias akimirkas. Linksmai nusišypsojęs, paskubėjo jam įkalti į galvą:

– Žiūrėk, kad gerai atlaikytum tris keturias artimiausias savaites, jos iš tavęs pareikalaus daug jėgų. Visados galvok apie visumą ir nepamiršk, kad kokio atskiro dalyko nepaisymas dabar nedaug tesveria. Visiškai atsidėk elitui, į visa kita nekreipk nė dėmesio. Gausi du padėjėjus, kurie pagelbės tau savo patarimais; vieną iš jų, jogą Aleksandrą, aš painstruktavau, gerai klausyk jo žodžių, jis išmano savo dalyką. Ko tau reikia – tai nepajudinamo įsitikinimo, kad vadovai gerai pasielgė, įtraukdami tave į savo gretas, pasitikėk jais, pasitikėk žmonėmis, kuriuos siunčia tau padėti, aklai pasitikėk savo jėgomis. O į elitą žiūrėk su linksmu, visados budriu nepasitikėjimu, jis nieko daugiau iš tavęs ir nelaukia. Tu nugalėsi, Jozefai, aš tai žinau.

Dauguma tarnybinių funkcijų naujajam magistrui buvo gerai pažįstamos, jis ne sykį patarnavo arba asistavo buvusiam magistrui; svarbiausios iš jų buvo Žaidimo kursai – nuo kursų mokiniams ir pradedantiesiems, vasaros kursų ir kursų svečiams ligi pratybų, paskaitų ir seminarų elitui. Tiems darbams, išskyrus pačius pastaruosius, jautėsi esąs visai pasirengęs kiekvienas naujai paskirtas magistras, tuo tarpu naujos funkcijos, kurių jis niekad neturėjo progos atlikti, žadėjo kur kas daugiau rūpesčių ir bėdos. Taip buvo ir Jozefui. Visų mieliausiai jis būtų kuo uoliausiai atsidėjęs kaip tik toms naujoms pareigoms, tikroms magistro pareigoms: darbui Auklėjimo kolegijos Aukščiausiojoje taryboje, Magistrų tarybos ir Ordino vadovybės bendradarbiavimui, Žaidimo

ir *Vicus Lusorum* atstovavimui bendrojoje institucijoje. Jis troško kuo greičiau apsiprasti su tomis naujomis veiklos sritimis ir pašalinti iš jų grėsmingą nežinios aspektą, bet visų labiausiai norėjo pasitraukti kur nors kelias savaites ir nuodugniai pastudijuoti konstituciją, visus formalumus, posėdžių protokolus ir taip toliau. Knechtas žinojo, kad norėdamas gauti kokios informacijos ar patarimų, visuomet gali kreiptis, be pono Diubua, į geriausią magistro formų ir tradicijų žinovą ir specialistą, būtent į Ordino vadovybės įgaliotinį, kuris, nors pats ir ne magistras, vadinasi, žemesnio rango pareigūnas, režisavo visus Aukščiausiosios kolegijos posėdžius ir nelyginant kunigaikščio rūmų ceremonimeistras žiūrėjo, kad nebūtų pažeista tradicinė tvarka. Kaip mielai Jozefas tą protingą, prityrusį, dėl savo nepaprasto mandagumo neperprantamą žmogų, ką tik iškilmingai užsiautusį jam mantiją, būtų paprašęs pasikalbėti, jei šis būtų gyvenęs Valdcelėje, o ne Hirslande, į kurį, šiaip ar taip, buvo pusė dienos kelio! Kaip mielai būtų trumpą laiką pasprukęs į Monporą ir paprašęs senąjį muzikos magistrą padėti susigaudyti tuose dalykuose! Tačiau apie tai nebuvo ko nė galvoti, tokių asmeninių ir studentiškų norų magistrui neleistina buvo ir turėti. Priešingai, pradžioje jis turėjo su didžiausiu rūpestingumu ir pasiaukojimu atsidėti kaip tik toms funkcijoms, apie kurias manė, kad su jomis nelabai turės vargo. Ką jis nujautė per Bertramo iškilmingąjį žaidimą, kai matė savo bendruomenės, elito, apleistą magistrą kovojantį ir dūstantį tarsi beorėje erdvėje, – taigi, ką tada nujautė ir ką patvirtino senio iš Monporo žodžiai įvilktuvių dieną, tą dabar jam rodė kiekviena darbo dienos akimirka ir kiekvienas savo padėties svarstymo momentas: pirmų pirmiausia reikia atsidėti elitui ir repetentams, aukščiausioms studijų pakopoms, seminarų pratyboms ir visai asmeniniam bendravimui su repetentais. Archyvą Knechtas galėjo palikti archyvarams, pradinius kursus – turimiems mokytojams, korespondenciją – sekretoriams, kokių nors spragų čia neatsiras. Bet elito jam nė akimirką negalima palikti vieno, Jozefas turėjo jam atsidėti, įsipiršti ir pasidaryti nepakeičiamas, turėjo įtikinti visus, kokie dideli jo sugebėjimai ir kokie tyri sumanymai, turėjo

visus nugalėti, apie visus suktis, visus laimėti, galynėtis su kiekvienu kandidatu, kuris tik to panorės, o tokių kandidatų nestigo. Sykiu jam pagelbėjo daug kas iš to, ką jis anksčiau laikė ne per naudingiausiu dalyku, būtent atitrūkimas nuo Valdcelės ir elito, kur jis dabar vėl buvo beveik *homo novus**. Pasitarnavo net jo draugystė su Teguliarijum. Mat aiškiai sunku buvo kalbėti apie tai, kad Teguliarijus, tas sąmojingas ir liguistas autsaideris, galėtų siekti karjeros, jis atrodė taip mažai turįs garbėtroškos, jog tai, kad jį labiau už kitus mėgo naujasis magistras, nereiškė jokios skriaudos kam nors iš elito narių. Vis dėlto daugiausia triūsti, svarbiausius darbus padaryti Knechtas turėjo pats, kad ištyręs tą aukščiausią, gyviausią, neramiausią ir jautriausią Žaidimo pasaulio sluoksnį, galėtų į jį įsiskverbti ir jį sutramdyti, kaip kad raitelis sutramdo grynakraujį žirgą. Mat kiekviename Kastalijos institute, o ne vien Stiklo karoliukų žaidime, elitas, kurį sudaro galutinai išmokslinti, bet dar laisvai studijuojantys, į Auklėjimo kolegijos arba Ordino tarnybą nepaskirti kandidatai, dar vadinami ir repetentais, iš tikrųjų yra brangiausias kadrų rezervas, žiedas ir ateitis, ir visur, ne tik Žaidėjų kaime, šita rinktinė, drąsi būsimoji pamaina į naujus mokytojus bei viršininkus žiūri šaltai ir kritiškai, naujai galvai rodo tik minimalų mandagumą ir klusnumą ir turi būti laimėta asmeniniu pavyzdžiu, nesigailint jokių pastangų, turi būti įtikinta ir įveikta, kol pripažins naują magistrą ir noriai duosis jo vadovaujama.

Knechtas šio uždavinio ėmėsi be baimės, nors vis dėlto stebėjosi, kad jis toks sunkus, ir kol jį sprendė, kol laimėjo tą be galo kamuojantį, jėgas sekinantį žaidimą, visos kitos pareigos, visi kiti reikalai atsitraukė į antrą vietą ir, rodės, mažiau tereikalavo dėmesio; vienam kolegai jis prisipažino, kad pirmame plenariniame Kolegijos posėdyje, į kurį kuo skubiausiai nuvažiavo ir po kurio taip pat kuo skubiausiai sugrįžo, dalyvavo bemaž kaip per sapną ir paskui apie jį nė pagalvot nebepagalvojo – taip buvo užsiėmęs jam kur kas svarbesniais darbais; negana to, net per patį pasitari-

* Naujas žmogus *(lot.)*.

mą, nors tema Knechtą domino ir nors jis truputį nerimaudamas laukė šio savo pirmo pasirodymo Kolegijoje, ne sykį pastebėjo, kad jo mintys ne čia, ne tarp kolegų, kad jis neseka debatų, bet tarytum sėdi Valdcelėje, tame mėlynai dažytame archyvo kambary, kur šiuo metu kas trečią dieną vedė dialektikos seminarą vos su penkiais dalyviais ir kur kiekviena valanda reikalavo daugiau įtampos ir jėgų negu visa kita jo darbo diena; o juk ta diena ir taip nebuvo lengva, ir niekur nuo jos negalėjai pabėgti, nes, kaip iš anksto buvo pranešęs senasis muzikos magistras, Kolegija pirmuoju laikotarpiu jam paskyrė trenerį ir kontrolierių, turėjusį valanda po valandos tikrinti jo dienotvarkę, patarti, kaip paskirstyti laiką, ir saugoti tiek nuo vienašališkų sprendimų, tiek nuo visiško pervargimo. Knechtas buvo dėkingas tam žmogui, o dar labiau – Ordino vadovybės pasiuntiniui, išgarsėjusiam meditacijos meno meistrui; šis vadinosi Aleksandras. Jisai rūpinosi, kad iš visų jėgų dirbantis Knechtas kasdien tris kartus atliktų „mažus" arba „trumpus" meditacijos pratimus ir kad kuo griežčiausiai laikytųsi jų eigos ir trukmės, apskaičiuotos minutės tikslumu. Su jais abiem, treneriu ir Ordino kontempliacijos specialistu, jis turėdavo prieš pat vakarinę meditaciją atkurti savo darbo dieną, konstatuoti sėkmes ir nesėkmes, „pačiupinėti savo pulsą", kaip sako meditacijos mokytojai, tai yra suprasti ir išmatuoti save patį, dabartinę savo padėtį, savijautą, jėgų paskirstymą, savo viltis ir rūpesčius, objektyviai įvertinti save patį ir tą dieną nuveiktus darbus, nepasilikdamas nakčiai ir kitai dienai nė vienos neišspręstos problemos.

Kai repetentai, vieni su simpatija, kiti nusiteikę karingai, stebėjo milžinišką magistro darbą, nepraleisdami mažiausios progos surengti jam improvizuotą mažutį jėgos, kantrybės ir sumanumo egzaminą, čia stengdamiesi paskatinti, čia sutrukdyti jo darbą, – apie Teguliarijų atsirado fatališka tuštuma. Nors jis ir suprato, jog Knechtas dabar negali skirti nei dėmesio, nei laiko, neturi kada nei apie jį pagalvoti, nei jo užjausti, tačiau abejingai žiūrėti į tai, kad bičiulis, rodės, staiga visiškai jį pamiršo, vis dėlto neįstengė, juoba kad, rodės, jis ne tik kasdien vis labiau netenka bičiulio, bet ir draugai šnairuoja į jį ir bemaž jo nė nekalbina. Nieko čia nuo-

stabaus nebuvo, nes Teguliarijus, nors ir negalėjo rimtai užstoti kelio garbėtroškoms, vis dėlto buvo šališkas, o jaunasis magistras turėjo ant jo gerą akį. Visa tai Knechtas, žinoma, galėjo nujausti, ir vienas iš dabartinių jo uždavinių buvo su visais kitais asmeniniais ir privačiais dalykais kurį laiką atidėti į šalį ir šią draugystę. Tačiau padarė tai, kaip vėliau pats prisipažino bičiuliui, po teisybei, ne sąmoningai ir ne tyčia, bet stačiai pamiršo bičiulį, taip absoliučiai pavirto įrankiu, jog tokie privatūs dalykai kaip draugystė tapo nė įmanyt neįmanomi, ir jeigu kur nors, pavyzdžiui, tame seminare su penkiais dalyviais, priešais jį pasirodydavo Frico figūra ir veidas, tai jau būdavo ne Teguliarijus, ne bičiulis ir pažįstamas, ne tam tikras asmuo, tai būdavo elito atstovas, studentas, teisingiau – kandidatas ir repetentas, tam tikra dalis jo darbo ir uždavinio, kareivis iš armijos, kurią išmokyti ir su kuria nugalėti buvo jo tikslas. Teguliarijų nupurtė šiurpas, kai pirmą kartą taip į jį kreipėsi magistras; iš Knechto žvilgsnio Fricas suprato, kad tas svetimumas ir objektyvumas anaiptol neapsimestas, bet tikras ir kraupus, ir kad žmogus, sėdintis priešais jį ir elgiąsis su juo dalykiškai ir mandagiai, su dideliu dvasiniu budrumu, yra jau ne jo bičiulis Jozefas, o tik mokytojas ir egzaminatorius, tik Stiklo karoliukų žaidimo magistras, apsigaubęs savo tarnybos rimtumu ir griežtumu tartum kokia žvilgančia glazūra, ugnyje ant jo užlieta ir sustingusia. Tarp kitko, tomis karštomis savaitėmis Teguliarijus turėjo nedidelį incidentą. Nemigos ir išgyvenimų nukamuotas, jis leido sau tame mažučiame seminare pasielgti nemandagiai, šokti į akis, ne, ne magistrui, bet vienam kolegai, sunervinusiam jį savo pašaipiu tonu. Knechtas tai pastebėjo, taip pat pastebėjo, kad prasižengėlis pernelyg suirzęs, ir tylomis, vos kilstelėjęs pirštą, sudraudė jį, bet paskui nusiuntė jam savo meditacijos specialistą, kad šis pasirūpintų nuraminti į sunkią padėtį pakliuvusį žmogų. Teguliarijus, ilgas savaites jautęsis užmirštas, tą globą palaikė pirmuoju atbudusios draugystės ženklu, nes pažiūrėjo į ją kaip į dėmesį, parodytą jam asmeniškai, ir klusniai davėsi slaugomas. Iš tikrųjų Knechtas nelabai nė pastebėjo, kuo čia taip pasirūpino, jis tik pasielgė kaip magistras: pastebėjęs, kad

vienas repetentas suirzęs ir prastai valdosi, jis reagavo į tai kaip auklėtojas, nė akimirkos nepagalvojęs, kas tas repetentas ir kokie to žmogaus santykiai su juo pačiu. Kai po kelių mėnesių bičiulis priminė Knechtui šią sceną ir pasakė, kaip pradžiuginęs ir paguodęs jį tas palankumo ženklas, Jozefas, visai pamiršęs tą įvykį, nutylėjo, nusprendęs nebegrįžti prie šitos klaidos.

Pagaliau tikslas buvo pasiektas ir kova laimėta, tai buvo didelis darbas – susidoroti su elitu, nukamuoti jį pratybomis, sutramdyti garbėtroškas, palenkti į savo pusę svyruojančius, patikti išpuikėliams; bet dabar tas darbas buvo padarytas, Žaidėjų kaimo kandidatai pripažino savo magistrą ir jam pasidavė, staiga viskas ėmė riedėti lengvai, tartum būtų betrūkę vos vieno lašelio alyvos. Treneris kartu su Knechtu parengė paskutinę darbo programą, pareiškė jam Kolegijos pritarimą ir pasišalino, meditacijos specialistas Aleksandras padarė tą pat. Masažo vietoje Knechtas rytais vėl išeidavo pasivaikščioti, apie kokias studijas ar bent lektūrą kol kas, tiesa, nebuvo ko galvoti, tačiau kai kuriais vakarais prieš miegą jau vėl truputį pamuzikuodavo. Per artimiausią pasirodymą kolegijoje Knechtas aiškiai pajuto, kad dabar kolegos jau žiūri į jį kaip į išbandytą ir sau lygų, nors niekas apie tai neprasitarė nė žodžio. Baigęs nuožmią kovą, pareikalavusią visų jėgų, jis tarsi pabudo, atvėso ir prablaivėjo, pasijuto atsidūręs pačioje Kastalijos širdyje, pasijuto iškilęs į aukščiausią hierarchijos pakopą ir keistai blaiviai, beveik nusivylęs pastebėjo, kad ir tokiu retu oru galima kvėpuoti, nors, žinoma, jis pats, dabar juo kvėpuojantis taip, tarsi nebūtų nė pažinęs kitokio, labai pasikeitė. Tai buvo vaisius, sunokintas to rūstaus išbandymo, išdeginusio jį taip, kaip jokia kita ankstesnė tarnyba, jokios kitos pastangos nebuvo išdeginusios.

Kad elitas pripažino naująjį valdovą, šįsyk buvo išreikšta ypatingu gestu. Kai Knechtas pajuto, jog priešinimasis pasibaigė, jog repetentai ima juo pasitikėti ir su juo sutarti, kai suprato, kad sunkiausias darbas jau padarytas, atėjo akimirka išsirinkti sau „šešėlį", o ir iš tikrųjų niekad tokio pavaduotojo, tokio pagalbininko jam taip nereikėjo, kaip po ką tik laimėtos pergalės, kai beveik antžmogiškas jėgų išbandymas staiga suteikė šiokią tokią laisvę;

jau ne vienas kaip tik šioje kelio vietoje buvo suklupęs. Knechtas atsisakė teisės pats išsirinkti sau „šešėlį" iš kandidatų tarpo ir paprašė repetentus paskirti jam pavaduotoją savo nuožiūra. Dar nepamiršęs, kokį įspūdį visiems padarė Bertramo likimas, elitas į šį nuolaidumą pažiūrėjo itin rimtai ir po kelių posėdžių bei slaptų balsavimų pasiūlė magistrui vieną geriausių savo vyrų, kuris prieš Knechto išrinkimą buvo laikomas vienu iš perspektyviausių kandidatų į aukščiausią postą.

Didžiausi sunkumai, tiesa, jau buvo įveikti, Knechtas vėl eidavo pasivaikščioti ir muzikuodavo; ilgainiui jis galės ir knygą paskaityti, atsinaujins jo draugystė su Teguliarijum, kai kada pasikeis laiškais su Feromonte, kartais atsiras koks laisvas pusdienis, o gal kada pasidarys ir atostogų mažutei kelionei. Tačiau visi tie malonumai teks kam nors kitam, tik ne ligšioliniam Jozefui, laikiusiam save uoliu stiklo karoliukų žaidėju ir pusėtinu kastaliečiu, bet vis dėlto jokios nuovokos neturėjusiam apie Kastalijos santvarkos vidinę esmę, gyvenusiam taip naiviai egoistiškai, taip vaikiškai nerūpestingai, taip neįsivaizduojamai nugrimzdusiam į savo asmeninius reikalus ir laisvam nuo bet kokios atsakomybės. Kartą jam atėjo į galvą pašaipūs ir perspėjami žodžiai, kuriuos išgirdo iš magistro Tomo lūpų, kai pasisakė norįs dar kurį laiką laisvai pastudijuoti: „Kurį laiką – o kiekgi? Tu tebekalbi kaip studentas, Jozefai". Tai buvo prieš keletą metų; susižavėjęs ir didžios pagarbos kupinas, jis tada išklausė šituos žodžius, kartu truputį pašiurpęs nuo tokio santūraus šito vyro tobulumo ir susivaldymo, ir pajuto, kaip Kastalija nori ir jį pačiupti, įsiurbti į save ir galbūt kada nors iš jo irgi pasidaryti tokį pat Tomą, magistrą, valdovą ir tarną, tobulą įrankį. Ir štai dabar jis stovi toje pat vietoje, kurioje tada stovėjo magistras Tomas, ir, kalbėdamasis su kuriuo nors iš repetentų, vienu iš tų protingų, vėtytų ir mėtytų žaidėjų, pasinėrusių į savo privačius mokslus, vienu iš tų darbščių ir išdidžių princų, žvelgia į jį, matydamas visai kitą, svetimą ir gražų, keistą pasaulį, jau likusį jam už nugaros, – visiškai taip, kaip kitados magistras Tomas žvelgė į keistą studentišką jo pasaulį.

Magistro pareigų perėmimas iš pradžių, rodės, davė daugiau nuostolių negu pelno, tai bemaž suėdė visas jėgas ir visą asmeninį gyvenimą, padarė galą visiems įpročiams ir mėgstamiems užsiėmimams, didžiulė įtampa paliko širdyje vėsią tylą, o galvoje – lyg kokį svaigulį, o dabar stojęs laikas leido atsipūsti, viską apgalvoti ir apsiprasti su nauja padėtimi, bet taip pat atnešė ir naujų pastebėjimų, naujų išgyvenimų. Didžiausias iš jų po laimėto mūšio buvo pasitikėjimo kupinas ir draugiškas bendradarbiavimas su elitu. Tardamasis su savo „šešėliu", dirbdamas su Fricu Teguliarijum, kurį, norėdamas išbandyti, pasiėmė talkininku korespondencijai tvarkyti, pamažu studijuodamas, tikrindamas ir papildydamas pirmtako paliktus atsiliepimus ir pastabas apie mokinius ir bendradarbius, Knechtas su greit didėjančia meile ėmė apsiprasti su tuo elitu, kurį tarėsi taip gerai pažįstąs, bet kurio esmė, kaip ir visas Žaidėjų kaimo savitumas ir vaidmuo Kastalijos gyvenime, tik dabar jam atsivėrė su visu realumu. Tiesa, daugelį metų jis pats priklausė tam elitui, buvo vienas iš repetentų, gyveno tame tiek pat mūziniame, kiek ir ambicingame Žaidėjų kaime Valdcelėje ir jautėsi esąs visa to dalelė. Tačiau dabar jis buvo jau ne tik kažkokia dalelė, ne tik nuoširdžiai draugavo su ta bendruomene, bet jautėsi esąs jos smegenys, sąmonė ir kartu sąžinė, ne tik išgyveno su ta bendruomene jos polėkius ir likimą, bet ir jai vadovavo, buvo už ją atsakingas. Pakilią valandą, baigiantis kursams, kuriuose buvo rengiami Žaidimo mokytojai pradedantiesiems, kartą Knechtas

šitaip tatai išsakė: „Kastalija yra ypatinga mažutė valstybė, o mūsų *Vicus Lusorum* – valstybėlė valstybėje, mažutė, bet sena ir išdidi, lygiateisė su savo seserimis respublika, tačiau jos savimonę sustiprina ir sutaurina ypatingas mūzinis ir tam tikra prasme sakralinis jos funkcijų pobūdis. Juk mums tenka didis uždavinys saugoti tikrąją Kastalijos šventenybę, jos savotišką paslaptį ir simbolį – Stiklo karoliukų žaidimą. Kastalija ugdo puikius muzikus ir meno kritikus, filologus, matematikus ir kitus mokslininkus. Kiekvienas Kastalijos institutas ir kiekvienas kastalietis turėtų žinoti tik du tikslus ir du idealus: savo specialybėje siekti didžiausio įmanomo tobulumo ir palaikyti tos savo specialybės bei savo paties gyvybingumą ir elastingumą, nuolat prisimenant, kad ji glaudžiai susijusi ir susibičiuliavusi su visomis kitomis disciplinomis. Šitą antrąjį idealą – visų dvasinių žmogaus pastangų vidinio vientisumo mintį, universalumo mintį – tobulai išreiškia mūsų kilnusis Žaidimas. Galbūt fizikui arba muzikos istorikui ar kuriam kitam mokslininkui kartais patartina griežtai bei asketiškai atsidėti savo specialybei, galbūt jam pravartu kurį laiką atsisakyti universalumo minties, norint pasiekti itin aukštų aktualių ir specialių rezultatų, šiaip ar taip, mes, stiklo karoliukų žaidėjai, niekad neturime teisės pritarti tokiam apsiribojimui ir pasitenkinimui savimi, nes juk kaip tik mūsų uždavinys saugoti *universitas litterarum* idėją ir aukščiausią jos išraišką – kilnųjį Žaidimą – ir tolydžio gelbėti jį nuo atskirų disciplinų polinkio tenkintis savimi. Bet kaip mes galime išgelbėti tai, kas nenori būti išgelbėta? Ir kaip mes galime priversti archeologą, pedagogą, astronomą ir taip toliau atsižadėti tenkinimosi savo specialiu mokytumu ir savo langus nuolat laikyti atvirus visoms kitoms disciplinoms? Mes negalime to pasiekti įsakymais, kad ir, sakysim, jau mokyklose įvesdami Stiklo karoliukų žaidimą kaip privalomą dėstomąjį dalyką, taip pat negalim to padaryti, vien primindami, kokį tikslą šiuo Žaidimu buvo užsibrėžę mūsų pirmtakai. Savo Žaidimo ir savo pačių būtinumą mes galime įrodyti, vien išlaikydami jį ne žemesnio lygio kaip visas dvasinis gyvenimas, jautriai perimdami kiekvieną naują mokslų laimėji-

mą, kiekvieną naują kryptį bei problemą ir vis naujai, vis taip patraukliai, taip įtikinamai, taip viliojamai formuodami bei žaisdami savo taurų ir kartu pavojingą žaidimą su visuotinumo mintimi, jog ir rimčiausias tyrinėtojas bei darbščiausias specialistas vis jaustųsi jo šaukiamas, jo gundomas ir masinamas. Įsivaizduokime valandėlę, kas atsitiktų, jei mes, žaidėjai, kurį laiką dirbtume ne taip uoliai, jei Žaidimo kursai pradedantiesiems pasidarytų nuobodesni ir paviršutiniškesni, jei žaidimuose pažangesniems studentams specialistai mokslininkai neberastų gyvai pulsuojančio gyvenimo, dvasinio aktualumo ir įdomumo, jei du ar tris kartus iš eilės svečiams pasirodytų, kad mūsų didysis metinis žaidimas – tik tuščia ceremonija, negyvas, senamadis, pasenęs praeities reliktas, – kaip greitai ateitų galas ir Žaidimui, ir mums patiems! Juk jau ir dabar mes nebepasiekiame tos didingos viršūnės, kurioje Stiklo karoliukų žaidimas spindėjo prieš vieną generaciją, kai metinis žaidimas trukdavo ne vieną ar dvi, bet tris ir net keturias savaites ir ne tik Kastalijai, bet ir visam kraštui būdavo svarbiausias metų įvykis. Šiandien į tą metinį žaidimą, dažnai tik kaip nuobodžiaujantis svečias, dar atsilanko koks vyriausybės atstovas, ir kai kurie miestai bei luomai atsiunčia savo pasiuntinius; baigiantis žaidimo dienoms tie pasaulietiškos valdžios atstovai teikiasi mandagia forma užsiminti, kad ilga šventė neleidžianti kai kuriems miestams atsiųsti savo reprezentantų ir kad galbūt metas arba šventę gerokai sutrumpinti, arba ateityje rengti ją kas dveji ar treji metai. Ką gi, šitos raidos, arba šito nuosmukio, mes negalime sustabdyti. Labai galimas daiktas, kad mūsų Žaidimo greitai niekas nė nebesupras už Kastalijos ribų, kad šventė bus rengiama kas penkeri ar kas dešimt metų, o gal ir visai neberengiama. Bet ką mes galime ir turime sukliudyti – tai Žaidimo diskreditavimą ir nuvertinimą jo paties tėviškėje, mūsų Provincijoje. Čia mūsų kova teikia vilčių ir visur dar pasiekiame pergalę. Kiekvieną dieną matome, kaip jaunus elito mokinius, ne per karščiausiai prašiusius priimti į Žaidimo kursus ir baigusius juos padoriai, tačiau be entuziazmo, staiga pagauna Žaidimo dvasia, jo intelektualinės per-

spektyvos, jo garbingos tradicijos, sielą sukrečiančios jėgos, ir jie tampa aistringais mūsų šalininkais bei sekėjais. Ir kiekvienais metais per *Ludus Sollemnis* galime pamatyti įžymių mokslininkų, kurie, kiaurus metus paskendę darbuose, į mus, stiklo karoliukų žaidėjus, žiūri iš aukšto ir ne visada mūsų institutui linki geriausios kloties, bet kuriuos per didįjį žaidimą mūsų meno burtai atpalaiduoja, patraukia ir pakiliai nuteikia ir kurie, atjaunėję bei įgavę polėkio, pagaliau širdyje sustiprėję ir susijaudinę, atsisveikina su mumis dėkingi, beveik susigėdę. Pažvelkime akimirką į turimas priemones savo užduočiai atlikti ir pamatysime gausų, gražų ir gerai sutvarkytą aparatą, kurio širdis ir centras yra Žaidimo archyvas; juo mes visi kas valandą su dėkingumu naudojamės ir jam visi, nuo magistro ir archyvaro ligi paskutinio padėjėjo, tarnaujame. Geriausias ir gyviausias dalykas mūsų institute yra senasis Kastalijos principas – atrinkti geriausius, elitą. Kastalijos mokyklos renka geriausius mokinius visame krašte ir juos ugdo. Mes irgi stengiamės Žaidėjų kaime atrinkti geriausius iš tų, kurie turi gabumų Žaidimui ir yra jį pamėgę, stengiamės išlaikyti juos savo rankose ir vis tobuliau išmokyti, mūsų kursai bei seminarai priima šimtus klausytojų ir juos atleidžia, bet iš geriausiųjų mes toliau rengiame tikrus žaidėjus, Žaidimo menininkus, ir kiekvienas iš jūsų žino, kad mūsų menas, kaip ir kiekvienas menas, neturi kilimo ribos, kad kiekvienas iš mūsų, kartą patekęs į elitą, visą gyvenimą toliau ugdys, tobulins ir gilins save patį ir mūsų meną – vis tiek, ar jis įeis į mūsų pareigūnų aparatą ar ne. Dažnokai mums prikaišiojama, kad elitas – tai prabanga, ir sakoma, kad mums nereikią rengti elito daugiau, negu būtina tarnyboms užimti. Bet, viena, valdininkai egzistuoja ne patys sau, o antra, toli gražu ne kiekvienas gali būti valdininku, kaip ne kiekvienas geras filologas gali būti mokytoju. Mes, valdininkai, šiaip ar taip, gerai žinome ir jaučiame, kad repetentai – tai ne vien gabiausių ir labiausiai patyrusių žaidėjų rezervas, iš kurio mes užpildome savo spragas ir susilaukiame įpėdinių. Bemaž pasakyčiau, kad tai tik šalutinė mūsų žaidėjų elito funkcija, nors mes nenutuokiantiems žmonėms ją ir pabrėžia-

me, kai tik kyla kalba apie mūsų instituto prasmę ir teisę egzistuoti. Ne, repetentai nėra visų pirma būsimieji magistrai, kursų vadovai, archyvo valdininkai, jie yra tikslas pats savaime, nedidelis jų būrelis – tai tikroji Stiklo karoliukų žaidimo tėviškė ir ateitis; čia, šitose keliose dešimtyse širdžių ir galvų, mūsų Žaidimas plėtojasi, prisitaiko, kyla, diskutuoja su laiko dvasia ir atskirais mokslais. Tik čia kaip reikiant ir teisingai, visapusiškai ir su visu atsidėjimu žaidžiamas mūsų Žaidimas, tik čia, mūsų elite, jis yra pats sau tikslas ir šventa tarnyba, nebeturinti nieko bendra nei su diletantizmu ar išsilavinimo tuštybe, nei su pasipūtimu ar prietarais. Jūsų, Valdcelės repetentų, rankose – Žaidimo ateitis. Kadangi jis yra Kastalijos širdis ir esmė, o jūs esate mūsų kaimo esmė ir gyvybė, tad būkite tikroji Provincijos druska, jos dvasia, jos nerimas. Nėra jokio pavojaus, kad jūsų bus per daug, jūsų uolumas per didelis, jūsų aistra puikiajam Žaidimui per karšta; gausinkite tai, gausinkite! Tiek jums, tiek visiems kastaliečiams iš esmės tėra tik vienas vienintelis pavojus, kurio mes visi kasdien turime saugotis. Mūsų Provincijos ir mūsų Ordino dvasia remiasi dviem principais: objektyvumu bei tiesos meile studijose ir meditacinės išminties bei harmonijos puoselėjimu. Išlaikyti abiejų tų principų pusiausvyrą mums reiškia būti išmintingiems ir vertiems savo Ordino. Mes mėgstame mokslus, kiekvienas savo, ir vis dėlto žinome, kad atsidėjimas kuriam nors mokslui nebūtinai apsaugo žmogų nuo savanaudiškumo, ydingumo ir juokingumo, istorijoje tokių pavyzdžių netrūksta, daktaro Fausto paveikslas – tai literatūrinė šio pavojaus populiarizacija. Kiti amžiai ieškojo priebėgos proto ir religijos, tyrimo ir askezės sąjungoje, jų *universitas litterarum* valdė teologija. O mes stengiamės sutramdyti žvėrį savyje ir kiekviename moksle slypintį šėtoną, naudodamiesi meditacija, daugiapakope jogų praktika. Ką gi, jūs ne prasčiau už mane žinote, kad ir Stiklo karoliukų žaidimas turi savo šėtoną, kad jis gali skatinti tuščią virtuoziškumą, gardžiavimąsi menininko išpuikimu, karjerizmą, pastangas įgyti valdžios kitiems žmonėms ir kartu piktnaudžiavimą ta valdžia. Todėl mums reikalingas ir kitoks auklė-

jimas, ne vien intelektualinis, todėl mes pajungėme save Ordino moralei, – ne kad savo dvasiškai aktyvų gyvenimą paverstume svajingu sielos vegetavimu, priešingai, kad sugebėtume pasiekti didžiausių dvasinių laimėjimų. Mums neleistina nei bėgti iš *vita activa* į *vita contemplativa**, nei atvirkščiai, mes turime pakaitomis keliauti tarp jųdviejų, jaustis kaip namie ir viename, ir kitame, gyventi kiekvieną iš jų".

Mes perdavėme Knechto žodžius, tarp daugelio kitų užrašytus ir išlaikytus jo mokinių, nes tie žodžiai itin aiškiai nušviečia jo požiūrį į tarnybą, bent pirmaisiais magistravimo metais. Kad jo būta nuostabaus mokytojo (beje, iš pradžių jis ir pats tuo stebėjosi), jau rodo mus pasiekę nepaprastai gausūs jo paskaitų užrašai. Tarp atradimų ir staigmenų, kurių iš pat pradžių pateikė aukštas jo postas, buvo tai, kad mokymas jam davė tiek daug džiaugsmo ir taip lengvai sekėsi. Jis to nesitikėjo, nes ligi šiol, tikrai sakant, nebuvo nė svajojęs apie pedagoginę veiklą. Tiesa, kaip ir kiekvienas elito narys, jau būdamas vyresnis studentas, nuolatos gaudavo trumpą laiką šį tą padėstyti, vadovaudavo, ką nors pavaduodamas, įvairių pakopų Žaidimo kursams, dar dažniau patalkindavo tokių kursų dalyviams, tačiau tuomet jam studijų laisvė ir susitelkimas kokioje nors tyrimų srityje buvo tokie mieli ir svarbūs dalykai, jog jis, nors jau ir tada buvo sumanus ir mėgstamas mokytojas, į tas užduotis žiūrėjo veikiau kaip į nepageidaujamą trukdymą. Pagaliau ir benediktinų vienuolyne jis vadovavo kursams, bet tie kursai, žinoma, buvo ir patys savaime nereikšmingi, ir nesvarbūs Knechtui; tenai mokymasis iš tėvo Jokūbo ir bendravimas su juo buvo nustūmęs į šalį visus kitus darbus. Būti geru mokiniu, mokytis, dėtis viską į galvą ir lavintis – štai ko tada labiausiai jis siekė. Dabar iš mokinio pasidarė mokytojas, ir kaip mokytojas jis visų pirma įveikė didį pirmojo savo tarnybos laikotarpio uždavinį: laimėjo kovą dėl autoriteto ir dėl savo asmens bei tarnybos tapatumo. Podraug atrado du dalykus: džiaugsmą įgytus intelektualinius lobius perkelti į kitus intelektus ir kartu matyti, kaip tie

* Kontempliatyvusis gyvenimas *(lot.)*.

lobiai įgauna naujas formas ir suspįsta naujais spinduliais, vadinasi, džiaugsmą mokyti; o paskui atrado, kad reikia kovoti su studentų ir mokinių individualybe, įgyti vadovo autoritetą ir juo naudotis, vadinasi, džiaugsmą auklėti. Jis niekad neskyrė tų dviejų dalykų ir per savo magistravimo metus ne tik išaugino daug gerų ir puikių stiklo karoliukų žaidėjų, bet taip pat savo pavyzdžiu, raginimu, griežta savo kantra, beribe prigimties jėga išugdė tas gerąsias didelės dalies savo mokinių savybes, kurias jie turėjo kaip žmonės ir charakteriai.

Leidę sau kiek užbėgti už akių, pasakysime, kad podraug Knechtas pastebėjo charakteringą dalyką. Savo tarnybinės veiklos pradžioje jis susidurdavo vien su elitu, su aukščiausiu savo mokinių sluoksniu, su studentais ir repetentais, kurių dažnas buvo jo vienmetis ir kiekvienas jau įgudęs žaidėjas. Tik pamažu, kai dėl elito jau buvo ramus, jis pradėjo iš lėto ir atsargiai, metai po metų, skirti jam vis mažiau jėgų ir laiko, kol pagaliau galėdavo jį kai kada beveik visiškai patikėti savo padėjėjams ir bendradarbiams. Šis procesas truko ilgus metus, ir metai po metų Knechtas su savo paskaitomis, kursais ir pratybomis skverbėsi į vis tolesnius, jaunesnius mokinių sluoksnius, pagaliau – o tai retai kada darydavo *Magister Ludi* – net keliskart vadovavo kursams, kurie buvo rengiami pradedantiesiems, tai yra mokiniams, dar ne studentams. Ir podraug jis pastebėjo, kad juo jaunesni ir neišmaningesni jo mokiniai, juo daugiau džiaugsmo teikia jų mokymas. Kartais per tuos metus grįžimas nuo jaunų ir pačių jauniausių prie studentų arba elito jam būdavo tiesiog nemalonus ir pareikalaudavo nemažai pastangų. Retsykiais jam net kildavo noras grįžti dar toliau ir išbandyti savo jėgas su dar jaunesniais mokiniais, su tais, kurie dar nežino nei jokių kursų, nei Stiklo karoliukų žaidimo; kaip jis būtų norėjęs, sakysim, kurį laiką mažiems berniukams padėstyti lotynų kalbą, dainavimą ar algebrą Ešholce ar kurioje kitoje parengiamojoje mokykloje, kur esti kur kas mažiau dvasingumo negu pačiame pradiniame Stiklo karoliukų žaidimo kurse, bet kur turi dar atviresnius, imlesnius mokslui, lengviau auklėjamus mokinius, kur dėstymas ir auklėjimas sudaro dar vieningesnę ir nuo-

širdesnę visumą. Per dvejus pastaruosius savo magistravimo metus Knechtas laiškuose du kartus pavadino save „mokytoju", primindamas, kad posakis *Magister Ludi,* daugelį generacijų Kastalijoje reiškęs tik „Žaidimo magistrą", pradžioje buvo paprastas mokytojo titulas.

Apie tokių norų išsipildymą, žinoma, negalėjo būti nė kalbos, – tai buvo svajonės, panašios į tas, kai žmogus darganotą žiemos dieną svajoja apie vidurvasario dangų. Knechtas nebeturėjo nė vieno atviro kelio, jo pareigas lėmė tarnyba, bet kadangi tai, kaip jis ketina atlikti tas pareigas, tarnyba paliko daugiausia jo nuožiūrai, ilgainiui pagrindinis jo interesas – iš pradžių, žinoma, visai nesąmoningai – pamažu vis labiau ir labiau krypo į auklėjimą ir į pačias jauniausias iš jam pasiekiamų amžiaus pakopų. Juo vyresnis jis darėsi, juo labiau jį traukė jaunimas. Bent jau šiandien mes galime taip pasakyti. Tada kritikui būtų buvę sunku aptikti, kad Knechtas kur nors savo pareigas atliktų diletantiškai ar savavališkai. Tarnyba taip pat nuolat vertė jį grįžti prie elito, ir net tais laikais, kai seminarus ir archyvus jis bemaž visai patikėdavo savo padėjėjams ir „šešėliui", daug laiko atimantys darbai, kaip, pavyzdžiui, metinės Žaidimo varžybos arba viešojo metinio žaidimo parengimas reikalavo iš jo palaikyti gyvą ir kasdieninį kontaktą su elitu. Kartą juokais jis pasakė savo bičiuliui Fricui: „Yra buvę kunigaikščių, visą gyvenimą kentėjusių dėl nelaimingos meilės savo valdiniams. Širdis juos traukė pas ūkininkus, piemenis, amatininkus, mokytojus ir mokinius, bet retai jie ką nors iš jų gaudavo pamatyti, visą laiką juos supo ministrai ir karininkai, stovėję kaip mūras tarp jų ir tautos. Taip yra ir magistrui. Jis norėtų pabendrauti su žmonėmis, o mato tik kolegas, norėtų pasišnekėti su mokiniais ir vaikais, o mato tik išsimokslinusius žmones ir elitą".

Bet mes jau per toli nubėgome į priekį, tad grįžkime prie pirmųjų Knechto magistravimo metų. Įtvirtinus norimus santykius su elitu, naujajam magistrui, kaip maloniam, bet akylam šeimininkui, reikėjo palenkti į savo pusę archyvo pareigūnus, be to, susipažinti su kanceliarija ir nustatyti jos vietą bendrojoje struktūroje, dar nuolat plaukė aibė laiškų, o Aukščiausiosios kolegijos

posėdžiai ir aplinkraščiai nuolat ragino jį atlikti pareigas ir užduotis, kurias suprasti ir teisingai suklasifikuoti naujokui buvo ne taip lengva. Dažnokai pasitaikydavo klausimų, kuriais buvo labai suinteresuoti Provincijos fakultetai, neretai kits kitam ir pavyduliaujantys, pavyzdžiui, kad ir kompetencijos, ir tik pamažu, bet vis labiau žavėdamasis, jis pamatė, kokią slaptą ir galingą funkciją atlieka Ordinas, ta Kastalijos valstybės gyva siela ir budrus jos tvarkos saugotojas.

Taip ėjo rūstūs ir darbų kupini mėnesiai, nepalikdami Jozefo Knechto mintyse vietos Teguliarijui; nebent tik beveik instinktyviai jis patikėdavo bičiuliui kokį darbą, kad apsaugotų jį nuo per ilgo laisvalaikio. Fricas neteko draugo, šis staiga labai iškilo ir pasidarė didžiausiu viršininku, prie kurio nebegalėjai prieiti kaip prie privataus asmens, kuriam reikėjo paklusti ir į kurį kreipdamasis turėjai sakyti „jūs" ir „garbusis". Tačiau į visas magistro užduotis jis žiūrėjo kaip į globą ir asmeninio dėmesio ženklą; tas kiek aikštingas individualistas jautėsi iš dalies bičiulio išaukštinimo ir itin pakilios viso elito nuotaikos sujaudintas, o iš dalies – kiek jam tai iš viso buvo įmanoma – suaktyvėjęs dėl jam skirtų darbų; šiaip ar taip, visiškai persimainiusią padėtį jis pakentė geriau, negu pats buvo manęs nuo tos akimirkos, kai Knechtas, išgirdęs apie savo paskyrimą Stiklo karoliukų žaidimo magistru, išsiuntė jį lauk. Be to, Fricas turėjo pakankamai proto ir užuojautos, kad pamatytų arba bent numanytų, kokių neapsakomų pastangų jo bičiuliui prireikė ir koks jėgų išbandymas teko jam tuo metu; jis matė, kad Knechtas tarsi skendi liepsnoje ir dega iš vidaus, jautė tai ir išgyveno galbūt net smarkiau už patį bandomąjį. Teguliarijus iš visų jėgų stengėsi atlikti magistro skirtas užduotis, ir jeigu kada rimtai gailėjosi esąs toks silpnas ir netinkamas atsakingai tarnybai, jei laikė tai savo yda, tai kaip tik tada, kai trokšte troško pagelbėti dievinamajam bičiuliui kaip padėjėjas, kaip valdininkas, kaip„šešėlis".

Bukų girios viršum Valdcelės jau pradėjo gelsti, kai vieną gražią dieną Knechtas, pasiėmęs nedidelę knygutę, išėjo į magistro sodą greta savo buto, į tą puikų sodelį, kurį taip mėgo ir Horacijaus

pavyzdžiu dažnai tvarkydavo savo rankomis velionis magistras Tomas, į tą sodelį, kurį kadaise Knechtas, kaip ir visi mokiniai bei studentai, laikę jį garbinga vieta, šventu magistro poilsio ir susikaupimo kampeliu, vaizdavosi nelyginant užburtą mūzų salelę ir Tuskulą[11], bet į kurį dabar, pats tapęs magistru ir sodelio šeimininku, taip retai įžengdavo ir kuriuo beveik neturėjo progos pasigėrėti laisvą minutę. Ir šįsyk jis išėjo tik ketvirčiui valandos, po pietų, ir leido sau tik truputį nerūpestingai pavaikštinėti tarp aukštų krūmų ir kerų, tarp kurių jo pirmtakas buvo įkurdinęs keletą amžinai žaliuojančių pietų augalų. Paskui lengvą pintinę krasę persikėlė į saulėtą vietą, nes paunksnyje jau buvo vėsu, atsisėdo ir atsiskleidė atsineštą knygutę. Tai buvo „Žaidimo magistro kišeninis kalendorius", prieš kokias septynias ar aštuonias dešimtis metų sudarytas tuometinio stiklo karoliukų žaidėjo Liudvigo Vasermalerio ir nuo to laiko kiekvieno jo įpėdinio šiek tiek taisytas, trumpintas ir papildytas, atsižvelgiant į laiko reikalavimus. Kalendorius buvo sumanytas kaip *vademecum** magistrams, ypač dar nepatyrusiems, einantiems pareigas pirmuosius metus, ir per ištisus darbo ir tarnybos metus savaitė po savaitės priminė jiems svarbiausias pareigas, kartais tik keliais žodžiais, o kartais ir smulkiau patardamas, ką kuriuo atveju daryti. Knechtas atsivertė einamosios savaitės puslapį ir atidžiai jį perskaitė. Nieko netikėto ar itin skubaus nerado, bet skyrelio pabaigoje aptiko tokias eilutes: „Pamažu pradėk savo mintis kreipti į būsimąjį metinį žaidimą. Tau atrodo, kad per anksti, pernelyg anksti. Vis dėlto patariu: jeigu tu dar neturi galvoje žaidimo plano, nuo šiol nepraleisk nė vienos savaitės, bent jau mėnesio, nepagalvojęs apie būsimąjį žaidimą. Užsirašinėk sumanymus, radęs laisvą pusvalandį, susirask kokio klasikinio žaidimo schemą, pasiimk ją ir į tarnybines keliones. Renkis, tik nesistenk prievarta išgauti iš savęs geros minties, bet nuo šiol dažniau galvok, kad ateinančiais mėnesiais tavęs laukia graži ir šventiška užduotis, kuriai tu turi visą laiką kaupti savo jėgas, koncentruoti mintis, atitinkamai nusiteikti".

* Žinynas, vadovas *(lot.)*.

Šiuos žodžius prieš kokias tris kartas parašė išmintingas senas žmogus ir savo meno meistras, beje, tuo metu, kai Žaidimas, formaliai žiūrint, buvo įkopęs galbūt į aukščiausią savo kultūros viršūnę, tada, kai kiekvienoje partijoje buvo pasiekiama atlikimo grakštumo ir gausios ornamentikos, kokią, sakysim, pastebime vėlyvosios gotikos arba rokoko statybos ir dekoravimo mene; kaip tik tuomet kokius du dešimtmečius tai iš tikrųjų atrodė kaip žaidimas stiklo karoliukais, tariamai stiklinis ir tuščias, tariamai koketiškas, tariamai bravūrinis, kupinas švelnių puošmenų, sklandymas įvairiausiu ritmu, panašus į šokį, kartais net į ekvilibristiką; buvo žaidėjų, kalbančių apie tuometinį stilių kaip apie pamestą stebuklingąjį raktą, buvo ir tokių, kurie jį laikė paviršutinišku, perkrautu puošmenomis, dekadentišku ir nevyrišku. Vienas iš tuometinio stiliaus meistrų bei kūrėjų ir surašė gerai apgalvotus, malonius magistrų kalendoriaus patarimus ir įspėjimus, ir Jozefas Knechtas, antrą ir trečią kartą skaitydamas bei tikrindamas jo žodžius, jautė smagumą ir džiugesį širdyje, nuotaiką, užliejusią jį, kaip jam atrodė, tik vieną vienintelį sykį ir daugiau nepasikartojusią, ir pagalvojęs prisiminė, kad taip buvo per meditaciją prieš jo investitūrą, kai jį buvo užvaldęs to keisto ratelio, muzikos magistro ir Jozefo, meistro ir naujoko, senatvės ir jaunystės ratelio, vaizdinys. Matyt, senyvas, net labai senas žmogus kadaise sugalvojo ir užrašė žodžius: „nepraleisk nė vienos savaitės..." ir „nesistenk prievarta išgauti iš savęs geros minties". Matyt, tai buvo žmogus, bent dvidešimt metų, o gal ir gerokai ilgiau, ėjęs aukštas Žaidimo magistro pareigas, be abejo, toje žaidimus pamėgusioje rokoko epochoje turėjęs reikalą su itin išpaikintu ir pasitikinčiu savimi elitu, sukūręs ir celebravęs daugiau kaip dvidešimt puikių metinių žaidimų, tuomet dar trukdavusių keturias savaites, senas žmogus, kuriam kas metai pasikartojanti užduotis sukomponuoti iškilmingą žaidimą jau seniai nebereiškė didžios garbės ir džiaugsmo, bet veikiau naštą ir didelį triūsą, užduotį, kuriai atlikti reikėjo save patį nuteikinėti, prikalbinėti ir truputį pastimuliuoti. Šitam išmintingam seniui ir prityrusiam patarėjui Knechtas dabar jautė ne tik dėkingą pagarbą, nes jo kalendorius ne sykį jam gerokai

pagelbėjo, bet kartu ir džiugų, net linksmą išdykėlišką pranašumą, jaunystės pranašumą. Mat tarp daugelio Žaidimo magistro rūpesčių, kurių jis jau paragavo, vis dėlto nežinojo tokio rūpesčio: kad gali atsitikti ir taip, jog laiku nepagalvos apie metinį žaidimą, jog be džiaugsmo ir nepakankamai susikaupęs sutiks tą užduotį, jog tokiam žaidimui neužteks iniciatyvumo ar net gerų minčių. Ne, Knechtas, kuris šiais mėnesiais kartais pats sau atrodydavo gana senas, šią valandą pasijuto jaunas ir tvirtas. Jis negalėjo ilgai atsiduoti tam gražiam jausmui, juo pasimėgauti ligi galo – trumpas jo poilsis ėjo beveik į pabaigą. Bet gražus, džiugus jausmas jo nepaliko, ir tas trumpas atsipūtimas magistro sode ir kalendoriaus skaitymas vis dėlto šio to davė. Ir davė ne tik atokvėpį ir džiugiai pakilaus gyvenimo jausmo akimirką, bet ir dvi geras mintis, kurios tą akimirką pavirto sprendimais. Pirma: kai jis kada nors taip pat pasens ir nuvargs, savo pareigų atsisakys tą pačią valandą, kurią pirmą kartą pajus, kad metinio žaidimo kompozicija jam darosi sunki našta ir trūksta gerų minčių. Antra: jis greitai pradės rengtis savo pirmajam žaidimui ir draugu bei pirmuoju pagalbininku pasikvies Teguliarijų; tai bus džiaugsmas ir malonumas bičiuliui, o jam pačiam – pirmasis bandymas suteikti naujos gyvybės tai šiuo metu suparalyžiuotai bičiulystei. Juk negalima laukti vados ir impulso iš Frico; tai turi kilti iš jo, iš magistro.

Bičiuliui darbo atsiras per akis. Mat jau nuo Mariafelso laikų Knechtas puoselėjo žaidimo mintį, kuria jis, išrinktas magistru, ketino pasinaudoti, kurdamas savo pirmąjį iškilmingąjį žaidimą. Šio žaidimo struktūra ir dimensijos – tai buvo puiki mintis – bus pagrįstos sena konfucine ritualine kinų namo statybos schema: orientavimas pagal pasaulio šalis, vartai, dvasių siena, pastatų ir kiemų santykiai ir paskirtys, jų suderinimas su žvaigždynais, su kalendorium, šeimos gyvenimu, be to, sodo simbolika ir stiliaus taisyklės. Kadaise, studijuojant „Ičing" komentarus, mitinė šių taisyklių tvarka ir reikšmė jam atrodė kaip itin patraukli ir miela kosmoso ir žmogaus vietos pasaulyje alegorija, jis taip pat rado, kad senai sena mitinė liaudies dvasia toje namų statybos tradicijoje nuostabiai jungiasi su spekuliatyvia, mokslinga mandarinų ir

magistrų dvasia. Knechtas gana dažnai ir su meile galvodavo apie šį žaidimo planą, nors ir nieko neužsirašinėjo, tad, tikrai sakant, galvoje jį nešiojosi jau gatavą. Tiesa, pradėjęs eiti magistro pareigas, prie jo nieko nebepridūrė. Dabar, šią akimirką, jis nusprendė savo iškilmingąjį žaidimą pagrįsti ta kinų idėja, o Fricas, jei tik pajėgs užsikrėsti šio sumanymo dvasia, jau dabar galės pradėti jo plėtotės studijas bei rengtis versti jį į Žaidimo kalbą. Buvo tik viena kliūtis: Teguliarijus nemokėjo kinų kalbos. Jos mokytis buvo gerokai per vėlu. Bet vadovaudamasis nurodymais, kurių jis gaus iš paties Knechto ir iš Rytų Azijos instituto, Teguliarijus, pasitelkęs dar ir literatūrą, puikiausiai galės įsiskverbti į kinų namo simboliką – juk čia ne filologija svarbu. Vis dėlto tam reikės laiko, ypač tokiam išpaikintam ir ne kasdien linkusiam dirbti žmogui, kaip jo bičiulis; taigi ne pro šalį dalyko imtis tuojau; Knechtas, maloniai nustebęs, nusišypsojo: vadinasi, teisybę sako tas atsargus senas žmogus, parašęs kišeninį kalendorių.

Jau rytojaus dieną – priimamosios valandos pasibaigė labai anksti – Knechtas pasikvietė Teguliarijų. Šis atėjo, nusilenkė, kiek pabrėždamas savo atsidavimą ir nuolankumą, kaip dabar buvo įpratęs sveikintis su Knechtu, ir gerokai nustebo, kai magistras, taip pradėjęs taupyti žodį, šelmiškai linktelėjo ir paklausė:

– Ar tu prisimeni, kaip mudu studentavimo metais kartą buvome lyg ir susiginčiję ir kaip man nepavyko patraukti tavęs į savo pusę? Mudu nesutarėme dėl Rytų Azijos, būtent Kinijos, studijų vertės ir svarbos; tąsyk aš norėjau prikalbėti tave pastudijuoti tame institute ir išmokti kinų kalbą. Na, prisimeni? Šiandien aš vėl apgailestauju, kad tada nesugebėjau tavęs įtikinti. Kaip būtų gera, kad tu dabar mokėtum kiniškai! Mudu nuostabiai padirbėtumėm.

Ir šitaip jis dar truputį paerzino bičiulį, žadindamas jo smalsumą, o paskui išdrožė savo pasiūlymą: netrukus jis ketinąs pradėti rengti didįjį žaidimą, ir jeigu Fricui tai būsią malonu, jis prašysiąs bičiulį atlikti didžiąją dalį to darbo, lygiai taip, kaip anuomet padėjęs Knechtui parengti varžybų žaidimą, kai Knechtas viešėjęs pas benediktinus. Beveik netikėdamas savo akimis, Fricas žiūrėjo į jį, baisiai nustebęs ir gerokai sunerimęs vien jau dėl bičiulio

smagaus tono ir šypsančio veido; juk dabar Jozefas jam buvo tik valdovas ir magistras. Susijaudinęs ir apsidžiaugęs, jis ne tik pajuto, kokią garbę ir pasitikėjimą rodo tas pasiūlymas, bet visų pirma suprato šito gražaus mosto reikšmę: tai buvo mėginimas atgaivinti draugystę, atidaryti duris, užsitrenkusias tarp jo ir bičiulio. Jis rimtai nežiūrėjo į Knechto abejonę dėl kinų kalbos ir tiesiog pareiškė esąs pasirengęs negailėti jėgų garbiajam magistrui padėti ir jo žaidimui paruošti.

– Gerai, – tarė magistras, – priimu tavo pažadą. Taigi tam tikromis valandomis mudu vėl būsime darbo ir studijų draugai, kaip ir tais dabar taip keistai tolimais laikais, kai kartu plūkėmės, rengdami ne vieną žaidimą. Džiaugiuosi dėl to, Teguliarijau. O dabar tu pirmiausia turi suprasti idėją, kuria aš ketinu pagrįsti žaidimą. Tu turi suprasti, kas yra kinų namas ir ką reiškia taisyklės, kurių laikomasi jį statant. Duosiu tau rekomendaciją į Rytų Azijos institutą, ten tau padės. Arba – man atėjo į galvą kita, šaunesnė mintis – galėtume pabandyt susisiekti su Vyresniuoju broliu, atsiskyrėliu iš „Bambukų giraitės", apie kurį kadaise esu tau kiek pasakojęs. Galbūt orumas ir neleis jam prasidėti su žmogum, nemokančiu kinų kalbos, galbūt tas jį per daug sutrukdys, vis dėlto pamėginti reikia. Jeigu jis tik panorės, tai sugebės padaryti iš tavęs tikrą kiną.

Netrukus Vyresniajam broliui buvo nusiųstas nuoširdus kvietimas paviešėti kaip Žaidimo magistro svečiui Valdcelėje, nes magistrui pareigos nepaliekančios laiko pačiam jį aplankyti; kartu atsiskyrėliui buvo pranešta, kokios paslaugos iš jo norima. Tačiau kinas nepaliko „Bambukų giraitės", pasiuntinys jo vietoje atgabeno laiškutį, parašytą tušu kinų hieroglifais, kuriame buvo pasakyta: „Garbinga būtų išvysti didįjį vyrą. Bet kas vaikšto, tas sutinka kliūčių. Aukai tebus imami du dubenėliai. Išaukštintąjį sveikina jaunesnysis". Tada Knechtas, nors ir sunkiai, prikalbėjo bičiulį, kad pats nuvažiuotų į „Bambukų giraitę" ir pasiprašytų priimamas ir pamokomas. Bet ta trumpa kelionė vaisių nedavė. Giraitės atsiskyrėlis priėmė Teguliarijų bemaž su nuolankiu mandagumu, bet į visus jo klausimus atsakinėjo tik maloniomis sentencijomis

kinų kalba, ir nepaisydamas Žaidimo magistro puikaus rekomendacinio laiško, parašyto gražiame popieriuje, nepakvietė jo pasilikti. Nieko nepešęs ir susierzinęs, Fricas sugrįžo į Valdcelę ir parvežė magistrui dovanų lapelį, kuriame buvo teptuku išvedžiotas senovinis kinų eilėraštis apie auksinę žuvelę; vadinasi, Teguliarijus vis dėlto turėjo pabandyti laimės Rytų Azijos institute. Čia Knechto rekomendacijos geriau paveikė, prašytojui, magistro pasiuntiniui, visi itin paslaugiai padėjo, ir netrukus jis jau žinojo viską, ką tik galima sužinoti šia tema, nemokant kinų kalbos, ir kartu taip susižavėjo Knechto idėja pagrįsti savo planą kinų namo simbolika, jog miršo ir pamiršo savo nesėkmę „Bambukų giraitėje".

Kai Knechtas išklausė atstumtojo pranešimą apie savo apsilankymą pas Vyresnįjį brolį, o paskui, likęs vienas, perskaitė eilėraštį apie auksinę žuvelę, jį nepaprastai stipriai apgaubė to žmogaus atmosfera ir atsiminimai apie viešnagę jo pirkelėje prie siūruojančio bambuko ir kraujažolės stiebelių, o kartu ir atsiminimai apie laisvę, atliekamą laiką, studentavimo metus ir margą jaunystės svajonių rojų. Kaip puikiai mokėjo tas narsus ir keistas atsiskyrėlis nusišalinti nuo visų ir išlaikyti savo laisvę, kaip slėpė jį nuo pasaulio tyki bambukų giraitė, kaip giliai ir intensyviai jis gyveno švarioje, pedantiškoje ir išmintingoje kiniškoje atmosferoje, tapusioje jam antrąja prigimtimi, kaip aklinai, koncentruotai ir tvirtai metai po metų, dešimtmetis po dešimtmečio laikė jį apsupę jo gyvenimo sapno kerai, pavertę jo sodą Kinija, jo pirkelę – šventove, jo žuveles – dievybėmis, o jį patį – išminčium! Atsidusęs Knechtas atsikratė tomis mintimis. Jis nuėjo, veikiau buvo nuvestas, kitu keliu, ir dabar reikėjo tiesiai ir ištikimai žengti šituo jam skirtu keliu, nelyginant jo su kitų keliais.

Kartu su Teguliarijum, ištaikęs kai kada po valandą kitą, jis apmetė ir sukomponavo savo žaidimą, o visą atrankos darbą archyve, taip pat pirmąjį ir antrąjį eskizą perleido bičiuliui. Su nauju turiniu draugystė atgijo, nors ir įgavo kitokią negu anksčiau formą, o kartu ir žaidimas, prie kurio jiedu dirbo, dėl Teguliarijaus savitumo ir išmoningos fantazijos gerokai pasikeitė ir praturtėjo. Fricas buvo iš tų niekad nepatenkinamų ir vis dėlto kuklių žmo-

nių, kurie prie suskintos gėlių puokštės, prie padengto stalo, visų nuomone, galutinai parengto, gali valanda po valandos su neramiu malonumu, nenuilstamai ir meiliai toliau krapštytis, iš menko nieko pasidarydami kruopštaus darbo visai dienai. Taip buvo ir vėlesniais metais: didysis iškilmingas žaidimas kiekvieną sykį būdavo dviejų darbas, ir Teguliarijui tas teikė dvigubą malonumą, jis pasirodydavo naudingas, net nepakeičiamas tokiame svarbiame darbe savo bičiuliui ir magistrui, o šventėje dalyvaudavo kaip nepaminėtas, bet elitui gerai žinomas žaidimo bendraautoris.

Vėlų pirmųjų tarnybos metų rudenį, kai bičiulis tebestudijavo kinų tradicijas, magistras vieną dieną, permesdamas akimis įrašus kanceliarijos dienorašty, aptiko tokią pastabą: „Iš Monporo atvyko studentas Petras, *Magister musicae* rekomenduotas, atvežė buvusiojo muzikos magistro specialius sveikinimus, paprašė pastogės ir leidimo padirbėti archyve. Apgyvendintas studentų svečių namuose". Ką gi, studentą ir jo prašymą jis ramiausiai galėjo pavesti archyvo tarnautojams, tai buvo kasdieninis dalykas. Bet „buvusiojo muzikos magistro specialūs sveikinimai" galėjo būti skirti tik jam. Knechtas liepė pakviesti studentą; pažiūrėti tai buvo kartu svajingos ir karštos prigimties, bet nešnekus jaunas vyras, matyt, priklausęs Monporo elitui, bent atrodė, kad audiencija pas magistrą jam yra įprastas daiktas. Knechtas paklausė, ką jam liepęs perduoti senasis muzikos magistras.

– Sveikinimus, – atsakė studentas, – labai nuoširdžius ir pagarbius sveikinimus, garbusis, o kartu ir kvietimą.

Knechtas paprašė svečią sėstis.

Rūpestingai parinkdamas žodžius, jaunuolis kalbėjo toliau:

– Gerbiamas senasis magistras, kaip sakiau, įpareigojo mane, radus progą, pasveikinti jus. Kartu jis užsiminė, kad artimiausiu laiku ir kiek galint greičiau norįs pamatyti jus pas save. Jis kviečia jus arba siūlo jums artimiausiu laiku jį aplankyti, žinoma, jeigu tą vizitą galite susieti su tarnybine kelione ir tas jūsų per daug nesutrukdys. Maždaug toks tas jo paliepimas.

Knechtas tiriamai pažvelgė į jaunąjį vyrą: žinoma, tai vienas iš senojo magistro globotinių.

– Kiek laiko ketini užtrukti mūsų archyve, *studiose**? – atsargiai paklausė jis.

– Lygiai tiek, garbusis magistre, – išgirdo jis atsakymą, – kiek jums prireiks pasirengti kelionei į Monporą.

Knechtas pagalvojo.

– Gerai, – tarė jis – O kodėl tai, ką senasis magistras patikėjo man pasakyti, perteikei ne pažodžiui, kaip iš teisybės reikėjo tikėtis?

Petras kantriai atlaikė Knechto žvilgsnį ir, vis taip pat atsargiai parinkdamas žodžius, tarsi būtų šnekėjęs svetima kalba, iš lėto paaiškino:

– Negavau jokio paliepimo, garbusis magistre, – pasakė jis, – ir negalėjau jo perteikti pažodžiui. Jūs pažįstate mano gerbiamą mokytoją ir žinote, kad jis visada buvo nepaprastai kuklus; Monpore pasakojama, kad jaunystėje, dar būdamas repetentas, bet viso elito jau laikomas būsimuoju muzikos magistru, jis buvo pravardžiuojamas „didžiuoju drovuoliu". Taigi šis kuklumas ir ne mažiau jo pietetas, paslaugumas, taktas ir tolerancija, jam pasenus, o ypač atsisakius pareigų, dar labiau padidėjo, jūs tai, be abejo, žinote geriau už mane. Šis kuklumas nė nebūtų leidęs senajam magistrui prašyti jus, garbusis magistre, kad jį aplankytumėte, nors ir kaip jis būtų šito norėjęs. Štai kodėl, *domine* man nebuvo suteikta garbė atlikti tokį įpareigojimą, nors aš vis dėlto pasielgiau taip, tarytum būčiau tą garbę gavęs. Jeigu suklydau, tai jau jūsų valia nesamą paliepimą iš tikrųjų laikyti nesamu.

Knechtas šyptelėjo.

– O tavo darbas archyve, gerasai? Ar tai buvo vien pretekstas?

– O ne! Man reikia ten pasidaryti keletą šifrų išrašų, taigi artimiausiu metu vis tiek būčiau turėjęs prašyti leidimo pasinaudoti jūsų svetingumu. Bet man pasirodė, kad tikslinga šią nedidelę kelionę kiek pagreitinti.

– Puiku, – linktelėjo magistras, vėl visai surimtėjęs. – O ar galima paklausti, kokia gi šio pagreitinimo priežastis?

* Studente *(lot.)*.

Jaunasis vyras akimirką užsimerkė, suraukė kaktą, sakytum tas klausimas būtų labai jam skaudus. Paskui tiriamą ir jaunuoliškai kritišką žvilgsnį vėl įrėmė magistrui į veidą.

– Į šitą klausimą negaliu atsakyti, nebent jūs pasiryžtumėte jį dar tiksliau suformuluoti.

– Gerai, – sušuko Knechtas.– Vadinasi, senojo magistro būklė prasta ir kelia nerimą?

Nors magistras kalbėjo kuo ramiausiai, studentas pastebėjo švelnų jo susirūpinimą senuku; pirmą kartą nuo šio pokalbio pradžios palankumo spindulėlis blykstelėjo niūrokame Petro žvilgsnyje, ir jo balsas suskambėjo truputį maloniau ir nuoširdžiau, kai jis pagaliau ryžosi atvirai išdėstyti savo reikalą.

– Pone magistre, – tarė jis, – būkite ramus, to didžiai gerbiamo žmogaus būklė toli gražu nėra prasta, jis visada buvo pavyzdingos sveikatos ir toks tebėra, nors senatvė, žinoma, labai jį nusilpnino. Nepasakysi, kad būtų žymiai pasikeitusi jo išorė arba staiga ėmusios smarkiai mažti jėgos, jis vis dar išeina kiek pasivaikščioti, kasdien pamuzikuoja po truputį ir dar neseniai mokė vargonuoti du mokinius, visai dar naujokus, – juk jis visada mėgo turėti aplink save pačius jauniausius. Bet kad prieš kelias savaites atsisakė ir tų paskutinių dviejų mokinių, vis dėlto yra simptomas, kritęs man į akis, ir nuo to laiko ėmiau kiek daugiau stebėti garbųjį senąjį magistrą ir dėl jo sielotis – štai ko aš čia atvykau. Pateisinti tokias mintis ir veiksmus gali tai, kad seniau pats esu buvęs senojo magistro mokinys, net mėgstamas mokinys, drįstu pasakyti, ir kad jo įpėdinis jau prieš kokius metus pristatė mane prie senuko kaip famulą ir kompanioną ir patikėjo rūpintis jo sveikata. Man tai buvo labai maloni užduotis, nes nėra kito žmogaus, kurį taip gerbčiau ir prie kurio būčiau taip prisirišęs, kaip mano senasis mokytojas ir globėjas. Tai jis atvėrė man muzikos paslaptį ir išmokė mane jai tarnauti; be to, jeigu aš bent kiek suvokiau Ordino esmę ir prasmę, jeigu bent kiek subrendau ir pasiekiau šiokią tokią vidinę tvarką, tai tik jo dėka ir jo veikiamas. Taigi jau kokie metai, kai tiesiog pas jį ir gyvenu, tiesa, dar šį tą studijuoju ir lankau kursus, bet visada esu jo žinioje, jo kompanionas prie

stalo, jo palydovas per pasivaikščiojimus, muzikavimo partneris, o naktį miegu per sieną nuo jo. Taip artimai kartu gyvendamas, aš galiu gana gerai stebėti jo – kaip čia pasakius – senėjimo, fizinio senėjimo stadijas, ir kai kurie mano draugai nuolatos laido užjaučiamas arba pašaipias pastabas apie keistą tarnybą, tokį jauną vyrą kaip aš darančią galudienio senio tarnu ir gyvenimo palydovu. Bet jie nežino – ir turbūt niekas, be manęs, taip gerai nežino, – kokia senatvė skirta šitam magistrui, kaip pamažu silpsta ir linksta prie žemės jo kūnas, kaip jis vis mažiau valgo ir vis labiau pavargęs grįžta iš savo trumpų pasivaikščiojimų, nors ir nesirgdamas, ir kaip jis kartu savo senatvės tyloje vis labiau virsta dvasia, orumu ir paprastumu, vis labiau susikaupia. Jeigu mano, kaip famulo ir slaugytojo, pareigos ir yra kartais nelengvos, tai tik todėl, jog garbusis senasis magistras nenori, kad jį kas aptarnautų ir juo rūpintųsi, jog jis visada nori tik duoti ir niekad nenori imti.

– Ačiū tau, – tarė Knechtas, – džiaugiuos, kad tas garbusis žmogus turi tokį atsidavusį ir dėkingą mokinį. Bet dabar, kadangi tu kalbi ne savo mokytojo įpareigotas, pasakyk galiausiai man aiškiai: kodėl tau taip rūpi, kad aš apsilankyčiau Monpore?

– Pirma jūs susirūpinęs klausėte apie senojo muzikos magistro sveikatą, – atsakė jaunasis vyras, – nes, matyt, mano prašymas sužadino jums mintį, ar tik jis neserga ir ar tik nereikia paskubėti jį dar kartą aplankyti. Ką gi, aš iš tikrųjų manau, kad reikia paskubėti. Nors man neatrodo, kad garbiojo senojo magistro galas jau visai arti, bet atsisveikina jis su pasauliu ypatingai. Sakysim, jau keli mėnesiai, kai jis visiškai atprato kalbėti, ir nors visada trumpą šneką labiau vertino negu ilgą, bet dabar pasidarė toks mažakalbis ir tylus, jog mane truputi baimė ima. Kai vis dažniau ėmė nebeatsakinėti mano kalbinamas ar klausiamas, iš pradžių maniau, kad pradedanti silpnėti jo klausa, bet girdi jis taip pat gerai kaip visados, aš ne sykį tai tikrinau. Taigi turėjau manyti, kad jis išsiblaškęs ir nebeįstengia kaip reikiant sukaupti dėmesio. Bet ir tas užtenkamai nepaaiškina dalyko. Veikiau jis jau seniai, sakytumei, leidosi į kelionę ir nebegyvena visai tarp mūsų, bet vis labiau ir labiau traukiasi į savo pasaulį; pavyzdžiui, vis rečiau ką nors beaplanko

arba kviečiasi pas save, ištisas dienas dabar nieko daugiau nebemato, kaip tik mane. Ir nuo to laiko, kai tas prasidėjo, – šitas atitrūkimas, šitas nusišalinimas, – nuo to laiko aš ir stengiuosi dar sykį atvesti pas jį tuos kelis bičiulius, kuriuos, kiek žinau, jis labiausiai mylėjo. Jeigu jūs, *domine,* jį aplankytumėte, be abejo, pradžiugintumėte savo seną bičiulį, tuo esu tikras, ir rastumėte dar maždaug tą patį žmogų, kurį gerbėte ir mylėjote. Po kelių mėnesių, o gal jau po kelių savaičių, jo džiaugsmas jūsų sulaukus ir domėjimasis jumis gerokai sumažės, galimas daiktas, jis nė nebepažins jūsų arba nebepastebės.

Knechtas atsistojo, priėjo prie lango ir valandžiukę pastovėjo, žiūrėdamas į kiemą ir giliai alsuodamas. Kai jis atsigręžė į studentą, šis jau stovėjo, lyg manydamas, kad audiencija pasibaigė. Magistras padavė jam ranką.

– Dar kartą ačiū tau, Petrai, – tarė jis. – Tau, be abejo, žinoma, kad magistras turi visokių pareigų. Aš negaliu užsivožti skrybėlės ir išvažiuoti, pirma reikia viską sutvarkyti. Tikiuosi, kad poryt jau būsiu pasirengęs. Ar tau taip bus gerai, ar jau būsi pabaigęs savo darbą archyve? Taip? Tada aš pašauksiu tave, kai ateis laikas.

Iš tikrųjų Knechtas, Petro lydimas, po kelių dienų išvažiavo į Monporą. Kai jiedu atvažiavę įžengė į soduose skendintį paviljoną, kuriame gyveno senasis magistras, į mielą ir nepaprastai ramią celę, išgirdo iš galinio kambario sklindant muziką, švelnią, tylią, bet tvirto takto ir nuostabiai giedrią muziką; ten sėdėjo senis ir dviem pirštais skambino dvibalsę melodiją. Knechtas išsyk atspėjo, kad tai kūrinys iš šešiolikto amžiaus pabaigos biciniumų[12] rinkinių. Jiedu stovėjo, kol nutilo skambinimas, tada Petras šūktelėjo savo mokytojui ir pranešė, kad jau sugrįžęs ir atvežęs svečią. Senis pasirodė tarpdury ir šypsodamas žvilgsniu pasisveikino su jais. Ta muzikos magistro šypsena, kurią visi mėgo, visados buvo vaikiškai atvira, švytinti nuoširdumu ir draugiškumu; beveik prieš trisdešimt metų Jozefas Knechtas išvydo ją pirmą kartą ir tam maloniam žmogui atvėrė ir padovanojo savo širdį aną slogią bei palaimingą ryto valandą muzikos klasėje; nuo to laiko jis dažnai matydavo tą šypseną, visada didžiai džiaugdamasis ir

keistai susijaudinęs, ir net tada, kai žilsvi malonaus mokytojo plaukai pamažu visai pražilo ir pabalo, kai jo balsas paliko tylesnis, o rankos paspaudimas silpnesnis, ta šypsena neprarado savo spindesio ir žavos, savo tyrumo ir nuoširdumo. Ir šįsyk, kaip matė bičiulis ir mokinys, tai nekėlė jokios abejonės: spinduliuojantis, patrauklus kvietimas, sklindantis iš šypsančio senuko veido, kurio mėlynos akys ir švelnus skruostų raudonis ilgainiui darėsi vis šviesesni, buvo ne tik tas pat ir dažnai matytas, jis veikiau pasidarė dar širdingesnis, slaptingesnis ir intensyvesnis. Tik dabar sveikindamasis Knechtas pradėjo iš tikrųjų suprasti, ko iš teisybės studentas Petras norėjo savo prašymu ir kaip labai jis pats, taręsis, kad aukojasi tam prašymui, yra apdovanotas.

Jo bičiulis Karlas Feromontė, kurį keliomis valandomis vėliau Knechtas aplankė, – šis tada buvo garsiosios Monporo muzikos bibliotekos bibliotekininkas, – buvo pirmas žmogus, su kuriuo Knechtas apie tai kalbėjosi. Jis aprašė tą pasikalbėjimą viename laiške.

„ – Mūsų senasis muzikos magistras, – tarė Knechtas, – juk buvo tavo mokytojas, ir tu jį labai mylėjai; ar tu jį dar dažnai matai?

– Ne, – atsakė Karlas, – tai yra, žinoma, matau jį neretai, kai jis eina pasivaikščioti, o aš grįžtu iš bibliotekos, bet jau kelis mėnesius nesu su juo kalbėjęs. Jis darosi vis uždaresnis ir, rodos, nelabai bepakenčia žmonių draugiją. Pirmiau jis skirdavo visą vakarą tokiems kaip aš, buvusiems savo repetentams, dabar tarnaujantiems Monpore, bet jau kokie metai, kai tų vakarų nebėra, kad jis nuvažiavo tada į Valdcelę, į jūsų investitūrą, mus visus be galo nustebino.

– Taigi, – tarė Knechtas, – bet kai tu jį kartais sutinki, ar tau nekrinta į akis jokios jo permainos?

– O taip, jūs turite galvoje gerą jo išvaizdą, jo giedrumą, keistą jo spinduliavimą. Žinoma, mes tai pastebėjome. Jo jėgos mąžta, o tas giedrumas nuolat didėja. Mes prie to pripratom, o jum tai turėjo kristi į akis.

– Jo famulas Petras, – sušuko Knechtas, – jį mato daug dažniau už tave, bet jis prie to nepriprato, kaip tu sakai. Jisai, žino-

ma, suradęs tinkamą pretekstą, buvo atvažiavęs į Valdcelę ir paskatino mane čia apsilankyti. Kokios tu nuomonės apie jį?

– Apie Petrą? Jis gana geras muzikos specialistas, beje, labiau pedantiško, o ne genialaus tipo žmogus, kiek nepaslankus arba lėtabūdis. Senajam muzikos magistrui jis be galo atsidavęs ir atiduotų už jį savo gyvybę. Man regisi, kad tarnavimas pas tą jo garbinamąjį valdovą ir dievaitį užvaldo jį visiškai, jis tiesiog yra jo pakerėtas. Ar jums taip neatrodo?

– Pakerėtas? Taip, bet tas jaunas vyras, mano nuomone, nėra apimtas paprasčiausio potraukio ir aistros, nėra paprasčiausiai įsimylėjęs savo senąjį mokytoją ir pasidaręs iš jo sau dievuką; jis pakerėtas ir sužavėtas tikro ir autentiško fenomeno, kurį geriau mato arba geriau širdimi supranta negu jūs. Papasakosiu tą, ką aš mačiau. Taigi atvažiavau šiandien pas senąjį magistrą, kurio jau pusę metų nebuvau matęs, ir spręsdamas iš jo famulo užuominų, iš šio vizito tikėjausi labai mažai arba nieko nesitikėjau; tiesiog bijojau, kad garbingasis senis artimiausiu metu gali staiga mus palikti, ir skubėjau čionai, norėdamas bent dar kartą jį pamatyti. Kai jis mane pažino ir pasisveikino, jo veidas nušvito, tačiau jis daugiau nieko nepasakė, tik ištarė mano vardą ir padavė ranką, ir man pasirodė, kad švyti ir tas judesys, ir pati ranka, kad iš viso to žmogaus, arba bent iš jo akių, žilų plaukų ir šviesiai rausvos odos sklinda kažkoks tykus ir vėsus spindesys. Atsisėdau šalia jo, jis vien žvilgsniu išsiuntė studentą, ir dabar prasidėjo keisčiausias pokalbis, kokį aš kada esu matęs. Iš pradžių, tiesa, jis mane stebino bei slėgė, o kartu ir gėdino, nes aš visą laiką kalbinau ir klausinėjau senį, o jis man atsakinėjo tik žvilgsniu; negalėjau suprasti, ar mano klausimai ir pranešimai jam reiškia ką nors daugiau kaip įkyrų šnaresį. Tai sutrikdė, nuvylė ir nuvargino mane, aš atrodžiau sau toks nereikalingas ir įkyrus; kad ir ką sakiau magistrui, jis man atsakinėjo tik šypsena ir trumpu žvilgsniu. Taip, jei iš šių žvilgsnių nebūtų trykšte tryškęs palankumas ir nuoširdumas, būčiau pamanęs, kad senis atvirai šaiposi iš manęs, iš mano pasakojimų ir klausimų, iš nereikalingos mano kelionės čionai ir mano vizito pas jį. Ką gi, kažko panašaus ir būta jo tylėjime ir šypsenoje,

jie iš tikrųjų reiškė gynimąsi ir sudraudimą, tik jie buvo kitokie, kitokio lygio ir kitokios prasmės, negu galėjo būti, sakysim, pašaipūs žodžiai. Pirma turėjau nusigaluoti ir susilaukti visiškos nesėkmės su savo, kaip man atrodė, kantriais bei mandagiais mėginimais pradėti pokalbį, kol pradėjau suprasti, kad tas senelis lengvai galėtų atsispirti kantrumui, atkaklumui ir mandagumui, bent šimtą kartų didesniems už mano. Galimas daiktas, kad tie mėginimai truko ketvirtį ar pusę valandos, bet man pasirodė, kad praslinko visas pusdienis; man pradėjo darytis liūdna, aš pavargau, ėmiau širsti ir gailėtis, kad atvažiavau čia, man išdžiūvo burna. Štai sėdi tas garbingas žmogus, mano globėjas, mano bičiulis, kuriam, kiek atsimenu, visados jaučiau meilę ir pasitikėjimą ir kuris niekad nepaliko neatsakęs nė vieno mano žodžio, štai sėdi jis ir klausosi, ką aš kalbu, o gal nė nesiklauso, sėdi, visiškai pasislėpęs už savo spindesio ir šypsenos, už savo auksinės kaukės, nepasiekiamas, priklausąs kitam pasauliui, valdomam kitų dėsnių, ir žodžiai, kuriuos aš norėjau jam pasakyti, kuriuos norėjau pasiųsti iš mūsų pasaulio į jo pasaulį, atšoka nuo jo kaip lietaus lašai nuo akmens. Pagaliau – aš jau nebeturėjau jokios vilties – jis pralaužė užburtą sieną, pagaliau jis padėjo man, pagaliau jis prabilo! Tai buvo vieninteliai žodžiai, kuriuos išgirdau iš jo šiandien.

„Tu vargini save, Jozefai", – tarė jis tyliai, ir jo balsas buvo kupinas to jaudinančio draugiškumo ir rūpesčio, kurie ir tau žinomi. Tai buvo viskas. „Tu vargini save, Jozefai". Tartum jis būtų ilgai stebėjęs, kaip aš dirbu nepakeliamą darbą, ir dabar panoręs mane įspėti. Tuos žodžius ištarė sunkokai, lyg jau seniai nebūtų pravėręs lūpų. Kartu man ant peties uždėjo ranką, lengvutę kaip peteliškę, atidžiai pažvelgė į akis ir nusišypsojo. Tą akimirką aš buvau nugalėtas. Kažkas iš giedrios jo tylos, kažkas iš jo kantros ir ramybės persidavė man, staiga atsivėrė akys ir aš supratau senelį ir tą posūkį, kurį padarė visa jo esybė, pasitraukdama nuo žmonių į tylą, nuo žodžių į muziką, nuo minčių – į vienovę. Aš supratau, ką buvo skirta man čia išvysti, supratau pagaliau ir tą šypseną, tą spindesį; tai buvo šventasis ir tobulas žmogus, kuris leido man valandą pabūti savo spinduliuose ir kurį aš, neišmanėlis, norėjau

išblaškyti, išklausinėti ir įtraukti į kalbą. Dievui dėkui, man ne per vėlai atsivėrė akys. Juk jis būtų galėjęs mane išsiųsti laukan ir šitaip visiems laikams atstumti. Tada aš būčiau netekęs nuostabiausių ir puikiausių išgyvenimų, kokių kada esu patyręs savo gyvenime.

– Matau, – tarė Feromontė susimąstęs, – kad jūs mūsų senajame muzikos magistre įžiūrėjote lyg kokį šventąjį, ir gerai, kad kaip tik jūs man apie tai papasakojote. Prisipažįstu, kad jeigu tai būčiau išgirdęs iš ko kito, žiūrėčiau su didžiausiu nepasitikėjimu. Apskritai nesu linkęs į mistiką, o kaip muzikas ir istorikas ypačiai esu pedantiškas grynųjų kategorijų gerbėjas. Kadangi mes, kastaliečiai, nesame nei krikščioniška kongregacija, nei indų ar daosistų vienuolynas, man atrodo, kad vieno iš mūsų priskyrimas šventiesiems, vadinasi, grynai religinei kategorijai, po teisybei, neleistinas, ir kiekvienam kitam, bet ne tau – atleiskite, ne jums, *domine,* – tą paskyrimą prikiščiau kaip iškrypimą iš teisingo kelio. Bet manau, kad jūs vargu ar ketinate pradėti senojo magistro kanonizacijos procesą, juk mūsų Ordine tam reikalui neatsirastų nė kompetentingos institucijos. Ne, nepertraukite manęs, aš kalbu rimtai; anaiptol nepasakiau to juokais. Jūs papasakojote man savo išgyvenimą, ir turiu prisipažinti, kad man pasidarė truputį gėda, nes nors jūsų pavaizduotas fenomenas ir ne visai praslydo pro mano ir mano monporiškių kolegų akis, bet mes jį tik užfiksavome ir mažai tekreipėme į jį dėmesio. Turiu apgalvoti savo neapsižiūrėjimo ir abejingumo priežastis. Kad senojo magistro permaina taip krito jums į akis ir virto sensacija, o aš ją tik vos pastebėjau, galima paaiškinti tuo, jog ši permaina jums iškilo netikėtai ir kaip gatavas padarinys, tuo tarpu aš buvau jos lėtos raidos liudininkas. Senasis magistras, kurį matėte prieš kelis mėnesius, ir tas, pas kurį buvote šiandien, labai skiriasi nuo kits kito, tuo tarpu mes, kaimynai, beveik nepastebėjome aiškesnių permainų, įvykstančių nuo vieno susitikimo ligi kito. Bet prisipažįstu, kad tas paaiškinimas manęs nepatenkina. Kai prieš mūsų akis vyksta lyg koks stebuklas, kad ir koks lėtas būtų šis procesas, mes, būdami objektyvūs, turėtume dėl jo labiau susijaudinti, negu atsitiko man. Štai ir susidu-

riu su savo abejingumo priežastimi: aš anaiptol nebuvau objektyvus. Nepastebėjau to fenomeno dėl to, kad nenorėjau jo pastebėti. Kaip ir visi kiti, pastebėjau, jog mūsų garbusis senelis darosi vis uždaresnis ir tylesnis, o kartu vis didėja jo meilumas, vis šviesesnis ir dvasingesnis darosi jo veido spindesys, kai jis, mudviem susitikus, be žodžių atsakydavo į mano pasveikinimą. Tai gerai pastebėjau ir aš, ir, žinoma, visi kiti. Tačiau aš stengiausi nepamatyti nieko daugiau ir stengiausi ne todėl, kad nepakankamai gerbiu senąjį magistrą, bet iš dalies todėl, kad apskritai jaučiu antipatiją asmens kultui ir fanatizmui, o iš dalies ir todėl, kad nemėgstu kaip tik šito fanatizmo atvejo, būtent tokio kulto, kurio laikosi *studiosus Petrus** savo mokytojo ir dievaičio atžvilgiu. Tas man visiškai paaiškėjo klausantis jūsų pasakojimo.

– Vis dėlto, – nusijuokė Knechtas, – tu sukorei didelį aplinkinį kelią, kol pastebėjai savo antipatiją vargšui Petrui. Bet kaip dabar? Ar aš irgi mistikas ir fanatikas? Ar ir aš laikausi draudžiamo asmens ir šventojo kulto? O gal sutiksi su manimi, nors su studentu ir nesutikai, kad mes šį tą išvydome ir išgyvenome, ir ne sapnus ar fantazijas, o kažką realaus ir tikro.

– Žinoma, sutinku su jumis, – lėtai ir susimąstęs atsakė Karlas, – niekas nesuabejos jūsų išgyvenimu ir gražumu ar giedrumu senojo magistro, kuris moka tau taip neapsakomai nusišypsoti. Klausimas tik toks: kur skirsime tą fenomeną, kaip jį pavadinsime, kaip jį paaiškinsime? Tai skamba pamokomai, bet juk mes, kastaliečiai, ir esame mokytojai, ir, bandydamas jūsų ir mūsų išgyvenimui rasti vietą ir vardą, darau tai ne todėl, kad abstrahavimu ir apibendrinimu noriu išsklaidyti jo tikrumą ir gražumą, bet todėl, kad stengiuosi kiek galėdamas aiškiau ir ryškiau jį užfiksuoti ir išlaikyti. Kai aš kur nors kelionėje išgirstu ūkininką arba vaiką niūniuojant melodiją, kurios ligi šiol nežinojau, man tai irgi išgyvenimas, ir jei paskui bandau tučtuojau ir kiek galėdamas tiksliau užrašyti tą melodiją natomis, tai šitaip ne atsikratau savo išgyvenimo, bet stengiuosi jį pagerbti ir įamžinti.

* Studentas Petras *(lot.)*.

Knechtas draugiškai linktelėjo jam.

– Karlai, – tarė jis, – kaip gaila, kad mes taip retai matomės. Ne visi jaunystės draugai pateisina viltis per kiekvieną susitikimą. Atėjau pas tave su savo pasakojimu apie senąjį magistrą todėl, kad tu čia esi vienintelis žmogus, kurio nuomonę ir dėmesį aš brangi-nu. Na, dabar paliksiu tau spręsti, kaip vertinti mano pasakojimą ir kaip pavadinti palaimingą mūsų mokytojo būseną. Aš džiaugčiaus, jei tu kada jį aplankytum ir valandėlę pabūtum jo auros spindesy. Tegu tokia malonės, tobulumo, senatvės išminties, palaimos būsena, ar kaip kitaip ją pavadinsi, priklauso religiniam gyvenimui; nors mes, kastaliečiai, ir neturime nei konfesijos, nei Bažnyčios, vis dėlto dievotumas mums anaiptol nėra nežinomas daiktas, kaip tik mūsų senasis muzikos magistras visados buvo perdėm dievotas žmogus. O kadangi daugelyje religijų esama žinių apie dangaus malonės susilaukusius žmones, tobuluosius, spinduliuojančius, palaimintuosius, tai kodėl gi ir mūsų kastalietiškas dievotumas negalėtų kada nors šitaip suklestėti? Bet jau vėlu, man metas gulti, rytoj anksti rytą išvažiuoju.Tikiuosi greitai vėl atvažiuoti. Leisk man visai trumpai papasakoti savo istoriją ligi galo! Taigi po to, kai jis man pasakė: „Tu vargini save", galiausiai man pavyko atsikratyti pastangų pradėti pokalbį ir ne tik nutilti, bet ir savo valią nukreipti nuo netikusio tikslo, nuo mėginimo šnekomis ištirti šitą tylūną ir gauti iš jo naudos. Ir nuo tos akimirkos, kai atsižadėjau savo noro ir viską palikau senajam magistrui, visa pasidarė tartum savaime. Paskiau tu galėsi mano žodžius kaip tinkamas pakeisti kitais, bet dabar klausyk manęs, net jei kalbu netiksliai arba painioju kategorijas. Išbuvau aš pas senelį gal valandą ar pusantros, ir nemoku tau pasakyti, kas įvyko tarp jo ir manęs arba kuo mudu pasikeitėme, nė vienas žodis nebuvo ištartas. Tik mano pasipriešinimui sugniužus, pajutau, kad jis priėmė mane į savo ramybę ir savo šviesą, jį ir mane apgaubė giedra ir nuostabi tyla. Nors aš ir nemeditavau sąmoningai, tas vis dėlto panėšėjo į itin pavykusią ir laimės teikiančią meditaciją, kurios tema buvo senojo magistro gyvenimas. Regėjau arba jutau jį ir jo kelią nuo tos dienos, kai jis pirmąkart sutiko mane, dar berniuką, ligi pat

šios valandos. Tai buvo gyvenimas, alsavęs atsidavimu ir darbu, bet laisvas nuo prievartos, laisvas nuo garbėtroškos ir kupinas muzikos. Ir tas gyvenimas ėjo taip, tartum tapęs muziku ir muzikos magistru, jisai būtų pasirinkęs muziką kaip vieną iš kelių į aukščiausią žmogaus tikslą, į vidinę laisvę, į tyrumą, į tobulybę, ir nuo to laiko, rodos, nieko daugiau nė neveikęs, tik leidęs muzikai vis labiau ir labiau save gerti, keisti, taurinti – nuo vikrių, protingų klavesinisto rankų ir nuo neapsakomos muzikinės atminties ligi pat visų kitų kūno ir sielos dalių ir organų, ligi pat pulso ir alsavimo, ligi pat miego ir sapnų, tartum dabar jis būtų tik muzikos simbolis, veikiau net jos apraiška, personifikacija. Tai, kas iš jo spinduliavo arba kas tarp jo ir manęs vilnijo kaip ritmiškas alsavimas, bent jau aš jutau kaip visiškai materialumo netekusią ezoterinę muziką, kuri priima kiekvieną, kas tik įžengia į užburtąjį ratą, kaip daugiabalsė daina priima naujai įsijungiantį balsą. Galimas daiktas, nemuzikas tą malonę būtų pajutęs kitais vaizdais, astronomas, galimas daiktas, būtų regėjęs save kaip mėnulį, skriejantį aplink planetą, o filologas būtų išgirdęs, kaip kažkas jį šnekina visareikšme magiška prokalbe. Na, užteks, aš atsisveikinu. Man buvo gera, Karlai".

Tą epizodą mes atpasakojome gana smulkiai, nes muzikos magistras užėmė labai svarbią vietą Knechto gyvenime ir širdyje; tai padaryti podraug mus paskatino ar sugundė ta aplinkybė, kad šis Knechto pasikalbėjimas su Feromonte pasiekė mus pastarojo ranka užrašytas viename laiške. Šis pranešimas apie senojo muzikos magistro „atsimainymą", be jokios abejonės, yra pats anksčiausias ir patikimiausias, juk vėliau šia tema kilo aibė legendų ir aiškinimų.

Metinis žaidimas, dar šiandien žinomas ir neretai minimas kaip „Kinų namo žaidimas", Knechtui ir jo bičiuliui su kaupu atlygino už nuveiktą darbą, o Kastalijai ir Kolegijai patvirtino, kad Knechto paskyrimas į tokį aukštą postą buvo teisingas. Valdcelė, Žaidėjų kaimas ir elitas vėl gavo progą pasidžiaugti puikia ir pakilia švente, negana to, metinis žaidimas jau seniai nebuvo toks žymus įvykis, kaip šįsyk, kai jauniausias ir tiek šnekų sukėlęs magistras turėjo pirmą kartą pasirodyti viešumoje ir pateisinti į jį dėtas viltis ir kai, be to, Valdcelei reikėjo kompensuoti praėjusiais metais patirtus nuostolius ir nesėkmę. Šįsyk niekas nesirgo ir didžiajai ceremonijai vadovavo ne įsibauginęs pavaduotojas, šaltai stebimas elito, gaubiamas ledinės budraus nepalankumo ir nepasitikėjimo atmosferos ir ištikimai, tačiau be polėkio palaikomas įsinervinusių pareigūnų. Nebylus ir neprieinamas, kaip tikras vyriausiasis kunigas, kaip baltais, auksu išvedžiotais rūbais apsivilkusi pagrindinė figūra ant šachmatinės simbolių lentos, celebravo magistras savo ir savo bičiulio veikalą; spinduliuodamas rimtimi, jėga ir orumu, nepasiekiamas jokio kasdienio šūksmo, pasirodė jis iškilmių salėje tarp daugybės savo ministrantų, ritualiniais mostais davė pradžią kiekvienam savo žaidimo aktui, švytinčiu auksiniu grifeliu grakščiai rašė ženklą po ženklo lentoje, prieš kurią stovėjo, ir kai tik tie ženklai, išbrėžti Žaidimo slaptaraščiu, šimtą kartų padidinti, sužėrėdavo milžiniškoje lentoje ant galinės sienos, tūkstantis balsų šnibždomis juos skiemenavo, diktoriai garsiai juos šūkčiojo, o telefono bei telegrafo aparatai siuntė juos kraštui ir pasau-

liui, ir kai jis pirmojo akto pabaigoje nupiešė lentoje tą aktą reziumuojančią formulę, žavinga ir įspūdinga laikysena davė meditacijos nuostatus, padėjo grifelį ir sėsdamasis užėmė pavyzdingą nugrimzdimo į savo mąstymus pozą, tai ne tik salėje, Žaidėjų kaime ir Kastalijoje, bet ir už jos ribų, daugelyje žemės kraštų, Stiklo karoliukų žaidimo gerbėjai pamaldžiai susėdo tai pačiai meditacijai ir taip sėdėjo ligi tos akimirkos, kol salėje vėl atsistojo magistras. Viskas vyko taip pat, kaip jau buvo daug kartų, ir vis dėlto buvo nauja ir jaudinama. Abstraktus ir tariamai nuo laiko nepriklausomas Žaidimo pasaulis buvo pakankamai lankstus, kad šimtais niuansų galėtų reaguoti į asmenybės dvasią, balsą, temperamentą ir rašyseną, o asmenybė pakankamai didi ir kultūringa, kad savo idėjų nelaikytų svarbesnėmis už nepajudinamus paties Žaidimo dėsnius, padėjėjai ir partneriai, visas elitas, klausė kaip gerai išmiklinti kareiviai, ir vis dėlto atrodė, kad kiekvienas iš jų, nors tik nusilenkdamas kartu su kitais arba padėdamas užtraukti uždangą aplink medituojantį magistrą, žaidžia savą, savo paties įkvėpimo padiktuotą žaidimą. O iš minios, iš didelės, salę ir visą Valdcelę pripildžiusios bendruomenės, iš tūkstančio sielų, magistro pėdomis žengiančių fantastišku bei hieratiniu keliu per begalines daugiamates Žaidimo vaizdinių platybes, suskambėjo pagrindinis iškilmių akordas ir sodriai virpantis varpo bosas, kuris bejaunesniems bendruomenės nariams yra bene didžiausias ir beveik vienintelis išgyvenimas per tą šventę, bet kuris ir dantį praėdusiems Žaidimo virtuozams bei kritikams iš elito tarpo, nuo ministrantų ir pareigūnų ligi vadovo ir magistro, sukelia pagarbų šiurpulį.

Tai buvo didingos iškilmės, net iš svetur atvykę pasiuntiniai tai pajuto ir pripažino, ir tūlas naujokas tomis dienomis visam gyvenimui atidavė savo širdį Žaidimui. Bet keistai skamba žodžiai, kuriais Jozefas Knechtas savo bičiuliui Teguliarijui susumavo savo įspūdžius, kai pasibaigė ta dešimtį dienų trukusi šventė.

– Galime būti patenkinti, – pasakė jis. – Taip, Kastalija ir Stiklo karoliukų žaidimas – nuostabūs dalykai, kažkas beveik tobula. Galbūt tik jie per daug tobuli, per daug gražūs; jie tokie

gražūs, jog be baimės stačiai negali jų stebėti. Nesinori nė galvoti, kad jie, kaip ir viskas pasaulyje, kada nors žus. Ir vis dėlto reikia apie tai galvoti.

Šie mus pasiekę žodžiai ir verčia biografą priartėti prie opiausios ir paslaptingiausios savo uždavinio dalies, kurią jis mielai atidėtų tam tikrą laiką, kad pirmiau galėtų ramiai ir su malonumu, leistinu aiškių ir nedviprasmiškų aplinkybių vaizduotojui, ligi galo papasakoti apie Knechto laimėjimus, pavyzdingą jo valdymą ir spindinčią jo gyvenimo viršūnę. Tačiau mums regisi, kad apsiriktume ir nusižengtume savo pasakojimo objektui, jeigu neaptiktume ir neatskleistume dvilypumo arba poliariškumo garbingojo magistro charakteryje ir gyvenime jau ten, kur dar niekas, be Teguliarijaus, jų nebuvo pastebėjęs. Priešingai, mūsų uždavinys bus jau dabar konstatuoti ir patvirtinti šitą skilimą arba, tikriau, šitą be paliovos pulsuojantį poliariškumą Knechto sieloje kaip svarbiausią ir charakteringiausią dalyką šio gerbiamo žmogaus prigimtyje. Autoriui, kuris manytų, kad leistina Kastalijos magistro gyvenimą aprašyti šventųjų dvasia *ad majorem gloriam Castaliae**, žinoma, būtų visai nesunku Jozefo Knechto magistratūros metus, išskyrus paskutines jų akimirkas, apsakyti išliaupsinant jo nuopelnus bei laimėjimus ir stropų pareigų atlikimą. Istorikui, kuris laikysis tik dokumentinių faktų, nė vieno Stiklo karoliukų žaidimo magistro gyvenimas bei valdymas, neišskiriant nė magistro Liudvigo Vasermalerio, priklausančio šviesiausiai Valdcelės epochai, nepasirodys toks nepriekaištingas ir girtinas, kaip magistro Knechto gyvenimas ir valdymas. Tačiau tas valdymas susilaukė itin nepaprasto ir sensacingo, net, daugelio kritikų nuomone, skandalingo galo, ir tas galas nebuvo koks atsitiktinumas ar nelaimingas atsitikimas, bet atėjo visai nuosekliai, todėl mūsų uždavinys yra parodyti, kad jis nieku gyvu neprieštarauja puikiems ir šlovingiems garbiojo žmogaus darbams ir veikalams. Knechtas buvo didis ir pavyzdingas savo aukšto posto valdytojas ir reprezentantas, Stiklo karoliukų žaidimo magistras be jokios dėmelės. Bet jis ma-

*Didesnei Kastalijos garbei *(lot.)*.

tė ir jautė, kad Kastalijos spindesys, kuriam jis tarnauja, yra nepatvarus ir nykstantis dydis, jis gyveno tame spindesy ne naiviai ir nerūpestingai, kaip didžiulė kastaliečių dauguma, bet žinojo jo kilmę ir istoriją, žiūrėjo į jį kaip į istorijos produktą, priklausomą nuo laiko ir negailestingos jo jėgos nešamą ir purtomą. Tas sugebėjimas gyvai pajusti istorijos procesą ir tas mokėjimas pažiūrėti į savo asmenį ir darbą kaip į ląstelę, plaukiančią ir veikiančią tapsmo ir transformavimosi srovėje, subrendo jame ir pasiekė jo sąmonę per istorijos studijas ir didžiojo tėvo Jokūbo įtaką, bet tokio supratimo pradmenų ir užuomazgų būta jo širdyje jau gerokai anksčiau, ir tas, kuriam Jozefo Knechto asmenybė iš tikrųjų it gyva stojosi prieš akis, tas, kuris iš tikrųjų suvokė šio gyvenimo savitumą ir prasmę, lengvai aptiks tuos pradmenis ir užuomazgas.

Žmogus, kuris vieną džiaugsmingiausių savo gyvenimo dienų, pasibaigus pirmajam savo iškilmingajam žaidimui, po nepaprastai pavykusios ir įspūdingos Kastalijos dvasios manifestacijos, pasakė: „Nesinori nė galvoti, kad Kastalija ir Stiklo karoliukų žaidimas kada nors žus, – ir vis dėlto reikia apie tai galvoti", – tas žmogus jau labai anksti, dar gerokai prieš jam atsiveriant istorijos paslaptims, širdyje slėpė visatos jausmą ir suvokė, kad visa, kas atsiranda, yra laikina, ir kad visi žmogaus dvasios kūriniai yra problemiški. Atsigręžę į Knechto vaikystės ir mokymosi metus, susiduriame su žinia, kad kiekvieną sykį, kai iš Ešholco dingdavo koks mokinys, apvylęs mokytojus ir iš elito grąžintas į paprastą mokyklą, Jozefas labai susirūpindavo ir sunerimdavo. Nė vienas iš tų pašalintų mokinių nėra palikęs žinios, kad jis draugavęs su jaunuoju Knechtu; ne vieno ar kito konkretaus asmens pašalinimas ir išvykimas jaudino Jozefą ir kėlė baimingą skausmą. Skausmo priežastis buvo veikiau ta, kad tokie įvykiai sukrėsdavo vaikišką jo tikėjimą Kastalijos santvarkos tvirtumu ir Kastalijos tobulumu. Kad buvo berniukų ir vaikinų, kurie, susilaukę laimės ir malonės patekti į Pedagoginės provincijos elito mokyklas, lengva širdimi prarado ir atmetė tą malonę, jam, taip šventai ir rimtai žiūrinčiam į savo pašaukimą, buvo sukrečiantis dalykas, liudijąs nekastalietiško pasaulio galybę. Galbūt – to įrodyti negalima – šitokie

atsitikimai pažadino berniuko širdyje ir pirmąsias abejones Auklėjimo kolegijos neklystamumu, kuriuo ligi šiol tvirtai tikėjo, nes pasirodė, kad Kolegija kai kada atsigabena į Kastaliją ir tokių mokinių, kurių po tam tikro laiko turi vėl atsikratyti. Ar, be kita ko, ir šita mintis, – vadinasi, pirmoji kritiškos pažiūros į autoritetą užuomazga, – suvaidino čia kokį vaidmenį, ar ne, kiekvieną sykį, kai koks elito mokinys išklysdavo iš kelio ir būdavo išsiunčiamas atgal, berniukas laikydavo tai ne tik nelaime, bet ir nepadoriu dalyku, bjauria dėme, kuri krito visiems į akis, jau pačiu savo egzistavimu iškildama kaip priekaištas ir versdama atsakomybę visai Kastalijai. Tuo, kaip mes manome, ir pagrįstas mokinio Knechto susijaudinimas ir sumišimas tokiais atvejais. Kažkur už Provincijos sienų buvo kitoks pasaulis ir žmonių gyvenimas, prieštaraujantys Kastalijai ir jos įstatymams, nepriklausą nuo čionykštės tvarkos ir apskaičiavimų, nesiduodą jų pažabojami ir sublimuojami. Žinoma, Knechtas jautė, kad šitas pasaulis egzistuoja ir jo širdyje. Ir jis turėjo potraukių, fantazijų ir geismų, prieštaraujančių jam privalomiems įstatymams, potraukių, kuriuos tik pamažu ir su didžiausiu vargu pavyko užgniaužti. Vadinasi, ne vienam mokiniui tie potraukiai galėjo taip sustiprėti, jog prasiveržsaid aikštėn, nepaisydami jokių įspėjimų ir bausmių, ir pasidavusius jiems berniukus grąžindavo iš Kastalijos elito pasaulio į tą kitą pasaulį, kurį valdė ne drausmė ir dvasios kultūra, bet natūralūs instinktai, – į pasaulį, kuris žmonėms, puoselėjantiems Kastalijos dorybes, turėjo atrodyti čia kaip klastingas pragaras, čia kaip gundoma žaidimų ir pramogų arena. Daugelio kartų jaunimo sąžinė nuodėmės sąvoką suprato kaip tik tokia kastalietiška prasme. O po daugelio metų, jau suaugęs ir pamėgęs istoriją, Knechtas geriau suprato, kad istorija negali atsirasti be šito nuodėmingo, egoizmo ir instinktyvaus gyvenimo valdomo pasaulio medžiagos ir dinamikos ir kad net toks taurus produktas, kaip Ordinas, gimė iš to drumzlino srauto ir kada nors vėl bus jo prarytas. Taigi Kastalijos problema ir buvo pagrįsti visi stiprūs jauduliai, siekimai ir sukrėtimai Knechto gyvenime, ir niekad jam ta problema nebuvo vien mąstymo objektas: tai buvo dalykas, kuris jį jaudino ligi širdies gel-

mių ir už kurį jis pats jautėsi atsakingas. Jis buvo iš tų žmonių, kurie gali susirgti, sunykti ir numirti, matydami, kaip serga ir kenčia jų mylima ir brangi idėja, jų mylima tėvynė ir bendruomenė.

Toliau nepaleisdami iš rankos pasakojimo gijos, susiduriame su pirmaisiais Knechto gyvenimo Valdcelėje mėnesiais, su paskutiniais mokykliniais metais ir reikšmingu jo susitikimu su laisvuoju klausytoju Desinjoriu, – susitikimu, kurį savo vietoje smulkiai pavaizdavome. Šis liepsningo Kastalijos idealo šalininko ir pasauliečio Plinijo susidūrimas mokiniui Knechtui buvo ne tik stiprus, gilų pėdsaką palikęs, bet kartu ir svarbus bei alegoriškas išgyvenimas. Juk tada jam buvo primestas tas reikšmingas, bet sykiu ir daug pastangų reikalaujantis vaidmuo, kliuvęs tariamai atsitiktinai, bet taip atitikęs jo charakterį, jog bemaž galima pasakyti, kad vėlesnis jo gyvenimas buvęs ne kas kita, kaip grįžimas prie to vaidmens ir vis tobulesnis įsigyvenimas į jį, būtent į Kastalijos gynėjo ir reprezentanto vaidmenį, kaip kad jis turėjo iš naujo jį vaidinti po kokių dešimties metų prieš tėvą Jokūbą ir kaip ligi galo vaidino, būdamas Stiklo karoliukų žaidimo magistru; jis vaidino Ordino bei jo įstatymų gynėjo ir reprezentanto vaidmenį, bet visada buvo nuoširdžiai pasirengęs mokytis iš priešininko ir stengėsi puoselėti ne Kastalijos atsitvėrimą ir sustingusią izoliaciją, bet gyvą bendradarbiavimą ir dialogą su išoriniu pasauliu. Tai, kas dvasinėse ir oratorinėse varžybose su Desinjoriu iš dalies dar buvo tik žaidimas, vėliau, susidūrus su galingu priešininku ir bičiuliu Jokūbu, virto didžiai rimtu dalyku, ir diskutuodamas su abiem oponentais, jis išlaikė bandymą, pasirodė jiems prilygstąs, pasimokė iš jų, kovodamas ir keisdamasis nuomonėmis, ne mažiau davė, negu ėmė, ir abiem atvejais nors ir nenugalėjo savo priešininkų, – pagaliau nė neturėjo tokio tikslo, – bet sugebėjo pasiekti, kad šie garbingai pripažintų ir jo asmenybę, ir jo atstovaujamus principus bei idėjas. Jeigu diskusijos su mokytu benediktinu ir nebūtų davusios tiesioginio praktinio rezultato – pusiau oficialios Kastalijos atstovybės prie Šventojo sosto įsteigimo, – jos vis tiek buvo reikšmingesnės, negu numanė daugumas kastaliečių.

Ir per draugiškas varžybas su Pliniju Desinjoriu, ir per bendravimą su išmintingu senuoju tėvu Jokūbu Knechtas, arčiau nesusidūręs su pasauliu už Kastalijos ribų, įgijo apie tą pasaulį šiokių tokių žinių, arba veikiau šiokią tokią nuovoką, kurios, žinoma, tik nedaug kas Kastalijoje turėjo. Išskyrus viešnagę Mariafelse, kur juk irgi negalėjo susipažinti su tikruoju pasaulio gyvenimu, jis to gyvenimo niekad nematė ir neragavo, nekalbant apie ankstyvąją vaikystę, bet per Desinjorį, per tėvą Jokūbą ir istorijos studijas įgijo gyvą nuovoką apie tikrovę, didžiąja dalimi intuityviai kilusią ir labai menku patyrimu pagrįstą nuovoką, kuri vis dėlto suteikė jam daugiau žinių ir geresnį pasaulio supratimą, negu turėjo daugumas kitų kastaliečių, neišskiriant, kad kokios, ir pačios Kolegijos. Knechtas visada buvo ir liko tikras ir ištikimas kastalietis, bet niekad nepamiršo, jog Kastalija tėra pasaulio dalis, mažutė dalis, nors ir brangiausia ir mylimiausia.

O kaip plėtojosi jo draugystė su Fricu Teguliarijum, tuo sunkiu ir prieštaringu charakteriu, rafinuotu Žaidimo artistu, išpaikintu ir baikščiu kastaliečiu, nepripažįstančiu kitokio pasaulio, su žmogumi, kuriam tada per trumpą apsilankymą Mariafelse pasirodė taip nejauku ir negera tarp stačiokų benediktinų, jog jis, kaip pats tvirtino, nė savaitės nebūtų galėjęs ten ištverti ir be galo stebėjosi savo bičiuliu, puikiausiai išlaikiusiu ten dvejus metus? Mes visaip apie tą draugystę galvojome, kai kurias mintis turėjome atmesti, kitos atrodė labiau pamatuotos; visos jos sukosi apie klausimą, kurgi šios daugiametės bičiulystės šaknys ir prasmė. Visų pirma negalime pamiršti, kad kiekvieną sykį, kai Knechtas su kuo nors susidraugaudavo, išskyrus nebent benediktiną, ne jis siekdavo ir būdavo reikalingas draugystės. Jis traukė žmones, visi juo žavėjosi, jam pavydėjo ir jį mylėjo vien dėl kilnios jo prigimties, ir tam tikroje savo „pabudimo" pakopoje Knechtas pats suvokė šią savo dovaną. Ir Teguliarijus juo žavėjosi ir siekė jo draugystės jau pirmaisiais studijų metais, bet Knechtas nuolat šiek tiek jo šalinosi. Vis dėlto daug kas mums rodo, kad jis iš tikrųjų buvo prisirišęs prie Teguliarijaus. Mes esame tos nuomonės, kad ne vien nepaprastas bičiulio talentingumas, neišsenkamas ir ypačiai visas Žai-

dimo problemas apimantis jo genialumas traukė Knechtą. Jozefas intensyviai ir nuolatos domėjosi ne tik dideliais bičiulio gabumais, bet ir jo klaidomis, jo liguistumu, kaip tik tomis savybėmis, kurios kitiems valdceliečiams buvo grasios ir dažnai net nepakenčiamos. Tas keistas žmogus buvo toks tikras kastalietis, visas jo gyvenimo būdas buvo toks neįmanomas už Kastalijos ribų, jis tiek priklausė nuo Provincijos atmosferos ir išsilavinimo lygio, jog jį tiesiog būtų galima pavadinti archikastaliečiu, jeigu ne tas toks sunkus ir keistas jo charakteris. Ir vis dėlto tas archikastalietis prastai sutarė su savo draugais, buvo nemėgstamas tiek jų, tiek viršininkų ir pareigūnų, nuolat visiems trukdė, amžinai kėlė visų pasipiktinimą ir greičiausiai anksti būtų žuvęs, jeigu jo nebūtų globojęs ir jam vadovavęs drąsus ir protingas jo bičiulis. Tai, kas vadinama Teguliarijaus liga, visų pirma buvo yda: neklusnumas, charakterio defektas, perdėm nehierarchinis, grynai individualistinis nusiteikimas ir gyvenimo būdas; jis tik tiek taikėsi prie esamos tvarkos, kiek reikėjo, kad iš viso būtų pakenčiamas Ordine. Kaip visapusiškas, nenuilstamai ir nepasotinamai darbštus protas, linkęs tiek į mokslą, tiek į Žaidimo meną, Teguliarijus buvo geras, net puikus kastalietis; bet labai vidutiniškas, net prastas kastalietis buvo jis savo charakteriu, pažiūrom į hierarchiją ir Ordino moralę. Didžiausia jo yda buvo nuolatinis aplaidus ir lengvapėdiškas požiūris į meditaciją, kurios prasmė ta, kad ji padeda individui surasti savo vietą, ir kurios sąžiningas puoselėjimas būtų visiškai išgydęs jį nuo nervų ligos, nes ta liga susilpnėdavo kiekvieną sykį, kai po prasto elgesio, susijaudinimo ar melancholijos periodų vyriausybė už bausmę jam paskirdavo atlikti griežtos meditacijos pratybas kitų asmenų priežiūroje, – beje, šios priemonės dažnokai turėdavo griebtis ir Knechtas, žiūrėjęs į Teguliarijų palankiai ir rūpestingai. Taip, Teguliarijus buvo savavališkas ir užgaidus charakteris, nelinkęs rimtai paklusti, nors kai būdavo pakiliai nusiteikęs, kai žarstyte žarstydavo savo pesimistinius sąmojus, žavėjo visus savo gyvu intelektu, ir niekas negalėdavo atsilaikyti prieš jo fantazijos drąsą ir dažnai niūrų polėkį, bet iš esmės jis buvo nepagydomas, nes nė nenorėjo pagyti, nevertino harmo-

nijos ir tvarkos, nieko daugiau nemėgo, kaip tik savo laisvę, savo amžiną studentavimą ir verčiau ryžosi visą gyvenimą kentėti, būti žmogum, iš kurio visko gali tikėtis, užsispyrusiu individualistu, genialiu juokdariu ir nihilistu, užuot žengęs įsijungimo į hierarchiją keliu ir susilaukęs ramybės. Jis nebrangino ramybės, nevertino hierarchijos, nelabai bijojo priekaištų ir vienatvės. Taigi buvo be galo nepatogus ir nesuvirškinamas elementas bendruomenėje, kurios idealas – harmonija ir tvarka! Bet kaip tik tuo savo sunkiu ir nevirškinamu charakteriu jis kėlė gyvą nerimą šiame tokiame šviesiame ir sutvarkytame pasaulyje, buvo jam priekaištas, priminimas ir įspėjimas, iniciatorius naujų, drąsių, uždraustų, įžūlių minčių, užsispyrusi, netikusi avis kaimenėje. Kaip tik tos savybės, mūsų nuomone, ir padėjo jam laimėti bičiulį, žinoma, Knechto santykiuose su juo visados šiokią tokią reikšmę turėjo ir užuojauta, į bėdą patekusio ir dažniausiai nelaimingo žmogaus apeliavimas į visus riteriškus bičiulio jausmus. Bet šito nebūtų pakakę tai draugystei puoselėti ir tada, kai Knechtas pakilo į magistrus, kai jo dienas užgulė darbai, pareigos ir atsakomybė. Mūsų nuomone, Knechto gyvenime tas Teguliarijus buvo ne mažiau reikalingas ir svarbus kaip Desinjoris ir tėvas Jokūbas iš Mariafelso, jis, kaip ir šie abu, buvo lyg koks žadinantis elementas, lyg atviras langelis į naujas platybes. Bendraudamas su tokiu keistu bičiuliu, Knechtas, kaip manome, pajuto, o ilgainiui ir sąmoningai suvokė, kad tai atstovas tam tikro tipo, – tipo, kuris, be šio pirmtako, kol kas dar neegzistavo; tai buvo kastaliečio tipas, kuris galėjo kada nors susiformuoti, jeigu nauji kontaktai ir impulsai neatjaunins ir nesustiprins Kastalijos gyvenimo. Teguliarijus, kaip ir daugumas vienišų genijų, buvo pirmtakas. Jis iš tikrųjų gyveno tokioje Kastalijoje, kokia kol kas dar neegzistavo, bet kokia rytoj jau galėjo būti, nuo pasaulio dar labiau atsitvėrusioje, dėl meditacinės Ordino moralės nusilpimo ir pakrikimo vidiniu atžvilgiu išsigimusioje Kastalijoje,– pasaulyje, kuriame vis dar galimi tauriausi dvasios polėkiai ir labiausiai pasiaukojamas atsidavimas didžioms vertybėms, bet kuriame labai išlavėjęs ir laisvai žaidžiąs dvasingumas nebeturi jokių kitų tikslų, kaip tik gardžiuotis savo tobulai išugdytais gabu-

mais. Knechtas laikė Teguliarijų ir didžiausių Kastalijos sugebėjimų įsikūnijimu, ir įspėjamu jos demoralizacijos bei žuvimo ženklu. Buvo nuostabu ir žavinga, kad tas Fricas egzistuoja. Bet reikėjo padaryti viską, kad Kastalija nepavirstų fantastiška karalyste, gyvenama vienų teguliarijų. Pavojus, kad taip galėtų atsitikti, dar buvo tolimas, bet jo būta. Kastalija, kaip Knechtas žinojo, turėjo tik išmūryti truputį aukštesnes savo aristokratiškos izoliacijos sienas, tereikėjo tik, kad truputį pairtų Ordino drausmė, nusmuktų hierarchinė moralė, – ir Teguliarijus būtų nebe pavienis keistuolis, bet pavirstų išsigimstančios ir žlungančios Kastalijos reprezentantu. Kad toks nuosmukis galimas, kad jis net jau prasidėjo arba ėmė reikštis polinkis į jį, – tas svarbiausias magistro Knechto potyris ir rūpestis būtų atėjęs jam į galvą veikiausiai kur kas vėliau arba iš viso neatėjęs, jeigu greta nebūtų gyvenęs tas ligi paskutinės smulkmenos jam pažįstamas ateities kastalietis; budriam Knechto protui Teguliarijus buvo toks simptomas ir signalas, koks protingam gydytojui esti pirmas ligonis, susirgęs dar nežinoma liga. O juk Fricas buvo neeilinis žmogus, tai buvo aristokratas, labai didelis talentas. Jeigu ta dar nežinoma liga, prisimetusi kol kas tik vienam Teguliarijui, kada nors išplistų ir pakeistų Kastalijos žmonių veidą, jeigu Provincija ir Ordinas įgytų išsigimusį, liguistą pavidalą, tai tie kastaliečiai susidėtų ne vien iš teguliarijų, jie neturėtų jo nepaprastų gabumų, jo melancholiško genialumo, jo nerimastingos menininko aistros, bet daugumas jų pasižymėtų tik jo nepatikimumu, polinkiu užsižaisti, drausmės ir solidarumo jausmo stoka. Susirūpinimo valandomis Knechtas, matyt, turėdavo tokių niūrių vizijų ir nuojautų, kurioms įveikti iš dalies meditacija, iš dalies intensyvesne veikla jam, žinoma, prireikdavo daug jėgų.

Kaip tik Teguliarijaus atvejis rodo mums gražų ir pamokomą pavyzdį, kaip Knechtas stengėsi šalinti jam pasitaikiusius probleminius, sunkius ir liguistus reiškinius, nebandydamas jų aplenkti. Be jo budrumo, globos ir pedagoginio vadovavimo bičiulis, nuolat pavojų tykomas, ne tik veikiausiai būtų anksti žuvęs, bet už jo galvos Žaidėjų kaime, be abejo, būtų kilę ir begalė neramumų bei

nepakenčiamų ekscesų, kurių ir taip nestigo nuo to laiko, kai Teguliarijus pateko į elitą. Menu, su kuriuo magistras ne tik neleido bičiuliui iškrypti iš vėžių, bet ir į gebėjo jo talentus panaudoti Žaidimo tarnybai bei paskatinti kilniems veikalams, apdaira ir kantrybe, su kuriomis Knechtas pakentė Teguliarijaus aikštes bei keistybes ir jas įveikė, nenuilstamai apeliuodamas į vertingiausius jo prigimties savumus, mes turime žavėtis kaip meistrišku mokėjimu elgtis su žmogumi. Beje, būtų gražus uždavinys, galįs duoti netikėtų rezultatų, – ir mes jį norėtume rimtai rekomenduoti kuriam nors iš mūsiškių Žaidimo istorikų, – kada nors gerai išstudijuoti ir išanalizuoti Knechto valdymo laikų metinių žaidimų stilistikos savitumus, išnagrinėti tuos orius ir žavingomis idėjomis bei formuluotėmis žėrinčius, tuos puikius, ritmiškai tokius originalius ir vis dėlto tokius tolimus nuo savimi patenkinto virtuoziškumo žaidimus, kurių pagrindinis planas ir kompozicija, taip pat meditacijų seka buvo vien tik Knechto dvasinė nuosavybė, o šlifuotė ir Žaidimo technikos detalės daugiausia priklausė jo bendradarbiui Teguliarijui. Tie žaidimai galėjo žūti arba būti pamiršti, ir vis tiek Knechto gyvenimas ir veikla dėl to nebūtų per daug praradę patrauklumo ir pavyzdžio jėgos palikuonims. Tačiau, mūsų laimei, jie nežuvo, jie yra užfiksuoti ir išlaikyti, kaip ir visi oficialūs žaidimai, ir jie neguli negyvi archyve, bet po šiai dienai tebegyvena tradicijoje, jie yra tyrinėjami studentų, duoda populiarių pavyzdžių dažnam Žaidimo kursui ar seminarui. Juose tebegyvena ir tas bendradarbis, kuris šiaip būtų buvęs užmirštas arba išlikęs tik kaip keistas praeities vaiduoklis, minimas keliuose anekdotuose. Šitaip Knechtas, vis dėlto sugebėjęs savo sunkiai sukalbamam bičiuliui Fricui nurodyti vietą ir veiklos sferą, gerokai praturtino Valdcelės dvasios lobyną ir istoriją, o kartu laidavo ilgesnį šio savo bičiulio gyvenimą vėlesnių kartų atminime. Tarp kitko priminsime, kad stengdamasis padėti bičiuliui, didysis auklėtojas puikiausiai suprato, kokia svarbiausia to auklėjamojo poveikio priemonė. Ta priemonė buvo bičiulio meilė ir žavėjimasis. Knechtas labai gerai matė, kad ne vienas Fricas, bet ir daugelis jo kolegų bei mokinių su susižavėjimu ir meile, su entuziastinga pagarba žiūri į

stiprią ir harmoningą magistro asmenybę, į jo valdingumą, ir daugiau tais aplinkinių jausmais, o ne aukšta savo padėtimi grindė autoritetą ir galią, kurių, nors ir kokios geros ir taikios prigimties būdamas, jis turėjo daugeliui žmonių. Knechtas gerai jautė, kaip veikia malonus pakalbinimas arba skatinamas žodis ir kaip atsitvėrimas, žmogaus nepaisymas. Vienas iš uoliausių jo mokinių daug vėliau pasakojo, kad Knechtas kadaise visą savaitę paskaitose ir seminare nepratarė jam nė vieno žodžio, tariamai jo nematė, elgėsi taip, lyg jo nė nebūtų, ir tai buvusi skaudžiausia ir efektyviausia bausmė per visus jo mokymosi metus.

Mes radome reikalą išdėstyti šias mintis ir mesti žvilgsnį į praeitį, norėdami mūsų biografinės apybraižos skaitytojui padėti šioje vietoje suprasti abi poliarines tendencijas Knechto asmenybėje, ir dabar, kai jis jau pasekė mūsų aprašymą ligi magistro gyvenimo zenito, parengti jį šios turiningos biografijos paskutinėms fazėms. Abi šios gyvenimo tendencijos, arba abu poliai, jo *in* ir *jang,* buvo tendencija saugoti tradiciją, ištikimai ir pasiaukojamai tarnauti hierarchijai, o antra vertus, tendencija „pabusti", veržtis į priekį, pagauti tikrovės prasmę ir esmę. Tikinčiam ir pasirengusiam tarnauti Jozefui Knechtui Ordinas, Kastalija ir Stiklo karoliukų žaidimas buvo šventi ir be išlygų vertingi daiktai, o bundančiam, įžvalgiam, į priekį žengiančiam žmogui jie, kad ir kokie vertingi, buvo tapsmo procese atsiradę, kovoje laimėti kintamų formų dariniai, galį pasenti, likti bevaisiai ir sunykti; jų idėją Knechtas visados laikė neliečiamai šventa, bet kartu pripažino, kad dabartinė jų padėtis yra laikina ir kritikuotina. Jis tarnavo dvasinei bendruomenei, kurios jėga ir prasme žavėjosi, bet manė, kad jos tyko pavojus imti vertinti save kaip gryną savaiminį tikslą, pamiršti savo uždavinį dirbti kartu su kitais viso krašto ir viso pasaulio labui ir pagaliau sunykti, didingai, bet vis labiau ir labiau nevaisingai atsiskyrus nuo gyvenimo visumos. Šitą pavojų jis nujautė jau tais ankstyvais metais, kai vis delsė ir baiminosi visiškai atsidėti Stiklo karoliukų žaidimui, šitas pavojus vis atkakliau brovėsi į jo sąmonę diskusijose su vienuoliais, o ypačiai su tėvu Jokūbu, kad ir kaip narsiai jis gynė tada Kastaliją, o nuo to laiko, kai jis vėl gyveno

Valdcelėje ir tapo *Magister Ludi,* nuolatinius ir apčiuopiamus šito pavojaus simptomus jis pradėjo įžvelgti sąžiningame, bet atitrūkusiame nuo tikrovės ir grynai formaliame daugelio įstaigų ir jo paties pareigūnų darbo stiliuje, dvasingame, bet pasipūtėliškame Valdcelės repetentų meistriškume ir – ne paskiausiai – jaudinančioje ir bauginančioje jo Teguliarijaus figūroje. Pabaigęs pirmuosius sunkius savo valdymo metus, kai neįstengdavo ištaikyti valandėlės laisvo laiko asmeniniam gyvenimui, dabar Knechtas vėl grįžo ir prie istorijos studijų, pirmą kartą atviromis akimis pasinėrė į Kastalijos istoriją ir įsitikino, kad padėtis visai ne tokia gera, kaip kad manė išpuikusi Provincija, būtent – kad jos santykiai su išoriniu pasauliu, jos ir viso krašto gyvenimo, politikos, švietimo sąveika per pastaruosius dešimtmečius sumenkėjo. Tiesa, parlamentas vis dar paisė Auklėjimo kolegijos balso mokyklų ir švietimo reikalais, tiesa, Provincija vis dar aprūpindavo kraštą gerais mokytojais ir turėjo autoritetą visais mokslo klausimais, tačiau visa tai jau buvo tapę mechanišku įpročiu. Vis rečiau ir ne taip noriai jauni vyrai iš įvairių Kastalijos elitų sava valia siūlėsi mokytojauti *extra muros**, vis rečiau krašto valdžios įstaigos ir atskiri piliečiai kreipdavosi patarties į Kastaliją, kurios balsas senesniais laikais, pavyzdžiui, mielai būdavo išklausomas ir svarbiuose teismo procesuose. Jei palyginsime Kastalijos švietimo lygį su viso krašto švietimo lygiu, tai pamatysime, kad jie ne artėjo prie kits kito, o veikiau pragaištingai vienas nuo antro tolo: juo labiau išpuoselėtas, diferencijuotas, rafinuotas darėsi Kastalijos dvasingumas, juo labiau pasaulis linko palikti Provinciją pačiai sau ir žiūrėti į ją jau ne kaip į būtinybę ir kasdienę duoną, bet kaip į svetimkūnį, kuriuo, tiesa, didžiuojamasi kaip senovine brangenybe, kurio kol kas nenorima niekam atiduoti ir netekti, bet kurio mielai šalinamasi ir kuriam, gerai nė nežinant padėties, priskiriama mąstysena, moralė ir savimonė, menkai tesiderinančios su tikru ir aktyviu gyvenimu. Krašto piliečių domėjimasis Pedagoginės provincijos gyvenimu, jų dalyvavimas jos institucijose, sakysim, kad

* Už sienų *(lot.).*

ir Stiklo karoliukų žaidime, taip pat menkėjo, kaip ir kastaliečių dalyvavimas krašto gyvenime ir likime. Knechtui seniai paaiškėjo, kad čia slypi klaida, jis sielojosi dėl to, kad kaip Stiklo karoliukų žaidimo magistras, susidurdavo savo Žaidėjų kaime vien su kastaliečiais ir specialistais. Todėl jis ir stengėsi vis labiau atsidėti pradiniams kursams, troško turėti kuo daugiau jaunų mokinių – juo jie buvo jaunesni, juo labiau buvo susiję su pasaulio ir gyvenimo visuma, juo mažiau buvo išdresuoti ir užsidarę savo specialybėje. Dažnai jis imdavo karštai ilgėtis pasaulio, žmonių, naivaus gyvenimo, – jeigu tik šis dar egzistavo ten, nežinomybėje. Juk ir daugumas iš mūsų ne sykį esame patyrę dalelę to ilgesio ir to jausmo, lyg gyventume tuštumoje, pernelyg retame ore, net ir Auklėjimo kolegija žinojo tuos sunkumus, bent jau kartkarčiais ieškojo priemonių jiems įveikti ir šiai bėdai pataisyti, labiau rūpindamasi fiziniais pratimais bei žaidimais ir imdavosi bandymų su įvairiais amatais bei darbu soduose. Jeigu mes gerai pastebėjome, Ordino vadovybėje pastaruoju metu išryškėjo tendencija susiaurinti kai kurias pernelyg išpuoselėtas mokslines specialybes ir intensyvinti meditacijos praktiką. Nereikia būti skeptiku ir pesimistu ar prastu Ordino broliu, norint pripažinti teisybę Jozefui Knechtui, kuris jau gerokai prieš mus sumojo, kad komplikuotas ir jautrus mūsų respublikos aparatas – tai organizmas, kuris sensta ir daugeliu atžvilgių yra reikalingas atnaujinimo.

Antraisiais savo valdymo metais, kaip jau minėjome, Knechtas vėl atsidėjo istorijos studijoms ir, be Kastalijos istorijos, daugiausia gilinosi į didelius ir mažesnius veikalus, tėvo Jokūbo parašytus apie benediktinų ordiną. Be to, jis rasdavo progą tą domėjimąsi istorija išreikšti arba naujai paskatinti per pokalbius su ponu Diubua ir vienu filologu iš Koiperheimo, kuris paprastai sekretoriaudavo per Kolegijos posėdžius, ir tas jį maloniai atgaivindavo ir pradžiugindavo. Tačiau kasdienėje Knechto aplinkoje tokios progos nebuvo, ir šios aplinkos bjaurėjimasis visokiomis istorijos studijomis iš tikrųjų buvo įsikūnijęs jo bičiulio Frico asmenyje. Tarp kitų popierių mes aptikome lapelį su užrašytu pokalbiu, kuriame Teguliarijus karštai išvedžiojo, kad istorija kastaliečiui yra dalykas,

absoliučiai nevertas studijuoti. Žinia, esą galima sąmojingai ir smagiai, o prireikus ir didžiai patetiškai komentuoti istoriją, pasinerti į istorijos filosofiją, tai esanti tokia pat pramoga, kaip ir kiekviena kita filosofija, ir jis neturės nieko prieš, jeigu kas save taip palinksminąs. Bet pats tas dalykas, tas pramogos objektas, atseit istorija, esąs toks bjaurus, banalus ir velniškas, klaikus ir nuobodus daiktas, jog jis nesuprantąs, kaip galima su ja prasidėti. Juk jos turinį sudarąs vien žmonių egoizmas ir amžinai tokia pat, amžinai perdedanti savo reikšmę ir pati save liaupsinanti kova dėl valdžios, dėl materialios, brutalios, gyvuliškos valdžios, vadinasi, dėl tokio daikto, apie kurį kastalietis nė galvot negalvoja arba kuris bent neturi jam jokios vertės. Pasaulio istorija esanti begalinis, pilkas ir neįdomus pasakojimas, kaip galingieji engia silpnuosius, ir tikrąją istoriją, nuo laiko nepareinančią dvasios istoriją, sieti su tomis senomis kaip visata, kvailomis garbėtroškų peštynėmis dėl valdžios ir karjeristų rungtynėmis dėl vietos pasaulyje, o juo labiau – bandyti jomis tą dvasios istoriją aiškinti, po teisybei, jau esąs dvasios išdavimas, ir tai primeną jam vieną devynioliktame ar dvidešimtame amžiuje labai paplitusią sektą, apie kurią jam kartą kažkas pasakojęs ir kuri kuo rimčiausiai tikėjusi, kad senovės tautų sudėtos aukos dievams kartu su tais dievais, jų šventyklomis ir mitais, kaip ir visi kiti gražūs daiktai, esą valgio ir darbo apskaičiuojamo nepritekliaus ar pertekliaus padarinys, uždarbio ir duonos kainos neatitikties rezultatas, kad menai ir religijos esą dekoracijos, vadinamosios ideologijos, dengiančios vien tik alkiu ir ėdalu susirūpinusią žmoniją. Knechtas, kurį ta kalba pralinksmino, lyg tarp kitko paklausė, ar jis nemanąs, kad dvasios, kultūros, menų istorija taip pat yra istorija, šiaip ar taip, truputėlį susijusi ir su visa kita istorija. Ne, karštai sušuko bičiulis, kaip tik tai jis ir neigiąs. Pasaulio istorija – tai varžybos laike, lenktynės dėl pelno, dėl valdžios, dėl turtų, ir jose visados svarbiausia, kam užteksią jėgų, laimės arba niekšiškumo nepražiopsoti momento. Tuo tarpu dvasios veikalas, kultūros veikalas, meno veikalas – gryna priešybė, jie visada reiškią ištrūkimą iš laiko pančių, žmogaus šuolį iš savo instinktų ir iš savo inertiškumo purvo į kitą plotmę, į nesusijusią

su laiku, išsivadavusią iš laiko jungo, dievišką, visiškai neistorišką ir antiistorišką būtį. Knechtas klausėsi jo smagus ir skatino Teguliarijų toliau sąmojingai lieti širdį, paskui ramiai užbaigė pokalbį tokia pastaba:

– Su didžia pagarba lenkiu galvą prieš tavo meilę dvasiai ir jos veikalams! Tiktai dvasinė kūryba – tai toks daiktas, į kurį ne taip lengva įsitraukti, kaip tūlas mano. Platono dialogas arba frazė iš Heinricho Isaako[13] choro ir viskas, ką mes vadiname dvasios veikalu, arba meno kūriniu, arba objektyvuota dvasia, yra kovos dėl sutaurinimo ir išsivadavimo galutinis rezultatas, baigtinis padarinys, jie – tegul jau bus taip, kaip tu tai vadini, – yra išsiveržimas iš laiko į amžinybę, ir dažniausiai tai yra tobuliausi kūriniai, iš kurių nebepajusi kovos ir grumtynių, vykusių prieš juos sukuriant. Didelė laimė, kad mes turime tuos kūrinius, juk mes, kastaliečiai, beveik jais ir gyvename, juk visa mūsų kūryba – tai tik reprodukcija, mes nuolat gyvename toje anapusinėje, laiko ir kovos neliečiamoje sferoje, kuri susideda iš tų kūrinių ir kurios be jų mes nė nepažintume. Ir mes žengiame sudvasinimo, arba, jei nori, abstrahavimo, keliu vis toliau: tuos išminčių ir menininkų kūrinius savo Žaidime suskaidome į sudedamąsias dalis, ištraukiame iš jų stiliaus taisykles, formų schemas, rafinuotus aiškinimus ir operuojame tomis abstrakcijomis kaip statybos akmenimis. Ką gi, visa tai yra labai gražu, niekas su tavim dėl to nesiginčija. Bet ne kiekvienas gali visą gyvenimą tomis abstrakcijomis alsuoti ir misti. Prieš tai, ką Valdcelės repetentas laiko vertu savo dėmesio, istorija turi vieną pranašumą: ji nagrinėja tikrovę. Abstrakcijos yra žavingas daiktas, bet aš manau, kad dar reikia alsuoti oru bei valgyti duoną.

Kada ne kada Knechtas surasdavo laiko žilagalviui buvusiam muzikos magistrui aplankyti. Garbusis senelis, kuriam jėgos aiškiai seko ir kuris jau seniai visiškai atprato kalbėti, ligi paskutiniosios gyveno giedro susikaupimo būsenoje. Jis nesirgo, ir jo mirtis iš teisybės ir nebuvo mirimas, tai buvo progresuojanti dematerializacija, kūniškos substancijos ir kūniškų funkcijų nykimas, o gyvybė vis labiau telkėsi akyse ir tykiame lystančio senelio veido

spindesy. Daugumui Monporo gyventojų tai buvo gerai pažįstamas vaizdas, į kurį visi žiūrėjo su pagarba, bet tik nedaugeliui, tarp jų Knechtui, Feromontei ir jaunajam Petrui, buvo skirta visa širdimi pajusti to tyro ir pasiaukojamo gyvenimo vakarinę žarą ir gesimą. Tiems keliems, kai jie pasirengę ir susikaupę įeidavo į mažutį kambarėlį, kuriame senasis magistras sėdėjo savo krėsle, pavykdavo įžengti į švelnų atsisveikinimo su būtimi spindesį, pajusti be žodžių artėjančią baigtį, tartum neregimuose spinduliuose jie leisdavo akimirkas kristalinėje šitos sielos sferoje, klausydamiesi nežemiškos muzikos, o paskui grįždavo į savo dieną pašviesėjusia ir sustiprėjusia širdimi, sakytum, nusileidę nuo aukštos kalno viršūnės. Atėjo diena, kai Knechtas gavo žinią apie senojo magistro mirtį, jis skubiai nuvažiavo ir rado senelį savo guolyje, amžiams tyliai užmerkusį akis, pamatė mažutį nebegyvą veidą, sukritusį ir pavirtusį bežade runa ir arabeska, magiška figūra, nebeįmanoma įskaityti ir vis dėlto pasakojančia apie šypseną ir tobulą laimę. Prie kapo po muzikos magistro ir Feromontės kalbėjo ir Knechtas, ir kalbėjo jis ne apie šviesų muzikos išminčių, ne apie didįjį mokytoją, ne apie gerą ir protingą Aukščiausiosios kolegijos seniausiąjį narį, jis kalbėjo tik apie jo senatvės ir mirties palaimą, apie nemarų dvasios grožį, atsivėrusį paskutinių jo dienų draugams.

Iš kelių pasisakymų mes žinome, kad jis norėjęs aprašyti senojo magistro gyvenimą, tačiau pareigos nepaliko laisvo laiko tam darbui. Jis jau buvo išmokęs mažai skirti dėmesio savo norams. Vienam iš savo repetentų jis kartą pasakė: „Labai gaila, kad jūs, studentai, nelabai suprantate, kokiame pertekliuje ir kokioje prabangoje gyvenate. Bet ir aš buvau toks pat studijų laikais. Studijuoji ir dirbi, nedykinėji, tariesi turįs teisę laikyti save darbščiu, bet ką būtų galima padaryti, ką būtų galima su ta laisve nuveikti, nelabai jauti. Paskui tave staiga pašaukia Kolegija, tu pasidarai jai reikalingas, gauni pamokų krūvį, misiją, tarnybą, iš jos pakyli į aukštesnę ir nei iš šio, nei iš to pakliūvi į uždavinių ir pareigų tinklą, kuris darosi juo ankštesnis ir tankesnis, juo labiau jame imi blaškytis. Tai, skyrium imant, maži uždaviniai, bet kiekvieną

iš jų reikia skirtą valandą išspręsti, o darbo diena turi kur kas daugiau uždavinių negu valandų. Tai ir gerai, kitaip nė neturi būti. Bet kai blaškydamasis tarp auditorijos, archyvo, kanceliarijos, priimamojo, posėdžių, tarnybinių kelionių, staiga akimirką prisimeni tą laisvę, kurią turėjai ir kurios netekai, laisvę dirbti ką tinkamas, leistis į nevaržomas plačias studijas, tada gali stoti akimirka, kai itin panūsi tos laisvės ir vaizduosiesi, kad jeigu vėl kada ją atgautum, tai jau pasimėgautum jos džiaugsmais ir galimybėmis ligi dugno".

Jis nepaprastai subtiliai jautė, kiek kuris jo mokinys ar pareigūnas tinka tarnybai hierarchijoje; labai apdairiai rinkosi kandidatus kiekvienai užduočiai, kiekvienai vietai, ir charakteristikos bei liudijimai, kuriuose jis užfiksavo savo nuomonę apie tuos kandidatus, rodo, kokie tikslūs buvo jo sprendimai, visų pirma sutelkti į žmogiškąsias savybes, į charakterį. Į jį taip pat būdavo dažnai kreipiamasi patarties, kai reikėdavo įvertinti sunkų charakterį ir nuspręsti, kaip su juo elgtis. Vienas iš tokių, pavyzdžiui, buvo studentas Petras, paskutinis senojo muzikos magistro mylimas mokinys. Tas jaunas vyras, priklausąs tyliųjų fanatikų giminei, iki paskutiniosios kuo geriausiai pasirodė savotiškame garbiojo senelio kompaniono, slaugytojo ir adoratoriaus vaidmenyje. Tačiau kai, senajam magistrui mirus, tas vaidmuo natūraliai pasibaigė, jis išsyk nugrimzdo į melancholiją ir liūdesį, kurį visi suprato ir tam tikrą laiką pakentė, bet kurio simptomai tuometiniam Monporo šeimininkui – muzikos magistrui Liudvigui – netrukus pradėjo kelti rimtų rūpesčių. Tas Petras užsispyrė pasilikti gyventi paviljone, velionio senatvės būstinėje, jis saugojo namuką, pedantiškai žiūrėjo, kad visa apystata ir tvarka liktų kaip buvusios, kambarius, kuriuose gyveno mirusysis, krėslą, mirties guolį ir klavesiną laikė neliečiama šventenybe, kurią jis turįs sergėti, ir be kruopščiausios tų relikvijų globos, težinojo tik vieną rūpestį ir pareigą – prižiūrėti kapą, kuriame ilsėjosi jo mylimasis magistras. Jis jautėsi pašauktas atiduoti savo gyvenimą amžinam velionio kultui šitose memorialinėse vietose, saugoti tą šventovę kaip šventyklos tarnas, svajojo, kad gal kada nors čia bus piligrimų lankoma vieta.

Pirmomis dienomis po laidotuvių jis visai susilaikė nuo maisto, paskui apsiribojo tuo retu ir menku valgiu, kokiu tenkinosi mokytojas paskutiniu metu; atrodė, kad jis nusistatęs šitaip eiti garbiojo magistro pėdomis ir paskui jį nukeliauti į kapą. Ilgai jis to neištvėrė, todėl ir ėmė elgtis taip, lyg būtų paskirtas namų ir kapo prižiūrėtoju, amžinu memorialinių vietų saugotoju. Iš visa ko aiškiai matėsi, kad jaunasis vyras, ir šiaip užsispyręs, o dar ilgą laiką naudojęsis jam patikusia ypatinga padėtimi, žūtbūt ketina išlaikyti šią padėtį ir nieku gyvu nenori grįžti prie kasdienio darbo, kuriam širdyje, matyt, nebesijautė tinkamas. „Beje, tas Petras, kur buvo priskirtas prie senojo magistro, kvaištelėjo", – trumpai ir drūtai parašyta viename Feromontės laiškutyje.

Žinoma, Valdcelės magistrui Monporo muzikos studentas nerūpėjo, jis nebuvo atsakingas už tą jaunuolį ir, be abejo, nejuto jokio noro kištis į Monporo reikalus ir prisidėti sau darbo. Bet nelaimėlis Petras, kurį teko prievarta iškraustyti iš paviljono, nenusiramino ir, susisielojęs bei sutrikęs, taip atsiskyrė nuo visų ir atitrūko nuo tikrovės, jog nebegalėjo būti nubaustas, kaip įprasta bausti už nusižengimus drausmei, o kadangi jo vyresnybė žinojo, kad Knechtas jam palankus, tai muzikos magistro kanceliarija kreipėsi į Knechtą, prašydama patarties ir paspirties, tuo tarpu su neklaužada laikinai buvo elgiamasi kaip su ligoniu, jis buvo laikomas ir prižiūrimas ligonių skyriaus celėje. Knechtas nenoriai ėmėsi šio opaus reikalo, bet jį apgalvojęs ir ryžęsis padėti, tvirtai paėmė viską į savo rankas. Jis pasisiūlė Petrą bandymo dėlei paimti pas save, bet su sąlyga, kad su juo bus elgiamasi kaip su sveiku žmogum ir jam bus leista važiuoti vienam; prie savo atsakymo Knechtas pridėjo trumpą malonų kvietimą jaunajam vyrui, prašydamas jį trumpai paviešėti Valdcelėje, jeigu, žinoma, Monporas gali be jo apsieiti, ir užsiminė, kad tikisi iš jo gauti šiokių tokių žinių apie paskutines senojo muzikos magistro dienas. Monporo gydytojas, kiek paabejojęs, sutiko išleisti studentą, jam buvo įteiktas Knechto kvietimas, ir kaip magistras buvo spėjęs, jaunajam vyrui, pakliuvusiam į tokią bjaurią padėtį, nebuvo malonesnio ir naudingesnio daikto, kaip kuo greičiau pasišalinti iš savo negandų vietos,

todėl Petras išsyk sutiko važiuoti, neatsikalbinėdamas atsakančiai pavalgė, gavo kelionės pažymėjimą ir leidosi į Valdcelę. Čia jis atvažiavo pakenčiamos būklės, jo nerimo bei nervingumo, Knechto nurodymu, niekas nepaisė, įkurdino jį tarp archyvo svečių; jis nejuto, kad su juo čia kas elgtųsi kaip su nubaustuoju ar kaip su ligoniu ar laikytų jį kitokiu negu visi, ir nebuvo toks baisus ligonis, kad neįvertintų tos malonios atmosferos ir nepasinaudotų atsiradusia proga grįžti į gyvenimą. Tiesa, per kelias savo viešnagės savaites tas studentas gerokai pakyrėjo magistrui, kuris, stengdamasis surasti jam kokio nuolat kontroliuojamo darbo, skyrė aprašyti paskutinius savo mokytojo muzikinius pratimus ir studijas, dar paliepė, kad archyve jam nuolat duotų smulkių pagalbinių darbų; Petras buvo paprašytas, kad turėdamas laiko, pagelbėtų archyvui: ten dabar susikaupę daug darbų, o žmonių trūkstą. Trumpai tariant, jaunajam vyrui padėjo grįžti į vagą; tik tada, kai jis nurimo ir aiškiai buvo pasirengęs laikytis nustatytos tvarkos, Knechtas pradėjo per trumpus pokalbius ir tiesiogiai jį auklėti, siekdamas jam visiškai išmušti iš galvos iliuziją, kad velionio kultas esąs šventas ir Kastalijoje galimas daiktas. Bet kadangi jis vis tiek negalėjo be baimės galvoti apie grįžimą į Monporą, jaunajam vyrui, kai jau jis atrodė pagijęs, buvo pasiūlyta muzikos mokytojo padėjėjo vieta vienoje iš žemesniųjų elito mokyklų, kur jis darbavosi labai pagirtinai.

Galima paminėti ne vieną pavyzdį iš Knechto auklėjamosios ir sielų gydymo veiklos, ir netrūksta jaunų studentų, kuriuos švelnia savo asmenybės galia jis taip pat laimėjo tikrai kastališkam gyvenimui, kaip kitados patį Knechtą laimėjo muzikos magistras. Visi tie pavyzdžiai atskleidžia mums Žaidimo magistrą ne kaip kokį probleminį charakterį, ne, visi jie liudija sveikatą ir pusiausvyrą. Tik atrodo, kad meilus garbiojo magistro rūpinimasis labiliais ir pavojų tykomais charakteriais, tokiais kaip Petras arba Teguliarijus, byloja apie nepaprastą jo budrumą ir jautrumą šitoms Kastalijos žmogaus ligoms arba polinkiams, nuo pirmojo pabudimo neatlyžtantį ir neužsnūstantį dėmesį problemoms ir pavojams, kurių esama pačiame Kastalijos gyvenime. Blaiviai ir drąsiai jo pri-

gimčiai buvo svetimas daiktas iš lengvapėdiškumo ir inertiškumo nekreipti dėmesio į tuos pavojus, kaip kad daro turbūt didžioji dalis mūsų piliečių, jis niekad nesilaikė taktikos, praktikuojamos daugumo jo draugų iš Kolegijos, kurie, nors ir žinodami apie tuos pavojus, iš principo elgiasi taip, lyg jų nė būt nebūtų. Jis matė ir žinojo juos, bent jau kai kuriuos iš jų, o Kastalijos ankstyvosios istorijos pažinimas leido jam gyvenimą tarp šių pavojų suprasti kaip kovą ir sveikinti bei mylėti tą pavojingą gyvenimą, kai tiek daug kastaliečių į savo bendriją ir gyvenimą joje žiūri tik kaip į idilę. Ir iš tėvo Jokūbo veikalų apie Benediktinų ordiną jis suvokė, kad ordinas – tai karinga bendrija, o dievotumas – kovinga laikysena. „Nėra, – pasakė jis kartą, – kilnaus ir pakilaus gyvenimo, nežinant apie velnius ir demonus ir nuolatos su jais nekovojant".

Akivaizdi draugystė tarp aukščiausių pareigūnų pas mus pasitaiko be galo retai, ir todėl mes nesistebime, kad Knechtas pirmaisiais magistravimo metais tokių santykių nepalaikė nė su vienu savo kolega. Jis labai simpatizavo klasikinės filologijos specialistui iš Koiperheimo ir didžiai gerbė Ordino vadovybę, bet šioje sferoje visi asmeniški ir privatūs dalykai taip neutralizuoti ir objektyvuoti, jog nekalbant apie oficialų bendradarbiavimą, koks rimtas suartėjimas ir susidraugavimas vargu ar yra galimi. Vis dėlto ir tai jis dar turėjo išgyventi.

Mes negalėjome pasinaudoti Auklėjimo kolegijos slaptuoju archyvu; apie Knechto laikyseną ir veiklą jos posėdžiuose, per balsavimus mes žinome vien tai, ką galima spręsti iš jo pasisakymų bičiuliams. Nors atrodo, kad tuose posėdžiuose jis ne visada tylėdavo, kaip pirmuoju magistravimo metu, bet vis dėlto retai kada sakydavo kalbas, nebent tada, kai pats būdavo kokio sumanymo iniciatorius ir pasiūlymo autorius. Neabejotinai paliudyta tai, kad jis labai greitai perėmė tradicinį elgesio toną, viešpataujantį mūsų hierarchijos viršūnėje, ir kad itin grakščiai, išradingai bei žaismingai naudojosi tomis formomis. Kaip žinia, mūsų hierarchijos viršūnė, magistrai ir Ordino vadovybės nariai, bendraudami su kits kitu, ne tik rūpestingai paiso ceremonialaus stiliaus, bet tarp

jų vyrauja, nepasakysim nuo kada, ir polinkis, o gal slapta nuostata ar žaidimo taisyklė, juo griežčiau, juo rūpestingiau laikytis nušlifuoto mandagumo ribose, juo labiau skiriasi nuomonės ir juo svarbesni ginčijamieji klausimai, apie kurios kalbama. Veikiausiai šis iš senų laikų paveldėtas mandagumas, be kita ko, turi visų pirma ir apsauginės priemonės funkciją: nepaprastai mandagus debatų tonas ne tik neleidžia debatuojantiems asmenims įsikarščiuoti ir padeda išlaikyti visiškai šaltą kraują, jis, be to, apsaugo Ordino ir Kolegijos orumą, apsiaučia juos ceremonialo togomis ir apklečia šventumo šydais, tad šis komplimentų sakymo menas, iš kurio dažnai pasišaipydavo studentai, turėjo tam tikros teigiamos prasmės. Knechto pirmtakas, magistras Tomas fon der Travė, ypač žavėjo visus tuo savo menu. Šioje srityje, po teisybei, Knechto negalima pavadinti jo įpėdiniu, juo mažiau – mėgdžiotoju, jis daugiau buvo kinų mokinys, ir jo kurtuazija buvo ne tokia kandi ir ironiška. Bet ir jį kolegos laikė nepralenkiamo mandagumo žmogum.

Savo pasakojime priėjome tokį tašką, kai savo dėmesį visai sutelksime į tą kelią, kuriuo pakrypo magistro gyvenimas paskutiniais metais ir kuris paskatino Knechtą atsisveikinti su savo postu ir Provincija, persikelti į kitą gyvenimo sferą, o paskui nuvedė ir prie jo galo. Nors ligi pat atsisveikinimo akimirkos jis pavyzdingai ir ištikimai ėjo savo pareigas ir ligi paskutinės dienos buvo mylimas savo mokinių ir bendradarbių, nuo šiol toliau nebepasakosime, kaip jis darbavosi savo poste, nes matome, jog širdies gelmėse jis pavargo nuo tos tarnybos ir ėmė dairytis kitų tikslų. Jis išnaudojo visas plėtotės galimybes, kurių teikė šis postas jo jėgoms, ir pasiekė vietą, kurioje didžios prigimtys palieka tradicijų kelią ir, pasitikėdamos aukštesnėmis, nenusakomomis galiomis, ryžtasi imtis naujų, niekieno iš anksto nenurodytų ir neišbandytų dalykų.

Tai suvokęs, Knechtas kruopščiai ir blaiviai apsvarstė savo padėtį ir galimybes ją pakeisti. Jis nepaprastai jaunas įkopė į tokias aukštumas, apie kurias galėjo tik svajoti gabus ir ambicingas kastalietis, ir pasiekė jas ne ambicija ir didelėmis pastangomis, bet nieko nesiekdamas ir prie nieko sąmoningai nesitaikydamas, beveik prieš savo valią, nes nepastebimas, savarankiškas, nuo jokių tarnybinių pareigų nepriklausomas mokslininko gyvenimas jam būtų buvęs labiau pageidaujamas. Iš taurių gėrybių ir įgaliojimų, atitekusių jam kartu su rangu, ne visus jis vertino vienodai, o kai kurie iš tų išsiskyrimo požymių ir valdžios įgaliojimų po trumpo magistravimo laiko jam beveik atsipyko. Ypačiai į politinį ir administracinį bendradarbiavimą Aukščiausiojoje kolegijoje jis žiū-

rėjo kaip į naštą, nors atsidėjo jam, žinoma, ne mažiau sąžiningai. Ir net tikroji, specialioji ir išimtinė jo užduotis – tobulinti gabių stiklo karoliukų žaidėjų atranką, – nors kai kada ir padarydavo Knechtui daug džiaugsmo ir nors atrinktieji labai didžiuodavosi savo mokytoju, ilgainiui jam virto labiau našta negu malonumu. Daugiausia džiaugsmo ir pasitenkinimo jam teikė mokymas ir auklėjimas, ir jis iš patyrimo įsitikino, kad džiaugsmas ir sėkmė juo didesni, juo jaunesni mokiniai, tad trūkumu ir auka Knechtas laikė tai, kad tarnyba verčia jį bendrauti ne su vaikais ir paaugliais, bet su jaunuoliais ir suaugusiais žmonėmis. Tačiau būta ir daugiau sumetimų, potyrių ir išvadų, kurios magistravimo metais skatino jį kritiškai pažvelgti į savo veiklą ir kai kuriuos Valdcelės gyvenimo reiškinius arba vis dėlto pajusti, kad tarnyba yra didelė kliūtis geriausiems ir vaisingiausiems jo sugebėjimams ugdyti. Kai kas iš to kiekvienam iš mūsų žinoma, kai ką mes galime tik nuspėti. Ir klausimą, ar magistras Knechtas, siekdamas nusimesti savo tarnybos naštą, trokšdamas atsidėti ne tokiam pastebimam, bet intensyvesniam darbui, kritikuodamas padėtį Kastalijoje, buvo, tikrai sakant, teisus, ar į jį reikia žiūrėti kaip į pradininką ir drąsų kovotoją ar kaip į savotišką maištininką ir net dezertyrą, – šitą klausimą mes irgi paliksime neatsakytą, jis buvo svarstomas daugiau negu pakankamai; ginčas dėl to ilgą laiką buvo suskaldęs į dvi stovyklas Valdcelę, net visą Provinciją ir ligi šiol tebėra nenusščiuvęs. Nors ir prisipažįstame esą dėkingi didžiojo magistro gerbėjai, vis dėlto nereikšime savo nusistatymo tuo reikalu; juk šio nuomonių ir sprendimų apie Jozefo Knechto asmenį ir gyvenimą ginčo sintezė jau seniai pamažėle formuojasi. Mes neketiname ką nors smerkti ar atversti, o tik kuo tiksliausiai papasakoti istoriją apie mūsų gerbiamo magistro galą. Tai, po teisybei, net ne visai istorija, mes veikiau būtume linkę pavadinti ją legenda, pranešimu, mišiniu tikrų žinių ir paprasčiausių gandų, kurie, suplaukę iš tyrų ir drumzlinų šaltinių, sklinda tarp mūsų, jaunesnių Provincijos gyventojų.

Tuo metu, kai Jozefas Knechtas jau buvo pradėjęs sukti galvą, ieškodamas išsivadavimo kelių, jis netikėtai susitiko kadaise labai

artimą, bet dabar pusiau pamirštą jaunystės laikų bičiulį – Pliniją Desinjorį. Tasai kadaise buvęs laisvas klausytojas, senos, Provincijai didžiai nusipelniusios šeimos palikuonis, įtakingas deputatas ir politinis publicistas, vieną gražią dieną netikėtai kaip oficialus asmuo pasirodė Provincijos Aukščiausiojoje kolegijoje. Mat, kaip ir paprastai kas dveji metai, buvo perrinkta vyriausybės komisija, kontroliuojanti Kastalijos biudžetą, ir Desinjoris tapo tos komisijos nariu. Kai jis pirmą kartą pasirodė tame vaidmenyje per posėdį Ordino vadovybės rezidencijoje Hirslande, ten buvo ir *Magister Ludi*; susitikimas magistrui padarė didelį įspūdį ir neliko be padarinių, šį tą apie tai mes žinome iš Teguliarijaus, o ir iš paties Desinjorio, kuris šiuo ne visai aiškiu savo gyvenimo metu netrukus vėl tapo Knechto bičiuliu, net patikėtiniu. Per tą pirmą susitikimą, įvykusį po dešimtmečius trukusios užmiršties, pranešėjas, kaip paprastai, pristatė magistrams naujai sudarytos valstybinės komisijos narius. Išgirdęs Desinjorio pavardę, mūsų magistras nustebo, net susigėdo, nes iš pirmo žvilgsnio nepažino tiek metų nematyto jaunystės draugo. Atsisakęs oficialaus nusilenkimo ir pasisveikinimo formulės, jis draugiškai padavė Plinijui ranką, atidžiai pažvelgdamas jam į veidą ir bandydamas išsiaiškinti, kokios permainos jam sutrukdė pažinti seną bičiulį. Ir per posėdį jo žvilgsnis nuolat smigo į kadaise tokį pažįstamą veidą. Beje, Desinjoris, kreipdamasis į Knechtą, pavartojo įvardį „jūs" ir pavadino magistro titulu, ir Jozefas du kartus turėjo jį prašyti, kad vadintų jį taip kaip seniau ir vėl sakytų jam „tu", kol Plinijas pasiryžo taip daryti.

Knechtas pažino Pliniją kaip temperamentingą ir linksmą, šnekų ir puikų jaunuolį, kaip gerą mokinį ir kartu jauną pasaulietį, kuris jautėsi pranašesnis už jaunus kastaliečius, nutolusius nuo pasaulio, ir dažnai pasidarydavo sau pramogą, iššaukdamas šiuos pasiginčyti. Galbūt tuštybės jam ir nestigo, bet jis buvo atviro charakterio, nesmulkmeniškas ir daugumui vienmečių įdomus, patrauklus ir malonus, net daug ką akino savo gražia išore, ramiu elgesiu ir svetimumo aromatu, gaubusiu jį kaip laisvąjį klausytoją ir pasaulietį. Po daugelio metų, jau savo studentavimo pabaigoje,

Knechtas vėl buvo sutikęs Desinjorį, ir šis jį nuvylė, pasirodė jam kažkoks lėkštas, suširurkštėjęs ir visai netekęs turėtos žavos. Jiedu išsiskyrė sumišę, šaltai. Dabar jis vėl atrodė visai kitoks. Pirmiausia atrodė nesugrąžinamai pamiršęs ar praradęs savo jaunystę ir gyvumą, norą bendrauti, ginčytis, keistis mintimis, savo aktyvų, patrauklų, atvirą charakterį. Kaip susitikęs seną bičiulį jis neatkreipė jo dėmesio į save ir nepasisveikino pirmas, o kai juos pristatė kits kitam, kreipėsi į magistrą žodžiu „jūs" ir, nuoširdžiai paragintas, tik nenoromis ėmė sakyti jam „tu", taip ir visame jo elgesyje, žvilgsnyje, kalbėsenoje, veido bruožuose ir judesiuose vietoj ankstesnio agresyvumo, atvirumo ir pakilumo atsirado santūrumo ar depresijos, valdymosi ir uždarumo, kažkokio sustingimo ar varžymosi, o gal tik nuovargio išraiška. Visame tame paskendo ir užgeso jaunystės kerai, bet kartu ir paviršutiniškumo bei pernelyg įžūlaus pasaulietiškumo bruožai – ir jų nebebuvo. Visas tas žmogus, o pirmiausia jo veidas dabar atrodė paženklintas kančios – iš dalies jos suardytas, o iš dalies sutaurintas. Ir kol Stiklo karoliukų žaidimo magistras sekė derybas, dalis jo dėmesio vis krypo į tą figūrą ir vertė jį mąstyti, kokia kančia galėjo taip užvaldyti tą gyvą gražų ir gyvenimo džiaugsmu trykštantį žmogų ir taip jį paženklinti. Tai atrodė kažkokia svetima, nepažįstama kančia, ir juo labiau Knechtas mąstė, ieškodamas jos priežasčių, juo didesnė simpatija ir užuojauta traukė jį prie to kenčiančio žmogaus, su ta pagaila ir meile net mišo jausmas, kad jis esąs skolingas tam taip liūdnai atrodančiam jaunystės bičiuliui, kad turįs kažką atitaisyti. Visaip paspėliojus apie galimas Plinijo liūdesio priežastis ir atmetus visas tas spėliones, jam šovė tokia mintis: kančia tame veide nėra niekingos kilmės, tai tauri, galbūt tragiška kančia, kurios išraiška Kastalijoje nežinoma; Knechtas prisiminė kelis kartus matęs panašią išraišką ne kastaliečių, o pasauliečių veiduose, nors ir ne tokią stiprią ir patrauklią. Panaši išraiška Knechtui buvo pažįstama ir iš praeities žmonių, mokslininkų ar menininkų, portretų, kuriuose galėjai įskaityti jaudinantį, pusiau liguistą, pusiau lemtingą liūdesį, vienatvę ir bejėgiškumą. Magistras, turėjęs tokį subtilų menininko sugebėjimą įžvelgti išraiškos paslaptis

ir tokį gyvą pedagogo sugebėjimą pažinti charakterius, jau seniai buvo įsidėmėjęs tam tikrus fizionominius požymius, kuriais, nepaversdamas jų sistema, visada instinktyviai pasitikėjo; jis, pavyzdžiui, skyrė specifinį kastalietišką ir specifinį pasaulietišką juoką, šypsnį ir linksmumą, taip pat ir specifišką pasaulietišką kančią ar liūdesį. Ir va šitą pasaulietišką liūdesį jis dabar tarėsi pastebįs Desinjorio veide, ir dar tokį stiprų ir gryną, tartum šitam veidui būtų buvę skirta atstovauti daugeliui veidų ir išryškinti daugelio žmonių kančias bei negalias. Knechtą nugąsdino ir sujaudino tas veidas. Jam atrodė ne tik reikšminga, kad pasaulis atsiuntė čionai prarastą jo bičiulį ir kad Plinijas ir Jozefas, kadaise varinėję mokiniškus ginčus, dabar tikrai ir teisėtai atstovauja vienas pasauliui, o kitas Ordinui; dar svarbiau ir labiau simboliška jam atrodė, kad šiuo vienišu ir liūdesio apniauktu veidu pasaulis šįsyk atsiuntė į Kastaliją ne savo juoką, ne savo gyvenimo geismą, ne savo valdžios pomėgį, ne savo šiurkštumą, bet savo sielvartą, savo kančią. Ir tas sukėlė Knechtui visokių minčių ir jo anaiptol neužgavo, kad, kaip atrodė, Desinjoris veikiau jo vengia, negu ieško progos susitikti, ir tik pamažu, su didžiausiu pasipriešinimu artėja prie jo, atverdamas jam širdį. Beje, – ir tas, žinoma, padėjo Knechtui, – paaiškėjo, kad jo bičiulis, pats Kastalijoj išauklėtas, nelaikytinas sunkiai sukalbamu niurzga ar tiesiog pikta linkinčiu tokios svarbios Kastalijai komisijos nariu, – o tokių irgi pasitaikydavo, – bet Ordino gerbėjas ir Provincijos globėjas ir gali padaryti jai ne vieną paslaugą. Tiesa, Stiklo karoliukų žaidimo jis atsižadėjo jau prieš daugelį metų.

Mes negalime tiksliau papasakoti, kokiu būdu magistras pamažu atgavo bičiulio pasitikėjimą; kiekvienas iš mūsų, žinodamas ramų jo giedrumą ir mielą mandagumą, gali tai savaip įsivaizduoti. Magistras atkakliai stengėsi patraukti Pliniją, o kas būtų galėjęs ilgai spirtis Knechtui, kai šis ko nors rimtai siekia?

Pagaliau, praėjus keliems mėnesiams po ano pirmojo susitikimo, Desinjoris priėmė pakartotinį magistro kvietimą apsilankyti Valdcelėje, ir abu bičiuliai debesuotą ir vėjuotą rudens popietę per apylinkę, pakaitomis skendinčią šviesoje ir šešėliuose, važiavo

į savo mokymosi laikų ir draugystės vietas, Knechtas – ramus ir linksmas, jo palydovas ir svečias – tylus, bet neramus nelyginant tie dyki saulės ir šešėlių išmarginti laukai, tai glostomas susitikimo džiaugsmo, tai niaukiamas liūdesio, kad viskas pasidarė taip svetima. Netoli Valdcelės jiedu išlipo iš karietos ir leidosi pėsti pažįstamais keliais, kuriais vaikščiojo, būdami moksleiviai; prisiminė ne vieną draugą ir mokytoją, ne vieną savo tuometinį pokalbį. Desinjoris vieną dieną paviešėjo pas Knechtą, kuris pažadėjo leisti jam tą dieną dalyvauti kaip žiūrovui visoje jo tarnybinėje veikloje ir visuose darbuose. Tos dienos pabaigoje – svečias ketino rytą anksti išvažiuoti – jiedu sėdėjo vieni Knechto svetainėje, beveik tokie pat artimi kaip kadaise. Diena, per kurią jis valanda po valandos galėjo stebėti magistro darbą, svečiui padarė didelį įspūdį. Tą vakarą įvyko jųdviejų pokalbis, kurį Desinjoris, sugrįžęs namo, tuoj ir užsirašė. Nors tame pokalbyje esama ir nesvarbių dalykų ir tūlam skaitytojui gali pasirodyti, kad mes tik be reikalo pertraukiame savo blaivų pasakojimą, vis dėlto perteikiame jį taip, kaip jis buvo užrašytas.

„– Tiek daug visko norėjau tau parodyti, – tarė magistras, – o vis dėlto nesugebėjau to padaryti. Pavyzdžiui, savo puikųjį sodą; prisimeni „magistro sodą" ir magistro Tomo sodinius? Taip, ir daug ką kita. Tikiuosi, kada nors dar atsiras proga. Vis dėlto nuo vakar dienos tu galėjai atgaivinti kai kuriuos atsiminimus ir susidarei nuovoką apie mano tarnybines pareigas ir mano šiokiadienius.

– Už tai esu tau dėkingas, – tarė Plinijas. – Tiktai šiandien pradėjau iš naujo suprasti, kas, po teisybei, yra jūsų Provincija ir kokių nuostabių ir didelių paslapčių ji turi, nors ir per tuos išsiskyrimo metus kur kas daugiau apie jus galvojau, negu tu manai. Šiandien tu man leidai užmesti akį į savo tarnybą ir gyvenimą, Jozefai; tikiuosi, kad tai ne paskutinis kartas, ir mudu dar ne sykį pasišnekučiuosim apie tai, ką aš čia mačiau ir apie ką šiandien dar negaliu kalbėti. Kita vertus, aš gerai jaučiu, kad tavo pasitikėjimas ir mane įpareigoja, ir žinau, kad ligšiolinis mano uždarumas turėjo tau pasirodyti keistas. Ką gi, tu irgi kada nors aplankysi mane ir

pamatysi, kur aš gyvenu. Šiandien galiu tau tik šį tą apie tai papasakoti, tik tiek, kad tu vėl truputėlį nusimanytum apie mane; o man pačiam tokia šneka, nors ir reikšdama gėdą ir bausmę, tikriausiai irgi truputį palengvins širdį.

Kaip tu žinai, esu kilęs iš senos, kraštui nusipelniusios ir jūsų Provincijai draugiškos šeimos, konservatyvios dvarininkų ir aukštų valdininkų šeimos. Bet matai: jau ta paprasta informacija stato mane prieš prarają, skiriančią tave nuo manęs! Sakau „šeima" ir turiu galvoje kažką paprasta, savaime suprantama ir aišku, bet argi iš tikrųjų taip yra? Jūs, gyvenantys Provincijoje, turite savo Ordiną ir savo hierarchiją, bet šeimos neturite, jūs nė nežinote, kas yra šeima, kraujo ryšiai ir kilmė, neturite nuovokos, kokių didžiulių kerų ir galių turi tai, kas vadinama šeima. Ką gi, taip jau yra su daugumu sąvokų ir žodžių, kuriais nusakomas mūsų gyvenimas: daugumas iš tų, kurie mums svarbūs, jums visai nerūpi, didelė dalis yra tiesiog nesuprantama, o kiti jums reiškia visai ką kita negu mums. Ir pamėgink susikalbėti, kad geras! Matai, kai tu kalbi su manimi, man atrodo, kad į mane kreipiasi užsienietis, bet vis dėlto toks užsienietis, kurio kalbos aš mokiausi jaunystėje ir pats ja kalbėjau, tad daugumą žodžių suprantu. Bet priešingai, kai aš tau ką sakau, tu girdi kalbą, kurios posakiai tau tik pusiau pažįstami, o niuansai bei atspalviai ir visai nežinomi, tu girdi pasakojimus iš tokio žmonių gyvenimo, iš tokios būties formos, kuri tau tolima; daugumas dalykų, net jeigu jie tave domintų, lieka tau svetimi ir geriausiu atveju tik pusiau suprantami. Tu, be abejo, prisimeni mūsų ginčus ir pokalbius mokykliniais metais; iš mano pusės tai buvo ne kas kita, kaip mėginimas, vienas iš daugelio, jūsų Provincijos pasaulį ir kalbą suderinti su savo pasauliu ir kalba. Tu buvai atviriausias, palankiausias ir padoriausias iš visų, su kuriais kada nors dariau tokius bandymus: tu narsiai gynei Kastalijos teises, nelikdamas abejingas kitokiam pasauliui, mano pasauliui, ir neniekindamas jo teisių. Tada mes gerokai suartėjome. Na, prie to mes dar grįšime.

Kadangi Desinjoris akimirką patylėjo susimąstęs, Knechtas atsargiai tarė:

– Ko gero, tas nemokėjimas suprasti ne toks jau baisus. Žinoma, dvi tautos ir dvi kalbos niekad taip suprantamai ir intensyviai nesusišnekės kaip du žmonės, priklausą tai pačiai tautai ir kalbą ta pačia kalba. Bet dėl to negalima atsižadėti bendravimo ir mėginimo suprasti kits kitą. Ir tarp tos pačios tautos bei tos pačios kalbos žmonių esama barjerų, trukdančių atvirą bendravimą ir visišką tarpusavio supratimą – švietimo, auklėjimo, gabumų, individualybės barjerų. Galima tvirtinti, kad kiekvienas žmogus žemėje galįs iš principo susikalbėti su kiekvienu kitu, ir galima tvirtinti, kad iš viso pasaulyje nesą dviejų žmonių, tarp kurių įmanomas tikras, visiškas, intymus bendravimas ir savitarpio supratimas, – ir viena, ir kita lygiai teisinga. Tai *in* ir *jang*, diena ir naktis, abu teisūs, abu kartais reikia prisiminti, ir aš sutinku su tavim ta prasme, kad, žinoma, netikiu, jog mudu kada nors visiškai ir absoliučiai suprasime kits kitą. Nors tu būtum vakarietis, o aš kinas, nors mudu kalbėtume skirtingomis kalbomis, vis dėlto, turėdami geros valios, sugebėtume labai daug kits kitam papasakoti; be to, jei ir ne viską pavyksta tiksliai pasakyti, mes dar labai daug galime apie kits kitą atspėti ir nujausti. Šiaip ar taip, pamėginkime.

Desinjoris linktelėjo ir kalbėjo toliau:

– Pirmiausia noriu papasakoti vieną kitą dalyką, kurį tu turi žinoti, kad susigaudytum mano padėtyje. Taigi visų pirma šeima, aukščiausia valdžia jaunuolio gyvenime – vis tiek, ar jis tą valdžią pripažįsta ar ne. Aš sutariau su ja, kol buvau jūsų elito mokyklos laisvasis klausytojas. Kiaurus metus turėjau geras sąlygas pas jus, per atostogas buvau myluojamas ir lepinamas namie, nes buvau vienturtis sūnus. Savo motiną mylėjau švelniai, net karštai, išsiskyrimas su ja būdavo man vienintelis skausmas, kurį patirdavau kiekvieną sykį, išvažiuodamas iš namų. Su tėvu mane siejo vėsesni, bet draugiški santykiai, – bent jau per visus tuos vaiko bei paauglio metus, kuriuos leidau pas jus; jis buvo senas Kastalijos gerbėjas ir didžiavosi, kad aš auklėjamas elito mokyklose ir susipažįstu su tokiais rafinuotais dalykais kaip Stiklo karoliukų žaidimas. Tos atostogos namie dažnai būdavo džiaugsmingos ir šventiškos, šeima ir aš pažinojome kits kitą tam tikra prasme vien tik

šventadieniais drabužiais. Kartais, važiuodamas namo atostogų, aš gailėdavausi jūsų, pasiliekančiųjų, nieko nežinančių apie tokią laimę. Man nėra reikalo daug pasakoti apie anuos laikus, juk tu mane pažinai geriau negu kas kitas. Aš buvau beveik kastalietis, truputį labiau linkęs į pasaulį, galbūt šiurkštesnis ir paviršutiniškesnis, bet kupinas laimingo išdykumo, nusiteikęs pakiliai ir entuziastingai. Tai buvo laimingiausias mano gyvenimo metas, nors to tada, žinoma, nė nujaust nenujaučiau, nes tais laikais, kai gyvenau Valdcelėje, vyliausi, kad laimė ateis ir mano gyvenimas suklestės tik tuomet, kai, paleistas iš jūsų mokyklų, sugrįšiu namo ir pasinaudodamas įgytu pas jus pranašumu nukariausiu tenykštį pasaulį. Vietoj to, atsisveikinus su tavim, man prasidėjo bandymai, nesibaigią po šiai dienai, ir kova, kurios aš nelaimėjau. Mat tėviškė, į kurią sugrįžau, šįsyk susidėjo jau ne vien iš gimtųjų namų ir toli gražu nelaukė akimirkos, kada galės mane apkabinti ir pripažinti mano prakilnumą, įgytą Valdcelėje, be to, ir gimtuosiuose namuose greitai atsirado nusivylimų, sunkumų ir nesutarimų. Praėjo gerokai laiko, kol tai pastebėjau, nes mane saugojo naivus mano pasitikėjimas, vaikiškas kliovimasis savimi ir savo laime, taip pat ir iš jūsų parsivežta Ordino moralė, įprotis medituoti. Bet kaip mane nuvylė ir prablaivė aukštoji mokykla, kurioje norėjau studijuoti politikos mokslus! Studentų elgesys, jų bendrojo išsilavinimo ir jų pramogų lygis, kai kurių profesorių asmenybė – kaip viskas skyrėsi nuo to, prie ko buvau pripratęs pas jus! Tu prisimeni, kaip kadaise aš gyniau mūsų pasaulį nuo jūsiškio, visaip liaupsindamas gryną, naivų gyvenimą. Jei už tai nusipelniau bausmės, bičiuli, tai buvau skaudžiai nubaustas. Gal tas naivus, nekaltas, instinktų valdomas gyvenimas, tas vaikiškumas ir neišmiklintas naivus genialumas kur ir egzistavo, tarp ūkininkų arba tarp amatininkų, arba šiaip kur nors, bet man nepavyko nei jo išvysti, nei juo labiau pajusti. Tu taip pat prisimeni, ar ne, kaip aš savo kalbose kritikuodavau išpuikusius ir pasipūtusius kastaliečius, tą įsivaizduojančią ir išlepintą kastą su jos kastine dvasia ir elito išdidumu. Ką gi, pasaulio žmonės ne mažiau didžiavosi savo prastomis manieromis, savo menku išsilavinimu, savo šiurkščiu ir

triukšmingu humoru, savo paiku, bet suktu susitelkimu prie praktiškų, savanaudiškų tikslų, jie su siauraprotišku natūralumu laikė save ne mažiau vertingais, Dievui mielais ir jo išrinktais žmonėmis, kaip kad darė labiausiai afektuotas pavyzdingas Valdcelės mokinys. Jie juokdavosi iš manęs arba tapšnodavo man per petį, o kai kurie į tai, kas manyje svetima, kastališka, reaguodavo atvira, nuožmia neapykanta, kurią prastuomenė jaučia viskam, kas kilnu, ir kurią aš nusprendžiau priimti kaip pasižymėjimo ženklą.

Desinjoris trumpai pertraukė savo pasakojimą ir pažvelgė į Knechtą, tikrindamas, ar jo nevargina. Jo žvilgsnis sutiko bičiulio žvilgsnį ir pastebėjo jame didelį atidumą ir draugiškumą, kurie buvo jam malonūs ir nuramino. Jis matė, kad Knechtas itin domisi jo išpažintimi, klausosi ne taip, kaip klausomasi tuščio šnekalo ar net įdomaus pasakojimo, bet su ypatingu atsidėjimu, tartum susitelkęs per meditaciją, ir kartu su tyru, nuoširdžiu palankumu, kurio išraiška Knechto akyse sujaudino Desinjorį, – tokia nuoširdi ir beveik vaikiška ji jam pasirodė, ir jis nustebo, matydamas šią išraišką veide to paties žmogaus, kurio daugialypiu darbu, tarnybine išmintimi ir autoritetu jis žavėjosi visą dieną. Su palengvėjimu jis kalbėjo toliau:

– Aš nežinau, ar mano gyvenimas buvo be naudos, vien grynas nesusipratimas, ar jis turėjo kokios prasmės. Jei ir turėjo prasmės, tai ji buvo tokia, kad pavienis, konkretus mūsų laikų žmogus kuo aiškiausiai ir skaudžiausiai suvokė ir išgyveno, kiek Kastalija nutolo nuo savo gimtojo krašto, arba, jei nori, atvirkščiai: koks svetimas ir neištikimas pasidarė mūsų kraštas savo tauriausiai Provincijai ir jos dvasiai, kokia praraja pas mus skiria kūną ir sielą, idealą ir tikrovę, kiek mažai jie apie kits kitą žino ir pageidauja žinoti. Jeigu aš gyvenime turėjau kokį uždavinį ir idealą, tai tat buvo paversti savo asmenį abiejų tų principų sinteze, tapti jų tarpininku, vertėju ir taikytoju. Aš bandžiau tai padaryti ir pralaimėjau. O kadangi vis dėlto negaliu tau papasakoti viso savo gyvenimo – be to, tu visko ir nesuprastum, – pateiksiu tau tik vieną situaciją, būdingą mano nesėkmei. Sunkiausia tada, pradėjus studijas aukštojoje mokykloje, buvo ne tiek apsiginti nuo pašaipų ir

puldinėjimų, tekusių man kaip kastaliečiui ir pavyzdingam berniukui. Keletas iš mano naujųjų draugų, kurie į mano mokymąsi elito mokyklose žiūrėjo kaip į privilegiją ir sensaciją, padarydavo man net daugiau bėdos ir labiau mane sutrikdydavo. Ne, sunkus ir gal net neįmanomas daiktas buvo toliau gyventi tarp pasauliečių pagal Kastalijos principus. Iš pradžių aš to bemaž nė nepastebėjau, laikydamasis taisyklių, išmoktų pas jus, ir ilgą laiką atrodė, kad jos pasitvirtina, kad jos mane stiprina ir gina, palaiko mano žvalumą ir dvasinę sveikatą, kad jos stiprina mano nusistatymą – nusistatymą vienam ir savarankiškai praleisti studijų metus kastališku būdu, vien tenkinant savo žinių troškimą ir nesiduodant, kad mane įstumtų į tokią studijų vagą, kuri nieko daugiau nesiekia, kaip tik per kuo trumpesnį laiką išmokyti studentą kokios nors praktiškos specialybės ir pasmaugti jame menkiausią laisvės ir universalumo nuojautą. Bet apsaugos, kurią man davė Kastalija, būta pavojingos ir abejotinos, juk aš nenorėjau nuolankiai lyg atsiskyrėlis saugoti taiką savo sieloje ir meditacinę dvasios ramybę, aš norėjau nukariauti pasaulį, jį suprasti, priversti, kad ir jis mane suprastų, norėjau jį priimti ir, jei galima, atnaujinti bei pagerinti, norėjau sujungti ir sutaikyti Kastaliją ir pasaulį savo asmenyje. Kai aš po kokio nusivylimo, ginčo, susijaudinimo nugrimzdavau į meditaciją, kiekvieną sykį iš pradžių tai atrodydavo kaip labas darbas, atsipalaidavimas, gilus atsikvėpimas, grįžimas prie gerų, mielų galių. Bet ilgainiui pastebėjau, kad kaip tik tas nugrimzdimas į mąstymus, rūpinimasis siela ir jos pratybomis dar labiau mane izoliuoja, daro nemaloniai svetimą kitiems ir neleidžia man jų iš tikrųjų suprasti. Kaip įsitikinau, iš tikrųjų suprasti tuos kitus, pasaulio žmones, galėsiu tik tada, kai vėl pasidarysiu toks pat kaip jie, kai nebūsiu niekuo pranašesnis už juos, net neturėsiu to prieglobsčio meditacijoje. Bet, žinoma, galimas daiktas, kad aš pagražinau tą procesą, šitaip jį vaizduodamas. Galbūt arba veikiausiai buvo taip, kad neturėdamas tokio pat išsilavinimo ir tokios pat mąstysenos draugų, nekontroliuojamas mokytojų, nesaugomas išganingos Valdcelės atmosferos, pamažu pasidariau nedrausmingas, tingus bei neatidus ir apsileidau, o sąžinės

graužimo akimirkomis teisinau save tuo, kad apsileidimas esąs vienas iš šito pasaulio atributų ir padedąs man geriau suprasti aplinką. Aš visai neketinu tau nieko gražinti, bet nenoriu neigti ar slėpti, kad stengiausi, siekiau ir kovojau net ten, kur klydau. Į visa tai žiūrėjau rimtai. Bet vis tiek, ar mano bandymas suprasti pasaulietišką gyvenimą ir susirasti jame prasmingą vietą buvo tik mano įsivaizduotas, ar ne, šiaip ar taip, atsitiko tai, kas ir turėjo atsitikti: pasaulis pasirodė esąs stipresnis už mane, jis pamažu mane įveikė ir prarijo; buvo lygiai taip, tarytum gyvenimas būtų pareikalavęs iš manęs, kad laikyčiaus žodžio, ir visai sulyginęs mane su tuo pasauliu, kurio tikrumą, naivumą, stiprumą ir ontinį pranašumą taip šlovinau ir gyniau nuo tavo logikos per mūsų disputus Valdceléje. Juk tu prisimeni.

O dabar noriu tau priminti kitą dalyką, kurį turbūt jau seniai pamiršai, nes tau tas neturėjo jokios reikšmės. Bet man tas turėjo didelę reikšmę, man tas buvo svarbu, svarbu ir baisu. Mano studijų metai pasibaigė, aš prisitaikiau, buvau nugalėtas, bet toli gražu ne visai, širdyje greičiau vis dar laikiau save tokiu pat kaip jūs ir maniau, kad vienaip ar kitaip prisitaikydamas ir pasikeisdamas, darau tai, vadovaudamasis gyvenimiška išmintimi, laisvu noru, o ne dėl to, kad esu nugalėtas. Aš vis dar laikiausi ir kai kurių jaunystės metų įpročių bei poreikių, tarp jų ir Stiklo karoliukų žaidimo, nors tai, matyt, maža teturėjo prasmės, nes be nuolatinių pratimų ir be nuolatinio bendravimo su lygiais ir ypačiai su pranašesniais už tave partneriais nieko negalima išmokti, o pavienis žaidimas gali atstoti tikrąjį Žaidimą tik tiek, kiek monologas pakeičia tikrą pokalbį. Taigi, dorai nesupaisydamas, kas man darosi, nežinodamas, ar išlaikiau savo Žaidimo meną, savo išsilavinimą, elito mokyklų įskiepytus įgūdžius, vis dėlto stengiausi išgelbėti šias vertybes ar bent jų dalį, ir kai aš kokiam nors iš tuometinių savo draugų, kurie, tiesa, bandė šnekėti apie Stiklo karoliukų žaidimą, bet neturėjo jokios nuovokos apie jo dvasią, rodydavau kokios partijos apmatus arba analizuodavau kokią frazę, tiem absoliutiems neišmanėliams regėdavosi, kad tai burtai. Trečiaisiais ar ketvirtaisiais studentavimo metais dalyvavau Valdcelės Žaidimo

kursuose, susitikimas su pažįstamomis apylinkėmis, miestuku, senąja mūsų mokykla, Žaidėjų kaimu suteikė man liūdno džiaugsmo, bet tavęs tuo metu ten nebuvo, tu studijavai tada kažkur Monpore ar Koiperheime ir garsėjai kaip ambicingas originalas. Žaidimo kursai, kuriuose dalyvavau, buvo tik atostogų kursai mums, vargšams pasauliečiams ir diletantams, o vis dėlto pareikalavo iš manęs nemažai darbo, ir aš didžiavausi pabaigoje gavęs įprastą „trejetą", tą „patenkinamai" Žaidimo liudijime, kurio kaip tik pakanka, kad galėtum vėl lankyti tokius vasaros kursus.

Praėjo dar keleri metai, ir aš, dar kartą sukaupęs jėgas, užsirašiau į vasaros kursus, vadovaujamus tavo pirmtako, ir padariau viską, idant kuo geriau pasirodyčiau Valdcelėje. Dar sykį perskaičiau senus savo pratybų užrašus, be to pabandžiau prisiminti koncentracijos pratimus, žodžiu tariant, atitinkamai nusiteikęs ir susitelkęs, su savo kukliomis išgalėmis rengiausi atostogų kursams taip, kaip tikrieji stiklo karoliukų žaidėjai rengiasi didžiajam metiniam žaidimui. Taigi atvykau į Valdcelę ir joje po kelerių metų pertraukos pasijutau dar svetimesnis, bet kartu ir labai sužavėtas, tartum būčiau grįžęs į prarastą gražią tėviškę, kurios kalbą jau ėmiau miršti. Šį sykį išsipildė ir karštas mano noras pasimatyti su tavimi. Ar tu prisimeni, Jozefai?

Knechtas rimtai pažvelgė jam į akis, linktelėjo ir vos pastebimai nusišypsojo, bet nepratarė nė žodžio.

– Gerai, – kalbėjo toliau Desinjoris, – vadinasi, prisimeni. Bet ką gi tu prisimeni? Trumpą pasimatymą su mokyklos laikų draugu, striuką susitikimą ir nusivylimą; eini toliau ir nebegalvoji apie tai, nebent tau tas draugas po vieno kito dešimtmečio apie tai nemandagiai primins. Argi ne taip? Argi buvo ne taip, argi tau tas susitikimas daugiau reiškė?

Nors ir kaip stengėsi susivaldyti, jis buvo labai susijaudinęs, atrodė, lyg norėtų išlieti iš širdies viską, kas joje per daugelį metų buvo susikaupę, ko jis nepajėgė savyje įveikti.

– Tu per daug skubi, – labai atsargiai tarė Knechtas. – Ką man reiškė tas susitikimas, apie tai pakalbėsime, kai ateis mano eilė ir aš pradėsiu apyskaitą. Dabar tu turi žodį, Plinijau. Matau, kad tau

anas susitikimas nebuvo malonus. Man irgi. O dabar toliau pasakok, kaip kas buvo. Drožk nesivaržydamas!

– Pabandysiu, – atsakė Plinijas. – Juk priekaištauti tau neketinu. Turiu pasakyti, kad tąsyk elgeisi su manim visai korektiškai, net daugiau negu korektiškai. Kai aš priėmiau tavo dabartinį kvietimą atvažiuoti čionai, į Valdcelę, kurios nuo anų antrųjų atostogų kursų nebuvau matęs, net jau tada, kai sutikau išrenkamas į Kastalijos komisiją, ketinau pasimatyti su tavimi ir pasikalbėti apie aną susitikimą – vis tiek, ar tai bus mums abiem malonu ar ne. Tad dabar pasakosiu toliau. Atvažiavau į atostogų kursus ir buvau įkurdintas svečių namuose. Bemaž visi kursų dalyviai buvo maždaug mano amžiaus, kai kurie net gerokai vyresni; susirinko mūsų gal dvidešimt, daugiausia kastaliečiai, bet arba prasti, abejingi, nusmukę stiklo karoliukų žaidėjai, arba pradedantieji, kuriems taip vėlai šovė mintis trupučiuką apsipažinti su Žaidimu; jutau palengvėjimą, kad nė vieno iš jų nepažįstu. Nors mūsų kursų vadovas, vienas iš archyvo darbuotojų, nesigailėjo jokių pastangų ir buvo mums labai malonus, vis dėlto visas tas dalykas iš pat pradžių buvo lyg kažkokia antrarūšė ir nenaudinga mokykla, lyg kokie baudžiamieji kursai, kurių atsitiktinai surankioti dalyviai tiek pat mažai tiki tikra prasme ir sėkme, kaip ir pats mokytojas, nors niekas to neprisipažįsta. Galėjai nustebęs paklausti save, ko čia sugužėjo tas pulkelis žmonių ir savo noru ėmėsi darbo, kuriam nepakanka jų jėgų, kuriuo jie ne taip labai domisi, kad galėtų ištverti ir pasiaukoti, ir kam tas mokytas specialistas apsiėmė jiems skaityti paskaitas ir vadovauti pratyboms, iš kurių nė jis pats ne per daug tikisi didelio pasisekimo. Tada aš šito nežinojau, tik daug vėliau iš patyrusių žmonių išgirdau, kad su tais kursais man stačiai nepavyko, kad kitokia dalyvių sudėtis būtų galėjusi darbą padaryti įdomesnį, naudingesnį, net įkvepiantį. Dažnai, sakė man vėliau, pakanka dviejų dalyvių, galinčių kits kitą uždegti arba jau iš seniau pažįstamų ir artimų, ir tokie kursai kartu su visais jų dalyviais ir mokytoju įgauna polėkio ir pakyla į aukštesnį lygį. Esi Stiklo karoliukų žaidimo magistras, tad ir pats viską žinai. Ką gi, vadinasi, man nepavyko, atsitiktinėje mūsų bendruomenėje trūko tos

mažutės gaivinančios ląstelės, niekas nesušildė atmosferos, niekas neįkvėpė, kaip buvo, taip ir liko blankūs pakartotiniai kursai suaugusiems mokiniams. Dienos bėgo, kasdien didėjo nusivylimas. Bet juk, be Stiklo karoliukų žaidimo, dar buvo ir Valdcelė, šventų ir gerai saugomų atsiminimų vieta, ir nors Žaidimo kursai man nepavyko, tai vis dėlto liko sugrįžimo šventė, susitikimas su anų dienų draugais, o gal ir pasimatymas su tuo draugu, apie kurį išsaugojau daugiausia ir ryškiausių atsiminimų ir kuris man labiau negu kas kitas atstovavo Kastalijai: su tavim, Jozefai. Jeigu būčiau suėjęs su vienu kitu jaunystės ir mokyklos laikų draugu, jeigu, bevaikščiodamas po gražias ir tokias mėgstamas apylinkes, vėl būčiau susitikęs gerąsias jaunų dienų dvasias, jeigu ir tu, sakysim, būtum vėl suartėjęs su manim ir mūsų pokalbis vėl būtų pavirtęs ginču kaip kitados, ne tiek ginču tarp tavęs ir manęs, kiek tarp manosios Kastalijos problemos ir manęs paties, tada man nebūtų buvę gaila tų atostogų, tada mielai būčiau numojęs ranka ir į kursus, ir į visa kita.

Du mokyklos laikų draugai, pirmiausia pasipainioję man po kojų, buvo atviraširdžiai padarai, jie patapnojo man petį ir vaikiškai paklausinėjo apie pasakišką mano gyvenimą pasaulyje. Tačiau keli kiti nebuvo tokie atviraširdžiai, jie priklausė Žaidėjų kaimeliui ir jaunesniam elitui, ir šitie naiviai neklausinėjo, bet, sutikti kurioje nors iš tavo šventovės menių ir negalėdami manęs išvengti, sveikinosi su kandžiu, kiek perdėtu mandagumu, veikiau net meilumu, brėžte pabrėždami, kaip jie užsiėmę svarbiais ir mano galvai nepasiekiamais dalykais, kaip jiems trūkstą laiko, smalsos, domėjimosi, noro atnaujinti seną pažintį. Ką gi, aš jiems nė nesipiršau, daviau jiems ramybę, olimpinę, giedrą, pašaipią, kastališką jų ramybę. Aš žvelgiau į juos ir jų darbingą bei giedrą dieną, kaip kalinys pro grotas arba vargšas, badaujantis ir engiamas žmogus žvelgia į aristokratus bei turčius, į linksmus, gražius, išsilavinusius, gerai išauklėtus, puikiai pailsėjusius vyrus, su išpuoselėtais veidais ir rankomis.

Ir štai pasirodei tu, Jozefai, ir tave išvydus, džiaugsmas bei nauja viltis įsiplieskė manyje. Tu ėjai per kiemą, pažinau tave iš

nugaros, iš eigasties ir tučtuojau šūktelėjau vardu. „Pagaliau žmogus! – pagalvojau aš. – Pagaliau bičiulis, o gal ir priešininkas, bet toks, su kuriuo galima pasikalbėti, tiesa, archikastalietis, bet toks, kurio kastališki bruožai nevirto kauke ir šarvais, gyvas žmogus, gebąs suprasti kitą!" Turėjai pastebėti, kaip aš apsidžiaugiau ir kiek daug iš tavęs tikėjausi, o ir iš tikrųjų tu pasielgei su manimi kuo mandagiausiai. Tu dar pažinai mane, aš dar šį tą tau reiškiau, tu nudžiugai, vėlei pamatęs mano veidą. Ir neužteko to trumpo džiaugsmingo pasisveikinimo kieme, tu pasikvietei mane į savo kambarį ir paskyrei, paaukojai man visą vakarą. Bet, mielas Knechtai, koks tai buvo vakaras! Kaip abudu kamavomės stengdamiesi atrodyti tikrai smagūs, tikrai mandagūs ir beveik draugiškai kalbėtis, kaip sunku mums buvo vilkti klumpantį pokalbį nuo vienos temos prie kitos! Kiti man buvo abejingi, bet su tavimi dėjosi dar blogesni dalykai, tos varginančios ir bergždžios pastangos atgaivinti būtąją draugystę man buvo kur kas skaudesnės. Anas vakaras galutinai išsklaidė mano iliuzijas, man buvo negailestingai parodyta, jog nesu nei draugas, nei vienmintis, nei kastalietis, nei to pat rango žmogus, tiktai įkyrus, landus mulkis, netašytas prašalaitis, o kad tai buvo išreikšta tokia korektiška ir dailia forma ir neparodyta nė trupučio nusivylimo ar nekantros, – nuo to man darėsi juo skaudžiau. Jei būtum išplūdęs mane, apvertęs priekaištais, apkaltinęs: „Kas iš tavęs pasidarė, drauge, kaip galėjai šitaip nusmukti?" – būčiau buvęs laimingas ir ledai būtų buvę pralaužti. Betgi nieko panašaus. Pamačiau, jog nebelikę nieko iš mano priklausymo Kastalijai, nieko iš mano meilės jums ir iš manųjų Žaidimo studijų, nieko iš mūsų draugystės. Repetentas Knechtas priėmė mano įkyrų vizitą Valdcelėje, visą vakarą kamavosi ir nuobodžiavo ir šit mandagių mandagiausiai manęs atsikratė.

Desinjoris, tramdydamas jaudinimąsi, liovėsi pasakoti ir skausmingu veidu pažvelgė į magistrą. Tasai sėdėjo, klausydamasis kuo atidžiausiai, bet nė kiek nesijaudindamas, ir žiūrėjo į savo seną draugą su šypsena, reiškiančia bičiulišką domesį. Kadangi anas tylėjo, Knechtas sutelkė į jį palankų, pasitenkinimu, net smagu-

mu šviečiantį žvilgsnį, kurį draugas, niauriai žiūrėdamas, atlaikė minutę ar net ilgiau.

– Tu juokiesi? – susuko Plinijas smarkiai, bet nepiktai. – Tu juokiesi? Tau atrodo, kad taip ir turėjo būti?

–Turiu pripažinti, – nusišypsojo Knechtas, – kad tu puikiai pavaizdavai visą įvykį, tikrai puikiai, išties taip buvo, kaip tu sakai, gal net ir truputis nuoskaudos bei skundo buvo reikalingas tavo balse, kad taip tiksliai viską išreikštum ir man tą sceną taip tobulai atkurtum. Ir nors tu, kaip matau, į tą dalyką dar iš dalies, deja, tebežiūri ano meto akimis ir ne viską įstengei savyje perveikti, vis dėlto savąją istoriją papasakojai teisingai, – istoriją apie du jaunus vyrus keblioje situacijoje, kurie abu turi po truputį apsimetinėti ir kurių vienas, būtent tu, padarei klaidą, kad savo tikrą ir rimtą sielvartą dėl tokios situacijos irgi dangstei gera nuotaika, užuot nutraukęs slėpynių žaidimą. Truputį net atrodo, lyg dar ir šiandien kaltę už ano susitikimo nesėkmę skirtum veikiau man nei sau, nors vien tik nuo tavęs priklausė tą situaciją pakeisti. Argi tu išties to nematei? Tačiau pavaizdavai viską puikiai, turiu pripažinti. Aš iš tikrųjų vėl pajutau visą keblią ir slogią to vakaro atmosferą, tarpais jaučiausi vėl turįs prisiverstinai tvardytis ir truputį gėdijausi dėl mūsų abiejų. Taigi tavo pasakojimas tikrai teisingas. Vienas malonumas klausytis taip pasakojant.

– Na, – prašneko Plinijas kiek nustebęs, o jo balse dar girdėjosi nuoskaudos ir nepasitikėjimo, – gerai, kad nors vieną iš mudviejų tas pasakojimas pralinksmino. Man, kad žinotum, visai ne linksmybės buvo galvoj.

– Tačiau dabar, – kalbėjo Knechtas, – dabar tu juk matai, kaip smagiai mudu galim traktuoti šią istoriją, beje, nėmaž garbės neteikiančią mudviem abiem? Pasijuokti galim iš jos.

– Pasijuokti? Kodėl gi?

– Todėl, kad istorija apie ekskastalietį Pliniją, norėjusį dalyvauti Stiklo karoliukų žaidime ir įgyti buvusiųjų bendrų pripažinimą, yra jau praeities dalykas ir galutinai užsibaigusi, lygiai kaip ir istorija apie mandagųjį repetentą Knechtą, kuris, nepaisant visų Kastalijos formų, taip menkai tesugebėjo slėpti savo sutrikimą

nuo netikėtai apsilankiusio Plinijo, jog dabar, po tiek daugel metų, anoji būklė jam galėjo būti parodyta kaip veidrodyje. Dar sykį kartoju, Plinijau: tu turi gerą atmintį, gerai papasakojai, aš taip nebūčiau sugebėjęs. Mūsų laimė, kad ta istorija yra galutinai užsibaigusi, ir mudu galim iš jos pasijuokti.

Desinjoris buvo išmuštas iš vėžių. Jis, tiesa, juto, kad gera magistro nuotaika yra maloni ir nuoširdi, kad joje anaiptol nėra pašaipos, juto taip pat, kad už to linksmumo glūdi didelė rimtis, tačiau pasakojant jame pernelyg skaudžiai atbudo ano išgyvenimo kartėlis, ir patsai pasakojimas taip labai panėšėjo į išpažintį, jog jis neįstengė be niekur nieko pakeisti tono.

– Tu vis dėlto turbūt pamiršti, – tarė jis neryžtingai, nors jau pusiau atlyžęs, – kad tai, ką pasakojau, buvo ne tas pat man ir tau. Tau tai buvo daugių daugiausia nemalonumas, o man – pralaimėjimas ir katastrofa, ir, beje, svarbių mano gyvenimo permainų pradžia. Kai aš tada, vos baigęs kursus, pasitraukiau iš Valdcelės, buvau nusistatęs niekada ten nebegrįžti, buvau bepradedąs nekęsti Kastalijos ir jūsų visų. Iliuzijų nebeturėjau, supratau, kad nebepriklausau prie jūsų, galbūt ir anksčiau taip visai nepriklausiau, kaip vaizdavausi, ir nedaug bestigo, kad pasidaryčiau renegatas ir tikras jūsų priešas.

Draugas pažiūrėjo į jį giedrai ir drauge skvarbiai.

– Tikriausiai, – tarė jis, – ir tą viską tu man, tikiuosi, netrukus papasakosi. Tačiau šiandien, man regis, mūsų situacija yra vis dėlto tokia: ankstyvoje jaunystėje buvome draugai, paskui išsiskyrėme ir ėjome labai skirtingais keliais; vėliau susitikome, tai buvo per tuos tavo nelaimingus atostogų kursus, tu jau buvai pasidaręs pusiau, o gal ir visai pasaulietis, aš – kiek išpuikęs ir Kastalijos formų uoliai besilaikąs valdcelietis; o šiandien mudu prisiminėme tą nuviliantį savo susitikimą, kurio abiem gėda. Neketinu slėpti, kad įspūdis, kurį tada man padarei, buvo sukėlęs manyje išties didelį sąmyšį, tai buvo perdėm nemalonus, neigiamas įspūdis, negalėjau rasti su tavim bendros šnekos, tu man pasirodei nelauktai, stebinamai, net erzinamai nebrandus, šiurkštus, pasaulietiškas. Buvau jaunas kastalietis, nepažįstantis ir, po

teisybei, nenorintis pažinti pasaulio, o tu, ką gi, tu buvai jaunas prašalaitis, tiek svetimas, jog aš negalėjau suprasti, kurių galų toksai mus aplankė ir kam klauso Žaidimo kurso, nes atrodė, jog tavyje nieko nebėra likę iš elito mokyklos auklėtinio. Tu gadinai nervus man, kaip ir aš tau. Aš veikiausiai tau atrodžiau išdidus valdcelietis, neturįs jokių nuopelnų, bet mėginąs rūpestingai laikyti nuotolį tarp savęs ir nekastaliečio bei Žaidimo diletanto. Tuo tarpu tu buvai man savotiškas barbaras ar pusmokslis, turįs įkyrių, nepamatuotų, sentimentalių pretenzijų į mano domesį ir draugystę. Mudu lyg statėm ragus prieš kits kitą, nedaug stigo, kad imtume kits kito nekęsti. Neliko nieko daugiau, kaip išsiskirti, kadangi nė vienas neturėjom kitam ko duoti ir nė vienas neįstengėm būti kitam teisingas.

Bet šiandien, Plinijau, mes galėjom tą gėdingai palaidotą prisiminimą atkasti ir galim pasijuokti iš tos scenos ir iš mūsų abiejų, nes šiandien susitikom kitokie ir su visai kitokiais siekiais ir galimybėmis, be sentimentalumų, be tramdomų pavydo ir neapykantos jausmų, be išpuikimo, nes abu juk jau kadai esame tapę vyrais.

Desinjoris nusišypsojo su palengvėjimu. Vis dėlto dar paklausė:

– Bet ar esame tuo tikri? Geros valios turėjome juk ir tada.

– Kas be ko, – nusijuokė Knechtas. – Ir su visa ta gera valia nepakenčiamai kits kitą kankinome ir nėrėmės iš kailio. Tada kits kito instinktyviai negalėjome pakęsti, kiekvienam antrasis atrodė tolimas, įkyrus, svetimas ir bjaurus, ir tik tariamoji pareiga, tariamoji bendruma vertė mus visą vakarą vaidinti tą vargią komediją. Tas man paaiškėjo tuoj po tavo apsilankymo. Nei buvusios draugystės, nei buvusios priešybės abu nebuvom dar iki galo išgyvenę. Užuot leidę jai mirti, mudu manėm turį ją gaivinti ir kaip nors tęsti. Jautėmės jai skolingi ir nežinojom, kuo tą skolą užmokėti. Ar ne taip?

– Man regis, – tarė Plinijas susimąstęs, – tu dar ir šiandien per daug mandagus. Sakai „mudu", betgi ne abu anuomet ieškojom kits kito ir nemokėjom rasti. Ieškojimas, meilė buvo mano vieno dalia, taip pat kaip nusivylimas ir skausmas. Klausiu tave: kas gi

tavo gyvenime pasikeitė po ano mudviejų susitikimo? Niekas! Tuo tarpu man jis buvo gilus ir skausmingas lūžis, ir todėl negaliu kartu su tavim juokais užbaigti anos istorijos.

– Atleisk, – maloniai ir raminamai tarė Knechtas, – aš, ko gero, būsiu paskubėjęs. Turiu betgi vilties ilgainiui ir tave prikalbinti, kad su manimi drauge nusijuoktum. Teisybė, buvai tada sužeistas, tik sužeidžiau ne aš, kaip tada manei ir, regis, dar tebemanai, o jūsų atitolimas nuo Kastalijos, toji praraja, kurią, draugaudami mokinių metais, tarėmės peržengę ir kuri staiga taip baisiai plati ir gili atsivėrė priešais mus. O jei manai, jog aš pats kuo nors nusikaltau, tai, prašau, išdėstyk atvirai kaltinimą.

– Ak, tai ne kaltinimas. Greičiau skundas. Negirdėjai jo tada, atrodo, ir šiandien nenori išgirsti. Tada atsakei į jį šypsena ir mandagia laikysena, tuo pat ir vėl atsakai.

Nors iš magistro žvilgsnio Plinijas juto jo draugiškumą ir gilų palankumą, bet negalėjo susilaikyti to nepabrėžęs; rodėsi, lyg jam būtinai reikėtų atsikratyti to ilgai ir skaudžiai nešioto sunkulio.

Knechto veido išraiška nepakito. Jis pagalvojo truputį, paskui atsargiai tarė:

– Tik dabar pradedu tave suprasti, drauge. Gal ir tavo teisybė, reikia ir apie tai pakalbėti. Norėčiau betgi pirma tau priminti, jog tik tuo atveju būtum turėjęs teisę laukti, kad aš gilinčiausi į tai, ką tu vadini skundu, jei tu jį būtum išdėstęs. Bet juk per aną pašnekesį vakare svečių namuose tu nėmaž nesiskundei, o, panašiai kaip ir aš, laikeisi kuo šauniausiai ir narsiausiai, vaidinai, kaip ir aš, žmogų, kuris visai neturi kuo skųstis. Slapčiomis tačiau, kaip girdžiu, tikėjaisi, kad aš vis dėlto nugirsiu užslėptą skundą ir po kauke pažinsiu tavo tikrąjį veidą. Na, ką ne ką iš to galima buvo tada pastebėti, nors toli gražu ne viską. Tačiau kaip aš galėjau, nepažeisdamas tavo išdidumo, duoti suprasti, kad nerimauju dėl tavęs, kad tave atjaučiu? Ir kas iš to, kad būčiau tau ranką tiesęs, jei ta ranka buvo tuščia, jei neturėjau ko tau duoti, – nei patarimo, nei paguodos, nei draugystės, – nes mūsų keliai taip visiškai buvo išsiskyrę? Tavo slepiamas sielvartas ir negandas, dangstomas nerūpestinga laikysena, man buvo tada net atkarus ir erzinantis, jis

man, atvirai sakant, buvo atstumiantis, jame slypėjo pretenzija į užuojautą ir supratimą, visai nesiderinanti su tavo laikysena; man rodės, jog tu kažko įkyriai kaip vaikas reikalauji, ir tas juo labiau mane atšaldė. Tu reiškei pretenzijas į mano draugystę, norėjai būti kastalietis, dalyvauti Stiklo karoliukų žaidime, o atrodei toks nesivaldantis, keistas, egoistiniuose jausmuose paskendęs! Taip maždaug vertinau tave anuomet; juk mačiau gerai, kad iš kastaliečio požymių tavyje beveik nieko nebelikę, tu aiškiai buvai užmiršęs net pagrindines taisykles. Tiek to, tai buvo ne mano dalykas. Bet ko tada ėjai į Valdcelę ir norėjai kalbėtis su mumis kaip su kolegomis? Štai tas, kaip sakiau, mane erzino ir kėlė bjaurėjimąsi, ir tu visai teisingai suvokei mano pabrėžtinį mandagumą kaip atstūmimą. Taip, aš kračiausi tavęs instinktyviai, ir ne dėl to, kad tu buvai pasaulietis, o dėl to, kad turėjai pretenzijų būti pripažįstamas kastaliečiu. Kai po tiek daug metų neseniai vėl atsiradai, nieko tokio tavyje nebebuvo justi, atrodei visai pasaulietis ir kalbėjai kaip pasaulietis, o ypač nepažįstama pasirodė man liūdesio, rūpesčio ar sielvarto išraiška tavo veide; tačiau viskas – tavo laikysena, tavo kalba, net tavo liūdesys – man patiko, buvo gražu, pritiko tau, buvo tavęs verta, niekas man nekliuvo, galėjau tave priimti tokį, koks esi, be mažiausio vidinio priešinimosi, nereikėjo šįsyk ypatingo mandagumo nei ypatingos laikysenos, tad aš tuoj sutikau tave kaip draugą ir stengiausi tau parodyti meilę ir atjautą. Šįsyk buvo veikiau atvirkščiai nei anąsyk, šįsyk veikiau jau aš siekiau tavo draugystės ir stengiausi tave prisitraukti, o tu laikeisi labai santūriai, bet aš tavo atvykimą į mūsų Provinciją ir tavo domėjimąsi jos likimu palaikiau širdyje savotišku prisirišimo ir ištikimybės išpažinimu. Na, ir galų gale tu daveisi pritraukiamas, ir dabar mes štai galime atsiverti kits kitam ir, tikiuosi, atnaujinti būtąją draugystę.

Tu ką tik pasakei, kad anas mūsų jaunystės susitikimas buvęs tau skausmingas, o man – visai nereikšmingas. Nesiginčysim, tebūnie tavo teisybė. Tačiau mudviejų dabartinis susitikimas, *amice*, anaiptol man nėra bereikšmis, jis man reiškia kur kas daugiau, negu aš galiu tau šiandien pasakyti, o tu – permanyti. Jis man,

trumpai kalbant, yra ne tik prarasto draugo grįžimas ir kartu praeities prisikėlimas naujam klestėjimui ir naujai raidai. Visų pirma jis yra man raginimas, paskata, jis atveria man kelią į jūsų pasaulį, iš naujo kelia man seną problemą, kaip sukurti jūsų ir mūsų sintezę, ir tai vyksta, pasakysiu tau, kaip tik laiku. Tam raginimui šįkart aš nebūsiu kurčias, mano ausis jam jautresnė negu kada nors, nes jis neužklumpa manęs netikėtai, neatrodo man koks svetimas, iš pašalio ateinąs dalykas, kuriam galima atsiverti, bet galima ir užsiverti, ne, jis lyg iš manęs paties randasi, jis atitinka mano labai stiprų ir įsakmų troškimą, mano paties didžią reikmę ir lūkestį. Bet apie tai – kitą kartą, dabar jau vėlu, mudviem abiem reikia pasilsėti.

Pirma kalbėjai apie mano giedrumą ir savo liūdnumą ir, regis, manei, kad aš nė dabar neįstengiąs permanyti to, ką tu vadini „skundu", kadangi tą skundą sutinkąs šypsniu. Tatai aš ne visai suprantu. Kodėl skundas negalėtų būti išklausytas su giedru veidu, kodėl būtina į jį atsakyti liūdnumu, o ne šypsniu? Jei tu su savo rūpesčiu ir sunkuliu vėl atėjai į Kastaliją ir pas mane, iš to, rodos, galiu daryti išvadą, kad tau kaip tik mūsų giedrumas truputį reikalingas. O jei aš draug su tavim neliūdžiu ir nesielvartauju, jei negaliu tais jausmais užsikrėsti, tai tas nereiškia, kad aš jų nepripažįstu arba nelaikau rimtu dalyku. Miną, su kuria tu vaikštai, kurią įspaudė tau gyvenimas ir likimas, aš pripažįstu pilnutinai, ji tau pritinka, ji priklauso tau, ji man miela ir verta pagarbos, nors turiu vilties, jog dar matysiu ją keičiantis. Iš kur ji radosi, galiu tik spėlioti, apie tai man vėliau tiek pasakysi arba nutylėsi, kiek rasi reikalinga. Matau tiktai, kad gyvenimas tau nelengvas. Bet kodėl tu manai, kad aš nei norįs, nei galįs teisingai suprasti tave ir tavo sunkumus?

Desinjorio veidas vėl paniuro.

– Kartais, – tarė jis su rezignacija, – man atrodo, lyg mes ne tik skirtingai reikštume mintis ir vartotume skirtingas kalbas, kurias galima versti vieną į kitą tik užuominomis: ne, atrodo, lyg mes būtume iš esmės skirtingos būtybės, niekad negalinčios suprasti viena kitos. Ir kas iš mūsų yra tikri ir pilnaverčiai žmonės, jūs ar

mes, ar apskritai kurie nors iš mūsų, man vis dar neaišku. Buvo laikai, kada į jus, Ordino narius ir stiklo karoliukų žaidėjus, žvelgiau aukštyn su pagarba ir pavydu, pats jausdamasis menkas, tarytum į amžinai giedrus, amžinai žaidžiančius ir savo būtim besigėrinčius, jokiems kentėjimams neprieinamus dievus ir antžmogius. Kitu vėlgi laiku atrodėte čia pavydo, čia užuojautos, čia paniekos verti žmonės, kastratai, dirbtinai užlaikomi amžinoje vaikystėje, vaikiški ir kūdikiški savajame pasaulyje, nepažįstančiame aistrų, aptvertame, gražiai sutvarkytame, nelyginant vaikų darželyje, kur rūpestingai nušluostoma kiekviena nosis, kur tramdomas ir slopinamas kiekvienas nepriderantis jausmo ir minties krustelėjimas, kur visą gyvenimą žaidžiami padorūs, nepavojingi, bekraujai žaidimai, o kiekvienas trikdantis gyvybės supulsavimas, kiekvienas didis jausmas, kiekviena tikra aistra, kiekvienas širdies maistas tučtuojau meditacine terapija sukontroliuojamas, nukreipiamas, neutralizuojamas. Argi tai nėra dirbtinis, sterilizuotas, mokiniškai apkirptas pasaulis, tik pusinis, tariamas pasaulis, kuriame jūs bailiai vegetuojate, pasaulis be ydų, be aistrų, be alkio, sausas ir prėskas, pasaulis be šeimos, be motinų, be vaikų, net beveik be moterų! Instinktų gyvenimas tramdomas meditacijomis, pavojingi, rizikingi ir su sunkia atsakomybe susiję dalykai, kaip ekonomika, teisėtvarka, politika, jau daugybę generacijų atiduoti kitiems, o patys, bailūs, gerai apsidraudę, nepažįstą rūpesčių dėl duonos kąsnio ir daugybės varginančių pareigų, gyvenate čia kaip tranai, iš nuobodulio užsiiminėdami visokiais įmantriais mokslais, skaičiuojate skiemenis ir raides, muzikuojate ir žaidžiate Stiklo karoliukų žaidimą, tuo tarpu anapus sienos pasaulio purve vargani užuiti žmonės gyvena tikrą gyvenimą ir dirba tikrą darbą.

Knechtas išklausė jį su nesilpstančiu, draugišku domesiu.

– Mielas drauge, – tarė jis ramiai, – kaip labai man tavo žodžiai priminė mūsų mokyklos laikus ir tavo anuometinę kritiką bei karingumą! Tik mano vaidmuo dabar nebe tas kaip tada, man nebereikia ginti nuo tavo antpuolių Ordino ir Provincijos, ir tikrai džiugu, kad ta sunki užduotis, gerokai kitados prikamavusi, šiuokart man visai nerūpi. Mat į tokius puikius antpuolius, kaip tavo štai

šitas, sunku atsakyti. Tu, pavyzdžiui, kalbi apie žmones, kurie ten už sienos „gyvena tikrą gyvenimą ir dirba tikrą darbą". Tai skamba taip absoliučiai, gražiai ir nuoširdžiai, jau beveik kaip aksioma, ir jei kas norėtų spyriotis, turėtų stačiai darytis nemandagus ir priminti kalbėtojui, kad juk ir jo paties „tikras darbas" iš dalies yra darbuotis komisijoje Kastalijos labui ir išlaikymui. Bet valandėlę meskim juokus į šalį! Matau iš tavo žodžių ir girdžiu iš jų tono, kad tavo širdis tebėra pilna neapykantos mums, bet kartu ir pilna karščiausios meilės, pilna pavydo ar ilgesio. Mes tau esame bailiai, tranai arba vaikai, žaidžią vaikų darželyje, bet tarpais tu mumyse įžvelgei ir amžinai giedrus dievus. Šiaip ar taip, vieną išvadą tariuosi galįs iš tavo žodžių padaryti: dėl tavo liūdesio, tavo nelaimės, ar kaip ten pavadintume, Kastalija, matyt, nekalta, tatai eina iš kur kitur. Jei būtume kalti mes, kastaliečiai, tai tavo priekaištai ir argumentai šiandien nebūtų tie patys kaip per anas paauglių diskusijas. Vėliau tu man daugiau išpasakosi, ir neabejoju, kad rasim būdą padaryti tave laimingesnį ir giedresnį ar bent pasieksim, kad tavo santykiai su Kastalija taptų laisvesni ir malonesni. Kiek ligi šiol galėjau suprasti, tavo santykiai su mumis ir su Kastalija, o kartu ir su savo paties jaunyste bei mokinio dienomis yra klaidingi, sukaustyti ir sentimentalūs, tu savo paties sielą suskaldei į kastališkąją ir pasaulietiškąją dalį ir be saiko kankiniesi dėl dalykų, už kuriuos nėmaž nesi atsakingas. Tačiau gali būti, kad per lengvai žiūri į kai kuriuos kitus dalykus, už kuriuos esi pats atsakingas. Spėju, kad tu jau kuris laikas nebeatlikinėji meditacijos pratybų. Ar ne taip yra?

Desinjoris prisiversdamas susijuokė.

– Koks tu įžvalgus, *domine*! Sakai, jau kuris laikas? Jau daug, daug metų praėjo, kai atsisakiau meditacijos kerų. Koks tu rūpestingas man staiga pasidarei! Anuomet, kai jūs čia Valdcelėje per vasaros kursus parodėte man tiek mandagumo ir paniekos ir taip išdidžiai atstūmėte mano pastangas išlaikyti draugystę, anuomet išvykau iš čia, nusistatęs išnaikinti savyje visa, kas buvo kastališka. Nuo tada atsižadėjau Stiklo karoliukų žaidimo, niekad nebemeditavau, net muzikos nepakenčiau ilgą laiką. Vietoj to susiradau

naujų draugų, kurie mane mokė pasaulietiškų pramogų. Mes girtavom ir ištvirkavom, išmėginom visas prieinamas svaiginimosi priemones, apspjaudėm ir apjuokėm visa, kas dora, garbinga, idealu. Tokios šiurkštybės, žinoma, truko nelabai ilgai, tačiau to laiko užteko galutinai nutrinti nuo manęs visai kastališkai politūrai. Ir kai paskiau, po keleto metų, susigriebiau sykį, jog jau per daug pasileista ir labai praverstų kai kurie meditavimo pratimai, buvau per išdidus imtis jų iš naujo.

– Per išdidus? – tyliai paklausė Knechtas.

– Taip, per išdidus. Buvau tuomet paniręs pasaulyje ir tapęs tikru pasauliečiu. Nenorėjau nieku kitu būti, kaip tik vienu iš jų, norėjau gyventi tik jų gyvenimu, jų aistringu, vaikišku, žiauriu, nežabotu, tarp laimės ir siaubo spurdančiu gyvenimu; su panieka stūmiau šalin mintį jūsų priemonėmis darytis nors kokį pasilengvinimą ir kurtis privilegijuotą padėtį.

Magistras atidžiai pažiūrėjo į jį.

– Ir šitaip ištvėrei, net daugelį metų? Nevartojai jokių kitų priemonių tokiai būklei apvaldyti?

– O taip, – prisipažino Plinijas, – vartojau ir dabar tebevartoju. Retkarčiais vėl imu gerti, o kad galėčiau užmigti, dažniausiai vartoju visokius raminamus vaistus.

Knechtas užsimerkė sekundę lyg staiga pavargęs, paskui vėl įdėmiai įrėmė akis į draugą. Tylomis žiūrėjo jam į veidą, iš pradžių tiriamai ir rimtai, o paskui – pamažu vis švelniau, draugiškiau ir giedriau. Desinjoris pabrėžia, jog dar niekad nebuvo sutikęs kito žmogaus akių žvilgsnio, kuris būtų toks tiriamas ir vienusyk toks meilingas, toks nekaltas ir toks teisiantis, toks akinamai malonus ir toks visa žinantis. Jis prisipažįsta, jog tas žvilgsnis iš pradžių jį sutrikdė ir suerzino, bet paskui nuramino ir pamažu perveikė švelnia savo galia. Vis dėlto jis dar mėgino gintis.

– Tu sakei, – tarė, – kad žinai priemonių padaryti mane laimingesnį ir giedresnį. Bet tu nė neklausi, ar aš to labai trokštu.

– Na, – susijuokė Knechtas, – jei mes galim padaryti žmogų laimingesnį ir giedresnį, tai ir privalom daryti bet kuriuo atveju, nežiūrėdami, ar jis to prašo ar ne. Ir kaip tu galėtum to nesiekti,

netrokšti? Dėl to juk ir esi čia, dėl to ir sėdim vėl prieš kits kitą, dėl to juk ir sugrįžai. Tu nekenti Kastalijos, niekini ją, per daug didžiuojiesi savo supasaulėjimu ir liūdesiu, kad galėtum palengvinti sau gyvenimą trupučiu proto ir meditacijos – ir vis dėlto slaptai ir nenumalšinamai ilgėjaisi mūsų ir mūsiškės giedros visus tuos metus, tas ilgesys vedė tave ir traukė, kol galų gale turėjai grįžti ir dar sykį mėginti laimę pas mus. Ir sakau tau, šįsyk atėjai labai laiku, nes ir aš ilgėjausi, kad būčiau pašauktas į jūsų pasaulį, kad man atsivertų vartai į jį. Bet apie tai kitą sykį! Tu man daug ką patikėjai, drauge, už tai dėkoju, o toliau matysi, kad ir aš tau ką ne ką turiu išpažinti. Jau vėlu, tu ryt anksti iškeliauji, o manęs laukia darbo diena, turim tuojau eit gulti. Tik dar prašyčiau skirti man keliolika minučių.

Jis atsistojo, priėjo prie lango ir žiūrėjo aukštyn, kur tarp lekiančių debesų visur matėsi labai tyro nakties dangaus ruožai, pilni žvaigždžių. Kai jis tuoj negrįžo, svečias irgi pakilo ir priėjęs atsistojo greta jo prie lango. Magistras stovėjo, žiūrėjo į aukštį ir ritmingai traukė krūtinėn švelniai vėsų rudens nakties orą. Jis nurodė ranka į dangų.

– Pažvelk, – tarė, – į tą debesų landšaftą su dangaus properšomis! Išsyk galėtum pagalvoti, kad gelmė ten, kur tamsiausia, bet greitai permanai, kad visa, kas tamsu ir puru, yra tik debesys, o visata su savo gelme prasideda tų debesynų pakraščiuose ir fiorduose ir grimzta į begalybę, kur iškilmingai žėri žvaigždės, mums, žmonėms, aukščiausi šviesumos ir tvarkos simboliai. Ne ten pasaulio ir jo paslapčių gelmė, kur debesys ir juoduma, gelmė ten, kur šviesuma ir giedra. Štai ko noriu tave paprašyti: prieš eidamas gulti pažiūrėk dar valandėlę į tas jūrų įlankas ir sąsiaurius su daugybe žvaigždžių ir neatstumk minčių ar svajų, kurios gal tave aplankys bežiūrint.

Keistas virpulys nuėjo per širdį Plinijui, nežinia, iš skausmo ar iš laimės. Jis prisiminė, kad panašiais žodžiais kitados, seniai, labai seniai, skaisčioje, giedroje mokinio gyvenimo aušroje, jis būdavo raginamas į pirmuosius meditacijos pratimus.

– Ir leisk man dar žodį pasakyti, – prakalbo vėl tyliu balsu Stiklo karoliukų žaidimo magistras. –Norėtųsi tau dar šį tą pasa-

kyti apie giedrą, apie žvaigždžių ir dvasios giedrą, taip pat ir apie mūsų kastališką giedrumo rūšį. Tu nemėgsti giedros, turbūt dėl to, kad esi gavęs eiti liūdesio keliu, ir dabar bet koks smagumas ir gera nuotaika, ypač mūsų kastališkoji, tau atrodo lėkštas, vaikiškas, net bailus daiktas, bėgimas nuo tikrovės siaubų ir prarajų į aiškų, darnų grynųjų formų ir formulių pasaulį, grynųjų abstrakcijų ir nugludintų kampų pasaulį. Tačiau, mano mielas liūdėtojau, net jei tokio bėgimo būtų, jei nestigtų ir bailių, baikščių, vien tuščiomis formulėmis žaidžiančių kastaliečių, net jei tokių pas mus būtų dauguma, – dėl to nė kiek nesumenkėtų tikrosios giedros, dangaus ir dvasios giedros, vertė ir spindesys. Tuos iš mūsų, kurie lengvai pasitenkina ir tik iš pažiūros tėra giedri, atsveria kiti žmonės ir ištisos žmonių kartos, kurių giedrumas yra ne žaidimas ir paviršius, o esmė ir gelmė. Vieną pažinau iš arti, tai buvo mūsų senasis muzikos magistras, kurį ir tu kartkarčiais matydavai Valdcelėje; tas žmogus paskutiniais gyvenimo metais turėjo tokią giedros dorybę, jog ji spinduliavo iš jo kaip šviesa iš saulės, ji gerumo, gyvenimo džiaugsmo, šviesios nuotaikos, tikėjimo ir pasitikėjimo pavidalu sklido iš jo į visus ir spinduliavo toliau iš visų, kurie tik su deramu rimtumu priėmė ir įsileido širdin tą jos spindesį. Ir aš buvau apšviestas jo šviesos, ir man jis yra suteikęs truputį savo švitesio ir širdies spindesio, taip pat ir mūsų Feromontei, ir dar vienam kitam. Pasiekti šitą giedrą yra man ir daugeliui maniškių aukščiausias ir kilniausias tikslas. Tu šios giedros rasi turint ir kai kuriuos Ordino vadovybės tėvus. Ši giedra nėra nei žaidimas, nei gėrėjimasis savimi, ji yra aukščiausias pažinimas ir meilė, yra visokios tikrovės teigimas, budėjimas prie visų gelmių ir bedugnių krašto, ji yra šventųjų ir riterių dorybė, ji nenuslopinama, ir su laiku bei mirties artėjimu ji tiktai auga. Ji yra grožio paslaptis ir esmingoji kiekvieno meno substancija. Poetas, kuris ritmingu savo eilių žingsniu šlovina gyvenimo stebuklus ir baisenybes, muzikas, kuris juos paleidžia skambėti kaip gryną dabartį, yra šviesos nešėjas, džiaugsmo ir skaidrumo žemėje daugintojas, net jeigu jis veda mus per ašaras ir skausmingą įtampą. Gal poetas, kurio eilės mus žavi, buvo liūdnas vientulys, o muzikas – niūrus svajotojas,

bet ir tada jo veikalas yra dievų ir žvaigždžių giedrumo dalis. Ką jis mums duoda, yra jau ne jo tamsa, kančia ar siaubas, o grynas šviesos, amžinos giedros lašas. Ir kai ištisos tautos ir kalbos mituose, kosmogonijose, religijose siekia ištirti pasaulio gelmes, šitoji giedra yra paskutiniausias ir aukščiausias jų pasiekiamas tikslas. Atsimeni senuosius indus, mūsų mokytojas Valdceléje kitados gražiai apie juos pasakojo: kentėjimų, mąstymų, atgailos, askezės tauta; ir vis tiek paskiausieji dideli jos dvasios vaisiai buvo šviesūs ir giedri, giedros pasaulio pergalėtojų ir budų šypsenos, giedri jos neaprėpiamos mitologijos personažai. Pasaulis, kaip tie mitai jį vaizduoja, pradžių pradžioje randasi dieviškas, palaimingas, spinduliuotas ir gražus kaip pavasaris – tai aukso amžius; paskiau jis paliegsta ir genda vis labyn ir labyn, jis darosi šiurkštus ir skurdus, o galų gale per keturis vis žemyn smunkančius amžius pasiekia tokią būklę, jog yra vertas, kad kvatojantis ir šokantis Šiva jį sumindžiotų ir sunaikintų, – bet čia ne galas, nes viskas prasideda iš naujo: sapnuojantis Višnus žaidžiančiomis rankomis su šypsena kuria naują, jauną, gražų, spinduliuotą pasaulį. Nuostabus dalykas: ši tauta, įžvalgi ir pakelianti kančias kaip retai kuri kita, su siaubu ir gėda amžiais stebėjo žiaurų pasaulio istorijos žaismą, be paliovos riedantį godumo ir kančių ratą, ji įžvelgė ir perprato visos kūrinijos netvarumą, žmogaus godulį ir velniškumą, bet drauge ir jo gilų tyrumo ir harmonijos ilgėjimąsi, ir visai kūrimo grožybei ir tragikai reikšti surado tas puikias alegorijas apie pasaulio amžius ir kūrinijos žlugimą, apie rūstųjį Šivą, kuris sugedusį pasaulį šokdamas sutrypia į druzgus, ir apie šypsantį Višnų, kuris guli snausdamas ir iš auksinių dieviškų sapnų žaisdamas gimdo naują pasaulį.

O dėl mūsiškės kastališkos giedros, tai net jeigu ji būtų tik vėlyva ir smulki anos didžiosios atmaina, vis tiek ji yra teisėta. Mokslingumas ne visada ir ne visur buvo giedras, nors turėjo toks būti. Pas mus jis, kaip tiesos kultas, yra glaudžiai susijęs su grožio kultu ir dar su meditatyviu sielos ugdymu, tad niekada negali visai nustoti giedrumo. O mūsų Stiklo karoliukų žaidimas aprėpia savyje visus tris pradus: mokslą, grožio kultą ir meditaciją, tad tikras

žaidėjas turi būti taip pilnas giedros, kaip brandus vaisius sulčių, visų pirma jis privalo turėti savyje muzikos giedros, kuri juk yra ne kas kita, kaip drąsa, giedras, šypsulingas žengimas ir šokis tarp pasaulio baisenybių ir liepsnų, iškilmingas aukos atnašavimas. Štai šitokia giedra man rūpėjo nuo pat to laiko, kai dar moksleivis ir studentas pradėjau ją numanyti ir stengtis suprasti, ir jos aš niekad nebeišsižadėsiu, net skausmo ir negando ištiktas.

Einam dabar gulti, o rytoj rytą tu išvažiuoji. Sugrįžk netrukus, papasakosi man daugiau apie save, aš irgi tau kai ką papasakosiu, tu pamatysi, kad ir Valdcelėje, ir magistro gyvenime nestinga abejonių, nusivylimų, net nusiminimo ir demoniškumo. Bet dabar, eidamas miegoti, tu turi pasiklausyti muzikos. Akys, įbestos į žvaigždėtą dangų, ir ausys, pilnos muzikos, prieš einant į patalą geriau nei visi tavo migdomieji vaistai.

Jis atsisėdo ir atsargiai, visai tyliai paskambino vieną dalį Persello sonatos, kurią taip mėgo tėvas Jokūbas. Kaip auksiniai šviesos lašai į tylą krito garsai, taip tykiai, jog tarpais girdėjosi seno fontano teškenimas kieme. Švelniai ir griežtai, taupiai ir saldžiai plaukė draugėn ir pynėsi taurios muzikos balsai, narsiai ir giedrai sukosi jie glaudžiu rateliu per laiko ir praeinamumo niekybę, trumpą savo trukmės akimirksnį išplėsdami kambario ir šitos nakties valandos ribas iki viso pasaulio ribų, ir kai Jozefas Knechtas atsisveikino su svečiu, šio veidas buvo pasikeitęs ir nusigiedrinęs, o akyse matėsi ašaros.

Knechtui pavyko pralaužti ledus, užsimezgė gyvi ir abi puses gaivinantys kontaktai ir mainai tarp jo ir Desinjorio. Šis žmogus, jau kažin kiek metų gyvenęs rezignacijoje ir melancholijoje, gavo pripažinti, jog draugas teisingai kalba: jis iš tikrųjų ilgėjosi gydymo, šviesos, Kastalijos giedros – tas jį ir atvedė atgal į Pedagoginę provinciją. Dabar jis, Teguliarijaus su pavydžiu nepasitikėjimu stebimas, ėmė lankytis dažniau, net ir be komisijos ar tarnybinių reikalų, ir magistras Knechtas greit sužinojo apie jį ir jo gyvenimą visa, ko jam reikėjo. Desinjorio gyvenimas nebuvo nei toks nepaprastas, nei taip supainiotas, kaip Knechtas spėjo iš jo pirmųjų pasisakymų. Plinijas jaunystėje gavo išgyventi mums jau žinomą nusivylimą ir savo entuziastingos, žygių ištroškusios prigimties pažeminimą, jis netapo Kastalijos ir pasaulio tarpininku ir taikintoju, o pasidarė vienišas, paniuręs nepritapėlis ir neįstengė sukurti sintezės iš pasaulietiškų bei kastališkų savo kilmės ir charakterio savybių. Ir vis dėlto jis nebuvo paprastas nevykėlis, bet, nepaisant visko, net per pralaimėjimus ir išsižadėjimus įgijo savą veidą ir savitą likimą. Kastalijoj gautas išauklėjimas, rodės, neteikė jam naudos, bent iš pradžių nedavė nieko daugiau, kaip konfliktus ir nusivylimus, įvarė į gilią, jo prigimčiai vargiai pakeliamą vienatvę ir susvetimėjimą. Atrodė, jog jis, sykį patekęs į tą erškėčiuotą susvetimėjusiųjų ir neprisitaikėlių kelią, ir pats viską darys, kad dar labiau izoliuotųsi ir didintų savo sunkumus. Antai, jau studentas būdamas, jis pasidarė nesutaikinamas priešas savo šeimai, ypač tėvui. Šis, nors politikoje ir nepriskaitomas prie tikrųjų vadovų,

per savo gyvenimą visų Desinjorių pavyzdžiu išbuvo konservatyvios, valdžiai ištikimos politikos ir partijos šulas, bet kokių naujybių priešas, nepakenčiąs jokių bedalių pretenzijų į savas teises ir savąją dalią, nepasikliaująs žmonėmis be garsios pavardės ir rango, ištikimas ir pasirengęs aukotis senajai tvarkai, viskam, kas jam atrodė teisėta ir tradicijos pašventinta. Antai, pats nejausdamas religinių poreikių, jis buvo Bažnyčios šalininkas ir, nors anaiptol nestokodamas teisingumo jausmo, gerumo ir nusiteikimo padėti žmonėms, atkakliai iš principo spyriojosi prieš žemės nuomininkų pastangas gerinti savo būklę. Tą savo kietumą jis tariamai logiškai grindė savo partijos programa ir lozungais, bet iš tikrųjų vadovavosi ne savo įsitikinimais, o akla ištikimybe savajam luomui ir savo giminės tradicijoms, jo charakteriui apskritai buvo būdinga laikytis tam tikros riterystės ir riterių garbės ir pabrėžtinai niekinti visa, kas modernu, pažangu ir atitinka laiko dvasią.

Šitam tad žmogui buvo nusivylimo, pykčio ir kartėlio, kai jo sūnus Plinijas studentaudamas suartėjo su aiškiai modernistine ir opozicine partija ir į ją įstojo. Mat tuo metu susidarė senos buržuazinių liberalų partijos kairysis sparnas, daugiausia iš jaunų žmonių, kuriam vadovavo Veragutas, publicistas, deputatas ir liaudies tribūnas, be galo įtakingas, ugningo temperamento žmogus, linkęs kai kada savimi pačiu žavėtis ir dėl to graudintis, liaudies draugas ir laisvės didvyris, kurio pastangos traukti į save akademinį jaunimą viešomis paskaitomis aukštųjų mokyklų miesteliuose neliko be vaisių, o tarp kitų entuziastingų klausytojų bei šalininkų atvedė pas jį ir Pliniją Desinjorį. Šis jaunas vyras, nusivylęs aukštąja mokykla, ieškąs atramos ir pakaito kastališkei moralei, kuri jam nustojo reikšmės, ieškąs kokio nors naujo idealizmo ir programos, susižavėjo Veraguto paskaitomis, gėrėjosi jo patosu ir kovingumu, jo sąmoju, jo kaltintojo pozicija, jo gražia išore ir kalba ir prisidėjo prie vienos studentų grupės, susidariusios iš Veraguto klausytojų ir propaguojančios jo partiją bei jos tikslus. Plinijo tėvas, šitai sužinojęs, tuoj atvažiavo pas sūnų, baisiai supykęs pirmąkart gyvenime aprėkė jį, prikišo jam dalyvavimą suokalbiuose, tėvo, šeimos ir giminės tradicijų išdavystę ir striukai drūtai liepė

tučtuojau ištaisyti savo klaidas ir nutraukti ryšius su Veragutu ir jo partija. Tai buvo, žinoma, netinkamas būdas paveikti jaunam žmogui, kuriam tvirta laikysena žadėjo dabar jau mažne kankinio šlovę. Plinijas atsilaikė prieš tėvo perkūnus ir jam pareiškė: ne tam jis dešimtį metų lankęs elito mokyklą ir keletą metų universitetą, kad štai dabar išsižadėtų savo pažiūrų ir išmanymo ir sutiktų, kad jam valstybės, ūkio ir teisingumo sampratas nustatinėtų savanaudžių provincijos baronų klika. Čia jam pravertė Veraguto mokykla, nes tasai, sekdamas didžiųjų tribūnų pavyzdžiu, niekad nė žinoti nenorėjo apie naudą sau ar savo luomui ir nieko daugiau nesiekė, kaip gryno, absoliutaus teisingumo ir žmoniškumo. Senasis Desinjoris pratrūko gaižiai kvatotis ir pasiūlė sūnui pirma bent užbaigti studijas, kol imsiąs kištis į vyrų reikalus ir vaizduotis daugiau išmanąs apie žmonių gyvenimą ir teisingumą, negu kartų kartos kilmingų giminių, kurių pagedusi atžala jis esąs ir kurioms savo išdavyste dabar kertąs smūgį į nugarą. Susibarė, susipyko ir toliau su kiekvienu žodžiu vis labiau kits kitą įžeidinėjo, kol senis staiga, lyg pykčio iškreipto savo veido atspindį veidrodyje pamatęs, ataušo, susigėdo, nutilo ir be žodžių išėjo lauk. Po to jau niekad nebegrįžo Plinijui senieji, paprasti ir intymūs santykiai su tėvų namais, nes jis ne tik liko ištikimas savajai grupei ir jos naujajam liberalizmui, bet dar prieš studijų pabaigą tapo tiesioginiu Veraguto mokiniu, padėjėju ir bendradarbiu, o po metų kitų – ir žentu. Jau pats auklėjimasis elito mokyklose ar bent vėlesni sunkumai apsiprasti su pasauliu ir tėviške buvo apardę pusiausvyrą Desinjorio sieloje ir pripildė jo gyvenimą kamuojančių problemų, o dėl šitų naujų aplinkybių jis atsidūrė itin pavojingoje, sunkioje ir keblioje būklėje. Jis įgijo kai kurių neabejotinų vertybių, kaip antai, savotišką tikėjimą, politinius įsitikinimus ir partinę priklausomybę, kuri atitiko jo jaunatvišką teisingumo bei pažangos poreikį, o Veragutas tapo jam mokytoju, vadu ir vyresniuoju draugu, kurį jis iš pradžių be jokios kritikos garbino ir mylėjo ir kuris savo ruožtu, rodės, jį brangino ir vertino; Desinjoris gavo veiklos kryptį ir tikslą, darbą ir gyvenimo užduotį. Tai buvo nemažai, bet už tai paskui turėjo brangiai mokėti. Nors jaunas vyras susitaikė

su tuo, kad neteko savo natūralios ir paveldėtos padėties tėvų namuose ir savojo luomo žmonių tarpe, nors sugebėjo su tam tikru fanatišku kankinio džiugesiu pakelti ištremtį iš privilegijuotos kastos ir jos priešingumą, bet vis dėlto liko dar apsčiai dalykų, su kuriais jis niekad nevaliojo susigyventi, visų pirma – tas graužiantis jausmas, jog savo mylimai motinai uždavė širdgėlą, pastatė ją į labai nepatogią ir keblią padėtį tarp tėvo ir savęs ir galbūt tuo sutrumpino jai gyvenimą. Ji mirė greit po jaunojo Desinjorio vedybų; kai nebeliko motinos, Plinijas tėvų namuose kaip ir nebesilankė, o po tėvo mirties tuos namus, seną giminės gūžtą, pardavė.

Yra žmonių, kurie savo aukomis apmokėtą padėtį gyvenime, pareigybę, santuoką ar profesiją sugeba dėl tų aukų taip pamilti, taip su jomis susigyventi, jog jaučiasi laimingi ir patenkinti. Desinjoriui buvo kitaip. Jis, tiesa, liko ištikimas savo partijai ir jos vadams, savo politinei krypčiai ir veiklai, savo santuokai, savo idealizmui, tačiau ilgainiui tie dalykai jam pasidarė tokie pat problemiški, kaip ir visa jo būtybė. Politinis ir pasaulėžiūrinis jaunystės entuziazmas aprimo, kovos dėl teisybės per ilgesnį laiką tiek pat beteikė laimės, kaip ir kančios bei aukos dėl užsispyrimo, dar prisidėjo patirtis ir profesinis prablaivėjimas; galų gale jam ėmė kilti abejonių, ar išties vien tiesos ir teisingumo meilė padarė iš jo Veraguto šalininką, ar neprisidėjo čia – bent pusiau – Veraguto iškalba ir liaudies tribūno veikla, jo žavumas ir guvumas viešuose pasirodymuose, jo sodraus balso skambesys, jo vyriškai gražus juokas, jo dukters išmintis ir grožis. Vis labiau ir labiau Plinijas ėmė abejoti, ar senasis Desinjoris, ištikimas savajam luomui ir kietas nuomininkams, tikrai savo nusistatymu buvo mažiau kilnus, ėmė abejoti net, ar iš viso esama gėrio ir blogio, tiesos ir netiesos, ar sąžinės balsas galų gale nesąs vienintelis tikras teisėjas, o jei taip, tai jis, Plinijas, neteisus, nes jo gyvenime viešpatavo ne laimė, ramybė ir teigimas, ne pasitikėjimas ir tikrumas, o netikrumas, abejonės, negryna sąžinė. Jo santuoka apskritai nebuvo nelaiminga, bet vis dėlto pilna įtampos, komplikacijų ir prieštaravimų; ji buvo gal geriausia iš viso, ką jis turėjo, tačiau nedavė jam tos ramybės, tos laimės, tos tyrumos, tos grynos sąžinės, kurios jam taip trūko,

ji reikalavo daug atodairos ir savitvardos, atsiėjo daug pastangų, ir net dailus ir gražios prigimties sūnelis Titas jau anksti pasidarė kovų ir diplomatijos, vilionių ir pavydo objektu, kol galų gale abiejų be saiko mylimas, išlepintas vaikas ėmė kaskart stipriau linkti į motiną ir tapo jos šalininku. Tai buvo paskutinis ir, kaip atrodė, skaudžiausiai pajustas sielvartas ir didžiausia netektis Desinjorio gyvenime. Tatai jo nepalaužė, jis ištvėrė, susirado ir išsaugojo savitą laikyseną; ta laikysena buvo ori, tačiau rimta, sunki, melancholiška.

Knechtas visa tai sužinojo iš savo bičiulio pamažu, per daugelį apsilankymų ir pasimatymų, o mainais ir jam daug ką apsakė iš savų išgyvenimų ir problemų, jis neleido niekad antrajam atsidurti padėtyje žmogaus, kuris atlieka išpažintį, o paskui, pasikeitus laikui ir nuotaikai, pradeda gailėtis ir norėtų savo išpažintį anuliuoti; Plinijo pasitikėjimą jis įgijo ir palaikė savo paties atvirumu ir atsidavimu. Palengva tad atsiskleidė draugui Knechto gyvenimas, iš pažiūros paprastas, tiesiaeigis, pavyzdingas, sutvarkytas gyvenimas aiškioje hierarchinėje sistemoje, karjera, pilna sėkmės ir pripažinimo, ir vis dėlto kietas, gausus aukų ir itin vienišas gyvenimas, ir nors jame daug kas buvo ne visai suprantama pašaliečiui, bet svarbiausios tėkmės ir vyraujančios nuotaikos buvo Plinijui aiškios, ir niekas negalėjo būti jam suprantamiau ir labiau atjaučiama, kaip Knechto troškimas būti su jaunimu, su jaunais nesugadintais moksleiviais, kukliai veikti be spindesio ir amžino reprezentacijos reikalo, dirbti, sakysim, lotynų kalbos ar muzikos mokytoju kokioje nors žemesniojoje mokykloje. Ir visai gerai derėjo su Knechto gydomojo meno ir pedagogikos metodu, kad jis ne tik laimėjo šį pacientą savo dideliu atvirumu, bet dar ir įteigė Desinjoriui, kad šis galėtų būti jam naudingas ir atlikti kai kurių paslaugų, ir net paskatino jį tikrai taip apsispręsti. Desinjoris išties galėjo būti naudingas magistrui, ne tiek padėdamas išspręsti pagrindinę Knechto problemą, kiek tenkindamas jo smalsą ir norą sužinoti kuo daugiau pasaulietiško gyvenimo detalių.

Kodėl Knechtas ėmėsi nelengvo uždavinio išmokyti savo melancholišką jaunystės draugą vėl šypsotis ir juoktis, ar čia apskritai

turėjo reikšmės mintis, jog Plinijas jam galėsiąs atsilyginti kokiomis paslaugomis, mes nežinome. Desinjoris, kuris tą geriausiai galėjo žinoti, manė, kad ne. Jis vėliau pasakojo taip:

– Kai mėginu suprasti, kaip mano bičiulis Knechtas ėmėsi veikti tokį rezignacijoj susmukusį ir savy užsidariusį žmogų kaip aš, tai vis aiškiau matau, kad tas veikimas buvo grindžiamas daugiausia burtais, netgi, pasakyčiau, šelmyste. Jis buvo kur kas didesnis šelmis, negu nujautė jo aplinkos žmonės, pilnas žaismingumo, sąmojo, visokio šmaikštaus gudrumo, mėgstąs burtus, apsimetinėjimą, netikėtus dingimus ir atsiradimus. Manau, kad jau tada, kai pirmąjį kartą pasirodžiau Kastalijos įstaigose, jis ryžosi mane prisitraukti ir savaip paveikti, atseit pabudinti ir padėt atgauti geresnę formą. Bent jau nuo pat pirmos valandos jis stengėsi mane laimėti. Kodėl jis tai darė, kodėl sau krovėsi tokią naštą, negaliu pasakyti. Esu linkęs manyti, kad jo rūšies žmonės tai daro dažniausiai nesąmoningai, tarsi instinktyviai, jie jaučiasi atsidūrę prieš tam tikrą uždavinį, girdi, kad kas šaukiasi pagalbos, ir paklūsta tam šauksmui nėmaž negalvodami. Jis mane rado nepasitikintį ir baikštų, anaiptol nenusiteikusį pulti jam į glėbį ar prašyti jo pagalbos; mane, kitados tokį atvirą ir draugišką, rado nusivylusį ir užsidariusį, ir šita kliūtis, šitas nemenkas sunkumas jį kaip tiktai skatino veikti. Nors ir buvau atšakus, jis nenusileido ir pasiekė ko norėjo. Čia, be kita ko, jis pavartojo gudrybę, apsimesdamas, tarsi mūsų santykiai būtų abipusiškai vienodi, tarsi mano jėgos prilygtų jo jėgoms, mano – jo vertei, tarsi jam pagalba būtų reikalinga taip pat, kaip ir man. Jau per pirmą ilgesnį pokalbį jis užsiminė, kad laukęs, net ilgėjęsis ko nors tokio kaip mano pasirodymas, ir pamažu supažindino mane su savo planu atsisakyti tarnybos ir išvykti iš Provincijos, nuolat pabrėždamas, kaip labai esąs reikalingas mano patarimų, kaip tikįsis mano paramos ir diskretiškumo, nes tenai, pasaulyje, neturįs, be manęs, nei draugų, nei patirties. Prisipažįstu, kad tokios jo kalbos man patiko ir gerokai padėjo jam įgyti visišką mano pasitikėjimą; aš tam tikra prasme atsidaviau į jo rankas ir tikėjau viskuo, ką jis sakė. Tik vėliau, po kurio laiko, visa tai man ėmė rodytis abejotina ir neįtikima, ir

anaiptol nebūčiau galėjęs pasakyti, ar jis tikrai ko nors iš manęs tikėjosi ir ko būtent, taip pat ar jo būdas mane prisitraukti buvo nekaltas ar diplomatiškas, naivus ar klastingas, nuoširdus ar dirbtinis ir žaismingas. Pernelyg jau daug jis buvo už mane pranašesnis ir per daug gero man padaręs, kad būčiau drįsęs tokius klausimus nagrinėti. Šiaip ar taip, šiandien aš tą fikciją, kad jo būklė panaši į manąją ir kad mano atjautos bei paslaugų jam taip pat reikia kaip man jo, laikau tiktai mandagumo duokle, patrauklia ir malonia sugestija, kuria jis mane apipynė; tik negalėčiau pasakyti, kiek jo žaidimas su manim buvo sąmoningas, apgalvotas ir tyčinis, o kiek – naivus ir savaimingas. Mat magistras Jozefas buvo didis menininkas; viena vertus, jam taip sunku buvo nuvaldyti savyje aistrą auklėti, įtakoti, gydyti, gelbėti, ugdyti, jog jam beveik visos priemonės atrodė tinkamos, o kita vertus, jis negalėjo kad ir menkiausio darbo dirbti bet kaip, neįdėdamas viso savęs. Tačiau tikra yra tai, jog jis tada ėmėsi manęs kaip draugas, kaip didelis gydytojas vadas, kad jis nebepaleido manęs ir galiausiai pabudino ir išgydė tiek, kiek iš viso buvo galima. Ir įstabu, nors itin būdinga jo prigimčiai štai kas: dėdamasis esąs reikalingas mano pagalbos pasitraukti iš savo tarnybos, ramiai, kartais net pritariamai klausydamasis mano ne sykį aštrios ir naivios Kastalijos kritikos, net abejojimų ir įžeidinėjimų, pats stengdamasis nusikratyti Kastalijos, jis iš tikrųjų sugrąžino ir parvedė mane į Provinciją, vėl pripratino prie meditacijų, išauklėjo ir perdirbo mane, panaudodamas kastališką muziką ir koncentraciją, kastališką giedrą, kastališką narsumą; juk aš, nors ir labai ilgėdamasis jūsų, buvau pasidaręs akastališkas ir antikastališkas, o jis iš manęs padarė tokį kaip jūs ir mano nelaimingą meilę jums padarė laimingą.

Taip kalbėjo Desinjoris, ir jis tikriausiai turėjo pagrindo savajam dėkingumui ir žavėjimuisi. Berniukus ir jaunuolius, tiesa, ne per sunku išauklėti mūsų seniai išmėgintais metodais, kad jie pritaptų prie Ordino gyvenimo stiliaus, tačiau perauklėti šia prasme vyrą, kuriam nebetoli penkiasdešimt metų, uždavinys buvo tikrai sunkus, net jei tas vyras turėjo daug geros valios. Desinjoris nepasidarė visiškas ar juoba pavyzdingas kastalietis.

Tačiau norimąjį tikslą pasiekti Knechtui pavyko visiškai: jis perveikė Plinijo atkaklų užsispyrimą ir aitrų jo liūdesio sunkulį, vėl priartino prie harmonijos ir giedros pernelyg išjautrėjusią sielą, o netikusius įpročius pakeitė gerais. Suprantama, Žaidimo magistras negalėjo spėti pats atlikti daugybės smulkių užduočių, tokiu atveju būtinų; šio garbės svečio labui jis panaudojo Valdcelės bei Ordino aparatą, o kuriam laikui nusiuntė jam net į namus meditacijų vadovą iš Hirslando, Ordino vadovybės rezidencijos, kad tas tolydžio kontroliuotų jo pratybas. Tačiau planai ir vadovavimas liko magistro rankose.

Tik aštuntais savo magistravimo metais Knechtas pirmą kartą pasinaudojo bičiulio daugkartiniu kvietimu ir aplankė jį namuose, sostinėje. Leidus Ordino vadovybei, kurios galva Aleksandras buvo artimas jo širdžiai, Knechtas paskyrė vieną šventadienį šiam vizitui, iš kurio daug tikėjosi ir kurį jau metai vis atidėliojo, iš dalies norėdamas geriau perprasti savo bičiulį, o iš dalies – visai suprantamai baimindamasis, nes čia juk buvo pirmasis jo žingsnis į tą pasaulį, iš kurio jo bičiulis Plinijas atsinešė gūdų liūdesį ir kuriame glūdėjo tiek daug paslapčių. Nuvykęs rado modernų namą, į kurį jo bičiulis iškeitė senus Desinjorių rūmus; tenai šeimininkavo išvaizdi, labai protinga, santūri ponia, o poniai komandavo gražus, triukšmingas ir ne itin mandagus sūnelis, aplink kurio asmenį, matyt, čia viskas sukosi ir kurio elgesys su tėvu, veikiausiai iš motinos nusižiūrėtas, buvo valdingas, įžūlus ir kiek žeminantis. Čia, beje, buvo juntama vėsa ir nepasitikėjimas viskuo, kas kastališka, tik nei motina, nei sūnus nepajėgė ilgai atsilaikyti prieš Knechto asmenybės žavumą, juoba kad pati magistro pareigybė jiems atrodė kažkokia paslaptinga, šventa, legendinė. Šiaip ar taip, per tą pirmąjį vizitą visi jautėsi kažkokie sukaustyti ir nesavi. Knechtas laikėsi stebėtojo pozicijos, buvo santūrus ir nešnekus; ponia buvo jam šaltai, formaliai mandagi, o viduje priešinga, lyg įsileisdama prievarta apgyvendinamą aukštą priešų karininką; sūnus Titas mažiausiai varžėsi, galbūt jis jau ne kartą panašią situaciją buvo stebėjęs, ja mėgavęsis ir naudojęsis. Jo tėvas

atrodė daugiau vaidinąs namų galvą negu iš tikro esąs. Tarp jo ir žmonos laikėsi švelnaus, atsargaus, kiek baugštaus, tarsi pirštų galais vaikščiojančio mandagumo tonas, kurį žmona vartojo kur kas lengviau ir natūraliau nei vyras. Su sūnum tėvas stengėsi elgtis bičiuliškai, ir galėjai numanyti, kad berniukas pratęs jį kai kada išnaudoti, kai kada arogantiškai atstumti. Trumpai tariant, tas susitikimas buvo keblus, nenuoširdus, atmosfera tvankiai įkaitusi nuo vos tramdomų aistrų, pilna baiminimosi, kad nekiltų vaidas ar skandalas, pilna įtampos, ir kalbos bei elgesio stilius, kaip ir pats šių namų stilius, buvo truputį per daug išdailintas ir dirbtinis, lyg jaučiant, kad joks pylimas nebūtų pernelyg storas, stiprus ir patikimas apsisaugoti nuo antpuolių ir įsilaužimų. Ir dar vieną dalyką pastebėjo Knechtas: didelė atgautosios giedros dalis vėl dingo iš Plinijo veido; Valdcelėje ir Ordino vadovybės namuose Hirslande jis atrodė bemaž visiškai nusikratęs slogulio ir liūdesio, o čia, savo paties namuose, vėl atsidūrė šešėlyje ir rodėsi esąs vertas kritikos bei atjautos. Rūmai buvo gražūs ir bylojo apie turtą ir prabangą, kiekviena patalpa įrengta sutinkamai su savo dimensijomis, visur suderinti dviejų ar trijų spalvų sąskambiai, tai čia, tai ten matėsi vertingų meno kūrinių, Knechtas su malonumu jais gėrėjosi; tačiau visa toji regos įspūdžių gausa galų gale ėmė rodytis truputį per graži, per daug tobula ir per daug apgalvota, be jokio tapsmo, be jokių įvykių, be jokio atsinaujinimo, ir jis pajuto, kad pats šių kambarių ir daiktų gražumas yra lyg kažkoks užkeikimas, kažkoks apginties ieškąs mostas ir kad tie kambariai, paveikslai, vazos ir gėlės supa ir lydi tam tikrą gyvenseną, kuri ilgisi harmonijos ir grožio, tik negali jos kitaip pasiekti, kaip vien šitaip puoselėdama aplinką.

Netrukus po to vizito, palikusio nelabai mielų įspūdžių, Knechtas davė savo bičiuliui į namus meditacijos mokytoją. Pabuvęs vieną dieną keistai slogioje ir įelektrintoje tų namų atmosferoje, Knechtas sužinojo daug dalykų, kurių nėmaž netroško, tačiau patyrė ir to, ko jam stigo ir ką reikėjo žinoti dėl draugo. Po to pirmojo karto jis lankėsi ten ir toliau, užsimezgdavo po-

kalbiai ir apie auklėjimą bei jaunąjį Titą, kuriuose uoliai dalyvaudavo ir berniuko motina. Magistras pamažu įgijo tos protingos ir ne bet kuo pasitikinčios moters palankumą bei pasitikėjimą. Kai jis sykį pusiau juokais pasakė, jog esą gaila, kad jos sūnelis nebuvo tinkamu laiku išsiųstas į Kastaliją, ji tą pastabą priėmė rimtai, kaip priekaištą, ir ėmė gintis; esą labai abejotina, ar Titas būtų buvęs ten priimtas, jis, tiesa, gana gabus, bet sunkiai sutramdomas, o prieš berniuko valią taip brautis į jo gyvenimą ji niekad sau neleistų, juk kaip tik toks mėginimas jo tėvui anaiptol nesibaigęs sėkmingai. Be to, jiedu su vyru nė negalvoję dėl sūnaus pasinaudoti senos Desinjorių giminės privilegija, nes nutraukę visus ryšius su Plinijo tėvu ir visa senos giminės tradicija. Pagaliau ji dar pridūrė, skausmingai šypsodama, jog net ir visai kitokiomis aplinkybėmis ji nesiskirtų nuo savo vaiko, nes daugiau neturinti nieko, kas jos gyvenimui teiktų vertę. Apie tuos veikiau netyčia ištrūkusius negu apsvarstytus žodžius Knechtas daug galvojo. Vadinasi, nei jos puikūs rūmai, kuriuose viskas taip iškilnu, ištaigu ir puikiai suderinta, nei jos vyras, nei jos politika ir partija, kitada jos dievinto tėvo paveldas, nepajėgia suteikti jos gyvenimui prasmės ir vertės – tą gali tik vaikas. Ir ji verčiau ryžtasi tą vaiką auginti tokiomis netikusiomis ir žalingomis sąlygomis, kokių esama šiuose namuose, negu su juo skirtis jo paties labui. Tikrai nuostabu buvo girdėti tokį prisipažinimą iš tokios protingos, pažiūrėti šaltos, intelektualios moters. Knechtas negalėjo jai taip tiesiogiai padėti kaip jos vyrui, jam net į galvą neatėjo pamėginti. Vis dėlto jau patys jo apsilankymai, kad ir reti, ir jo daroma įtaka Plinijui įnešė kiek nuosaikumo ir tam tikrų paskatų į raizgius ir keistus šios šeimos santykius. Tuo tarpu pačiam magistrui, įgyjančiam tolydžio vis daugiau įtakos ir autoriteto Desinjorių namuose, juo geriau jis pažino šių rinktinės visuomenės žmonių gyvenimą, juo daugiau mįslių radosi. Tačiau apie jo lankymąsi sostinėje ir apie tai, ką jis ten matė ir patyrė, mes visai mažai težinome ir turime tenkintis tuo, kas čia surašyta.

Su Ordino vadovybės viršininku Hirslande Knechtas lig tol nebuvo suartėjęs labiau, nei reikalavo tarnybinės pareigos. Jis matydavosi su juo tik per tuos plenarinius Auklėjimo kolegijos posėdžius, kurie vykdavo Hirslande, bet ir tada viršininkas dažniausiai atlikdavo daugiau formalius ir apeiginius savosios pareigybės veiksmus, tokius kaip kolegų sutiktuvės ir palydėtuvės, o svarbiausias posėdžių vedimo darbas tekdavo įgaliotiniui. Kai Knechtas pradėjo eiti Žaidimo magistro pareigas, viršininku buvo jau gražaus amžiaus sulaukęs vyras; *Magister Ludi* viršininką labai gerbė, tačiau šis niekad nedavė jam progos labiau priartėti, buvo Knechtui jau beveik nebe žmogus, nebe asmuo, tik vyriausiasis kunigas, orumo ir susikaupimo simbolis, tyli viršūnė ir vainikas viršum visų įstaigų ir visos hierarchijos. Šis garbus vyras pasimirė, ir į jo vietą Ordinas išrinko naują viršininką Aleksandrą. Aleksandras buvo kaip tik tas pats meditacijų mokytojas, kurį prieš keletą metų Ordino vadovybė buvo skyrusi padėti Jozefui Knechtui jo magistravimo pradžioje, ir nuo tada magistras šį pavyzdingą Ordino narį nepaprastai gerbė ir dėkingai mylėjo, o ir Aleksandras, kasdien rūpinęsis magistru ir turėjęs jį tam tikra prasme kaip penitentą, stebėjo ir pažino jo asmenį bei laikyseną iš pakankamai arti, kad galėtų jį pamilti. Jų kolei kas visiems matomai nesireiškusi draugystė buvo abiejų įsisąmoninta ir įgavo pavidalą nuo tada, kai Aleksandras tapo Knechto kolega ir Kolegijos prezidentu, nes dabar jie vėl dažnai matydavosi ir turėjo bendrų darbų. Stigo, tiesa, šiai draugystei kasdienybės, taip pat ir jaunų dienų bendrumos, tai buvo kolegiška aukštų pareigūnų simpatija, o jos reiškimasis ribojosi vien truputį šiltesniais pasisveikinimais bei atsisveikinimais, geresniu ir greitesniu kits kito supratimu, gal dar trumpučiais pokalbiais posėdžių pertraukose.

Nors pagal konstituciją Ordino vadovybės viršininkui, vadinamam ir Ordino magistru, nebuvo pavaldūs jo kolegos, kiti magistrai, bet iš tradicijos jis buvo laikomas už juos viršesniu, nes pagal tą pačią tradiciją Ordino magistras pirmininkaudavo Aukš-

čiausiosios kolegijos posėdžiams, ir juo Ordinas pastaraisiais dešimtmečiais darėsi meditatyvesnis ir vienuoliškesnis, juo labiau augo Ordino magistro autoritetas – tiesa, tik hierarchijos bei Provincijos viduje, ne išorėje. Auklėjimo kolegijoje Ordino viršininkas ir Stiklo karoliukų žaidimo magistras vis labiau ir labiau darėsi du tikrieji Kastalijos dvasios reiškėjai ir atstovai; šalia senųjų, iš ikikastalinių laikų užsilikusių disciplinų, tokių kaip gramatika, astronomija, matematika arba muzika, tikrai būdingiausi Kastalijos turtai buvo meditacinė dvasios mankšta ir Stiklo karoliukų žaidimas. Tad abiejų tuometinių Kastalijos atstovų ir vadovų draugystė buvo svarbus dalykas, ji teigė ir aukštino jų abiejų pareigybę, teikė šilumos ir pasitenkinimo gyvenimu, skatino geriau vykdyti savo užduotį – gyvu pavyzdžiu rodyti ir įgyvendinti abi didžiausias, sakralines Kastalijos pasaulio vertybes ir galias. Knechtui ši draugystė buvo dar vienas ryšys, dar viena atsvara prieš jame stiprėjančią tendenciją atsisakyti to visko ir išsiveržti į kitą, naują gyvenimo sferą. Ir vis dėlto ši tendencija augo jame nesulaikomai. Nuo to laiko, kai pats ją visiškai įsisąmonino, – o šitai atsitiko šeštais ar septintais magistravimo metais, – ji dar labiau sustiprėjo, ir jis, „pabudimo" žmogus, nedvejodamas prisiėmė ją į savo sąmoningą gyvenimą ir mąstyseną. Regis, turime pamatą sakyti, jog maždaug nuo to laiko jis apsiprato su mintimi, kad šit ateis valanda, kai jis skirsis su savo tarnyba ir Provincija, – apsiprato maždaug taip, kaip kalinys apsipranta su viltimi atgauti laisvę arba kaip sunkiai sergąs ligonis suvokia mirties neišvengiamumą. Aname pirmajame pokalbyje su atgautuoju jaunystės draugu Pliniju jis tą mintį pirmąsyk išsakė žodžiais, gal, vien kad palenktų savo pusėn nešnekų, užsidariusį draugą ir paskatintų jį atverti širdį, o gal kad, pirmąsyk prisipažindamas kitam žmogui, įsigytų savo naujojo pabudimo, savo naujos gyvenimo nuostatos liudytoją, kad pirmą kartą nukreiptų į išorę savo mintis, duotų pirmą postūmį jų realizacijai. Tolesniuose pokalbiuose su Desinjoriu Knechto noras nusikratyti dabartinio savo būvio ir įsidrąsinus šokti į naują gyvenimą jau virto ryžtu. O tuo tarpu jis uoliai plėtė draugystę su

Pliniju, kurį dabar prie jo rišo ne tik žavėjimasis, bet ir sveikstančio ligonio, pagydyto žmogaus dėkingumas; juk ši draugystė Knechtui turėjo pasitarnauti tiltu į išorinį pasaulį, į gyvenimą, pilną visokių mįslių.

Kad savo bičiuliui Teguliarijui magistras leido patirti savo paslaptį ir pabėgimo planą tik daug vėliau, mes neturėtume stebėtis. Nors Knechtas draugams visada buvo palankus ir stengėsi juos skatinti, tačiau draugystėje nepamesdavo galvos ir mokėjo ją diplomatiškai reguliuoti. Kai Plinijas iš naujo įėjo į Knechto gyvenimą, Fricas pajuto, jog čia bus jam varžovas, naujai atsiradęs senas draugas su pretenzijomis į Knechto domesį ir širdį, ir magistras nelabai nustebo, kad Teguliarijus į tai pirmiausia reagavo smarkiu pavydu; kurį laiką, būtent – iki magistras galutinai užsikariavo Desinjorį ir aptvarkė jo gyvenimą, pasipūtėliškas Frico santūrumas buvo jam gal net parankus. Bet paskui svarbesni pasirodė kiti dalykai. Ką daryti, kad tokiam žmogui kaip Teguliarijus taptų suprantamas ir priimtinas jo noras tyliai pasitraukti iš Valdcelės ir iš magistro pareigų? Juk jei Knechtas iš Valdcelės išeina, tai Teguliarijus jį praranda amžinai; pasiimti jį į tą sunkią ir pavojingą kelionę, laukiančią prieš akis, Knechtui nebuvo ko nė galvoti, net jei Fricas netikėtai parodytų noro ir drąsos. Knechtas laukė, svarstė ir delsė labai ilgai iki atskleidė jam savo ketinimus. Galų gale padarė tai, kada pasiryžimas leistis į kelią buvo jau seniai subrendęs. Pernelyg priešinga būtų buvę jo prigimčiai laikyti draugą nežinioje lig paskutinės akimirkos, lyg už jo pečių ruošti planus ir daryti žygius, kurių padarinius juk ir anas turės patirti. Kiek buvo įmanoma, Knechtas norėjo net padaryti, kad Fricas, kaip ir Plinijas, ne tik žinotų jo planus, bet ir prisidėtų ar bent vaizduotųsi prisidedąs prie jų vykdymo, nes aktyvi veikla lengvina bet kokią padėtį.

Knechto mintys apie Kastalijai gresiantį žlugimo pavojų buvo draugui, be abejo, seniai žinomos, kiek magistras turėjo noro jas išsakyti ir kiek Fricas įstengė jas priimti. Dabar, ryžęsis atskleisti paslaptį, magistras kaip tik nuo to ir pradėjo. Jam buvo didelis

palengvinimas, kad Fricas – priešingai, negu galėjai laukti – šios intymios žinios nesutiko tragiškai, veikiau galėjai manyti, kad jam pasirodė smagi, net valiūkiška mintis, jog šit magistras nubloškia Kolegijai savo aukštą laipsnį, nusikrato Kastalijos dulkes nuo kojų ir renkasi gyvenimą pagal savo skonį. Būdamas vienišius ir bet kokio normavimo priešas, Teguliarijus visada palaikė individo, bet ne Kolegijos pusę; sąmojingai apmauti, pakirkinti, už nosies pavedžioti oficialias įstaigas jis bet kada buvo veikus. Šitaip Knechtui pirštu prikišamai buvo parodyta išeitis, ir jis atsidusęs, su šypsniu širdyje, tučtuojau prisitaikė prie bičiulio reakcijos. Jis leido Fricui ir toliau galvoti, kad tai sąmokslas prieš Kolegiją ir valdininkų kastą, ir paskyrė jam tame sąmoksle suokalbininko, padėjėjo ir dalyvio vaidmenį. Reikėjo parengti magistro prašymą Kolegijai, išdėstyti ir pagrįsti priežastis, verčiančias Knechtą atsistatydinti iš pareigų, ir to prašymo parengimas bei redagavimas turėjo būti daugiausia Teguliarijaus darbas. Visų pirma jis turėjo suvokti Knechto istorines pažiūras į Kastalijos atsiradimą, suklestėjimą ir dabartinę būklę, toliau – surinkti istorinę medžiagą, kuria būtų galima pagrįsti Knechto pageidavimus bei pasiūlymus. Fricas, rodės, nėmaž nesipurtė, kad turi leistis į sritį, lig tol jo nemėgtą ir niekintą, atseit į istoriją, ir Knechtas nedelsdamas davė jam reikiamus nurodymus. Taigi Teguliarijus su užsidegimu ir ištverme, visada lydinčia jo pašalinius vienišiaus užsiėmimus, pasinėrė į šį naują darbą. Jam, užkietėjusiam individualistui, tos studijos teikė savotiško niauraus malonumo, nes turėjo įgalinti jį parodyti bonzų ir hierarchijos ydas bei problemiškumą, bent paerzinti juos.

Jozefas Knechtas nei tokio malonumo turėjo, nei per daug tikėjo draugo pastangų sėkme. Jis buvo pasiryžęs nusikratyti dabartinės savo būklės saitais ir laisvas sutikti užduotis, kurias nujautė jo ateityje laukiant, tačiau jam buvo aišku, kad nepajėgs nei Kolegijos įtikinti protingais argumentais, nei užkrauti dalies naštos Teguliarijui. Tačiau jam buvo labai paranku, kad šisai bus užsiėmęs ir į kitą nukreipęs dėmesį per tą laiką, kurį dar teks arti jo išbūti. Papasakojęs apie tai per artimiausią pasimatymą Plinijui Desinjoriui, jis pridūrė:

– Bičiulis Teguliarijus dabar užsiėmęs ir atlygintas už tai, ką tarėsi praradęs dėl tavo sugrįžimo. Jo pavydas jau beveik išgydytas, o darbas man apginti, nukreiptas prieš mano kolegas, veikia jį teigiamai, jis beveik laimingas. Tik nemanyk, Plinijau, kad iš tos jo veiklos aš tikiuosi ko nors daugiau kaip labo jam pačiam. Kad mūsų Aukščiausioji kolegija planuojamąjį prašymą patenkintų, yra visiškai neįtikėtina, net neįmanoma, daugių daugiausia ji man atsakys kokiu pabaramu įspėjimu. Tarp mano ketinimų ir jų įgyvendinimo stovi pats pagrindinis mūsų hierarchijos dėsnis, ir man anaiptol nepatiktų Kolegija, kuri, gavusi net ir labiausiai pamatuotą prašymą, atleistų iš vietos Stiklo karoliukų žaidimo magistrą ir skirtų jam kokią veiklą už Kastalijos ribų. Be to, Ordino vadovybei Kolegijoje atstovauja magistras Aleksandras, žmogus nė kuo nepalenkiamas. Ne, šią kovą aš gausiu pats iki galo kovoti. Tačiau kol kas lai Teguliarijus mankština savo įžvalgumą! Nuo to neprarasim nieko, gal tik truputėlį laiko, o laiko man vis tiek reikia, kol čia viską taip sutvarkysiu, kad mano pasitraukimas nepadarytų žalos Valdcelei. O tu tuo tarpu turėsi paieškoti man tenai kokios pastogės ir darbo, kad ir kukliausio, galų gale būčiau patenkintas net muzikos mokytojo vieta, kad tik pradžią turėčiau, toliau žiūrėsiu.

Desinjoris pasakė, kad dėl tų dalykų bėdos nebūsią, o kai prieisiąs laikas, tai jo namai būsią draugui atdari, galėsiąs gyventi, kiek tiktai norėsiąs. Bet Knechto toks atsakymas nepatenkino.

– Ne, – tarė jis, – svečiuotis aš netinku, aš privalau darbą turėti. Be to, man paviešėjus tavo namuose, – nors ir kokie jie gražūs, – ilgiau nei kelias dienas, ten dar padaugėtų įtampos ir keblumų. Tavimi aš labai pasitikiu, ir tavo žmona buvo tokia gera, jog apsiprato su mano lankymusi, tačiau tuoj viskas kitaip virstų, jei aš pasidaryčiau nebe svečias ir *Magister Ludi*, o bėglys ir jūsų įnamis.

– Per daug tiesmukai supratai mane, – atrėmė Plinijas. – Gali būti visiškai tikras, kai tik iš čia išsilaisvinsi ir apsigyvensi sostinėje, tučtuojau gausi savęs vertą užsiėmimą, mažų mažiausia – profesūrą aukštojoje mokykloje. Bet tokiems dalykams reikia laiko,

pats supranti, ir aš dėl tavęs galėsiu daryti žygių tik tada, kai būsi visiškai pasitraukęs iš čia.

– Žinoma, – tarė magistras, – o ligi tol mano apsisprendimas turi likti paslaptyje. Negaliu atsiduoti jūsų valdžios dispozicijon, kol manoji valdžia nieko nežino ir nieko nenusprendė; tai savaime suprantama. Bet aš kolei kas nė neieškau viešos tarnybos. Mano poreikiai maži, tokie maži, jog tu gal nė įsivaizduoti negali. Man reikia mažyčio kambariuko ir kasdienės duonos, o visų pirma darbo, kokių nors mokytojo ar auklėtojo pareigų, man reikia vieno arba kelių mokinių ir auklėtinių, su kuriais galėčiau gyventi, kuriuos galėčiau veikti; apie aukštąją mokyklą šiuo tarpu visų mažiausiai galvoju, man lygiai patiktų – ne, daug labiau patiktų – vieno berniuko namų mokytojo vieta ar kas nors panašaus. Ko aš ieškau ir ko man reikia, yra pats paprasčiausias, natūralus tikslas– tai žmogus, kuriam aš reikalingas. Paskyrimas į aukštąją mokyklą mane iš karto įkinkytų į tradicijų pašventintą ir mechanizuotą viešųjų pareigų aparatą, o aš trokštu tiesiog priešingo dalyko.

Dabar Desinjoris neryžtingai išsakė prašymą, jau seniai širdyje nešiojamą:

– Turėčiau tau pasiūlymą, – kalbėjo jis, – ir prašyčiau jį bent išklausyti ir su palankumu apsvarstyti. Gal jį galėsi priimti, tada ir man padarytum paslaugą. Nuo pat anos pirmos dienos, kai čia svečiavausi, tu taip daug esi man padėjęs. Tu pažinai mano gyvenimą ir mano namus ir žinai, kaip ten kas yra. Negerai ten yra, bet geriau nei ligi šiol jau daug metų buvo. Kebliausia – mano santykiai su sūnumi. Jis išlepintas ir atžarus, susidaręs mūsų namuose privilegijuotą, neliečiamą padėtį, o ją susidaryti buvo jam bepigu dar pačioje vaikystėje, kada ir motina, ir aš stengėmės jį patraukti katras į savo pusę. Paskui jis tvirtai stojo motinos pusėn, ir palengva iš mano rankų buvo išveržtos visos auklėjimo priemonės. Apsipratau su tuo, kaip, beje, ir su visu kiek šleivai nuėjusiu savo gyvenimu. Rezignavau. Tačiau dabar, kai su tavo pagalba vėl šiek tiek atsigavau, manyje vėl žiebiasi viltis. Tu matai, kur link aš suku; aš labai, labai norėčiau, kad Titas, jau ir šiaip turįs mokykloje sunkumų, gautų

tam tikrą laiką mokytoją ir auklėtoją, kuris juo užsiimtų. Egoistiškas mano prašymas, žinau, ir nesu tikras, ar toks darbas galėtų tau rodytis patrauklus. Bet tu pats mane padrąsinai išdėstyti šį pasiūlymą.

Knechtas nusišypsojo ir padavė jam ranką.

– Dėkoju tau, Plinijau. Joks kitas pasiūlymas nebūtų man priimtinesnis. Bestinga tik tavo žmonos sutikimo. Ir, beje, abu jūs turėtumėte ryžtis pirmai pradžiai atiduoti savo sūnų visiškai mano valion. Kad jį galėčiau paimti į savo rankas, jis turi būti izoliuotas nuo nuolatinės tėvų namų įtakos. Tu pašnekėk apie tai su žmona ir prikalbink ją, kad sutiktų su šia sąlyga. Tik būk atsargus, neskubėkit spręsti!

– Ir tu manai. – paklausė Desinjoris, – kad su Titu ką nors pasieksi?

– Žinoma, kodėl gi ne? Jis iš abiejų tėvų yra paveldėjęs gerą kraują ir neeilinius gabumus, stinga tik tų galių harmonijos. Mano uždavinys, kurio mielai imuosi, bus sužadinti jame, veikiau – sustiprinti ir padaryti sąmoningą tos harmonijos troškimą.

Taigi Jozefas Knechtas dabar žinojo, kad abu jo draugai, nors skirtingais būdais, padeda jam siekti tikslo. Kai Desinjoris sostinėje dėstė žmonai naujus planus ir mėgino ją prikalbinti, kad su jais sutiktų, Teguliarijus sėdėjo viename Valdcelės bibliotekos kabinete ir Knechto nurodymu kaupė medžiagą planuojamam raštui. Magistras savo nurodytąja lektūra pakišo jam gerą masalą; Fricas Teguliarijus, didysis istorijos niekintojas, klimpo ir įklimpo į karingosios epochos istoriją, tiesiog ją įsimylėjo. Žaidime visada be galo darbštus, jis su vis augančiu apetitu rinko būdingus pasakojimus iš anų laikų, iš niūrios Ordino proistorės, ir surinko jų tokią daugybę, jog kai po kelių mėnesių pateikė draugui, šis vos dešimtą jų dalį tegalėjo panaudoti.

Tuo laiku Knechtas lankėsi sostinėje keletą kartų. Ponia Desinjori ėmė labiau juo pasitikėti – juk dažniausiai sveikas ir harmoningas žmogus lengvai randa kelią į tuos, kurie prislėgti ir susipainioję; netrukus ji sutiko su vyro planu. Apie Titą žinome, kad šis per vieną magistro apsilankymą jam kiek nemandagiai pareiškė,

jog nenorįs, kad jam būtų sakoma „tu", kadangi visi, net mokytojai mokykloje, jam saką „jūs". Knechtas Titui labai mandagiai padėkojo ir atsiprašė, jis papasakojo, kad jo Provincijoj mokytojai visiems mokiniams ir studentams, jau kadai suaugusiems, sako „tu". O po pietų Knechtas paprašė berniuką eiti su juo valandėlę pasivaikščioti ir parodyti miestą. Per tą pasivaikščiojimą Titas jį užvedė į vieną puošnią senamiesčio gatvelę, kur beveik nepertraukiama eile stovėjo šimtamečiai kilmingųjų, turtingųjų patricijų šeimų namai. Priešais vienus tokius tvirtus, siaurus ir aukštus namus Titas sustojo, parodė į skydą viršum portalo ir paklausė:

– Pažįstate šitą?

Knechtui atsakius neigiamai, tarė:

– Čia yra Desinjorių herbas, tai senasis mūsų giminės namas, tris šimtus metų priklausęs šeimai. O mes tūnome savo beveidžiame name, kokių daugybė, vien todėl, kad po senelio mirties tėvui užėjo ūpas parduoti šį gražų, gerbtiną giminės namą ir pasistatyti naują, modernų, kuris, beje, dabar jau nebe toks ir modernus. Ar jūs galite tai suprasti?

– Jums labai gaila to senojo namo? – maloniai paklausė Knechtas, o kai Titas karštai patvirtino ir pakartojo savo klausimą„Ar jūs galite tai suprasti?", magistras kalbėjo: – Suprasti galima viską, jei teisingai žiūrėsi. Senas namas – puikus dalykas, ir jeigu naujasis būtų stovėjęs greta, jeigu tėvas būtų galėjęs pasirinkti, jis veikiausiai būtų pasilaikęs senąjį. Taip, seni namai yra gražūs ir gerbtini, juoba toks gražus kaip šisai. Tačiau pačiam pasistatyti namą – irgi puikus dalykas, ir jeigu veržlus, energingas jaunas vyras gauna pasirinkti, ar patogiai ir nuolankiai kurtis senoje gūžtoje ar statytis visiškai naują, tai vėlgi nesunku suprasti, jog jis gali pasirinkti statybą. Kiek pažįstu jūsų tėvą, – o pažinau jį jau tada, kai dar tebebuvo jūsų metų karštas smarkuolis, – senojo namo pardavimas ir praradimas niekam nebuvo toks skaudus, kaip jam pačiam. Jis suėjo į sunkų konfliktą su tėvu ir visa šeima, ir atrodo, kad auklėjimas pas mus Kastalijoje nebuvo jam visai tinkamas, bent jo neapsaugojo nuo kai kurių karštų ir skubotų sprendimų. Vienas iš jų buvo, be abejo, šio

namo pardavimas. Tuo jis norėjo duoti antausį ir paskelbti karą šeimos tradicijoms, tėvui, visai praeičiai bei priklausomybei, ir tai man atrodytų suprantama. Tačiau žmogus yra keista būtybė, užtat man visai neatrodytų neįmanoma ir kita mintis, būtent, kad senojo namo pardavėjas norėjo tuo žygiu įskaudinti ne tik šeimą, bet visų pirma pats save. Šeima jį nuvylė, išsiuntė į mūsų elito mokyklą, leido jį ten mūsiškai auklėti, o paskui, kai sugrįžo, ėmė jam kelti uždavinius, reikalavimus ir pretenzijas, su kuriomis jis nepajėgė susidoroti. Bet toliau leistis į psichologinius aiškinimus nenorėčiau. Šiaip ar taip, to namo pardavimo istorija rodo, kokia didelė galybė yra konfliktas tarp tėvų ir sūnų, toji neapykanta, toji meilė, išvirtusi į neapykantą. Temperamentingus ir gabius žmones šis konfliktas retai teaplenkia, pasaulio istorija pilna pavyzdžių. Beje, aš lengvai galėčiau įsivaizduoti jauną vėlesnės kartos Desinjorį, kuris laikytų savo gyvenimo tikslu bet kuria kaina atgauti tą namą šeimos nuosavybėn.

– Ir ką, – sušuko Titas, – argi jūs nepripažintumėte, jog jis teisus, taip darydamas?

– Aš nenorėčiau būti jam teisėju, ponaiti. Jei vienas iš vėlesniųjų Desinjorių prisimins savo giminės didybę ir tos didybės jam uždėtą pareigą, jei jis savo jėgomis tarnaus miestui, valstybei, tautai, teisingumui ir gerovei ir kartu pasidarys toks stiprus, jog tarp kitko pajėgs atgauti ir tą namą, tai jis bus pagarbos vertas vyras ir mes prieš jį kelsim kepurę. Bet jei jis jokio kito tikslo gyvenime neturės, kaip tik tą namo atgavimą, tai bus tik maniakas ir patrakėlis, aistros apsėstas, veikiausiai vienas iš tokių, kurie jaunuolių konflikto su tėvais esmės niekad nepermanys ir tik nešiosis jį savyje visą gyvenimą, net ir į vyrus išaugę. Mes galim jį suprasti, net jo pasigailėti, bet garbės savo giminei toksai nepridės. Gražu, kai sena giminė meilingai prisirišusi prie savo namų, tačiau atsinaujinimą ir didybę jai pelno tik tie sūnūs, kurie tarnauja didesniems nei savo giminės tikslams.

Šio pasivaikščiojimo metu Titas savo tėvo svečiui buvo atidus ir noriai klausėsi jo kalbos, tačiau kitomis progomis vis tiek rodė jam nepalankumą ir statė ragus – jis jautė, jog šis žmogus, kurį

taip labai vertina abu šiaip jau nelabai vieningi tėvai, turi kažkokios jėgos, kuri gali pasirodyti pavojinga jo išpaikintai savivalei, ir kartais elgėsi pabrėžtinai nemandagiai; tiesa, po to visada apimdavo apgailestavimas ir noras atitaisyti padėtį, nes jo savimeilė kentėdavo, kad parodė savo silpnąją pusę magistrui, kurį it žibantis šarvas gaubė giedras mandagumas. Be to, jis nujautė savo nepatyrusia ir kiek sulaukėjusia širdimi, kad čia esama žmogaus, kurį galima labai mylėti ir gerbti.

Tą jis ypač gavo pajusti per vieną pusvalandį, praleistą su Knechtu, laukiančiu kažkur užtrukusio tėvo. Įėjęs į kambarį, Titas pamatė svečią sėdintį statulos poza, prisimerkusį, spinduliuojantį tyla ir ramybe, taip paskendusį savyje, jog berniukas nejučiomis ėmė žengti tyliau ir jau norėjo pirštų galais ištykinti. Tačiau sėdintysis atsimerkė, maloniai jį pasveikino, atsikėlė, parodė į fortepijoną, stovintį kambaryje, ir paklausė, ar mėgstąs muziką.

Taip, atsakė Titas, tik jau kuris laikas neturįs muzikos pamokų ir nebegrojąs, nes mokykloje esąs ne per stiprus ir dėstytuvai jį žiauriai imą į nagą, bet muzikos klausytis jam visada esą malonu. Knechtas sėdo prie fortepijono, atidarė jį, patikrino, ar neišsiderinęs, ir paskambino vieną Skarlačio „Andante", kurį tomis dienomis buvo parinkęs pamatu Stiklo karoliukų žaidimo pratyboms. Paskui sustojo ir pamatęs, kad berniukas klauso atidžiai ir susidomėjęs, ėmė jam trumpai aiškinti, kas maždaug vyksta per tokias Stiklo karoliukų žaidimo pratybas, išnarstė muziką į narelius, parodė keletą analizavimo būdų, pritaikomų šiam atvejui, ir nusakė, kaip muziką išversti į Žaidimo hieroglifus. Titas pirmą kartą pamatė magistrą ne svečią, ne mokslingą įžymybę, kuriai priešinosi, nes šalia jos jautėsi menkas, o išvydo jį prie darbo, išvydo žmogų, įvaldžiusį be galo subtilų ir tikslų meną ir dabar jį meistriškai demonstruojantį; tai buvo menas, kurio prasmę Titas pajėgė tik šiek tiek nujausti, bet kuriam, atrodė, reikalingas visas žmogus ir visas atsidėjimas. Be to, ir berniuko savigarbą glostė tai, kad štai jį laiko jau suaugusiu ir pakankamai supratingu domėtis tokiais painiais dalykais. Jis pritilo ir per tą

pusvalandį pradėjo nuvokti, iš kokių šaltinių eina to keisto žmogaus giedrumas ir tvirta rimtis.

Knechto tarnybinė veikla pastaruoju metu buvo beveik tokia pat intensyvi, kaip ir anais sunkiais laikais, kada jis perėmė pareigas. Jam rūpėjo visus savo darbo barus palikti pavyzdingai sutvarkytus. Tą tikslą jis pasiekė, tačiau liko nepasiektas kitas tikslas – parodyti, kad jo asmuo esąs tenai nebūtinas ar lengvai pakeičiamas. Su mūsų aukštaisiais pareigūnais beveik visada taip: magistras sklando kažkur aukštai viršum sudėtingos savo valdų įvairybės beveik kaip aukščiausiojo rango puošmena, gryna insignija; greit ateina, greit nueina, lengvas it kokia geroji dvasia, pasako porą žodžių, linkteli teigiamai, mostu duoda pavedimą – ir jau jo nėra, jau jis kitur, jis groja savo valdžios aparatu kaip muzikantas instrumentu, regis, nereikia jam nei jėgos, nei ilgesnio svarstymo, ir viskas eina taip, kaip turi eiti. Tačiau kiekvienas to aparato valdininkas žino, kas pasidaro, kai magistras kur išvyksta arba suserga, ką reiškia jį pavaduoti nors dieną ar bent kelias valandas! Tuo laiku, kai Knechtas dar sykį tiriamai apžiūrinėjo visą *Vicus Lusorum* valstybėlę ir ypač stengėsi nejučiomis kuo rūpestingiausiai parengti savo „šešėlį", kad šis netrukus galėtų jį visu rimtumu pavaduoti, jis pamatė, kaip labai besąs jau širdimi nuo visko atitrūkęs ir nutolęs, kaip jo nebedžiugina ir nebetraukia visas to puikiai organizuoto pasauliuko tobulumas. Į Valdcelę ir į magistro tarnybą jis žiūrėjo jau beveik kaip į už nugaros likusį dalyką, kaip į savo jau pereitą sritį, kuri jam daug davė ir daug ko išmokė, bet dabar jau nebegali įkvėpti naujų jėgų ir pažadinti jo naujiems darbams. To lėto laisvinimosi ir skyrimosi laiku jam kartu vis labiau ir labiau aiškėjo, kad tikroji jo susvetimėjimo ir noro pasitraukti priežastis yra ne gresiančių Kastalijai pavojų numatymas ar rūpinimasis jos ateitimi, bet kad paprasčiausiai jo paties, jo širdies, jo sielos dalis ligi šiol liko tuščia, niekuo neužimta ir štai dabar pareikalavo savo teisių ir užpildymo.

Jis dar kartą atsidėjęs peržiūrėjo Ordino konstituciją ir statutus ir pamatė, kad pasitraukti iš Provincijos nėra iš tiesų taip sun-

ku, taip beveik neįmanoma, kaip pirma vaizdavosi. Dėl sąžinės motyvų jam buvo leidžiama atsisakyti tarnybos, taip pat ir iš Ordino išstoti, nes įžadai nebuvo duodami visam gyvenimui, nors šia teise labai retai kada tesinaudojo paprasti Ordino nariai, o aukštieji pareigūnai – niekad. Ne, tas žingsnis rodės jam toks sunkus ne dėl įstatymų griežtumo, o dėl to, kad pačioje jo širdyje buvo įsitvirtinusi hierarchijos dvasia, lojalumas ir ištikimybė duotajam žodžiui. Suprantama, jis nė negalvojo pabėgti slapčiomis, jis rengė išsamų prašymą savo laisvei pasiekti, naivuoliui Teguliarijui pirštai nudilo reikiamą medžiagą berenkant. Tačiau Knechtas netikėjo, kad tas prašymas būtų patenkintas. Jį ims raminti, įkalbinėti, gal pasiūlys išvažiuoti atostogų – į Mariafelsą, kur neseniai mirė tėvas Jokūbas, arba į Romą. Tačiau išleisti jo neišleis, tuo jis tarėsi esąs kaskart labiau tikras. Jį išleisti būtų priešinga visai Ordino tradicijai. Jei vyresnybė šitaip padarytų, tai pati pripažintų, kad Knechto noras esąs pamatuotas, pripažintų, kad gyvenimas Kastalijoj, ir dar tokiame aukštame poste, tam tikromis aplinkybėmis gali būti nepakankamas žmogui, gali būti tolygus atsižadėjimui ir nelaisvei.

Raštas

Mūsų pasakojimas artėja į pabaigą. Kaip jau minėjome, mūsų žinios apie tą pabaigą spragotos, jos greičiau panėši į sakmę negu į istorinę apybraižą. Tuo turime tenkintis. Tad juo maloniau, kad šį priešpaskutinį Knechto biografijos skyrių galime užpildyti autentišku dokumentu, anuo išsamiu raštu, kuriame Stiklo karoliukų žaidimo magistras pats išdėsto Kolegijai savojo apsisprendimo motyvus ir prašo atleisti jį iš pareigų.

Tik reikia, tiesa, pasakyti, kad Jozefas Knechtas, ne tik, kaip jau seniai žinome, nebetikėjo to ilgai ir stropiai rengto rašto sėkme, bet ir, iš tikrųjų priėjęs prie reikalo, mieliau būtų visai to savo „prašymo" neberašęs ir nebedavęs. Jam atsitiko taip, kaip visiems žmonėms, kurie naudojasi prigimta ir iš pradžių neįsisąmoninta valdžia kitiems: toji valdžia nelieka be padarinių patiems jos turėtojams; nors magistras džiaugėsi, kad laimėjo Teguliarijų savo reikalui, padaręs jį bendradarbiu ir savo sumanymų vykdytoju, bet galų gale susiklosčiusi situacija pasirodė stipresnė už jo paties mintis ir norus. Jis prisiviliojo, sugundė Fricą darbu, kurio verte dabar pats nebetikėjo; bet kai draugas tą darbą užbaigęs atnešė ir padėjo ant stalo, nebegalėjo jo anuliuoti arba atmesti ir palikti nepanaudoto, nes būtų įžeidęs ir nuvylęs draugą, kuriam kaip tik norėjo palengvinti išsiskyrimą. Kaip mums regis, Knechtui tada būtų labiau patikę stačiai atsisakyti savo pareigų ir pareikšti, jog išstoja iš Ordino, užuot ėjus aplinkiniu keliu, bemaž komediją vaidinus su tuo „prašymu". Tačiau dėl draugo ryžosi dar sykį sutramdyti savo nekantrą.

Tikriausiai būtų įdomu susipažinti su darbščiojo Teguliarijaus rankraščiu. Jo turinį sudarė daugiausia istorijos duomenys, surankioti įrodymo bei iliustravimo tikslais, bet nelabai teapsiriksime spėdami, kad ten buvo ir kandžių, taikliai ir sąmojingai suformuluotų kritikos žodžių, adresuotų hierarchijai, o kartu pasauliui ir jo istorijai. Tačiau net jeigu tas daugelio mėnesių veržlaus darbo vaisius būtų išlikęs,– o tai yra visai įmanoma,– net jeigu mes jį turėtume po ranka, vis tiek nesiimtume jo publikuoti, nes mūsų knyga ne tam skirta.

Mums svarbu tik tai, kiek *Magister Ludi* pasinaudojo savo draugo darbu. Kai Teguliarijus jam iškilmingai įteikė rankraštį, Knechtas priėmė jį dėkodamas ir pripažindamas darbo reikšmingumą, o kadangi žinojo suteiksiąs draugui malonumo, paprašė jį tą darbą perskaityti balsu. Ir štai dabar Teguliarijus sėdėjo kasdien po pusę valandos magistro sode, nes buvo vasaros metas, ir pasimėgaudamas skaitė jam rankraščio puslapį po puslapio, ir neretai skaitymą pertraukdavo balsus abiejų juokas. Tai buvo geros dienos Teguliarijui. Bet paskiau Knechtas užsidarė sau vienas ir, panaudodamas kai kurias draugo rankraščio dalis, surašė savąjį raštą vyresnybei, kurį čia pateikiame žodis į žodį ir kuriam komentarai nereikalingi.

ŽAIDIMO MAGISTRO RAŠTAS AUKLĖJIMO KOLEGIJAI

Įvairūs motyvai privertė mane, Žaidimo magistrą, išdėstyti šį nepaprastą reikalą Kolegijai atskiru ir tarsi daugiau privačiu raštu, užuot įtraukus jį į iškilmingą kasmetinę apyskaitą. Šį raštą, tiesa, pridedu prie eilinės oficialios apyskaitos ir laukiu oficialaus sprendimo, bet pats jį laikau veikiau tam tikru kolegišku laišku visiems mano draugams magistrams.

Magistro pareiga atkreipti Kolegijos dėmesį, jeigu jis, eidamas taisyklėmis nustatytas savo pareigas, susiduria su kliūtimis ar pajunta gresiant pavojų. Mano pareigų atlikimui, nors aš iš visų jėgų stengiuosi savo darbą dirbti kuo geriausiai, gresia (bent man taip atrodo) pavojus, glūdįs manyje pačiame, nors ir einąs ne vien iš manęs. Šiaip ar taip, manau, kad moralinis pavojus dėl to, jog

sumenko mano tinkamumas būti Stiklo karoliukų žaidimo magistru, yra kartu objektyvus ir nuo mano asmens nepareinąs pavojus. Trumpai sakant, aš pradėjau abejoti, ar galiu būti tinkamas savo tarnybai, kadangi turiu pripažinti, jog pavojuj yra pati ta tarnyba, pats man patikėtasis Stiklo karoliukų žaidimas. Šio mano rašto paskirtis yra parodyti Kolegijai, kad kalbamasis pavojus iš tikrųjų egzistuoja ir kad kaip tik jis, sykį mano pažintas, būtinai stumia mane iš tos vietos, kurioje esu. Tebūnie man leista visą situaciją nusakyti vaizdžiu palyginimu: štai sėdi palėpėje žmogus, susikaupęs prie subtilaus mokslinio darbo, ir pastebi, kad apačioj namuose kilo gaisras. Tas žmogus nesvarstys daug, ar tai jo dalykas, ar nevertėtų jam geriau savo skaičiavimus perrašyti į grynraštį, o bėgs kuo skubiausiai žemyn ir mėgins gelbėti namus. Taip lygiai ir aš sėdžiu viename iš viršutinių mūsų Kastalijos pastato aukštų, užsiėmęs Stiklo karoliukų žaidimu, įsileidęs į darbą su subtiliais, jautriais instrumentais, ir štai mano instinktas, mano uoslė sako, kad kažkur apačioj dega, kad visam mūsų pastatui gresia pavojus ir kad aš dabar turiu ne analizuoti muziką ar diferencijuoti Žaidimo taisykles, bet skubėti ten, iš kur dūmai verčiasi.

Kastalijos institucija, mūsų Ordinas, mūsų mokslai ir mokyklos drauge su Stiklo karoliukų žaidimu ir viskuo kitu daugumai mūsų Ordino brolių yra tokie savaime suprantami dalykai, kaip kiekvienam žmogui oras, kuriuo jis kvėpuoja, ir žemė, kuria jis vaikšto. Mažai kam ateina į galvą, kad to oro, tos žemės galėtų ir nebūti, kad oro mums galėtų pristigti, o žemė galėtų dingti mums iš po kojų. Mums teko laimė saugiai gyventi mažame, tyrame ir giedrame pasauliuke, ir didelė mūsų dauguma – kad ir keista atrodytų – gyvena fikcija, jog tas pasauliukas buvęs visada ir mes vos gimę jame atsiduriame. Aš pats jaunas gyvenau šita malonia iliuzija, nors labai gerai pažinau tikrovę, žinojau, kad nesu Kastalijoj gimęs, tik Kolegijos čia atsiųstas ir užaugintas, ir kad Kastalija, Ordinas, Kolegija, institutai, archyvai ir Stiklo karoliukų žaidimas anaiptol nėra nuo amžių buvę ir gamtos pagimdyti, kad tai yra vėlyvi, taurūs žmogaus valios dariniai ir – kaip visi dariniai – neamžini. Tą viską aš žinojau, bet tai nebuvo man tikrovė, aš pa-

prasčiausiai negalvojau apie tai, nepaisiau to ir žinau, kad daugiau nei trys ketvirčiai mūsų gyvena, gyvens ir akis užmerks šioje keistoje ir malonioje iliuzijoje.

Tačiau kaip šimtus ir tūkstančius metų Ordino ir Kastalijos nebuvo, taip ateis laikai, kai jų vėl nebebus. Ir kadangi aš šiandien primenu savo kolegoms ir gerbiamajai Kolegijai šiuos dalykus, šias abėcėlines tiesas ir raginu juos atkreipti dėmesį į mums gresiančius pavojus, jeigu, vadinasi, kuriam laikui imuosi nemėgstamo ir labai dažnai pašaipą keliančio pranašo, graudentojo ir pamokslininko vaidmens, tai esu pasiruošęs sutikti bet kokias pašaipas ir vis tiek turiu vilties, kad Jūsų dauguma perskaitysit mano raštą iki galo ir kad kai kurie iš Jūsų bent iš dalies sutiksit su manimi. Tai jau būtų daug.

Tokios institucijos kaip mūsų Kastalija, tokios mažytės dvasios valstybės, tyko vidiniai ir išoriniai pavojai. Vidinius pavojus, bent kai kuriuos iš jų, mes pažįstame, stebime ir šaliname. Mes grąžiname iš elito mokyklų mokinius, jeigu pastebime, kad jie turi nepataisomų ydų ar polinkių, dėl kurių yra mums netinkami ar pavojingi. Manome, kad dauguma jų dėl to yra ne mažesnės vertės žmonės, tik negali pritapti prie mūsų Kastalijos gyvenimo, ir kad grąžinti į pasaulį galės susirasti palankesnes sąlygas ir tapti šauniais vyrais. Mūsų praktika šiuo atžvilgiu pasirodė teisinga ir apskritai apie mūsiškę visuomenę galima sakyti, kad ji brangina savo orumą ir autodisciplina ir kad tinkamai atlieka savo uždavinį formuoti bei nuolat ugdyti tam tikrą aukštesnįjį luomą, dvasios aristokratiją. Veikiausiai ir nevertų bei apsileidusių žmonių mūsų tarpe nėra daugiau nei natūralu ir pakenčiama. Jau ne tokie geri reikalai su pernelyg aukšta Ordino nuomone apie save, su luominiu išpuikimu, kurio pagundą jaučia kiekviena aristokratija, kiekviena privilegijuota padėtis ir dėl kurio kiekvienai aristokratijai kartais pagrįstai, kartais be pagrindo yra priekaištaujama. Visuomenės istorijoje nuolat susiduriame su mėginimais kurti aristokratiją, ji yra tos istorijos viršūnė ir vainikas, ir kokia nors aristokratija, kokia nors geriausiųjų valdžia, atrodo tikrasis, nors ir ne visada garsiai pripažįstamas visų mėginimų formuoti visuomenę

tikslas ir idealas. Visada valdžia, ar monarchinė, ar anoniminė, buvo pasiruošusi protekcija ir privilegijomis remti gimstančią aristokratiją, ar ji būtų politinė ar kokia kitokia, ar būtų paremta kilme ar atranka ir auklėjimu. Visada palankesnėje padėtyje esanti aristokratija nuo tos privilegijų saulės sustiprėdavo, tačiau visada nuo tam tikro raidos tarpsnio toks saulės šildymas virsdavo pagunda ir nuvesdavo ją į korupciją. Jei dabar mes savo Ordiną laikysim aristokratija ir šiuo požiūriu mėginsim patyrinėti, kiek mūsų elgesys su tautos ir pasaulio visuma pateisina mūsų ypatingą padėtį, kiek giliai, sakysim, yra mus jau apėmusi ir užvaldžiusi ta charakteringa aristokratijos liga, tasai pasipūtimas, didystė, luominis išpuikimas, tikėjimas savo pranašumu, gėrybių naudojimas niekam dėkui nesakant, tai gausim labai labai susimąstyti. Galimas daiktas, kad šiandieniniam kastaliečiui nestinga paklusnumo savojo Ordino įstatams, nestinga uolumo ir kultivuoto dvasingumo; bet ar nestinga jam dažnąsyk nusimanymo apie savo vietą tautos struktūroje, pasaulyje, pasaulio istorijoje? Ar jis supranta, koks jo egzistencijos pamatas, ar jis suvokia esąs tam tikro gyvo organizmo lapas, žiedas, šaka arba šaknis, ar nutuokia nors kiek, kokias aukas jam krauna liaudis, jį maitindama, rengdama, įgalindama jį mokslus eiti ir užsiiminėti visokiausiomis studijomis? Ir ar daug jis suka galvą dėl mūsų egzistencijos prasmės ir privilegijuotos padėties, ar realiai įsivaizduoja, koks mūsų Ordino ir mūsų gyvenimo tikslas? Sutinku, kad yra išimčių, daug ir gražių išimčių, bet vis dėlto esu linkęs į visus tuos klausimus atsakyti neigiamai. Vidutinis kastalietis žiūri į pasaulietį ir nemokytą žmogų galbūt be paniekos, be pavydo ir neapykantos, tačiau nelaiko jo broliu, nemato jame savo maitintojo, nė maž nesijaučia esąs draug su kitais atsakingas už tai, kas ten pasaulyje dedasi. Savo gyvenimo tikslu jis laiko mokslinimąsi dėl paties mokslinimosi ar net prabangų vaikštinėjimą po kultūros sodą, o toji kultūra jam regis esanti universali, nors yra ne visai taip. Žodžiu, ta Kastalijos kultūra, tikrai aukšta ir tauri, kuriai ir aš pats didžiai dėkingas, daugumai jos nešėjų ir atstovų nėra organas ir instrumentas, ji neaktyvi ir nenukreipta į konkrečius tikslus, ji sąmoningai netarnauja dides-

nėms ir prasmingesnėms užduotims, o linkusi savimi gėrėtis ir save garbstyti, formuoti ir ugdyti ypatingas dvasines vertybes. Žinau, yra labai daug tobulų ir didžiai vertingų kastaliečių, kurie tikrai nieko daugiau nenori kaip tarnauti, tai yra pas mus išugdytieji mokytojai, tie būtent, kurie ten, pasaulyje, toli nuo malonaus mūsų provincijos klimato ir dvasinio lepinimosi, eina pasauliečių mokyklose pasiaukojamą ir be galo svarbią tarnybą. Šitie šaunūs mokytojai už Kastalijos ribų, visai griežtai imant, yra vieninteliai iš mūsų, kurie tikrai atitinka Kastalijos paskirtį ir savuoju triūsu atsimoka kraštui ir liaudžiai už gausias mūsų gaunamas gėrybes. Kiekvienas iš mūsų Ordino brolių labai gerai žino, kad svarbiausias ir švenčiausias mūsų uždavinys yra rūpintis krašto ir pasaulio dvasiniu pagrindu, kuris pasirodė esąs ir didžiai veiksmingas moralinis elementas, būtent – meile tiesai, kuria, beje, remiasi ir teisingumas; tačiau geriau save patyrinėję, dauguma mūsiškių turėtų prisipažinti, kad pasaulio gerovė, dvasinio padorumo bei tyrumo išlaikymas ir už mūsų taip valyvai prižiūrimos Provincijos ribų anaiptol nėra jiems svarbiausias dalykas, kad jis jiems iš viso nesvarbus ir kad mes aniems narsiems mokytojams, triūsiantiems už Kastalijos sienų, labai mielai patikime vieniems pasiaukojamu darbu mokėti mūsų skolą pasauliui ir pateisinti mūsų, stiklo karoliukų žaidėjų, astronomų, muzikų ir matematikų, naudojimąsi savo privilegijomis. Su jau minėtu išdidumu bei kastos dvasia yra susijęs ir faktas, kad mes ne per labiausiai rūpinamės, ar savo privilegijas pelnome darbais, ir kad nemažai iš mūsų vaizduojasi, jog net mūsų Ordine įprastas materialinės gyvensenos santūrumas esąs dorybė, praktikuojama grynai dėl jos pačios, kai iš tikrųjų toksai gyvenimo būdas tėra vien minimali atsvara už tai, jog kraštas mums laiduoja mūsų kastališką būtį.

Aš tenkinuosi nurodęs tik šiuos vidinius trūkumus ir pavojus, jie nėra mažmožiai, nors ramiais laikais ilgai dar negrėstų mūsų egzistencijai. Tačiau mes, kastaliečiai, esame priklausomi ne vien nuo savo moralės ir išminties, bet didžiąja dalimi ir nuo krašto būklės bei liaudies valios. Valgom savo duoną, naudojamės savo bibliotekomis, kuriam savo mokyklas ir archyvus – tačiau jeigu

liaudis kada nebenorės mums tokių galimybių teikti arba jeigu kraštas dėl nuskurdimo, karo ir t.t. nebepajėgs mūsų išlaikyti, tai juk tą pat akimirką bus galas mūsų gyvenimui ir studijoms. Juk gali atsitikti, kad mūsų kraštas vieną gražią dieną į Kastaliją ir jos kultūrą pažiūrės kaip į prabangą, kurios nebegali sau leisti, arba net, užuot mumis kaip ligi šiol geraširdiškai didžiavęsis, ims laikyti mus parazitais ir kenkėjais, net suvedžiotojais ir priešais. Štai pavojai, kurie mums gresia iš išorės.

Jei šiuos pavojus mėginčiau iškelti prieš akis vidutiniam kastaliečiui, tai visų pirma turėčiau griebtis pavyzdžių iš istorijos ir susidurčiau su tam tikru pasyviu pasipriešinimu, su tam tikru beveik vaikišku neišmanymu ir abejingumu. Pasaulio istorija, kaip Jūs žinote, mūsų kastaliečiai beveik visiškai nesidomi, daugumai mūsų stinga ne tik domėjimosi, bet, sakyčiau, net teisingumo istorijai, pagarbos jai. Tasai iš abejingumo ir pasipūtimo gimęs nenoras atsigręžti į pasaulio istoriją dažnąsyk kurstė mane patyrinėti šį fenomeną, ir aš nustačiau, kad jis turi dvi priežastis. Visų pirma, istorijos turinys – čia kalbu, žinoma, ne apie dvasios ir kultūros istoriją, kurią mes juk labai puoselėjame, – mums atrodo menkavertis; kiek mes turim nuovokos apie pasaulio istoriją, ji susideda iš brutalių kovų dėl valdžios, dėl turtų, dėl žemių, dėl žaliavų, dėl pinigų, žodžiu – dėl materialių gėrybių, dėl kiekybės, dėl daiktų, kurie mūsų akyse yra bedvasiai ir beveik paniekos verti. Mums septynioliktas šimtmetis yra Dekarto, Paskalio, Frobergerio, Šiuco, bet ne Kromvelio ar Liudviko XIV amžius. Antroji mūsų nepalankumo istorijai priežastis yra mūsų paveldėtas ir, manyčiau, pateisinamas nepasitikėjimas tam tikru istorijos traktavimo ir istorijos rašymo būdu, kuris nuosmukio laikais, iki mūsų Ordino įsikūrimo, buvo labai mėgstamas ir kuriuo mes nuo pat pradžių nėmaž nepasikliaujame, – tai vadinamoji istorijos filosofija, kurios dvasingiausią suklestėjimą ir drauge pavojingiausią poveikį mes randame Hėgelio veikaluose, bet kuri kitame šimtmetyje nuvedė iki šlykščiausio istorijos klastojimo ir tiesos jausmo išnykimo. Vadinamosios istorijos filosofijos pomėgis mums yra viena iš būdingųjų savybių, žyminčių aną dvasinio nuosmukio ir didžiau-

sio masto politinių grumtynių epochą, kurią mes kartais vadiname „karinguoju šimtmečiu", bet dažniausiai „feljetonistine epocha". Ant anos epochos griuvėsių, kovojant su jos dvasia – arba bedvasybe – ir ją įveikiant, atsirado mūsų dabartinė kultūra, Ordinas ir Kastalija. Ir šit dėl savo dvasinio išpuikimo mes šiandien į pasaulio istoriją, ypač naujesnę, žiūrim maždaug taip, kaip pirmųjų krikščionybės amžių asketas ar eremitas žiūrėjo į pasaulinį teatrą. Istorija mums atrodo tarsi arena, kurioje siaučia instinktai ir mados, godulys, gobšumas ir valdžios troškimas, žudynės, smurtas, griovimai ir karai, garbėtroškos ministrai, papirkti generolai, sudaužyti miestai; bet mes per lengvai pamirštame, kad tai yra tik vienas iš gausių istorijos aspektų. O labiausiai pamirštame, kad patys esame istorijos dalis, kad esame atsiradę, tad ir mirti turėsim, kai tik nebeteksim galios toliau plėtotis ir keistis. Mes patys esame istorija ir esame atsakingi už pasaulio istoriją ir savo poziciją joje. Šitos atsakomybės suvokimo mums labai labai stinga.

Jei mesime akį į savo pačių istoriją, į laikus, kada radosi šiandieninės pedagoginės provincijos – tiek mūsų krašte, tiek daugelyje kitų, – kada kūrėsi įvairūs ordinai bei hierarchijos, tarp jų ir mūsų Ordinas, tai veikiai pamatysime, kad mūsų hierarchija ir tėviškė, mūsų mieloji Kastalija, sukurta žmonių, kurie į pasaulio istoriją žiūrėjo anaiptol ne taip pesimistiškai ir išdidžiai, kaip mes žiūrime. Mūsų pirmtakai ir steigėjai pradėjo savo veiklą karingojo amžiaus gale, sugriautame pasaulyje. Pasaulio būklę, susidariusią maždaug tais laikais, kada kilo vadinamasis Pirmasis pasaulinis karas, esame pratę vienašališkai aiškinti tuo, kad, girdi, dvasia tuomet nieko nereiškusi ir galingiems valdovams buvusi tiktai antraeilė, progai pasitaikius tevartota kovos priemonė, ir čia įžiūrime „feljetonistinės" korupcijos padarinius. Žinia, lengva konstatuoti, kokios bedvasės ir brutalios buvo to meto kovos dėl valdžios. Kad aš jas vadinu bedvasėmis, tai ne dėl to, jog nenorėčiau matyti jų didžių laimėjimų inteligencijos ir metodikos srityse, o dėl to, kad dvasią esame pratę laikyti visų pirma tiesos siekimu, o dvasios taikymas anose kovose, regis, su tiesos siekimu neturi nieko bendro. Buvo tikra anų laikų nelaimė, kad dėl nepaprastai greit

padidėjusio žmonių skaičiaus kilęs nerimas ir dinamika nebuvo saistoma kokios nors kiek tvirtesnės moralinės tvarkos; kiek dar tos tvarkos buvo likę, ją išstūmė dienos lozungai, ir užtat anų kovų eigoje aptinkame keistų ir siaubingų faktų. Visai panašiai kaip keturiais šimtais metų anksčiau, Liuterio sukelto Bažnyčios skilimo laikais, visas pasaulis staiga prisipildė neregėto nerimo, visur darėsi kovos frontai, visur radosi mirtina priešybė tarp jaunų ir senų, tarp tėvynės ir žmonijos, tarp raudonos ir baltos spalvos, ir mes, šių dienų žmonės, iš viso nebeįstengiam rekonstruoti, kokia buvo tos „raudonos" ir „baltos" spalvos galybė ir vidinė dinamika, kokie buvo visų tų devizų bei kovos šūkių turiniai ir reikšmės,– o ką jau bekalbėti apie jų supratimą ar atjautimą; panašiai kaip Liuterio laikais matome visoje Europoje, net pusėje žemės rutulio, kaip tikintieji ir eretikai, jaunimas ir senimas, vakardienos gynėjai ir rytdienos gynėjai entuziastingai ar desperatiškai vieni kitus žudo, fronto linija dažnai skaldo žemėlapius, tautas ir šeimas, ir mes negalim abejoti, kad daugumai tų kovotojų, bent jų vadams, visa tai turėjo baisiai didelę prasmę, lygiai kaip negalim nepripažinti daugeliui anų sąjūdžių vadovų bei atstovų tam tikro primityvaus sąžiningumo, tam tikro idealizmo, kaip tada jis buvo vadinamas. Visur ėjo kovos, žudynės ir griautynės, ir visuotinai abi pusės tikėjo, kad kovoja už Dievą, prieš velnią.

Mums anie klaikūs didžių įkarščių, žvėriškos neapykantos ir neapsakomų kančių laikai yra nugrimzdę savotiškon užmarštin, kurią sunku suprasti, kadangi jie taip glaudžiai susiję su visų mūsų institucijų atsiradimu, yra jų pagrindinė prielaida ir priežastis. Satyrikas tą užmarštį galėtų palyginti su karjerą padariusių ir bajorų vardus gavusių avantiūristų polinkiu užmiršti savo kilmę ir savo tėvus. Tačiau stabtelėkime valandėlę ties ta kovingąja epocha. Esu skaitęs daug jos dokumentų, ir mane domino ne tiek pavergtos tautos ir sugriauti miestai, kiek dvasios žmonių laikysena anais laikais. Jiems buvo sunku, ir dauguma jų neatsilaikė. Buvo kankinių, tiek iš mokslo vyrų, tiek iš religijos atstovų, ir jų kankinystė bei pavyzdys net anais prie baisenybių pratusiais laikais neliko be poveikio. Ir vis dėlto – dauguma dvasios atstovų nepakėlė anos

smurto epochos naštos. Vieni pasidavė ir atidavė valdovų valiai savo gabumus, žinias ir metodus; žinomas vieno tuometinio Masagetų respublikos profesoriaus pasisakymas: „Kiek yra dukart du, sprendžia ne fakultetas, o mūsų ponas generolas". Kiti ėjo į opoziciją, laikėsi jos tol, kol nors šiokios tokios priedangos galėjo tikėtis, ir rašinėjo protestus. Vienas pasaulinio garso autorius tada – anot Cygenhalso – per vienerius metus pasirašęs daugiau nei du šimtus protestų, įspėjimų, atsišaukimų į protą ir t.t, daugiau galbūt, negu pats iš tikrųjų buvo perskaitęs. Dauguma tačiau priprato tylėti, priprato alkti ir šalti, net elgetauti ir slapstytis nuo policijos, vieni be laiko mirė, kiti, likę gyvi, pavydėjo mirusiems. Didelė daugybė pakėlė prieš save ranką. Iš tiesų, nebuvo nei malonumo, nei garbės būti mokslininku ar literatu: kurie stojo tarnauti valdovams ir lozungams, tie, teisybė, turėjo darbą ir duoną, bet drauge pelnė ir geriausiųjų savo kolegų panieką, o dažniausiai dar juto ir sąžinės graužatį; kurie šitaip tarnauti nenorėjo, turėjo badauti, kęsti persekiojimus ir mirti skurde ar tremtyje. Tai buvo siaubinga, negirdėtai žiauri atranka. Greit sunyko ne tik mokslo tiriamasis darbas, jei jis netarnavo valdžiai ir karui, bet ir mokyklos. Labiausiai nukentėjo istorija, ją kiekviena iš tuomet vyravusių nacijų tempė ant savo kurpalio, be galo prastino ir darkė; istorijos filosofija ir feljetonas leido šaknis visur, net mokykloje.

Pakaks smulkmenų. Tai buvo rūstus, chaotiški, klaikūs laikai, tikras Babilonas, kada tautos ir partijos, jauni ir seni, raudonieji ir baltieji nesuprato vieni kitų. Viskas baigėsi tuo, kad žmonės, ganėtinai nuleidę vieni kitiems kraujo ir vieni kitus nuskurdinę, ėmė jausti vis stiprėjantį troškimą atsipeikėti, rasti bendrą kalbą, atgauti tvarką, dorą, visiems galiojančias normas, abėcėlę ir daugybos lentelę, kurios nebūtų valdžios interesų diktuojamos ir kas akimirką keičiamos. Žmonėms baisiai reikėjo tiesos, teisingumo ir proto, reikėjo įveikti chaosą. Tasai vakuumas, susidaręs nirtulingos ir tik vien išorėn nukrypusios epochos pabaigoje, šis neapsakomai stiprus, deginantis visų troškimas pradėti viską iš naujo ir pasiekti tvarką buvo svarbiausioji mūsų Kastalijos ir pačios mūsų egzistencijos prielaida. Mažytis narsių, išbadėjusių, bet nepa-

lūžusių tikrųjų dvasios vyrų būrelis pradėjo suvokti savo galimybes, pradėjo asketišku ir herojišku savęs tramdymu kurti tvarką ir savąją konstituciją, pradėjo visur mažomis, mažutėlėmis grupelėmis iš naujo darbuotis, šluoti lauk lozungus ir nuo pat pamatų vėl statyti dvasingumą, mokomąjį darbą, tyrimus, švietimą. Statyba sekėsi, iš varganai herojiškų pradmenų pamažu išaugo puikus pastatas, per keletą kartų susikūrė Ordinas, Auklėjimo kolegija, elito mokyklos, archyvai ir muziejai, specialiosios mokyklos ir seminarai, atsirado Stiklo karoliukų žaidimas, ir štai šiandien mes kaip paveldėtojai ir veltėdžiai gyvename tame beveik jau per daug šauniame rūme. Ir, kartoju dar sykį, gyvename jame kaip visai nieko nenuvokią ir visai patogiai įsikūrę svečiai, mes nieko nebenorime žinoti nei apie baisias žmonių aukas, suguldytas į mūsų rūmų pamatus, nei apie skausmingą patirtį, kurios paveldėtojai esame, nei apie pasaulio istoriją, kuri mūsų rūmą statė ar bent pakentė jo statybą, kuri mus išlaiko ir pakenčia, ir pakęs galbūt dar tam tikrą skaičių kastaliečių ir magistrų po mūsų, bet vieną sykį mūsų pastatą vėl sugriaus ir praris, kaip sugriauna ir praryja viską, kam yra leidusi išaugti.

Aš grįžtu iš istorinių svarstymų ir, pritaikęs juos šiai dienai ir mums patiems, prieinu štai kokį rezultatą: mūsų sistema ir Ordinas jau peržengė aukščiausiąjį klestėjimo ir laimės punktą, kurį slėpiningasis pasaulio įvykių bėgis kartais leidžia pasiekti tam, kas gražu ir geistina. Esame jau smukimo tarpsnyje, kuris truks dar galbūt labai ilgai, šiaip ar taip, mūsų daliai jau nebeteks nieko kilnesnio, gražesnio ir geistinesnio, negu esame turėję, kelias jau leidžiasi žemyn; esu įsitikinęs, jog istoriškai esame pribrendę žūčiai, ir ji, be jokios abejonės, mus ištiks, ne šiandie, ne rytoj, bet poryt. Tokią išvadą darau ne vien todėl, kad moraliniu atžvilgiu pernelyg griežtai vertinu mūsų darbus ir sugebėjimus, tokia išvada veikiau peršasi dėl tų poslinkių, kuriuos matau bręstant išorės pasaulyje. Artėja krizės laikai, visur justi jų ženklai, pasaulis vėl ketina perkelti savąjį svorio centrą. Bręsta valdžios permainos, jos neapsieis be karo ir smurto, iš tolimųjų Rytų ateina grėsmė ne tik taikai, o ir gyvybei ir laisvei. Ir nors mūsų kraštas ir jo politika

laikytųsi neutraliai, nors visa mūsų tauta vieningai (o iš tiesų taip nėra) norėtų ištverti ligšiolinėje būklėje ir likti ištikima mums bei Kastalijos idealams, viskas bus veltui. Jau dabar kai kurie mūsų parlamento nariai pasisako gana aiškiai, kad Kastalija esanti per didelė prabanga kraštui. Kai tiktai kraštui iškils rimtas reikalas ruoštis karui, kad ir vien gynybai, – o tai gali atsitikti greitai, – tuoj bus griebiamasi didžiausių taupumo priemonių, ir net jei vyriausybė bus mums labai palanki, didelė dalis tų priemonių atsilieps mums. Mes didžiuojamės tuo, kad mūsų Ordinas ir jo garantuojamas dvasios kultūros tvarumas iš valstybės reikalauja palyginti mažų aukų. Jei imsime kitas epochas, sakysim, feljetonistinių laikų pradžią, kada taip gausiai buvo kraunamos lėšos aukštosioms mokykloms, nesuskaitomiems slaptiesiems tarėjams ir prabangiems institutams, tai šios aukos iš tikro nedidelės, o pasirodys ir visai mažytės, jei turėsime galvoje tas, kurias karingaisiais laikais surydavo karai ir ginklavimasis. Tačiau tas ginklavimasis galbūt jau labai greitai vėl taps svarbiausiu reikalu, parlamente vėl dominuos generolai, ir jeigu tauta gaus pasirinkti, ar aukoti Kastaliją ar atsidurti karo ir žūties pavojuje, tai mes žinome, kaip ji balsuos. Ir tada, be abejo, tučtuojau įsigalės karinga ideologija, kuri ypač pagaus jaunimą, įsigalės lozungų pasaulėžiūra, pagal kurią mokslininkai ir mokslingumas, lotynų kalba ir matematika, švietimas ir dvasios kultūra turės tik tiek teisės gyvuoti, kiek galės tarnauti karo tikslams.

Vilnis jau atsirita, ateis laikas, ir ji nuplaus mus. Gal tai bus gera ir būtina. Bet kolei kas mums, didžiai gerbiami kolegos, kiek tik sugebame perprasti įvykius, kiek tik esam pabudę ir drąsūs, pridera pasinaudoti ta ribota sprendimų ir veiksmų laisve, kuri duota žmogui ir kuri pasaulio istoriją daro žmonių istorija. Mes galim, jeigu norim, užmerkti akis, nes pavojus dar nėra taip arti; tikriausiai mes, dabartiniai magistrai, ramiai atmagistrausim iki savo dienų galo ir spėsim dar atsigulti į grabą, iki pavojus priartės ir pasidarys visiems matomas. Tačiau tokia ramybė man – ir turbūt ne man vienam – nebūtų sąžinės ramybė. Aš nenorėčiau ramus toliau eiti savo pareigas ir žaisti stiklo karoliukais, patenkin-

tas tuo, kad ateities įvykiai manęs jau neberas gyvo. Ne, man rodosi būtina atminti, kad ir mes, apolitiški žmonės, dalyvaujame pasaulio istorijoje ir padedame ją kurti. Todėl aš savo rašto įžangoje ir sakiau, kad mano tinkamumas būti magistru sumenko ir atsidūrė pavojuj, nes negaliu nieko padaryti, kad mano didžiausios minčių ir rūpesčių dalies neabsorbuotų tas artėjantis pavojus. Aš, tiesa, draudžiu savo vaizduotei piešti tas formas, kurias negandas gali įgyti mums visiems ir man pačiam. Ir vis dėlto negaliu nutildyti klausimo: ką turim daryti mes, ką turiu daryti aš, kad pavojus būtų atremtas? Tuo reikalu tebūnie man dar leista tarti keletą žodžių.

Platono reikalavimo, kad valstybę turi valdyti mokslininkai, tiksliau, išminčiai, aš nenorėčiau remti. Pasaulis tada buvo jaunesnis. Ir Platonas, nors savotiškos Kastalijos steigėjas, pats anaiptol nebuvo kastalietis, o gimęs aristokratas, karališkos kilmės. Ir mes juk esame aristokratai ir sudarom kilniųjų luomą, tačiau tai yra dvasios aristokratija, ne kraujo. Aš netikiu, kad žmonėms kada pavyktų išugdyti kraujo aristokratiją, kuri drauge būtų ir dvasios aristokratija, tai būtų ideali aristokratija, bet ji – tik svajonė. Mes, kastaliečiai, nors dori ir protingi žmonės, į valdovus netinkame; jei turėtume kraštą valdyti, nesugebėtume to daryti su tokia jėga ir naivumu, kurie būtini tikram valdovui, be to, ir tikrasis mūsų veiklos laukas, pavyzdingo dvasinio gyvenimo ugdymas, bemat liktų apleistas. Valdovas nėmaž neturi būti kvailas ar brutalus, kaip kartais mano per daug įsivaizduoją intelektualai, bet jam reikia nepajudinamo noro visą savo veiklą kreipti į išorę, aistros identifikuoti save su tikslais ir siekiais, o renkantis kelius į sėkmę – spręsti greitai ir be jokių skrupulų. Tai kaip tik tokios savybės, kokių mokslininkai – išminčiais negi save laikysime – neturi ir neprivalo turėti, nes mums svarstyti svarbiau negu veikti, o rinkdamiesi priemones ir metodus savo tikslams siekti esame pripratę būti tiek skrupulingi ir atsargūs, kiek tiktai begalima. Vadinasi, valdyti kraštą ir užsiimti politika – ne mūsų dalykas. Mes specialistai tyrinėti, analizuoti ir matuoti, mūsų darbas – saugoti ir tolydžio tikrinti

visas abėcėles, daugybos lenteles ir metodus, rūpintis dvasinių saikų ir svorių etalonais. Be abejo, mes darome ir daug ką kita, prireikus galime būti ir novatoriai, atradėjai, nuotykių ieškotojai, užkariautojai ar naujopi tiesų aiškintojai, tačiau pirmiausioji ir svarbiausioji mūsų funkcija, kurios dėlei liaudis mūsų privalo ir mus išlaiko, yra saugoti visų žinijos šaltinių tyrumą. Prekyboj, politikoj ar dar kur nors gal kartais ir gali atrodyti genialus dalykas, jei kas iš juoda padaro balta, pas mus – niekados.

Ankstesnėse epochose, audringais, vadinamaisiais „didžiaisiaisiais" laikais, per karus ir perversmus kartais iš intelektualų būdavo reikalaujama politikuoti. Ypač taip darėsi vėlyvoje feljetonistinėje epochoje. Tarp jos reikalaujamų dalykų buvo ir dvasios politizacija bei militarizacija. Panašiai kaip bažnyčių varpai būdavo imami patrankų vamzdžiams lieti, dar nesubrendę moksleiviai – išretėjusios kariuomenės spragoms užkamšyti, taip ir dvasia buvo konfiskuojama ir naudojama karo tikslams.

Žinoma, mes tokių reikalavimų pripažinti negalime. Nėra nė kalbos, reikalui ištikus mokslininkas gali būti pašauktas nuo katedros ar laboratorijos stalo ir paverstas kareiviu, tam tikromis aplinkybėmis jis net savanoriu gali eiti, o karo nuvargintoje šalyje jis turi lygiomis su visais kęsti materialinius trūkumus, net ir badą. Juo didesnio žmogus išsimokslinimo, juo didesnėmis privilegijomis naudojasi, juo bėdos atveju didesnės turi būti jo nešamos aukos; turime vilties, kad ilgainiui tai bus kiekvienam kastaliečiui savaime suprantamas dalykas. Tačiau nors mes pasiruošę, ištikus pavojui, aukoti tautai savo gerovę, savo patogumus, net savo gyvybę, tai dar nereiškia, kad būtume pasiruošę net pačią dvasią, savo dvasingumo tradiciją ir moralę aukoti dienos, tautos ar generolų interesams. Bailys tas, kuris vengia vargų, aukų ir pavojų, gresiančių jo tautai. Tačiau ne mažesnis bailys ir išdavikas yra tas, kuris dėl materialinių interesų išduoda dvasinio gyvenimo principus, kuris, pavyzdžiui, yra nusistatęs palikti valdžiai spręsti, kiek bus dukart du! Tiesos meilę, intelektualinį padorumą, ištikimybę dvasios dėsniams ir metodams aukoti kokiems nors kitiems – net ir tėvynės – interesams yra

išdavystė. O jeigu interesų ir lozungų kovoje atsiranda pavojus, kad tiesa gali būti taip pat nuvertinta, sudarkyta ir išprievartauta kaip pavienis žmogus, kaip kalba, kaip menas, kaip visa, kas organiška ir meniškai išpuoselėta, tada mūsų vienintelė pareiga yra priešintis ir gelbėti tiesą, tiksliau, tiesos siekimą, kaip aukščiausią savo tikėjimo teiginį. Mokslininkas, kuris iš tribūnos, iš katedros ar per savo raštus sąmoningai skelbia netiesą, sąmoningai remia melą ir klastotę, ne tik nusideda pagrindiniams organiniams dėsniams, jis dar, nors iš pradžių taip ir neatrodo, savo tautai teikia ne naudą, o baisią žalą, jis teršia jos orą ir žemę, valgį ir gėrimą, nuodija mąstymą ir įstatymus ir remia visas piktas ir priešiškas jėgas, kurios grasina sunaikinti jo tautą.

Vadinasi, kastalietis neprivalo tapti politiku; jis, reikalui ištikus, turi paaukoti savo asmenį, bet jokiu būdu ne savo ištikimybę dvasiai. Dvasia gera ir tauri tol, kol ji paklūsta tiesai; kai tik ji tiesą išduoda, kai atsisako ją gerbti, kai pradeda parsidavinėti ir bet kam lenktis, ji pasidaro potenciali velnio išmonė, daug blogesnė už gyvulišką, instinktyvų brutalumą, kuris vis dar turi dalelę gamtinio nekaltumo.

Aš palieku kiekvienam iš Jūsų, gerbiamieji kolegos, svarstyti, kokios turi būti Ordino pareigos, jei iškiltų pavojus kraštui ir pačiam Ordinui. Čia galimi įvairūs požiūriai. Aš irgi turiu savo požiūrį, ir ilgai svarstęs visus čia apžvelgtus klausimus, susidariau aiškią sampratą, kas yra mano pareiga ir ko man reikia siekti. Tatai skatina mane kreiptis į gerbiamąją Kolegiją su asmeniniu prašymu, kuriuo ir užbaigsiu šį memorandumą.

Iš visų magistrų, įeinančių į mūsų Kolegijos sudėtį, aš, kaip *Magister Ludi*, savo pareigybe stoviu turbūt toliausiai nuo išorinio pasaulio. Matematikas, filosofas, fizikas, pedagogas ir visi kiti magistrai darbuojasi tokiose srityse, kurios turi atitikmenis išoriniame pasaulyje; juk ir nekastališkose, paprastose mūsų ar bet kurio kito krašto mokyklose matematika ir kalbos yra dėstomųjų dalykų pagrindas, ir pasaulietiškose aukštosiose mokyklose dėstoma astronomija, fizika, net visai nemokyti žmonės domisi muzika; visos tos disciplinos yra senų seniausios, kur kas

senesnės už mūsų Ordiną, jos egzistavo pirma jo ir jį pergyvens. Vien Stiklo karoliukų žaidimas yra mūsų pačių išradimas, mūsų specialybė, numylėtinis mūsų žaisliukas, jis yra paskutinė, ryškiausia mūsų kastališkojo dvasingumo išraiška. Tai yra brangiausias ir kartu nenaudingiausias, mylimiausias ir kartu trapiausias deimantas mūsų lobyne. Jis ir žus pirmas, kai tik iškils tolesnio Kastalijos egzistavimo klausimas – ne vien todėl, kad yra opiausias iš visų mūsų turtų, bet ir todėl, kad pašaliečio akyse jis yra ta Kastalijos dalis, be kurios labiausiai galima apsieiti. Jei tik valstybei rasis reikalas mažinti išlaidas, be kurių galima išsiversti, tuoj bus imtos uždarinėti elito mokyklos, bus sumažintos, o paskui visai nubrauktos lėšos išlaikyti bei plėsti mūsų bibliotekoms ir muziejams, bus suprastinta mūsų mityba, nebebus atnaujinami mūsų rūbai, bet išliks visos svarbiausios mūsų *universitas litterarum* disciplinos, tik ne Stiklo karoliukų žaidimas. Matematika juk reikalinga ir naujiems šaunamiesiems ginklams išradinėti, bet kad dėl mūsų *Vicus Lusorum* uždarymo ar Žaidimo likvidavimo valstybė galėtų patirti nors mažiausio nuostolio, tuo netikės niekas, o labiausiai – karininkija. Stiklo karoliukų žaidimas yra kraštutiniausia ir labiausiai pažeidžiama mūsų pastato dalis. Galbūt todėl *Magister Ludi*, tos pasauliui svetimiausios mūsų disciplinos vadovas, pirmas nujaučia artėjantį žemės drebėjimą ar bent pirmas tą savo nuojautą praneša Kolegijai.

Tad štai, aš manau, kad politinių ir ypač karinių perversmų atveju Stiklo karoliukų žaidimas žus. Jis sunyks greitai, net jeigu ir daug pavienių žmonių išliks prie jo prisirišusių, ir niekad nebebus atkurtas. Jo nepakęs atmosfera, kuri susidarys po naujos karų epochos. Jis išnyks taip pat, kaip išnyko kai kurie didžiai iškultivuoti papročiai muzikos istorijoje, kaip, sakysim, profesionalų chorai apie 1600 m. ar sekmadieniniai figūrinės muzikos [14] koncertai bažnyčiose apie 1700 m. Tada žmogaus ausis gėrėjosi tokiais garsais, kurių angeliškai spindulingo tyrumo nebeįstengia atgaivinti joks mokslas, jokie kerai. Taip ir Stiklo karoliukų žaidimas nebus užmirštas, bet nebebus ir atkurtas, ir tie, kurie paskui tyrinės jo istoriją, jo kilmę, klestėjimą ir pabai-

gą, dūsaus ir pavydės mums, kad gavome gyventi tokiame ramiame, tokiame išpuoselėtame ir harmoningai darniame dvasios pasaulyje.

Nors aš esu *Magister Ludi*, bet anaiptol nemanau, kad mano (ar mūsų) uždavinys būtų užbėgti už akių Žaidimo žūčiai arba nustumti ją toliau. Niekas nėra amžina, net tai, kas gražu ir visų gražiausia, viskas praeina, kas vyksta istorijoje, kas yra žemės gyvenimo reiškinys. Mes žinome tai, galime dėl to gailestauti, bet negalime iš rimtųjų mėginti pakeisti, nes tai nepakeičiama. Kai Stiklo karoliukų žaidimas žlugs, Kastalija ir pasaulis turės nuostolį, bet tuomet jo beveik nepajus, nes didžios krizės sąlygomis žmonėms rūpės gelbėti, ką dar galima išgelbėti. Įmanoma įsivaizduoti Kastaliją be Stiklo karoliukų žaidimo, bet Kastalijos be pagarbos tiesai ir be ištikimybės dvasiai įsivaizduoti neįmanoma. Auklėjimo kolegija be *Magister Ludi* gali išsiversti. Bet mes juk jau beveik užmiršome, kad tas „*magister ludi*", žiūrint kilmės ir esmės, nereiškia specialybės, kurią šiais žodžiais vadiname. *Magister Ludi* pradžių pradžioje reiškė ne ką kitą, kaip mokyklos mokytoją. O mokytojų, gerų, dorų mokytojų, mūsų kraštui juo labiau reikės, juo didesni pavojai grės Kastalijai ir juo daugiau jos lobių bus susenę ir sunykę. Mokytojų mums reikia labiau nei ko kito, reikia vyrų, kurie ugdytų jaunimo sugebėjimą matuoti ir vertinti, kurie rodytų jam pavyzdį, kaip gerbti tiesą, klausyti dvasios, tarnauti žodžiui. Ir šitai svarbu ne tik mūsų elito mokykloms, kurių juk su laiku irgi nebebus, tai visų pirma svarbu pasaulietiškoms mokykloms už Kastalijos ribų, kur auklėjami ir mokomi miestiečiai ir kaimiečiai, amatininkai ir kareiviai, politikai, karininkai ir valdovai, kol jie dar vaikai ir prieinami auklėjimui. Ten yra krašto dvasinio gyvenimo bazė, ne seminaruose ar Stiklo karoliukų žaidime. Mes visada rengėme kraštui mokytojų ir auklėtojų, jau esu sakęs: jie – geriausieji iš mūsų. Tačiau mes privalome daryti kur kas daugiau, negu darėme ligi šiol. Mes toliau nebeturime pasikliauti tuo, kad iš pasaulietiškų mokyklų mums tekės ir tekės gabiųjų elito srovė, padedanti išlaikyti Kastaliją. Kuklią, tačiau be galo atsakingą tar-

nybą mokyklose, pasaulietiškose mokyklose, privalome juo toliau, juo labiau laikyti svarbiausia ir garbingiausia savo užduoties dalimi ir jos vis uoliau imtis.

Dabar aš jau priėjau prie savo asmeninio prašymo, kuriuo norėčiau kreiptis į gerbiamąją Kolegiją. Taigi prašau Kolegiją atleisti mane iš *Magister Ludi* pareigų ir skirti man už Kastalijos ribų paprastą mokyklą, didelę ar mažą, ir leisti man pamažu sutraukti į tą mokyklą dirbti mokytojais visą štabą jaunų Ordino brolių, vyrų, dėl kurių aš būčiau tikras, kad jie man ištikimai padės skiepyti jaunų pasauliečių širdyse mūsų principus.

Tikiuosi, jog gerbiamoji Kolegija teiksis palankiai išnagrinėti mano prašymą ir čia išdėstytus argumentus, o paskui duos man savo patvarkymus.

Stiklo karoliukų žaidimo magistras

Prierašas:

Tebūnie leista čia pacituoti garbiojo tėvo Jokūbo žodžius, kuriuos esu užsirašęs per vieną neužmirštamą privatų pokalbį:

„Gali užeiti siaubo ir sunkiausių negandų laikai. Bet jei ir tarp negandų dar gali būti kokia laimė, tai vien dvasinė laimė, nukreipta arba į praeitį – gelbėti būtųjų laikų kultūrą, arba į ateitį – atstovauti giedrai ir žvaliai dvasiai tokiais laikais, kurie šiaip galėtų visiškai atsidurti medžiagos valdžioje".

Teguliarijus nežinojo, kiek mažai tame rašte bebuvo likę iš jo triūso; šios paskutinės redakcijos jis nė matyti negavo. Tiesa, Knechtas jam rodė dvi ankstesnes, daug platesnes redakcijas. Paskui jis išsiuntė raštą ir ėmė laukti Kolegijos atsakymo, kur kas mažiau nekantraudamas už savo draugą. Jis nusprendė nebesakyti draugui nieko apie savo tolesnius žingsnius; liepė jam net nešnekėti apie tai ir tik davė suprasti, kad atsakymo, be abejo, reikėsią laukti labai ilgai.

O kai atsakymas atėjo gana greitai, greičiau nei pats Knechtas tikėjosi, Teguliarijus nieko apie tai nesužinojo. Gautas iš Hirslando raštas buvo toks:

Jo Malonybei Žaidimo magistrui Valdcelėje

Didžiai gerbiamas Kolega!

Ordino vadovybė ir magistrų Kolegija nepaprastai susidomėjusi perskaitė Jūsų tokį širdingą ir dvasingą laišką. Istorinė apžvalga Jūsų rašte ne mažiau kaip ir susirūpinimo pilni žvilgsniai į ateitį pavergė mūsų dėmesį, ir tikriausiai ne vienas iš mūsų dar daug kartų grįš mintimis prie tų jaudinančių ir, žinoma, iš dalies pamatuotų svarstymų ir turės iš jų sau naudos. Su džiaugsmu ir pagarba visi mes pajutome tą nusiteikimą, kurio apimta Jūsų siela – tikro ir savimaršaus kastaliečio nusiteikimą, gilią ir antrąja prigimtimi tapusią meilę mūsų Provincijai, jos gyvenimui ir papročiams, rūpestingą ir šiuo metu kiek įsibauginusią meilę. Su ne mažesniu džiaugsmu ir pagarba atpažįstame ir asmeninę bei momentinę tos meilės nuotaiką ir atspalvį, jos ryžtą aukotis, jos veržimąsi veikti, jos rimtį bei uolumą ir jos polinkį į heroizmą. Iš visų šių požymių atpažįstame Žaidimo magistro charakterį, jo veiklumą, jo įkarštį, jo drąsą. Kaip labai tinka jam, įžymiojo benediktino mokiniui, kad istoriją jis studijuoja ne grynai moksliniais tikslais, kad tų studijų nelaiko savotišku estetiniu žaidimu, kad nėra abejingas stebėtojas; ne, istorijos išmanymas verčia jį taikyti turimas žinias saviems laikams, skatina veikti, skubėti į pagalbą! Ir kaip gerai atliepia Jūsų charakteriui, gerbiamasis kolega, kad Jūsų asmeninių norų siekinys yra toks kuklus, kad jaučiatės traukiamas ne į kokius politinius uždavinius ar misijas, ne į įtakingus ir didelius postus, o trokštate būti niekas daugiau kaip *ludi magister*, mokyklos mokytojas!

Štai tokių įspūdžių ir minčių savaime kyla sulig pirmu Jūsų rašto skaitymu. Dauguma kolegų apie tai galvoja maždaug vienodai ar bent panašiai. Tačiau po įdėmesnio Jūsų informacijų, įspėjimų ir prašymų nagrinėjimo Kolegijoje nebeliko tokio nuomonių vienodumo. Specialiai tuo reikalu sušauktame posėdyje buvo gyvai svarstomas klausimas, kiek priimtinas Jūsų požiūris į grėsmę mūsų egzistencijai, taip pat klausimas, kokio pobūdžio toji grėsmė, kokios apimties ir kiek jau ji priartėjusi, ir dauguma narių tuos dalykus priėmė itin rimtai ir jais susirūpino. Ir

žino tiktai Jūsų didelę vaizduotės galią ir Jūsų istorinių bei politinių samprotavimų įžvalgumą, tačiau, skyrium imant, nė viena iš Jūsų prielaidų ar, sakytume, pranašysčių nebuvo visai aprobuota nei rasta įtikinama. Be kita ko, ir klausimu, kiek Ordinas ir Kastalijos tvarka prisidėjo prie nepaprastai ilgo taikos išlaikymo, kiek jie iš viso gali būti laikomi politinės istorijos ir politinės padėties veiksniais, Jums pritarė tik mažuma, ir tai ne iki galo. Daugumos nuomonė buvo maždaug tokia, kad taika, užstojusi mūsiškėje žemės rutulio dalyje po karingosios epochos, ilgai truko iš dalies todėl, kad žmonija baisių praeities karų buvo labai išsekinta ir daug kraujo netekusi, bet dar labiau todėl, kad Vakarai tada nustojo būti liepsnojančiu pasaulio istorijos židiniu ir kovų dėl hegemonijos arena. Nė truputėlio neabejojant dėl Ordino nuopelnų, vis dėlto negalima Kastalijos idėjos, aukštos dvasinės kultūros idėjos, puoselėjamos kontempliatyviu sielos ugdymu, laikyti istoriją kuriančiu faktorium tikrąja žodžio prasme, t. y. negalima pripažinti, kad ji darantí gyvą poveikį pasaulio politinei situacijai, juoba kad tos rūšies motyvai ir ambicijos yra kuo svetimiausios visam Kastalijos dvasios pobūdžiui. Kaip buvo pabrėžta kai kuriuose labai rimtuose pasisakymuose šia tema, užsiiminėti politika ir daryti įtaką taikai bei karui nėra nei Kastalijos siekis, nei paskirtis, apie tai negali būti nė kalbos jau vien todėl, kad visa, kas kastališka, yra grindžiama protu ir vyksta proto sferoje, o to juk negalima teigti apie pasaulio istoriją, jei nenorime atkristi į teologinius ir poetinius romantinės istorijos filosofijos svaičiojimus ir imti tvirtinti, kad visas žudymo bei naikinimo aparatas, vartojamas tų galių, kurios kuria istoriją, esąs pasaulinio proto instrumentas. Be to, vos tik metus žvilgsnį į dvasios istoriją, darosi aišku, kad gražiausio dvasios klestėjimo laikai iš esmės negali būti aiškinami politinėmis aplinkybėmis, kad kultūra arba dvasia, arba siela turi savo istoriją, kuri kaip antra, slapta, nekruvina ir šventa istorija vyksta šalia vadinamosios pasaulio istorijos, tai yra šalia niekad

nesiliaujančių kovų dėl materialios valdžios. Mūsų Ordinas turi reikalo vien su šia šventąja ir slaptąja istorija, o ne su „tikrąja", brutaliąja pasaulio istorija, ir rūpintis politine istorija ar net padėti ją kurti niekad negali būti jo uždavinys.

Vadinasi, ar pasaulio istorijos konsteliacija iš tikrųjų būtų tokia, kaip dėstoma Jūsų rašte, ar ne tokia, Ordinui jokiu būdu nedera jos atžvilgiu laikytis kitokios pozicijos, kaip vien kantriai laukti. Užtat Jūsų nuomonė, kad mes turį šią konsteliaciją traktuoti kaip signalą aktyviai apsispręsti, daugumos buvo griežtai atmesta; Jums pritarė vos keletas balsų. O kai dėl Jūsų požiūrio į dabartinę situaciją pasaulyje ir dėl Jūsų užuominų apie artimiausią ateitį, tai jos, tiesa, padarė tam tikrą įspūdį daugumai kolegų, kai kurie ponai jas priėmė tiesiog kaip sensaciją, tačiau nė šituo klausimu dauguma Jums nepritarė, nors kone visi kalbėjusieji reiškė pagarbą Jūsų solidžioms žinioms ir Jūsų įžvalgumui. Priešingai, dominavo nuomonė, kad Jūsų samprotavimai tuo klausimu, tiesa, verti dėmesio ir labai įdomūs, bet per daug pesimistiški. Atsirado net vienas balsas, kuris kėlė klausimą, ar nereikėtų pripažinti pavojingu, net nusikalstamu, mažų mažiausia – nerimtu dalyku, kad vienas iš magistrų imasi gąsdinti Kolegiją tokiais tamsiais tariamai užeinančių pavojų ir išmėginimų vaizdais. Be abejo, esą leistina pasitaikius progai prabilti apie visų daiktų praeinamumą, ir kiekvienas, o ypač aukštą ir atsakingą postą turintis žmogus privaląs kartkarčiais sušukti pats sau *memento mori*; tačiau šitaip apibendrintai ir nihilistiškai skelbti tariamai artimą galą visam magistrų luomui, visam Ordinui, visai hierarchijai esąs ne tik nepritinkantis kolegų dvasios ramybės ir fantazijos trikdymas, – jis kenkiąs ir pačiai Kolegijai bei jos veiksmingumui. Juk magistro veikla tikrai nepasidarysianti vaisingesnė nuo to, jog jis kiekvieną rytą eisiąs į darbą galvodamas, kad jo tarnyba, jo darbas, jo mokiniai, jo atsakomybė Ordinui, jo gyvenimas Kastalijai ir Kastalijoj – kad visa tai ryt ar poryt žlugsią, pavirsią į nieką. Nors dauguma šio balso neparėmė, vienas kitas vis dėlto jam pritarė.

Atsakome Jums trumpai, bet esame pasiruošę plačiau išsi-

Gerbiamasis, kad Jūsų raštas nepasiekė tikslo, kokio, galimas daiktas, tikėjotės. Nesėkmė pirmiausia jį ištiko turbūt dėl dalykinių priežasčių, dėl faktinių skirtumų tarp Jūsų dabartinių pažiūrų bei norų ir daugumos nuomonės. Prisidėjo tačiau ir formaliosios priežastys. Mums bent atrodo, kad tiesioginė, žodinė Jūsų ir kolegų diskusija būtų buvusi daug darnesnė ir pozityvesnė. Ir ne tik ši kreipimosi raštu forma, kaip mes manome, pakenkė Jūsų reikalui; dar labiau kliuvo šiaip jau mūsų santykiuose nevartojama praktika – sieti kolegialią informaciją su asmeniniu reikalu, su prašymu. Dauguma į šią sąsają žiūri kaip į nevykusį mėginimą įvesti naujovę, kai kurie ją apibūdino tiesiog kaip neleistiną.

Ir štai mes prieiname prie opiausio Jūsų kreipimosi punkto, prie prašymo atleisti Jus iš magistro vietos ir panaudoti pasaulietinės mokyklos tarnyboje. Prašytojas turėjo iš anksto žinoti, kad Kolegija niekuomet nesutiks su tokiu netikėtu ir taip savotiškai motyvuotu prašymu, kad ji niekaip negalės jo aprobuoti ir patenkinti. Savaime suprantama, ji Jums atsako neigiamai.

Kas pasidarytų iš mūsų hierarchijos, jei staiga ne Ordinas ir ne Kolegijos potvarkiai pradėtų lemti, kur kiekvienas turi stovėti! Kas pasidarytų iš Kastalijos, jei kiekvienas susimanytų pats vertinti savo asmenį, savo gabumus ir pagal tai ieškoti sau tinkamo posto! Mes rekomenduojame Stiklo karoliukų žaidimo magistrui pagalvoti apie tai ir įsakome jam toliau eiti kaip ėjus tas garbingas pareigas, kurias jam esame patikėję.

Taigi patenkinome Jūsų prašymą atsakyti į Jūsų raštą. Mes negalėjome atsakyti taip, kaip Jūs galbūt norėjote. Neketiname tačiau nutylėti, jog pripažįstame didį jaudinančio ir įspėjančio Jūsų dokumento vertingumą. Apie jo turinį dar tikimės pasikalbėti su Jumis žodžiu, ir pasikalbėti greitai. Mat nors Ordino vadovybė tiki galinti Jumis pasikliauti, vis dėlto tas Jūsų rašto punktas, kur kalbate apie savo tinkamumo eiti pareigas sumenkėjimą ar apie gresiantį pavojų, duoda mums pagrindo nerimauti.

Knechtas perskaitė atsakymą be ypatingų vilčių, bet su didžiausiu dėmesiu. Kad vadovybė turi „pagrindo nerimauti", tą jis puikiai numanė, be to, manė turįs daryti tokią išvadą ir iš kai kurių faktų. Neseniai iš Hirslando į Žaidėjų kaimą atvyko svečias su įprastiniu pažymėjimu ir Ordino vadovybės rekomendacija, jis pasiprašė viešnagės keletai dienų, neva ketindamas dirbti archyve ir bibliotekoje, be to, išsakė pageidavimą, kad jam būtų leista kaip svečiui išklausyti keletą Knechto paskaitų; tas jau pagyvenęs žmogus buvo nešnekus ir atidus, jis užsuko beveik į visus kaimo skyrius ir būstus, teiravosi apie Teguliariją ir keliskart aplankė netoliese gyvenantį Valdcelės elito mokyklos direktorių; vargiai begalėjo būti abejonių, kad tai stebėtojas, atsiųstas patikrinti, kas dedasi Žaidėjų kaime, ar nematyti aplaidumo, ar magistras sveikas ir eina pareigas, ar uoliai dirba valdininkai, ar neapimti nerimo moksleiviai. Jis išbuvo visą savaitę, nepraleido nė vienos Knechto paskaitos, jo žvalgymasis ir nebylus lankymasis visur patraukė dviejų valdininkų dėmesį. Aišku, kad Ordino vadovybė laukė to žvalgo pranešimo, iki išsiųsdama magistrui atsakymą.

Ką reikėjo manyti apie atsakomąjį raštą ir kas galėjo būti jo autorius? Iš stiliaus to negalėjai permanyti, tai buvo įprastas beasmenis kanceliarinis stilius, koks ir turėjo šiuo atveju būti. Arčiau patyrinėjus betgi radosi daugiau savotiškumų ir asmenybės žymių, negu iš pirmo skaitymo galėjo pasirodyti. Viso dokumento pagrindas buvo hierarchinė Ordino dvasia, teisingumas ir tvarkos meilė. Aiškiai matėsi, koks nelauktas, nepatogus, net slogus ir pasipiktinimą keliantis pasirodė autoriui Knechto prašymas, jį atmesti tas vyras tikriausiai nusprendė iš pat karto, nelaukdamas, ką pasakys kiti. Tačiau, kita vertus, pro apmaudą ir opoziciją galėjai justi ir ką kita – simpatiją, norą pabrėžti visus švelnius ir palankius pasisakymus bei nuomones, girdėtas posėdyje, kur buvo svarstomas Knechto prašymas. Knechtas neabejojo, kad atsakymo autorius – Aleksandras, Ordino vadovybės viršininkas.

Čia mes priėjome kelio galą ir tikimės išsakę visus esminius dalykus apie Jozefo Knechto gyvenimą. Apie to gyvenimo pabaigą koks nors vėlesnis biografas, be abejo, dar sužinos ir galės papasakoti daugiau detalių.

Mes nesiimame patys duoti paskutinių magistro dienų aprašymo, mes apie tai ne daugiau težinome nei bet kuris Valdcelės studentas ir negalėtume pateikti ko geresnio už „Legendą apie Stiklo karoliukų žaidimo magistrą", kuri pas mus eina per rankas daugeliu nuorašų ir tikriausiai yra parašyta kelių velionio numylėtinių mokinių. Toji legenda tegu tad ir užbaigia mūsų knygą.

Legenda

Kada klausomės draugų kalbų apie mūsų magistro dingimą, apie to dingimo priežastis, apie magistro sprendimų bei žingsnių teisingumą ar neteisingumą, apie jo likimo prasmę ar beprasmybę, tai tos kalbos mums atrodo kaip Diodoro Sikulo samprotavimai apie spėjamas Nilo potvynių priežastis, ir mes manome, kad ne tik nenaudinga, bet net žalinga būtų dauginti tokių samprotavimų. Jų vietoj mes saugosime širdyse pagarbą magistrui, kuris po savo slėpiningo pasitraukimo į pasaulį taip greitai persikėlė į dar svetimesnę ir slėpiningesnę sritį. Dėl jo brangaus atminimo imsime ir surašysime apie tuos įvykius visa, kas pasiekė mūsų ausis.

Magistras, perskaitęs laišką, kuriame Kolegija neigiamai atsakė į jo prašymą, pajuto lengvą šiurpulį, lyg ryto vėsą ir prasiblaivymą, kuris jam buvo ženklas, jog priėjo laikas ir nebėra kada delsti nei atidėlioti. Tas ypatingas jausmas, kurį jis vadino „pabudimu", buvo jam pažįstamas iš lemiamų gyvenimo akimirkų – tai buvo gaivus ir kartu skausmingas jausmas, podraug atsisveikinimas ir pradžia, sukrečianti giliuosius pasąmonės klodus lyg pavasario audra. Jis pažiūrėjo į laikrodį, po valandos turėjo prasidėti jo paskaita. Nusprendė tą valandą skirti susimąstymui ir nuėjo į tylų magistro sodą. Einantį jį lydėjo viena eilėraščio eilutė, ūmai iškilusi atmintyje:

Mat kiekviena pradžia savaip burtinga... *

Jis kartojo ją sau vienas, neprisimindamas, kurio poeto knygoje būtų ją skaitęs, tačiau eilutė kalbėjo į jį, patiko jam ir rodės

* Eiliuotus tekstus vertė *Antanas Gailius*.

maisiais nuvytusiais lapais apkritusio suolo, sureguliavo kvėpavimą ir dėjo pastangas, kad įsivyrautų vidinė tyla, kol nusigiedrijusia širdimi paskendo susimąstyme, kuriame šios gyvenimo valandos konsteliacija susidėstė į bendrus, antasmeninius vaizdus. Bet einant į mažąją auditoriją, toji eilutė vėl sugrįžo, jis gavo vėl apie ją mąstyti ir nusprendė, kad ji turėtų skambėti truputį kitaip. Tik staiga jo atmintis nušvito ir atėjo jam į pagalbą. Jis tarė vienas sau tylomis:

Juk kiekvienoj pradžioj mūs burtas laukia,
Jis mus apsaugo, padeda ištverti.

Bet tik vakare, kai paskaita seniai jau buvo atlaikyta ir visi kiti dienos darbai užbaigti, jam toptelėjo, iš kur tos eilutės. Jos buvo ne kokio senovės autoriaus, jos buvo iš vieno jo paties eilėraščio, kurį parašė kitados, dar moksleivis ar studentas būdamas, ir kuris baigėsi štai tokia eilute:

Širdie, gyvuok sveika, „sudie" ištarus!

Dar tą patį vakarą Knechtas pasišaukė savo pavaduotoją ir pasakė jam turįs rytoj rytą kuriam laikui išvažiuoti. Jis perdavė pavaduotojui visus einamuosius reikalus su trumpais nurodymais ir atsisveikino maloniai ir dalykiškai, kaip visada prieš trumpą tarnybinę kelionę.

Knechtui jau seniai buvo aišku, kad savo bičiuliui Teguliarijui jis neturi nieko sakyti apie išvykimą nei atsisveikinimu užduoti jam širdies. Taip turėjo elgtis ne tik todėl, kad pagailėtų jautraus draugo, bet ir kad neužsitrauktų pavojaus visam savo planui. Galvojo taip: kai jau bus viskas padaryta, faktas įvykęs, anas, reikia manyti, kaip nors su tuo susitaikys, o netikėta naujiena ir atsisveikinimo scena, ko gero, pastūmėtų jį žengti kokį nors nemalonų ekscentrišką žingsnį. Vienu tarpu Knechtas buvo ketinęs išvažiuoti, jo išvis nebepamatęs. Paskui apsigalvojo, kad tas būtų per daug panašu į bėgimą nuo sunkenybių. Nors būtų buvę išmintinga ir teisinga pasaugoti draugą nuo jaudinimosi ir nuo progos padaryti

kvailystę, sau pačiam tokio nuolaidžiavimo leisti neturėjo teisės. Dar buvo pusvalandis iki gulamojo laiko, jis galėjo dar aplankyti Teguliarijų, netrukdydamas nei jo, nei ko kito. Jau buvo visai tamsu erdviame vidiniame kieme, kai Knechtas per jį ėjo. Pasibeldė į draugo celę su keista savijauta: paskutinis kartas! Rado jį vieną. Atsitraukęs nuo skaitymo, draugas džiugiai pasisveikino, atidėjo knygą į šalį ir paprašė sėstis.

– Man šiandien atėjo į galvą vienas senas eilėraštis, – pradėjo šneką Knechtas, – ar, teisingiau, keletas jo eilučių. Gal tu žinai, kur jį rasti visą?

Ir jis pacitavo:

Juk kiekvienoj pradžioj mūs burtas laukia…

Repetentui nebuvo ko ilgai sukti galvą. Truputį pagalvojęs, jis atpažino eilėraštį, atsistojo ir išėmė iš stalčiaus Knechto eilėraščių pluoštą, patį pirmąjį rankraštį, kažkada jam padovanotą autoriaus. Paieškojęs išėmė iš jo du lapus su pirmąja eilėraščio redakcija. Padavė juos magistrui.

– Štai, – tarė šypsodamas, – prašom skaityti, jūsų malonybe. Pirmą kartą po tiek daug metų teikėtės prisiminti šiuos kūrinius.

Jozefas Knechtas žiūrėjo į tuos lapukus atidžiai ir ne be tam tikro jaudinimosi. Dar studentas kitados Rytų Azijos institute jis tuos abu lapelius prirašė eilių, ir šit iš jų dabar žvelgė į jį tolima praeitis, viskas bylojo apie bemaž pamirštus laikus – jau pageltęs popierius, jaunuoliška rašysena, braukymai ir taisymai tekste. Jam rodės, jog atsimena ne tik metus ir metų laiką, kada šios eilės gimė, bet ir dieną, ir net valandą, taip pat ir nuotaiką, aną stiprų ir pakilų jausmą, kurio tada buvo pilnas, kuris jį darė laimingą ir išsiliejo eilėraščiu. Knechtas jį parašė vieną iš tų ypatingų dienų, kada išgyveno dvasinę būseną, kurią pats vadino pabudimu.

Eilėraščio antraštė, aiškiai matėsi, buvo atsiradusi dar pirma eilėraščio kaip pirmutinė jo eilutė. Didelėm raidėm, energinga rašysena pabrėžė jis tada:

*„Transcende!"**

Tik vėliau, kitu laiku, kitos nuotaikos ir gyvenimo būklėje ši antraštė su visu šauktuku buvo nubraukta, o jos vietoj užrašyta kita, mažesniais, plonesniais, kuklesnio braižo rašmenimis. Ji buvo tokia: „Pakopos".

Knechtas dabar vėl atsiminė, kaip jis anuomet, savo eilėraščio idėjomis sparnuotas, užrašė tą žodį *„Transcende!"* – tai buvo šūkis ir įsakymas, raginimas sau pačiam, naujai suformuluotas ir patvirtintas nusistatymas savo darbus ir gyvenimą rikiuoti po šiuo ženklu ir paversti juos transcendavimu, ryžtingu giedru žygiu per visus ratus, užpildyti juos savimi, o paskui palikti už pečių kiekvieną nueitą atkarpą. Pusbalsiu paskaitė keletą eilučių:

Iš vieno rato ženkime į kitą
Smagiai, džiugiai, nesigailėkim nieko.
Kiekvienoje pakopoje juk siekia
Dvasia mus ne supančiot, bet ugdyti.

– Jau daug metų buvau užmiršęs tas eilutes, – tarė jis, – ir kai šiandien iš netyčių viena atėjo į galvą, jau nebesuvokiau, iš kur aš ją žinau ir kad ji yra mano. Kaip jos tau atrodo dabar? Ar jos tau dar ką nors sako?

Teguliarijus ne tuojau atsakė.

– Kaip tik šitas eilėraštis man visada atrodė kažkoks savotiškas, – tarė pagalvojęs. – Jis – vienas iš nedaugelio jūsų eilėraščių, kurie man, atvirai sakant, nepatinka, kuriuose man kažkas kliūva, kažkas mane atstumia. Kas tai būtų, pirmiau nežinojau. Dabar, rodos, jau suvokiu. Jūsų eilėraštis, gerbiamasis, kurį buvot pavadinęs *„Transcende!"*, lyg duodamas komandą žygiuoti, bet paskui, ačiū dievui, tą antraštę pakeitėte daug geresne, man išties niekad nepatiko, užtat kad jis kažkoks įsakmus, moralizuojamas ar banaliai pamokomas. Jei tą elementą galima būtų pašalinti, jeigu, sakyčiau, galima būtų tą tinką nutrinti, jis būtų vienas iš gražiausių jūsų eilėraščių, tą aš dabar iš naujo pastebėjau. Tikrąjį jo turinį

* „Perženk ribas" (*lot.*).

neblogai nusako antraštė„Pakopos"; bet taip pat gerai, net gal geriau galėjote jos vietoje užrašyti „Muzika" ar „Muzikos esmė". Juk jei nežiūrėtume tos moralizuojamos ar pamokslaujamos nuotaikos, eilėraštis iš tikrųjų yra mąstymas apie muzikos esmę, arba, jei norite, liaupsė muzikai, jos nuolatinei dabarčiai, jos giedrumui ir ryžtingumui, jos judrumui, amžinam ryžtui ir pasirengimui skubėti toliau, palikti ką tik įžengtą ratą ar jo dalį. Jei būtumėt apsiriboję tuo mąstymu ar ta liaupse muzikos dvasiai, jei jūs, jau tada, matyt, užsidegęs auklėjimo aistra, nebūtumėt iš jo padarę raginimo ir pamokslo, šis jūsų eilėraštis būtų tikras perlas. O toks, kaip dabar yra, jis manding ne tik per daug didaktiškas, per daug pirštu prikišamai mokantis, bet, man regis, jame esama ir vienos mąstymo klaidos. Jame, vien moralinio poveikio dėlei, lygiomis statoma muzika ir gyvenimas, o tai mažų mažiausiai yra didžiai abejotina ir ginčytina; jis natūralią ir moralės nesaistomą varomąją jėgą, svarbiausiąją muzikos spyruoklę, paverčia „gyvenimu", kuris šūkiais, paliepimais ir gerais patarimais siekia mus mokyti ir ugdyti. Žodžiu, šiame eilėraštyje vizija, vienkartis, gražus ir didingas dalykas, iškreipiamas ir eksploatuojamas mokomaisiais tikslais, ir kaip tik tam aš visada jausdavausi priešingas.

Magistras patenkintas klausėsi ir žiūrėjo, kaip jo draugas bešnekėdamas net ima kaisti nuo pykčio, ir ta kaitra jam patiko.

– Žinai, kad kokioj tavo teisybė! – tarė jis pusiau juokais. – Šiaip ar taip, teisybė tas, ką tu šneki apie eilėraščio santykį su muzika. „Žengimas iš vieno rato į kitą" ir pagrindinė mano eilėraščio mintis pareina iš muzikos, nors aš to nei žinojau, nei pastebėjau. Ar aš sugadinau mintį ir iškreipiau viziją, nežinau; gal tu ir tiesą sakai. Kai rašiau tas eilutes, jose ėjo šneka jau ne apie muziką, o apie tam tikrą išgyvenimą, būtent, kad gražus muzikinis palyginimas parodė man savo moralinę pusę ir pavirto manyje raginimu ir paskata, gyvenimo šauksmu. Imperatyvi eilėraščio forma, kuri tau labiausiai nepatinka, nereiškia noro įsakinėti ar mokyti, nes įsakymas, raginimas skirtas tik man pačiam. Būtum galėjęs, mano mielas, tą įskaityti paskutinėje eilutėje, jei ir šiaip nebūtum kuo puikiausiai žinojęs. Taigi išgyvenau tam tikrą vidinę viziją, kai

ką įžvelgiau, kai ką supratau ir panorėjau tos įžvalgos turinį bei dorovinę prasmę pats sau sukelti ir gerai įsiminti. Todėl eilės ir išliko atmintyje, nors pats to nežinojau. Ar tos eilės geros, ar prastos, bet savo tikslą pasiekė; paskata manyje gyveno ir liko neužmiršta. Šiandien ji vėl man skamba kaip nauja; tai gražus, tylus išgyvenimas, ir tavo pašaipa jo nesugadins. Bet man jau metas. Kokie gražūs buvo anie laikai, drauguži, kada mes, abu studentai, dažnokai galėdavom sau leisti nesilaikyti regulos ir prašnekėdavom ligi išnaktų. Magistrui taip nebegalima, o gaila!

– Et, – atitarė Teguliarijus, – galima būtų ir magistrui, tik drąsos stinga.

Knechtas šypsodamas uždėjo jam ant peties ranką.

– Kai dėl drąsos, mano mielas, tai nepristigčiau jos dar ir ne tokiems pokštams. Labanaktis, senas murmekli!

Iš celės išėjo linksmas, bet toliau, einant nutilusiais naktį koridoriais ir kiemais, jam grįžo rimtis, atsisveikinimo rimtis. Atsisveikinimas visada sužadina prisiminimus, ir jis beeidamas prisiminė, kaip kitados dar berniūkštis, ką tik priimtas Valdcelės mokinys, nuojautų ir vilčių pilnas pirmą kartą ėjo per Valdcelę ir *Vicus Lusorum*, ir dabar, tarp įmigusių nakties vėsoje medžių ir trobesių, jam smelkiamai suspaudė širdį, kad štai paskutinį kartą visa tai regi, paskutinį kartą girdi, kaip tilsta ir minga dienomis tokia judri gyvenvietė, paskutinį kartą mato, kaip fontano baseine atsispindi mažas šveicorinės žiburėlis, kaip viršum jo magistro sodo medžių plaukia nakties debesys. Palengva apėjo visus Žaidėjų kaimo takus ir užkampius, buvo benorįs dar kartą atidaryti vartus ir įeiti į savo sodą, bet neturėjo su savimi rakto, tatai jam padėjo prasiblaivyti ir atsipeikėti. Parėjo į butą, parašė dar kelis laiškus, tarp jų ir Desinjoriui, pranešdamas jam, kad netrukus atvažiuos į sostinę, paskui gilioje meditacijoje atsipalaidavo nuo visko, kas tą valandą buvo suplūdę jo sielon, kad rytoj būtų stiprus, kai reikės atidirbti paskutinį darbą Kastalijoje – išsiaiškinti su Ordino vadovu.

Rytą magistras atsikėlė įprastiniu laiku, liepė paduoti automobilį ir išvažiavo; mažai kas tepastebėjo, kad jis išvyksta, niekas nie-

ko nepagalvojo. Ūkanotą ankstyvo rudens rytą važiavo į Hirslandą, priešpiečiais buvo jau vietoje ir užsisakė priėmimą pas magistrą Aleksandrą, Ordino vadovybės viršininką. Su savimi turėjo į gelumbę suvyniotą gražią metalinę dėžutę, kurią išsiėmė iš slapto savo kanceliarijos stalčiaus ir kurioje buvo jo pareigybės insignijos, antspaudas ir raktai.

„Didžiojoje" Ordino vadovybės kanceliarijoje jį sutiko kiek nustebę, nes vargiai kada buvo toks atvejis, kad kuris magistras čia atvyktų be išankstinio pranešimo ir be kvietimo. Ordino viršininko liepimu jį pavaišino, paskui davė jam celę senoje dengtoje galerijoje ir pasakė, kad Jo malonybė tikisi po kokių dviejų ar trijų valandų surasti laiko ir jį priimti. Knechtas paprašė atnešti jam Ordino regulos egzempliorių, atsisėdo, perskaitė visą ir paskutinį kartą įsitikino, kad jo sumanytas žingsnis yra visai paprastas ir legalus, nors žodžiais išreikšti jo prasmę ir vidinį pateisinimą jam dar ir šią valandą atrodė neįmanoma. Atsiminė vieną regulos punktą, apie kurį kitados, paskutinėmis laisvos jaunystės ir studentystės dienomis, buvo jam liepta medituoti – tai buvo prieš pat jo priėmimą į Ordiną. Jis perskaitė tą punktą, susimąstė ir pajuto, kaip labai jis šią valandą besąs kitoks negu anuomet, kai tebebuvo nedrąsus jaunas repetentas. Toje regulos vietoje buvo parašyta: „Jei aukštoji Kolegija duoda tau pareigybę, tai žinok: kiekviena aukštesnė pareigybė yra žingsnis ne į laisvę, o į didesnį suvaržymą. Juo didesnė pareigybės valdžia, juo griežtesnė tarnyba. Juo stipresnė asmenybė, juo neleistinesnė savivalė". Kaip visa tai kitados skambėjo kategoriškai ir vienaprasmiškai ir kaip labai jam nuo to laiko pasikeitė, tiesiog apsivertė kai kurių žodžių reikšmės – ypač tokių painių žodžių, kaip „suvaržymas", „asmenybė", „savivalė"! Ir kokie tie visi sakiniai buvo gražūs, aiškūs, tvirtai suręsti ir nuostabiai įtaigūs, kaip jie galėjo jaunam protui atrodyti absoliutūs, nepriklausomi nuo laiko ir nepajudinamai teisingi! Ak, ir tokie jie būtų buvę iš tikrųjų, jeigu Kastalija būtų pasaulis, visas, įvairus ir vis dėlto vienalytis, o ne uždaras pasauliukas tikrajame pasaulyje arba drąsiai, bet dirbtinai padaryta jo išpjova! Jei žemė būtų

Viešpats Dievas, kokia tobulybė tada būtų anie sakiniai ir visa regula! O, jeigu taip būtų buvę, koks taurus, koks žydintis ir nekaltybe gražus būtų gyvenimas! Ir juk iš tikrųjų kitados taip buvo, kitados jis galėjo taip matyti ir jausti: Ordinas ir Kastalijos dvasia jam buvo dieviškas ir absoliutus pradas, Provincija – pasaulis, kastaliečiai – žmonija, o nekastališkoji visumos dalis – kažkoks vaikiškas pasauliukas, Provincijos prieškiasis, dirvonas, tebelaukiantis aukštosios kultūros ir išlaisvinimo, kuris su pagarba kelia akis į Kastaliją ir kartkarčiais siunčia į ją tokius mielus svečius kaip jaunasis Plinijas.

O kaip keistai dalykai susidėjo jam pačiam, Jozefui Knechtui, jo paties dvasiai! Argi jam anksčiau, dar net vakar, neatrodė, kad ta sava įžvalgos ir pažinimo rūšis, tas tikrovės išgyvenimas, kurį vadino pabudimu, yra laipsniškas skverbimasis į pasaulio širdį, į patį tiesos centrą, kad tai kažkoks absoliutus dalykas, kad tai kelias ir slinktis į priekį, kuri, tiesa, vyksta tik žingsnis po žingsnio, bet, pagal idėją, nepaliaujamai ir tiesia linija? Ar kitados, jaunystėje, neatrodė pabudimas, žingsnis pirmyn, besąlygiškai vertingas ir teisingas dalykas, kad jis, nors pripažino išorinį pasaulį Plinijo pavidalu, bet, būdamas kastalietis, sąmoningai ir griežtai nuo jo atsiribojo? Ir vėl jam buvo žingsnis pirmyn ir teisingas pasielgimas, kai po kelerių abejojimo metų apsisprendė atsidėti Stiklo karoliukų žaidimui ir gyvenimui Valdcelėje. Ir vėl žingsnis, kai leidosi magistro Tomo įrikiuojamas į tarnybą ir muzikos magistro priimamas į Ordiną, o vėliau – paskiriamas magistru. Tai buvo vis mažesni ar didesni žingsniai tarytum tiesiu keliu – ir vis dėlto štai dabar, to kelio gale, jis stovi anaiptol ne pasaulio širdyje ir tiesos centre, ir dabartinis pabudimas jam tėra tik akių atvėrimas, tik savęs atradimas naujoje būklėje, tik mėginimas susivokti naujomis aplinkybėmis. Tas pat rūstus, aiškus, vienareikšmis, tiesus takas, nuvedęs jį į Valdcelę, į Mariafelsą, į Ordiną, į magistro postą, dabar veda jį laukan. Eilė pabudimo aktų buvo vienukart ir eilė atsisveikinimų. Kastalija, Stiklo karoliukų žaidimas, magistro pareigybė – tai vis buvo temos, kurias reikėjo išvarijuoti ir išgroti,

ratai, kuriuos reikėjo pereiti, transcenduoti. Jie jau buvo už pečių. Bet juk jis, matyt, ir tada, kai galvojo ir elgėsi ne taip, kaip galvoja ir elgiasi šiandien, o visai priešingai, jau ką ne ką žinojo ar bent nujautė apie tą abejotiną situaciją; argi anam studento eilėraščiui, kalbančiam apie pakopas ir atsisveikinimus, jis nedavė antraštę šūksnio „*Transcende!*"?

Vadinasi, jo kelias ėjo ratu, gal elipse ar spirale, ar dar kaip kitaip, bet tik ne tiesia linija, nes tiesės, matyt, yra tik geometrijos, bet ne gamtos, ne gyvenimo elementas. To betgi, kuo save ragino ir save drąsino aname eilėraštyje, jis ištikimai laikėsi ir tada, kai ir eilėraštis, ir jo anuometinis pabudimas buvo jau seniai užmirštas, laikėsi, tiesa, ne visai tvirtai, ne be svyravimų, abejonių, silpnybės priepuolių ir kovų, bet vis dėlto žengė pakopa po pakopos, iš vieno rato į kitą narsiai, susikaupęs ir gana giedras, kad ir ne toks spinduliuojantis kaip senasis muzikos magistras, tačiau nepažįstantis nuovargio ir nusiminimo, nieko neišsižadėdamas ir neišduodamas. Ir nors dabar jis daro tai, kas, žiūrint kastaliečio akimis, yra išsižadėjimas ir išdavystė, nors veikia priešingai visai Ordino moralei, nors tariamai tarnauja vien savo asmeniui, taigi savivaliauja, bet ir tai turi būti perimta narsos ir muzikos dvasios, taigi – taktinga ir giedra, visa kita tebūnie kaip nori. O, kad jis galėtų ir kitiems išaiškinti ir įrodyti tai, kas jam pačiam taip aišku: kad jo dabartinis „savavališkas" elgesys yra iš tiesų tarnyba ir paklusnumas, kad jis eina ne į laisvę, o į naujus, dar nepažįstamus ir nerimą keliančius suvaržymus, kad jis – ne bėglys, o pašauktasis, ne savivaliauja, o paklūsta, ne valdovas, o auka! Na, o kaip tada su dorybėmis, su giedrumu, takto išlaikymu, su narsumu? Jos sumenkėjusios, bet išlikusios. Nors jau ne eini, bet esi vedamas, nors jau yra ne savarankus žengimas iš rato į ratą, o tik rato sukimasis aplink vidury stovintįjį, tos dorybės vis tiek išlieka ir tebeturi vertę ir žavesį, jų esmė – teigimas, bet ne neigimas, klusnumas bet ne išsisukinėjimas; galbūt jų esmė ir ta, kad veiki ir mąstai taip, lyg būtum aktyvus ir pats sau ponas, kad gyvenimą ir savęs apgaudinėjimą, tą miražą, netikrindamas priimi kaip savo apsisprendimą ir atsakomy-

veikti negu pažinti ir daugiau klausai instinktų negu dvasios. O, kad galėtum apie tai išsišnekėti su tėvu Jokūbu!

Panašios mintys ar svajonės buvo jo meditacijos atbalsiai. Jam rodėsi, kad „pabudime" svarbiausia ne tiesa ir pažinimas, o tikrovė ir jos išgyvenimas bei ištvėrimas. Pabusdamas neįsiskverbi giliau į pasaulio šerdį, į pačią tiesą, o tik suvoki, realizuoji arba skausmingai išgyveni savo „Aš" santykį su šios akimirkos pasaulio padėtimi. Atrandi ne dėsnius, bet sprendimus, patenki ne į pasaulio centrą, bet į savo asmens centrą. Užtat ir tas, ką tuo metu išgyveni, taip mažai tegali būti pasakoma kitiems, taip įstabiai nesiduoda išreiškiama ir suformuluojama; informacija iš šios gyvenimo srities, matyt, neįeina į kalbos tikslus. O jei kaip išimtis pasitaiko žmogus, kuris tave šiek tiek supranta, tai tas suprantantysis yra tokioje pat būklėje, kaip ir tu, taip pat kenčia ir taip pat pabunda. Kartais jį truputį suprasdavo Fricas Teguliarijus, dar giliau siekė Plinijo supratimas. Ką dar galima paminėti? Nieko.

Jau pradėjo temti, jis buvo visiškai paskendęs ir susipainiojęs mintyse, kai pasigirdo bilsmas į duris. Kai jis ne iš karto atitoko ir atsiliepė, tas, kuris stovėjo už durų, palūkėjo truputį ir vėl tyliai pasibeldė. Dabar Knechtas atsiliepė, pakilo ir nuėjo su pasiuntiniu, o šis nuvedė jį į kanceliarijos būstą, o paskui, be atskiro pranešimo, – į Ordino viršininko kabinetą. Magistras Aleksandras žengė jo pasitikti.

– Gaila, – tarė jis, – kad atvažiavote nepranešęs iš anksto; dabar turėjote laukti. Labai įdomu sužinoti, kas jus taip staiga čia atvedė. Tikėkimės, kad nieko blogo?

Knechtas susijuokė.

– Ne, nieko blogo. Bet argi mano atvažiavimas iš tiesų jums tokia staigmena, ar jūs taip jau visai nepagalvojote, kas mane čia atvedė?

Aleksandras pažiūrėjo jam į akis rimtai, susirūpinęs.

– Na, – tarė jis, – pagalvoti aš galėjau ir šį, ir tą. Pavyzdžiui, pastarosiomis dienomis galvojau, kad jūsų rašto reikalas jums tik-

riausiai dar nebus baigtas. Kolegija į jį turėjo atsakyti trumpai, ir to atsakymo tonas bei turinys jus, *domine*, ko gero, nuvylė.

– Ne, – atitarė Jozefas Knechtas, – aš, po teisybei, vargiai ir galėjau laukti ko kito, negu radau to atsakymo turinyje. O kai dėl tono, tai kaip tik jis buvo man malonus. Iš jo galėjau spręsti, kad atsakymo autoriui buvo vargo, net rūpesčio, kol jį parašė, ir kad jis juto reikalą į tą man nemalonų ir truputėlį gėdinantį atsakymą įmiešti kelis lašus medaus, ir tatai jam puikiai nusisekė, aš jam už tai dėkingas.

– O to rašto turinį, gerbiamasis, ar priimate?

– Taip, priimu jį žinion, o iš esmės net suprantu ir jam pritariu. Atsakymas juk ir negalėjo man ko kito atnešti, kaip tik prašymo atmetimą ir švelnų įspėjimą. Mano rastas buvo neįprastas ir Kolegijai itin keblus dalykas, tuo aš niekad neabejojau. Be to, jis turbūt buvo ir kiek nevykusiai surašytas, užtat kad prikergtas dar ir asmeninis prašymas. Tad nebuvo ko nė laukti kitokio atsakymo, kaip tik neigiamo.

– Malonu girdėti, – tarė Ordino vadovybės viršininkas su vos juntama aštrumo gaidele, – kad taip į šį dalyką žiūrite ir kad mūsų raštas nebuvo jums skaudi staigmena. Mums tai labai malonu. Bet vieno dalyko aš dar nesuprantu. Jeigu jau tada, kai tą raštą rašėte ir siuntėte, – ar teisingai aš supratau? – jeigu jau tada nesitikėjote sėkmės ir teigiamo atsakymo, net iš anksto buvote įsitikinęs nesėkme, tai kam reikėjo jį rašyti iki galo, perrašyti į grynraštį, išsiųsti, – juk tai buvo nemenkas darbas?

Knechtas atsakydamas maloniai pažvelgė į Aleksandrą:

– Ponas viršininke, mano rašto buvo du turiniai, dvi paskirtys, ir nemanau, kad abu šitie dalykai būtų likę be jokių padarinių, be vaisių. Ten buvo asmeninis prašymas atleisti mane iš turimo posto ir panaudoti darbui kitoje vietoje; šį asmeninį prašymą galima traktuoti kaip antraeilį dalyką, juk kiekvienas magistras savo asmeninius reikalus turi kiek įmanoma traukti į tolesnį planą. Prašymas buvo atmestas, su tuo gavau susitaikyti. Bet mano rašte, be to prašymo, buvo juk ir daug ko kito, buvo daugybė faktų, o iš dalies ir minčių, kurias laikiau savo pareiga

jei nesakysime įspėjimus, ir nors daugumai jų tie patiekalai nebuvo labai skanūs ir jie reagavo veikiau nepasitenkinimu, bet vis dėlto juos perskaitė, įsileido į save tai, ką maniau privaląs jiems pasakyti. O kad jie nepuolė girti mano rašto, tai mano akyse jokia nesėkmė, juk aš ir neieškojau pagyrimo nei pritarimo, mano intencija veikiau buvo juos sukrėsti, sujudinti. Man būtų buvę labai gaila, jei dėl jūsų minėtų priežasčių to rašto nebūčiau išsiuntęs. Ar jo poveikis buvo didesnis, ar mažesnis, bet vis tiek tai buvo šūksnis, aliarmo signalas.

– Taip tai taip, – kalbėjo padelsdamas viršininkas, – bet mįslė man dar neįminta. Jei norėjot, kad Kolegiją pasiektų jūsų šūksniai, įspėjimai, aliarmo signalai, tai kam reikėjo silpninti jūsų aukso žodžių poveikį – kam siejot juos su privačiu prašymu, ir dar tokiu, kurio patenkinimu ar patenkinamumu pats nelabai tikėjot? To aš vis dar nesuprantu. Bet gal paaiškės, kai viską nuodugniai peršnekėsim. Šiaip ar taip, čia jūsų rašto silpnasis punktas – susiejot aliarmo signalą su prašymu, įspėjimus su asmeniniu reikalu. Juk jums, regis, nebuvo jokio reikalo naudotis tuo prašymu kaip priemone, teikiančia progą pasakyti savo įspėjamąją kalbą. Jūs lengvai galėjot pasiekti kolegas gyvu žodžiu arba raštu, jei matėt reikalą juos sujudinti. O prašymas galėjo eiti savo keliu.

Knechtas žvilgtelėjo į jį bičiuliškai.

– Taip, – lengvai, lyg tarp kitko, tarstelėjo jis, – gal ir jūsų teisybė. Nors – įsižiūrėkite dar kartą į tą painią bylą! Tiek įspėjamoji kalba, tiek prašymas yra ne kokie nors kasdieniški, įprasti ir normalūs dalykai, jie abu susiję tarpusavy jau tuo, kad yra nepaprasti ir atsiradę iš ypatingo reikalo, kad abu stovi už konvencijos ribų. Juk nėra nei įprasta, nei normalu, kad kas be degančio reikalo imtų primygtinai raginti kolegas atsiminti, jog jie esą mirtingi, jog pati jų egzistencija esanti problemiška, taip pat nėra nei įprasta, nei kasdieniška, kad Kastalijos magistras prašytų sau mokytojo vietos už Provincijos ribų. Šiuo atžvilgiu abu mano rašto turiniai

gerai dera tarpusavy. Skaitytojui, kuris tikrai rimtai pažiūrės į visą mano raštą, skaitymo rezultatas, mano nuomone, turėtų būti tas, kad čia ne šiaip koksai keistuolis pamokslauja apie savo nuojautas ir stengiasi jomis užkrėsti kolegas, bet kad tas žmogus baisiai rimtai žiūri į savo mintis ir savo sunkią situaciją, kad jis pasiruošęs mesti savo pareigybę, savo aukštą rangą, savo praeitį ir pradėti gyventi iš naujo pačioje kukliausioje vietelėje, kad jis yra persisotinęs aukšto rango, ramybės, garbės ir autoriteto, kad jis trokšte trokšta išsivaduoti, visa tai nusimesti. Taip samprotaujant – aš vis stengiuosi žiūrėti savo rašto skaitytojų akimis – regis, galima būtų padaryti dvejopą išvadą: arba to moralizuojamo pamokslo autorius yra, deja, nebesveiko proto, ir tada išvis nebėr kalbos apie jį kaip magistrą, arba, jei to nemalonaus pamokslo autorius nėra pamišęs, bet normalus ir sveikas, jo pamokslavime ir pesimizme, matyt, glūdi kai kas daugiau nei kaprizas ir keistybė, būtent tam tikra tikrovė, tam tikra tiesa. Taip maždaug vaizdavausi minčių eigą skaitytojų galvose ir turiu prisipažinti, kad čia būsiu apsirikęs. Mano prašymas ir mano aliarmo signalas ne tik neparėmė ir nepastiprino vienas kito, – jie abudu nesusilaukė rimto dėmesio ir buvo atmesti. Manęs tas atmetimas nei per daug nuliūdino, nei nustebino, nes, kartoju, po teisybei aš to ir laukiau; kartu turiu pripažinti, kad iš esmės to ir nusipelniau. Mat mano prašymas, kurio sėkme netikėjau, buvo savotiškas pagudravimas, gestas, formalus veiksmas.

Magistro Aleksandro veidas pasidarė dar rimtesnis, tiesiog apsiniaukė. Tačiau jis nepertraukė Knechto.

– Išsiųsdamas prašymą, – kalbėjo tasai toliau, – rimtai nesitikėjau teigiamo sprendimo ir juo iš anksto nesidžiaugiau, bet nebuvau ir nusiteikęs neigiamą atsakymą klusniai priimti kaip aukštesnės valios sprendimą.

–...nebuvote nusiteikęs savo Kolegijos atsakymą priimti kaip aukštesnės valios sprendimą – ar aš teisingai nugirdau, magistre? – pertraukė jį viršininkas, pabrėždamas kiekvieną žodį. Matyt, dabar jis suvokė visą padėties rimtumą.

Knechtas linktelėjo.

– Taip, jūs teisingai nugirdote. Aš vargiai tegalėjau tikėtis, kad mano prašymas bus patenkintas, tačiau tariausi privaląs jį paduoti, kad nebūtų pažeista tvarka ir forma. Taigi aš kaip ir daviau į rankas gerbiamajai Kolegijai progą be triukšmo sutvarkyti tą reikalą. O jeigu ji taip spręsti nebūtų linkusi, na, tokiu atveju aš jau tada buvau pasiryžęs nesiduoti sulaikomas ir nuraminamas, buvau pasiryžęs veikti.

– Ir kaip veikti? – paklausė Aleksandras tyliu balsu.

– Taip, kaip man diktuoja širdis ir protas. Buvau pasiryžęs mesti savo tarnybą ir imtis veiklos už Kastalijos ribų, kad ir be Kolegijos skyrimo ar leidimo.

Ordino viršininkas užsimerkė, ir atrodė, kad jo nebeklauso. Knechtas permanė, kad jis atlieka ypatingą pratimą, kurio padedami Ordino nariai staigaus pavojaus ar grėsmės atveju stengiasi išlaikyti savitvardą ir vidaus ramybę ir kuris susijęs su dviem labai ilgais kvėpavimo sulaikymais, visiškai tuščiai iškvėpus plaučius. Jis matė, kaip pablyško veidas tam žmogui, dėl kurio keblios padėties pats jautėsi kaltas, kaip paskui pamažu, sulig lėtais, pilvo raumenyse prasidedančiais įkvėpimais vėl atgavo spalvą, matė, kaip to gerbiamo, net mylimo žmogaus akys atsimerkusios vieną akimirką nustėro ir žiūrėjo sutrikusios, bet bemat atsitokėjo ir vėl pradėjo žvelgti tvirtai, trupučio baimės perimtas matė, kaip įsmigo į jį ir ėmė ramiai, šaltai apžiūrinėti, tyrinėti ir teisti tos aiškios, apvaldytos, visada valingos akys žmogaus, kuris buvo lygiai didis ir paklusdamas, ir įsakydamas. Ilgai gavo tylomis atlaikyti tą žvilgsnį.

– Rodos, kad dabar jus jau supratau, – tarė galiausiai Aleksandras ramiu balsu. – Jums jau senokai buvo pabodusi tarnyba arba ir pati Kastalija, jus kamavo pasaulietinio gyvenimo ilgesys. Jūs ryžotės labiau klausyti šios savo nuotaikos nei įstatų ir savo įsipareigojimų, jūs nepanorote pasisakyti mums ir ieškoti patarimo bei atramos Ordine. Kad išlaikytumėt reikiamą formą ir nuramintumėt sąžinę, jūs padavėt mums aną savo prašymą, nors puikiai žinojot, kad jis mums nepriimtinas; jūs tikėjotės galėsiąs pasiremti tuo prašymu, jei prireiktų aiškintis. Tarkim, jūs turėjot

rimtų priežasčių taip neįprastai elgtis, tarkim, kad jūsų ketinimai buvo dori ir verti pagarbos, kitaip aš neįsivaizduoju. Bet kaip galėjo būti, kad jūs, su tokiomis mintimis, norais ir nusistatymais širdyje, savo viduje jau dezertyras, sugebėjote šitiek laiko tylomis ištverti savo poste ir, regis, tinkamai atlikti savo pareigas?

– Aš ir atvykau čia, – tarė Stiklo karoliukų žaidimo magistras vis taip pat maloniai, – aptarti su jumis visų šitų dalykų, atsakyti jums į visus klausimus ir, sykį pasukęs savivalės keliu, palikti Hirslandą ir jūsų namus tik tada, kai įsitikinsiu, kad bent iš dalies supratote mane, mano padėtį ir mano veiksmus.

Magistras Aleksandras susimąstė.

– Ar tai reiškia, kad jūs tikitės, jog aš kada nors pritarsiu jūsų elgesiui ir jūsų planams?

– Ak, apie pritarimą net negalvoju. Aš tiktai tikiuosi ir laukiu būti jūsų suprastas ir išlaikyti nors likučius jūsų pagarbos, išvykdamas iš čia. Provincijoje man ir beliko atsisveikinti tik su jumis. Valdcelę ir Žaidėjų kaimą šiandien jau palikau galutinai.

Aleksandras vėl užsimerkė kelias sekundes. Visa, ką šis neperprantamas žmogus sakė, buvo taip nepaprasta ir sukrečiama.

– Galutinai? – tarė jis. – Tad jūs nebegalvojat grįžti į savo postą? Turiu pripažinti, jūs sugebate pritrenkti žmogų! Vienas klausimas, jeigu leisite: ar jūs dar laikote save Stiklo karoliukų žaidimo magistru, ar jau nebe?

Jozefas Knechtas stvėrėsi atsivežtos dėžutės.

– Buvau magistru iki vakar dienos, – tarė jis, – ir manau, kad šiandien būsiu atleistas, grąžinęs Kolegijai į jūsų rankas antspaudą ir raktus. Jie yra nepaliesti, ir Žaidėjų kaime taip pat rasit tvarką, jei nuvyksit pasižiūrėti.

Pamažu Ordino viršininkas atsistojo nuo kėdės; jis atrodė nuvargęs ir lyg ūmai pasenėjęs.

– Palikim tuo tarpu jūsų dėžutę čia, – tarė jis sausai. – Jei antspaudo priėmimas reiškia kartu ir jūsų atleidimą iš pareigų, tai aš vienas to daryti nekompetentingas, turėtų dalyvauti mažiausiai trečdalis Kolegijos narių. Jūs anksčiau taip gerbėte senuosius papročius ir formas, aš negaliu taip greit apsiprasti su

tokiomis naujomis manieromis. Gal būsite toks malonus, duosite man laiko ligi rytojaus, o tada mes pratęsim pokalbį?

– Esu visiškai jūsų dispozicijoj, gerbiamasis. Jūs jau tiek metų pažįstate mane ir žinote, kaip labai jus gerbiu; užtikrinu, kad niekas šia prasme nepasikeitė. Jūs – vienintelis žmogus, su kuriuo aš atsisveikinu prieš palikdamas Provinciją, ir ne tik todėl, kad esate Ordino vadovybės viršininkas. Kaip atidaviau į jūsų rankas antspaudą ir raktus, taip turiu viltį, *domine*, kad po galutinio išsiaiškinimo jūs atleisite mane ir nuo Ordino nario įžadų.

Liūdnai, tiriamai pažvelgė Aleksandras jam į akis, tramdydamas atodūsį.

– Palikit dabar mane vieną, gerbiamasis, jūs šitiek rūpesčių ir medžiagos mąstymams uždavėte man per vieną dieną. Tegul bus gana šiam kartui. Rytoj pasikalbėsim daugiau, ateikit kokią valandą prieš vidudienį.

Jis atsisveikino su Žaidimo magistru mandagiu mostu, ir tas mostas, lydimas rezignacijos ir demonstratyvaus, jau nebe kolegai, o visai svetimam žmogui taikomo mandagumo, Žaidimo magistrui buvo skaudesnis negu visi Aleksandro žodžiai.

Famulas, netrukus atėjęs Knechto pakviesti vakarienės, nuvedė jį prie svečiams skirto stalo ir pranešė, kad magistras Aleksandras pasitraukęs ilgesnės meditacijos ir manąs, jog ponas Žaidimo magistras šiandien taip pat nebūsiąs reikalingas draugystės; svečių kambarys jam esąs paruoštas.

Aleksandrui Žaidimo magistro vizitas ir jo pareiškimas buvo visiškas netikėtumas. Tiesa, jau redaguodamas atsakymą į Knechto raštą, jis numatė, kad šis gali netikėtai atvykti, ir su nerimu galvojo apie laukiantį pokalbį. Tačiau kad magistras Knechtas, visada pavyzdingai klusnus, visada kuo rūpestingiausiai laikęsis formalumų, kuklus ir didžiai taktiškas, galėtų vieną dieną nieko nepranešęs atsirasti priešais jį, savavališkai ir be išankstinio tarimosi su Kolegija atsisakyti pareigų ir šitokiu neregėtu būdu paminti po kojų visus papročius ir tradicijas, – tokie dalykai jam atrodė visiškai neįmanomi. Reikėjo, tiesa, sutikti, kad Knechto elgesys, tonas ir kalbėsena, jo neįkyrus mandagumas

buvo kaip visada; bet koks baisus ir užgaulus, koks negirdėtas neregėtas, o, koks absoliučiai nekastališkas buvo jo kalbos turinys ir dvasia! Matydamas Žaidimo magistrą ir girdėdamas jį kalbant, niekas negalėjo įtarti, kad jis būtų, sakysim, nesveikas, persidirbęs, susinervinęs ir nebesusivaldąs; be to, ir uolūs tikrinimai, neseniai Kolegijos potvarkiu atlikti Valdcelėje, nerado nė mažiausių sutrikimo, netvarkos ar aplaidumo ženklų Žaidėjų kaimo gyvenime ir darbuose. Ir vis dėlto štai atsirado čia tas baisus žmogus, iki vakar mieliausias jam iš visų kolegų, padėjo dėžutę su savo pareigybės insignijomis kaip kokį kelionmaišį, pareiškė, kad jis nebe magistras, nebe Kolegijos narys, nebe Ordino brolis, nebe kastalietis, kad jis čia tik trumpai užsukęs atsisveikinti. Tai buvo baisiausia, sunkiausia ir bjauriausia situacija per visą jo vadovavimo Ordinui laiką; didelių pastangų jam reikėjo, kad išlaikytų pusiausvyrą.

O ką toliau daryti? Griebtis prievartos, pavyzdžiui, pasodinti Žaidimo magistrą garbės areštan ir tučtuojau, dar šį pat vakarą, siųsti skubius pranešimus visiems Kolegijos nariams ir juos sukviesti? Ar yra kokių motyvų prieš šias priemones, ar jos nebūtų paprasčiausios ir teisingiausios? Ir vis dėlto kažkoks vidinis balsas tam prieštaravo. Ką, tikrai sakant, galima tuo pasiekti? Magistrą Knechtą tokios priemonės tik pažemintų, Kastalijai išvis nebūtų jokios naudos, vien jam pačiam, Ordino viršininkui, būtų šiek tiek lengviau, sąžinė būtų ramesnė, nes nereikėtų vienam atsakyti, vienam stoti akis į akį su tokiu bjauriu ir kebliu reikalu. Jei apskritai dar galima toje fatališkoje istorijoje ką pataisyti, jei, pavyzdžiui, dar įmanoma apeliuoti į Knechto garbės jausmą ir tikėtis, kad jis pakeis savo nusistatymą, tai toks tikslas gali būti pasiektas tik prie keturių akių. Toje aršioje dvikovoje jiedu, Knechtas ir Aleksandras, turės susigrumti vienu du. Ir, apniktas tokių minčių, jis turėjo sutikti, kad Knechtas elgiasi teisingai ir kilniai, kad aplenkdamas Kolegiją, kurios nebepripažįsta, vis dėlto prisistatė pas jį, viršininką, paskutinį kartą susiremti ir atsisveikinti. Tas Jozefas Knechtas, net žengdamas draudžiamą ir nepakenčiamą žingsnį, vis vien išlieka orus ir taktiškas.

dęs, jis ėmė gvildenti pavienius šios istorijos momentus ir visų pirma klausti save, kas gi iš tikrųjų teisėta ir kas neteisėta magistro veiksmuose; juk šis tikrai atrodė tvirtai įsitikinęs, kad jo negirdėtas pasielgimas doras ir pateisinamas. Pradėjęs ieškoti, kokią formulę taikyti įžūliam Žaidimo magistro sumanymui ir kaip jį vertinti pagal Ordino įstatus, kuriuos jis išmanė kaip niekas kitas, priėjo išvadą, nustebinusią jį patį, – kad Jozefas Knechtas išties neketina pažeisti ir nepažeidė įstatų raidės, nes pagal tuos įstatus, kurie, beje, per kelias dešimtis metų šiuo atžvilgiu nebuvo interpretuojami, kiekvienas narys turi teisę bet kuriuo metu išstoti iš Ordino, jei kartu atsisako savo teisių ir apleidžia Kastalijos bendruomenę. Vadinasi, jeigu Knechtas atiduoda antspaudą, pareiškia, kad išstoja iš Ordino ir iškeliauja į pasaulį, tai jis, tiesa, daro negirdėtą dalyką, baisų ir gal net labai nepritinkantį, tačiau Ordino regulos raidei nė kiek nenusikalsta. O kad jis tą nesuprantamą, bet formaliai nė kiek ne priešingą įstatams žingsnį nori žengti ne slapčiomis nuo Ordino viršininko, bet akis į akį su juo, tai daro net daugiau, negu iš jo reikalauja įstatų raidė. Taip, bet kaipgi šis visų gerbiamas vyras, vienas iš hierarchijos šulų, iki to priėjo? Kaip jis galėjo tą žingsnį, kuris, šiaip ar taip, yra dezertyro žingsnis, grįsti rašytais įstatais, – juk turėjo šimtus nerašytų, bet ne mažiau šventų ir savaime suprantamų įsipareigojimų, draudžiančių tai daryti?

Aleksandras išgirdo mušant laikrodį, nusikratė tų bergždžių minčių, nusimaudė, dešimt minučių atsidėjęs darė kvėpavimo pratimus ir nuėjo į savąją meditacijų celę, norėdamas prieš miegą dar vieną valandą pakaupti jėgų ir rimties, kad paskui jau iki ryto galėtų nebegalvoti apie šį reikalą.

Kitą dieną jaunas famulas nuvedė Knechtą iš Ordino vadovybės svečių namų pas viršininką ir matė, kaip tie abu sveikinosi. Jam, jau pratusiam matyti meditacijos bei savitvardos meistrus ir gyventi tarp jų, vis dėlto krito į akis šis tas naujo ir ypatingo abiejų magistrų išvaizdoje, laikysenoje ir pasisveikinime, būtent

nepaprastas, aukščiausio laipsnio susikaupimas ir aiškumas. Tai buvęs, kaip jis mums pasakojo, ne visai paprastas dviejų aukščiausiojo rango pareigūnų pasisveikinimas, kuris, pagal aplinkybes, galėdavęs būti kartais smagiai ir paviršutiniškai atliekamas ceremonialas, kartais – iškilmingas ir džiaugsmingas aktas, o kai kada virsdavęs savotiškomis mandagumo, nusižeminimo ir pabrėžto nuolankumo varžybomis. Tuo tarpu dabar atrodę maždaug taip, tarsi čia būtų sutinkamas svetimas, iš toli atkeliavęs didis jogos meistras, atvykęs pareikšti Ordino viršininkui pagarbos ir su juo pasigalynėti. Žodžiai ir mostai buvę labai kuklūs ir taupūs, tuo tarpu abiejų didžiųjų vyrų žvilgsniai ir veidai buvę kupini rimties, atidos ir susikaupimo, bet kartu slaptos įtampos, lyg abu būtų šviesos perimti ar įelektrinti. Daugiau mūsų liudytojas nieko negavo iš to susitikimo nei regėti, nei girdėti. Abu jie nuėjo į tolimesnius kambarius, greičiausiai į magistro Aleksandro privatų kabinetą, ir ten išbuvo kelias valandas, paliepę, kad niekas jų netrukdytų. Mus pasiekusius tų pokalbių fragmentus sužinojome iš pono delegato Desinjorio, kuriam Jozefas Knechtas šį bei tą papasakojo.

– Vakar jūs mane užklupote netikėtai, – pradėjo Ordino viršininkas, – ir vos neišvarėte iš pusiausvyros. Dabar aš jau spėjau tuos dalykus apsvarstyti. Mano pozicija, žinoma, nėra pasikeitusi, esu juk magistrų Kolegijos ir Ordino vadovybės narys. Pagal regulos raidę jūs turite teisę pareikšti, jog išstojat iš Ordino, ir atsisakyti savojo posto. Jaučiate, kad tarnyba tapo jums našta, ir manote esant būtina mėginti gyventi ne Ordine. O jeigu aš jums pasiūlysiu imtis tokio mėginimo, tik ne jūsų skuboto sumanymo prasme, bet, sakysim, ilgesnių ar net neribotų atostogų forma? Juk, tikrai sakant, maždaug to siekia ir jūsų prašymas.

– Ne visai, – tarė Knechtas. – Jei mano prašymas būtų buvęs patenkintas, aš, tiesa, būčiau likęs Ordine, bet nebebūčiau magistras. Ką jūs taip maloniai siūlote, būtų tik mėginimas išsisukti nuo problemos sprendimo. Beje, ir Valdcelei, ir Stiklo karoliukų žaidimui maža tebūtų naudos iš magistro, kuris atostogauja ilgą ar net neribotą laiką ir dėl kurio nežinia, ar jis iš atostogų grįš ar

ne. Jei jis ir grįžtų po metų, po dvejų, tai daug ką iš to, kas reikalinga jo tarnybai ir disciplinai, Stiklo karoliukų žaidimui, jis jau būtų užmiršęs. O naujo nieko neišmoktų.

Aleksandras:

– Gal vis dėlto kai ko išmoktų. Gal sužinotų, kad pasaulis už Kastalijos ribų yra kitoks, negu jis vaizduojasi, kad tas pasaulis taip pat mažai reikalingas jam, kaip ir jis pasauliui, galbūt jis nusiramintų, grįžtų atgal ir džiaugtųsi, galėdamas vėl būti senoje ir įprastoje aplinkoje.

– Jūsų gerumas mažne beribis. Esu už jį dėkingas; bet priimti tokio pasiūlymo vis dėlto negaliu. Aš ne tiek siekiu patenkinti smalsą ar pasimėgauti pasaulietišku gyvenimu, kiek ieškau besąlygiškumo. Nenoriu išvykti į pasaulį apsidraudęs galimybe sugrįžti, jei kartais gaučiau nusivilti, nenoriu būti atsargus keliauninkas, užsimanęs pasidairyti po pasaulį. Priešingai, aš geidžiu rizikos, sunkumų ir pavojų, trokštu tikrovės, užduočių ir darbų, taip pat išsižadėjimų ir kančių. Būkite toks geras, teikitės atsisakyti savo malonaus pasiūlymo, kartu ir mėginimų išjudinti mano nusistatymą ir mane susigrąžinti. Nieko iš to nebus. Mano vizitas pas jus netektų vertės ir viso nepaprastumo, jei atneštų man pavėluotą, dabar jau nebereikalingą mano prašymo patenkinimą. Padavęs tą prašymą, aš nestovėjau vietoje; kelias, kuriuo pasukau, yra dabar man vienintelis, man jis yra viskas – įstatymas, tėvynė, tarnyba.

Aleksandras atsidusęs linktelėjo, jog sutinka.

– Na, tarkim, – tarė jis, nepristigdamas kantrybės, – kad jūs esate iš tikrųjų neperkalbamas ir neįtikinamas, kad – nors taip ir neatrodote – esate kurčias, nepaisote nei autoriteto, nei proto, nei širdies, kad esate amoko apsėstasis ar įdūkęs patrakėlis, kuriam visi turi trauktis iš kelio. Gerai, kolei kas aš atsisakau pastangų jus perkalbėti ar paveikti. Bet dabar pasakykite man tai, ko pasakyti ir važiavote čionai, papasakokit savo atsimetimo istoriją, paaiškinkit savo veiksmus ir sprendimus, kuriais mus taip išgąsdinote! Ar tai bus išpažintis, ar teisinimasis, ar kaltinimas – vis tiek noriu išgirsti.

Knechtas linktelėjo.

– Amoko apsėstas patrakėlis dėkoja ir džiaugiasi. Kaltinamosios kalbos sakyti neketinu. Tai, ką norėčiau pasakyti, – jei tik nebūtų taip sunku, taip baisiai sunku išreikšti žodžiais, – man bus pasiteisinimas, o jūs galit laikyti tai išpažintimi.

Jis atsišliejo į krėslo atlošą ir pakėlė akis aukštyn, kur skliautinėse lubose dar paméniškai švyksojo linijų ir spalvų, gėlių ir ornamentų apybraižos – blankūs tapybos likučiai iš tų laikų, kai Hirslandas buvo vienuolynas.

– Mintis, kad magistro pareigybė gali atsibosti ir kad jos galima atsisakyti, pirmą kartą man atėjo galvon jau keli mėnesiai po mano paskyrimo Stiklo karoliukų žaidimo magistru. Sėdėjau sykį ir skaitinėjau kitados garsaus savo pirmtako Liudvigo Vasermalerio knygutę, kurioje jis, mėnesį po mėnesio nagrinėdamas magistro darbo metus, duoda savo įpėdiniams nurodymų ir patarimų. Ten perskaičiau priminimą, kad viešajam ateinančių metų stiklo karoliukų žaidimui būtina ruoštis iš anksto, o tuo atveju, jei nejauti įkvėpimo ir stingi išradingumo, reikia save nuteikti koncentracijos pratybomis. Kai tą priminimą skaičiau, buvau pilnas jėgų, jauniausias iš visų magistrų, mane ėmė išdidus jaunuolio juokas, kad susirūpinęs senis parašė tuos žodžius, tačiau iš jų jau tada dvelktelėjo kažkoks rimtumas ir pavojus, kažkoks slogus ir grėsmingas gūsis. Įsimąstęs į tuos dalykus, aš nusprendžiau: jei kada ateis diena, kai mintis apie artimiausią iškilmingą žaidimą man vietoj džiaugsmo kels rūpestį ir vietoj pasididžiavimo – baimę, tai aš, užuot iš savęs per prakaitą spaudęs naują šventinį žaidimą, atsistatydinsiu ir grąžinsiu vyresnybei insignijas. Tai buvo pirmas kartas, kad tokia mintis man užėjo, bet tada, ką tik apgalėjęs didžiulius sunkumus, susijusius su magistro pareigų perėmimu ir lydimas visokeriopos sėkmės, širdies gilumoje nelabai tikėjau, kad ir pats kada nors būsiu senas, pavargęs nuo darbo ir gyvenimo, kad ir pats kada susikrimtęs ir sutrikęs suksiu galvą, iš kur gauti gerą idėją naujai Stiklo karoliukų žaidimo partijai. Šiaip ar taip, apsisprendęs buvau jau tada. Juk jūsų malonybė mane labai gerai pažinot anais laikais,

geriau gal negu aš pats, jūs buvot mano patarėjas ir dvasios tėvas pačiu pirmuoju, sunkiuoju mano tarnybos laikotarpiu, jūs buvot ką tik išvykęs iš Valdcelės.

Aleksandras pažiūrėjo į jį tiriamai.

– Aš turbūt niekad neturėjau gražesnės užduoties, – tarė jis, – ir buvau patenkintas tiek jumis, tiek savimi pačiu kaip reta kada. Jei teisybė, kad už visus malonumus gyvenime reikia užmokėti, tai, matyt, dabar gaunu atkentėti už savąjį anų dienų entuziazmą. Anuomet aš išties didžiavausi jumis. Šiandien jau to nėra. Kad Ordinas jumis nusivils, o Kastalija bus sukrėsta, dėl to jaučiuosi kaltas ir aš. Gal tada, kai buvau jūsų vadovas ir patarėjas, man reikėjo pabūti keletą savaičių ilgiau jūsų Žaidėjų kaime, o gal turėjau jus dar kiečiau laikyti dar griežčiau kontroliuoti.

Knechtas giedromis akimis atrėmė Aleksandro žvilgsnį.

– Nėra ko jums, *domine*, tokių sąžinės priekaištų sau daryti, antraip turėsiu čia priminti kai kuriuos pamokymus, gautus iš jūsų tada, kai aš, jauniausias magistras, pernelyg rūsčiai traktavau savo postą, pareigas ir atsakomybę. Šit dabar prisiminiau, kaip jūs vieną tokią valandą man kalbėjote: jeigu aš, *Magister Ludi*, būčiau piktadarys ar nevėkšla, jeigu daryčiau visa, ko magistras neturi daryti, net jeigu tyčia imčiau kenkti ir norėčiau padaryti kuo daugiau žalos, naudodamasis savo aukštu postu, tai ir tada visi mano veiksmai nereikštų mūsų mielai Kastalijai daugiau ir giliau jos nesujudintų kaip akmenukas, mestas į ežerą. Kelios bangelės ratilais nusirito, ir viskas. Tokia tvirta, tokia ištverminga esanti mūsų Kastalijos santvarka, tokia nepriveikiama jos dvasia. Atsimenat? Ne, dėl mano mėginimų būti kuo prastesniu kastaliečiu ir kiek galint labiau kenkti Ordinui jūs tikrai nekaltas. Be to, jūs juk žinote, kad man nepavyks ir negali pavykti iš tikrųjų sutrikdyti jūsų ramybę. Bet pasakoju toliau. Kad aš jau savo magistravimo pradžioje galėjau padaryti aną sprendimą ir kad jo neužmiršau, kad, priešingai, dabar imuosi vykdyti, – tatai susiję su tam tikru vidiniu išgyvenimu, kuris mane kartkarčiais aplanko ir kurį aš vadinu pabudimu. Bet jūs tą jau žinote, aš jums kalbėjau apie tai, kai buvote mano mentorius ir guru[15], tada aš jums skundžiausi, kad nuo to laiko,

kai esu magistro poste, tas išgyvenimas nustojo mane lankyti ir tolydžio vis labiau nuo manęs tolsta.

– Atsimenu, – patvirtino viršininkas, – man tada pasirodė gana keista, kad jūs galite turėti tokių išgyvenimų, nes pas mus jie labai retai pasitaiko, o už Kastalijos ribų reiškiasi kuo įvairiausiomis formomis; jų turi genijai, kaip antai didieji valstybės vyrai ar karvedžiai, bet taip pat ir silpni, pusiau patologiški, apskritai jau veikiau itin menkų gabumų žmonės – aiškiaregiai, telepatai, mediumai. Su šių dviejų rūšių žmonėmis, tiek su didžiais karvedžiais, tiek su aiškiaregiais ar telepatais, jūs, man rodos, neturėjot nieko bendra. Priešingai, atrodėt man tada ir iki vakar dienos esąs geras Ordino narys: blaivus, aiškiai mąstantis, klusnus. O kad į jus prabiltų ar jus apvaldytų kokie paslaptingi balsai, dieviški ar demoniški, ar iš jūsų paties vidaus einą, atrodė visai nepanašu. Užtat aš tas jūsų „pabudimų" būsenas, kaip tada jūs man apsakėte, paprasčiausiai aiškinausi kaip kartais išgyvenamą savo paties asmenybės augimo suvokimą. Tad rodėsi natūralu, kad tų išgyvenimų tada ilgesnį laiką neturėjote: juk jūs buvote ką tik pradėjęs eiti magistro pareigas, gavęs užduotį, kuri jums buvo lyg dukslus drabužis – iki jo reikėjo dar priaugti. Bet sakykit: ar jūs tikėjot kada nors, kad tie pabudimai yra lyg ir aukštesniųjų galių apsireiškimas, žinia arba šauksmas, ateinąs iš kokios nors objektyvios, amžinos ar dieviškos tiesos sferos?

– Štai čia, – tarė Knechtas, – mes ir priėjome man visų svarbiausią uždavinį: išreikšti žodžiais tai, kam niekad negali rasti žodžių; padaryti racionalu tai, kas aiškiai iracionalu. Ne, kad tai būtų Dievo ar demono, ar absoliučios tiesos manifestacija, – to apie tuos pabudimus aš niekad negalvojau. Svorį ir įtikinamumą tiems išgyvenimams teikia ne jų tiesos pilnatvė, ne aukšta kilmė, dieviškumas ar kas nors panašaus, o jų realumas. Jie yra baisiai realūs, panašiai kaip stiprus fizinis skausmas ar netikėtas gamtos reiškinys, audra ar žemės drebėjimas, mums regisi turįs visai kitokio tikrumo, dabartiškumo, neišvengiamumo negu paprasti laikai ir būsenos. Vėjo gūsis, kuris atūžia pirma audros, kuris mus greitai veja į trobą ir dar plėšia iš rankų durų rankeną, arba stiprus dantų

skausmas, kai rodosi, jog viso pasaulio įtampa, konfliktas ir kančios susikoncentravo tavo žandikauliuose, – tai reiškiniai, kurių realumu ir reikšmingumu vėliau galim abejoti, jei esam linkę į tokius pokštus; tačiau tuomet, kai juos išgyvenam, jokioms abejonėms vietos nėra, jie sulig kraštais pilni realumo. Panašų padidėjusį tikroviškumą patiriu ir per savo „pabudimus", iš čia ir jų vardas; tokiomis valandomis aš iš tikrųjų jaučiuosi taip, tarytum būčiau ilgai miegojęs ar pusiaumiga gulėjęs, o dabar šit pabusčiau ir būčiau budrus ir imlus kaip niekad. Didelių skausmų arba sukrėtimų momentai, taip pat ir pasaulio istorijoje, turi įtikinamo būtinumo, jie sukelia širdį gniaužiančio aktualumo ir įtampos jausmą. Kaip sukrėtimo padarinys paskui gali atsitikti gražūs ir šviesūs arba klaikūs ir niaurūs dalykai; bet visada tai, kas atsitinka, mums rodosi didinga, būtina ir svarbu, skirtinga nuo to, kas dedasi kiekvieną dieną.

– Bet leiskite man mėginti, – tęsė jis, mažumą atsikvėpęs, – į šį dalyką pažvelgti ir iš kitos pusės. Ar jūs atsimenate legendą apie šventąjį Kristoforą? Atsimenate? Tad štai, Kristoforas buvo didelis stipruolis ir drąsuolis, bet jis nenorėjo būti ponu ir valdyti kitus, jis norėjo tarnauti, tarnystė buvo jo stiprybė ir menas, kurį jis geriausiai išmanė. Tačiau jam buvo ne vis tiek, kam tarnauti. Jo šeimininkas turėjo būti visų didžiausias, visų galingiausias ponas. Jei tik išgirsdavo, kad yra dar galingesnis ponas už tą, kuriam tarnauja, jis tuoj eidavo tarnauti anam. Tas didysis tarnas man visada patiko, ir aš turbūt kiek panašus į jį. Bent jau vieninteliame savo gyvenimo tarpsnyje, kada viską sprendžiau savo valia, atseit studento metais, aš ilgai ieškojau ir dvejojau, kuriam ponui turėčiau tarnauti. Ilgą laiką vengiau Stiklo karoliukų žaidimo ir juo nepasitikėjau, nors seniai žinojau, kad tai vertingiausias ir ypatingiausias mūsų Provincijos kūrinys. Jau buvau ragavęs to masalo ir žinojau, kad nėra pasaulyje žavesnio ir rimtesnio dalyko, kaip atsidėti Žaidimui, be to, jau anksti buvau pastebėjęs, kad tas nuostabus Žaidimas reikalauja ne naivių laisvalaikio žaidėjų, kad tuos, kurie į jį labiau įsileidžia, jis visiškai pajungia ir priverčia sau tarnauti. O amžinai atsiduoti jo kerams, paaukoti jam visas jėgas ir interesus

man draudė kažkoks instinktas, kažkoks naivus potraukis į paprastumą, vientisumą, sveikumą, jis kalbėjo man, kad nepasiduočiau *Vicus Lucorum* dvasiai, nes tai esanti specialistų ir virtuozų dvasia, tiesa, labai iškultivuota, labai rafinuota dvasia, tačiau atsijusi nuo gyvenimo visumos ir žmonių bendruomenės ir užsidariusi puikybės vienatvėje. Metų metais dvejojau ir kvočiau save, kol subrendo sprendimas, ir aš, nepaisydamas nieko, atsidėjau Žaidimui. Taip padariau todėl, kad jaučiau jau minėtą troškimą siekti aukščiausių tikslų ir tarnauti visų didžiausiam ponui.

– Suprantu,– tarė magistras Aleksandras.– Tačiau vis vien, kaip į tai žiūrėčiau, vis vien, kaip jūs tai vaizduotumėt, aš visada susiduriu su tuo pačiu visų jūsų keistenybių šaltiniu. Jūs per daug galvojate apie savo asmenį arba per daug nuo jo priklausote, o tai anaiptol ne tas pats, kaip būti didele asmenybe. Vienas gali būti pirmojo dydžio žvaigždė savo gabumais, valios tvirtumu, ištverme, bet taip gerai išcentruotas, jog be jokio trynimosi ir energijos nuostolių sukasi drauge su ta sistema, kuriai priklauso. Kitas turi tokių pat gabumų, gal net didesnių, bet ašis eina ne per patį centrą, ir jis pusę savo jėgų eikvoja ekscentriniams judesiams, kurie jį patį silpnina, o aplinkiniams kliūva. Prie tokių, matyt, ir jūs priklausote. Tik, kas be ko, turiu pripažinti: jūs puikiai mokėjote tatai slėpti. Užtat, manau, dabar juo aršiau pratrūko susitvenkęs blogis. Jūs pasakojot man apie šventąjį Kristoforą, o aš turiu pasakyti: gal šis personažas ir yra kuo didingas ar jaudinantis, bet mūsų hierarchijos tarnui pavyzdžiu negali eiti. Kas nori tarnauti, turi tarnauti tam ponui, kuriam yra prisiekęs, tarnauti iki grabo lentos, o ne puoselėti slaptą kėslą perbėgti pas šaunesnį poną, kai tik toksai atsiras. Tarnas tokiu atveju pasidaro savo pono teisėju, ir kaip tik taip dabar elgiatės jūs. Jūs vis norite tarnauti visų didžiausiam ponui, o esate toks naivus, jog imatės pats spręsti, koks kurio pono rangas ir kurį jums pasirinkti.

Knechtas atidžiai klausė jo žodžių, ir liūdesio šešėlis nuslinko jo veidu. Jis vėl prabilo:

– Gerbiu jūsų nuomonę, kitokios nė negalėjau tikėtis. Bet prašyčiau leisti man toliau pasakoti, dar valandėlę. Taigi pasidariau

stiklo karoliukų žaidėjas ir išties gerokai laiko tikėjau, kad tarnauju visų ponų didžiausiajam. Ne be reikalo mano draugas Desinjoris, tas, kuris mus remia federalinėje taryboje, sykį man kuo vaizdžiausiai nupasakojo, kokio arogantiško, išpuikusio, pasipūtusio Žaidimo virtuozo ir elito nario kitados mano būta. Bet turiu jums dar pasakyti, kokią reikšmę nuo studentavimo metų ir nuo „pabudimo", turėjo man žodis *„transcende"*. Atsirado jis mano žodyne turbūt skaitant kurį švietimo epochos filosofą ir veikiant magistro Tomo fon der Travės įtakai, ir nuo to laiko tapo man, kaip ir „pabudimas", tikru burtažodžiu, reikalaujančiu ir pirmyn varančiu, guodžiančiu ir žadančiu. Nusprendžiau, kad mano gyvenimas turi būti transcendavimas, žengimas pakopa po pakopos aukštyn, nusprendžiau žengti iš vieno rato į kitą ir visus vieną po kito palikti sau už pečių, taip kaip muzikoje tema eina po temos, tempas seka tempą, ir viskas atgrojama, užbaigiama ir paliekama, – žengti niekad nepavargstant, niekad neapsnūstant, visada budriam, visada kuo pilniausiai jaučiant dabarties akimirką. Ryšium su pabudimo išgyvenimais pastebėjau, kad tokios pakopos ir tokie ratai iš tikrųjų yra ir kad visada vieno gyvenimo tarpsnio pabaiga turi vytimo ir mirties troškimo atspalvį, kuris paskui nuveda į naują ratą, į pabudimą, į naują pradžią. Tad ir šį vaizdą, tą transcendavimą, apsakau jums, gal jis padės geriau perprasti mano gyvenimą. Apsisprendimas už Stiklo karoliukų žaidimą buvo svarbi pakopa, ne mažiau svarbus buvo ir pirmasis juntamas įsitraukimas į hierarchiją. Ir magistru būdamas dar jutau tokį judėjimą nuo pakopos ant pakopos. Vertingiausia, ką man davė magistro postas, buvo atradimas, kad laimę neša ne tik muzikavimas ir Stiklo karoliukų žaidimas, bet dar mokymas ir auklėjimas. Pamažu dar išaiškėjo, kad man auklėjimas teikia juo daugiau džiaugsmo, juo auklėtiniai jaunesni ir mažiau mokyti. Dėl tos ir dėl kai kurių kitų priežasčių ilgainiui aš pradėjau geisti vis jaunesnių mokinių, visų mieliausiai būčiau pasidaręs pradinės Žaidimo mokyklos mokytoju; žodžiu, mano vaizduotė kartais įsileisdavo į tokius dalykus, kurie buvo jau visai nesuderinami su mano tarnyba.

Knechtas nutilo atsikvėpti. Viršininkas tarstelėjo:

– Juo toliau, juo labiau jūs mane stebinate, magistre. Šit jūs kalbate apie savo gyvenimą, o iškeliate beveik vien privačius, subjektyvius išgyvenimus, asmeninius norus, asmeninius raidos tarpsnius ir sprendimus! Tikrai nebūčiau manęs, kad jūsų rango kastalietis šitaip gali vertinti save ir savo gyvenimą.

Jo balse suskambo lyg priekaišto, lyg liūdesio gaidos, ir Knechtui pasidarė skaudu; tačiau jis susitvardė ir gyvai sušuko:

– Betgi, jūsų malonybe, mes dabar šnekam ne apie Kastaliją, ne apie Kolegiją ir hierarchiją, o vien apie mane, apie psichologiją žmogaus, kuriam, deja, teko pridaryti jums tiek nemalonumų. Man nedera kalbėti apie tai, koks aš buvau savajame poste, kaip ėjau pareigas, ar buvau vertas ar nevertas vadintis kastaliečiu ir magistru. Mano tarnybinė veikla, kaip ir visas mano išorinis gyvenimas, yra gerai matoma ir jums lengvai patikrinama, daug ko peiktino tenai nerasit. O čia mes kalbame visai apie ką kita, čia aš noriu jums atskleisti kelią, kuriuo ėjau aš, kaip individas, kelią, kuris šiandien išvedė mane iš Valdcelės, o rytoj išves iš Kastalijos. Paklausykite dar valandėlę, būkite malonus!

Kad aš žinojau, jog anapus mūsų mažytės Provincijos ribų yra dar pasaulis, už tai turiu dėkoti ne savo studijoms, kuriose tas pasaulis šmėkšteldavo tiktai kaip tolima praeitis, bet visų pirma savo moksladraugiui Desinjoriui, svečiui iš anapus, o vėliau savo viešnagei pas benediktinus ir tėvui Jokūbui. Savo akimis pasaulio matyti gavau labai mažai, bet per tą žmogų pradėjau nutuokti, kas yra vadinama istorija, ir galbūt jau tuo susidariau pagrindą tai izoliacijai, į kurią patekau, sugrįžęs atgal. Iš vienuolyno parvykau į istorijos beveik nežinančią šalį, į mokslininkų ir Stiklo karoliukų žaidimo adeptų Provinciją, į labai aristokratišką ir be galo malonią draugiją, kurioje tačiau aš su savo nuovoka apie pasaulį, su savo domėjimusi juo, su savo rūpesčiu dėl jo likimo jaučiausi, gali sakyti, visiškai vienišas. Buvo pakankamai dalykų, kurie man tatai kompensavo; buvo keletas vyrų, kuriuos labai gerbiau, kurių kolega tapti man buvo ir drovu, ir džiugu, buvo daug gerai išauklėtų ir didžiai išsilavinusių žmonių, užteko ir darbo, ir tikrai gabių, meilės vertų mokinių. Bet, mokydamasis pas tėvą Jokūbą, aš su-

pratau, kad esu ne tiktai kastalietis, bet ir žmogus, kad pasaulis, visas pasaulis, negali man nerūpėti, kad aš privalau dalyvauti jo gyvenime. To atradimo padariniai buvo poreikiai, troškimai. siekiai, pareigos, kurių niekaip negalėjau tesėti. Pasaulio gyvenimas, žiūrint kastaliečio akimis, buvo atsilikęs ir menkavertis, tai buvo gyvenimas, pilnas netvarkos ir šiurkštybių, aistrų ir išsiblaškymo, tenai nieko nebuvo gražaus ir siektino. Tuo tarpu pasaulis ir jo gyvenimas buvo juk be galo daug didesnis ir turtingesnis, negu vaizdavosi kastaliečiai, jame tolydžio vyko tapsmas, vyko istorija, vyko ieškojimai ir amžini mėginimai pradėti viską iš naujo, pasaulis buvo gal chaotiškas, bet jis buvo tėviškė ir dirva, iš kurios randasi visi likimai, visi polėkiai, visi menai, visas žmogiškumas, jis pagimdė kalbas, tautas, valstybes, kultūras, taip pat ir mus, ir mūsų Kastaliją, jis matys ir mūsų visų pabaigą ir mus pergyvens. Mano mokytojas Jokūbas sužadino manyje meilę tam pasauliui, kuri tolydžio augo ir ieškojo peno, o Kastalijoj nebuvo nieko, kas jai tokio peno duotų, čia mes gyvenome už pasaulio ribų, Kastalija pati buvo mažas, užbaigtas ir nebesivystantis, nebeaugantis pasauliukas.

Jis giliai atsiduso ir patylėjo. Viršininkas jam nieko nesakė, tik laukiamai žiūrėjo į jį, tad Knechtas linktelėjo susimąstęs ir kalbėjo toliau:

– Taip aš dabar turėjau nešti dvi naštas, ir tai ne vienerius metus. Turėjau eiti pareigas aukštame poste ir už jį atsakyti, o kita vertus, turėjau grumtis su savąja meile pasauliui. Iš pat pradžių man buvo aišku, kad mano tarnyba nuo tos meilės neturi kentėti. Atvirkščiai, galvojau, kad jai ta meilė turi eiti į naudą. Ir net tada, – nors vyliausi to nebūsiant, – net tada, jei savo darbą būčiau dirbęs ne taip tobulai ir nepriekaištingai, negu iš magistro laukiama, tai vis tiek žinojau, kad širdyje esu budresnis ir gyvesnis už daugelį savo kolegų ir kad savo mokiniams ir bendradarbiams galiu šį tą duoti. Savo uždaviniu laikiau, nelaužant tradicijos, pamažu, laipsniškai plėsti ir šildyti Kastalijos gyvenimą bei galvoseną, iš pasaulio ir iš istorijos įlieti į jį šviežio kraujo, ir laimingas atsitik-

tinumas lėmė, kad tuo pat metu už Kastalijos ribų vienas pasaulietis lygiai taip jautė ir galvojo, taip pat svajojo, ką daryti, kad Kastalija ir pasaulis suartėtų ir kits kitą persmelktų: tai buvo Plinijas Desinjoris.

Magistras Aleksandras truputį perkreipė lūpas ir tarė:

– Na, žinoma, iš to žmogaus įtakos jums aš niekad nesitikėjau gero, lygiai kaip ir iš jūsų nevykėlio globotinio Teguliarijaus. Vadinasi, Desinjorio paskatintas jūs nusprendėt sulaužyti tvarką?

– Ne, *domine*, bet jis prie to prisidėjo, iš dalies nė pats nežinodamas. Jis įnešė tyro oro į mano vienatvę, per jį aš vėl suėjau į sąlytį su išoriniu pasauliu, ir tik taip galėjau įžvelgti ir pats sau prisipažinti, kad mano čionykštis gyvenimas baigiasi, kad jau nebegaliu patirti tikro džiaugsmo iš savo darbo ir kad jau laikas daryti galą tai kankynei. Buvo peržengta dar viena pakopa, pereitas dar vienas ratas, ir tas ratas šįsyk buvo Kastalija.

– Kaip jūs apie tai kalbat! – pakraipė galvą Aleksandras. – Tarytum Kastalijos ratas būtų nepakankamai didelis daugeliui žmonių garbingai darbuotis! Nejau jūs rimtai manot, kad šitą ratą iš tikrųjų visą išvaikščiojot, iš jo augte išaugot?

– O ne, – gyvai sušuko Knechtas, – niekados nemaniau ko nors panašaus. Kai sakau, kad priėjau to rato ribą, tai turiu omeny tik štai ką: visa, ką aš, kaip pavienis žmogus, savo poste galėjau padaryti, jau padaryta. Esu jau kuris laikas ant ribos, kur mano, kaip Stiklo karoliukų žaidimo magistro, veikla yra išvirtusi amžinu kartojimu, tuščiu įpročiu ir formalumu, kurį atlikinėjau be džiaugsmo, be įkarščio, kartais net be tikėjimo. Taigi jau buvo laikas tatai baigti.

Aleksandras atsiduso.

– Tai jūsų, bet ne Ordino, ne regulos požiūris. Kad Ordino broliui gali užeiti vienoks ar kitoks ūpas, kad jam darbas gali atsibosti, – čia juk nieko naujo nei ypatingo. Regula tada jam nurodo kelią, kaip atgauti harmoniją ir vėl įsicentruoti. Nejau jūs tatai pamiršot?

– Manau, kad ne, jūsų malonybe. Juk jums lengva sužinoti,

kaip ėjau savo pareigas, ir dar visai neseniai, gavęs mano raštą, jūs liepėte patikrinti ir Žaidėjų kaimą, ir mane patį. Galėjote įsitikinti, kad darbai dirbami, kanceliarija ir archyvas laikomi tvarkingai, kad *Magister Ludi* nei serga, nei kaprizus rodo. Turiu būti dėkingas kaip tik tai regulai, su kuria jūs kitados taip meistriškai mane supažindinote, kad ištvėriau ir nepraradau nei jėgų, nei savitvardos. Bet man tas kainavo daug pastangų. Ir dabar, deja, man kainuoja ne mažiau pastangų įtikinti jus, kad aš vadovaujuosi ne nuotaikomis, ne kaprizais ar užgaidais. Tačiau ar man tai pavyks ar ne, aš bent jau reikalauju, kad būtinai pripažintumėte, jog mano asmuo ir veikla ligi tol, kada paskutinįsyk mane tikrinote, buvo be priekaišto. Argi tai jau būtų per didelis reikalavimas?

Magistro Aleksandro akys pašaipiai blykstelėjo.

– Ponas kolega, – tarė jis, – jūs kalbate su manimi taip, lyg mes būtume privatūs asmenys, laisvai sau besišnekučiuoją. Bet tai tinka tik jums, kadangi dabar iš tiesų esate privatus asmuo. Aš nesu privatus asmuo, tai, ką aš galvoju ir sakau, sakau ne aš, tai sako Ordino vadovybės viršininkas, o jis yra atsakingas už kiekvieną vadovybės žodį. Tai, ką jūs čia šiandien kalbate, liks be jokių padarinių; nors jūsų kalbos būtų jums ir labai svarbios, jos vis tiek liks privataus žmogaus kalbos, pasakytos ginant savą reikalą. Tuo tarpu aš esu kaip buvęs savajame poste ir už jį atsakau, ir tai, ką šiandien pasakysiu ar padarysiu, gali turėti padarinių. Kalbėdamasis su jumis ir nagrinėdamas jūsų reikalą aš atstovauju Kolegijai. Ir anaiptol ne vis tiek, ar Kolegija priims jūsų pasiaiškinimą, gal net pripažins jį esant teisingą, ar ne. Taigi jūs viską vaizduojate taip, tarsi ligi vakardienos, nors ir turėdamas galvoje visokių savų minčių, būtumėt buvęs nepriekaištingas, nepeiktinas kastalietis ir magistras, kurį, tiesa, kartais apnikdavo pagundos ir nusivylimo tarnyba priepuoliai, bet kuris su tais priepuoliais visada kovodavo ir juos įveikdavo. Tarkim, aš patikėčiau, kad taip ir buvo, bet kaip man suprasti tą baisų dalyką, kad nepriekaištingas, uolus magistras, kuris dar vakar vykdė visa, ko reikalauja regula, šiandien staiga tampa dezertyru? Juk man daug leng-

viau vaizduotis, kad tasai magistras jau kuris laikas savo viduje buvo pasikeitęs ir pagedęs, ir nors vis dar tebelaikė save geru kastaliečiu, iš tikro jau seniai toks nebebuvo. Ir dar man kyla klausimas: kodėl jums taip svarbu, kad aš patvirtinčiau, jog jūs iki paskutinės minutės išbuvote pareigingas magistras? Jeigu jau žengėte tokį žingsnį, sulaužėte paklusnumo įžadą ir dezertyravote, tai toks patvirtinimas jums nebeturėtų rūpėti.

Knechtas ėmė gintis.

– Atsiprašau, jūsų prakilnybe, kaip tai man gali nerūpėti? Juk tai mano reputacijos ir gero vardo klausimas, juk man svarbu, kokį atminimą čia po savęs paliksiu. Nuo to priklauso galimybė dirbti pasaulyje Kastalijos labui. Esu čia ne todėl, kad norėčiau sau ką nors laimėti ar juoba gauti Kolegijos pritarimą savo žingsniui. Aš žinojau, kad kolegos abejos to žingsnio teisingumu ir laikys mane problemišku reiškiniu, su tuo aš iš anksto susitaikiau. Tačiau būti laikomas išdaviku ar pamišėliu nenoriu, su tokiu vertinimu negaliu sutikti. Žengiau žingsnį, kurio nesmerkti jūs negalite, bet taip padariau dėl to, kad turėjau padaryti, kad tokia mano užduotis, tokia mano paskirtis, kuria tikiu ir kurią gera valia prisiimu. Jeigu jūs nė to negalite man pripažinti, tai aš pralaimėjau ir veltui čia jums kalbėjau.

– Kalba sukasi vis apie tą patį, – atitarė Aleksandras. – Aš turėčiau sutikti, kad tam tikromis aplinkybėmis pavieniam žmogui būtų duodama teisė laužyti įstatymus, kuriais aš tikiu ir kuriems privalau atstovauti. Bet aš negaliu tikėti mūsų santvarka ir sykiu pripažinti jums privačią teisę tą santvarką laužyti. Prašom nepertraukti manęs. Galiu tik pripažinti, kad, kaip iš visa ko atrodo, esate įsitikinęs savo teisumu ir savo fatalaus žingsnio prasmingumu ir kad tikite, jog tai esąs jūsų pašaukimas. Kad aš pačiam tam žingsniui pritarčiau, jūs juk nė nelaukiate. Šiaip ar taip, jūs pasiekėte, kad aš atsisakau pirmesnės minties jus susigrąžinti ir prikalbinti, kad atšauktumėt savo sprendimą. Aš neprieštarauju jūsų išstojimui iš Ordino ir pranešiu Kolegijai, kad jūs savo noru atsisakote posto. Daugiau niekuo negaliu jums padėti, Jozefai Knechtai.

Stiklo karoliukų žaidimo magistras gestu išreiškė nuolankumą. Paskui tyliai tarė:

– Dėkoju, ponas viršininke. Dėžutę jums jau įteikiau. Dabar prašau priimti iš manęs ir perduoti Kolegijai keletą pastabų apie Valdcelės reikalus, ypač apie repetentus, taip pat apie tuos kelis asmenis, kurie, manau, galėtų būti kandidatais į mano įpėdinius.

Jis išsiėmė iš kišenės kelis sulankstytus popieriaus lapus ir padėjo ant stalo. Paskui atsistojo, viršininkas irgi pakilo. Knechtas priėjo prie jo, maloniai ir liūdnai pažiūrėjo jam į akis, nusilenkė ir tarė:

– Norėjau jus prašyti atsisveikinant paduoti man ranką, bet dabar matau, kad to daryti nereikia. Jūs man visada buvote ypatingai brangus, ir ši diena nė kiek to nepakeitė. Likite sveikas, mano mylimasis ir gerbiamasis.

Aleksandras stovėjo tylus, kiek pablyškęs; vieną akimirką rodėsi, lyg norėtų pakelti ranką ir ištiesti ją iškeliaujančiam. Juto, kad akys jam drėksta; palenkė galvą, atsakydamas į Knechto nusilenkimą, ir išleido jį.

Kai išeinantysis uždarė už savęs duris, Ordino viršininkas liko stovėti nejudėdamas ir klausėsi tolstančių žingsnių, o kai jie nutilo ir jau visai nieko nebesigirdėjo, jis valandžiukę pavaikščiojo po kambarį iš kampo į kampą, kol vėl pasigirdo žingsniai ir kažkas tyliai pasibeldė į duris. Įėjo jaunasis tarnas ir pranešė, kad kažkoks svečias nori pasikalbėti su viršininku.

– Sakyk, kad galėsiu jį priimti po valandos ir kad prašau jį dėstyti reikalą trumpai, nes turiu apsčiai skubių reikalų. Ne, palauk! Nueik dar į kanceliariją ir pasakyk pirmajam sekretoriui, tegu poryt skubiai sušaukia visos Kolegijos posėdį ir tegu paskelbia, kad atvykti visiems būtina ir tik sunki liga tegali pateisinti nedalyvavimą. Paskui nueik pas ūkvedį ir pasakyk, kad rytoj rytą man reiks važiuoti į Valdcelę, automobilį tegu paduoda septyniomis...

– Leiskite pranešti, – tarė jaunuolis, – galės būti panaudotas Žaidimo magistro automobilis.

– Kaip tai?

– Jo malonybė vakar atvyko automobiliu. Ką tik jis išėjo iš na-

mų, pasakęs, kad toliau eisiąs pėsčias, o automobilį paliekąs čia vyresnybės žinioj.

– Gerai. Tada aš rytoj imsiu Valdcelės automobilį. Pakartokit, kas jums liepta.

Tarnas pakartojo:

– Svečias bus priimtas po valandos, jis turės dėstyti reikalą trumpai. Pirmasis sekretorius privalo sušaukti poryt Kolegijos posėdį, visiems dalyvauti būtina, neatvykimą pateisina tik sunki liga. Rytoj septyniomis išvykimas į Valdcelę pono Žaidimo magistro automobiliu.

Kai jaunuolis išėjo, magistras Aleksandras atsiduso. Jis priėjo prie stalo, kur sėdėjo su Knechtu, ir ausyse jam dar tebeskambėjo žingsniai to nesuprantamo žmogaus, kurį jis visų labiausiai mylėjo ir kuris jam tiek skausmo uždavė. Visada jis tą žmogų mylėjo, nuo pat ano laiko, kai buvo nusiųstas jam pagelbėti, ir tarp kitų ypatybių jam patiko ir ta Knechto eisena, tas tvirtas ir ritmingas, tačiau lengvas, beveik sparnuotas žingsnis, kartu orus ir vaikiškas, primenantis ir kunigą, ir šokėją, savotiškai mielas ir ištikimas žingsnis, puikiai tinkantis prie Knechto veido ir balso. Ne menkiau jis tiko ir prie Knechto tokių savotiškų kastaliečio ir magistro manierų, prie jo poniškumo ir giedrumo, kuris kartais panėšėjo į aristokratiškai santūrią jo pirmtako magistro Tomo laikyseną, kartais primindavo paprastą ir širdį pavergiančią senojo muzikos magistro elgseną. Ir štai tas skubantysis jau iškeliavo pėsčias, iškeliavo nežinia kur, ir veikiausiai Aleksandras jau niekad jo nebepamatys, nebegirdės jo juoko ir neberegės jo gražios ilgapirštės rankos, piešiančios Stiklo karoliukų žaidimo hieroglifus. Jis stvėrė lapus, likusius gulėti ant stalo, ir ėmė skaityti. Tai buvo trumpas testamentas, surašytas labai glaustai ir dalykiškai, kartais tik poros žodžių užuominos vietoj sakinių, skirtos palengvinti vadovybės darbui darant reviziją Žaidėjų kaime ir renkant naują magistrą. Smulkiomis dailiomis raidėmis apmestos išmintingos pastabos, žodžiuose ir rašysenoje atsispindi nepakartojama ir su niekuo nepalyginama Jozefo Knechto asmenybė, – taip pat kaip jo veide, balse, eisenoje. Nelengva bus Kolegijai rasti tokį vyrą, kuris būtų

vertas stoti į jo vietą; juk tikras vadovas, kaip ir tikra asmenybė, yra reta laimė, kiekvienas toks žmogus yra radinys ir likimo dovana, net čia, Kastalijoje, elito provincijoje.

Eiti pėsčiam Jozefui Knechtui buvo smagu, jau kažin kiek metų jis pėsčias nebevaikščiojo. Beje, geriau pagalvojęs, jis prisiminė, kad paskutinė tikra jo kelionė pėsčiomis buvo tada, kai jis iš Mariafelso vienuolyno grįžo į Kastaliją ir pataikė į metines Žaidimo iškilmes Valdcelėje, kurias taip apniaukė „ekscelencijos" magistro Tomo fon der Travės mirtis, iškėlusi jį patį į velionio įpėdinius. Šiaip kai jis grįždavo mintimis į anuos laikus, juolab į studentavimo metus ir „Bambukų giraitę", jam vis regėdavosi, lyg žiūrėtų iš niūrios šaltos celės į erdvią, saulės džiugiai nušviestą šalį, į nebesugrąžinamą žemę, pavirtusią atsiminimų rojumi; užplūdus tiems prisiminimams, net jei sielvartas jų ir neniaukdavo, rodydavosi, lyg žvelgi į labai tolimą, kitonišką, paslaptingai šventišką, nuo dabarties ir kasdienybės skirtingą pasaulį. Bet dabar, tą giedrą, saulėtą rugsėjo popietę, pilną ryškių spalvų artumoje ir švelniai dulsvų, svajingai minkštų, melsvai violetinių tonų toliuose, taip sau smagiai žengiant ir be rūpesčio dairantis, ana prieš tiek jau laiko būtoji pėsčio kelionė nebeatrodė lyg toluma ir rojus, palyginti su rezignacijos kupina nūdiena, – ne, šios dienos kelionė buvo panaši į aną, šios dienos Jozefas Knechtas – kaip brolis panašus į aną, vėl viskas buvo nauja, paslaptinga, vėl viskas daug žadėjo, visa, kas kitados buvo, galėjo grįžti, be to, laukė ir daugybė naujų dalykų. Seniai seniai taip į jį bežiūrėjo diena ir pasaulis, – taip paprastai, gražiai ir tyrai. Laisvės ir nepriklausomumo laimė svaigino jį kaip stiprus gėrimas; o, kaip seniai bebuvo tai jautęs, kaip seniai bebuvo turėjęs šių kilnių, kerinčių iliuzijų! Jis pagalvojo ir atsiminė valandą, kurią kitados šis brangus jausmas buvo pažeistas ir grandinėm sukaustytas, tai įvyko per pokalbį su magistru Tomu, šiam maloniai ir ironiškai į jį žvelgiant; Knechtas gerai atminė nejaukų anos valandos išgyvenimą, kai prarado laisvę; tai nebuvo tikras skausmas, deginanti gėla, veikiau nerimastis, lengvas šiurpulys nugaroje, įspėjantis maudulys paširdžiuose, gy-

venimo jausmo temperatūros, jo tempo pakitimas. Šiandien jis buvo atlygintas už tokį nerimastingą, slegiantį, pasmaugti grasinantį anos lemtingos valandos išgyvenimą, jautėsi pagijęs.

Vakar, važiuodamas į Hirslandą, Knechtas nusprendė: nors ten kažin kas įvyktų, jis nesigailės dėl žengto žingsnio. O šiandien jis uždraudė sau galvoti apie pokalbį su Aleksandru, apie savo kovą su juo, kovą dėl jo prielankumo. Jis visiškai pasidavė atsipalaidavimo ir laisvės jausmui, apėmusiam jį taip, kaip artoją po nudirbtų dienos darbų apima užtarnauto poilsio nuotaika, jis žinojosi esąs saugus ir niekam neįsipareigojęs, jautėsi tą akimirką nuo visko atsipalaidavęs ir atitolęs, neturįs jokios pareigos nei dirbti, nei mąstyti, o giedra spalvinga diena gaubė jį švelniu švitesiu, visa vien reginys, vien dabartis, be reikalavimų, be vakar ir rytoj. Patenkintas keleivis tarpais niūniavo eidamas sau vienas kokią žygio dainą, kurias jie, maži elito mokyklos berniūkščiai, Ešholce per išvykas traukdavo trimis ir keturiais balsais, ir iš giedro jo gyvenimo ryto nelyginant paukštelių čiulbesys lėkė į jį mažyčiai šviesūs prisiminimai ir skambesiai.

Po vienu vyšnios medžiu su jau purpuru nusidažiusiais lapais jis apsistojo ir prisėdo ant žolės. Įkišo ranką į kišenę ant krūtinės ir išsitraukė daiktą, kurio magistras Aleksandras nebūtų nė pagalvojęs jį turint – mažytę medinę fleitą, – ir ėmė apžiūrinėti ją su meile. Tą paprastutį, iš pažiūros vaikišką instrumentą jis turėjo neseniai, maždaug pusę metų, ir jam buvo smagu prisiminti dieną, kada jį įsigijo. Buvo tada nuvažiavęs į Monporą aptarti su Karlu Feromonte kai kurių muzikos teorijos klausimų; užėjo kalba ir apie medinius pučiamuosius įvairių amžių instrumentus, ir jis paprašė draugą parodyti Monporo instrumentų rinkinį. Po įdomaus pasivaikščiojimo per sales, pilnas senovinių vargonų, arfų, liutnių, fortepijonų, jie užėjo į sandėlį, kur buvo laikomi instrumentai mokykloms. Ten Knechtas pamatė pilną lentyną tokių mažų fleitikių, vieną paėmęs apžiūrėjo, pamėgino groti ir paklausė draugą, ar galėtų vieną iš tų fleitų pasiimti sau. Karlas juokdamasis paprašė išsirinkti, kurią nori, juokdamasis išrašė kvitą, paskui kuo smulkiausiai išaiškino, kaip tas instrumentas sudarytas, kaip jį

užlaikyti ir kaip juo groti. Knechtas pasiėmė tą dailų žaisliuką ir, kadangi nuo pat vaikystės, nuo Ešholco laikų, kur pūtė išilginę fleitą, jokio medinio pučiamojo instrumento nebuvo turėjęs ir jau ne sykį ketino vėl trupučiuką pasimokyti, tai dabar pradėjo kartkartėmis ta fleita groti. Tam jis, be gamų, naudojo gaidų sąsiuvinį su senomis melodijomis, Feromontės išleistą pradedantiesiems, ir protarpiais žmonės girdėdavo iš magistro sodo ar iš jo miegamojo sklindant saldų fleitikės balsą. Toli dar jam buvo iki tobulumo, bet keletą choralų ir giesmių jau galėjo pagroti, mokėjo tuos dalykus atmintinai, kai kurių ir tekstus žinojo. Vieną iš tokių giesmių, kaip tik šiai valandai tinkamą, dabar ir prisiminė. Paniūniavo kelias eilutes:

Kūnas manasis
Jau buvo be dvasios,
Bet prisikėlęs
Aš džiūgauju vėlei,
Dangų regėdams prieš savo akis.

Po to prisidėjo instrumentą prie lūpų ir ėmė groti melodiją, žiūrėjo į švelniai mirguojantį tolį kalnų linkui, klausėsi, kaip saldžiais fleitos tonais aidi toji giedra, dievota giesmė, ir jautėsi esąs vienovėje su dangumi, kalnais, giesme ir diena, ir buvo patenkintas. Miela jam buvo justi tarp pirštų tą glotnų apskritą medžio vamzdelį ir galvoti, kad, be rūbų ant kūno, šit toji fleitikė yra vienintelė nuosavybė, kurią jis leido sau pasiimti iš Valdcelės. Per ilgesnį laiką buvo susikaupę apsčiai, kas daugiau ar mažiau panėšėjo į asmeninį turtą, visų pirma užrašai, ištraukų prisirašyti sąsiuviniai ir panašūs dalykai; tą viską jis paliko, tegu Žaidėjų kaimas daro su jais ką nori. Fleitikę tačiau pasiėmė ir džiaugėsi ją turėdamas; tai buvo kuklus ir mielas kelionės draugas.

Kitą dieną keleivis pasiekė sostinę ir atvyko į Desinjorių namus. Plinijas nusileido laiptais jo sutikti ir apkabino susijaudinęs.

– Laukėme tavęs nekantraudami ir nerimaudami! – sušuko jis. – Didelį žingsnį žengei, bičiuli, tegu jis mums visiems neša gera. Bet kad jie tave išleido! Niekad nebūčiau manęs.

Knechtas nusijuokė.

– Matai, aš čia. Bet apie tai papasakosiu tau kada nors vėliau. O dabar norėčiau visų pirma pasisveikinti su savo mokiniu ir, aišku, su tavo žmona ir aptarti su jumis mano naująsias pareigas. Noriu jų imtis nieko nelaukęs.

Plinijas pašaukė tarnaitę ir liepė tučtuojau pakviesti sūnų.

– Ponaitį? – paklausė ji, regimai nustebusi, bet tuojau skubiai išėjo, o Plinijas nuvedė draugą į jam skirtą svečių kambarį ir ėmė karštai dėstyti, kaip jis viską iš anksto apgalvojęs ir paruošęs Knechto atvykimui ir jo bendram gyvenimui su Titu. Viską pavykę sutvarkyti taip, kaip Knechtas norėjęs, Tito motina, nors iš pradžių priešinusis, bet paskui irgi supratusi jo norus ir su jais sutikusi. Jie turį nedidelį vasarnamį kalnuose, tasai vadinąsis Belpuntas, esąs labai gražioje vietoje, prie ežero, tenai Knechtas iš pradžių ir gyvensiąs su savo auklėtiniu, juos aptarnausianti sena moteris, toji šiomis dienomis jau tenai nuvykusi ir viską deramai parengsianti. Žinoma, ten jie būsią neilgai, ilgiausiai iki žiemai prasidedant, bet kaip tik pirmajam laiko tarpui toks atskirtumas būsiąs tikrai pravartus. Gerai esą ir tai, kad Titas labai mėgstąs kalnus ir Belpunto vasarnamį, tad jį tos viešnagės sumanymas nudžiuginęs, jis mielai ten keliausiąs. Desinjoris prisiminė turįs albumėlį, pridėtą vasarnamio ir apylinkių nuotraukų; jis nusitempė Knechtą į savo kabinetą, ėmė ieškoti to albumėlio, o suradęs pradėjo sklaidyti, rodyti nuotraukas ir apsakinėti, kas ten kur yra – kaimiška troba, koklių krosnis, altanos, maudykla prie ežero, krioklys.

– Ar tau patinka? – vis klausė protarpiais. – Ar ten bus tau jauku?

– Kodėl ne? – tarė ramiai Knechtas. – Bet kurgi Titas, kad neateina? Jau kadai liepei jį pašaukti.

Jie pašnekėjo dar šį bei tą, paskui pasigirdo žingsniai, atsidarė durys ir įėjo kažkas, tik ne Titas ir ne jo šaukti siųstoji tarnaitė. Ten buvo Tito motina, ponia Desinjori. Knechtas atsistojo su ja pasisveikinti, ji ištiesė ranką ir nusišypsojo truputį prisiversdama, o jis pastebėjo, kad už to mandagaus šypsnio slypi susirūpinimo

ar apmaudo išraiška. Pratarusi vos keletą pasisveikinimo žodžių, ji kreipėsi į vyrą ir ūmai išklojo tai, kas jai rūpestį kėlė.

– Iš tikrųjų nemalonu, – susuko ji, – tik pamanyk, berniukas dingo ir niekur negalima jo rasti.

– Na, matyt, kur nors išėjo, – ramino Plinijas. – Parsiras.

– Deja, nelabai panašu, – tarė motina, – jo nėra jau nuo pat ryto. Aš seniai tatai pastebėjau.

– O kodėl aš ligi šiol nežinojau?

– Todėl, kad vis laukiau jo parsirandant ir nenorėjau tau be reikalo rūpestį kelti. Iš pradžių ir aš nemaniau ko blogo, tariau sau, gal pasivaikščioti išėjo. Tik kai nė pietų neparėjo, pradėjau rūpintis. Tu šiandien nepietavai namie, antraip būtum jau tada sužinojęs. Aš ir tada mėginau dar save tikinti, kad per savo atsainumą jis verčia mane taip ilgai laukti. Tačiau, matyt, buvo kas kita.

– Leiskite paklausti, – tarė Knechtas. – Vaikinas juk žinojo, kad aš greitai atvyksiu, žinojo ir kokių planų turite jam ir man?

– Savaime aišku, ponas magistre, ir atrodė, kad jis tais planais kaip ir patenkintas, bent jau geriau jam buvo jus gauti mokytoju negu dar kartą būti siunčiamam į kurią nors mokyklą.

– Kad taip, – tarė Knechtas, – tai viskas gerai. Jūsų sūnus, senjora, pratęs prie didelės laisvės, ypač pastaruoju metu, ir perspektyva gauti auklėtoją ir drausmintoją, suprantama, jam nėra iš smagiųjų. Tad jis ir išgaravo tą akimirką, kol dar nespėjote jo įduoti naujajam mokytojui, gal ne tiek iš tikrųjų vildamasis išvengti savo likimo, kiek manydamas, kad uždelsęs laiką nieko nepraloš. Be to, jam gal norėjosi duoti sprigtą ir tėvams, ir jų pasamdytam pedagogui, o kartu pašiaušti šerį prieš visą suaugusiųjų ir mokytojų pasaulį.

Desinjorui patiko, kad Knechtas į tą įvykį pažiūrėjo visai netragiškai. Pats jis tačiau labai rūpinosi ir nerimavo, mylinčiai tėvo širdžiai visokie pavojai rodėsi galimi. Gal sūnus, galvojo jis, iš tikrųjų pabėgo, gal sumanė sau ką bloga padaryti? Ak, už viską, kas to berniūkščio auklėjime buvo praleista ar padaryta ne taip, rodėsi, dabar bus atkeršyta, kaip tik tuo metu, kada tikėtasi viską ištaisyti.

Priešingai Knechto patarimui, jis primygtinai veržėsi ko nors griebtis, ką nors daryti; jis nesijautė galįs sutikti smūgį pasyviai ir nieko neveikdamas, baisiausiai nekantravo ir taip jaudinosi, kad jo bičiuliui tatai rodėsi jau neleistina. Buvo nuspręsta siųsti tarnus į kelias šeimas, kur Titas kartais užeidavo su vienmečiais pabūti. Knechtas apsidžiaugė, kai ponia Desinjori išėjo duoti tuo reikalu patvarkymų, o jis su bičiuliu liko vienas.

– Plinijau, – tarė jis, – tu atrodai taip, lyg tavo sūnus jau būtų parneštas negyvas. Jis nebe mažas vaikas ir negalėjo nei po mašina pakliūti, nei beladonos apsivalgyti. Tad susiimk, bičiuli. Kol sūnelio nėra, leiskis tu jo vietoj kurį laiką paauklėjamas. Aš stebiu tave jau gerą valandėlę ir matau, kad nesi pakankamai geros formos. Tą akimirką, kai atletas netikėtai gauna smūgį ar yra prispaudžiamas, jo raumenys tarsi savaime daro reikiamus judesius, atsileidžia arba susitraukia, ir padeda jam susidoroti su sunkia padėtimi. Taip ir tu, mokiny Plinijau, pajutęs smūgį, – ar tai, ką tu perdėdamas laikai smūgiu, – turėjai griebtis pirmutinės gynybos priemonės, naudojamos psichinių atakų atveju, ir pagalvoti apie sulėtintą, kruopščiai valdomą kvėpavimą. O tu kvėpavai kaip aktorius, vaidinantis susijaudinimą. Nesi pakankamai užsigrūdinęs, jūs, pasauliečiai, matyt, esate itin neatsparūs kančioms ir rūpesčiams. Tokia būsena daro bejėgiškumo įspūdį, kartais graudina, o kai kada, kai kančios yra tikros, o kentėjimas prasmingas, ji yra net didinga. Tačiau kasdieniame gyvenime atsisakyti gynybos reiškia tapti beginkliui; aš pasirūpinsiu, kad tavo sūnus būtų geriau užsigrūdinęs, kai ištiks reikalas. O dabar, Plinijau, būk toks geras ir padaryk su manimi keletą pratimų, kad pamatyčiau, ar tu išties jau viską esi pamiršęs.

Kvėpavimo pratimais, duodamas griežtas ritmiškas komandas, jis apramino bičiulį, kad nebekankintų savęs, o tada Plinijas jau pradėjo klausyti proto argumentų ir ėmė kratytis baimės ir nerimasčio. Jie nuėjo į Tito kambarį antrame aukšte; Knechtas su malonumu apžiūrinėjo visur išmėtytus berniuko daiktus, nuo stalelio prie lovos paėmė knygą, pastebėjo iš jos kyšantį popieriaus lapuką, ir, žiūrėkite, ten buvo raštelis, pradingusio berniuko laiš-

kas. Knechtas juokdamasis padavė popieriuką Desinjoriui, dabar ir tėvo veidas pragiedrėjo. Tuo lapeliu Titas pranešė tėvams, kad šiandien anksti rytą išvažiuojąs vienas į kalnus ir lauksiąs savo naujojo mokytojo Belpunte. Tegul būsiąs leistas jam tasai mažas malonumas, iki jo laisvė vėl taip nemaloniai būsianti suvaržyta, jam esą koktu pagalvoti, kad tą mažą, gražią kelionėlę turėtų atbūti mokytojo lydimas, jau prižiūrimas ir belaisvis.

– Labai suprantamas noras, – tarė Knechtas. – Tad aš nuvažiuosiu rytoj ir tikriausiai jau rasiu jį tavo vasarnamyje. O dabar pirmiausia eik pas žmoną ir pasakyk jai, kaip yra.

Visą tą popietę namuose viešpatavo giedra ir rami nuotaika. Vakare, Plinijui primygtinai prašant, Knechtas trumpai apsakė pastarųjų dienų įvykius ir ypač abu pokalbius su magistru Aleksandru. Tą patį vakarą jis užsirašė lapuke keistą eilėraštį, kurį dabar turi Titas Desinjoris. O buvo taip.

Prieš vakarienę namų šeimininkas paliko jį kurį laiką vieną. Knechtas pamatė senų knygų spintą, ir ši sužadino jo smalsumą. Tai buvo malonumas, per daugelį susilaikymo metų išblėsęs ir beveik pamirštas, o dabar vėl gyvai priminęs studento metus: stovėti priešais nežinomas knygas, ant nuomonės imti vieną ar kitą tomą, patraukusį akį paauksavimu arba autoriaus pavarde, formatu arba aptaisų odos spalva. Pasimėgaudamas perbėgo akimis pirmiausia knygų pavadinimus nugarėlėse ir įsitikino, kad priešais jį vien devyniolikto ir dvidešimto amžiaus grožinė literatūra. Galiausiai išsiėmė vieną tomelį išblukusiais drobės aptaisais, nes jį patraukė pavadinimas „Brahmano išmintis" [16]. Iš pradžių stovėdamas, paskui atsisėdęs skaitinėjo tą knygą, pilną didaktinių eilėraščių, įdomių pamokslavimų ir tikros išminties, filisterystės ir tikros poezijos mišinį. Jam rodėsi, kad tai savotiškai ir mielai knygai netrūksta ezoterikos, tačiau toji ezoterika tūno po stora naminio kepimo pluta, ir ne tie eilėraščiai gražiausi, kuriuose iš tikrųjų stengiamasi suteikti pavidalą kokiam nors pamokymui ar išminties grūdui, o tie, kuriuose atsispindi poeto nuotaika, jo širdies turtingumas, jo dora ir žmonių meilė, jo nuostabus biurgerio charakteris. Ta knyga ir pagarbą kėlė, ir truputį linksmino; ją varty-

damas Knechtas užtiko eilėraštį, kurį perskaitė su pasitenkinimu ir pritarimu, nusišypsojo, linktelėjo galva, tarsi tos eilutės tyčia jam šiai dienai būtų buvusios atsiųstos. Štai jos:

Negaila mums, kad dienos brangiosios praplaukia,
Nes daug didesnė brangenybė mūsų laukia:
Reta gėlė, sode pražydus viena rytą,
Užaugęs vaikas ar knygelė parašyta.

Jis ištraukė rašomojo stalo stalčių, pasirausęs susirado popieriaus lapuką ir nusirašė eilėraštį. Paskui parodė jį Plinijui ir tarė:

– Eilėraštis man patiko, jis ypatingas: toks sausas ir kartu toks nuoširdus! Ir kaip gerai tos eilutės tinka man, mano dabartinei padėčiai ir nuotaikai. Tegu aš ir ne sodininkas ir savo dienų neketinu skirti retai gėlei puoselėti, bet užtat esu mokytojas ir auklėtojas, esu kelyje į savo užduotį, pas vaiką, kurį aš auklėsiu. Kaip aš tuo džiaugiuosi! O kai dėl tų eilučių autoriaus, poeto Riukerto, tai jis veikiausiai turėjo visas tas tris kilnias aistras – sodininko, auklėtojo ir autoriaus; ir kaip tik ši pastaroji, matyt, jam buvo svarbiausia, jis mini ją paskutinėje ir reikšmingiausioje vietoje ir yra taip labai įsimylėjęs savo aistros objektą, jog meiliai vadina jį ne „knyga", o „knygele". Kaip tai miela.

Plinijas nusijuokė.

– Kažin, – tarė jis, – ar tas gražus deminutyvas nėra vien eilėkalio triukas, kai vietoj dviskiemenio prireikė triskiemenio žodžio.

– Vis dėlto nemenkinkim jo vertės, – gynėsi Knechtas. – Žmogus parašęs savo gyvenime keliasdešimt tūkstančių eilučių, nesiduos priremiamas prie sienos tokios menkos eilėdaros bėdos. Ne, tu tik įsiklausyk, kaip meiliai ir kartu truputį droviai skamba: knygelė parašyta! Galbūt ne tik įsimylėjimas iš „knygos" padarė „knygelę". Galbūt tai daryta ir teisinantis ar atsiprašant. Galbūt – ir net veikiausiai – poetas buvo tiek į savo veiklą įsileidęs autorius, jog pats kai kada savo potraukį kurti knygas laikydavo lyg kokia aistra ar yda. Tada žodis „knygelė" turėtų ne tik įsimylėjimo, bet ir pasiteisinimo, suminkštinimo, atsiprašymo prasmę ir skambe-

sį, panašiai kaip kad lošėjas kviečia sulošti ne „partiją", bet „partijėlę", o girtuoklis prašo ne „stiklo", bet „stikliuko". Na, čia vien spėliojimai. Šiaip ar taip, tasai dainius, norįs auklėti vaiką ar parašyti knygelę, pelno mano visišką pritarimą ir supratimą. Man pažįstama ne tik auklėjimo aistra, ne, man nesvetimas ir troškimas knygelę rašyti. Ir dabar, kai nusikračiau savo tarnybos, šita mintis man vėl įgijo ypatingo patrauklumo: turint laisvo laiko ir geros nuotaikos, imti ir parašyti knygą – ne, knygelę, mažą kūrinėlį draugams ir vienminčiams.

– O apie ką? – smalsiai paklausė Desinjoris.

– Ak, nesvarbu, ne tema čia svarbiausias dalykas. Ji tik duotų progą pasinerti į darbą ir patirti, kokia laimė turėti daug laisvo laiko. O svarbiausia man būtų tonas, doras vidurys tarp pagarbumo ir intymumo, tarp rimtumo ir žaismingumo, – ne pamokslavimas, o draugiškas išsipasakojimas apie šį bei tą, ko tariuosi patyręs ir išmokęs. Šito Frydricho Riukerto maniera maišyti savo eilėse per vien pamokslavimą ir tikrą mąstymą, išsisakymą ir plepalus man turbūt ne visai prie širdies, nors ir ji kažkuo simpatiška, ji individuali, bet ne savavališka, ji žaisminga, bet susaistyta tvirtų formos taisyklių, tai man patinka. Na, kolei kas negaliu atsiduoti knygelių rašymo džiaugsmams ir rūpesčiams, dabar turiu pasitaupyti jėgas kitam darbui. Bet vėliau kada nors, manau, galėtų ir man nusišypsoti kūrybos laimė, – tokia, apie kokią svajoju: smagiai, bet kartu ir kruopščiai nagrinėti įvairius dalykus, ir ne tik savo malonumui, o vis turint omenyje negausius gerus draugus ir skaitytojus.

Kitą rytą Knechtas išvažiavo į Belpuntą. Desinjoris vakar pareiškė norįs jį lydėti, Knechtas griežtai pasipriešino, o kad anas dar mėgino įkalbinėti, tai jo vos neaprėkė.

– Berniukui, – tarė jis trumpai, – ir taip ligi valiai užteks rūpesčių – sutikti neišvengiamą naująjį mokytoją ir su juo apsiprasti. Kam dar ten turėtų maišytis tėvas, kurį išvysti kaip tik dabar jis tikriausiai nelabai tetrokšta.

Plinijo pasamdyto vairuotojo vėžinamas vėsų rugsėjo rytą, Knechtas atgavo gerą, vakarykščią kelionės nuotaiką. Jis kartkar-

čiais šnekučiavo su vairuotoju, kai kada prašydavo stabtelti ar lėčiau važiuoti, kai jam patikdavo kraštovaizdis, keletą sykių pūtė savo mažytę fleitą. Važiuoti buvo gražu ir įdomu, iš sostinės ir žemumos kelias ėjo vis įkalniui, aukštų kalnų linkui, o drauge – iš besibaigiančios vasaros vis labiau ir labiau į rudenį.

Apie pusiaudienį prasidėjo paskutinė didelė prieškalnė, dideliais vingiais kopianti per tolydžio retėjantį spygliuočių mišką, palei šniokščiančius, tarp uolų putojančius kalnų upokšnius, per tiltus ir pro vienišas, tvirtai sumūrytas trobeles mažais langiukais, o toliau – į uolotą kalnyno pasaulį, vis rūstesnį ir atšiauresnį, kurio griežtume ir rimtybėje juo meiliau žydėjo daugybė mažų gėlių rojukų.

Mažytis vasarnamis, kurį galiausiai pasiekė, stovėjo prie pat kalnų ežero, įsiglaudęs tarp pilkų uolų, nuo kurių beveik nesiskyrė. Jį pamatęs, keleivis pajuto, kokia rūsti, tiesiog niauri toji architektūra, priderinta prie kalnų atšiaurumo; bet tučtuojau jo veidas nušvito giedra šypsena, nes atdarose duryse pamatė stovintį jaunuolį su spalvota striuke ir trumpom kelnėm, tai galėjo būti tik jo mokinys Titas, ir nors Knechtas dėl to bėglio nebuvo iš rimtųjų susirūpinęs, vis tiek dabar atsiduso su palengvėjimu ir dėkingumu. Jeigu Titas čia ir pasitinka mokytoją ant namų slenksčio, vadinasi, viskas gerai, nebebus komplikacijų, kurių galimumą jis atvažiuodamas vis dėlto svarstė.

Berniukas priėjo, maloniai ir droviai šypsodamasis, padėjo jam išlipti ir pasakė:

– Aš neturėjau piktų kėslų, kai palikau jus vieną atvažiuoti. – Ir, nespėjus Knechtui atsakyti, pridūrė it suokalbininkas: – Manau, kad teisingai mane supratote. Kitaip būtumėte tikriausiai atvažiavę su tėvu. Kad atvažiavau laimingai, aš jam jau pranešiau.

Knechtas juokdamasis paspaudė berniukui ranką ir nuėjo paskui jį į vidų, o ten jį sutiko tarnaitė ir žadėjo tuoj sutaisyti vakarienę. Pajuto neįprastą lig šiol poreikį prieš vakarienę truputį prigulti ir tik dabar suvokė esąs nuo gražios kelionės keistai pavargęs, tiesiog pasilpęs; o paskui, visą vakarą su mokiniu plepant ir žiūrint jo kalnų gėlių ir drugių kolekcijas, tasai nuovargis ėmė

Knechtą veikti dar labiau, jis pajuto net svaigulį, dar niekad nepatirtą tuštumą galvoje, nemalonų silpnumą ir širdies darbo nelygumą. Ir vis tiek išsėdėjo su Titu iki sutarto gulti laiko, visaip stengdamasis neišsiduoti, jog jam negera. Mokinys truputį stebėjosi, kad magistras nė žodžiu neužsimena apie mokslų pradžią, pamokų tvarkaraštį, paskutinius pažymius ir panašius dalykus, o kai jis įsidrąsinęs nutarė pasinaudoti tokia gera nuotaika ir pasiūlė rytoj rytą padaryti kiek didesnę iškylą ir supažindinti mokytoją su nauja aplinka, tasai labai mielai tą pasiūlymą priėmė.

– Aš džiaugiuosi tokia iškyla, – pridūrė Knechtas, – ir tuoj pat noriu prašyti jus paslaugos. Bežiūrinėdamas jūsų augalų kolekciją, pastebėjau, kad apie kalnų augalus jūs kur kas daugiau žinote negu aš. O juk mūsų bendro gyvenimo tikslas, tarp kita ko, yra ir keistis tarpusavy žiniomis, ir vienas kitą remti; pradėkim nuo to, kad jūs patikrinsite mano menkas botanikos žinias ir padėsite man žengti į priekį šioje srityje.

Kai jie vienas kitam palinkėjo labos nakties, Titas buvo didžiai patenkintas ir pilnas gerų pasiryžimų. Tas magistras Knechtas ir šį sykį jam labai patiko. Nei jis didingų žodžių vartojo, nei kalbėjo apie mokslą, dorą, dvasios kilnumą ir panašius dalykus, kaip mėgdavo mokytojai mokykloje; tačiau tas giedras, malonus žmogus ir kalboje, ir pačioje savo esybėje turėjo kažko, kas įpareigojo ir žadino taurius, gerus, riteriškus, kilnius siekius ir galias. Mokykloje bet kurį mokytoją už nosies pavedžioti ar apmauti būtų malonumas, net nuopelnas, bet su šituo žmogum net tokia mintis negali galvon ateiti. Jis yra – na, išties, kas jis yra, koks jis yra? Titas daug galvojo, kuo gi tas svetimas žmogus jam taip patinka ir kartu imponuoja, ir suprato, kad tai yra jo taurumas, jo aristokratiškumas, jo poniškumas. Štai kas jį labiausiai traukė. Tasai ponas Knechtas buvo aristokratiškas, jis buvo ponas, bajoras, nors jo šeimos niekas nežinojo, gal jo tėvas buvo net batsiuvys. Jis buvo tauresnis ir aristokratiškesnis už daugumą vyrų, kuriuos Titas pažino, aristokratiškesnis ir už jo tėvą. Jaunuolis, didžiai branginąs savo šeimos patriciškus instinktus bei tradicijas ir negalįs atleisti tėvui, kam nuo jų nukrypo, čia pirmą kartą sutiko dvasinį, iš auk-

lėjimo įgytą kilnumą, tą galybę, kuri laimingomis aplinkybėmis kartais gali stebuklą padaryti – peršokti ilgą protėvių ir generacijų eilę ir per vieną vienintelį žmogaus gyvenimą iškelti plebėjo vaiką į aukštąją aristokratiją. Karšto ir išdidaus jaunuolio širdyje pabudo nuojauta, kad šitokiai aristokratijai priklausyti ir tarnauti jam gali pasidaryti pareiga ir garbė, kad gal kaip tik čia, per šį mokytoją, kuris, nepaisant viso savo švelnumo ir draugiškumo, yra juk ponas iki kaulų smegenų, į jį artinasi jo gyvenimo prasmė, kad čia jam bus nubrėžti tikslai.

Knechtas, nulydėtas į jam skirtą kambarį, negulė tuoj, nors labai norėjosi. Vakaras jį išvargino, jam buvo sunku ir keblu laikyti save suėmus į rankas, valdyti ir veido išraišką, ir judesius, ir balsą, kad jaunuolis, kuris, be abejo, atidžiai jį seka, nepastebėtų jo savotiško, dar vis didėjančio nuovargio, prastos savijautos ar negalavimo. Šiaip ar taip, atrodė, kad jam tatai pasisekė. Bet dabar reikėjo susidoroti su ta tuštuma, ta bloga savijauta, tuo kraupiu svaiguliu, tuo pašėlusiu nuovargiu, keliančiu nerimą, o pirmiausia pasistengti visa tai pažinti ir suprasti. Tatai jam pavyko nesunkiai, nors ir ne iš karto. Jis nustatė, kad jo negalavimo priežastis yra ne kas kita, kaip šios dienos kelionė, kuri per trumpą laiką jį iš klonio pakėlė į dviejų tūkstančių metrų aukštį. Jis nebuvo pratęs prie tokių aukštumų, vos per vieną kitą iškylą ankstyvoje jaunystėje tebuvo į tokius kalnus kopęs, užtat blogai atlaikė staigų aukščių pasikeitimą. Matyt, reikės palaukti kokią dieną ar dvi, kol tas blogumas praeis, o jei ne, na, tokiu atveju su Titu ir šeimininke teks grįžti namo, ir Plinijo planas, kad jie paviešėtų žavingajame Belpunte, bus žlugęs. Būtų gaila, bet bėdos nedaug.

Po šių svarstymų jis atsigulė ir naktį praleido mažai temiegojęs, čia mąstydamas apie savo kelionę nuo pat Valdcelės, čia mėgindamas raminti širdies darbą ir sudirgusius nervus. Ir apie savo mokinį daug galvojo, su prielankumu, bet nekurdamas jokių planų; jam rodėsi, kad tą geros veislės, bet nirtulingą kumeliuką seksis apvaldyti tik gerumu ir pratinimu, kad čia negalima nei skubėti, nei spausti. Jis ketino pamažu padėti berniukui suvokti savo gabumus ir galias ir kartu puoselėti jame tą taurią

smalsą, tą kilnų nepasitenkinimą, kuris duoda jėgų mokslo, dvasios ir grožio meilei. Tai puikus uždavinys, o ir jo mokinys – ne koks eilinis jaunas talentas, kurį reiktų tik žadinti ir formuoti; jis įtakingo ir turtingo patricijaus vienturtis sūnus, irgi būsimasis ponas, vienas iš tų, kuriems lemta kurti savo krašto ir tautos visuomeninį bei politinį veidą, lemta būti pavyzdžiu ir vadovauti. Kastalija tai senai Desinjorių šeimai liko skolinga; Tito tėvo, jai kitados patikėto, ji neišauklėjo kaip reikiant, neužgrūdino jo ištverti sunkioje padėtyje tarp pasaulio ir dvasios, užtat ne tik tas gabus ir mielas jaunuolis Plinijas tapo nelaimingu žmogumi, nerandančiu pusiausvyros ir nesugebančiu tvarkyti savo gyvenimo, bet ir jo vienturčiui sūnui gresia pavojai, ir jis jau traukiamas į tėvo problemų ratą. Čia reikėjo kai ką gydyti, kai ką atitaisyti, reikėjo lyg kokią skolą atmokėti, ir Knechtui buvo smagu ir rodėsi prasminga, kad šis uždavinys tenka kaip tik jam, nepaklusniam kastaliečiui ir tariamam atskalūnui.

Rytą, pajutęs, kad jau namai bunda, jis atsikėlė, rado prie lovos padėtą maudymosi chalatą, užsivilko jį ant lengvo drabužio, su kuriuo miegojo, ir, kaip vakar Titas jam buvo rodęs, išėjo pro užpakalines duris į pusiau dengtą galeriją, jungiančią vasarnamį su maudykla ir ežeru.

Priešais jį tįsojo mažas kalnų ežeras, pilkai žalias, plynas plynutėlis, kitoje jo pusėje – status, aukštas uolų skardis, aštria šukėta ketera įsirėžęs į vaiskų, žalsvą, vėsų rytmečio dangų, ūksmėje šiurpus ir šaltas. Tačiau buvo justi, kad už tos keteros jau kyla saulė, jos atšvaitai čia vienur, čia kitur jau blykčiojo ant aštrių uolų šonų, dar minutė kita – ir virš dantyto kalnyno pasirodys saulė, užliedama savo šviesa ežerą ir klonį. Atidus ir rimtas žiūrėjo Knechtas į tą reginį ir juto, kad jo tyla, rimtis ir grožis yra nejaukūs, tačiau jį liečia ir traukia. Stipriau dar nei vakar kelionėje juto, koks galingas, šaltas ir oriai svetimas tasai kalnų pasaulis, kuris žmogaus nepasitinka, jo nekviečia, tik vos jį pakenčia. Ir jam rodės įstabu ir reikšminga, kad pirmasis jo žingsnis į naują pasauliečio gyvenimo laisvę atvedė jį kaip tik čia, į šią nebylią ir šaltą didybę.

Atsirado Titas su maudymosi kelnaitėmis, padavė magistrui ranką ir tarė, rodydamas į uolas anapus:

– Jūs ateinate kaip tik laiku, tuoj tekės saulė. Ak, kaip gražu čia aukštai!

Knechtas maloniai linktelėjo. Jis seniai žinojo, kad Titas yra ankstyvas paukštis, bėgikas, imtynininkas ir keliautojas, jau vien iš protesto prieš tėvo tingumą, poniškai patogią laikyseną ir gyvenseną; dėl tų pačių priežasčių jis ir vyno nemėgo. Tokie įpročiai ir polinkiai kai kada, tiesa, išvirsdavo gamtos kūdikio ir dvasios niekintojo poza, – kraštutinumus, regis, mėgo visi Desinjoriai, – bet Knechtas šitai sutiko palankiai, jis ir sportinį bendravimą galvojo panaudoti kaip vieną iš priemonių karštam vaikinui užkariauti ir apramdyti. Tai turėjo būti tik viena iš daugelio priemonių, ir ne pati svarbiausia; iš muzikos, pavyzdžiui, jis tikėjosi kur kas daugiau. Be to, jis, aišku, nė nemanė su jaunu vyruku lygintis fiziniuose pratimuose ar net jį pralenkti. Nusprendė, jog paprasto dalyvavimo sportinėse pratybose pakaks parodyti jaunuoliui, kad jo auklėtojas nėra nei bailys, nei kabineto žiurkė.

Titas įdėmiai žiūrėjo į tamsią keterą anapus ežero, už kurios dangus vilnijo rytmečio žaromis. Šit viena uolos briauna ryškiai sužibo it įkaitęs ir bepradedąs lydytis metalas, ketera tapo nebeaštri ir lyg staiga pažemėjo, tarytum tirpdama susileido, ir iš žiojuojančios spragos užtekėjo akinamai tviskantis dienos šviesulys. Tučtuojau nušvito žemė, namas, maudykla ir ežero krantas šioje pusėje, ir abu žmonės, atsidūrę ryškiuose spinduliuose, bemat pajuto malonią tos šviesos šilumą. Berniukas, pagautas iškilmingo tos akimirkos grožio ir džiugaus savosios jaunystės ir jėgos jausmo, išsitiesė, ėmė ritmingai mojuoti rankomis, tuo pat ritmu tuoj sujudo visas kūnas, ir prasidėjo entuziastingas šokis, garbinantis gimstančią dieną ir išreiškiantis giliausią santarvę su aplinkui vilnijančiais ir spinduliuojančiais gaivalais. Jis čia skrido su džiaugsmingu nuolankumu sutikti pergalingos saulės, čia nuo jos pagarbiai traukėsi atatupstas, išskėstos rankos tarytum siekė prispausti prie širdies kalnus, ežerą ir dangų, priklauptas kelis garbino motiną žemę, išplėstos rankos – ežero vandenis, jis tarsi siūlė save,

savo jaunystę, savo laisvę, savo įsiliepsnojusią gyvenimo meilę kaip iškilmingą auką visoms toms galybėms. Ant jo rudų pečių žaidė saulės blyksniai, akys nuo spindulių tviskesio buvo primerktos, o jauname veide it kaukė sustingusi entuziastinga, beveik fanatiška ramybė.

Magistrą irgi žavėjo ir jaudino iškilmingas užgimusios dienos reginys šioje nebylioje uolų vienatvėje. O dar labiau nei šis reginys žavėjo ir jaudino žmogaus pasikeitimas jo akyse, – iškilmingas mokinio šokis, sveikinąs rytą ir saulę ir pakylėjęs tą dar visai žalią, įnoringą vaikiną iki bemaž liturginės rimties, o jam, žiūrovui, atskleidęs jo giliausius ir kilniausius polinkius, gabumus ir nusiteikimus taip pat ūmai, spindulingai ir visiškai, kaip patekėjusi saulė atvėrė ir nušvietė šį šaltą ir rūškaną kalnų ežero klonį. Tą jauną žmogų Knechtas išvydo dar tvirtesnį ir reikšmingesnį, negu lig šiol manė, bet ir atžaresnį, neprieinamesnį, tolimesnį dvasiai, pagoniškesnį. Tasai Pano apžavėto vaikino iškilmingas atnašavimo šokis reiškė kai ką daugiau nei kitados jaunojo Plinijo kalbos ir eilės, juo Titas pakilo keliomis pakopomis ankščiau, bet drauge pasirodė ir svetimesnis, sunkiau suvokiamas, mažiau pasiekiamas šauksmui.

Vaikinas užsidegė tuo entuziazmu, nė nejausdamas, kas gi jam darosi. Tai nebuvo koks pažįstamas, jo jau šoktas ar repetuotas šokis, tai nebuvo nei įprastas, paties susikurtas saulės ir ryto pagarbinimo ritualas; dėl to šokio ir magiško įkvėpimo, kaip vėliau Titas pats suvokė, buvo kaltas ne tik kalnų oras, saulė, rytas ir laisvės nuojauta, bet nė kiek ne mažiau ir būsimoji jo jauno gyvenimo permaina ir nauja pakopa, ateinanti su tokiu maloniu, bet ir pagarbos reikalaujančiu magistru. Daug dalykų tą rytą susikaupė Tito lemtyje ir sieloje, išskirdami šią valandą iš daugybės kitų kaip didžią, iškilmingą, šventą. Nežinodamas ką darąs, be svarstymo ir dvejojimo berniukas darė, ko palaimingoji akimirka iš jo reikalavo, šoko savąją maldą, meldėsi saulei, atsidavimo judesiais ir mostais išpažino savo džiaugsmą, savo tikėjimą gyvenimu, savo maldingumą ir didžiausią pagarbą, išdidus ir kartu nusižeminęs atnašavo šokiu savo pamaldžią sielą saulei ir dievams, o podraug

dievinamam ir bijomam žmogui, išminčiui ir muzikui, iš paslaptingų sferų ateinančiam magiško Žaidimo magistrui, savo būsimajam auklėtojui ir draugui.

Visa tai, kaip ir saulėtekio šviesų siausmas, truko vos kelias minutes. Knechtas pakerėtas stebėjo tą reginį, kuriame jo mokinys akyse pasikeitė ir atsiskleidė, apsireiškė naujas ir nepažįstamas, visai pilnavertis ir jam lygus žmogus. Abu jie stovėjo ant liepto tarp vasarnamio ir maudyklos, šviesos gausybės iš rytų aptvinti ir išgyvenimų sūkurio giliai sujaudinti, bet staiga Titas, vos padaręs paskutinį šokio judesį, nubudo iš laimės svaigulio, sustojo it žvėris, užtiktas bežaidžiąs sau vienas, ir susivokė, kad šalia stovi Knechtas, kad jis ne tik išgyveno ir darė kažką nepaprasta, bet ir žiūrovą turėjo. Žaibiškai griebėsi pirmutinės minties, kaip išsisukti iš padėties, kuri ūmai jam pasirodė kažkuo pavojinga ir gėdinga, kaip jėga išsiveržti iš tų nuostabių valandėlės kerų, kurie buvo taip užvaldę visą jo būtybę.

Jo veidas, ką tik buvęs it kaukė pastiręs ir be amžiaus žymių, įgavo vaikišką ir kvailoką išraišką, lyg iš įmygio staigiai pažadinto žmogaus, jis paspyruokliavo per kelius, pažiūrėjo su paika nuostaba mokytojui į veidą ir, ūmai sukrutęs, tarytum jam būtų toptelėję kas labai svarbaus, ko vos nepražiopsojo, ištiesė dešinę ranką, rodydamas į aną krantą, drauge su puse ežero tebetūnantį tirštame šešėlyje, kurį ryto spinduliai, kopdami per kalną, vis labiau siaurino.

– Jei mes labai greitai plauksim, – suriko jis skubriai ir karštai it vaikas, – tai suskubsim aną krantą pasiekti pirma saulės.

Vos spėjęs riktelti šiuos žodžius, vos metęs šūkį rungtis su saule, Titas movė stačia galva į ežerą, lyg iš išdykumo ar susidrovėjimo nenustygdamas kuo greičiau dingti ir energingais veiksmais nustumti užmarštin ką tik buvusią iškilmingą sceną. Vanduo pūkštelėjo ir susiliejo viršum jo, o po kelių akimirkų melsvai žalsvoje plynėje išniro galva, pečiai, rankos ir, greitai toldamos, dabar jau visą laiką buvo matomos.

Knechtas, čia ateidamas, nė manyti nemanė maudytis ir plaukioti, jam buvo per šalta, be to, po beveik sirgte prasirgtos nakties

ir jautėsi jis prastokai. Dabar, saulės gražiai šildomam, sujudintam ką tik matyto reginio, auklėtinio draugiškai pakviestam ir paskatintam, ta rizikinga pramoga nebeatrodė tokia bauginanti. O svarbiausia jis bijojo, kad visa, kam šis rytmetys davė pradžią, ką žadėjo, nenueitų niekais ir nedingtų, jei dabar vaikiną paliktų vieną, nuviltų, šaltu suaugusio žmogaus blaivumu atmesdamas pasiūlytas rungtynes. Tiesa, netikrumo ir silpnumo jausmas, atsiradęs dėl greito kilimo į kalnus, jam kalbėjo, kad reiktų saugotis, bet gal ta bloga savijauta kaip tik greičiau praeitų prisiverčiant ir griebiantis griežtų priemonių. Iššūkis buvo stipresnis už įspėjamąjį balsą, valia stipresnė už instinktą. Jis greit nusivilko plonutį chalatą, giliai įkvėpė ir puolė į vandenį toje pat vietoje, kur paniro jo mokinys.

Ežeras, maitinamas kalnų ledyno vandenų ir net karščiausią vasarą prieinamas tik labai užsigrūdinusiems žmonėms, sutiko jį veriančiu šalčiu. Knechtas laukė, kad jį gerokai nupurtys šiurpas, bet nesitikėjo tokio baisaus šaltumo, kuris iš visų pusių nutvilkė jį it liepsnomis ir po akimirkos deginimo ėmė greitai smelktis į vidų. Po šuolio jis greit išniro į paviršių, pamatė jau atokiai nuplaukusį Titą, jautėsi smaugiamas ledinio, klaikaus, aršaus gaivalo ir tarėsi dar kovojąs dėl nuotolio sumažinimo, dėl rungtynių tikslo, dėl pagarbos ir draugystės, dėl berniuko sielos, o iš tikrųjų jau rungėsi su mirtimi, kuri jį sustabdė ir privertė eiti imčių. Grumdamasis iš visų jėgų, Knechtas laikėsi prieš ją tol, kol tik plakė širdis.

Jaunasis plaukikas tolydžio gręžiojosi pažiūrėti atgal ir buvo patenkintas, matydamas, kad ir magistras jam pavymui šoko į vandenį. Šit jis pažvelgė dar kartą, bet antrojo nebeišvydo, sunerimo, ėmė dairytis ir šaukti, apsigręžė ir nuskubėjo mokytojui į pagalbą. Neberado jo, nors tol plaukiojo ir nardė ieškodamas skenduolio, kol nuo žiauraus šalčio ir jam jėgos išseko. Sverdinėdamas, kvapo nebetekęs, išlipo galiausiai į krantą, pamatė magistro chalatą, pakėlė jį ir ėmė mechaniškai trintis juo visą kūną, kojas, rankas, kol pastirusi oda vėl sušilo. Atsisėdo saulėje kaip apdujęs, įrėmė akis į vandenį, kurio šaltas žalsvas mėlis dabar jam rodėsi

nykiai tuščias, svetimas ir piktas, o paskui, kai praėjus fiziniam nuovargiui, grįžo nuovoka ir siaubas dėl to, kas atsitiko, jį prislėgė negalia ir gilus sielvartas.

O varge, mąstė Titas baisėdamasis, juk aš kaltas dėl jo mirties! Ir tik dabar, kai nebeliko kam rodyti savo išdidumo ir prieštarauti, jis pajuto savo persigandusios širdies skausme, kaip labai jau buvo tą žmogų pamilęs. Ar šiaip žiūrėsi, ar taip, jis jautėsi prisidėjęs prie magistro mirties, ir šventu šiurpuliu jį persmelkė nuojauta, kad toji kaltė perdirbs jį patį ir visą jo gyvenimą ir pareikalaus iš jo daug didesnių dalykų, negu jis ligi šiol kada iš savęs reikalavo.

JOZEFO KNECHTO PALIKTIEJI RAŠTAI

SKUNDAS

Mums neduota būtis. Tik srautas mes,
Per formas tekantis. Dienos, nakties
Ar katedros užpildome ertmes
Ir vėl srovenam, trokšdami būties.

Iš formos formon – vis be atvangos,
Ir niekur nėr namų, nei laimės, nei kančios,
Mums niekur duona varpoj nelinguos,
Visur mes kelyje, visur svečiuos.

Mes žaislas Dievo rankoj. Nežinia,
Ką ji sumanius. Molis mes tylus:
Nei juokias jis, nei verkia ir delne
Vis permaigomas krosnin nepaklius.

Ak, būti išdegtiems! Sustingt, sustoti!
Tas ilgesys net virpulį mums kelia.
Bet atvangos nėra, ir niekada į stotį
Nenuveda mūs begalinis kelias.

NUOLAIDA

Beje, naivuoliai arba rambūs žmonės
Iš mūs dvejonių juokiasi tiktai:
Pasaulis plokščias, sako jie tvirtai,
O šnekos apie gelmę – sapalionės.

Juk jeigu, be dviejų jaukių, saulėtų,
Matmuo dar trečias iš tikrųjų būtų,
Tai kaip tada ramiai gyvent galėtum,
Tai kaip tada namai mūs nesugriūtų?

Vadinasi, tą matmenį mums reikia
Atmesti dėl ramybės, kol dar laikas.

Juk jei rambuolių šnekos neklastingos,
Jei žvilgsnis į gelmes toks pavojingas,
Tasai matmuo tikrai nereikalingas.

BET REALYBĖS TROKŠTAME...

Dvasingas, lengvas ir žavus išties
Gyvenimas mūs, regis, tarsi fėjų
Vingriais rateliais tuštumoj sau skrieja
Toli nuo realybės ir būties.

Sapnų grožybe, žaismo spindesy,
Tyrumas tavo įstabus labai.
Bet gyvas juk po žėrinčiais luobais
Nakties ir barbarų, ir kraujo ilgesys.

Tuščiai, lengvai, be vargo, be naštos
Gyvename, lyg žaistume tiktai.
Bet realybės trokštame slaptai,
Pradžios, gimimo ir mirties piktos.

RAIDĖS

Mes kartkartėm į ranką plunksną imam,
Baltam lakšte prirašome ženklų,
Visiems suprantamų, – juk tas žaidimas
Susaistytas taisyklių nuoseklių.

Bet jeigu taip laukinis ar marsietis
Į lakštą šį, į rašmenų vagas
Įsmeigs smalsias akis – koks neregėtas
Pasaulis atsivers prieš jį staiga
Lyg burtų karalystė. Jam atrodys,
Kad A ir B – tai žmonės, gyvuliai,
Tai akys, rankos, tai liežuviai godūs,
Čia ramūs, ten – įniršę gaivalai.
Jis puls skaityt tų pėdsakų sniege,
Bėgios, kentės, skraidys su jais drauge,
Už tų juodų ženklų ir ornamentų
Tarsi už grotų jam visa gyvybė
Vaidensis plaukianti, regėsis šventės
Ir meilės karštis, ir skausmų gilybė.
Jis verks ir juoksis, nuostabos pagautas,
Nes jam pasaulio siautulingas srautas,
Įkalintas už rašmenų tylių,
Užburtas rodysis, sumenkintas, mažytis,
Negyva tapęs virtine ženklų,
Kurie tokie panašūs viens į kitą,
Kad jau kaip brolius vos gali atskirti
Kančias ir džiaugsmą, gyvastį ir mirtį.

Galų gale ims rėkti tas laukinis,
Suspaustas baimės, puls jis laužo pūsti,
Giedodamas vis mušis į krūtinę,
Ir liepsnai ryjant ženklą paskutinį,
Jau snausdamas galbūt suspės pajusti,

Kaip tas pasaulis, iškreiptas toksai,
Tie siaubo karalystės burtai klaikūs
Nebūtyje pradingsta suvisai...
Jis atsidus ir šyptelės pasveikęs.

SKAITANT SENOVĖS FILOSOFĄ

Kas vakar buvo dar žavu, kilnu,
Per amžius kauptas išminties lobynas,
Šiandieną daros be prasmės, painu,
Kaip gaidos, iš kurių kažkas ištrynė

Visus raktus; tarytum sonata
Praradus magiškąjį centrą būtų,
Ir jos kilni harmonija šventa
Marmėjimu pavirstų ir nuščiūtų.

Taip kartais, regis, mūsų akyse
Senuko veidas, mielas, išmintingas,
Staiga pavirsta kauke atgrasia,
Kur dvasios net šešėlis jau pradingęs.

Taip kartais didis jausmas, vos patirtas,
Jau rodos nuobodus ir įkyrus,
Lyg tau kasdien atminti būtų skirta,
Kad viskas tuo pražus, supus, sugrius.

Tačiau virš to bjauraus puvėsių tvaiko
Dvasia, nors kenčianti, bet spindulinga,
Aukštai iškėlus savo deglą laiko,
Įveikus mirtį, amžiais nemirtinga.

PASKUTINIS STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDĖJAS

Suspaudęs rankoj margus stikliukus,
Jis sėdi vienas, o aplink laukus
Karai ir maras nusiaubė. Griuvėsiuos
Vijokliai želia, bitės jų pavėsy
Dūzgena vangiai iš taikos psalmyno
Posmus apie nukaršėlių gadynę.
Karoliukus pailsusi ranka
Skaičiuoja, po geltono žydrą ima,
Po mažo didelį... Jau sukurta tvarka,
Jau viskas paruošta naujam žaidimui.
Kadaise simboliais jis puikiai žongliravo,
Menus išmanė, daug kalbų mokėjo,
Pasaulį apkeliavo, vis sekėjų
Ir garbintojų lydimas, o savo
Šlove garsėjo net kraštuos toliausiuos.
Dabar jis vienas, senas, be jėgų,
Joks mokinys jo žodžių nesiklauso,
Magistras joks jam iššūkio nemes:
Nebėr magistrų, jo senų draugų,
Kastalijos mokyklos po žeme.
Dar laiko senis tuos karoliukus,
Hieroglifus, kadais didžiai prasmingus,
Dabar pavirtusius vien šukių krūvele.
Bet šit paleidžia juos ranka sustingus,
Ir smėlis juos palaidoja lakus...

BACHO TOKATA

Tylų tyla... Tamsos viešpatija...
Bet įsiveržia spindulys į ją,
Iš nebūties aklos pasaulius kelia,
Suskaido erdvę, ir gūdžioj nakty
Jau kalnus tu ir duburius jauti,
Regi dangaus žydrynę, žemės kelią.

Ir šit ūmai prasimuša visuos
Daiktuos glūdėjus ateities versmė.
Pasaulis krūpteli, užsidega staiga,
Jį šaukia iš miegų šviesi banga,
Jis keičias, tvarkosi ir garbina giesmėm
Gyvenimą ir pergalę šviesos.

Ir tvarinius pagavęs didis srautas
Tolyn, aukštyn, link dvasios nešti ima.
Iš Dievo kilęs, tampa jis džiaugsmu,
Kančia, kalba, paveikslų gražumu
Ir gaubia žemę lyg šventyklos skliautas,
Ir gimdo dvasią, kovą, meilę ir likimą.

SAPNAS

Užsukęs vienuolynan kalnuose,
Aš nuėjau, kai brolius varpas šaukė,
Į biblioteką: vakaro šviesa
Daugybe pergamento tomų plaukia
Su nuostabiausiais užrašais. Iš karto
Skubu pripuolęs pirmą nusitverti,
Žiūriu, pagautas džiugesio ir alkio:
„Kaip rato kvadratūrą nustatyt".
Manau sau: šitą reiks man paskaityt.

Šalia *in quarto* dar viena knyga,
Auksinių raidžių virtinė ilga:
,,Kaip nuo antros obels Adomas valgė...
Antros obels? Juk tai – gyvybės medis!
Tada jis nemirtingas? Jau supratęs,
Kad čia ne veltui atėjau, vėl kitą
Išvydau foliantą, išpaišytą
Visom vaivorykštės spalvom, o jojo
Viršelio raidės dar labiau viliojo:
,,Spalvų ir tonų derinimo menas.
Įrodymas, kaip atspalvį kiekvieną
Tam tikras garsas dailiai atitinka".
Ak, jau vaidenosi man stebuklingi
Spalvų choralai! Jau ėmiau nujausti,
O kiekviena knyga sakyte sakė,
Kad Rojaus bibliotekon aš patekęs.
Į klausimus visus, kurie lig tol kankino,
Į troškulį pažinti begalinį
Čia buvo atsakas, čia alkana dvasia
Galėjo pasisotint: kur tiktai akis
Prie knygos stabteli, tenai puiki
Viltinga antraštė iš tolo švyti.
Čia buvo tau paguoda dvejose,
Visus vaisius galėjai čia raškyti,
Kurių joks mokinys dar nesapnavo,
Kurių joks mokytojas paragaut negavo.
Čia buvo išminties visos gilybė,
Menų ir mokslų tyras branduolys,
Painus visų problemų kamuolys,
Išpainiotas ir atskleistas. Saldybė,
Esencija brandžiausios dvasios buvo
Čia magiškuose tomuos sukaupta,
Ir durys paslapčių visų prieš tą,
Kas burtų valandą čionai pakliuvo,
Be garso vėrės, trykšdamos šviesa.

Ir tučtuojau, nors man drebėjo rankos,
Prie knygos aš buvau jau pasilenkęs,
Ir taip lengvai, kaip būna tik sapne,
Kur viskas, ko imiesi, puikiai sekas,
Tuos ženklus magiškus aš perpratau mažne
Akimirksniu ir pamačiau, kaip lekia,
Aplink žvaigždynai dvasios erdvėje,
Kaip tai, ką įžvalgiausiom pranašystėm
Per amžius kaupė tautos širdyje,
Pasaulio viso patirties gilystė
Kuo nuostabiausiai jungiasi ir siejasi,
Kaip atradimai šimtmečių visų,
Kaip mintys, simboliai laikų praėjusių
Naujų prabyla klausimų balsu.
Ir taip skaitydamas (gal dieną? gal minutę?)
Žmonijos visą kelią nuo pradžių
Dar sykį nuėjau, širdim pajutęs
Bendrystę amžių, siekių ir kančių.
Ir akyse man rašmenys keistieji
Čia būrėsi krūvon, čia skyrium ėjo,
Čia sukosi ratu, čia vėl išsklidę
Skubėjo naują pulką sudaryti, –
Kaleidoskopas magiškų figūrų,
Kurios kaskart vis kitą prasmę kūrė.

Tačiau paskui aš, atsikvėpt nutaręs,
Akis pailsint nuo vaizdų visų,
Išvydau: jau ne vienas čia esu.
Senukas kažin koks, veikiausiai archyvaras,
Stovėjo prie lentynos šalimais.
Atsukęs nugarą, tarp knygų įsirausęs,
Jis triūsė sau iš lėto ir ramiai,
Ir kažkodėl parūpo man baisiausiai,
Ką veikia jis. O senis šit staiga,
Paėmęs knygą minkštute ranka

Ir perskaitęs žodžius ant nugarėlės,
Į antraštę – kuri tiek daug žadėjo
Skaitytojui gražiausių valandėlių! –
Tik pūstelėjo, o paskui pradėjo
Pirštu valyt, kol dingo ji visai.
Tada šypsodamas įrašė kitą,
Kitokią antraštę ir ėmė vėl žvalgytis.
Ir taip kilnodamas knygas jisai
Čia trynė antraštę, čia rašė kitą.

Ilgai sekiojau akimis senuką,
Bet perprast jį man išminties pritrūko,
Ir vėl į knygą, vos tiktai pradėtą,
Įdūriau žvilgsnį, bet vaizdai puikiausi,
Mane žavėję, buvo jau pranykę;
Regėjos, traukias nuo manęs iš lėto
Tie magiški ženklai nepaprastieji,
Atskleist pasaulio prasmę man žadėję,
Jie raizgėsi ir pynės, dilo, blausės,
Galop visai pražuvo be žinios,
Tik pilkšvą pergamentą man palikę.
Ir tuoj senuko ranką ant peties
Aš pajutau. Pašokau nuo kėdės.
Knyga dabar jau buvo jo delne.
Negeras šiurpas nukrėtė mane,
Ir lyg kempinė pirštai jo staiga
Lakštu nuslydo. Tučtuojau kiti
Vardai sušvito, pažadai šventi,
Senųjų klausimų naujausi atkartojimai,
Darbščios jo plunksnos paraidžiui vedžiojami.
Paskui senukas dingo su knyga.

TARNYSTĖ

Šventi karaliai buvo amžių rytą,
Jie laimino ir duoną, ir laukus,
Aukas rikiavo, tikrino saikus,–
Juk mirtingieji trokšta, kad valdytų

Neregima ranka dievų teisingų,
Kurie globoja saulę ir žvaigždes,
Kurių veidai, nuo amžių spindulingi,
Kančios nėra regėję ir mirties.

Seniai dievų vaikų eilė šventoji
Nutrūkusi, ir žmonės, lyg nakty
Beglobiai, be palaimos palikti,
Smagumų vaikos ir kančioj dejuoja.

Bet ilgesys tikros būties negeso,
Ir mums skirta tarnystė amžina
Ženklų, paveikslų ir giesmių darna
Ugdyti švento pagarbumo dvasią.

Galbūt tamsybės dar išsisklaidys,
Galbūt laikai bus vėlei mums palankūs,
Ir saulė vėl kaip dievas mus valdys,
Aukas priimdama iš mūsų rankų.

MUILO BURBULAI

Iš studijų, apmąstymų išsunkia
Brandžiausią syvą senis palengva,
Ir jo senatvės triūso kekės sunkios
Pakvimpa išminties smagia gaiva.

O šit studentas, karštas ir uolus,
Archyvuose, tarp knygų pasirausia,
Ir gimsta kūrinys genialus,
Garbėtrošką patenkinąs didžiausią.

Arba vaikutis sėdi sau kampe
Ir pučia muilo burbulus spalvotus –
Visa jo siela skendi tam darbe,
Lyg kokią kilnią psalmę jis giedotų.

Ir jie visi – studentas, vaikas, senis
Iš šio pasaulio majos [1] putų kuria
Žavius sapnus, kurie prasmės neturi,
Bet amžina šviesa džiugiai plevena
Save įžvelgdama už jųjų meno.

PASKAITINĖJUS ,,SUMMA CONTRA GENTILES" [2]

Mums regisi, pasaulis tvarkingesnis
Senovėj buvo ir dvasia tauresnė.
Ten išminties nuo mokslo nieks neskyrė,
Smagiau, tikriau gyveno šitie vyrai,
Apie kuriuos Platonas mums ir kinai
Paliko vos beįtikimą žinią.
Ak, ir kieksyk į Akviniečio dailią
Sumų šventovę žengėme su meile,
Vis rodės, lyg iš amžių ūkanotų
Tyra, brandi, saldi tiesa mums motų:
Ten taip šviesu, dvasia ten valdo gamtą,
Iš Dievo grįžt pas Dievą žmogui lemta,
Visur tvarka, įstatymai sklandžiausi,
Ir viskas surikiuota kuo dailiausiai.
O mums štai, sutemų vaikams, teduota
Vien grumtis, regis, dykumoj klajoti,

Karti ironija, dvejonės mūsų penas,
Vien ilgesiu, vien siekiais mes gyvenam.

Bet gali būti, kad ir mes anūkams
Atrodysim palaiminti seniukai,
Išminčiai ramūs, nes iš mūsų sielų
Skausmingų chorų liks tik aidas mielas,
Tik praeities kovų ir vargo mitas,
Vaikaičiams kuo sklandžiausiai apsakytas.

Ir tas galbūt, kas šiandien už visus
Labiau dvejonių blaškomas yra,
Žibės po šimtmečių žvaigžde tyra
Ir bus jaunimui pavyzdys šviesus;
Gal tas, kas dėl savęs vis abejoja,
Paskelbtas bus po amžių išrinktuoju,
Kurs nepatyrė sielvarto ir baimės,
Kuris laimingas buvo vaiko laime,
Kurio laikai – smagybės pilnatis.
Juk amžių amžius tverianti dvasia
Gyvuoja ligi šiol ir mumyse:
Jai, o ne mums priklauso ateitis.

PAKOPOS

Kaip žiedas vysta, kaip jaunystė blėsta,
Taip ir kiekvienai mūs būties pakopai,
Ir tiesai, ir dorybei lemta šviesti
Tik trumpą laiką, o paskui išnykti.
Tebus širdis drąsi, te jos nesopa,
Kada reikės, gyvenimui pašaukus,
Ištart „sudie" ir praeitį palikti,
Ir atkarpos naujos duris praverti.
Juk kiekvienoj pradžioj mūs burtas laukia,
Jis mus apsaugo, padeda ištverti.

Iš vieno rato ženkime į kitą
Smagiai, džiugiai, nesigailėkim nieko.
Kiekvienoje pakopoje juk siekia
Dvasia mus ne supančiot, bet ugdyti.
Vos viename rate mes apsistojam,
Vos įsitaisom – išglebimas gresia.
Nuo įpročio tingaus išsivaduoja
Tik tas, kas į kelionę leidžias drąsiai.

Ir valanda mirties prieš mus, ko gero,
Atvers naujas erdves, ir taip be galo
Gyvenimas mus šauks pirmyn, į kelią.
Širdie, gyvuok sveika, „sudie" ištarus!

STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDIMAS

Su pagarba mes pasirengę esam
Priimti muziką kūrėjų ir padangių,
Tegu laikų palaimintųjų dvasios
Į mūsų tyrą iškilmę nužengia.

Mus įkvepia didi ir paslaptinga
Šventoji formulė, kurios galia
Gyvenimas beribis ir srautingas
Pavirsta simbolių eile.

Jie skamba tarsi krištolo žvaigždynai,
Ir jiems tarnauti – mūs būties prasmė,
Ir kito kelio mes jau nebežinom,
Kaip pult jų švento vidurio gelmėn.

Žiniuonis

Šitai dėjosi prieš keletą tūkstančių metų, ir moterys anuomet turėjo valdžią: gentyje ir šeimoje visi labiausiai gerbė motiną ir senelę, visi jų klausė, o gimus kūdikiui mergytė buvo kur kas labiau vertinama nei berniukas.

Kaime buvo senmotė, turinti bent šimtą metų, o gal ir daugiau, visų kaip karalienė gerbiama ir bijoma, nors nuo nebeatmenamų laikų retai kada pirštą bepakrutino ar žodį beištarė. Dienų dienas sėdėjo tiktai priešais savo trobelės angą, patarnaujančiųjų giminaičių apsupta, ir pas ją ėjo kaimo moterys pagarbos jai išreikšti, reikalų savo išpasakoti, vaikų parodyti, paprašyti, kad ji juos palaimintų; ėjo nėščios ir prašė palytėti jų stuomenį ir jų laukiamajam vardą duoti. Senmotė kai kada uždėdavo ranką, kai kada tik linktelėdavo arba papurtydavo galvą, o kartais nė nekrustelėdavo. Žodį tarė retai; ji tiktai buvo; ji buvo, sėdėjo ir viešpatavo, sėdėjo ir šiurpsojo savo žilais, išblindusiais, skystais plaukais aplink šikšninį, toliaregį erelišką veidą, sėdėjo ir priiminėjo garbstymus, dovanas, prašymus, žinias, pranešimus, skundus, sėdėjo ir buvo žinoma visiems kaip septynių dukterų motina, kaip daugybės anūkių ir proanūkių senelė ir prosenelė, sėdėjo ir savo aštriose veido raukšlėse bei už parudusios kaktos saugojo kaimo išmintį, tradiciją, teisę, dorą ir garbę.

Buvo pavasario vakaras, apsiniaukę, anksti temo. Priešais molinę senmotės trobą sėdėjo ne ji pati, o jos duktė, ne ką mažiau

žila ir ori, ne taip jau daug ir jaunesnė už senmotę. Ji sėdėjo ir ilsėjosi, jos sostas buvo durų slenkstis, plokščias lauko akmuo, kai šalta, užklojamas kailiu, o toliau pusračiu tupėjo ant žemės, ant smėlio ar žolės keli vaikai, kelios senės ir paaugliai berniūkščiai; jie čia tupėdavo kiekvieną vakarą, jei tik nelydavo ir nebūdavo šalta, nes norėjo klausytis, kaip senmotės duktė pasakoja, porina istorijas arba gieda burtagiesmes. Pirmiau tai darydavo senmotė pati, dabar ji buvo per sena ir per daug nešneki, o jos vietoj kiūtojo ir pasakojo duktė, ir kaip jos istorijos ir burtagiesmės buvo visos iš senmotės, taip iš senmotės buvo ir jos balsas, stotas, ramus laikysenos, judesių ir kalbėsenos orumas, ir jaunesnieji klausytojai pažino ją kur kas geriau nei jos motiną ir beveik nė nežinojo, kad ji anos vietoj sėdi ir dėsto genties istorijas bei išmintį. Iš jos burnos tekėjo vakarais žinijos šaltinis, ji saugojo genties lobį po savo baltais plaukais, už jos romiai raukšlėtos senos kaktos gyveno viso sodžiaus atmintis ir dvasia. Jei kuris žinojo ką ar mokėjo burtažodžių arba istorijų, tai iš jos buvo gavęs. Be jos ir senmotės, gentyje buvo tiktai vienas išminčius, bet šisai laikėsi toli nuo viešumos; tas paslaptingas ir be galo tylus vyras buvo žiniuonis, mokąs išburti giedrą arba lietų.

Tarp klausytojų tupėjo ir berniūkštis Knechtas [3], o šalia jo mergytė, vardu Ada. Mėgo jis tą mergytę, dažnai lydėdavo ją ir gindavo, ne iš meilės, apie kurią dar nieko neišmanė, pats vaikas tebebūdamas, bet kad ji buvo žiniuonies duktė. Žiniuonį Knechtas gerbė be krašto be galo, žavėjosi juo, nieko daugiau taip nevertino, nebent senmotę ir jos dukterį. Tačiau jos buvo moterys. Jas galėjai gerbti, galėjai jų bijoti, bet negalėjo kilti mintis ar troškimas pačiam tapti tuo, kuo jos yra. O žiniuonis buvo vargiai prieinamas vyras, berniukams nebuvo lengva laikytis jo artumoje; reikėjo ieškoti tinkamų progų, o viena iš tų progų buvo rūpinimasis jo dukteria. Knechtas kiek galėdamas dažniau eidavo į atokų žiniuonies būstą nusivesti Ados prie senmotės pirkios ir vakarais klausytis jos pasakojimų, o paskui parlydėdavo mergaitę namo. Taip jis ir šįvakar padarė, tupėjo dabar greta jos sutemų pulkelyje ir klausėsi.

Senė šiandien pasakojo apie raganų kaimą. Ji kalbėjo:

– Pasitaiko, kad kaime gyvena pikta moteris, tokia pikta, jog nė vienam nelinki gero. Tokios pikčiurnos dažniausiai yra bevaikės. Būna, kad kuri iš tų bobų tiek įsipyksta visam kaimui, jog žmonės nebeapsikenčia. Susirinkę kurią naktį, čiumpa bobą, jos vyrą suriša, ją pačią išlupa rykštėmis, o tada išveja toli toli į miškus ir pelkes, prakeikia prakeiktinai ir ten palieka. Vyrą paskui atriša, ir jei jis dar ne per senas, gali sau kitą pačią įsitaisyti. O išvytoji, jeigu nežūsta, klajoja po mišką ir pelkes, išmoksta žvėrių kalbą, o ilgą laiką paklajojusi, vieną dieną randa kaimelį, kuris vadinasi Raganynė. Tenai susirinkusios visos tos piktos bobos, iš kaimų išvytos, tenai jos savo kaimą susikūrusios. Ten jos gyvena, daro piktus darbus ir raganauja, o labiausiai, savo vaikų neturėdamos, vilioja vaikus iš tikrų kaimų, ir jei vaikas miške pasiklysta ir namo nebepareina, tai greičiausiai ne liūne nuskendo ir ne vilkas papjovė, o ragana jį paklaidino ir į Raganynę nusitempė. Kai aš dar tebebuvau maža, o mano senelė buvo kaimo vyresnioji, išėjo kartą viena mergaitė su draugėmis į mėlynes, beuogaudama pavargo, atgulė ir užmigo; tiek to žmogaus tebuvo, tarp paparčių nesimatė, kitos ėjo ir nuėjo sau, ir tik kai į kaimą parėjo, jau vakare – žiūri, tos mergaitės nėra. Išsiuntė bernus ieškoti, tie vaikščiojo po mišką, šaukė, kol visai sutemo, tik nieko nerado ir parėjo dykom. O ta mažė, miegojusi pamiegojusi, atsikėlė ir drožė sau per mišką, vis tolyn ir tolyn. Ėmė baisu darytis, ir juo baisiau, juo ji smarkiau lėkė, o jau seniai nebežinojo, kame esanti, tik dūmė vis tolyn nuo kaimo, kol atsirado tokioje vietoje, kur dar niekas nebuvo buvęs. Ant kaklo ji nešiojo už plaušinės virvelės pakabintą šerno iltį, tėvo dovanotą, iš medžioklės jo parsineštą; tą iltį jis pragręžė akmens skeveldrėle, padarė skylutę plaušui perkišti, triskart pavirino šerno kraujyje, geras burtagiesmes giedodamas. Kas tokią iltį nešiojasi, tam burtai nieko negali padaryti. Šit tarp medžių pasirodė moteriškė, ji buvo ragana ir nutaisiusi saldžią miną kalbėjo: „Labas vakaras, dailus vaikuti, gal tu pasiklydai? Eikš su manim, parvesiu tave namo". Mergaitė ir eina. Tik jai topt į galvą, ką tėvas motina sakė, – kad niekam nepažįstamam negalima ilties rodyti,

tai ji beeidama vogčiomis nusitraukė ją nuo plaušo ir įsikišo į juosmenį. Nepažįstama moteris dūmė ir dūmė su mergaite kažin kiek laiko, jau seniai sutemus, ir pasiekė kaimą, tik ten buvo ne mūsų kaimas, o Raganynė. Ten ragana mergaitę įgrūdo į tvartą be langų, o pati nuėjo į pirkią gulti. Rytą ji klausia mergaitę: „Ar tu kartais neturi šerno ilties?" Mergaitė sakėsi turėjusi, bet miške pametusi, ir parodė plaušą ant kaklo – ilties tenai nebebuvo. Tada ragana atnešė molinį puodą, pilną žemių, o iš tų žemių augo trys žolynai. Mergaitė žiūri į tuos žolynus ir klausia, kas čia yra. Ragana rodo į pirmą žolyną ir sako: „Čia tavo motinos gyvybė". Paskui rodo į kitą ir sako: „Čia tavo tėvo gyvybė". Tada rodo į trečią žolyną: „O šičia tavo pačios gyvybė. Kol tie žolynai žaliuoja ir auga, jūs sveiki ir gyvi. Jei tiktai kuris ims vysti, tuoj susirgs tas, kieno gyvybę jis reiškia. O jei kurį išrausiu, kaip aš dabar tuoj, tai mirs tas, kieno gyvybę nutrauksiu". Ir ji griebia tą žolyną, kuris reiškia tėvo gyvybę, ir jau raus, ir kai tik ji patraukė tiek, jog pasimatė balta šaknis, iš žolyno išsigirdo gaili gaili aimana...

Sulig šiuo žodžiu šalia Knechto sėdėjusi mergytė šoko it gyvatės įgelta, sukliko ir strimgalviais nulėkė šalin. Ilgai kovojo ji su siaubu, pasakojimo sukeltu, bet galiausiai nebeištvėrė. Viena senė nusijuokė. Kitus klausytojus baimė buvo pagavusi beveik taip pat, kaip ir aną mažylę, bet jie tvardėsi ir liko sėdėti. O Knechtas, vos atsipeikėjęs iš klausymo svajos ir siaubo slogučio, irgi pašoko ir išbėgo mergaitei pavymui. Senė pasakojo toliau.

Žiniuonies pirkia stovėjo arti kaimo kūdros, į tą pusę Knechtas ir nusivijo bėglę. Jis mėgino ją prisivilioti meiliu, raminamu murmesiu, dainuodamas ir niūniuodamas, tokiu balsu, kaip moterys vištas šaukia, – pratisai, saldžiai, kerimai.

– Ada, – šaukė jis dainuojamai, – Ada, Adule, eikš čionai. Ada, nebijok, čia aš, čia aš, Knechtas.

Taip jis dainavo ir dainavo, ir nespėjęs dar jos išgirsti nei pamatyti, pajuto staiga, kaip jos minkšta rankytė terpiasi į jo saują. Ji stovėjo prie kelio, nugara prisispaudusi prie vienos pirkelės sienos, ir laukė jo, kai tik išgirdo jo balsą. Atsidususi prisiglaudė prie berniuko, nes šis atrodė jai didelis ir tvirtas, jau visai tikras vyras.

– Tu išsigandai, teisybė? – klausė jis. – Nereikia, niekas tau nieko nedarys, visi Adą myli. Eikš, drožiam namo.

Ji dar drebėjo ir kūkčiojo, bet jau buvo ramesnė ir ėjo su juo dėkinga ir pasitikinti.

Pro pirkios duris švyksojo silpna rausva šviesa, viduje prie ugniakuro pasilenkęs kiūtojo žiniuonis, pro jo nukarusius plaukus mirgavo šviesūs ir raudoni blyksniai, jis kūreno ugnelę ir kažką virė dviejuose puodukuose. Knechtas, prieš įeidamas su Ada, smalsiai pasidairė vidun; jis tuoj pamatė, kad žiniuonis ne valgyti verdasi, – tam jis vartoja kitus puodus, be to, ir laikas jau per vėlus. Bet žiniuonis jau išgirdo juos.

– Kas ten tarpdury? – susuko jis. – Ei, į vidų! Čia tu, Ada? Jis užvožė dangčiais puodukus, apžėrė juos žarijom ir pelenais ir atsigręžė.

Knechtas vis skersavo į paslaptingus puodukus, jausdamas smalsumą, nedrąsumą ir pagarbą, kaip ir visus kitus kartus, kada tik ateidavo į šią pirkią. O ateidavo jis, kada tik galėdavo, prasimanydamas visokiausių progų ir dingsčių, tačiau visada jusdavo tą lyg kutenantį, lyg įspėjantį varžymąsi, kuriame baisi smalsa ir džiugesys grūmėsi su baime. Juk senis turėjo pastebėti, kad Knechtas seniai jam iš paskos sekioja ir visada išnyra ten, kur gali tikėtis jį sutikti, kad berniukas it medžiotojas seka jo pėdomis ir tylomis siūlo jam savo paslaugas ir draugystę.

Turus, žiniuonis, nužiūrėjo jį šviesiomis plėšraus paukščio akimis.

– Ko tau čia reikia? – paklausė šaltai. – Dabar ne metas lankytis svetimose pirkiose, vyruti.

– Aš parvedžiau Adą, meisteri Turau. Ji buvo pas senmotę, mes klausėmės istorijų apie raganas, ir staiga ją pagavo baimė ir ji suriko, tai aš ją palydėjau.

Tėvas kreipėsi į mažylę:

– Bailiukė tu, Ada. Protingoms mergaitėms nėra ko bijoti raganų. O tu juk protinga mergaitė, ką?

– Aha. Bet raganos juk moka daugybę piktų kerų, o kai neturi šerno ilties...

– Šit kaip, šerno iltį norėtum turėti? Pažiūrėsim. Bet aš žinau dar geresnį daiktą. Žinau tokią šaknį, parnešiu tau ją, rudenį paieškosim ir išrausim, ji protingas mergaites saugo nuo visokių kerų ir dar joms gražumo prideda.

Ada nusišypsojo ir apsidžiaugė, ji nusiramino, kai tik ją apsupo pirkios kvapas ir truputis šviesos nuo ugnies.

Knechtas paklausė nedrąsiai:

– O aš ar negalėčiau tos šaknies paieškoti? Tu man nusakytum, kokia ji...

Turus prisimerkė.

– Daug berniūkščių norėtų tą žinoti, – tarė jis, bet balsas skambėjo nepiktai, greičiau pašaipiai. – Tik nėra ko skubėti. Rudenį galbūt.

Knechtas išnyko ir nudūmė link berniukų namų, kur jis miegodavo. Tėvų jis neturėjo, buvo našlaitis, užtat Ada ir jos pirkia dar ir dėl to jam atrodė kaip pasaka.

Žiniuonis Turus nemėgo žodžių, pats nenorom tekalbėjo, nenorom ir kitų teklausė; daug kas laikė jį keistuoliu, kai kam jis atrodė niurzglys. Nebuvo jis toks. Apie visa, kas dėjosi aplinkui, jis, šiaip ar taip, žinojo daugiau, nei galėjai spręsti, į jį pažiūrėjęs; atrodė išsiblaškėlis, įsigilinęs į tyrinėjimus ir visada vienišas. Jis, tarp kitko, visiškai tikrai žinojo, kad tas kiek landus, bet gražus ir neabejotinai galvotas berniukas jį visur sekioja ir stebi, iš pat pradžių tai matė, jau prieš kokius metus ar daugiau. Ir tikrai žinojo, ką tai reiškia. Tai daug reiškė berniukui, daug reiškė ir jam, seniui. Tai reiškė, kad berniukas įsimylėjęs žiniuonies meną ir nieko taip labai netrokšta, kaip šito meno išmokti. Pasitaikydavo tokių berniukų sodžiuje. Vienas kitas buvo jau ir prisistatęs. Vieni pasidavė atbaidomi ir atgrasomi, kiti ne, ir jau du tokius jis laikė keletą metų mokiniais bei parankiniais, tie paskui išėjo žentais toli į kitus kaimus, tenai dabar lietų buria ar gydomąsias žoleles rankioja; nuo tol Turus vėl vienišas, ir jei jis kada priims mokinį, tai tik, kad iš jo išsiugdytų įpėdinį. Taip visada buvo, taip buvo gerai ir kitaip negalėjo būti: visada turėjo rastis gabus berniukas, kuris prisiriša prie suaugusio vyro ir jį visur sekioja, kadangi ma-

to, jog tasai yra savojo amato meistras. Knechtas buvo gabus, turėjo visa, ko reikia, turėjo ir ypatingų savybių, kalbančių jo naudai: visų pirma smalsų žvilgsnį, aštrų ir drauge svajingą, buvo santūrios ir tylios prigimties, o jo veido ir galvos išraiškoje matei polinkį žvalgytis, uostinėti, budėti, gaudyti garsus ir kvapus, – tikrus paukščio ir medžiotojo bruožus. Tikriausiai iš to berniuko galės kada išeiti orų būrėjas, gal net magas, jį bus galima pasiimti. Bet dar neskubu, juk jis dar per jaunas, ir visai nėra reikalo rodyti, kad jis pastebėtas, nėr ko jam kelius lengvinti, tegul gauna patirti visokių sunkumų. Jei duosis atbaidomas, atgrasomas, nusikratomas, jei pristigs narsos, tai ir negaila tokio. Te sau laukia ir tarnauja, te sau vaikštinėja aplinkui ir taiko įsiteikti.

Knechtas žingsniavo tirštėjančiose sutemose kaimo linkui, patenkintas ir pakiliai nusiteikęs; buvo apsiniaukę, vos dvi trys žvaigždės spingsojo danguje. Apie džiaugsmus, grožybes ir subtilybes, kurios mums, dabarties žmonėms, yra savaime suprantami ir būtini daiktai, turimi net ir didžiausių vargšų, anas sodžius nė žinoti nežinojo, nepažino apšvietos nei menų, nebuvo matęs kitokių namų, kaip tik šleivas molio pirkias, nebuvo girdėjęs apie geležies ar plieno padargus, net tokie dalykai, kaip kviečiai ir vynas, buvo nepažįstami, o tokie išradimai, kaip žvakė arba lempa, būtų jiems pasirodę žėrinčiais stebuklais. Ir vis dėlto Knechto gyvenimas ir vaizduotė buvo didžiai turtingi, it begalinė paslaptis ir paveiksluota knyga gaubė jį pasaulis, ir su kiekviena nauja diena jis užsikariaudavo po mažą jo sklypelį, nuo gyvūnijos bei augmenijos lig žvaigždėto dangaus, o tarp tos bežadės, slėpiningos gamtos ir jo vienišos, baugioje vaiko krūtinėje alsuojančios sielos buvo visokių giminysčių, buvo ir įtampos, ir baimės, smalsos ir troškimo įgyti, kokio tiktai gali turėti žmogaus siela. Ir nors jo pasaulyje nebuvo rašytinės žinijos nei istorijos, nei knygos, nei abėcėlės, nors jam nežinoma ir nepasiekiama buvo visa, kas randama toliau nei už trijų, keturių valandų kelio nuo sodžiaus, tačiau savame, savajame sodžiuje jis gyveno vienovėje su viskuo. Sodžius, tėviškė, genties bendruomenė, vadovaujama motinų, davė jam viską, ką tauta ir valstybė

gali duoti žmogui: žemę, pilną daugybės šaknų, kurių pyniavoje jisai pats buvo vienas plaušelis ir visame kame dalyvavo.

Patenkintas žingsniavo jis namo, medžiuose ošė ir tyliai traškeno šakas nakties vėjas, kvepėjo drėgna žeme, meldais ir dumblu, pusžalių malkų dūmais, tas riebus ir salsvas kvapas atsidavė tėviške labiau nei bet koks kitas, o galiausiai, kai jau baigė prieiti berniukų pirkią, užuodė jos dvelksmą, berniukų, jaunų kūnų kvapą. Be garso įtykino pro meldų užuolaidą į šiltą, alsuojančią tamsą, atsigulė ant šiaudų ir mąstė apie raganų istorijas, apie šerno iltį, apie Adą, apie žiniuonį ir jo puodukus ugniakure, kol užmigo.

Turus labai šykščiai tepadėjo berniukui artėti, taikė, kad jam nebūtų lengva. Vaikinas tačiau nesiliovė jo sekioti, kažkas traukė jį prie senio, nors nė pats nežinojo kodėl. Būdavo, senis kur nors slapčiausioje miško, pelkės ar tyrlaukio vietoje stato slastus, tyrinėja žvėrių pėdas, rauna kokią šaknį ar sėklas renka – ir staiga pajunta, kad į jį įbestos berniūkščio akys, kad šis, nei girdimas, nei regimas, jau kadai kadės žvalgo jį ir stebi. Senis kai kada apsimeta nieko nepastebįs, kartais paniurna ir negailestingai nugena persekiotoją šalin, o kartais pasišaukia jį ir laiko prie savęs visą dieną, leidžiasi patarnaujamas, rodo jam šį ir tą, ragina atspėti, mėgina jį visaip, sako žolių vardus, liepia vandens atnešti ar ugnį užkurti, ir visiems darbams jis žino geresnius būdus, žino paslaptis, burtų formules, kurias griežtų griežčiausiai prisaikdina laikyti paslaptyje. Galų gale, kai Knechtas paaugo, senis visiškai jį pasilaikė, pripažino savo mokiniu, atsiėmė iš berniukų namų ir įkurdino savo pirkioje. Taip Knechtas tapo išskirtas iš visų žmonių – dabar jis buvo nebe berniūkštis, jis jau buvo žiniuonies mokinys, o tai reiškė: jei atsilaikys ir pasirodys tinkamas, pasidarys jo įpėdiniu.

Nuo tos valandos, kai senis priėmė Knechtą į savo pirkią, dingo tarp jų barjeras – ne pagarbos ir klusnumo, o pasitikėjimo ir uždarumo barjeras. Turus pasidavė, jį perveikė Knechto atkaklumas; dabar jis benorėjo tik išugdyti iš jo gerą žiniuonį ir savo įpėdinį. Šiam darbui nebuvo nei sąvokų, nei mokslo, nei metodų, nei rašto ar skaitmenų, o tik mažų mažiausias žodžių kiekis, ir

meistras rūpinosi ugdyti ne tiek Knechto protą, kiek jusles. Jis turėjo ne tik valdyti ir naudoti didžiulį tradicijos ir patyrimo lobį, visas to meto žmogaus žinias apie gamtą, bet ir perteikti jas įpėdiniui. Didelė ir paini patirties, stebėjimų, instinktų ir tyrinėjimo įgūdžių sistema ėmė pamažu ir miglotai vertis prieš jaunuolio akis, beveik nieko iš to nebuvo suimta į sąvokas, beveik visa reikėjo juslėmis susekti, sugauti, patikrinti. O šio mokslo pagrindas ir centras buvo žinios apie mėnulį, apie jo fazes ir įtaką, kaip jis nuolatos čia auga, čia dyla, kaip jame gyvena mirusiųjų sielos, laukdamos, kol mėnulis jas pasiųs iš naujo gimti, kad rastųsi vietos naujiems mirusiesiems.

Panašiai kaip ano vakaro žygis nuo pasakų sekėjos iki puodų senio ugniakure, Knechto atmintin įsmigo dar kita valanda, valanda tarp nakties ir ryto, kai meistras prikėlė jį, praslinkus dviem valandom po vidurnakčio, ir išsivedė į tirštą tamsą parodyti paskutinio delčios užtekėjimo. Ir laukė abudu, meistras tylus ir nejudąs, vaikinas – truputį apsigandęs ir nuo nemigos pašiurpęs, tarp miškuotų kalvų, ant išsikišusios plynos uolos, laukė ilgai, kol meistro nurodytoje vietoje ir nusakytu pavidalu pasirodė siaurutis mėnulis, panašus į vos išlenktą brūkšnį. Sunerimęs ir pakerėtas Knechtas žvelgė į palengva kylantį šviesulį, kuris tarp tamsių debesų plaukė į aiškią dangaus properšą.

– Greit jis keis pavidalą ir vėl ims augti, tada prieis laikas grikiams sėti, – kalbėjo žiniuonis, ant pirštų skaičiuodamas dienas. Paskui vėl nugrimzdo į tylą, o Knechtas, tartum vienas paliktas, kiūtojo ant rasomis žvilgančios uolos ir drebėjo nuo žvarbos, iš miško gilumos atūkė pratisas pelėdos riksmas. Ilgai senis mąstė sau vienas, paskui atsikėlė, uždėjo ranką Knechtui ant galvos ir tarė tyliai, lyg per sapną:

– Kai numirsiu, mano dvasia nuskris į mėnulį. Tada tu jau būsi vyras ir turėsi pačią, mano duktė Ada bus tavo pati. Jeigu ji su tavim turės sūnų, tai mano dvasia sugrįš ir įsikurs jūsų sūnuje, o tu jį praminsi Turumi, kaip aš vadinausi Turus.

Nustebęs mokinys klausėsi, žodžio pratarti nedrįsdamas, plonutė delčia kilo ir kilo, ir jau bemaž prarijo ją debesys. Įstabiai

jaudino jauną vyrą nuojauta, kaip daug pasaulyje dalykų tarpusavy susijusių, nuo kits kito priklausančių, kaip daug kas, ir daiktai, ir įvykiai, kartojasi ir susipina, įstabiai jis pasijuto, atsidūręs ir kaip žiūrovas, ir kaip dalyvis prieš tą nepažįstamą nakties dangų, kuriame viršum begalinių girių ir kalvų pasirodė tiksliai meistro išpranašauta plonutėlė delčia; nuostabus jam rodėsi meistras, begalės paslapčių apgaubtas vyras, kurio dvasiai lemta viešėti mėnulyje, o iš ten grįžti į žmogų, kuris būsiąs Knechto sūnus ir buvusiojo meistro vardą turėsiąs. Įstabiai atsiskleidusi ir vietomis vaiskiai perregima it tas debesuotas dangus švietėsi jam ateitis, švietėsi prieš akis jo paties likimas, o kad apie tuos dalykus galima žinoti ir kalbėti, kad juos galima įvardyti, jam rodėsi it žvilgsnis į neapmatomas erdves, pilnas stebuklų ir vis dėlto tvarkingas. Akimirką rodėsi viskas dvasia aprėpiama, viskas sužinoma, viskas nusiklausoma, tyli, tvirta šviesulių slinktis ten aukštybėse, žmonių ir žvėrių gyvenimas, jų bendrybės ir priešybės, susidūrimai ir kovos, visi dideli ir maži dalykai, o podraug ir mirtis, neatsiejama nuo visų gyvųjų būtybių, – visa tai jis išvydo arba pajuto pačiu pirmuoju nuojautos šiurpuliu kaip vieną visumą, o ir save patį atrado įrikiuotą ir įtrauktą į tą visumą kaip visiškai normalią, dėsniams pavaldžią, dvasiai prieinamą dalį. Tai buvo pirmas didžiųjų paslapčių, jų prakilnumo ir gilumo bei jų pažinimo nuvokimas, kuris šią paryčių miško vėsos valandą ant uolos virš tūkstančių kuždančių viršūnių palytėjo jaunuolį it dvasios ranka. Neįstengė apie tai nieko pasakyti, nei tada, nei vėliau per visą gyvenimą, bet galvoti apie tai turėjo ne sykį, dar daugiau – per visą tolesnį mokymąsi ir visą patirtį ši valanda ir šis išgyvenimas tolydžio jam stovėjo prieš akis. „Turėk galvoje, – primindavo toji valanda, – turėk galvoje, kad visa tai yra, kad tarp mėnulio ir tavęs, ir Turaus, ir Ados eina spinduliai ir srovės, kad yra mirtis ir sielų šalis, yra ir grįžimas iš jos, ir kad į visus klausimus dėl pasaulio reginių bei reiškinių yra atsakymai tavo širdyje, kad viskas su tavimi susiję, kad tu apie viską turi žinoti, kiek tik įmanoma žmogui". Taip maždaug jam kalbėjo tasai balsas. Knechtui čia buvo pirmas kartas, kad jis taip išgirdo dvasios balsą, jos vilionę, jos reikalavimą, jos

magišką gundymą. Jau nebe pirmą mėnulį buvo matęs dangumi keliaujantį ir nebe pirmą pelėdos riksmą naktimis girdėjęs, o iš meistro, kad ir labai nešnekaus, jau nebe pirmą senos išminties žodį ir vienišo stebėjimo vaisių perėmęs, tačiau tą valandą viskas buvo nauja ir viskas buvo kitaip, jis pradėjo nujausti visatos vientisumą, pajuto visuotinius ryšius ir santykius, pajuto tvarką, kuri ir jį patį aprėpia ir už viską daro atsakingą. Jis suvokė, jog tas, kuris turi tų paslapčių raktą, privalo ne tik sugebėti iš pėdų pažinti žvėrį, o iš šaknų ir sėklų augalą, – jis privalo išmanyti pasaulio visumą, žvaigždes, dvasias, žmones, gyvius, vaistus ir nuodus, jis privalo viską suvokti kaip visumą ir mokėti iš kiekvienos dalies bei ženklo atspėti kiekvieną kitą dalį. Yra gerų medžiotojų, kurie iš vienos pėdos, iš vieno palikto ženklo, iš vieno plauko ar dar ko nors gali pasakyti daugiau nei kiti: jie iš kelių plaukelių pasako ne tik kokio žvėries būta, bet žino, ar tai buvo senis ar jauniklis, patinas ar patelė. Kitas iš debesų formos, iš oro kvapo, iš gyvulių ir augalų elgesio nusako, koks bus oras kelias ateinančias dienas; jo meistras šičia neprilygstamas ir beveik neklystantis. Kiti vėl turi įgimtų sugebėjimų: pasitaiko berniūkščių, kad per trisdešimt žingsnių pataiko akmeniu į paukštį, jie to nesimokė, jie tiesiog sugeba tai, jiems sekasi ne dėl pastangų, bet dėl kerų ar ypatingos malonės, akmuo iš jų rankos lekia pats, akmuo nori pataikyti, o paukštis nori būti pataikytas. Vėlgi, sako, yra tokių, kurie pramato ateitį: ar ligonis mirs ar pagis, ar nėščia moteris pagimdys berniuką ar mergaitę; senmotės duktė yra tuo garsi, žiniuonis irgi, kaip žmonės šneka, tokios galios turi. Ir Knechtui tą valandą rodėsi, kad turi būti šitame milžiniškame sąryšių tinkle centras, kuriame stovėdamas gali viską sužinoti, gali pamatyti ir išskaityti visa, kas buvo ir bus. Į tą, kuris tokiame centre stovi, žinia turi bėgti kaip vanduo į slėnį, kaip kiškis į kopūstus, jo žodis turi šauti tiesiai ir taikliai kaip akmuo iš gero šaulio rankos, savo dvasios galia jis privalo suvienyti tuos nuostabius paskirus talentus ir sugebėjimus, privalo išmokti jais visais naudotis – tai būtų tobulas, išmintingas, nepralenkiamas žmogus! Tokiam kaip jis darytis, prie jo artėti, link jo eiti – štai visų kelių kelias, štai tikslas, pašventinan-

tis ir įprasminantis gyvenimą. Taip maždaug jautė Knechtas, o mes, mėgindami šnekėti apie tuos dalykus jam nežinomų sąvokų kalba, nė iš toli nevaliojame perteikti jo išgyvenimų virpulio nei karščio. Tave prikelia naktį, veda per tamsų, bežadį mišką, pilną pavojų ir paslapčių, kiūtai aukštybėje ant plikos uolos ryto vėsoje, pasirodo plonytė delčios šmėkla, keletas išminčiaus žodžių, vienuma su meistru tokią nepaprastą valandą – visa tai Knechtas išgyveno ir paskui laikė atmintyje kaip šventę ir misteriją, kaip iniciacijų iškilmę, kaip priėmimą į šventą sąjungą ir kultą, į tarnaujamą, bet didžiai garbingą santykį su tuo, ko nepavadinsi vardu, su pasaulio paslaptimi. Į mintis, juo labiau į žodžius neįmanoma suimti nei šio išgyvenimo, nei kitų panašių, o jau pati toliausia ir mažiausia įmanoma būtų buvusi tokia mintis: „Ar aš pats vienas šį išgyvenimą kuriu, ar tai yra objektyvi tikrovė? Ar meistras tą patį jaučia kaip aš, ar gal šypso, mane matydamas? Ar mano mintys šiame išgyvenime yra naujos, savos, vienkartinės, ar gal meistras arba net ne vienas jo pirmtakas visai tą patį išgyveno ir permąstė?" Ne, nebuvo tokių lūžių ir tokio diferencijavimo, viskas buvo tikrovė, visa buvo kupina ir perimta tikrovės kaip tešla mielių. Debesys, mėnuo ir kintantis dangaus teatras, šlapias šaltas kalkakmenis po basom kojom, šiurpuliu krečianti rasos vėsa blyškiame nakties ore, raminamas namų kvapas, ugniakuro ir lapų pakloto kvapas, užsilikęs kailyje, kuriuo meistras buvo apsisiautęs, ori jo kalba ir tyli senatvės bei mirties nuojautos priegaidė kimiame balse – visa buvo nepaprastai tikra ir kone veržte veržėsi į jaunuolio jusles. O atsiminimams juslių įspūdžiai teikia gausiau peno nei geriausios sistemos ir mąstymo metodai.

Žiniuonis buvo, tiesa, vienas iš tų nedaugelio, kurie atliko ypatingas pareigas, buvo išmokęs tam tikrų menų, išsiugdęs specialių sugebėjimų, bet šiaip jo kasdienis gyvenimas nedaug kuo tesiskyrė nuo kitų. Jis buvo aukštas pareigūnas ir naudojosi autoritetu, gaudavo duoklę ir atlyginimą iš genties, kai veikdavo bendruomenės labui, tačiau tai būdavo tik ypatingais atvejais. Jo svarbiausioji ir iškilmingiausioji, tiesiog šventa funkcija buvo pavasarį nurodyti dieną, kada kurį javą ar žolyną sėti; tą jis darydavo tiksliai

pagal mėnulio atmainas, iš dalies klausydamas paveldėtų taisyklių, iš dalies vaduodamasis savo patyrimu. Tačiau iškilmingai pačią sėją pradėti, išberti pirmutinę grūdų ir sėklų saują į bendruomenės dirvą, buvo jau nebe jo darbas – tokio aukšto rango neturėjo nė vienas vyras; tą kas metai darydavo pati senmotė arba kuri iš jos vyriausių giminaičių. Svarbiausiuoju žmogumi kaime meistras tapdavo tada, kai tikrai turėdavo išburti orą. Taip būdavo, kai laukus ištikdavo ilgos sausros, lietūs ar speigai ir kaimui imdavo grėsti badas. Tuomet Turus gaudavo griebtis priemonių, gelbstinčių nuo sausros ar nederliaus: aukojimų, užkeikimų, maldaujamųjų procesijų. Pasak padavimų, jei dvasios nesiduodavo paveikiamos nei įkalbinėjimais, nei maldavimais ar grasinimais, tai būdavo dar vienas, pats paskutinis būdas, niekad nesuviliantis, kuris motinų ir senelių laikais būdavęs ne taip jau retai vartojamas: bendruomenė paaukodavusi patį žiniuonį. Žmonės pasakojo, kad senmotė atmenanti tokių atvejų, pati juos mačiusi.

Be rūpinimosi orais, meistras turėjo dar ir tam tikrą privačią praktiką – buvo dvasių užkeikėjas, amuletų ir burtinių vaistų gamintojas, o kai kuriais atvejais, jei gydymas nebūdavo senmotės privilegija, – ir gydytojas. Šiaip meistras Turus gyveno taip pat kaip visi kiti. Kai jam eilė prieidavo, dirbdavo bendruomenės laukuose, o prie pirkios turėjo ir nuosavą daržiuką. Rinko vaisius, grybus, malkas, dėjo juos į podėlį. Žvejojo, medžiojo, laikė ožką arba ir dvi. Kaip žemdirbys buvo lygus su visais, bet kaip medžiotojas, žvejas ir žolinėtojas jis neturėjo lygių, laimikio visada ieškodavo vienas ir buvo čia tikras genijus, ėjo garsas, jog jis žinąs begalę gamtinių ir antgamtiškų klastų, gudrybių, būdų ir naudingų priemonių. Buvo manoma, kad iš jo darytos karklo kilpos neištrūkstąs joks pakliuvęs žvėris, kad žuvų jauką savais ypatingais būdais mokąs padaryti kvapnų ir skanų, kad vėžiai einą prie jo patys, o buvo žmonių, tikinčių, kad jis ir kai kurių gyvių kalbą suprantąs. Jo tikroji sritis tačiau buvo magijos mokslai: mėnulio ir žvaigždžių stebėjimas, oro ženklų pažinimas, nujautimas, kokie bus orai ir kokios augimo sąlygos, tyrinėjimas visko, kas galėjo būti magiško veikimo priemonės. Jis buvo didis žinovas ir rinkėjas tų augmenijos ir gyvūnijos darinių, kurie

galėjo būti vaistai ir nuodai, užnešti kerus, teikti laimę ar saugoti nuo piktųjų jėgų. Jis pažino ir mokėjo rasti kiekvieną žolę, net pačią rečiausią, žinojo, kur ir kada ji žydi ar sėklą brandina, kada metas jos šaknį rauti. Jis pažino ir mokėjo rasti visas gyvačių bei rupūžių veisles, išmanė, kaip vartoti ragus, nagus, kanopas, plaukus, puikiai nutuokė apie kemblius, deformacijas, keistas arba kraupias išaugas, gumbus, gūžius ir karpas ant medžių, ant lapų, ant grūdų, ant riešutų, ant ragų ar kanopų.

Knechtas turėjo daugiau mokytis juslėmis, daugiau kojom, rankom, akim, lyta, klausa ir uosle, o ne protu, ir Turus kur kas daugiau mokė pavyzdžiais ir rodymais negu žodžiais ir šnekomis. Iš viso retai tepasitaikydavo, kad meistras nuosekliai kalbėtų, o net ir tada žodžiais tik mėgindavo paryškinti savo nepaprastai išraiškingus mostus. Knechto mokslas mažai tesiskyrė nuo to, kurį, sakysim, jaunas medžiotojas ar žvejas gauna iš prityrusio meistro, ir toks mokslas buvo jam didžiai malonus, nes čia reikėjo plėtoti tik tas savybes, kurios jame jau glūdėjo. Jis mokėsi tykoti, klausytis, sėlinti, stebėti, būti budrus ir atidus, uosti ir pėdas sekti; bet grobis, kurio jis ir jo meistras tykojo, buvo ne tik lapė ar barsukas, žaltys ar rupūžė, paukštis ar žuvis, bet dvasia, visybė, prasmė, sąryšis. Nustatyti, permanyti, atspėti ir iš anksto nusakyti nepastovų įnoringą orą, pažinti uogoje ir gyvatės kirtyje slypinčią mirtį, nuklausyti paslaptį, kuria debesys ir audros siejasi su mėnulio atmainomis ir veikia tiek pasėtą ir augantį javą, tiek žmogaus ir gyvulio gyvenimo sėkmę ar pragaištį, – štai kas jiems rūpėjo. Jie juk siekė to paties tikslo, kaip vėlesnių tūkstantmečių mokslas ir technika, – apvaldyti gamtą ir išmokti naudotis jos dėsniais, bet jie to siekė visiškai kitais būdais. Jie neskyrė savęs nuo gamtos ir nemėgino braute įsibrauti į jos paslaptis, jie niekad nebuvo gamtai priešingi nei priešiški, visada jautėsi esą gamtos dalis ir pagarbiai jai lenkėsi. Galimas daiktas, kad dėl to geriau ją pažino ir išmintingiau su ja elgėsi. Tačiau vienas dalykas jiems buvo nieku gyvu neįmanomas net įžūliausiose mintyse: atsiduoti ir lenktis gamtai bei dvasių pasauliui be baimės arba net viršesniems už ją jaustis. Ši dvejybė jiems buvo neįsivaizduojama, ir su gamtos jėgomis,

su mirtimi, su demonais kitoks santykis nei baimė jiems būtų rodęsis neįmanomas. Baimė valdė visą žmogaus gyvenimą. Ją pergalėti rodėsi neįmanoma. Tačiau ją apmalšinti, suteikti jai pavidalą, gudrumu apveikti ir užmaskuoti, į gyvenimo visumą įterpti – tą galima buvo padaryti įvairiomis aukų sistemomis. Baimė buvo sunkulys, slegiąs tų žmonių gyvenimą, o be to smarkaus slėgio jų gyvenime, tiesa, būtų buvę mažiau siaubo, bet jam būtų stigę ir intensyvumo. Kam pavyko dalį baimės sutaurinti ir paversti pagarba, tas jau daug buvo laimėjęs; tos rūšies žmonės, žmonės, kurių baimė buvo tapusi dievotumu, anais laikais buvo gerieji ir pažangieji. Aukų buvo atnašaujama daug ir įvairiomis formomis, ir tam tikra tų aukų ir jų ritualo dalis buvo žiniuonies pareiga.

Šalia Knechto užaugo pirkioj mažytė Ada, dailus vaikutis, senio numylėtinė, ir Turus, kai nusprendė, jog priėjo laikas, atidavė ją mokiniui už žmoną. Nuo tol Knechtas pasidarė žiniuonies padėjėjas, Turus jį pristatė kaimo motinai kaip savo žentą ir įpėdinį, ir nuo tos dienos patikėdavo jam kai kuriuos savo darbus ir pareigas. Keitėsi metų laikai, slinko metai, ir senis žiniuonis pamažu visai nugrimzdo į senatviškų apmąstymų rimtį, visą savo veiklą perleido žentui, o kai mirė, – buvo rastas nebegyvas susirietęs prie ugniakuro, užsilenkęs ant puodukų su magišku viralu, jo žili plaukai buvo apdegę, – tai jaunėlis, jo mokinys Knechtas, jau seniai buvo kaimo pripažintas žiniuonis. Jis pareikalavo iš kaimo tarybos garbingų laidotuvių savo mokytojui ir ant jo kapo kaip auką sudegino visą glėbį taurių ir vertingų gydomųjų žolių ir šaknų. Ir tas jau priklausė praeičiai, o tarp Knechto vaikų, nuo kurių ankšta darėsi Ados pirkelėje, buvo berniukas, vardu Turus; jo pavidalu senis žiniuonis sugrįžo iš mirusiųjų kelionės, iš mėnulio.

Knechtui ėjosi taip pat kaip kitados jo mokytojui. Dalis jo baimės pavirto dievotumu ir dvasingumu. Dalis jo jaunystės uolumo ir karštų troškimų išliko, dalis išblėso ir begyvenant buvo užgožta darbų, meilės ir rūpesčio dėl Ados ir vaikų. Didžiausia jo meilė ir kruopščiausi tyrimai buvo skiriami mėnuliui ir jo įtakai metų laikams ir oro permainoms; čia jis pasivijo savo meistrą Turų ir galų gale net pralenkė jį. O kadangi mėnulio augimas ir dilimas buvo

taip glaudžiai susijęs su žmonių gimimu bei mirimu ir kadangi iš visų baimių, kuriose gyvena žmonės, neišvengiamos mirties būtinybės baimė yra didžiausia, tai mėnulio garbintojas ir žinovas Knechtas iš to savo glaudaus ir gyvo santykio su mėnuliu laimėjo šventą ir nuskaidrėjusį santykį su mirtimi; savo brandesniuose metuose jis mirties baimei tapo mažiau pavaldus nei kiti žmonės. Jis galėjo kalbėti su mėnuliu pagarbiai arba maldaujamai, arba švelniai, žinojo esąs su juo susijęs subtiliais dvasiniais ryšiais, tikslių tiksliausiai pažino mėnulio gyvenimą ir kuo nuoširdžiausiai dalyvavo to gyvenimo slinktyje ir lemtinguose įvykiuose, jo nykimą ir atgimimą išgyvendavo kaip misteriją, kentėdavo drauge su juo ir išsigąsdavo, kai ateidavo siaubo metas ir atrodydavo, jog mėnulis šit gaus kęsti ligas ir pavojus, permainas ir nuostolius, kai jo spindesys dingdavo, spalva pasikeisdavo, kai jis aptemdavo ir grėsdavo visai užgesti. Tokiais atvejais, žinoma, kiekvienas atjausdavo mėnulį, drebėdavo dėl jo, pajusdavo grėsmę ir negando artybę aptemimo valandą ir baimingai žvelgdavo į jo seną, paliegusį veidą. Bet kaip tik tada pasirodydavo, kad žiniuonis Knechtas artimiau su mėnuliu susijęs ir daugiau apie jį žino nei kiti; tiesa, ir jis išgyvendavo mėnulio lemtį, ir jam širdis gniuždavo iš baimės, tačiau jo atsiminimai apie tuos išgyvenimus buvo gyvesni ir tikslesni, jo pasitikėjimas labiau pamatuotas, jo tikėjimas amžinybe ir sugrįžimu, mirties apvaldymu ir pergalėjimu didesnis; beje, didesnis buvo ir jo atsidavimas; tokiomis valandomis jis jausdavosi pasiruošęs kartu su dangaus šviesuliu išgyventi visą jo lemtį, iki pat žūties ir atgimimo, dar daugiau – kartais pajusdavo savotišką įžūlumą, savotišką pramuštgališką drąsą ir ryžtą pastatyti mirčiai priešpriešom dvasią, sustiprinti savąjį „Aš" atsidavimu antžmogiškiems likimams. Kai kas iš to perėjo į jo prigimtį ir pasidarė regima net kitiems: buvo laikomas išmanančiu ir dievotu žmogumi, didžios rimties vyru, mažai tebijančiu mirties, vienu iš tų, kur su galybėmis gyvena geruoju.

Tas dovanas ir dorybes jis turėjo pateisinti sunkiuose išmėginimuose. Sykį gavo atlaikyti nederlių ir nepalankius orus, užtrukusius net dvejus metus – tai buvo didžiausias išmėginimas jo gyve-

nime. Bėdos ir blogi ženklai apniko jau sulig pakartotinai atidėta sėjos pradžia, paskui pasėlius apipuolė visi įmanomi negandai ir kenksmai ir galiausiai bemaž visai juos sunaikino; bendruomenė baisiai badavo, pats Knechtas irgi, ir kad jis ištvėrė tuos sunkius metus, kad jis, žiniuonis, galutinai neprarado pasitikėjimo ir įtakos ir dar įstengė savajai genčiai padėti nelaimę nešti su nusižeminimu ir šiokia tokia savitvarda, buvo jau labai daug. O kai kitais metais, po žiaurios ir daug gyvybių nusinešusios žiemos, visos nelaimės ir bėdos ėmė kartotis, kai bendruomenės laukai nuo nepaliaujamos sausros susitraukė į uolą ir ėmė skeldėti, kai pelių priviso neregėtai, kai vieno žiniuonies užkeikimai bei atnašavimai liko taip pat neišklausyti ir bergždi, kaip ir visos bendruomenės renginiai, chorai su būgnais ir maldavimų procesijos, kada siaubingai išaiškėjo, kad žiniuonis negali išburti lietaus, tai jau buvo nebe juokai ir reikėjo daugiau nei paprasto žmogaus išgalių šitokią atsakomybę nešti ir atsilaikyti prieš persigandusią ir neberimstančią liaudį. Buvo dvi ar trys savaitės, kada Knechtas stovėjo vienui vienas, o prieš jį ėjo visa bendruomenė, ėjo badas ir neviltis, ėjo senas liaudies tikėjimas, kad dabar galybes galima permaldauti tik paaukojant patį žiniuonį. Knechtas laimėjo nuolaidumu. Jis nė kiek nesipriešino aukojimo minčiai, net pats siūlėsi aukotis. Be to, su negirdėtu uolumu ir atsidėjimu stengėsi lengvinti vargą, tolydžio atradinėjo naujas vandens versmes, kad ir mažiausias sroveles, draudė, kiek galėdamas, kad didžiausios bėdos metu žmonės neišpjautų visų gyvulių, o ypač rūpinosi tuometine kaimo senmote, pražūtingos nevilties pagauta, visiškai dvasios tvirtybės nebetekusia senute, stengėsi tuo baisiu laiku paremti ją savo pagalba, patarimais, grasinimais, kerais ir malda, savo pavyzdžiu ir pagąsdinimais, kad ji visiškai nesusmuktų ir nepaleistų vadžių. Išaiškėjo tada, kad neramumų ir visuotinio rūpesčio laikais žmogus yra juo naudingesnis, juo labiau jo gyvenimas ir mąstymas nukreiptas į dvasios dalykus, į tai, kas aukščiau asmens reikalų, juo jis yra daugiau išmokęs pagarbą reikšti, nuošaliai likti, nusilenkti, tarnauti ir aukotis. Tie dveji siaubingi metai, vos iš jo nepadarę aukos ir nesunaikinę, galų gale pelnė jam didelį autoritetą ir pasiti-

kėjimą, tiesa, ne minios neatsakingųjų akyse, bet akyse tų nedaugelio, kurie nešė atsakomybės naštą ir sugebėjo įvertinti tokį kaip jis žmogų.

Per šį ir kitus išmėginimus ėjo Knechto gyvenimo kelias, kol jis pasiekė vyro brandos amžių ir jau stovėjo aukščiausiame savo gyvenimo taške. Jis padėjo laidoti dvi genties senmotes, neteko gražaus šešiamečio sūnelio, kurį vilkas nusinešė, jis persirgo sunkią ligą – be niekieno pagalbos, pats save gydydamas. Buvo bado ir šalčio prisikentėjęs. Visa tai atsispaudė jo veide, o ne mažiau ir jo sieloje. Ir dar jis patyrė, kad dvasingais žmonėmis kiti keistai piktinasi ir bjaurisi, kad iš tolo juos, tiesa, vertina ir bėdai prispyrus šaukiasi jų pagalbos, tačiau jų anaiptol nemyli ir nelaiko tokiais kaip jie patys, veikiau jų vengia. Be to, jis sužinojo, kad ligoniai ir nelaimių ištiktieji mieliau priima iš senolių paveldėtus ar čia pat sukurtus burtažodžius bei užkeikimo formules nei išmintingą patarimą, kad žmogus veikiau renkasi vargo naštą ir išorišką atgailą, negu sutinka širdyje keistis ar bent mėginti save perprasti, kad jis lengviau tiki burtais, o ne protu, formulėmis, o ne patirtimi: tai vis dalykai, kurie per tuos kelis tūkstančius metų, matyt, nėra taip labai pasikeitę, kaip kai kuriuose istorijos vadovėliuose teigiama. Bet jis sužinojo ir tai, kad tiesos ieškąs dvasios žmogus neturi prarasti meilės, kad žmonių norus ir kvailystes jis turi sutikti be išdidumo, tik nesiduoti jų užvaldomas, kad nuo išminčiaus iki šarlatano, nuo kunigo iki apgaviko, nuo gelbstinčio brolio iki parazito visada tėra tik vienas žingsnis ir kad žmonės iš esmės kur kas mieliau moka sukčiui, duodasi išnaudojami turgaus rėksnių, negu dovanai priima nesavanaudišką pagalbą. Jiems labiau patinka atsilyginti ne pasitikėjimu ir meile, o pinigu ir preke. Jie apgaudinėja kits kitą, užtat tikisi, kad ir tu juos apgaudinėsi. Knechtas turėjo išmokti žmogų laikyti silpna, egoistiška ir bailia būtybe, turėjo taip pat įžvelgti, kad ir pačiam nesvetimos tos blogos savybės ir potraukiai, o vis tiek privalėjo tikėti ir savo sielą penėti mintimi, kad žmogus dar yra dvasia ir meilė, kad jame gyvena tai, kas priešinasi tiems potraukiams ir siekia juos sutaurinti. Tačiau šios mintys yra jau per daug toli nuklydusios ir labai įmantriai

suformuluotos – tokių Knechtas negalėjo turėti. Tarkime taip: jis buvo kelyje į jas, jo kelias turėjo nuvesti jį prie tų minčių, o paskui – dar toliau.

Eidamas tuo keliu, ilgėdamasis minties, o gyvendamas daugiausia juslėmis, apsėstas mėnulio, žolynų kvapų, šaknų druskų, žievių skonio, augindamas vaistažoles, virdamas gydomuosius tepalus, atsidėjęs atmosferos tyrinėjimams ir orų spėjimams, jis išsiugdė tam tikrų galių, net tokių, kokių mes, vėlesnieji, nebeturime ir vargiai suprasti begalime. Svarbiausioji iš tų galių buvo, be abejo, lietaus būrimas. Nors retkarčiais atsitikdavo, kad dangus nepasiduodavo ir, sakytumei, žiauriai pasityčiodavo iš jo pastangų, vis dėlto Knechtas šimtais sykių pralydindavo debesis, ir bemaž kas sykis vis truputį kitu būdu. Tiesa, ką nors keisti ar praleisti atnašavimo ar permaldavimo apeigose, užkeikimuose ir būgnų muzikoje jis nebūtų išdrįsęs. Bet tai juk buvo tik oficialioji, viešoji jo veiklos dalis, tos veiklos tarnybinė, kunigiškoji, išorinė pusė; ir, žinoma, būdavo smagu ir jam neapsakomai gera, kad aukojimų ir procesijų dienos vakare dangus pasiduodavo, horizontas apsiniaukdavo, vėjas pakvipdavo drėgme ir imdavo tikšti pirmieji lašai. Tačiau ir čia visų pirma buvo reikalingas lietaus būrėjo menas tinkamai parinkti dieną, kad pastangos nebūtų aklai nukreiptos į bevaisę tuštumą; buvo leistina galybes maldauti, net šturmuoti, bet su jausmu ir saiku, atsiduodant jų valiai. Ir dar mielesni už šitas gražias, triumfalias sėkmės bei išklausytų maldavimų akimirkas jam buvo tam tikri kiti išgyvenimai, apie kuriuos niekas daugiau nežinojo, tik jis pats, – ir tai tik nedrąsiai, baugščiai, daugiau juslėmis nuvokdamas negu protu išmanydamas. Buvo tokių atmosferos stovių, oro ir šilumos įtampų, debesų rūšių ir vėjų, vandens, žemės, dulkių kvapų, buvo tokių oro demonų grasinimų ir pažadų, nuotaikų bei užgaidų, kuriuos Knechtas jau iš anksto jusdavo savo odos paviršiumi, plaukais, visomis savo juslėmis, ir užtat niekas jo negalėjo užklupti netikėtai ar nuvilti, užtat jis, vibruodamas kartu su gamta, taip sukoncentruodavo ir nešiodavosi savyje orus, kad galėdavo valdyti debesis ir vėjus – ne savavališkai, žinoma, ir ne savo nuožiūra, o kaip tik vadovaudamasis ta

sąsaja ir priklausomybe, kuri dildė bet kokį skirtumą tarp jo ir pasaulio, tarp vidaus ir išorės. Tada galėdavo ekstazėje stovėti ir klausytis, ekstazėje glūdoti, atdaras visomis odos poromis, ir ne tik justi savyje orų bei debesų gyvenimą, bet ir jam diriguoti ir kurti maždaug taip, kaip mes gerai pažįstamą muzikos frazę galim savyje atgaivinti ir reprodukuoti. Tada jam pakako tiktai kvapą sulaikyti – ir tilo vėjas arba griausmas, pakako tik galvą linktelėti ar papurtyti – ir ledų kruša biro arba liovėsi, pakako tik šypsniu parodyti, jog kovojančios jėgos jame rimsta, – ir sklaidėsi danguje debesys, ir giedrijosi mėlynė. Kai kuriais ypač šviesios nuotaikos ir vidinės darnos laikotarpiais jis visai tiksliai ir neklaidingai žinodavo būsimųjų dienų orą, tarytum nešiodavosi kraujyje užrašytą visą partitūrą, iš kurios išorėje buvo grojama. Tai buvo jo gerosios ir geriausiosios dienos, jo atlygiai, jo džiaugsmai.

Tačiau kai šis intymus ryšys su išore nutrūkdavo, kai oras ir pasaulis darydavosi nepažįstamas, nesuprantamas ir neatspėjamas, tada ir jo viduje sutrikdavo darna ir nutrūkdavo srovės, tada jis pajusdavo nesąs tinkamas orų būrėjas, o savo pareigą ir atsakomybę už orus ir derlių jausdavo kaip naštą ir neteisybę. Tokiais laiko tarpais jis darydavosi namisėda, būdavo klusnus ir paslaugus Adai, draug su ja uoliai imdavosi namų ruošos, dirbdavo vaikams žaislus ir įrankius, virdavo visokius vaistus, pasigesdavo meilės ir trokšdavo kuo mažiau skirtis nuo kitų vyrų, visiškai paklusti tradicijoms ir papročiams, net mielai klausydavosi žmonos ir kaimynių pasakojimų, šiaip jau nemėgstamų, apie kitų žmonių gyvenimą, sveikatą, sėkmes ir nesėkmes. Tuo tarpu geraisiais laiko tarpais jį mažai tematydavai namie, tada jis klajodavo po laukus ir miškus, meškeriodavo, medžiodavo, ieškodavo šaknų, gulėdavo žolėje arba tupėdavo medžiuose, uosdavo, klausydavosi, mėgdžiodavo gyvulių balsus, susikurdavo ugnelę ir lygindavo dūmų tumulus su debesimis, vaikščiodavo taip, kad oda ir plaukai prisigertų rūko, lietaus, oro, saulės arba mėnesienos, o kartu, kaip kad visą gyvenimą darė jo mokytojas ir pirmtakas Turus, rankiodavo tokius daiktus, kurių esmė ir išorinė forma tartum priklausė skirtingoms būties sritims, kuriuose gamtos išmintis ar užgaidas tartum išduodavo truputėlį savų žaidimo taisyk-

lių ir kūrimo paslapčių, – daiktus, kuriuose buvo simboliškai sujungti tolimi dalykai, pavyzdžiui: šakų gumbus žmonių ar gyvulių galvos pavidalo, vandens nugludintus akmenukus su rievėmis, tarytum šie būtų iš medžio, suakmenėjusius senųjų amžių gyvius, išsigimusius vaisius arba keimarius, inksto arba širdies formos akmenis. Jis skaitė medžių lapų raštą, painų linijų raizginį ant abriedėlio galvos, o skaitydamas nujausdavo paslaptingus, dvasingus, būsimus, galimus dalykus: ženklų magiją, skaitmens ir rašto nuojautą, begalybės ir pavidalų daugybės suėmimą į bendrybę, į sistemą, į sąvoką. Mat buvo jau jame visos tos galimybės apimti dvasia pasaulį, tiesa, dar bevardės, dar nepavadintos, o tačiau galimos, pramatomos, dar tik kaip gemalas ir pumpuras, tačiau jam esmingos, savos ir organiškai jame augančios. Ir jei taip mes galėtume, palikę už pečių tą žiniuonį ir jo ankstų ir mums primityviai atrodantį laiką, įsigauti į dar tolesnius tūkstantmečius, tai – tikime – visur, kur tik sutiktume žmogų, sutiktume podraug ir dvasią, tą dvasią, kuri yra be pradžios ir kuri jau nuo amžių savyje turi viską, ką vėliau kada nors sukuria.

Žiniuoniui nebuvo lemta nė vienos iš savo nuojautų įamžinti nei priartinti prie įrodomumo, kurio jam tos nuojautos, beje, ir nebuvo reikalingos. Netapo jis vienu iš daugelio išradėjų, neišrado rašto ar geometrijos, medicinos ar astronomijos. Jis liko tiktai nežinoma grandis ilgoje grandinėje, bet grandis tokia pat būtina, kaip ir visos kitos; jis perdavė toliau, ką buvo paveldėjęs, o prie to pridėjo, ką pats nauja įgijo ar iškovojo. Mat ir jis turėjo mokinių. Du parankinius ilgainiui išugdė į žiniuonius, vienas jų paskui tapo jo įpėdiniu.

Metų metais varė jis savo amatą ir triūsė vienas, niekieno akių nesekamas, ir kai pirmą kartą – tai nutiko netrukus po vieno didelio nederliaus ir bado – pradėjo jį lankyti, stebėti, sekioti, garbstyti ir visur jo tykoti vaikinas, kurį traukė žiniuonies menas ir pats meistras, tai Knechtui įstabiai sugrudo širdis ir prieš akis tarsi apverstas sugrįžo anas didis jaunų dienų išgyvenimas, ir jis pirmą kartą patyrė tą rūstų, krūtinę spaudžiantį ir podraug žvalumo teikiantį gyvenimo vidurio jausmą: štai jaunystės nebėr, vidudienis peržengtas, žiedas vaisiumi išvirtęs. Ir nors niekada nebūtų manęs, jis pats su tuo vai-

kinu elgėsi lygiai taip, kaip senis Turus kitados elgėsi su juo, ir tas nesvetingas, atžarus lūkuriavimas, delsimas radosi visai savaime, visai instinktyviai, tai nebuvo nei velionio meistro mėgdžiojimas, nei ėjo iš kokių moralinių ar pedagoginių sumetimų, tokių, sakysim, kad jaunuolį reikia pirma ilgai mėginti, ar jis rimtai esąs nusistatęs, kad niekam nevalia lengvinti kelio į paslaptis, o atvirkščiai, tą kelią net reikia visaip sunkinti, ir panašiai. Ne, Knechtas su savo mokiniais elgėsi lygiai taip, kaip kiekvienas jau truputį senstąs vienišius ir mokslingas keistuolis elgiasi su savo gerbėjais ir mokiniais: varžėsi, kebliai jautėsi, buvo atžarus, greitas pasitraukti, susirūpinęs, kad tik netektų prarasti savo gražios vienatvės ir laisvės, savo klajonių po girių glūdumas, savo vienišų laisvų medžioklių, žolynų rinkimo, svajonių ir tylaus klausymosi, pilnas pavydžios meilės visiems savo įpročiams ir pomėgiams, savo paslaptims ir mąstymams. Anaiptol nepuolė glėbesčiuoti nedrąsaus jaunuolio, mėginančio prisiartinti su pagarbiu smalsumu, anaiptol nepadėjo jam įveikti neryžtingumo, nedrąsino jo, anaiptol nelaikė džiaugsmu ir atlygiu, pripažinimu ir malonia sėkme, kad štai pagaliau kitų žmonių pasaulis siunčia pas jį pasiuntinį su meilės prisipažinimu, kad štai yra jaunuolis, ieškantis jo palankumo, jam atsidavęs ir giminingas, kuris taip pat kaip jis jaučiasi pašauktas tarnauti paslaptims. Ne, jis tatai iš pradžių juto kaip įkyrų kliuvinį, kaip brovimąsi į jo teises ir įpročius, kaip pažeidimą jo nepriklausomybės, kurią tik dabar suvokė esąs labai įsimylėjęs; jis priešinosi tam ir išradinėjo visokias gudrybes, kaip apgauti mokinį ir nuo jo pasislėpti, kaip sumėtyti pėdas, išsilenkti jo ir išvengti susitikimo. Bet ir čia jam sekėsi panašiai kaip kitados Turui; ilgas, tylus jaunuolio gerinimasis pamažu suminkštino jam širdį, pamažu pamažu įveikė ir sutirpdė jo priešinimąsi, ir juo vaikinas atkakliau į jį artėjo, juo labiau Knechtas pradėjo į jį gręžtis ir jam atsiverti, jo siekimams pritarti, jo gerinimąsi priimti ir pagaliau suprasti, kad toji nauja, ne sykį itin nemaloni pareiga turėti mokinį ir jam vadovauti yra neišvengiama, likimo duota ir dvasios norėta.

Juo toliau, juo labiau turėjo išsižadėti savo svajonės, mėgavimosi begalinių galimybių jausmu, išsižadėti tūkstantveidės ateities. Vietoj svajonės apie nesibaigiančią pažangą, apie visos išmin-

ties gausybę štai stovi priešais tave mokinys, smulki, artima, reikli tikrovė, įsibrovėlis ir ramybės trikdytojas, bet neišvengiamas ir nenustumiamas, vienintelis kelias į realią ateitį, vienintelė ir visų svarbiausioji pareiga, vienintelis siauras kelias, kuriuo žiniuonies gyvenimas ir darbai, pažiūros, mintys ir nuojautos gali būti išgelbėtos nuo mirties ir toliau gyvuoti naujame pumpurėlyje. Dūsaudamas, murmėdamas ir šypsodamas prisiėmė Knechtas šią naštą.

Tačiau ir šioje svarbioje, galbūt visų atsakingiausioje veiklos srityje – tradicijos perteikimo ir įpėdinio ugdymo – žiniuonies neaplenkė sunki, karti patirtis ir nusivylimas. Pirmasis mokinys, atkakliai siekęs jo palankumo ir po ilgo laukimo, po daugelio atstūmimų gavęs jį už mokytoją, vadinosi Maras ir uždavė jam niekad nebeapmalšusios širdgėlos. Buvo labai nuolankus, pataikavo, ilgą laiką dėjosi besąlygiškai klusnus, tačiau jam trūko ir šio, ir to, o visų pirma drąsos; antai, jis bijojo nakties ir tamsos, bet stengėsi tatai nuslėpti, o Knechtas, nors pastebėjo tai, manė, kad čia tik vaikystės liekana, kuri ilgainiui išnyksianti. Tačiau ta baimė neišnyko. Be to, šis mokinys visiškai neturėjo dovanos pasiaukojamai atsiduoti stebėjimams, darbams ir veiksmams, susijusiems su profesija, mintims ir nuojautoms. Jis buvo sumanus, turėjo šviesų, žvalų protą, jam lengvai ir greitai davėsi visa, ko galima išmokti be didesnio atsidėjimo. Tačiau vis labiau ėmė aiškėti, kad jis turi savanaudiškų sumetimų, dėl kurių ir panorėjo išmokti žiniuonies meno. Pirmiausia norėjo būti reikšmingas, vaidinti svarbų vaidmenį ir daryti įspūdį, buvo pilnas tuštybės, būdingos gabiesiems, bet ne pašauktiesiems. Siekė pripažinimo, puikavosi prieš bendraamžius pirmomis žiniomis ir sugebėjimais – čia irgi galėjo būti su laiku praeinantis vaikiškumas. Tačiau jis ne tik ieškojo pripažinimo, bet ir siekė valdyti kitus ir gauti sau naudos; meistras, tatai pastebėjęs, išsigando ir pamažu nugręžė širdį nuo to vaikino. O šis, pasimokęs pas Knechtą keletą metų, buvo du ar tris kartus nutvertas darąs sunkius prasižengimus. Pasidavė pagundai be meistro žinios ir leidimo už dovanas gydyti susirgusį vaiką, kitąsyk ėmėsi užkeikimais išveisti žiurkes iš trobos, buvo apibartas, žadėjo taip nebedaryti, bet kai ir vėl buvo nučiuptas darąs panašų dar-

bą, tai meistras nušalino jį nuo mokslų, apsakė visą dalyką senmotei ir pamėgino tą nedėkingą ir netikusį jaunuolį išdildyti iš savo atminties.

Tiesa, už tai jam su kaupu atsilygino abu paskesnieji mokiniai, ypač antrasis, jo paties sūnus Turus. Tą jauniausią ir paskiausią savo mokinį ir parankinį jis labai mylėjo ir tikėjo, kad iš jo galįs išeiti geresnis už tėvą žiniuonis, tikriausiai jo senelio dvasia buvo į jį įsikėlusi. Knechtui didelį, sielą gaivinantį pasitenkinimą teikė mintis, kad jis visa, ką žino ir kuo tiki, perteikia ateičiai, kad tikrai yra žmogus, dvigubas jo sūnus, kuriam bet kurią dieną galės perduoti savo pareigas, kai tik pajus, jog pačiam jos per sunkios. Bet ano nevykėlio, pirmojo mokinio, išguiti iš savo gyvenimo ir minčių neįstengė, kaime jis buvo, tiesa, ne per labiausiai gerbiamas, tačiau daugelio labai mėgstamas ir gana įtakingas žmogus; buvo vedęs, išpopuliarėjęs kaip savotiškas fokusininkas ir juokdarys, būgnų chore tapo net vyriausiuoju būgnininku ir liko slaptas žiniuonies priešas ir pavyduolis, pridaręs jam nemažai smulkių ir net didelių nemalonumų. Knechtas niekad nebuvo linkęs į draugystes ar sambūrius, jam buvo reikalinga vienuma ir laisvė, jis niekad nesirūpino pelnyti pagarbos arba meilės, nebent vaikystėje, kai stengėsi priartėti prie meistro Turaus. O dabar gavo patirti, ką reiškia turėti neapykanta degantį priešą; tai jam sugadino nemažai gyvenimo dienų.

Maras buvo iš tų itin gabių mokinių, kurie, nepaisant gabumų, mokytojams visais laikais yra nemieli ir tikra našta, nes jų talentas yra ne iš dirvos dygusi bei iš vidaus augusi pamatuota organinė galia, ne subtili taurinanti geros prigimties, doro kraujo ir doro būdo stigma, o nelyginant kažkoks išoriškas, atsitiktinis, net uzurpuotas arba vogtas dalykas. Prasto būdo, bet didelio proto arba lakios vaizduotės mokinys būtinai įvaro mokytoją į keblią padėtį: jis privalo tokiam mokiniui perteikti žinių bei metodo paveldą ir paruošti jį dalyvauti dvasios gyvenime – ir negali nejausti, jog tikroji, aukštesnioji jo pareiga būtų kaip tik apsaugoti mokslus ir menus nuo tų, kurie tiktai gabūs; juk ne mokytojas turi tarnauti mokiniui, o abu turi tarnauti dvasiai. Čia yra priežastis, kodėl

mokytojai privengia arba tiesiog bijo kai kurių prašmatnių talentų; kiekvienas toksai mokinys iškreipia visą mokymo prasmę ir jos tarnaujamąją esmę. Jei mokinys sugeba tik prašmatnumu spindėti, bet ne tarnauti, tai kiekvienas jo reikalavimas reiškia iš esmės žalą tarnystei, savotišką dvasios išdavystę. Kai kurių tautų istorijoje žinomi laiko tarpai, kada, smarkiai pažeidus dvasios tvarką, vadovaujančius bendruomenių, mokyklų, akademijų ir pačių valstybių postus plūste užplūsdavo tie, kurie buvo tiktai gabūs; visose vietose sėdėdavo didžiai talentingi žmonės, kurie visi norėjo valdyti, bet nemokėjo tarnauti. Laiku pažinti tokios rūšies talentus, kol jie dar nėra užgrobę dvasinės veiklos pamatų, ir nepermaldaujamu kietumu nukreipti juos į nedvasinę veiklą, be abejo, dažnai būna labai sunku. Knechtas irgi darė klaidų, jis per ilgai kentė tą savo mokinį Marą, jis karjeristą ir vėjo botagą įvesdino į kai kurias adeptų paslaptis ir dėl to gavo gailėtis. Padariniai jam pačiam buvo sunkesni, negu galėjo manyti.

Kai Knechto barzda buvo jau gerokai pražilusi, užėjo tokie metai, jog rodėsi, kad tvarka tarp dangaus ir žemės visai sujaukta ir suardyta nepaprastai galingų ir klastingų demonų. Suirutė prasidėjo rudenį, prasidėjo kraupiai ir didingai, visi kas gyvas išsigando iki širdies gelmių ir stingo nuo siaubo; danguj radosi niekad nematytas reginys – tuoj po dienos ir nakties susilyginimo, kurį žiniuonis visada stebėdavo ir išgyvendavo su tam tikru iškilmingumu, pamaldžiu susikaupimu, didžiausiu atidumu. Atėjo vienas toksai vakaras, lengvas, vėjuotas ir vėsus, dangus buvo giedrų giedriausias, tik keli neramūs debesiukai sklandė didžioje aukštybėje, nepaprastai ilgai nušviesti rausvų saulėleidžio žarų – judrūs, purūs, garbiniuoti šviesos žiupsniai šaltoje, blyškioje visatos platybėje. Knechtą jau kelios dienos buvo apėmęs kažkoks jausmas, stipresnis ir keistesnis už tą, kuris apimdavo jį kitais metais šituo laiku, dienų trumpėjimo pradžioje, jis juto galybių veiklą dangaus ertmėse, žemės, augalų ir gyvulių nuogąstavimą, kažkokį nerimą ore, kažkokį netikrumą, laukimą, krūpčiojimą, kažkokią nuojautą, tvyrančią visoje gamtoje: tokį pat jausmą kėlė ir tie debesiukai, ilgai ir krūpčiojamai blėstą šią vakaro valandą, – kėlė jį savo ple-

venančiais judesiais, nesutampančiais su žemėje pučiančiu vėju, ir savo maldaujamu raudoniu, kuris ilgai ir liūdnai gynėsi nuo užgesimo ir kuriam išvėsus bei dingus tų debesiukų staiga nebeliko. Kaime buvo ramu, lankytojai ir vaikai, klausę istorijų priešais senmotės pirkią, jau kadai išsiskirstė, pora berniūkščių vaikėsi dar ir pešėsi, o šiaip visi jau buvo pirkiose, seniai pavalgę. Daugelis jau miegojo ir, be žiniuonies, mažai kas bežiūrėjo į saulėlydžius. Knechtas vaikštinėjo po savo daržiuką už pirkios, svarstydamas, koks bus oras, susikaupęs ir nerimastingas, tarpais trumpam prisėsdamas ant medžio trinkos, stovinčios tarp dilgynių ir naudojamos malkoms skaldyti. Kai užgeso paskutinės debesų žvakelės, žvaigždės dar šviesiame žalzganame danguje staiga pasidarė aiškiau matomos, ryškesnės, jų spėriai gausėjo; kur ką tiktai švyksojo dvi trys, jau radosi dešimt, dvidešimt. Daugelis jų, taip pat jų grupių ir šeimynų žiniuoniui buvo pažįstamos, kaži kiek šimtų kartų matytos; jų nekintamas grįžimas kas vakarą veikė raminamai, jos teikė paguodą, jos, tiesa, švietė aukštai ir toli, neskleidė šilumos, bet buvo patikimos, tvirtai surikiuotos, jos skelbė tvarką, laidavo pastovumą. Ir nors žemės gyvenimui, žmonių gyvenimui jos rodėsi tokios svetimos ir tolimos, stačiai priešingos, tokios nepasiekiamos jo šilumai, jo konvulsijoms, kančioms ir ekstazėms, savo iškilniai šalta didybe ir amžinybe tiek už jį pranašesnės, jog net juokas ėmė, bet vis dėlto jos buvo su mumis susijusios, galbūt rodė mums kelią ir mus valdė, ir visas pasiektas ir įtvirtintas žmogiškasis pažinimas, visi dvasiniai turtai, visas dvasios tikrumas ir pranašumas prieš netvarią būtį buvo panašus į žvaigždes, taip pat spindėjo vėsia ramybe, guodė vėsiu virpesiu, žvelgė amžinu ir kiek pašaipiu žvilgsniu. Taip žiniuoniui atrodė dažną sykį, ir nors jo su žvaigždėmis nesiejo tokie artimi, jaudinantys nuolatinių kitimų ir grįžimų patvirtinti santykiai kaip su mėnuliu, ta didžia, artima, drėgna, riebia stebuklinga žuvimi dangaus mariose, vis dėlto Knechtas gerbė jas be galo ir buvo prie jų prisirišęs tūleriopais tikėjimais. Ilgai jas stebėti ir duotis jų veikiamam, atverti jų šaltiems tyliems žvilgsniams savo išmintį, savo šilumą, savo neramumą būdavo jam dažnai kaip maudynė ir gydomasis gėrimas.

Ir šiandien žvaigždės žvelgė kaip visada, tik buvo labai šviesios ir tarsi nušlifuotos įtampos pritvinkusiame retame ore, bet Knechtui stigo vidinės rimties joms atsiduoti, kažkokia galybė iš nepažįstamų erdvių dvelkė į jį, skausmingai smelkėsi į poras, čiulpė akis, veikė tylomis ir nepaliaujamai, – kažkokia srovė, kažkoks įspėjantis virpesys. Šalimais, pirkioje, blausiai rusėjo ugniakure žarijų švieselė, plaukė mažytis šiltas gyvenimas, kažkas murmėjo, kikeno, žiovavo, iš ten dvelkė žmonių kvapas, odos šiluma, motinystė, vaiko miegas, ir visa tai nekalta savo artuma tarsi dar labiau gilino ką tik užėjusią naktį, o žvaigždes lyg dar labiau stūmė į neaprėpiamą tolį ir aukštį.

Ir kaip tik dabar, kada Knechtas išgirdo, kaip pirkioje žemu balsu niūniuoja ir murma Ada, liūliuojanti sunerimusį kūdikį, danguje prasidėjo katastrofa, kurią sodžius minės metų metais. Tyliame, blizgiame žvaigždžių tinkle kai kurios vietos pradėjo žybsėti ir plazdėti, tarytum tos šiaip jau neregimos tinklo gijos būtų ėmusios liepsnodamos trūkčioti, įstrižai dangų, it kažkieno rankos sviesti akmenys, žybtelėdamos ir tuojau vėl gesdamos, ėmė kristi žvaigždelės, čia viena, ten dvi, čia vėl kelios, ir dar nespėjo dingti iš akių pirma krintanti žvaigždė, dar širdis, suakmenėjusi nuo reginio, nespėjo atsigauti, o jau pasileido įstrižai per dangų truputį lenktu keliu krintančių, o gal svaidomų šviesulių pulkai, tuzinai, šimtai; tuntais nebesuskaičiuojamais lėkė jos, genamos nebylės audros per tylinčią nakties erdvę, tarytum pasaulių ruduo būtų nupurtęs nuo dangaus medžio visus nuvytusius lapus ir vytų juos kažkur be žado į nebūtį. Lyg nuvytę lapai, lyg vėjo genamos snaigės lėkė jos ir lėkė, tūkstančių tūkstančiai, kraupioje tylumoje, tolyn ir žemyn, dingdamos už miškuotų kalnų pietryčiuose, kur nuo amžių niekad nė viena žvaigždė nebuvo nusileidusi, kažkur bedugnėje prarajoje.

Pastingusia širdimi, žibančiomis akimis stovėjo Knechtas atmetęs galvą, persigandusį, tačiau nepasotinamą žvilgsnį įbedęs į pasikeitusį ir kerų apimtą dangų, savo akimis netikėdamas ir kartu pernelyg tikras tos siaubingos valandos realumu. Kaip ir visi, kurie tos nakties reginį matė, jis manė, kad net senos pažįstamos žvaigždės pajudėjo iš vietų, puldinėja ir krinta, jis jau laukė, kad

tuoj dangaus skliautą pamatys juodą ir tuščią, jei tik pirma jo paties nepraris žemė. Tačiau po kurio laiko įžiūrėjo tai, ko kiti įžiūrėti nepajėgė, – kad senos pažįstamos žvaigždės ir čia, ir ten, ir visur kitur tebespindi kaip spindėjusios, kad toji žvaigždžių audra dūksta ne tarp senų, gerai pažįstamų žvaigždžių, o erdvėje tarp dangaus ir žemės ir kad tos naujosios, krintančios ar svaidomos, taip greit įsižiebiančios ir taip greit dingstančios šviesos kiek kitokių spalvų ugnimis žėri negu senosios, tikrosios žvaigždės. Tatai jį kiek paguodė ir padėjo atsipeikėti, bet vis tiek, tegu sau čia būna ir naujos, netvarios, kažkokios kitokios žvaigždės, kurių pūga ore siaučia, – baisu ir šiurpu yra tai, negandas ir netvarka, ir giliais atodūsiais alsavo jo perdžiūvusi gerklė. Jis pažiūrėjo į žemę, pasiklausė, kas dedasi aplinkui, norėdamas įsitikinti, ar tik jam vienam pasirodė šis vaiduokliškas reginys ar jį matė ir kiti. Greit jis išgirdo, kad kitose pirkiose aimanuoja, spiegia, šūkčioja siaubo perimti žmonės; ėmė rėkti, rėkdami perdavė žinią toliau, išbudino tuos, kas miegojo, nieko nenujausdami, bemat siaubas ir panika apims visą sodžių. Knechtas giliai atsiduso ir ryžosi imtis savo uždavinio. Ant jo, ant žiniuonies, visų pirmiausia gulė ši našta, ši nelaimė; juk jis buvo tam tikra prasme atsakingas už tvarką danguje ir ore. Ligi šiol jis visada iš anksto numatydavo ar nujausdavo didžiąsias katastrofas – potvynį, krušą, dideles audras, – kiekvienąsyk nuteikdavo ir įspėdavo motinas ir seniūnes, užbėgdavo už akių didžiausiam blogiui, savimi, savo išmanymu, savo narsa ir pasitikėjimu aukštosiomis galiomis saugodavo sodžiaus žmones nuo nevilties. Kodėl šį sykį nieko iš anksto neatspėjo ir nepatvarkė? Kodėl niekam nė žodžio neprasitarė apie nykią, įspėjamą nuojautą, nors ją ir turėjo?

Jis pakėlė nuo pirkios durų plaušinę užuolaidą ir tyliai pašaukė žmoną. Ji priėjo su mažyliu prie krūties, jis paėmė iš jos kūdikį ir paguldė ant šiaudų, paėmė Ados ranką, pridėjo vieną pirštą prie lūpų, duodamas ženklą tylėti, išvedė ją iš pirkios ir pamatė, kaip tučtuojau jos kantrus ir tylus veidas išsikreipė nuo baimės ir siaubo.

– Vaikai tegu miega, tegu to nemato, girdi? – sukuždėjo jis griežtai. – Neleisk nė vieno iš trobos, nė Turaus. Ir pati būk viduj.

Jis delsė, dvejodamas, kiek galima jai pasakyti, ar verta išsiduoti, ką galvoji, paskui tvirtai pridūrė:

– Nei tau, nei vaikams nieko neatsitiks.

Ji patikėjo iš karto, nors nuo to nei jos veidas, nei savijauta dar neatsigavo po išgąsčio.

– Bet kas tai yra? – klausė ji, vėl pro jį žiūrėdama nustėrusi į dangų. – Labai blogai?

– Blogai, – tarė jis švelniai, – manau, kad labai blogai. Bet tai neliečia nei tavęs, nei mažiukų. Būkit viduj, užuolaidą laikyk gerai užtrauktą. Man reikia eiti pas žmones, kalbėti jiems. Eik į vidų, Ada.

Jis privertė ją įeiti, rūpestingai užtaisė užuolaidą, pastovėjo dar valandėlę, atsigręžęs veidu į nesiliaujantį žvaigždžių lietų, tada nuleido galvą, atsiduso dar sykį nuo pat širdies ir greit nuėjo per tamsą į sodžių, prie senmotės pirkios.

Čia jau buvo susirinkę pusė sodžiaus, girdėjosi duslus šurmulys, iš siaubo apduję žmonės vos besitvėrė baime ir neviltimi. Buvo vyrų ir moterų, kurie, pagauti šiurpo ir artimos žūties nuojautos, tarytum patrako ir ėmė šėlti, jie stovėjo it stabo ištikti arba makaravo nebesuvaldomomis rankomis, vienai moteriai iš burnos ėjo putos, ji šoko sau viena desperatišką ir drauge obscenišką šokį ir dideliais kuokštais rovėsi ilgus plaukus. Knechtas matė: jau kyla potvynis, jie jau bemaž visi siuto pagauti, krintančių žvaigždžių pakerėti ir apkvaišinti, dar kiek – ir prasidės pamišimo, įsiūčio ir savęs naikinimo orgija, reikia skubėti, suburti kelis drąsesnius ir dar proto nepraradusius ir juos apraminti. Senoji promotė buvo rami; ji tikėjo, kad atėjo pasaulio pabaiga, bet nesipriešino tam, o sutiko likimą tvirtu, kietu, gižiai surauktu ir todėl beveik pašaipiai atrodančiu veidu.

Knechtas prikalbino ją, kad išklausytų jo aiškinimus. Jis mėgino parodyti promotei, kad senosios, visada danguj buvusios žvaigždės tebėra savo vietose, tačiau ji neįstengė to suvokti, gal todėl, kad jos akys nebegalėjo tų žvaigždžių įžiūrėti, o gal ir todėl, kad jos ir žiniuonies santykiai su žvaigždėmis ir požiūris į jas buvo per daug skirtingi ir jiedu negalėjo kits kito suprasti. Ji purtė galvą ir vis taip

pat narsiai šypsojo, o kai Knechtas ėmė ją įtikinėti, kad negalima žmonių atiduoti baimės svaiguliui ir demonų valiai, ji tuoj sutiko. Aplink ją ir žiniuonį susidarė grupelė persigandusių, bet proto nepraradusių žmonių, kurie buvo pasiryžę duotis vadovaujami.

Dar valandėlę prieš čia ateidamas Knechtas turėjo vilties, jog pavyks apvaldyti paniką savo paties pavyzdžiu, šaltu protu, įkalbinėjimu, aiškinimu ir geru žodžiu. Bet jau iš trumpo pokalbio su senmote pamatė, kad per vėlu. Pirma jis vylėsi pasidalyti su kitais savo išgyvenimais, padovanoti, perteikti juos žmonėms, visų pirma vylėsi, kad jo įtikinti žmonės pamatys, jog krinta ne pačios žvaigždės, bent ne visos, kad ne jas gena visatos audra; jis vylėsi, kad žmonės atsikvošės iš bejėgiškos baimės ir nuostabos, kad ims patys stebėti dangų, o tada galės lengviau ištverti šį sukrėtimą. Greitai tačiau pamatė, kad visame sodžiuje atsirastų vos keletas, kuriuos būtų galima taip paveikti, ir kad per laiką, reikalingą jiems įtikinti, kitus galutinai apimtų pamišimas. Ne, čia, kaip ir daugeliu kitų atvejų, protu ir išmintingais žodžiais nieko negalėjai pasiekti. Laimė, buvo ir kitų priemonių. Nors mirties baimės negalima numalšinti blaiviu protu, bet galima ją organizuoti, duoti jai kryptį, formą ir veidą ir iš beviltiškų pakvaišėlių sambūrio suburti tvirtą bendruomenę, o iš nevaldomų laukinių riksmų – chorą. Knechtas tučtuojau ėmė veikti, ir tučtuojau jo priemonės padėjo. Jis stojosi priešais žmones ir ėmė šaukti gerai žinomus maldos žodžius, kuriais visada būdavo pradedamos gedulo ir atgailos apeigos, raudos dėl mirusios senmotės arba atnašavimo ir atgailos pamaldos, kai rasdavosi pavojus, kad gali ištikti visuotinis negandas – maras ar potvynis. Jis ritmingai šaukė žodžius ir plojo į taktą delnais, ir tuo pačiu taktu, šaukdamas ir plodamas, lenkėsi kone ligi žemės, tiesėsi, vėl lenkėsi, tiesėsi, o drauge su juo tuos pat judesius jau darė koks dešimt ar dvidešimt kitų, žiloji kaimo motina atsistojo ėmė ritmingai murmėti ir vos pastebimai linkčiodama kartoti ritualinius judesius. Kurie dar atbėgo iš kitų pirkių, tie nieko nelaukę pasidavė ceremonijos dvasiai ir ritmui; keletas visiškai patrakusių arba susmuko išsisėmę ir gulėjo nejudėdami, arba, perveikti choro murmesio ir lingavimo ritmo, prisidėjo prie

maldų. Pavyko. Vietoj praradusių viltį apdujėlių ordos štai stovi aukai ir atgailai nuteikta maldininkų bendruomenė, ir kiekvienam iš tų žmonių darosi gera ir širdis tvirtėja, kad jis gali savąją mirties baimę ir savąjį siaubą ne savyje dusinti ar skyrium išbliauti, o išlieti ritmingai, įsijungdamas į tvarkingą daugybės balsų chorą – į permaldavimo apeigas. Daug slėpiningų galių veikia per tokias ceremonijas, o labiausiai ramina žmones jų vienodumas, stiprinąs bendrumo jausmą, patys tikrieji jų vaistai yra saikas ir tvarka, ritmas ir muzika.

Dar visas dangus tebežėrėjo begale krintančių žvaigždžių, tarsi ten būtų virste virtusi šviesos lašų kaskada, dar geras dvi valandas tiško į visas puses ugnies purslai, o sodžiaus siaubas pavirto nuolankumu ir dievotumu, maldavimu ir atgaila, ir žmonių baimė bei silpnumas stojo prieš visą tvarką pamynusį dangų kaip tvarka ir kultinė harmonija. Žvaigždžių lietus dar nebuvo pradėjęs silpti ir mažėti, o stebuklas jau buvo įvykęs, iš jo tryško atgaiva, ir kai jau atrodė, jog dangus pradeda rimti ir sveikti, visi mirtinai išvargę atgailautojai pajuto palengvėjimą, kad savo apeiga permaldavo galybes ir grąžino dangui jo tvarką.

Ta siaubo naktis nebuvo užmiršta, žmonės apie ją kalbėjo per visą rudenį ir žiemą, bet greit jau nebe pašnibždom ir baikščiai dūsaudami, o kasdienišku tonu ir jausdami tą pasitenkinimą, su kuriuo visada prisimenamas narsiai atlaikytas negandas ar sėkmingai įveiktas pavojus. Žmonės mėgavosi detalėmis, kiekvienas vis kitaip pasakojosi buvęs apstulbintas to negirdėto įvykio, kiekvienas tarėsi pirmas jį pastebėjęs, iš kai kurių ypač bailių ir persigandusių buvo drįstama ir pasišaipyti, ir dar ilgai tvėrė kaime tam tikras pagyvėjimas – juk žmonės šį tą patyrė, regėjo didelį dalyką, šis tas nutiko.

Knechtas išliko visai nuošaly nuo tų nuotaikų ir nuo to, kaip pamažu tolo ir slinko užmarštin didysis įvykis. Jam tas klaikus išgyvenimas buvo ir liko neužmirštamas įspėjimas, niekad nebeapmalšintas dieglys, ir dėl to, kad jis jau praėjęs, kad procesijomis, maldomis ir atgailavimu davėsi apmaldomas, Knechtas anaiptol nemanė, jog su juo galutinai susidorota ir baigta. Net priešin-

gai, juo tas įvykis labiau tolo į praeitį, juo reikšmingesnis jis darėsi Knechtui, nes žiniuonis suteikė jam prasmę, jo dėka galutinai tapo mąstytoju ir aiškintoju. Jam jau pats tasai įvykis, tasai stebuklingas gamtos spektaklis buvo be galo didi ir sunki problema su daugeliu aspektų: žmogus, sykį regėjęs tokį dalyką, galėjo visą gyvenimą apie jį mąstyti. Vienas vienintelis visame sodžiuje žmogus būtų stebėjęs žvaigždžių lietų darydamas panašias prielaidas ir panašiomis akimis kaip jis pats – jo sūnus ir mokinys Turus; tik šito vieno žiūrovo protavimas ir pataisos būtų buvusios Knechtui vertingos. Tačiau sūnų jis paliko miegoti, o paskui juo ilgiau svarstė, kodėl būtent taip padarė, kodėl atsisakė vienintelio rimtai vertingo liudininko ir stebėjimų draugo, kai dėjosi tokie negirdėti neregėti dalykai, juo tvirtėjo jo įsitikinimas, kad pasielgė gerai ir teisingai, kad paklausė išmintingos nuojautos. Jis norėjo apsaugoti nuo to reginio saviškius, taip pat ir jį, savo mokinį ir kolegą, ir jį visų labiausiai, nes prie nieko nebuvo taip prisirišęs, kaip prie jo. Knechtas nuslėpė nuo jo žvaigždžių lietų, nes, viena, tikėjo gerosiomis miego dvasiomis, juoba kai miega jaunas žmogus, o antra, jei atmintis neklysta, jau tą akimirką, vos pasirodžius ženklams danguje, jis galvojo ne tiek apie dabar pat gresiantį pavojų visų žmonių gyvybei, kiek apie pranašingą ženklą, jog užeis negandas ateityje, ir dar toks negandas, kuris iš visų žmonių labiausiai užguls jį, vieną žiniuonį. Kažkas turėjo užeiti, kažkoks pavojus ir grėsmė iš tos sferos, su kuria Knechtą siejo tarnyba, ir vis tiek, kokiu pavidalu tas pavojus apsireikš, jis visų pirma ir tiesiogiai ištiks jį patį. Tą pavojų budriai ir ryžtingai sutikti, viduje jam pasiruošti, bet prieš jį nesižeminti ir neprarasti orumo – štai kokio ryžto mokė Knechtą anas didis pranašingas ženklas. Užeisiantis likimo smūgis pareikalaus brandaus ir narsaus vyro, užtat būtų buvę negerai į tą reikalą painioti sūnų, padaryti jį kentėjimų draugu ar bent leisti jam viską suvokti, nes kad ir labai gerai Knechtas apie jį manė, vis vien nebuvo tikras, ar jaunas ir per mėginimų ugnį dar neperėjęs žmogus atlaikys tokią dalią.

Jo sūnus Turus, žinoma, buvo labai nepatenkintas, kad negavo pamatyti to didžio reginio, kad jį pramiegojo. Galėjai jį aiškinti

vienaip ar kitaip, vis tiek tai buvo didelis daiktas, gal per visą gyvenimą jau nebeteks nieko panašaus matyti, nepastebėtas praėjo toks įvykis, tikras stebuklas,– ir Turus kurį laiką raukėsi ant tėvo. Na, raukymąsi tėvas rado kaip numaldyti – nuostolį atlygino kuo didžiausiu nuoširdžiu rūpinimusi, labiau nei lig tol ėmė jį traukti į savo tarnybos darbus, nujausdamas užeinančius įvykius, regimai stengėsi uoliai ugdyti iš Turaus tobulą ir visas paslaptis žinantį įpėdinį. Nors retai su juo kalbėdavo apie aną žvaigždžių lietų, bet vis labiau atskleidinėjo jam savo paslaptis, dalijosi su juo savo išmanymu, žiniomis ir tyrinėjimais, ėmėsi draugėn, kai ėjo ko ieškoti, mėginti, gamtos garsų klausytis, nors ligi tol į šiuos dalykus neįsileido jokių bendrininkų.

Žiema atėjo ir praėjo, drėgna, pasakytum, švelni žiema. Žvaigždės nebekrito, jokių didžių ir nepaprastų daiktų neatsitiko, sodžius nurimo, medžiotojai uoliai ėjo laimikio ieškoti, ant karčių viršum pirkių barškėjo šaltam vėjy sušalusios į ragą žvėrių odos, ant nugludintų ilgų žalgų žmonės vilko per sniegą malkas iš miško. Kaip tik per pačius šalčius numirė kaime viena senutė, jos negalėjo tuoj pat palaidoti; kaži kiek dienų, kol žemė atšilo, kiūksojo sušalęs kūnas prie pirkios durų.

Tik pavasaris iš dalies patvirtino blogas žiniuonies nuojautas. Tai buvo itin prastas, mėnulio neglobojamas, liūdnas pavasaris be ūglių ir syvų, mėnulis vis likosi, niekaip nesusitaikė daiktan visi ženklai, reikalingi sėjos pradžiai, skurdžiai žydėjo gėlytės miško tankmėje, negyvi karojo ant šakučių susičiaupę pumpurai. Knechtas buvo labai susirūpinęs, nors stengėsi neišsiduoti, tik Ada ir ypač Turus matė, kaip jis kremtasi. Jis atlikinėjo ne tik įprastines buriamąsias apeigas, bet atnašavo ir savas asmenines aukas, virė demonams kvapias, geidulius keliančias košes ir antpilus, apsikirpo trumpai barzdą, o jos plaukus sudegino jaunaties naktį, sumaišęs su sakais ir drėgna tošimi, sukeldamas dūmų debesį. Kol tiktai galėjo, vengė viešųjų renginių, bendruomenės aukojimų, maldavimo procesijų, būgnų chorų, kol tiktai galėjo, stengėsi tą nelemtą orą laikyti savo asmenišku rūpesčiu. Vis dėlto, kai įprastas sėjos laikas buvo jau seniai praėjęs, norom nenorom turėjo

viską apsakyti senmotei; ir šit net čionai ištiko jį nesėkmė, ir čia jam lemtis pakišo koją. Senoji promotė, gera jo draugė ir prielanki beveik kaip tikra motina, jo nepriėmė, ji jautėsi blogai, gulėjo patale, visas savo pareigas ir rūpesčius pavedusi jaunesniajai seseriai, o ta sesuo buvo žiniuoniui itin šalta, ji neturėjo tvirto, tiesaus vyresniosios būdo, buvo linkusi į pramogas ir žaidimus, ir dėl šio polinkio suartėjo su būgnininku ir fokusininku Maru, mokėjusiu suteikti jai smagių valandėlių ir įsigerinti, o Maras buvo Knechto priešas. Jau per pirmą pokalbį Knechtas pajuto šaltumą ir nepalankumą, nors ji nė vienu žodžiu jam neprieštaravo. Jo samprotavimus ir siūlymus dar palūkėti su sėja ir aukojimais bei procesijomis senė priėmė ir jiems pritarė, tačiau jį patį sutiko šaltai ir elgėsi su juo kaip su valdiniu, o jo prašymą leisti aplankyti sergančią senmotę ar bent vaistų jai sutaisyti atmetė. Nesmagus ir lyg nuskurdintas, su blogu prieskoniu burnoje parėjo Knechtas iš to pokalbio ir paskui bent pusę mėnesio vis stengėsi savaip paveikti orus, kad jie tiktų pradėti sėją. Tačiau orai, dažnąsyk taip gerai derinęsi su jo vidaus srovėmis, šį sykį atkakliai priešinosi ir tartum tyčiojosi iš jo, nei burtai, nei aukos nieko nepadėjo. Neturėjo likimas pagailos žiniuoniui – jis gavo dar kartą eiti pas senmotės seserį, šį sykį jau su prašymu turėti kantrybės, dar atidėti terminą; jis tuoj pat pastebėjo, kad senės jau šnekėta su tuo komediantu Maru apie jį ir jo reikalą, nes kalbėdama apie būtinumą skirti sėjos pradžią arba imtis viešųjų maldavimo apeigų, moteriškė pernelyg dėjosi esanti visažinė ir vartojo keletą tokių posakių, kuriuos galėjo būti nusiklausiusi tik iš Maro, buvusio žiniuonies mokinio. Knechtas išsiprašė dar tris dienas, tada visą konsteliaciją nuvaizdavo kitaip ir jau palankiau, sėjos pradžią nuskyrė į pirmą trečiojo mėnulio ketvirčio dieną. Senė sutiko ir ištarė ritualinę formulę; nutarimas buvo paskelbtas, visi sukruto ruoštis sėjos šventei. Ir štai kaip tik tada, kai jau galėjai tikėtis, jog vėl viskas ateis į tvarką, demonai iš naujo parodė savo nepalankumą. Pačiose išsiilgtos ir jau suruoštos šventės išvakarėse numirė senmotė, šventę reikėjo nustumti toliau, o jos vietoj skelbti ir rengti laidotuves. Tai buvo pirmojo rango iškilmė; žiniuonies vie-

ta buvo už naujosios kaimo motinos, jos seserų ir dukterų, jis vilkėjo apeiginiu rūbu, skirtu didžiosioms maldavimų procesijoms, su aukšta smailia lapenų kepure, jam asistavo sūnus Turus, barškinantis dvigarsį kieto medžio kleketą. Ir velionei, ir jos seseriai, naujajai senmotei, buvo rodoma daug pagarbos. Maras su savo vadovaujamais būgnininkais smarkiai išsikišo į priekį, pelnė domesio ir pagyrimų. Sodžius verkė ir šventė, mėgavosi raudomis ir iškilme, būgnų muzika ir atnašavimu, tai buvo puiki diena visiems, bet sėjos pradžia ir vėl nusistūmė. Knechtas stovėjo orus ir santūrus, bet buvo labai susirūpinęs; jam rodėsi, lyg drauge su senąja sodžiaus motina laidotų visus geruosius savo gyvenimo laikus.

Neilgai trukus, jau pagal naujosios senmotės valią, buvo pradėta sėja – irgi labai įspūdingai. Procesija iškilmingai apėjo laukus, senė iškilmingai bėrė pirmąsias sėklos saujas į bendruomenės dirvą, iš abiejų šonų žengė jos seserys, nešinos sėklų maišeliais, iš kurių vyriausioji sėmė. Knechtas lengviau atsikvėpė, kai ši iškilmė galų gale baigėsi.

Tačiau taip iškilmingai pasėtam grūdui nebuvo lemta nei džiaugsmo, nei derliaus duoti, tai buvo nemalonės metai. Orai tą pavasarį ir vasarą rezgė visas įmanomas klastas ir kenkė kiek tik galėjo – pirmiausia sugrįžo žiema ir šalčiai, paskui, jau vasarą, kai galų gale laukuose radosi šioks toks nustimbęs, pusiau teišaugęs, varganas javas, užėjo paskutinė bėda – prasidėjo tokios negirdėtos sausros, kokių nė seniausi žmonės neatminė. Savaitė po savaitės saulė vartėsi kaitros ūkuose, mažesnieji upeliai išdžiūvo, iš sodžiaus kūdros beliko vien dumblynė, laumžirgių rojus ir baisi uodų perykla, perdžiūvusi žemė žiojėjo giliausiais plyšiais, javai tiesiog ant akių ligojosi ir merdėjo. Kartkartėmis, būdavo, ima būriuotis debesys, bet kilusi audra niekaip nepralyja, o jei kiek ir palašnoja, tai paskui vėl dienų dienas dumia sausas rytys; žaibas dažnai spiria į aukštus medžius, ir jų pusdžiūvės viršūnės įsiliepsnoja ir bemat sudega.

– Turau,– prakalbo vieną dieną Knechtas į savo sūnų, – tie dalykai geruoju nesibaigs, visi demonai stoja prieš mus. Prasidėjo

viskas su žvaigždžių kritimu. Manau, kad man šitai kainuos gyvybę. Įsidėmėk: jeigu aš turėsiu būti paaukotas, tu tą pačią valandą stosi į mano vietą, o tada visų pirmiausia pareikalauk, kad mano kūnas būtų sudegintas ir pelenai išbarstyti ant laukų. Pirmą žiemą jūs kentėsit didelį badą. Tačiau negandas vėliau bus įveiktas. Tu gausi rūpintis, kad niekas negrobstytų bendruomenės sėklų, už tai turės grėsti mirties bausmė. Ateinantys metai bus geresni, ir žmonės sakys: „Gerai, kad mes turime tą naują, jauną žiniuonį".

Sodžių slėgė neviltis, Maras kurstė, neretai žiniuonis išgirsdavo grasinimų ir keiksmų. Ada susirgo ir gulėjo, vėmimo ir karščio kamuojama. Procesijos, aukos, širdį draskantys būgnų chorai nebegalėjo nieko padaryti. Knechtas vadovavo apeigoms, tai buvo jo darbas, bet kai žmonės išsiskirstydavo, jis likdavo vienas, visi jo vengė. Jis žinojo, kas reikalinga, žinojo ir tai, kad Maras jau spyrė senmotę jį paaukoti. Savo garbės ir savo sūnaus labui jis žengė paskutinį žingsnį: aprengė Turų didžiųjų iškilmių rūbu, nusivedė jį pas senmotę, rekomendavo jį kaip savo įpėdinį, o pats atsisakė pareigų ir pareiškė norįs būti paaukotas. Senė žiūrėjo į jį valandėlę smalsiai ir tiriamai, paskui linktelėjo ir pasakė „gerai".

Aukojimas buvo įvykdytas tą pačią dieną. Būtų susirinkęs visas sodžius, bet daug kas sirgo kruvinąja, Ada irgi buvo sunkus ligonis. Turus su savo iškilmių rūbu ir aukšta lapenų kepure vos ištvėrė nekritęs nuo saulės smūgio. Susirinko visi įžymieji bendruomenės nariai ir pareigūnai, kas tiktai nesirgo, atėjo ir senmotė su dviem seserim, seniūnės, taip pat ir būgnininkų vadas Maras. Paskui juos sekė palaidas žmonių pulkas. Blogo žodžio apie senąjį žiniuonį nepratarė niekas, visi ėjo tylūs ir prislėgti. Nuėjo į mišką ir susirado didelę, apvalainą aikštę, Knechtas pats ją buvo pasirinkęs šiam reikalui. Vyrų daugumas turėjo pasiėmę akmens kirvius prikirsti medžių laužui. Atėję į aikštę, žiniuonį paliko viduryje vieną stovėti, aplinkui susidarė mažas ratelis, o už jo dideliu ratu sustojo minia. Kadangi visi neryžtingai ir sumišę tylėjo, žiniuonis pats tarė žodį.

– Buvau jūsų žiniuonis, – kalbėjo jis, – daug metų ėjau savo pareigas, kaip mokėjau. Dabar demonai nusistatė prieš mane, ir

niekas man nebesiseka. Todėl nutariau pasiaukoti. Ta auka permaldaus demonus. Mano sūnus Turus bus naujasis jūsų žiniuonis. Dabar nužudykite mane, o kai jau būsiu nebegyvas, darykit viską taip, kaip sakys mano sūnus. Sudieu! O kas nužudys mane? Siūlau būgnininką Marą, jis bus tinkamas tam darbui.

Knechtas nutilo, ir niekas nepajudėjo. Turus, tamsiai raudonas po sunkia kailių kepure, skausmingai dairėsi aplinkui, tėvo lūpos pašaipiai persikreipė. Pagaliau senmotė nirtulingai treptelėjo koja, mostelėjo Marui ir suriko:

– Eik gi! Imk kirvį ir daryk kas reikia!

Maras su kirviu rankose atsistojo priešais savo mokytoją, dabar jis nekentė jo labiau nei bet kada, pašaipi mina to tylinčio seno žmogaus veide nusmelkė jį karčiu skausmu. Jis iškėlė kirvį ir užsimojo, taikydamas laikė jį iškeltą, žiūrėjo įsispyręs aukai į veidą ir laukė, kad žiniuonis užsimerktų. Bet Knechtas to nedarė, laikė akis atmerktas ir tvirtai žiūrėjo į vyrą su kirviu, žiūrėjo beveik be jokios išraiškos, o jei ir galėjai įžvelgti kokią išraišką, tai tik lyg užuojautą, lyg pašaipą.

Maras įdūkęs bloškė kirvį šalin.

– Aš to nedarysiu, – sumurmėjo jis, prasibrovė pro aplink stovinčių sodžiaus vyresniųjų ratą ir dingo minioje.

Vienas kitas pusbalsiu nusijuokė. Senmotė išblyško nuo pykčio, įtūžusi ir ant bailaus, niekam tikusio Maro, ir ant to išdidaus žiniuonies. Ji pamojo vienam iš seniūnų, oriam, tyliam žmogui, kuris stovėjo ant kirvio pasirėmęs ir, rodės, gėdijosi visos tos nemalonios scenos. Tas išėjo į priekį, linktelėjo aukai trumpai ir draugiškai, jie pasižino nuo pat mažumės, ir dabar auka noriai užsimerkė, stipriai stipriai suvėrė Knechtas vokus ir truputį palenkė galvą. Senis kirto jam kirviu, jis susmuko. Turus, naujasis žiniuonis, neišgalėjo nė žodžio pratarti, tik mostais parodė, kas darytina, ir greitai buvo sukrautas laužas ir ant jo užkeltas numirėlis. Iškilmingas ritualas įkurti ugnį, trinant du pašventintus pagalius, buvo pirmas Turaus oficialus veiksmas.

Nuodėmklausys

Šitai dėjosi anais laikais, kai šventasis Hilarionas dar tebebuvo gyvas, nors jau ir gražaus amžiaus sulaukęs; tada Gazos mieste gyveno žmogus, vardu *Josephus Famulus,* kuris iki savo trisdešimtųjų metų ar ilgiau buvo pasaulietis ir studijavo pagonių knygas, paskui per vieną moterį, kurią mėgino merginti, susipažino su dievišku krikščionių mokslu ir krikščioniškų dorybių saldybe, priėmė šventąjį krikštą, išsižadėjo nuodėmių ir sėdėjo keletą metų prie savo miesto presbiterių kojų, su tokiu karštu smalsumu klausydamasis didžiai pamėgtų pasakojimų apie dievotų atsiskyrėlių gyvenimą dykumoje, jog vieną dieną, būdamas maždaug trisdešimt šešerių metų, pats pasuko tuo keliu, kuriuo buvo nuėję šventieji Paulius ir Antanas ir kurį nuo to laiko rinkosi taip daug dievotų žmonių. Savo turto likučius atidavė vyresniesiems, kad išdalintų bendruomenės vargšams, atsisveikino prie vartų su draugais ir iškeliavo iš miesto į dykumą, iš tuštybių pasaulio į vargana atgailautojų gyvenimą.

Daug metų jį degino ir džiovino saulė, o jis melsdamasis dildė kelius į uolas ir smėlį, laukė pasninkaudamas saulės laidos, kad galėtų keletą datulių sukrimsti; jeigu jį velniai kamavo papiktinimais, pašaipomis ir gundymais, tai jis ginė juos šalin maldomis, atgaila, savęs išsižadėjimu, kaip tą viską randame aprašyta palaimintųjų tėvų gyvenimuose. Daug naktų jis akių nesudėdamas žiūrėjo į žvaigždes, bet ir žvaigždės vedė jį į papiktinimą ir kėlė sieloje sąmyšį – jis gebėjo įžiūrėti žvaigždynus, kuriuose kitados buvo mokęsis skaityti dievų istorijas ir žmonių prigimties simbolius; tai buvo mokslas, kuriuo presbiteriai tiesiog baisėjosi ir kuris ilgai dar persekiojo Juozapą jo pagoniškųjų laikų fantazijomis ir mintimis.

Visur, kur tik plikuose, bergždžiuose ano krašto tyruose buvo koks šaltinis, žalumos kuokštas, mažesnė ar didesnė oazė, gyveno tada eremitai, kai kurie visai vieni, kai kurie mažomis brolijomis, kaip atvaizduota vienoje Pizos *Camposanto* freskoje[4], jie laikėsi neturto ir darė artimo meilės darbus, jie buvo adeptai ilgesingo *ars moriendi,* meno numirti, apmirti pasauliui ir savajam „Aš", o per

mirtį nusikelti pas jį, pas Išganytoją, į niekad negęstančią šviesą. Juos lankė angelai ir velniai, jie kūrė himnus, išvarinėjo demonus, gydė ir laimino, ir atrodė, jog jie imasi sau naštą už daugelio praėjusių ir daugelio būsimų amžių pasaulio smagumus, šiurkštumą ir geidulingumą atsiteisti galinga entuziazmo ir pasiaukojimo banga, ekstatiškai padidintu pasaulio atsižadėjimu. Nemažai tarp jų buvo tokių, kurie, be abejo, mokėjo senų pagoniškų apsivalymo būdų, jau keli šimtai metų Azijoje didžiai išplėtoto susidvasinimo metodų ir pratimų, tačiau apie tai nebuvo kalbama, tų metodų ir jogų pratimų niekas nemokė, atvirkščiai, tokie dalykai buvo draudžiami, krikščionybė juo toliau, juo labiau draudė visa, kas pagoniška.

Daugeliui šitų atgailautojų tokio gyvenimo karštis išugdė ypatingas dovanas: maldos dovaną, dovaną gydyti rankų uždėjimu, dovaną pranašauti, išvaryti velnią, teisti ir bausti, guosti ir laiminti. Ir Juozapo sieloje glūdėjo dovana, kuri ilgainiui, kai jam plaukai pradėjo blankti, pamažu atsiskleidė. Tai buvo dovana klausytis. Jei atsiskyrėlis iš kurios nausėdijos arba šiaip pasaulio vaikas, sąžinės graužiamas ir genamas, atkeliaudavo pas Juozapą ir jam apsakinėdavo savo darbus, kentėjimus, pagundas ir paklydimus, pasakodavo apie savo gyvenimą, kovą dėl gėrio ir pralaimėjimus, praradimus ir skausmus, savo liūdesį, tai Juozapas mokėdavo jį išklausyti, atverti ir padovanoti jam savo ausį ir širdį, prisiimti ir paslėpti savyje jo gėlą ir rūpestį, o jį patį atleisti nulengvintą ir nuramintą. Pamažu, per daugelį metų, ši veikla visai jį užvaldė, pasidarė sau iš jo įrankį, ausį, kuria visi pasitikėjo. Jo dorybės buvo ypatinga kantrybė, ypatingas visa susiurbiantis pasyvumas ir didelis tylumas. Vis dažniau ėjo pas jį žmonės išsikalbėti, išlieti širdy susitvenkusių sielvartų, ir kai kurie iš jų, nors tolimą kelią atėję ligi jo nendrinės lūšnelės, prisistatę ir pasisveikinę pristigdavo laisvumo ir drąsos išpažinti savo bėdas, imdavo išsisukinėti, gėdytis, brangintis su savo nuodėmėmis, jie dūsaudavo ir tylėdavo, tylėdavo ilgai, valandų valandas, o jis su visais elgėsi vienodai, vis tiek, ar žmogus šnekėjo noriai ar nenoriai, sklandžiai ar mikčiodamas, ar jis savo paslaptis išrėkdavo su įniršiu ar puikavosi jomis. Visi jam buvo vienodi, ar kas kaltino Dievą ar save patį, ar savo nuodėmes ir širdgėlas didino ar mažino, ar išpažino

žmogžudystę ar tik neskaistumą, ar skundėsi dėl mylimosios neištikimybės ar dėl prarasto sielos išganymo. Jam nekėlė siaubo, jei kas pasakojosi apie intymią draugystę su demonais ir pernelyg artimus ryšius su velniu, jam nekėlė apmaudo, jei kas pasakojosi ilgai ir smulkmeniškai, aiškiai nutylėdamas patį svarbumą, jis nepristigdavo kantrybės, jei kas save kaltino liguistai įsivaizduotomis ar prasimanytomis nuodėmėmis. Atrodė, jog visi jam dėstomi skundai, prisipažinimai, kaltinimai ir sąžinės skrupulai susisunkia į jo ausis lyg vanduo į dykumos smėlį, jog jis jokiu matu šito nematuoja ir išpažįstančiam kaltes nejaučia nei užuojautos, nei paniekos, o vis dėlto – ir gal kaip tik dėl to – atrodė, kad tai, kas jam išpažįstama, ne į tuštumą sakoma, bet per tą išpažinimą ir išklausymą palengvinama ir atleidžiama. Retai kada jis baugino ir perspėjinėjo, dar rečiau patarinėjo ar juoba įsakinėjo; atrodė, kad tai ne jo dalykas, o penitentai, rodės, irgi jautė, kad tai ne jo dalykas. Jo dalykas buvo žadinti ir priimti pasitikėjimą, kantriai ir su meile išklausyti ir šitaip padėti dar ne visai paruoštai išpažinčiai galutinai susiformuoti, tai, kas sielose susitvenkę arba luobu apaugę, išjudinti, paskatinti srautu išsilieti, sugerti visa tai ir tyloje palaidoti. Tik tiek, kad jis kiekvienos išpažinties užbaigoje, vis viena, ar ta išpažintis būtų siaubinga ar nieku dėta, kupina nusižeminimo ar pilna puikybės, liepdavo penitentui klauptis šalia ir kalbėdavo „Tėve mūsų", o prieš atleisdamas pabučiuodavo į kaktą. Atgailą ir bausmes uždavinėti nebuvo jo dalykas, taip pat ir tikrą kunigišką išrišimą duoti jis nesijautė įgaliotas, nesiėmė nei teisti, nei kaltes atleisti. Kad jis klausė kalčių išpažinimo ir atjautė penitentus, tai tarytum darėsi kalčių bendrininku, tarytum jas ėmėsi padėti nešti. Kad jis tylėjo, tai visa, ką išgirsdavo, tarytum nuskandindavo ir perduodavo praeičiai. Kad jis su penitentu po išpažinties drauge meldėsi, tai penitentą tarytum priėmė ir pripažino savo broliu. Kad jis nusidėjėlį bučiavo, tai tarytum laimino jį daugiau broliškai nei kunigiškai, daugiau meilingai nei iškilmingai.

Jo garsas pasklido visoje Gazos apylinkėje, jis buvo plačiai žinomas ir minimas, kartais net drauge su visų garbinamu didžiu nuodėmklausiu ir eremitu Dionu Pugiliu, kurio garsas, tiesa, bu-

vo jau dešimčia metų senesnis ir pagrįstas visai kitokiais sugebėjimais, nes tėvas Dionas buvo įžymus kaip tik tuo, kad mokėjo skvarbiau ir greičiau susivokti jam atsiveriančių žmonių sielose negu pasakytuose žodžiuose, ir ne vieną delsiantį penitentą nustebindavo tuo, kad išpyškindavo jam tiesiai į akis jo dar nepasakytas nuodėmes. Tas sielų žinovas, apie kurį Juozapas buvo girdėjęs daugybę nuostabių istorijų ir su kuriuo niekuomet nebūtų drįsęs lygintis, buvo irgi ypatingomis malonėmis apdovanotas pasiklydusių sielų patarėjas, didis teisėjas, baudėjas ir tvarkytojas: jis uždavinėdavo atgailas, savęs marinimus ir maldingas keliones, spręsdavo, kam su kuo tuoktis, versdavo priešus susitaikyti, ir jo autoritetas buvo kaip vyskupo. Gyveno jis netoli Aškelono, bet lankytojų pas jį ateidavo net iš Jeruzalės ir dar tolesnių vietų.

Josephus Famulus, kaip ir daugumas eremitų bei atgailautojų, buvo nugyvenęs daug audringos ir sekinančios kovos metų. Mat jis, nors ir metė pasauliečio gyvenimą, atsižadėjo turto ir namų ir paliko miestą su įvairiomis vilionėmis, traukiančiomis į pasaulio saldybes ir geismų tenkinimą, bet nuo savęs paties juk nepabėgo, jame tebebuvo gyvi visi kūno ir sielos potraukiai, galį žmogų įvesti į pagundą ir bėdą. Iš pradžių jis pirmiausia galynėjosi su kūnu, buvo jam griežtas ir rūstus, pratino jį prie kaitros ir šalčio, prie alkio ir troškulio, prie randų ir pūslių, kol tasai kūnas ilgainiui nuvyto ir sudžiūvo, tačiau ir liesame asketo luobe senasis Adomas gėdingai užklupdavo ir piktindavo jį absurdiškiausiais troškimais ir geiduliais, sapnais ir akių dūmimu; žinom juk, kad velnias su ypatingu uolumu kimba prie atsiskyrėlių ir atgailautojų. Užtat kai jį kartkartėmis ėmė lankyti paguodos ieškantieji ir išpažinties trokštantieji, tai jis čia su dėkingumu įžvelgė Dievo malonę, o kartu pajuto, jog nuo to lengvesnė darosi jo atgailautojo dalia: jis susirado prasmę ir turinį, apimantį plačiau nei jo vieno reikalus, jam buvo duotas darbas, jis galėjo tarnauti kitiems arba būti įrankiu Dievo rankose ir traukti dievop sielas. Tai buvo įstabus ir iš tikrųjų kilnus jausmas. Tačiau ilgainiui pasirodė, kad ir sielos gėris dar tebepriklauso žemiškajai būčiai ir gali išvirsti pagundomis bei kilpomis. Mat dažnai pasitaikydavo, kad koksai keleivis, būdavo, at-

eina ar atjoja, sustoja priešais jo urvą uoloje, paprašo vandens atsigerti, o paskui išklausyti jo išpažinties, ir mūsų Juozapą apimdavo smagumas ir pasitenkinimas, jis patikdavo pats sau, tatai glostė jo tuštybę ir savimeilę, o kai tatai suvokė, Juozapas baisiai išsigando. Neretai klūpodamas prašė Dievą atleisti, meldėsi, kad nė vienas penitentas nebeateitų pas jį, nevertą, kad nebeateitų nei atgailautojai iš netoliese esančių lūšnų, nei pasauliečiai iš kaimų ir miestų. Tačiau ir tada, kai penitentų kurį laiką išties nebūdavo, jis jausdavosi ne ką geriau, o kai paskui jų vėl užplūsdavo, susigriebdavo bedarąs naują nuodėmę: pasitaikydavo jam dabar, kad klausydamasis vienokių ar kitokių išpažinčių, jusdavo savyje šaltį, širdies atšiaurumą, net panieką penitentui. Dūsaudamas ėmėsi ir su tuo kovoti, ir užeidavo laikas, kad po kiekvienos išklausytos išpažinties jis pats vienas atlikinėdavo nusižeminimo ir atgailos pratimus. Be to, susikūrė tvirtą taisyklę, kad su visais, kurie ateis pas jį išpažinties, elgsis ne tik kaip su broliais, bet dargi rodys jiems ypatingą pagarbą, ir juo didesnę, juo penitento asmuo jam mažiau patiks: priims juos kaip Dievo pasiuntinius, atvykstančius jo išbandyti. Taip jis ilgainiui, po daugelio metų, jau pradėjęs senti, pasiekė tam tikrą gyvensenos pusiausvyrą, o tiems, kurie arti gyveno, atrodė tobulas žmogus, susiradęs ramybę Dieve. Tačiau ir ramybė yra gyvas dalykas, ir ji kaip visa, kas gyva, turi augti ir dilti, turi prisitaikyti, turi atlaikyti išbandymus ir kisti: ne išimtis buvo ir *Josephus Famulus,* ir jo ramybė buvo labili, čia regima, čia ne, čia arti it žvakė, nešama rankoje, čia toli it žvaigždė žiemos danguje. Ir ilgainiui ėmė rastis ypatinga, nauja nuodėmės ir gundymų rūšis, kuri jam vis dažniau sunkino gyvenimą. Nebuvo tai stiprūs, karšti sąjūdžiai, geidulių audros ar maištai, veikiau atvirkščiai. Tai buvo jausmas, savo pirmajame tarpsnyje visai lengvai pakenčiamas, net vos besuvokiamas, tai buvo būsena be tikrų skausmų ar nepasitenkinimo, blanki, drungna nuobodžiaujančios sielos būsena, kuri tik negatyviai duodasi nusakoma kaip džiaugsmo mažėjimas, menkėjimas ir galutinis išnykimas. Esti dienų, kada nei saulė šviečia, nei lietus lyja, tik dangus tyliai pats savyje nugrimzta ir susimąstęs niūkso, kada būna pilka, bet ne juoda, tvanku, bet

ne kaip prieš audrą; tokios pamažu pasidarė ir senstančio Juozapo dienos, rytai ėmė vis mažiau besiskirti nuo vakarų, šventės nuo šiokiadienių, polėkio valandos nuo apatijos; tos dienos lėtai slinko pro šalį, tingios ir nuvargusios, be jokio smagumo. Matyt, senstu, galvojo jis liūdnas. Liūdna jam buvo, kadangi pirma tikėjosi, jog kai pradės senti, kai palengva ims blėsti geismai ir aistros, ateis nuskaidrėjimas, palengvės gyvenimas, jis žengs žingsnį artyn į pasiilgtą harmoniją ir brandžią sielos ramybę, o čia senatvė jį tartum suvylė ir apgavo – ji neatnešė nieko daugiau, kaip tik tą alsią, pilką, bedžiaugsmę tuštumą, tą nebeišgydomo persisotinimo jausmą. Jautėsi persisotinęs viskuo: pačiu buvimu, kvėpavimu, nakties miegu, gyvenimu savo grotoje prie mažytės oazės, amžinais saulėtekiais ir saulėlydžiais, keleiviais ir piligrimais, traukiančiais pro šalį ant kuprių ir asilų, o labiausiai – tais žmonėmis, kurie vyko pas jį, jo lankyti, tais kvailais, baimės perimtais ir podraug taip vaikiškai patikliais žmonėmis, jaučiančiais būtiną reikalą išsakyti jam savo gyvenimą, nuodėmes ir baimes, pagundas ir savęs kaltinimus. Kartais jam atrodydavo: kaip oazėje maža versmelė suteka į akmeninį baseiną, paskui sruvena per žolę mažyčiu upeliuku, kuris toliau išteka į smėlio dykumą ir ten, trumpai tekeliavęs, susigeria ir dingsta, taip ir visos tos išpažintys, tie nuodėmių registrai, tos biografijos, tos sąžinės kančios, didelės ir mažos, rimtos ir tuštybės pagimdytos, – lygiai taip jos suteka į jo ausį, tuzinais, šimtais, vis naujos ir naujos. Tačiau jo ausis nebuvo kaip dykumos smėlis, ausis buvo gyva ir nevaliojo amžinai visko sugerti, suryti ir susiurbti, ji jautėsi pavargusi, per daug nuvartota, perpildyta, ji laukė, ilgėjosi, kada gi liausis tas srautas, tas žodžių, prisipažinimų, sielvartų, skundų, saviplakos čiurlenimas, kada pagaliau ateis ramybė, mirtis ir tyluma vietoj to begalinio tekėjimo. Taip, jis troško pabaigos, jis buvo pavargęs, jam jau buvo gana, ir net su kaupu, bergždžias ir bevertis pasidarė gyvenimas, ir jis priėjo tokią ribą, jog kartais jautėsi gundomas padaryti galą savajai būčiai, nubausti save ir sunaikinti, kaip kad pasikardamas padarė išdavikas Judas. Kaip ankstesniuose jo atgailaujamo gyvenimo tarpsniuose velnias taikėsi įbrukti jo sielai juslinių malonumų bei pa-

saulio tuštybių geismą, vaizdinius ir regėjimus, taip dabar jį gundė susinaikinimo vaizdiniais, ir jis turėjo tyrinėti kiekvieną medžio šaką, ar ji būtų tinkama pasikarti, kiekvieną stačią apylinkės uolą, ar ji pakankamai stati ir aukšta, ar nuo tokios galėtum negyvai užsimušti. Jis priešinosi pagundai, kovojo, nepasidavė, tačiau dieną naktį gyveno deginamas neapykantos sau ir mirties geismo, gyvenimas tapo nebepakeliama našta ir vertas tik neapkęsti.

Štai, vadinasi, ką priėjo Juozapas. Kažkurią dieną, vėl stovėdamas ant vienos iš aukštųjų uolų, jis pamatė tolumoje tarp dangaus ir žemės dvi ar tris mažytes žmogystas, veikiausiai keliauninkus, gal piligrimus, o gal žmones, kurie jo ieškojo ir norėjo prieiti išpažinties, – ir tada jį staiga pagavo nebesuvaldomas troškimas kuo greičiausiai pabėgti iš čia, šalin iš šios vietos, toliau nuo šio gyvenimo. Tas troškimas pagavo jį taip galingai ir instinktyviai, jog pralenkė ir šalin nustūmė visas mintis, prieštaravimus ir svyravimus, kurių, suprantama, jam netrūko; kaipgi dievotas atgailautojas būtų galėjęs paklusti instinktui ir nejusti sąžinės prieštaravimų? Štai jis jau bėga, jau jis savo grotoje, kur tiek kovų kovojo per daugelį metų, inde, į kurį sudėta tiek laimėjimų ir pralaimėjimų. Iš skubėjimo mažai besusivokdamas ką darąs, pasigriebė kelias saujas datulių, prisipylė moliūgą vandens, susidėjo viską į seną kelionmaišį, pasikabino jį ant peties, čiupo lazdą ir paliko žalią savo mažytės tėviškės ramybę, pasitraukė kaip bėglys, neturįs atilsio, bėgąs nuo Dievo ir žmonių, o labiausiai nuo to, ką kitados laikė didžiausiu gėriu, savo tarnyba ir misija. Bėgo iš pradžių kaip genamas, taip, lyg anos žmogystos, toli nuo uolos matytos, iš tikrųjų būtų jo priešai ir persekiotojai. Tačiau jau pirmą kelionės valandą jo baimingas skubinimas ataušo, žygis maloniai nuvargino, ir jau per pirmą postovį, kurio metu jis vis dėlto neleido sau nė trupučio užvalgyti, – jam šventas buvo pasidaręs paprotys neimti nieko į burną iki saulės laidos, – jo protas, išmankštintas vienišuose mąstymuose, pradėjo peikėtis, svarstyti ir vertinti instinktyvų poelgį. Ir protas nepeikė to poelgio, kad ir nelabai išmintingo, veikiau žiūrėjo į jį palankiai, nes pirmąkart po ilgoko laiko rado savo elgesį nekenksmingą ir nekaltą. Juozapas, teisybė,

ryžosi pabėgti, pabėgti staigiai ir be svarstymo, bet gėdos jam tatai nedarė. Jis pasitraukė iš posto, kurio nebesijautė esąs vertas, tuo jis sau pačiam ir tam, kas galėjo iš šalies viską matyti, prisipažino esąs nepajėgus, atsisakė kasdieninės beprasmės kovos ir pasiskelbė esąs sumuštas ir nugalėtas. Jo proto svarstyklės rodė, kad tai nėra nei didinga, nei herojiška ar šventa, tačiau tai buvo nuoširdu ir turbūt neišvengiama; Juozapas dabar stebėjosi, kad taip vėlai tesiryžo pasitraukti, kad taip ilgai, taip baisiai ilgai ištvėrė. Kova ir atkaklumas, su kuriuo jis taip ilgai laikėsi prarasto posto, jam dabar atrodė klaida ar veikiau senojo Adomo nenoras pasiduoti, užsispyrimas iš savimeilės, ir jis tarėsi supratęs, kodėl tasai užsispyrimas lėmė tokius blogus, tiesiog velniškus padarinius, tokią nesantaiką su pačiu savimi ir dvasios suglebimą, kodėl jį tiesiog demoniškai persekiojo troškimas mirti ir save sunaikinti. Tiesa, krikščionis neturi laikyti mirties savo priešu, tiesa ir tai, kad atgailautojas ir šventasis į savo gyvenimą turi žiūrėti kaip į auką, tačiau mintis savo noru nusižudyti yra tikrai velniška ir gali rastis tik tokioje sieloje, kurios vadovai ir globėjai jau nebe Dievo angelai, o pikti demonai. Kurį laiką Juozapas sėdėjo visiškai pasimetęs ir sutrikęs, galų gale – susikrimtęs ir sukrėstas, ir iš perspektyvos, kurią jam sudarė kelių mylių žygis, prieš akis atsivėrė ir sąmonę pasiekė pastarojo laiko jo gyvenimas, gyvenimas senstančio vyriškio, kuris nepažino nei smagumo, nei atilsio, kuris prasilenkė su savo tikslu, kurį nuolat kamavo bjauri pagunda pasikarti ant medžio šakos, kaip kad padarė tas, kuris pardavė Išganytoją. O kad jis klaikiai bijojo savižudžio mirties, tai tame klaikume, žinoma, reiškėsi ir žilosios praeities, ikikrikščioniškų laikų, senojo pagonių pasaulio žinijos liekanos, atsiminimai žmonių aukojimo papročio, pagal kurį aukoti būdavo priskiriamas karalius, šventasis, genties išrinktasis, neretai gaudavęs ir pats atnašavimo apeigą atlikti. Tasai smerktinas paprotys kėlė siaubą ne vien todėl, kad buvo atklydęs iš pagoniškų senovės laikų, bet dar labiau dėl minties, kad galų gale Atpirkėjo mirtis ant kryžiaus irgi buvo ne kas kita, kaip savu noru atnašauta žmogaus auka. Ir iš tikrųjų: gerai pagalvojęs, Juozapas juto, kad šitų minties atgarsių būta jau ir anuose

noro nusižudyti impulsuose, kad juose būta atkaklaus, pikto ir beatodairiško veržimosi paaukoti save patį ir taip, po teisybei, neleistinu būdu pamėgdžioti Atpirkėją – ar bent neleistinu būdu padaryti užuominą, jog anam atpirkimo žygis ne visiškai pavyko. Jis baisiai išsigando šitos minties, bet taip pat pajuto, jog dabar to pavojaus jau yra išvengęs.

Ilgai jis mąstė apie tą atgailautoją Juozapą, į kurį patsai pavirto ir kuris dabar, užuot sekęs Judo ar Nukryžiuotojo pėdomis, pabėgo iš savo vietos ir iš naujo atsidavė į Dievo rankas. Juo aiškiau jis pažino pragarą, iš kurio pabėgo, juo labiau darėsi gėda, nesmagu, galiausiai maudulys ėmė dusinti kaip įstrigęs gerklėje kąsnis, išaugo nebetveriamai ir staiga pratrūko ašarų tvanu, atnešusiu nuostabų palengvėjimą. O, kaip ilgai jis nemokėjo verkti! Ašaros tekėjo, akys nieko nebematė, tačiau mirtinas maudulys atlėgo, o kai jis atsipeikėjo, pajuto ant lūpų sūrumą ir susivokė, jog verkia, tai vieną akimirką jam pasivaideno, lyg būtų vėl tapęs mažu vaiku ir nieko neišmanytų apie blogį. Jis nusišypsojo, truputį gėdydamasis savo ašarų, paskui atsistojo ir keliavo toliau. Jautėsi netikras, nežinojo, kur nuves tasai jo bėgsmas ir kas jo laukia, atrodė sau kaip vaikas, bet kovos nei troškimų jo širdyje jau nebebuvo, jis jautėsi tapęs lengvesnis ir tarsi vedamas, tarsi gero tolimo balso šaukiamas ir masinamas, lyg jo kelionė būtų ne bėgsmas, o grįžimas namo. Nuvargo jis pats, nuvargo ir jo protas – šis tylėjo ar ilsėjosi, o gal pasimatė esąs nereikalingas.

Prie šaltinio, kur Juozapas apsistojo nakvynės, ilsėjosi keli kupranugariai; keleivių būrelyje buvo ir dvi moterys, tad jis tik mostu pasisveikino ir nesileido į šnekas. Užtat kai prietemoj suvalgė kelias datules, pasimeldė ir atsigulė, gavo progą nugirsti dviejų vyrų – senesnio ir jaunesnio – pokalbį, nes jie gulėjo visai arti. Nugirdo tik nedidelį jų pokalbio gabaliuką, nes toliau jie kalbėjosi pašnibždomis. Tačiau ir tai, ką nugirdo, sudomino jį ir sujaudino, davė apie ką galvoti net pusę nakties.

– Tai gerai, – nugirdo jis senesnįjį kalbant, – gerai, kad eini pas dievotą vyrą ir nori išpažintį atlikti. Sakau tau, tie žmonės moka daug ką, jie sugeba daugiau negu tik duoną valgyti, ne vienas ir

burtus išmano. Jeigu toksai užpuolusiam liūtui rikteli tik vieną žodelį, plėšrūnas susigūžia, pabruka uodegą ir sliūkina šalin. Sakau tau, jie moka liūtus tramdyti; vienam iš jų, ypač šventam vyrui, jo prijaukinti liūtai net kapo duobę iškasė, kai jis numirė, paskui vėl gražiai užpylė žemėmis, ir vis po du ilgai ėjo dieną naktį sargybą prie kapo. Ir ne tik liūtus tramdyti jie moka, šitie žmonės. Vienas jų sykį paėmė į nagą romėnų centurioną, kareivinių bestiją neregėtą ir didžiausią kekšininką visam Aškelone, tai taip išminkė jo piktą širdį, jog vyrutis pasidarė tykus ir drovus kaip pelytė, vien ieškanti urvelio, kur užsiglausti. Pažinti jo nebegalėjai, taip persimainė vyras. Kas be ko, paskui jis greitai mirė, ir čia yra apie ką pagalvoti.

– Tas šventasis vyras?

– Ne, centurionas. Varonas vardu. Kai jį tas atgailautojas gerai papurtė ir prižadino sąžinę, tai jis beregint ėmė nykti, porą sykių susirgo karštine, o po trijų mėnesių jo ir nebeliko. Na, negaila tokio. Bet, šiaip ar taip, aš ne sykį galvojau: tas atgailautojas jam ne tik velnią išvarė, bet ir ištarė kokius nors burtažodžius, nuo kurių centurionas ir atsidūrė po žemėmis.

– Toks dievotas žmogus? Nenoriu tikėti.

– Nori tikėk, nori netikėk, mano mielas. Bet nuo tos dienos vyras paliko kaip permainytas, jei jau nesakysim apkerėtas, o po trijų mėnesių...

Valandėlę buvo tylu. Paskui jaunėlis vėl prabilo:

– Yra toks atgailautojas, jis čia kažkur netoliese gyvena, sako, visiškai vienas įsikūręs prie nedidelio šaltinio, palei Gazos kelią, *Josephus* vadinasi, *Josephus Famulus*. Apie jį esu daug girdėjęs.

– Taip? Ir ką būtent?

– Sako, baisiai dievotas esąs, o labiausiai – niekad nežiūrįs į moterį. Jei kartais jo nuošalumoje pasirodo keli kupranugariai ir ant vieno iš jų tupi moteriškė, kad ir storiausiai apsigaubsčiusi, tai jis vis tiek tuoj nusigręžiąs ir kuo greičiau sprunkąs į tarpeklį. Daug žmonių ėjo pas jį išpažinties, labai daug.

– Matyt, nedidelė kupeta, kitaip būčiau ir aš apie jį girdėjęs. Na, ir ką jis moka, tas tavo *Famulus?*

– O, pas jį visi eina išpažinties, jei nebūtų geras ir nieko neišmanytų, tai žmonės taip nepultų. Beje, apie jį eina garsas, kad beveik nė žodžio nepratariąs, sako, pas jį nei barimų jokių, nei griaudėjimų, nei bausmių ar ko panašaus nesą, girdi, tai švelnus ir net nedrąsus žmogus.

– Še tau, tai ką jis veikia, jeigu nei bara, nei baudžia, nei nasrų nepraveria?

– Jis, sako, tiktai išklauso ir nuostabiai dūsauja, ir peržegnoja.

– Et, nieko sau šventąjį susiradote! Tu gal nebūsi toks kvailas ir nelėksi pas tą tylenį?

– Kaip tik to aš ir noriu. Rasiu jį kaip nors, turėtų čia kur netoliese būti. Antai šįvakar stovėjo toksai vargšas brolis prie šaltinio, tą rytoj paklausiu, jis ir pats atrodo kaip atgailautojas.

Senis ėmė karščiuotis.

– Tuščia jo, to tavo atgailautojo prie šaltinio, tegu sau kiūkso savo grotoje! Tai man vyras, kuris tik išklauso ir dūsauja, ir bobų bijo, o daugiau nieko nemoka ir neišmano! Ne, aš tau pasakysiu, pas ką eiti. Toloka, tiesa, dar anapus Aškelono, bet užtat yra geriausias atgailautojas ir nuodėmklausys, koks tiktai gali būti. Jis vardu Dionas, o žmonės jį vadina Dionu Pugiliu, atseit Kumštininku[5], užtat kad jis su visais velniais pliekiasi, o kai jam kas išpažįsta savo kiaulystes, tai Pugilis, vyruti, nedūsauja ir netyli nasrus sučiaupęs, o pratrūksta griaudėti ir taip užduoda garo, jog net gražu. Kai kuriuos, girdėjau, ir išlupa, vienam liepė visą naktį plikais keliais klūpoti ant akmenų, o po to dar uždavė keturiasdešimt skatikų išdalinti vargšams. Tas tai bent vyras, broleli, atsistebėt negalėsi, jį išvydęs, kai jis tave kaip reikiant nužiūri, tai tau pakinkliai ima drebėti, verte perveria akimis. Ten jokių atodūsių, ne toks žmogus, o jei kas miegoti nebegali arba klaikius sapnus sapnuoja ar vizijas regi ir panašiai, tai tokį Pugilis bemat grąžina į tvarką, sakau tau. Ir sakau ne todėl, kad bobas tauškiant girdėjau. Sakau todėl, kad pats esu pas jį buvęs. Taip, taip, pats esu buvęs, niekis, kad esu tik smulkutis žmogelis; aš pats kartą aplankiau atgailautoją Dioną Kumštininką, tikrą Dievo žmogų. Nuėjau pas jį suvargęs, su gėdos ir purvo apgulta sąžine, o išėjau šviesus ir

tyras it aušros žvaigždė; nebūčiau aš Dovydas, jeigu meluočiau. Įsidėk į galvą: Dionas vadinasi, pravarde Pugilis. Tą tu aplankyk, kai tiktai galėsi, tikrą stebuklą pamatysi. Prefektai, vyresnybės vyrai ir vyskupai jo patarimo ieško.

– Gerai, – atsiliepė antrasis, – kai vėl į aną kraštą nuvyksiu, pagalvosiu apie tai. Bet dabar yra dabar, o čia yra čia, ir kad dabar esu čia ir netoliese yra tasai *Josephus,* apie kurį tiek daug gero girdėjau...

– Gero girdėjai! Ko gi tu tą Famulą taip įsimylėjai?

– Man patiko, kad jis nesiplūsta ir nesiautėja. Man taip patinka, ir viskas. Aš juk ne koks centurionas, ne vyskupas; esu smulkus žmogelis ir ne per drąsus, daug ugnies ir sieros neatlaikyčiau; jau, dievaži, veikiau būčiau linkęs, kad su manimi būtų švelniai elgiamasi, toks jau mat esu.

– Tas patiktų kiekvienam. Švelniai elgtis! Kai tu prieisi išpažinties, atbūsi atgailą, atliksi bausmę ir būsi apsivalęs, tada prašom, tada gal ir tiks su tavim švelniai elgtis, bet ne tada, kai tu nešvarus ir smirdantis kaip šakalas ateini pas nuodėmklausį ir teisėją!

– Gal ir taip, gal ir taip. Tik reikėtų tyliau šnekėti, žmonės juk nori miego.

Staiga jis gardžiai sukikeno sau vienas.

– Beje, ir smagių dalykų pasakojo man apie jį.

– Apie ką?

– Apie jį, apie atgailaujantį Juozapą. Sako, jis turi tokį įprotį: kai žmogus jam viską išsipasakoja ir išpažįsta, tai jis skirdamasis tą žmogų peržegnoja ir pabučiuoja į skruostą arba į kaktą.

– Žiū, jis taip daro? Juokingų įpročių beturįs.

– Taigi, taigi, o be to, jis, kad žinotumei, baisiai vengia moterų. Tai, sako, sykį atėjo pas jį viena toje apylinkėje žinoma kekšė, vyriškai persirengusi, o jis nieko nepermanė ir klausėsi jos melų, paistalų visokių, o kai ji išpažintį baigė, jis nusilenkė prieš ją ir, žinoma, pabučiavo.

Senis buvo smarkiai benusikvatojąs, bet jaunesnysis skubiai sušnypštė „cssst, cssst", ir Juozapas nieko daugiau nebegavo išgirsti, kaip tik dar kurį laiką tramdomą juoką.

Jis dirstelėjo į dangų, aštrus ir plonas mėnulio pjautuvas švyksojo už palmių vainikų, jį suėmė šiurpas nuo nakties vėsos. Keistai lyg kreivame veidrodyje, tačiau labai pamokomai parodė jam vakarinis kupranugarių varovų pokalbis jo paties asmenį ir tą vaidmenį, kuriam tapo neištikimas. Ir dar kažkokia kekšė ištaisė jam tokį pokštą. Na, čia dar ne pats bjaurumas, nors itin bjauru. Jis ilgai svarstė tą dviejų nepažįstamų vyrų pokalbį. Ir kai galiausiai vėlai naktį įstengė užmigti, tai miegas atėjo tik todėl, kad jo svarstymai nebuvo bergždi. Jis priėjo tam tikrą rezultatą, apsisprendė ir apsisprendęs išmiegojo giliu ir netrikdomu miegu ligi pat aušros.

O apsisprendė jis kaip tik taip, kaip negalėjo apsispręsti jaunesnysis kupranugarių varovas. Jis nutarė paklausyti senesniojo patarimo ir aplankyti Dioną, vadinamą Pugiliu, apie kurį jau seniai žinojo ir kurio vardą šiandien taip primygtinai šlovinamą išgirdo. Tas garsus nuodėmklausys, sielų teisėjas ir patarėjas tikriausiai ras ir jam patarimą, nuosprendį, sugebės uždėti bausmę ir nurodyti kelią; prieš jį Juozapas nutarė stoti kaip prieš Dievo atstovą ir noriai priimti visa, ką jis palieps.

Kitą dieną jis pajudėjo iš postovio vietos, kol anie du vyrai dar tebemiegojo, ir po varginančios kelionės tą pat dieną pasiekė vietą, kur žinojo gyvenant dievobaimingus brolius ir iš kur manė patraukti visų einamu keliu į Aškeloną.

Kai ten pavakare atvyko, jį maloniai sutiko maža žalia oazė; jis matė stūksant medžius, girdėjo mekenant ožką, žalumos šešėlyje lyg įžiūrėjo trobelių stogus, užuodė netoliese esant žmonių, o kai dvejodamas priėjo arčiau, pajuto, jog į jį kažkas žvilgsnį įrėmęs žiūri. Jis sustojo, apsižvalgė ir pamatė po artimiausiais medžiais sėdintį žmogų, atsirėmusį į kamieną; sėdėjo tiesiai, buvo senas, su žila barzda, oraus, bet griežto ir nejudraus veido; tasai žmogus žiūrėjo į jį ir galbūt stebėjo jau kuris laikas. Senojo vyro žvilgsnis buvo rūstus ir veriantis, bet be jokios išraiškos, tarytum į tave žiūrėtų žmogus, kuris pratęs stebėti, bet nei tavimi domisi, nei rūpinasi, kuris prisileidžia žmones ir daiktus ir stengiasi juos perprasti, bet nei jų į save traukia, nei kviečia.

– Garbė Jėzui Kristui, – tarė Juozapas.

Senis sumurmėjo atsakymą.

– Leiskit paklausti, – kalbėjo Juozapas, – ar esate čia prašalaitis kaip ir aš, ar šios gražios vietos gyventojas?

– Prašalaitis, – atsakė žilabarzdis.

– Gal pasakytumėte, gerbiamasis, ar galima iš čia išeiti į Aškelono kelią?

– Galima, – tarė senis.

Dabar jis atsistojo, pamažu ištiesdamas nutirpusius sąnarius; tai buvo liesas milžinas. Jis stovėjo ir žiūrėjo į dyką tolumą. Juozapas jautė, kad šis žilas milžinas nelabai linkęs su žmogum šnekėti, bet vis dėlto dar vieną klausimą duoti įsidrąsino.

– Leiskite dar vieną vienintelį klausimą, garbusis, – tarė jis mandagiai ir matė, kad senio akys vėl sugrįžo iš tolumos. Šaltai ir įdėmiai jos stebėjo jį.

– Gal jūs kartais žinote vietą, kur būtų galima rasti tėvą Dioną, vadinamą Dionu Pugiliu?

Nepažįstamasis truputį susiraukė, ir jo žvilgsnis pasidarė dar šaltesnis.

– Žinau, – atsakė striukai drūtai.

– Žinote? – sušuko Juozapas. – O, tai pasakykite, nes ten link, pas tėvą Dioną, eina mano kelias.

Aukštasis senis tiriamai žiūrėjo į jį iš aukšto. Ilgai vertė laukti atsakymo. Tada priėjo prie to paties medžio, vėl pamažu atsisėdo ant žemės, atsirėmė į kamieną kaip pirma. Mostelėjęs ranka paliepė ir Juozapui sėstis. Šis nuolankiai pakluso mostui. Sėsdamasis akimirką juto didelį nuovargį, bet greit jį vėl pamiršo, visą dėmesį sukaupęs į senį. Šis atrodė kažką giliai svarstąs, kažkokio atstumiančio griežtumo atsirado jo oriame veide, ant kurio tačiau buvo tarsi uždėta kita išraiška, tiesiog kitas veidas, nelyginant perregima kaukė, palikta seno ir vienišo kentėjimo, kuriam išdidumas ir orumas neleidžia aikštėje rodytis.

Ilgai truko, kol garbiojo senio žvilgsnis vėl pasigręžė į Juozapą. Ir dabar tasai žvilgsnis tyrė jį verte verdamas, o paskui senis staiga uždavė klausimą įsakomu tonu:

– O kas jūs esate, žmogau?

– Esu atgailautojas, – tarė Juozapas, – jau daug metų gyvenu kaip atsiskyrėlis.

– Tą matau. Klausiu, kas esate.

– Vadinuosi Juozapas, pravarde *Famulus*.

Kai Juozapas ištarė savo vardą, senis nė nekrustelėjo, bet susiraukė taip, jog kurį laiką bemaž nebesimatė akių, atrodė, kad tai, ką pasakė Juozapas, buvo jam baisiai netikėta, išgąsdino jį arba nuvylė; o gal tai buvo tik akių nuovargis, dėmesio sutrikimas, kokio nors silpnumo priepuolis, kokių seni žmonės neretai turi. Šiaip ar taip, jis sėdėjo nė nekrusteldamas, akis valandėlę primerkęs, o kai vėl jas atmerkė, jo žvilgsnis rodėsi pasikeitęs ar – jei taip galėjo būti – dar senesnis, dar vienišesnis, dar labiau suakmenėjęs ir rezervuotas. Iš lėto pračiaupė lūpas paklausti:

– Esu girdėjęs apie jus. Tai jūs tas, pas kurį žmonės išpažinties eina?

Juozapas sumišęs patvirtino; jam buvo lyg nemalonus apsinuoginimas patirti, kad žmonės jį žino, šit jau antrąkart jis drovėjosi, susidūręs su savo garsu.

Vėl senis klausė stačiai, kaip buvo įpratęs:

– Tai norit aplankyti Dioną Pugilį? Ko jums reikia iš jo?

– Norėčiau išpažintį atlikti.

– Ko iš to tikitės?

– Nežinau. Pasitikiu juo, ir man net regis, lyg koks balsas iš aukščiau mane pas jį siųstų.

– O kai prieisit išpažinties, kas tada?

– Darysiu, ką jis palieps.

– O jei jis patars ar palieps neteisingai?

– Netyrinėsiu, ar teisingai ar ne, tiktai klausysiu.

Daugiau senis nebepratarė nė žodžio. Saulė jau buvo žemai, kažkoks paukštis rėkė medyje. Kadangi senis tylėjo, Juozapas atsikėlė. Nedrąsiai dar sykį grįžo prie rūpimo dalyko.

– Jūs sakėte, kad žinote vietą, kur galima rasti tėvą Dioną. Gal malonėtumėte man pasakyti ir tą vietą, ir kelią nurodyti. Senis suraukė lūpas lyg ir šypteldamas:

Patylėjęs tarė:

– Ar bent galėčiau tikėtis jus dar pamatyti?

Senis atsisveikino mostu ir tarė:

– Miegosiu šičia ir iškeliausiu netrukus po saulės užtekėjimo. Dabar eikite, esate nuvargęs ir alkanas.

Pagarbiai atsisveikinęs, Juozapas nuėjo toliau ir prietemoje įžengė į mažytę gyvenvietę. Joje, lyg kokiame vienuolyne, gyveno vadinamieji atsiskyrėliai, krikščionys, susibūrę iš įvairių miestų ir šiaip vietų, įsikūrę čia nuošalumoje būstą, norėdami be trukdymų atsidėti paprastam, tyram tylumos gyvenimui ir kontempliacijai. Čia jam davė vandens, valgio ir nakvynę, o matydami, koks jis pailsęs, nevargino klausimais ir pokalbiais. Vienas iš jų sukalbėjo vakaro maldą, kurioje kiti dalyvavo klūpodami, „Amen" pasakė visi bendrai. Ši dievotų žmonių bendruomenė kitu laiku būtų buvusi Juozapui tikras radinys ir džiaugsmas, tačiau dabar jam tik vienas dalykas terūpėjo, ir rytą kuo anksčiausiai jis nudrožė ten, kur paliko vakar tą seną vyrą. Rado jį ant žemės gulintį ir miegantį, susivyniojusį į ploną plaušinę, ir prisėdo atokiau po medžiais laukti, kol nubus. Netrukus miegantysis ėmė judėti, nubudo, išsivyniojo iš plaušinės, atsistojo nerangiai, pasirąžė, tiesindamas sustingusius sąnarius, paskui atsiklaupė ant žemės ir atkalbėjo maldą. Kai vėl pakilo, Juozapas priėjo ir nusilenkė, nieko nesakydamas.

– Tu jau pavalgęs? – klausė nepažįstamasis.

– Ne. Esu įpratęs valgyti tik kartą per dieną ir tik saulei nusileidus. Jūs alkanas, gerbiamasis?

– Esame kelionėje, – tarė anas, – ir abu esame nebejauni. Geriau bus, jei užvalgysim, prieš traukdami toliau.

Juozapas atrišo savo maišelį ir pasiūlė įsidėtų datulių, be to, iš gerų žmonių, pas kuriuos nakvojo, buvo gavęs sorų papločių, tad jais irgi pasidalijo su seniu.

– Dabar galim eiti, – tarė senis, kai jie užvalgė.

– O, tai mudu eisime drauge? – sušuko Juozapas nudžiugęs.

– Žinoma. Tu juk mane prašei nuvesti pas Dioną. Tai eime.

Nustebęs ir laimingas žiūrėjo į jį Juozapas.

– Koks jūs geras! – sušuko jis ir norėjo imti dėkoti. Tačiau nepažįstamasis nutildė jį šiurkščiu rankos mostu.

– Geras tiktai Dievas, – tarė jis. – Eime. Ir sakyk man „tu", kaip aš tau sakau. Kam čia tų formų ir mandagumų tarp dviejų senų atgailautojų?

Milžinas senis pajudėjo eiti, su juo ir Juozapas, diena prasidėjo. Atrodė, kad vadovas gerai žino kryptį ir kelią, jis pasakė, kad iki pusiaudienio jie prieisią pavėsingą vietą, kur galėsią atsikvėpti per smarkiausią kaitrą. Daugiau jokių kalbų kelyje nebuvo.

Tiktai kai po kelių karštų valandų jie pasiekė postovio vietą ir susėdo ilsėtis uolų šešėlyje, Juozapas vėl kreipėsi į vadovą. Jis klausė, kiek dienų reikės eiti, kol pasieks Dioną Pugilį.

– Priklausys tiktai nuo tavęs, – tarė senis.

– Nuo manęs? – sušuko Juozapas. – Ak, jei tik nuo manęs priklausytų, aš šiandien pat stočiau prieš jį.

Senis ir dabar neatrodė nusiteikęs šnekėti.

– Pažiūrėsim, – tarė jis trumpai, atsigulė ant šono ir užsimerkė. Juozapui nebuvo malonu žiūrėti į jį miegantį, jis tyliai pasitraukė toliau ir atsigulė, ir nepamatė, kaip irgi užmigo, nes naktį ilgai buvo be miego. Vadovas jį pabudino, kai nutarė, kad jau laikas traukti toliau.

Vėlai popiet jie priėjo stovyklavietę, kur buvo vandens, medžių ir žolių, čia atsigėrė, nusiprausė, ir senis apsisprendė čia likti. Juozapas nesutiko ir mėgino nedrąsiai prieštarauti.

– Tu šiandien sakei, – dėstė jis, – kad vien nuo manęs priklausysią, kaip anksti ar vėlai nueisiu pas tėvą Dioną. Norėčiau eiti dar daug valandų, jei tikrai galėčiau šiandien arba rytoj jį pasiekti.

– Ai, ne, – tarė antrasis, – šiai dienai užteks, ir taip jau daug nuėjom.

– Atleisk, – tarė Juozapas, – bet argi tu nesupranti mano nekantrumo?

– Suprantu. Tik jis tau nieko nepadės.

– Tai kam sakai, kad viskas nuo manęs priklauso?

– Taip ir yra, kaip sakau. Kai tik būsi tikras, jog išties nori prieiti išpažinties, ir jausies jai pasiruošęs ir pribrendęs, tuoj galėsi ją atlikti.

– Kad ir šiandien?

– Kad ir šiandien.

Juozapas nustėręs pažvelgė į tylų seną veidą.

– Ar gali būti? – sušuko jis pritrenktas. – Tai tu ir esi tėvas Dionas?

Senis linktelėjo.

– Atgulk ir pasilsėk čia po medžiais, – pasakė jis maloniai, – tik nemiegok, o susikaupk, aš irgi eisiu pasilsėti ir susikaupti. Tada galėsi man sakyti, ką trokšti išsakyti.

Taip Juozapas staiga pasijuto besąs prie tikslo ir dabar beveik nebegalėjo suprasti, kaip jis anksčiau to garsaus žmogaus nepažino, kaip nesuprato, su kuo einąs visui visą dieną. Jis pasitraukė, atsiklaupė ir ėmė melstis, ir visas mintis nukreipė į tai, ką turės sakyti nuodėmklausiui. Po valandos jis grįžo ir paklausė, ar Dionas jau pasiruošęs.

Ir štai dabar jam buvo leista pradėti išpažintį. Dabar visa, kuo jis metų metais gyveno ir kas jau senokai ėmė tartum prarasti vertę ir prasmę, plaukė iš jo lūpų kaip pasakojimas, skundas, klausimas, savęs kaltinimas, kaip visa istorija apie krikščionio ir atgailautojo gyvenimą, kuris buvo sumanytas ir pradėtas kaip apsivalymo ir šventėjimo kelias, o galų gale išvirto sąmyšiu, tamsa ir nusiminimu. Nenutylėjo nė pastarųjų savo išgyvenimų: kaip pabėgo ir kaip tas pabėgimas atnešė išsivadavimo ir vilties jausmą, kaip atsirado ryžtas pas Dioną keliauti, kaip su juo susitiko, kaip jam, vyresniam, greit pajuto pasitikėjimą ir meilę ir kaip vis dėlto šiai dienai slenkant jį daugsyk palaikė šaltu ir keistu, net užgaidžiu žmogum.

Saulė jau palinko žemai, kol jis viską ligi galo išsakė. Senis Dionas išklausė su nesilpstančiu dėmesiu, nė karto nepertraukė, nė vieno klausimo neuždavė. Ir dabar, kai išpažintis buvo baigta, nė

žodžio nepratarė jo lūpos. Jis atsikėlė nerangiai, pažiūrėjo į Juozapą su dideliu prielankumu, pasilenkė prie jo, pabučiavo į kaktą ir peržegnojo jį. Tik vėliau toptelėjo Juozapui, kad juk čia buvo tas nebylus, broliškas ir bet kokio nuosprendžio atsisakąs mostas, kuriuo jis pats tiek daug penitentų buvo atleidęs.

Tuoj po to jie pavalgė, sukalbėjo vakarinę maldą ir sugulė. Juozapas dar galvojo valandėlę ir svarstė, jis mat buvo laukęs pasmerkimo ir priekaištingo pamokslo, bet visai nesijautė nusivylęs ar neramus, Diono žvilgsnio ir broliško bučinio jam pakako, jo viduje buvo ramu, ir greitai jį apgaubė geradarys miegas.

Rytą senis, neeikvodamas žodžių, pasiėmė jį su savimi, jie nuėjo tolimą kelią tą dieną, paskui ėjo dar keturias ar penkias kitas dienas ir tada pasiekė Diono būstą. Ten jie ir gyveno paskui. Juozapas pagelbėdavo Dionui prie smulkių kasdienių darbų, pažino jo gyvenimo būdą ir pats prie jo priprato, šis būdas nelabai kuo tesiskyrė nuo to, kaip jis pats buvo gyvenęs daugelį metų. Tik jis dabar buvo nebe vienas, gyveno kito šešėlyje ir globoje, užtat čia vis dėlto buvo visai kitas gyvenimas. O iš aplinkinių gyvenviečių, iš Aškelono ir dar iš toliau ėjo ir ėjo žmonės, iešką patarimų ir trokštą atlikti išpažintį. Iš pradžių Juozapas tuoj pasišalindavo, kai tokių lankytojų ateidavo, ir pasirodydavo tik jiems išėjus. Bet vis dažniau Dionas pašaukdavo jį atgal, kaip pašaukiamas tarnas, liepdavo jam vandens atnešti ar šiaip ką nors padėti ir per ilgesnį laiką pripratino Juozapą kartkarčiais drauge klausyti išpažinties, jei penitentas nesipriešindavo. Ir daugeliui, gal net daugumai buvo visai malonu, kad nereikia su tuo visų bijomu Pugiliu vienam akis į akį stovėti ar sėdėti, ar klūpoti, kad čia pat būdavo ir tas tylus, palankiai žiūrįs ir paslaugus nuodėmklausio pagalbininkas. Taip jis pamažu gavo pažinti, kaip Dionas klauso išpažinčių, kaip guodžia penitentą, kaip viską rikiuoja ir tvarko, kaip baudžia ir patarimus duoda. Retai kada jis teleisdavo sau ko paklausti, kaip, sakysim, tada, kai pas juos apsilankė pro šalį keliaujantis mokslininkas ar menininkas.

Pastarasis, kaip pasimatė iš jo kalbos, turėjo draugų tarp magų ir astrologų; tas mandagus ir šnekus svečias ilsėdamasis pasėdėjo

valandą ar dvi su abiem senais atgailautojais, šnekėjo ilgai, mokslingai ir gražiai apie žvaigždynus ir tą kelionę, kurią žmogus su savo dievais per vieną pasaulio amžių turi nukeliauti, aplankydamas visus Zodiako rato namus. Jis kalbėjo apie Adomą, pirmąjį žmogų, ir apie tai, kad jis esąs tas pats nukryžiuotasis Jėzus, ir atpirkimo darbą, jo atliktą, vadino Adomo kelione nuo Pažinimo medžio prie Gyvybės medžio, o Rojaus žaltį vadino saugotoju šventosios pirmapradės versmės, tamsiosios gelmės, iš kurios naktinių vandenų kilę visi pavidalai, visi žmonės ir dievai. Dionas atidžiai klausė to žmogaus, kurio sirų kalba buvo gausiai perpinta graikiškais žodžiais, o Juozapas stebėjosi, net piktinosi, kad jis toms pagoniškoms klaidoms neduoda smarkaus ir rūstaus atkirčio, nepaneigia jų ir neatmuša, kad gudrūs daugiažinio piligrimo monologai jam tarsi patinka ir susilaukia jo pritarimo, nes Dionas ne tik atsidėjęs klausė, bet dar ir šypsojo ir kartkarčiais linkčiojo į kai kuriuos kalbančiojo žodžius, lyg juos patvirtindamas.

Kai tas žmogus iškeliavo, Juozapas paklausė karštu ir beveik priekaištingu tonu:

– Kaip čia pasidarė, kad tu taip kantriai klauseisi klaidingų to netikėlio pagonies mokslų? Man regis, kad tu klauseisi ne tik kantriai, bet tiesiog pritariamai ir su tam tikru malonumu. Kodėl jam neprieštaravai? Kodėl nemėginai jo išvedžiojimų atremti, jo nubausti ir į mūsų Viešpaties tikėjimą atversti?

Dionas palingavo galvą ant plono raukšlėto kaklo ir atsakė:

– Neprieštaravau todėl, kad iš to nebūtų buvę jokios naudos, o greičiau dar ir todėl, kad nebūčiau pajėgęs. Kalba ir sugebėjimu kombinuoti, mitologijos ir žvaigždžių pažinimu tas vyras, be abejo, už mane daug viršesnis, aš prieš jį nieko nebūčiau įstengęs. Be to, mano sūnau, ne mano ir ne tavo dalykas neigti kurio nors žmogaus tikėjimą, tvirtinant, kad tai, ką jis tiki, yra melas ir klaida. Prisipažįstu, klausiausi to protingo žmogaus su tam tikru malonumu, tai neprasprūdo tavo nepastebėta. Man buvo malonu, kad jis puikiai šneka ir daug žino, bet labiausiai – kad priminė mano jaunas dienas, nes jaunystėje aš ir pats daug laiko padėjau tokioms studijoms ir tokioms žinioms. Mitologijos dalykai, apie

kuriuos nepažįstamasis taip gražiai šnekėjo, anaiptol nėra klaidos. Jie yra įvaizdžiai ir simboliai to tikėjimo, kuris mums nebereikalingas, kadangi esame įtikėję Jėzų, vienatinį Atpirkėją. Tačiau tiems, kurie mūsų tikėjimo dar nėra suradę, kurie jo gal nė rasti negali, jų tikėjimas, einąs iš tėvų ir protėvių išminties, yra teisėtas ir gerbtinas. Be abejo, mano mielas, mūsų tikėjimas yra kitoks, visai kitoks. Tačiau dėl to, kad mūsų tikėjimui nebereikalingas mokymas apie žvaigždynus ir eonus, apie pirmapradžius vandenis ir visatos motinas, kad jam nereikia visų tų simbolių, – dėl to jų mokymas savaime jokiu būdu nėra klaida, melas ir apgaulė.

– Betgi mūsų tikėjimas, – sušuko Juozapas, – mūsų tikėjimas yra geresnis, o Jėzus mirė už visus žmones; užtat tie, kurie jį pažįstame, privalome anuos persenusius mokslus griauti, o naująjį, tikrąjį mokslą jų vietoje skleisti!

– Tą mes ir darome jau seniai, ir tu, ir aš, ir daugelis kitų, – atsakė ramiai Dionas. – Mes tikime, užtat kad mus yra perėmusi tikėjimo galia, Atpirkėjo ir jo atperkamosios aukos galia. Tačiau kiti, tie mitologai ir Zodiako bei senųjų mokymų teologai, nėra, dar nėra šitos galios perimti, ir mūsų niekas neįgaliojo versti juos, kad persiimtų. Ar pastebėjai, Juozapai, kaip tas mitologas gebėjo dailiai ir sklandžiai šnekėti ir savo vaizdų žaismą dėstyti ir kaip gera buvo jam tatai darant, kaip jis kupinas ramybės ir harmonijos gyvena su savąja vaizdų ir simbolių išmintimi? Na, tas rodo, kad šis žmogus nėra slegiamas didelės kančios, kad jis patenkintas, kad jam gerai sekasi. Bet žmonėms, kuriems gerai sekasi, tokie kaip mes neturi ko pasakyti. Kad žmogus pajustų atpirkimo ir atperkamojo tikėjimo reikalą, kad nustotų gėrėtis savo išmintimi ir savo minčių harmonija, o imtųsi didžios rizikos įtikėti atpirkimo stebuklą, reikia pirmiausia, kad jam blogai sektųsi, labai blogai, kad jis gautų patirti kančią ir nusivylimą, kartėlį ir neviltį, kad vandenys apsemtų jį ligi kaklo. Ne, Juozapai, tegu sau tas mokytas pagonis džiaugiasi savo gerove, tegu gėrisi savo išmintimi, mąstymu ir iškalba! Gal jis rytoj, gal po metų ar po dešimties gaus patirti kančių, kurios į dulkes sumals jo meną ir išmintį, gal mirtis išplėš mylimą žmoną arba vienintelį sūnų, o gal ištiks jį ligos ir

skurdas; kai tada vėl su juo susitiksim, mes juo pasirūpinsim, apsakysim jam, kokiais būdais stengėmės nepasiduoti kančių įveikiami. Ir jei jis mus tada paklaus: „O kodėl jūs man to nesakėte vakar, prieš dešimtį metų?" – atsakysime jam: „Tada tau dar nepakankamai blogai ėjosi".

Jis labai surimtėjo, patylėjo kurį laiką. Po to, lyg iš atsiminimų busdamas, pridūrė:

– Aš pats kitados ilgai žaidžiau protėvių išmintimi, mėgavausi ja net ir tada, kai jau kryžiaus keliu ėjau, teologizavimas teikė man daug smagumo, nors, beje, ir pakankamai rūpesčių. Daugiausia sukau galvą dėl pasaulio sukūrimo ir dėl to, kad kūrimo pabaigoje juk turėjo būti viskas gerai, nes yra pasakyta: „Dievas apžvelgė visa, ką buvo sukūręs, ir štai viskas buvo labai gera". Iš tikro betgi viskas tebuvo gera ir tobula tik vieną akimirką – Rojaus būvio akimirką, o jau kitą akimirką į tobulybę įsibrovė kaltė ir prakeikimas, nes Adomas valgė nuo to medžio, nuo kurio valgyti buvo uždrausta. Taigi buvo mokytojų, kurie sakė: tas Dievas, kuris sutvėrė pasaulį ir podraug Adomą bei Pažinimo medį, esąs ne vienintelis ir aukščiausias Dievas, bet tik jo dalis arba žemesnysis Dievas, demiurgas, ir kūrinija nesanti gera, ji nepavykusi, ir užtat vieną pasaulio amžių visi kūriniai buvę prakeikti ir atiduoti į piktojo rankas, kol jis pats, vienintelis Dievas dvasia, nusprendęs per savo Sūnų padaryti galą prakeiktajam pasaulio amžiui. Nuo tada – taip mokė jie, taip ir aš maniau – prasidėjęs demiurgo ir jo kūrinijos atmirimas, pasaulis pamažu atmirštąs ir vystąs, iki naujajame pasaulio amžiuje nebeliksią nei kūrinijos, nei pasaulio, nei kūno, nei geidulio ar nuodėmės, nei kūniško pradėjimo, gimdymo ir mirimo, ir atsirasiąs tobulas, dvasingas ir atpirktas pasaulis, laisvas nuo Adomo prakeikimo, laisvas nuo amžino geismų, pradėjimo, gimdymo, mirties prakeikimo ir priespaudos. Mes labiau demiurgą nei pirmąjį žmogų kaltinome dėl dabartinio blogio pasaulyje, mes laikėmės nuomonės, jog demiurgui, jei jis tikrai yra pats Dievas, būtų buvę lengva Adomą sukurti kitokį ar bent apsaugoti nuo gundymų. Ir taip padarę išvadas iš savo samprotavimų, mes susikūrėme du dievus, Dievą Kūrėją ir Dievą Tėvą, ir

turėjome drąsos pirmąjį vertinti neigiamai. Buvo net tokių, kurie žengė tolesnį žingsnį ir teigė, jog pasaulio sukūrimas esąs ne Dievo, bet velnio darbas. Mes tarėmės savo gudravimais padedą Atpirkėjui ir būsimajam dvasios amžiui, tad piešėme sau dievus ir pasaulius, ir amžių planus, ir disputavom, ir užsiiminėjom teologija, kol aš vieną dieną gavau karštligę ir susirgau mirtinai, ir ligos kliedesiuose nuolat turėjau reikalų su demiurgu, turėjau kariauti ir kraują lieti, o reginiai ir siaubai ėjo vis baisyn, kol sunkiausią ligos naktį tariausi privaląs užmušti savo paties motiną, kad panaikinčiau savo kūniškąjį gimimą. Velnias tuose karštligės kliedesiuose pjudė mane visais savo šunimis. Bet aš pagijau, ir nuvildamas savo buvusius draugus, grįžau į gyvenimą kaip kvailas, tylus ir blankus žmogus, kuris, tiesa, greitai atgavo kūno pajėgas, bet nebeatgavo noro filosofuoti. Mat tomis dienomis ir naktimis, kada sveikau, kada anie klaikūs karštligės kliedesiai liovėsi ir aš beveik visą laiką miegojau, kiekvieną nemiego akimirką jutau, jog prie manęs yra Atpirkėjas, jutau, kaip jėgos iš jo teka į mane, užtat kai visiškai pasveikau, pasidarė liūdna, kad tos jo artumos jau nebegaliu jausti. Aš ėmiau tos artumos ilgėtis, ir dabar pasirodė štai kas: kada tiktai klausiausi disputų, visada jutau, kaip tasai ilgesys – mano brangiausias ano meto turtas – atsiduria pavojuj dingti, sutekėti į mintis ir žodžius, nelyginant kaip vanduo į smėlį susigeria. Žodžiu, mano mielas, čia buvo galas mano išminčiai ir teologijai. Nuo tol priklausau prie naivuolių. Tačiau jei kas moka filosofuoti ir mitologizuoti, sugeba žaisti tą žaidimą, kuriuo ir aš kitados save guodžiau, tai aš neturiu noro tokiam kliudyti ar jį mažiau gerbti. Jei kitados turėjau sutikti su tuo, kad demiurgas ir Dievas dvasia, kad kūrimas ir atpirkimas, neperprantamu būdu egzistuoją vienas kitame ir vienu metu, lieka man neįmenama mįslė, tai turiu tenkintis ir tuo, kad iš filosofų neįstengiu padaryti tikinčių žmonių. Tai ne mano darbas.

Kartą, kai vienas penitentas per išpažintį pasisakė žmogų užmušęs ir svetimoteriavęs, Dionas kalbėjo savo padėjėjui:

– Žmogžudystė ir svetimoteriavimas – tai skamba kraupiai ir didingai, ir tikrai yra blogi darbai, tas teisybė. Bet aš tau pasaky-

siu, Juozapai, tie pasauliečiai žmonės iš tikrųjų nėra tikri nusidėjėliai. Kada tik mėginu gerai įsigilinti į kurį iš jų, jie man atrodo visai kaip vaikai. Jie nėra dori, nėra geri, nėra taurūs, jie savanaudžiai, gašlūs, išdidūs, pikti, teisybė, bet iš tikrųjų ir iš esmės jie yra nekalti, nekalti ta prasme, kaip vaikai kad esti nekalti.

– Bet vis dėlto, – tarė Juozapas, – tu dažnai iš jų rūsčiai pareikalauji atsakomybės ir pragarą jiems pieši prieš akis.

– Kaip tik todėl. Jie yra vaikai, ir kai pajunta sąžinės priekaištus ir ateina išpažinties, tai nori, kad į juos rimtai žiūrėtum ir smarkiai išbartum. Bent aš taip manau. Tu darei kitoniškai savo laiku, tu nebarei jų, nebaudei ir atgailos neuždavinėjai, bet buvai jiems malonus ir nieko nepasakęs broliškai pabučiuodavai, ir atleisdavai. To aš nepeikiu, ne, bet aš taip negalėčiau.

– Taip tai taip, – tarė Juozapas neryžtingai, – bet sakyk, kodėl tu, kai aš tada atėjau išpažinties, nesielgei su manim taip pat, kaip su kitais savo penitentais, bet tylomis pabučiavai ir bausmės jokios neuždavei?

Dionas Pugilis atgręžė į jį savo veriamas akis.

– Ar aš neteisingai padariau? – klausė jis.

– Aš nesakau, kad neteisingai. Padarei tikrai teisingai, kitaip anoji išpažintis nebūtų man tiek gero atnešusi.

– Na, tai ir puiku. Be to, aš tau tuomet uždaviau griežtą ir ilgą atgailą, kad ir be žodžių. Aš pasiėmiau tave prie savęs ir elgiausi su tavim kaip su tarnu, ir priverčiau vėl imtis darbo, nuo kurio tu norėjai pabėgti.

Jis nusigręžė, nes nemėgo ilgų kalbų. Tačiau Juozapas šį sykį parodė atkaklumo.

– Tu tuomet iš anksto žinojai, kad būsiu tau klusnus, buvau šitai prisižadėjęs dar prieš išpažintį, dar tavęs nepažinęs. Ne, tu pasakyk man: ar tikrai vien dėl tos priežasties taip su manim pasielgei?

Antrasis paėjo kelis žingsnius pirmyn, sugrįžo atgal, sustojo priešais jį, uždėjo jam ant peties ranką ir tarė:

– Pasauliečiai yra vaikai, sūnau. O šventieji – na, tie neina pas mus išpažinties. Mes tačiau, tu, aš ir kiti tokie, mes, atgailautojai, ieškotojai ir pabėgėliai iš pasaulio, mes nesame vaikai

ir nesame nekalti, barimais ir pamokslais tokių prie tvarkos nesugrąžinsi. Mes, mes esame tikrieji nusidėjėliai, mes, žinantys ir galvojantys, tie, kurie valgėme nuo Pažinimo medžio, užtat ir neturėtume vieni su kitais elgtis kaip su vaikais, kuriuos aplupi žabu ir vėl paleidi. Mes po išpažinties ir atgailos juk nebėgame atgal į vaikų pasaulį, kur švenčiamos šventės ir daromi sandėriai, o kartais vienas kitas nužudomas, mes nuodėmę išgyvenam ne kaip trumpą, negerą sapną, kuriuo per išpažintį ir auką vėl nusikratai: mes gyvename nuodėmėje, mes niekad nebūname nekalti, mes visuomet esame nusidėjėliai, visą laiką tveriame nuodėmėje ir savo sąžinės ugnyje ir žinome, kad iš savo didžios kaltybės niekad išsipirkti negalėsime, nebent Dievas po mūsų mirties pažiūrės į mus gailestingai ir priims į savo malonę. Štai, Juozapai, priežastis, dėl kurios aš tau nei sau negaliu nei pamokslų sakyti, nei atgailos diktuoti. Mes grumiamės ne su vienu kitu iškrypimu iš kelio ar piktadaryste, bet tik ištisai su pačia pirmine kalte: užtat mes galim tiktai parodyti, kad kits kitą suprantame ir broliškai mylime, bet negalime bausmėmis kits kito gydyti. Argi tu to nežinojai? Juozapas tyliai atsakė:

– Taip, žinojau.

– Tai ir nekalbėkim tuščių kalbų, – trumpai tarė senis ir pasuko link akmens priešais savo lūšnelę, ant kurio buvo pratęs melstis.

Praėjo keletas metų, ir tėvą Dioną pradėjo vis dažniau lankyti silpnumo priepuoliai, tokie, jog Juozapas rytais gaudavo jam padėti, nes pats vienas jau nebeįstengdavo atsikelti. Tada jis eidavo melstis, bet ir po maldos vienas nebepakildavo. Juozapas turėdavo jam pagelbėti. Paskui jis visą dieną sėdėdavo ir žiūrėdavo į tolumą. Ne visas dienas taip būdavo, kartais senis ir pats įstengdavo atsikelti. Ir išpažinčių klausyti nebegalėjo kasdien, ir kai tada žmogų išklausydavo Juozapas, Dionas šaukdavosi tokį pas save ir sakydavo:

– Baigtuvės jau su manim, vaike mano, baigtuvės. Pasakyk žmonėms: šitas Juozapas yra mano įpėdinis.

Ir jei Juozapas pamėgindavo gintis ar kokį žodį įterpti, senis jį nužiūrėdavo savo baisiu žvilgsniu, kuris perverdavo it ledu stingdantis spindulys.

Vieną dieną, kai Dionas atsikėlė be pagalbos ir atrodė tvirtesnis, jis pasišaukė Juozapą ir nusivedė į vieną vietą sodelio pakraštyje.

– Čia, – tarė jis, – yra toji vieta, kur tu mane palaidosi. Duobę iškasime drauge, laiko dar turime. Atnešk man lopetą.

Nuo tol jie kasė kiekvieną dieną iš ryto po truputį. Jei Dionas jausdavosi pajėgus, tai ir pats išmesdavo keletą lopetų, dirbo sunkiai, vargais negalais, bet su tam tikru smagumu, lyg darbas jam teiktų malonumo. Ir perdien tasai smagumas jo neapleisdavo: nuo to laiko, kai pradėjo duobę kasti, jis visada būdavo gerai nusiteikęs.

– Tu pasodinsi palmę ant mano kapo, – pasakė jis sykį prie to darbo. – Gal dar teks tau ir jos vaisių valgyti. Jei ne, tai kitas valgys. Aš kai kada pasodindavau kokį medį, bet mažai, labai mažai jų tepasodinau. Kai kas sako: žmogus neturįs mirti, nepasodinęs medžio ir nepalikęs sūnaus. Na, aš palieku medį ir palieku tave, tu esi mano sūnus.

Jis buvo ramus, giedresnis negu kada nors, kiek Juozapas jį pažino, ir vis labiau giedrijosi. Vieną vakarą, jau sutemus, kai jiedu pasimeldė ir sugulė, Dionas iš savo guolio pasišaukė Juozapą, kad ateitų dar kiek prie jo pasėdėti.

– Noriu tau kai ką papasakoti, – tarė jis maloniai; atrodė dar nepavargęs ir nenorįs miego. – Ar dar atsimeni, Juozapai, kaip tau kitados nuošalumoje prie Gazos buvo bloga ir gyvenimas darėsi nebemielas? Ir kaip tu tada ryžais pabėgti iš savo vietos ir traukti pas senį Dioną, jam savo istoriją išpasakoti? Ir kaip paskui brolių gyvenvietėje sutikai seną vyrą ir klausei jį, ar nežinąs, kur gyvena Dionas Pugilis? Na, va. Ar tai ne stebuklas, kad tas senas vyras kaip tik buvo pats Dionas? Tai aš dabar tau papasakosiu, kaip ten atsitiko; mat ir man tai buvo įstabu ir lyg koks stebuklas.

Tu žinai, kaip yra, kada atgailautojas ir nuodėmklausys pasensta ir yra išklausęs daugybę kaltes išpažįstančių nusidėjėlių, kurie jį laiko be nuodėmės ir šventu, o nežino, kad jis – didesnis už juos nusidėjėlis. Tada visa jo veikla pasirodo jam bergždžia ir tuščia, o tai, kas jam kitados rodėsi šventa ir svarbu, būtent, kad jis paties Dievo į tą vietą paskirtas ir įgaliotas išklausyti žmonių sielų nešva-

rybes ir purvą ir joms palengvinimą teikti, dabar jam atrodo tik kaip didelė, pernelyg didelė našta, tikras prakeikimas, ir galų gale jam ima darytis baugu kiekvieno vargšo, ateinančio pas jį su savo vaikiškomis nuodėmėmis, jam norisi, kad tasai nešdintųsi šalin, norisi ir pačiam nešdintis kur nors, kad ir į kilpą ant medžio šakos. Taip ėjosi tau. O dabar ir man prisiartino išpažinties valanda ir aš išpažįstu: ir man ėjosi taip pat kaip tau, ir aš maniau esąs bergždžias ir dvasia išblėsęs ir nebegalįs pakęsti, kad žmonės pas mane vis eina ir eina su pasitikėjimu ir neša man savo gyvenimo purvą ir smarvę, su kuria patys nebesusidoroja, su kuria ir aš nebevalioju dorotis.

Ir štai buvau daugsyk girdėjęs apie atgailautoją, kuris vadinosi *Josephus Famulus*. Žinojau, kad ir pas jį žmonės noriai eina išpažinties, ir daug kas eina mieliau pas jį nei pas mane, nei jis esąs švelnus, malonus žmogus, ir dar buvo pasakojama, jog nieko iš žmonių nereikalaująs ir jų nebarąs, elgiąsis su jais kaip su broliais, tik išklausąs juos ir pabučiuojąs atleisdamas. Tai buvo ne mano būdui, tu tai žinai, ir kai aš pirmą kartą apie tą Juozapą išgirdau, man jo elgesys pasirodė kvailas, labai jau vaikiškas; tačiau dabar, kada man iškilo toks didelis klausimas, ar manasis būdas ko nors vertas, turėjau pakankamai pagrindo nepulti kritiškai vertinti to Juozapo būdo ir tartis esąs už jį pranašesnis. Kokių jėgų galėtų tasai žmogus turėti? Žinojau, kad jis jaunesnis už mane, bet irgi jau nebetoli nuo žilo plauko, tas man tiko, nebūčiau taip lengvai įgavęs pasitikėjimo jaunu vyru. O prie šito mane kažkas traukė. Ir tada ryžausi leistis piligrimo keliais pas Juozapą Famulą, išpažinti jam savo rūpestį ir prašyti jo patarimo arba, jei jis patarimo neduotų, ieškoti pas jį paguodos ir sustiprinimo. Jau nuo šio ryžto man pasidarė gera, lengviau ant širdies.

Tad ir traukiau kaip piligrimas į tą vietą, kur, pasak girdų, turėjo būti jo būstas. Bet tuo tarpu ir brolis Juozapas išgyveno lygiai tą pat kaip aš ir darė tą pat kaip aš, ir vienas, ir antras leidomės bėgti iš savo vietos, trokšdami kito patarimų. Kai aš, dar nė jo būsto neradęs, gavau jį pamatyti, pažinau iš gal pirmojo pokalbio, jis atrodė kaip tik toks žmogus, kokį tikėjausi sutikti. Tačiau jis buvo

bėglys, jam ėjosi blogai, taip pat blogai kaip man, gal dar blogiau, jis buvo nėmaž nenusiteikęs išpažinčių klausyti, atvirkščiai, pats troško išpažintį atlikti ir savo rūpestį sudėti į kito rankas. Šitai mane aną valandą didžiai nuvylė, aš labai nuliūdau. Juk jei ir tasai Juozapas, kuris manęs nepažino, buvo pavargęs nuo savo tarnystės ir ėmė abejoti savo gyvenimo prasme, – tai argi tas nereiškė, kad iš mūsų abiejų nieko nėr, kad abu veltui gyvenome ir galų gale sužlugome?

Aš tau pasakoju, ką tu jau žinai, tai leisk man trumpai kalbėti. Nakvojau tą naktį palei gyvenvietę vienas, o tu radai prieglobstį pas brolius, aš paskendau apmąstymuose ir įsigilinau į tą Juozapą, ir galvojau sau: ką jis darys, kai rytoj sužinos, kad veltui pabėgo iš savo vietos ir veltui pasitikėjo tuo Pugiliu, kai sužinos, kad Pugilis pats yra bėglys ir abejonių užkamuotas? Juo labiau į jį gilinausi, juo labiau man jo darėsi gaila ir juo labiau rodėsi, jog jis yra man Dievo siųstas, kad jį ir podraug save patį pažinčiau ir išgydyčiau. Dabar galėjau užmigti, pusė nakties jau buvo praėjus. Kitą dieną tu iškeliavai su manimi ir tapai mano sūnumi.

Šitą istoriją norėjau tau papasakoti. Girdžiu, kad tu verki. Išsiverk, bus lengviau. O kad jau taip nepritinkamai šnekus pasidariau, tai būk malonus ir išklausyk dar štai ką, ir įsidėk į širdį: keistas yra žmogus, mažai tevertas pasitikėjimo, ir galimas daiktas, kad ateis laikas, kai tie patys kentėjimai ir pagundos vėl tave apipuls ir mėgins tave apgalėti. Tegul tada mūsų Viešpats atsiunčia tau tokį pat gerą, kantrų ir paguodą nešantį sūnų ir globotinį, kokį man davė tavo pavidalu! O kai dėl medžio šakos, apie kurią gundytojas tuomet tave vertė svajoti, ir dėl vargšo Judo Iskarijoto mirties, tai galiu tau tiek pasakyti: ne tik nuodėmė ir kvailybė sau tokią mirtį rengti, nors mūsų Atpirkėjui mažas tebūtų dalykas net šitą nuodėmę atleisti. Negana to, būna baisiai gaila, jei žmogus miršta nevilty. Neviltį Dievas mums siunčia, ne nužudyt mus norėdamas, jis siunčia mums ją, norėdamas mumyse sužadinti naują gyvenimą. Bet jei jis mums mirtį siunčia, Juozapai, jei jis mus išvaduoja nuo žemės ir nuo kūno ir pasišaukia pas save, tai yra didis džiaugsmas. Jei tau leista užmigti, kai esi pavargęs, ir jei leis-

ta nusimesti naštą, kurią esi ilgai nešęs, tai yra puikus, nuostabus dalykas. Per tą laiką, kol kasėm kapo duobę, – neužmiršk palmės ant kapo pasodinti, – kol kasėm kapo duobę, jaučiau smagumo ir pasitenkinimo daugiau negu per daug daug metų.

Ilgai plepėjau, sūnau, tu tikriausiai pavargęs. Eik miegoti, eik į savo trobelę. Dievas su tavimi.

Kitą dieną Dionas nebeatėjo rytmečio maldos, nebešaukė nė Juozapo. Šiam pasidarė neramu, jis tyliai įėjo į Diono trobelę, žengė prie jo guolio ir rado senuką amžinai užmigusį, o veidą nuskaidrėjusį vaikišku, ramiai spinduliuojančiu šypsniu.

Juozapas palaidojo jį, pasodino medį ant kapo ir sulaukė tų metų, kada medis užaugino pirmuosius vaisius.

Indiškas gyvenimas

Dievas Višnus, tiksliau – žmogumi tapusi jo dalis Rama, nuožmiame mūšyje su demonais mėnulio strėle nukovė vieną demonų kunigaikštį, o tasai žmogaus pavidalu vėl grįžo į tapsmo ratą, vadinosi Ravanas, gyveno prie didžiojo Gango ir buvo labai karingas valdovas. Jis buvo Daso tėvas. Daso motina mirė anksti, į jos vietą atėjo pamotė, graži ir garbėtroška moteris, ir kai tik ji pagimdė valdovui sūnų, tuoj mažytis Dasas ėmė jai kliūti; vietoj jo, pirmagimio, ji troško matyti kada nors iškeltą į valdovus tikrąjį savo sūnų Nalą, tad sugebėjo nutolinti Dasą nuo tėvo ir buvo nusistačiusi, kai tik pasitaikys gera proga, visai juo nusikratyti. Tuos jos kėslus pajuto vienas Ravano dvaro brahmanas, vardu Vasudevas, aukojimų žinovas, ir šis išmintingas vyras sugebėjo pamotės užmačią paversti niekais. Jam buvo gaila berniuko, juoba kad atrodė, jog mažasis princas bus paveldėjęs motinos dievotumą ir teisingumą. Jis saugojo Dasą, kad jam ko neatsitiktų, ir tik laukė progos išgabenti jį šalin nuo pamotės.

Radža Ravanas turėjo kaimenę Brahmai paskirtų karvių, kurios buvo laikomos šventomis, o jų pienas ir sviestas dažnai būdavo atnašaujamas dievui. Joms buvo skirtos geriausios visame kraš-

te ganyklos. Sykį atėjo vienas tų karvių piemuo, atgabeno sviesto krovinį ir pranešė, kad ten, kur dabar ganosi kaimenė, užeinanti sausra, ir jie, piemenys, susitarę ginti karves kalnų linkui, ten, kur net sausringiausiu metu neišsenka versmės ir nepristinga geros žolės. Tą seniai jam pažįstamą piemenį, gerą ir ištikimą vyrą, brahmanas įtraukė į suokalbį, ir kai kitą dieną dingo mažasis Ravano sūnus Dasas ir niekas negalėjo jo rasti, tai Vasudevas ir tas piemuo vieni težinojo dingimo paslaptį. Mat piemuo berniuką Dasą paėmęs išsivedė į kalvotą šalį, ten jie sutiko iš lėto slenkančią kaimenę, Dasas mielai ir noriai pritapo prie piemenų, augo kaip piemenukas, padėjo ganyti ir gyvulius varinėti, išmoko melžti, žaidė su veršiukais, gulėjo po medžiais, gėrė saldų pieną ir lakstė basas, karvių išmatomis apstirusiom kojom. Jam labai viskas patiko, jis pažino piemenis bei karves ir visą jų gyvenimą, pažino mišką, jo medžius ir vaisius, mėgo mango slyvas, girines figas ir varingo medį, traukė saldžias lotoso šaknis iš žalių girios kūdrų, šventadieniais nešiojo raudonų gaisrenų vainikus, išmoko žvėrių saugotis, tigro vengti, su gudria mangusta ir linksmu ežiu draugauti, palapinių prieblandoj laukti, kol lietų metas praeis; ten berniukai žaidė visokius vaikų žaidimus, giedojo giesmes arba pynė krepšius ir meldų demblius. Dasas visai neužmiršo savo būtosios tėviškės ir pirmesnio gyvenimo, tačiau greitai šie dalykai jam pradėjo rodytis kaip sapnas.

O vieną dieną, kaimenei patraukus į kitą apylinkę, Dasas nuėjo į mišką, nes buvo užsimanęs medaus pasiieškoti. Nuostabiai mielas jam pasidarė miškas, kai jį pažino, o šitas jam rodės ypač gražus, pro medžių lapiją ir šakas aukso žalčiukais vinguriavo saulės šviesa, ir kaip garsai, paukščių šūksniai, viršūnių kuždesiai, beždžionių riksmai pynėsi ir kryžiavosi, sudarydami iškilnų, švelniai švytintį raizginį, panašų į šviesos žaismą krūmynuose, taip pat ėjo, vijosi ir skirstėsi kvapai, gėlių, medžių, lapų, vandenų, samanų, žvėrių, vaisių, žemės ir puvenų dvelksmai, aitrūs ir saldūs, gerai pažįstami ir niekad nepatirti, žadiną ir migdą, smagūs ir slopūs. Kartkarčiais, būdavo, neregimame, užžėlusiame miško tarpeklyje sučiurlena upeliukas, viršum baltų žiedų skėčių praplevena žalia

aksominė peteliškė su juodomis ir geltonomis dėmėmis, sutraška šaka kažkur melsvų šešėlių gilumoj, ir sunkiai nusileidžia lapas arba suriaumoja žvėris patamsiuose, arba vaidinga beždžionė plūstasi su saviškiais. Dasas pamiršo ketinęs ieškoti medaus ir, besiklausydamas smulkutyčių margų paukštelių balsų, tarp aukštų paparčių, sužėlusių it maža giria didžiojoje girioje, pamatė pėdas, lyg kelelį nuvingiuojantį, siaurą, mažą takelį, o juo pasukęs ir be garso, atsargiai paėjęs, rado po daugiakamieniu medžiu mažą trobelę, tokią lyg smailią palapinę, pastatytą ir supintą iš paparčių, ir šalia jos sėdintį ant žemės tiesų, nejudantį vyrą, rankas ramiai pasidėjusį tarp sukryžiuotų kojų; iš po baltų plaukų ir aukštos kaktos žiūrėjo romios, bežvilgsnės jo akys, nuleistos į žemę, neužmerktos, tačiau nukreiptos į vidų. Dasas suprato, kad čia – šventas žmogus ir jogas, nebe pirmą tokį matė; tai buvo pagarbos verti ir dievų ypač mėgstami žmonės, derėjo jiems nešti dovanas ir pagarbą rodyti. Tačiau šitas, ramiai nuleistomis rankomis tiesiai sėdįs priešais savo gražią ir gerai paslėptą paparčių trobelę ir įsigilinęs į apmąstymus, berniukui labiau patiko ir pasirodė ypatingesnis ir gerbtinesnis už tuos, kuriuos iki šiol buvo matęs. Šį žmogų, kuris sėdėjo tarytum pakilęs virš žemės ir atrodė viską matąs savo nereginčiomis akimis ir viską žinąs, gaubė šventumo aura, orumo kerų ratas, sukaupto karščio ir jogos galių banga ir liepsna, kurios peržengti ar sveikinimu arba šūksniu sutrikdyti berniukas nebūtų turėjęs drąsos. Jo stoto orumas ir didybė, vidinė šviesa, trykštanti iš jo veido, bruožų sukauptumas ir geležinis neprieinamumas skleidė bangas ir spindulius, tarp kurių jis karaliavo it mėnulis, o jo būtybėje sukaupta dvasios galia, tyliai sutelkta valia supo jį tokiu įtampos lauku, jog tikrai galėjai justi: šitas žmogus vien savo noru ir mintimi, net akių nepakėlęs, galėtų tave užmušti ir vėl atgaivinti.

Nejudąs labiau nei medis, kuris vis dėlto sujuda, šakutėmis ir lapais kvėpuodamas, nejudąs kaip akmeninė dievo statula, jogas sėdėjo vietoje, ir taip pat nejudėdamas styrojo berniukas nuo pat tos akimirkos, kada jį pamatė, prie žemės kalte prikaltas, pančiais surakintas, to reginio kerų pritrauktas. Stovėjo ir žiū-

rėjo į jogą, matė saulės atšvaitą ant jo peties, kitą saulės atšvaitą ant jo ramiai padėtų rankų, matė tuos atšvaitus pamažu slenkant ir naujus randantis, ir taip stovėdamas ir stebėdamas ėmė suprasti, kad tam žmogui nieko nereiškia nei tie saulės atšvaitai, nei paukščių giesmės, nei beždžionių riksmai miške aplinkui, nei ruda bitė samanė, kuri šit nusileido ant medituojančio veido, pauostė jo odą, paropinėjo skruostu, pakilo ir nuskrido, nei visas įvairus miško gyvenimas. Visa tai, pajuto Dasas, visa, ką akys mato, ką ausys girdi, kas gražu ir bjauru, kas miela ar kraupu, – visa tai nė kiek nerūpi tam šventam vyrui, lietus negalėtų jo sušaldyti nei suerzinti, ugnis nevaliotų jo sudeginti, visas pasaulis aplinkui tėra jam tiktai nereikšmingas paviršius. Nuojauta, kad iš tikrųjų gal visas pasaulis tėra tik žaismas ir paviršius, tik vėjo dvelksmas ir vilnių raukšlelės virš nepažįstamų gelmių, pervėrė bežiūrintį princą piemenaitį ne kaip mintis, o kaip kūniškas šiurpulys ir vos juntamas svaigulys, kaip grasos ir pavojaus pojūtis, traukiąs į save ir trokštamas. Mat, kaip jautė berniukas, tasai jogas buvo pro pasaulio paviršių, pro paviršiaus pasaulį nusileidęs į patį būties dugną, į visų daiktų paslaptį, jis buvo sutraukęs juslių kerų tinklą, šviesos, garsų, spalvų, pojūčių žaismo tinklą, buvo visa tai nusimetęs nuo savęs ir tvirtai įleidęs šaknis į tai, kas esminga ir nekintama. Berniukas, nors kitados brahmanų auklėtas ir apdovanotas ne vienu dvasinės šviesos spinduliu, tuos dalykus ne protu suprato ir žodžiais nebūtų mokėjęs nieko apie tai pasakyti, bet jis pajuto tai, kaip palaimos valandą pajuntame dievybės artumą, jis pajuto tai kaip didžios pagarbos ir susižavėjimo tuo žmogum šiurpą, pajuto tai kaip meilę jam ir kaip ilgesį tokio gyvenimo, kokį rodėsi gyvenąs tasai sėdintis vyras, paskendęs susimąstyme. Tad ir stovėjo Dasas, per šį seną žmogų stebuklingu būdu prisiminęs esąs valdovų ir karalių kilmės ir sukrėstas širdyje, stovėjo paparčių tankmės pakraštyje, atitrūkęs nuo visko, – tegu sau skraido paukščiai, tegu medžiai švelniu ošimu varinėja savo šnekas, miškas tebūnie miškas ir nutolusi kaimenė tebūnie kaimenė; jis pasidavė burtams ir žvelgė į medituojantį atsiskyrėlį, pagautas nesuvokiamos ir nesu-

trikdomos jo stoto rimties, skaidrios jo veido ramybės, jo laikysenos jėgos ir susikaupimo, tobulo atsidėjimo savajai tarnybai.

Paskiau jis nebūtų galėjęs pasakyti, ar dvi ar tris valandas – o gal dienas – išbuvo prie tos trobelės. Kai burtai jį paleido, kai jis vėl be garso slinko atgal taku tarp paparčių, ieškojo kelio iš miško ir galiausiai vėl atsidūrė aikščiose ganyklose, prie kaimenės, jis tai darė nežinodamas ką darąs, jo sielą dar tebeveikė burtai, ir nubudo jis tik tada, kai vienas iš piemenų jį pašaukė. Tasai aprėkė jį smarkiai, kam taip ilgai kažkur pradingęs, tačiau kai Dasas į jį pažiūrėjo išpūtęs akis, nesusigaudydamas už ką baramas, lyg nesuprasdamas žodžių, piemuo nutilo, nustebintas tokio neregėto, keisto berniuko žvilgsnio ir iškilmingos laikysenos. Po valandėlės tačiau paklausė jį:

– Kurgi tu, brangusis, buvai? Gal kokį dievą matei, o gal su demonu buvai susitikęs?

– Buvau miške, – atsakė Dasas, – mane traukė tenai, norėjau medaus pasiieškoti. Bet paskui užmiršau medų, nes tenai pamačiau tokį žmogų, atsiskyrėlį, kuris sėdėjo paskendęs mintyse, o gal maldoje, ir kai aš pamačiau šviečiantį jo veidą, tai turėjau sustoti ir į jį žiūrėti, ilgai ilgai. Norėčiau vakare pas jį nueiti ir dovanų jam nunešti, jis yra šventas žmogus.

– Taip ir padaryk, – tarė piemuo, – nunešk jam pieno ir saldaus sviesto; šventuosius reikia gerbti, reikia jiems dovanų duoti.

– Bet kaip man jį kalbinti?

– Nereikia jo kalbinti, Dasai, nusilenk tiktai jam ir pastatyk ką atnešęs, daugiau nieko.

Jis taip ir padarė. Gavo paieškoti, kol atitiko vietą. Ertmė priešais trobelę buvo tuščia, o į vidų eiti jis nedrįso, tai pastatė savo dovanas ant žemės priešais trobelės angą ir nuėjo.

Kol piemenys su karvėmis laikėsi netoli tos vietos, Dasas kas vakaras nešė ten dovanas, o sykį ir dieną buvo nuėjęs, rado garbingąjį vyrą medituojantį ir neatsispyrė pagundai dar sykį kaip laimingas žiūrovas gauti nors vieną šventojo jėgos ir palaimos spindulį. Ir net paskiau, kai piemenys iš to krašto pasitraukė ir Dasas padėjo ginti kaimenę į naujas ganyklas, jis ilgai negalėjo pamiršti

ano išgyvenimo miške ir, kaip paaugliams įprasta, vienas likęs, pasvajodavo kartais, jog pats esąs atsiskyrėlis ir jogas. Ilgainiui tačiau atsiminimai ir svajonės ėmė blankti, juoba kad Dasas veikiai išaugo į stiprų jaunikaitį, karštai ir su džiaugsmu atsidedantį žaidimams ir imtynėms su tokiais pat vaikinais. Ir vis dėlto užsiliko jo sieloje kažkokia kibirkštėlė ir krislelis nuojautos, kad prarastas princo ir valdovo teises jam kada nors galėtų atstoti jogo orumas ir galybė.

Vieną dieną, kai jie ganė netoli miesto, kažkuris piemuo atnešė žinią, kad tenai esanti rengiama baisiai didelė iškilmė: senasis valdovas Ravanas, nebetekęs jėgų ir paliegęs, paskyręs dieną, kada jo sūnus Nalas perimsiąs įpėdinystę ir būsiąs paskelbtas valdovu. Dasas norėjo eiti į tą iškilmę, vėl pamatyti miestą, kurio atminimų trupučiai lyg per dūmus švyksojo jo sieloje, pasiklausyti muzikos, pasižiūrėti šventinės eisenos ir kilmingųjų varžybų ir nors kartą savo akimis išvysti nepažįstamąjį miestiečių ir didžiųjų žmonių pasaulį, taip dažnai minimą sakmėse ir pasakose, apie kurį buvo girdėjęs, jog kaži kada, seniai seniai, tai buvęs ir jo pasaulis, – nors tai irgi buvo tik sakmė arba pasaka, o gal dar mažiau kas. Piemenims buvo paliepta iškilmių dieną pristatyti aukoms sviesto į rūmus, ir Dasas su džiaugsmu išgirdo esąs ganiavos vyresniojo paskirtas draug su kitais šiam darbui.

Su kroviniu jie nuvyko išvakarėse į rūmus, ir sviestą iš jų priėmė brahmanas Vasudevas, apeigų vadovas, tačiau jis jaunikaičio nepažino. Paskui tie trys piemenys su didžiausia smalsa dalyvavo iškilmėse, matė, kaip iš pat ankstaus ryto, vadovaujant brahmanui, prasidėjo aukojimas, kaip ugnis apėmė didžią daugybę auksu švitančio sviesto, kaip sviestas virto šaunančiomis į dangų liepsnomis, kaip tos liepsnos tvanojo ir nutvanojo į begalybę su riebių riebiausių dūmų debesimis – auka, miela trims dešimtims dievų. Matė iškilmės eisenoje dramblius su paauksuotais stogais virš platformų, kuriose sėdėjo jojikai, matė gėlėmis iškaišytą karališkąjį vežimą ir jaunąjį radžą Nalą, klausėsi trenksmingos litaurų muzikos. Visa tai buvo labai didinga ir prašmatnu, ir truputį juokinga, bent taip pasirodė jaunajam Dasui; jis žiūrėjo apdujęs ir sužavė-

tas, tiesiog apstulbęs nuo triukšmo, nuo vežimų ir išpuoštų arklių, nuo visų tų šaunumynų ir pagyrūniško gėrybių švaistymo, be galo žavėjosi šokėjomis, kurios, lieknos ir stamantrios it lotoso stiebai, šoko priešais valdovo vežimą, stebėjosi miesto didumu ir gražumu; o tačiau, nepaisydamas svaigulio ir džiugesio aplinkui, į viską žiūrėjo santūriai, blaiviomis akimis piemens, kuris širdies gilumoje niekina miestietį. O kad iš teisybės jis pats yra pirmagimis, kad čia, jo akyse, valdovu tepamas, šventinamas ir garbinamas jo netikras brolis Nalas, kurio jis nėmaž neatminė, kad iš teisybės jis pats, Dasas, turėtų ano vietoj važiuoti tuo gėlėmis išpuoštu vežimu, – apie tai jis negalvojo. Tik jam visiškai nepatiko tas jaunasis Nalas, rodės, kad jis yra kvailas ir piktas, paskutinis išlepėlis ir nepakenčiamas pasipūtėlis, baisiausiai garbstąs pats save; mielai būtų tam valdovą vaidinančiam jaunikaičiui iškrėtęs kokį pokštą ar gerai jį pamokęs, bet nebuvo progos, o kita vertus, Dasas greit viską pamiršo, nes čia buvo tiek daug ko matyti, girdėti, iš ko juoktis ar kuo gėrėtis. Miesto moterys buvo gražios, jų žvilgsniai, judesiai ir kalbos įžūlios ir kurstančios, tie trys piemenys išgirdo ne vieną žodį, skambėjusį paskui ilgai ausyse. Žodžiai buvo šūkčiojami, tiesa, kiek pašiepiamu tonu, miestietis į piemenį žiūri taip pat kaip piemuo į miestietį: vienas niekina kitą; bet vis dėlto tie gražūs, stiprūs, pienu ir sūriu mintą, beveik ištisus metus po grynu dangumi gyveną jauni vyrai miesto moterims labai patiko.

Iš tų iškilmių pargrįžęs, Dasas buvo jau tikras vyras, pradėjo merginėti ir gavo atlaikyti ne vienas kumštynes bei imtynes su kitais vaikinais. Su kaimene jie vėl nukilo į kitą kraštą, kur ganyklos buvo plačiose lygumose su gausybe stovinčių vandenų, priaugusių nendrių ir bambukų. Čia jis sutiko merginą, vardu Pravatę, ir užsidegė pašėlusia meile tai gražuolei. Ji buvo nuomininko duktė, o Dasas ją pamilo taip smarkiai ir stipriai, jog pamiršo visa kita ir užsispyrė būtinai ją gauti. Po kurio laiko piemenys tą kraštą vėl paliko, bet jis neklausė jų raginimų nei atkalbinėjimų, atsiskyrė nuo jų, metė pamėgtąjį piemens gyvenimą, tapo sėsliu žmogum ir galų gale gavo Pravatę už žmoną. Jis dirbo uošvio laukus, augino

soras ir ryžius, padėjo malūne ir miško darbuose, pastatė žmonai pirkią iš bambuko ir molio ir laikė ją tenai užrakintą. Matyt, galinga yra toji jėga, kuri įstengia priversti jauną vyrą atsisakyti turėtųjų smagumų, draugų ir įpročių, pakeisti visą gyvenimo būdą ir tarp svetimų imtis nepavydėtinos žento dalios. Toks neregėtas buvo Pravatės gražumas, toks didis ir žavingas intymiųjų meilės džiaugsmų pažadas, spinduliuojąs iš jos veido ir stoto, jog Dasas tapo aklas viskam ir visiškai atsidavė tai moteriškei, ir iš tikrųjų jos glėbyje pažino didelę laimę. Apie įvairius dievus ir šventuosius padavimai sako, kad jie, pakerėti žavios moteriškės, laikę ją glėbyje dienomis, mėnesiais ir metais, visiškai su ja susilieję, visiškai goslybėje paskendę, visus kitus reikalus užmiršę. Ir Dasas sau troško tokios dalios ir tokios meilės. Tuo tarpu jam buvo skirta kas kita, ir jo laimė tvėrė neilgai. Ji tvėrė vos metus, ir tuos dar ne vien laimė užpildė, pakako ten vietos daug kam – ir įkyrioms uošvio priekabėms, ir svainių pašaipoms, ir jaunos žmonos kaprizams. Tačiau ligi tik jis prisiglausdavo prie Pravatės patale, tuoj viską užmiršdavo, viskas į nieką pavirsdavo – tokiais galingais kerais Dasą traukė jos šypsena, taip saldu jam buvo glostyti liekną žmonos kūną, tokia begale žiedų, kvapų ir ūksmių klestėjo jos jauno kūno aistros sodas.

Nespėjo laimė patverti nė vienerių pilnų metų, ir šit viena dieną tame krašte kilo sujudimas ir šurmulys. Pasirodė raiti žygūnai, skelbdami, kad atvyksta jaunasis radža, paskui su savo žmonėmis, žirgais ir palyda pasirodė ir pats jaunasis radža Nalas pamedžioti toje apygardoje, bent keliose vietose buvo pastatytos palapinės, girdėjosi, kaip prunkščia žirgai, skardi medžiotojų ragai. Dasas nekvaršino sau galvos tais dalykais, jis darbavosi lauke, ruošėsi malūne ir vengė medžiotojų ir dvariškių. Tačiau kai jis vieną dieną parėjo į savo trobelę ir joje nerado žmonos, kuriai buvo griežčiausiai uždraudęs tuo metu bet kur išeiti, jam nusmelkė širdį, jis pajuto, jog nelaimė jau kybo virš galvos. Nuskubėjo pas uošvį, bet Pravatės nė tenai nebuvo, ir visi sakėsi jos nematę. Juo toliau, juo labiau spaudė jam širdį. Jis išieškojo kopūstų daržą, išieškojo laukus, ir dieną, ir dvi dienas davėsi be paliovos tarp savo trobelės ir uošvio namų, tykojo užsiglaudęs lauke, buvo net į šulinį nusilei-

dęs, meldėsi, šaukė ją vardu, viliojo, keikė, ieškojo pėdų. Jo svainių jauniausiasis, visai dar vaikas, galiausiai atskleidė paslaptį: Pravatė esanti pas radžą, gyvenanti jo palapinėje, ją matę jo žirgu jodinėjančią. Dasas pasalomis žvalgė Nalo palapinių stovyklą, jis turėjo su savim svaidyklę, kurią piemeniu būdamas vartojo. Kai tik valdovo palapinė dieną ar naktį nors akimirką rodėsi nesaugoma, jis sėlino artyn, bet tučtuojau atsirasdavo sargai, ir jis gaudavo pasišalinti. Jis įsilipo į medį, užsislėpė lapijoje, stebėjo iš ten stovyklą, matė radžą, kurio veidas buvo pažįstamas ir kėlė pasibjaurėjimą dar nuo anų iškilmių, matė jį ant žirgo sėdantį ir išjojantį, o kai jis po kelių valandų grįžo, nusėdo ir atkėlė palapinės užuolaidą, Dasas pamatė palapinės ūksmėje judant jauną moterį, pasitinkančią sugrįžusįjį, ir vos iš medžio neiškrito, pažinęs, kad čia juk Pravatė, jo žmona. Dabar tikrai žinojo, kas nutiko, ir širdį jam suspaudė dar labiau. Didelė buvo jo laimė mylėtis su Pravate, bet ne mažesnis, veikiau didesnis dabar buvo skausmas, įtūžis, sielvartas dėl netekties ir įžeidimo. Taip esti, kai žmogus visas meilės išgales sudeda į vieną objektą; jei tą praranda, tada jam sugriūva viskas, ir jis lieka vienišas ir vargšas tarp griuvėsių.

Visą dieną ir visą naktį Dasas klajojo po aplinkinius miškus, vos trumpai pasilsėjusį sielvartas jį vėl kėlė, kad ir pavargęs, jis turėjo bėgti ir ką nors daryti, jautėsi taip, tartum lemta jam būtų bėgti ir klajoti ligi pasaulio galo, kol pasibaigs gyvenimas, kuris jam dabar nebeturėjo nei vertės, nei grožio. Ir dėlto nebėgo jis kur į tolumas ar nepažįstamus kraštus, o laikėsi arti savosios nelaimės vietos, suko ir suko aplink savo trobelę, malūną, laukus, valdovo palapinę. Galų gale jis vėl užsislėpė medyje ties ta palapine, glūdėjo lapijoje susirietęs ir tykojo apkartęs ir liepsnodamas įtūžiu kaip alkanas plėšrūnas, iki prisiartino akimirka, kuriai laikė įtemptus paskutinius jėgos likučius, – iki radža išėjo priešais palapinę. Tada jis tylutėliai nušliuožė nuo šakos, užsimojo, įsuko svaidyklę ir trenkė lauko akmeniu neapkenčiamajam į kaktą taip, jog tasai susmuko ir liko gulėti aukštielninkas. Nieko tartum arti nebuvo; pro baisaus smagumo ir džiaugsmo audrą, kilusią Daso juslėse, kai kerštas jau buvo įvykdytas, vieną akimirką kraupiai ir keistai pasijuto gili tyla. Ir nespėjo dar kilti riksmas aplink nužudytąjį, ne-

spėjo dar sujusti tarnai – jau jis dingo miške ir bambukų tankmėje, nusileidžiančioje į klonį.

Kada jis šoko iš medžio, kada, degdamas veikla, suko svaidyklę ir siuntė mirtį, tada jautėsi taip, lyg sykiu naikintų ir savo gyvybę, lyg eikvotų pačias paskutines jėgas ir, skrisdamas drauge su žudančiu akmeniu, pats pultų į pragaišties bedugnę, sutikdamas žūti, kad tik nekenčiamasis priešas mirtų viena akimirka pirmiau. Tačiau dabar, kada į jo veiklą atsakė anas nelauktasis tylos akimirksnis, nuo atlapos bedugnės jį atitraukė gyvenimo geismas, apie kurį prieš valandėlę dar nieko nežinojo, pirmapradis instinktas suėmė savo valdžion jo jusles ir narius, nukreipė jį į girią ir bambukų tankmę, liepė bėgti ir slėptis. Tik tada, kai pasiekė slėpynę ir ištrūko iš pirmutinio pavojaus, susivokė, kas jam atsitiko. Baisiai išsekęs, parkrito ir vos gaudė kvapą, o kai dėl nusilpimo išblėso žygdarbio svaigulys ir užleido vietą blaivesnei nuovokai, jis pajuto iš pradžių nusivylimą ir pasidygėjo, kad liko gyvas ir iš ten ištrūko. Tačiau kai tik truputėlį atsikvėpė ir praėjo silpnumas, tuoj tą alpų ir šleikštų jausmą išstūmė noras nepasiduoti ir valia gyventi, ir dar sykį grįžo pašėlęs džiaugsmas dėl atlikto žygdarbio.

Beregint aplink jį kilo didelis sujudimas, prasidėjo žudiko paieškos ir medžioklė, ji truko visą dieną, ir Dasas nebuvo rastas vien todėl, kad nekrutėdamas kiūtojo tokioje slėpynėje, kur niekas nedrįso per giliai lįsti dėl tigrų. Jis numigo truputį, paskui gulėjo ir žvalgėsi, šliaužė toliau, vėl ilsėjosi, trečią dieną po savo to darbo buvo jau anapus kalvų grandinės ir keliavo be sustojimų tolyn ir tolyn, į aukštesnius kalnus.

Benamio gyvenimas stumdė jį šen ir ten, užgrūdino, padarė abejingesnį, gudresnį, o kartu ir labiau viskuo nusivylusį, tačiau naktimis jis vis sapnavo Pravatę ir savo buvusią laimę (ar bent tai, ką vadino laime), be to, daugsyk sapnavo, kad yra persekiojamas, kad vis bėga ir bėga, tie sapnai buvo baisūs ir slogūs, kaip antai šitas: jis bėga miškais, iš paskos – vijikai su būgnais ir medžioklės ragais, o jis per miškus ir pelkes, per dygius brūzgynus ir lūžtančius sutrešusius tiltus nešasi kažką, kažkokį nešulį, ryšulį, kažką suvyniotą, apmuturiuotą, nežinomą, nutuokdamas tik tiek, jog tas daiktas baisiai brangus ir nė kokiomis aplinkybėmis nepaleistinas iš rankų, jog tai didi

vertybė, atsidūrusi pavojuje, lobis, gal net pavogtas, suvyniotas į skarą, spalvotą medžiagą su rudai raudonais ir mėlynais raštais, tokią, koks buvo išeiginis Pravatės drabužis, – kad jis, atseit, tą nešulį, grobį ar lobį užsikrovęs, pavojų persekiojamas ir vargų kamuojamas, bėga ir šliaužia, susilenkęs neria po žemai nusvirusiomis medžių šakomis ir viršum galvos karančiomis uolomis, lekia pro gyvates, svaigulingai siaurais lieptais dumia per upes, pilnas krokodilų, kad jis paskui, galutinai užkankintas ir pristigęs kvapo, sustoja, ima knaibyti savo ryšulio mazgus, atmezga vieną, atmezga antrą, ir pasirodo, jog lobis, kurį jis štai išima ir laiko šiurpulio krečiamose rankose, yra jo paties galva.

Jis slapstėsi ir keliavo, bet nuo žmonių, po teisybei, jau nebėgo, veikiau jų vengė. Ir šit vieną dieną kelias atvedė Dasą į vešlia žole apaugusias kalvas, į kraštą, kuris pasirodė jam gražus ir giedras ir sveikino jį, lyg jam turėtų būti pažįstami tie reginiai: čia pievos su svyruojančiais žolių žiedynais, čia blindžių guotai, kuriuos jis tikrai atpažino ir kurie jam priminė giedrus ir nekaltus laikus, kada jis dar nieko neišmanė apie meilę ir pavydą, apie neapykantą ir kerštą. Čia buvo ganyklos, kur jis kitados su savo draugais ganė kaimenę, tai buvo giedriausias jo jaunystės metas, iš tolimų negrįžtamybės klonių jis žvelgė dabar į Dasą. Saldus liūdesys širdyje atsakinėjo balsams, kurie jį čia sveikino, vėjui, plevenančiam sidabriniuose gluosnių lapuose, linksmam, greitam mažų upeliukų maršui, paukščių giesmėms ir žemam auksiniam kamanių dūzgesiui. Prieglobsčio, namų garsai ir kvapai supo Dasą, dar niekur jam, pripratusiam prie klajoklių piemenų gyvenimo, žemė neatrodė tokia sava, tokia lyg tėvynė.

Šitokių balsų sieloje lydimas ir vedamas, jausdamasis panašiai kaip namo pargrįžęs žmogus, vaikštinėjo jis po malonią žemę, po kaži kiek baisių mėnesių pirmą kartą ne kaip svetimas, persekiojamas, ne kaip bėglys ir mirti pasmerktasis, o su atlapa širdžia, apie nieką negalvodamas, nieko negeisdamas, visiškai atviras tykiai ir giedrai dabarčiai ir aplinkiniams daiktams, viską su padėka priimdamas ir truputėlį stebėdamasis pačiu savimi ir tuo nauju, nepaprastu, pirmą kartą džiaugsmingai išgyvenamu sielos būviu, tuo savo atvirumu be norų, ta giedra be įtampos, tuo atidžiu ir

dėkingu nusiteikimu gėrėtis. Kažkas traukė jį per žalias ganyklas į mišką, po medžiais, į prieblandą, numargintą smulkiais saulės atšvaitais, ir čia tas pargrįžimo ir namų jausmas dar labiau sustiprėjo ir vedė jį keliais, kuriuos kojos pačios rodės atrandančios, iki jis, prasibrovęs per paparčių tankmę, per mažą miškelį dideliame miške, atsidūrė prie mažytės trobelės, o priešais trobelę sėdėjo ant žemės nejudantis jogas, kurį jis kitados nematomis stebėjo, kuriam pieną nešiojo.

Tartum atsibudęs sustojo Dasas. Čia viskas tebebuvo kaip kitados, čia nebuvo laiko slinkties, nebuvo žudymo nei kančios; regis, ir laikas, ir gyvenimas tvėrė sustingęs it kristalas, sustabdytas ir pavirtęs amžinybe. Jis žiūrėjo į tą seną žmogų, ir jo širdin sugrįžo ta pati nuostaba, meilė ir ilgesys, kuriuos išgyveno tada, kai matė jį pirmą kartą. Dasas žiūrėjo į trobelę ir galvojo sau vienas, kad ją vertėtų kiek pataisyti, kol prasidės lietų metas. Paskui įsidrąsinęs žengė atsargiai kelis žingsnius, įėjo į trobelę ir apžiūrėjo, ko joje esama; nedaug ten ko buvo, beveik nieko: lapų paklotas atsigulti, dubuo iš moliūgo lukšto su trupučiu vandens ir tuščia plaušinė regztelė. Regztelę jis pasiėmė ir išėjo su ja paieškoti miške ko valgyti, parnešė vaisių ir medienos minkštimo, tada nuėjo ir prisėmė pilną dubenį šviežio vandens. Padarė, ką tik buvo galima čia padaryti. Tiek mažai tereikia žmogui, kad gyvas būtų. Dasas atsitūpė žemėje ir paskendo svajose. Patenkintas buvo ta tylinčia rimtimi ir svaja miške, patenkintas buvo savimi, savo vidaus balsu, atvedusiu jį į šią vietą, kur dar jaunas būdamas kitados pajuto ramybę, laimę ir namus.

Taip Dasas ir liko prie šio tylinčio žmogaus. Jis atnaujino jogo paklotą, rankiojo maistą abiem, pataisė senąją trobelę ir ėmė statyti kitą, sau pačiam, netoliese nuo pirmosios. Senis atrodė jį pakenčiąs, tačiau negalėjai permanyti, ar jis iš viso pastebi Dasą. Jei jis kada pakildavo iš savo apmąstymų, tai tik nueiti į trobelę gulti, užvalgyti truputį arba valandėlę pasivaikščioti po mišką. Dasas gyveno šalia garbiojo vyro kaip tarnas prie didelio pono ar veikiau kaip smulkus naminis gyvūnas, prijaukintas paukštis arba, sakysim, mangusta, kuri gyvena sau šalia žmogaus, paslaugi ir vos pastebima. Kadangi jis ilgą laiką buvo bėglys ir turėjo slapstytis, gyveno be ramy-

bės, su nešvaria sąžine, nuolat būgštaudamas, kad šit pasirodys persekiotojai, tai ramus gyvenimas, nevarginantis darbas ir kaimynystė su žmogumi, kuris tarytum nėmaž juo nesidomi, kurį laiką buvo jam labai mielas, jis nebesapnavo košmariškų sapnų, išbūdavo ir pusę dienos, ir net visą dieną neprisiminęs to, kas įvyko. Apie ateitį negalvojo, o jei ko ilgėjosi ar troško, tai nebent šičia likti ir būti šio jogo įvesdintam į atsiskyrėlių gyvenimo paslaptis, pačiam tapti jogu ir persiimti išdidžiu jogų nerūpestingumu. Dasas pradėjo dažniau mėgdžioti garbiojo vyro laikyseną, panašiai kaip jis nejudėdamas sėdėti sukryžiuotomis kojomis, panašiai kaip jis žvelgti į nepažįstamą ir nerealų pasaulį, o tam, kas aplinkui dedasi, darytis abejingas. Per tas pratybas dažniausiai kaipmat pavargdavo, nutirpdavo sąnariai, imdavo skaudėti nugarą, uodai kandžiodavo, odą dirgindavo kažkokios keistos pajautos, čia, būdavo, niežti, čia vėl kažkas erzina, neištvėręs imdavo judėti, kasytis ir galiausiai atsistodavo. Kai kada tačiau patirdavo ir kitokių pojūčių, pasijusdavo ištuštėjęs, lengvutis ir plūduriuojąs ore, kaip kartais pasitaiko sapne, kai žemę tik retkarčiais lengvutėliai palieti, švelniai atsispiri ir vėl plūduriuoji lyg pūkelis. Tokiomis akimirkomis Dasas pradėjo nujausti, kaip būtų tada, jei visuomet plaukiotum ore, kaip kūnas ir siela turėtų prarasti svorį ir sklęsti aukštesnės, tyresnės, saulėtos būties dvelksme, iškilti ir įsismelkti į Anapus, kur nebėra laiko ir amžino kitimo. Tačiau tai buvo ir liko tik akimirkos ir nuojautos. O kai nusivylęs iš tokių akimirkų vėl atkrisdavo į kasdienybę, jis galvodavo būtinai turįs pasiekti, kad senasis jogas taptų jo mokytoju, kad supažindintų jį su savo pratybomis ir slaptais menais ir iš jo padarytų jogą. Tačiau kaip tai turi įvykti? Neatrodė panašu, kad senis kada nors į jį akis pakeltų, kad jie kada žodžiais persitartų. Atrodė veikiau, kad senis yra ne tik anapus dienų ir valandų, anapus miško ir trobelės, bet ir anapus žodžių.

Ir vis dėlto išaušo diena, kada jis pratarė žodį. Dabar užėjo toks laikas, kai Dasas vėl kiekvieną naktį regėjo sapnus, dažnai pašėlusiai saldžius, o neretai ir pašėlusiai bjaurius, arba apie savo žmoną Pravatę, arba apie bėglio gyvenimo baisybes. O dienomis nedarė jokios pažangos, niekaip netvėrė ilgai sėdėti ir pratybas atlikinėti, vis galvojo apie moteris ir meilę, bastėsi po mišką. Gal dėl to

buvo kaltas oras, dienos buvo tvankios, pūsčiojo karšti vėjo gūsiai. Ir šit vėl buvo tokia netikusi diena, uodai zyzė, Dasas naktį vėl sapnavo sunkų, baimės ir slogučio lydimą sapną, kurio turinio jis, tiesa, neatminė, bet kuris nubudusiam rodėsi niekingas ir tiesiog nepadorus, didžiai gėdingas atkrytis į ankstesnes būsenas ir gyvenimo pakopas. Visą dieną neramus ir paniuręs slankiojo ar šlaistėsi aplink trobelę, mėgino šį tą dirbti, bet viskas iš rankų krito, keliskart sėdosi meditacinių pratybų daryti, tačiau kiekvieną sykį jį tučtuojau pagaudavo nerimas, mėšlungiai suko sąnarius, tirpo kojos, degte degė sprandas, ištverti jis pajėgdavo vos valandėlę ir gėdydamasis baikščiai dirsčiojo į senį, kuris sėdėjo tobula poza, o jo veidas su nukreiptomis į vidų akimis tvyrojo nepaliečiamai tyras ir giedras it gėlės žiedas.

Ir kai tą dieną jogas pakilo ir žengė į trobelę, Dasas, ilgai laukęs šios akimirkos, pastojo jam kelią ir su nukamuoto žmogaus drąsa užkalbino jį:

– Garbusis, – tarė, – atleisk, kad įsibroviau į tavąją rimtį. Aš ieškau ramybės, ieškau rimties, norėčiau gyventi kaip tu ir būti kaip tu. Štai, esu dar jaunas, o jau daug kančių turėjau ragauti, likimas žiauriai žaidė manimi. Esu gimęs valdovu būti, o likau ištremtas pas piemenis, pasidariau piemuo, užaugau, buvau smagus ir stiprus kaip jaunas buliukas, širdį turėjau tyrą. Paskui man akys atsivėrė į moterį, o kai išvydau visų gražiausiąją, savo gyvenimą paskyriau jai tarnauti, būčiau numiręs, jei jos nebūčiau gavęs. Atsiskyriau nuo savo draugų, nuo piemenų, ėmiau piršstis Pravatei, gavau ją, tapau žentu ir tarnavau, sunkiai turėjau dirbti, bet Pravatė buvo mano ir mylėjo mane, bent aš tikėjau, kad myli, kas vakaras grįždavau į jos glėbį, gulėdavau prie jos širdies. Bet štai atvyko į tą kraštą radža, tas pats, dėl kurio dar mažas buvau ištremtas, atvyko ir pagrobė man Pravatę, gavau ją pamatyti jo glėbyje. Tai buvo man didžiausias skausmas gyvenime, jis perkeitė mane ir visą mano būvį. Užmušiau tą radžą, nužudžiau jį, paskui gyvenau bėglio ir žudiko gyvenimą, visi mane persekiojo, nė valandos negalėjau būti ramus, kol atsidūriau čia. Garbusis, esu kvailas žmogus, esu žudikas, mane gali sugauti ir ketvirčiuoti. Tokio baisaus gyvenimo ilgiau nebegaliu ištverti, norėčiau juo nusikratyti.

Jogas tą jo protrūkį išklausė ramiai, nuleistomis akimis. Dabar jis atsimerkė ir įrėmė žvilgsnį į Daso veidą, skaidrų, veriantį, beveik neatlaikomai tvirtą, sukauptą ir šviesų žvilgsnį, ir kol jis stebėjo Daso veidą ir svarstė jo skubų pasakojimą, jo burna pamažu susitraukė į šypsulį, į juoką, tyliai juokdamasis jis papurtė galvą ir tarė:

– Maja! Maja!

Visiškai sutrikęs ir sugėdintas Dasas liko stovėti, o senis prieš užkandį truputį pasivaikščiojo siauru taku tarp paparčių, vienodai ir ritmingai žingsniavo pirmyn ir atgal, po kelių šimtų žingsnių grįžo ir įėjo į trobelę, o jo veidas vėl buvo kaip visada, nugręžtas kažkur šalin nuo reiškinių pasaulio. Ir ką reiškė tas juokas, kuris iš visada vienodai nejudraus veido atsiliepė vargšui Dasui! Ilgai gavo apie jį galvoti. Ar jis buvo palankus ar pašaipus, tas baisus juokas, nuskambėjęs Daso beviltiško prisipažinimo ir maldavimo valandą, ar jis guodė ar smerkė, ar buvo dieviškas ar demoniškas? Ar tai buvo tik ciniškas senatvės mekenimas, nebeįstengiant nieko dorai suvokti, ar išminčiaus pasijuokimas iš kito kvailybės? Ar tai buvo atmetimas, išvijimas? O gal tai turėjo būti paskata, paraginimas Dasui, kad jo pavyzdžiu ir pats nusijuoktų? Jis neįstengė tos mįslės įminti. Ligi išnaktų suko galvą dėl to juoko, kuriuo šio senio akyse tartum pavirto visas jo gyvenimas, jo laimė, jo bėdos, jo mintys krimto tą juoką it kietą šaknį, kuri vis dėlto turėjo kažkokį skonį ir kvapą. Ir lygiai taip pat jis krimto, svarstė ir stengėsi perprasti žodį, kurį senis taip skambiai sušuko, kurį taip giedrai ir su nesuvokiamu linksmumu ištarė juokdamasis: „Maja, maja!" Ką tas žodis maždaug reiškia, Dasas pusiau žinojo, pusiau galėjo spėti, numanė maždaug ir tai, ką galėtų reikšti to žodžio ištarimo būdas. Maja – tai buvo Daso gyvenimas, Daso jaunystė, Daso saldi laimė ir karti nedalia, maja buvo gražuolė Pravatė, maja buvo meilė ir jos smagybės, maja – visas gyvenimas. Daso gyvenimas ir visų žmonių gyvenimas, – viskas to seno jogo akyse buvo maja, buvo nelyginant vaikų darbas, vaidyba, teatras, pasvaja, niekybė su margu paviršiumi, muilo burbulas, kažkas, iš ko galima gardžiai pasijuokti ir ką tinka niekinti, bet jokiu atveju ne rimtai traktuoti.

Nors senam jogui Daso gyvenimo klausimas anuo juoku ir žodžiu „maja" rodėsi išspręstas ir užbaigtas, tačiau pačiam Dasui

anaiptol taip nebuvo, ir galėjo jis kažin kaip norėti pats tapti besijuokiančiu jogu, o savo gyvenimą laikyti maja ir nieku daugiau, bet per tas nerimastingas dienas ir naktis vėl jame atgijo ir sujudo viskas, kas po vargingų bėglio dienų čia, susirastame prieglobstyje, kurį laiką jau rodėsi kaip ir užmiršta. Labai maža, rodėsi, tebuvo vilties, kad jis kada nors tikrai išmoktų jogų meno ar juolab pasidarytų toks pat kaip tas senis. Bet jeigu taip, tai kokia prasmė jam viešėti tame miške? Rado čia prieglobstį, šiek tiek atsikvėpė ir jėgų atgavo, šiek tiek atitoko, ir tai buvo vertinga, tai jau buvo daug. O tuo tarpu gal jau liovėsi valdovo žudiko medžioklė, ir jis galės be didelio pavojaus keliauti toliau. Taip Dasas ir nusprendė daryti, jau kitą dieną ketino išvykti, pasaulis platus, ir jam nėra ko tūnoti šiame užkampyje. Apsisprendęs jis truputėlį aprimo.

Buvo manęs išvykti sulig aušra, bet kai po ilgo miego nubudo, saulė jau buvo patekėjusi ir jogas jau pradėjęs savo mąstymus, o neatsisveikinęs Dasas nenorėjo išeiti, be to, dar ir reikalų turėjo į jį. Tad laukė keletą valandų, kol tas žmogus atsistojo, pasirąžė ir ėmė vaikščioti pirmyn atgal. Tada Dasas pastojo jam kelią, ėmė lankstytis ir nesiliovė tol, kol jogas klausiamai atkreipė į jį akis.

– Mokytojau, – tarė jis nusižeminęs, – aš išeinu savais keliais, nebetrukdysiu tau ramybės. Bet dar šį sykį leisk man, didžiai gerbiamasis, kreiptis su prašymu. Kai aš apsakiau tau savo gyvenimą, tu nusijuokei ir sušukai „maja". Maldauju tave, leisk man daugiau sužinoti apie mają.

Jogas pasigręžė trobelės pusėn, akimis liepė Dasui sekti paskui. Senis pastvėrė moliūgą su vandeniu, atkišo Dasui ir liepė nusiplauti rankas. Dasas klusniai darė ką liepiamas. Tada mokytojas išliejo vandenį iš dubens ant paparčių, padavė vaikinui jau tuščią ir liepė atnešti šviežio vandens. Dasas paklausė ir nubėgo, ir atsisveikinimo jausmais sujudo jo širdis, nes šit paskutinį kartą eina tuo siauru takučiu į šaltinį, paskutinį kartą neša lengvą dubenį su lygiais, ilgo čiupinėjimo nugludintais kraštais prie mažyčio vandens veidrodžio, kuriame atsispindi paparčiai, susiskliautusios medžių viršūnės ir pabirais šviesiais taškais blykšo salsva dangaus žydruma, kuris dabar, pasilenkus, paskutinį kartą atmuša ir jo paties veidą rusvoje prieblandoje. Panėrė dubenį į vandenį pamažu, susimąstęs, dvejoda-

mas ir niekaip negalėdamas suprasti, kodėl jo savijauta tokia keista ir kodėl jam, pasiryžusiam iškeliauti, pasidarė skaudu, kad senis jo nekviečia dar pabūti, gal net visiškai čia likti.

Jis atsitūpė prie šaltinio krašto, nurijo gurkšnį vandens, atsistojo atsargiai su dubeniu, kad nė kiek nenulietų, ir buvo begrįžtąs trumpu keliu atgal, tik šit jo ausis pasiekė garsas, kuris jį sukrėtė ir išgąsdino, balsas, kurį jis buvo girdėjęs ne viename sapne, apie kurį su karčiu ilgesiu ne vieną valandą svajojo budėdamas. Saldžiai skambėjo tasai balsas, saldžiai, vaikiškai ir meilingai viliojo iš miško ūksmės, net jam širdis šiurpo iš nuogąsčio ir aistros. Tai buvo Pravatės, jo žmonos, balsas.

– Dasai! – viliojo ji.

Jis apsižvalgė, netikėdamas savo ausimis, vis dar su vandens dubeniu rankose, ir štai tarp medžių kamienų pasirodė ji, Pravatė, mylimoji, neužmirštamoji, neištikimoji, – liekna, elastingai žengianti ilgomis kojomis. Jis paleido iš rankų dubenį ir puolė jos pasitikti. Ji stovėjo prieš jį šypsanti ir susidrovėjusi, žvelgdama didelėmis stirnos akimis, ir dabar iš arti jis matė, kad jos sandalai raudonos odos, kad jos rūbai labai gražūs ir prabangūs, ant riešo aukso apyrankė, o juoduose plaukuose daugybe spalvų žioruoja brangakmeniai. Jis žengtelėjo atatupstas. Tai gal ji tebėra valdovo sugulovė? Nejau, jis neužmušė to Nalo? Nejau ji tebelaksto, apkabinėta jo dovanomis? Kaip ji drįsta, tomis segėmis ir tais akmeninis išsidabinusi, stoti priešais Dasą ir jo vardą šaukti?

O ji buvo gražesnė nei kada nors, ir jis, nespėjęs pareikalauti pasiaiškinimo, turėjo ją apkabinti, kaktą prie jos plaukų priglausti, jos veidą prie savęs prisitraukti ir burną bučiuoti, ir šitai darydamas pajuto, kad štai sugrįžo ir vėl yra jo visa tai, ką kitados turėjo, – laimė ir meilė, smagumas, gyvenimo džiaugsmas, aistra. Jau visomis mintimis jis buvo toli nuo šio miško ir seno atsiskyrėlio, jau jam į niekąpavirto miškas, atsiskyrėlio būstas, meditacijos ir jogų mokslas – užmiršo viską; nebegalvojo nė apie dubenį su vandeniu, kurį turėjo parnešti seniui. Dubuo liko numestas prie šaltinio, o jis su Pravate sparčiai žengė iš miško. Ir kuo skubiausiai ji ėmė pasakoti, kaip čia atsiradusi ir kaip visa nutikę.

Nuostabus buvo jos apsakymas, nuostabus, džiuginantis ir pa-

sakiškas, it į pasaką lėkė Dasas į savo naująjį gyvenimą. Ne tik Pravatė vėl buvo jo, ne tik nekenčiamasis Nalas nebegyvas ir žudiko paieškos seniai nutrauktos, bet išaiškėjo, kad ir Dasas, piemeniu tapęs valdovo sūnus, mieste jau paskelbtas teisėtu įpėdiniu ir valdovu, senas piemuo ir senas brahmanas atsiminė bemaž užmirštą jo nušalinimo istoriją ir viešai ją apsakė, ir tas pats žmogus, kuris, kaip Nalo žudikas, buvo kurį laiką ieškomas, norint jį nukankinti ir nužudyti, dabar dar uoliau ieškomas visame krašte, norint jį paskelbti radža ir iškilmingai įvesdinti į miestą ir į tėvo rūmus. Tatai buvo tarytum sapnas, ir apstulbusiam Dasui labiausiai patiko laiminga lemtis, kad iš visų jo ieškoti siųstų žmonių kaip tik Pravatė jį surado ir pirmutinė pasveikino. Miško pakraštyje jis rado stovinčias palapines, kvepėjo dūmais ir kepama žvėriena. Pravatę garsingai pasveikino jos palyda, ir vos ji pasakė, jog šit su ja yra Dasas, jos vyras, prasidėjo didi iškilmė. Buvo ten vienas vyriškis, Daso draugas iš piemenavimo laikų, tai jis ir atvedė Pravatę su visa svita čionai, į tas vietas, kur Dasas pirmiau gyveno. Tas vyriškis juokėsi iš džiaugsmo, atpažinęs Dasą, bėgo jo pasitikti ir buvo beužplojąs jam per petį, gal būtų jį ir apkabinęs; bet juk dabar jo draugas buvo radža, tad belėkdamas sustojo it stabo ištiktas, ėmė eiti pamažu ir pagarbiai ir pasveikino jį žemai nusilenkdamas. Dasas jį pakėlė, apkabino, meiliai pavadino vardu ir klausė, kuo jį galėtų apdovanoti. Piemuo panorėjo gauti telyčią, ir jam buvo nusiųstos net trys telyčios iš geriausios radžos bandos. O naujajam valdovui buvo pristatinėjami vis nauji žmonės, valdininkai, girių prižiūrėtojai, rūmų brahmanai, jis priiminėjo jų sveikinimus, buvo iškelta puota, suskambo būgnų muzika, gitarų ir fleitų balsai, o Dasui visa ta iškilmė ir prašmatnybė rodėsi kaip sapnas; jis nevaliojo iki galo tuo patikėti, tikrovė jam kol kas buvo tiktai Pravatė, jauna jo žmona, kurią laikė apkabinęs.

Trumpais pažygiais būrys traukė link miesto, į priekį išsiųsti žygūnai skleidė džiaugsmingą žinią, kad jaunasis radža atsirado ir parvyksta, o kai miestas jau buvo matyti, tai jis visas skardėjo gongais ir būgnais, ir Daso pasitikti žengė baltai apsirengusių brahmanų procesija, kurios priekyje ėjo Vasudevo įpėdinis, nes Vasu-

devas, prieš kokią dvidešimt metų išsiuntęs Dasą pas piemenis, neseniai buvo miręs. Brahmanai sveikino radžą, giedojo himnus, o priešais rūmus, į kuriuos vedė naująjį radžą, užkūrė kelis didelius aukų laužus. Dasą įvedė į jo namus, čia jį sutiko nauji sveikinimai, pagarbos reiškimai, laiminimai ir sėkmės linkėjimai. Lauke miestas ligi išnaktų kėlė džiaugsmo šventę.

Dviejų brahmanų kiekvieną dieną mokomas, Dasas trumpu laiku įgijo būtiniausių žinių, dalyvavo aukojimuose, teisė žmones, mokėsi raitelių ir karo meno. Brahmanas Gopalas supažindino jį su politika: apsakė, kokia yra jo paties, jo dinastijos ir jos teisių būklė, kokias pretenzijas galės reikšti jo būsimieji sūnūs ir kas yra jo priešai. Čia pirmiausia buvo minėtina Nalo motina, kuri kitados taikėsi Dasui atimti princo teises ir net gyvybę, o dabar dar jo nekentė ir kaip sūnaus žudiko. Ji buvo pabėgusi, pasidavusi kaimyno valdovo Govindo globon ir gyveno jo rūmuose, o tasai Govindas ir jo giminė jau nuo kadai buvo pavojingi priešai, jie jau su Daso protėviais kariavo ir savinosi kai kurias jo žemes. Tuo tarpu pietinis kaimynas, Gaipalio valdovas, draugavo su Daso tėvu ir užmuštojo Nalo pakęsti negalėjo; jį aplankyti, apdovanoti ir užkviesti į artimiausią medžioklę buvo svarbi pareiga.

Ponia Pravatė buvo jau visai apsipratusi su savo kilminga padėtimi, mokėjo laikytis kaip valdovo žmona ir su savo gražiais rūbais bei papuošalais atrodė tiesiog nuostabiai, galėjai manyti, jog ji tokia pat aukštakilmė kaip jos vyras ir viešpats. Laimingai mylėdamiesi, gyveno jie metai po metų, ir laimė gaubė juos tam tikru švitesiu ir aureole, tartum dievas būtų apdovanojęs juos ypatinga malone, ir žmonės juos gerbė ir mylėjo. O kai po ilgo laukimo Pravatė jam pagimdė gražų sūnų, kurį jis savo tėvo atminimui praminė Ravanu, jo laimė jau buvo pilna, ir kiek tik jis turėjo žemių ir valdžios, namų ir arklidžių, pieninių, kaimenių ir žirgų, viskas dabar jo akyse įgavo dvigubai daugiau reikšmės ir svarbos, spindesio ir vertės: pirmiau visi tie turtai buvo gražūs ir džiugūs, kad gaubė Pravatę, kad ją dengė, puošė ir didino jos garbę, o dabar tapo žymiai gražesni, džiugesni ir svarbesni, užtat kad tai buvo sūnaus Ravano paveldas, jo ateities gerovė.

Pravatė daugiausia smagumo turėjo iš paradų, iškilmių, prašmatnių ir prabangių rūbų, papuošalų ir tarnų gausybės, o Dasui didžiausio džiaugsmo teikė sodas, ten jis liepė prisodinti retų ir vertingų medžių ir gėlių, įkurdino papūgų bei kitų spalvingų paukščių, jo paprotys pasidarė kasdien juos lesinti, su jais šnekėtis. Jį traukė ir mokslai, būdamas dėkingas brahmanų mokinys, jis išmoko daug eilių ir patarlių, išmoko skaityti ir rašyti ir laikė nuosavą raštininką, kuris iš palmių lapų mokėjo dirbti rašomąją medžiagą ir kurio atsargių rankų triūsu pradėjo rastis nedidelė biblioteka. Čia, tarp knygų, nedideliame prabangiame būste taurios medienos sienomis, ištisai dabintomis skobtiniais, iš dalies paauksuotais dievų gyvenimo paveikslais, jis susikviesdavo brahmanus, rinktinius mokslininkus ir mąstytojus iš kunigų tarpo, diskutuoti apie šventus dalykus, apie pasaulio sutvėrimą ir apie didžiojo Višnaus mają, apie šventąsias Vedas, apie aukų galią ir dar galingesnę atgailą, per kurią mirtingas žmogus gali pasiekti, kad net dievai prieš jį sudrebėtų iš baimės. Tie brahmanai, kurie geriausiai kalbėdavo, diskutuodavo ir argumentuodavo, gaudavo vertingų dovanų, ne vienas kaip premiją už laimėtą disputą išsivesdavo puikią karvę, užtat kartais pasitaikydavo juokingų ir podraug jaudinančių atsitikimų, kai dideli mokslininkai, ką tik deklamavę ir aiškinę Vedų eiles ir rodę savo puikų išmanymą apie visas dangaus sferas ir viso pasaulio jūras, dabar išdidūs ir pasipūtę gabenosi namo tas garbės dovanas arba dėl jų pavydulingai vaidijosi.

Apskritai radžai Dasui tarp jo lobių, laimės, sodo ir knygų kartais visui visa, iš ko susideda gyvenimas ir žmogus, rodydavosi keista ir abejotina, iškilniai gražu ir drauge juokinga, kaip kad tie tuštybės pilni brahmanai, šviesu ir drauge tamsu, geistina ir drauge niekintina. Ir kai radžos akys gėrėdavosi lotosų žiedais sodo tvenkiniuose, spindinčių spalvų žaismu povų, fazanų ir ragasnapių paukščių plunksnose, auksuotais drožiniais savo rūmuose, tai šie dalykai jam kartais rodydavosi tartum dieviški, tartum amžinybės perdvelkti, o kitais kartais – net tuo pat metu – jusdavo, lyg tai būtų kažkas netikra, nepatikima, įtartina, kažkas, kam lemta greit praeiti ir išnykti, kas beveizint gali vėlei nugrimzti į beformę būtį, į chaosą. Panašiai kaip jis pats, valdovas Dasas, buvo princas,

o pasidarė piemuo, nusmuko į žudikus ir valkatas, o galiausiai vėl į valdovus iškilo, nežinia kokių galių vedamas ir remiamas, netikras nei dėl rytojaus, nei dėl porytojaus, taip visada ir visur gyvenimiškame majos žaisme drauge reiškėsi kilnumas ir niekingumas, amžinybė ir mirtis, didybė ir menkystė. Net ji, numylėtinė, net gražioji Pravatė jam tarpais rodėsi nebetekusi kerų ir juokinga, nešiojanti per daug apyrankių, turinti per daug išdidumo ir triumfo žvilgsnyje, per daug susirūpinusi išlaikyti eigasties orumą.

Dar mielesnis už sodą ir knygas jam buvo Ravanas, jo sūnelis, jo meilės ir jo būties išsipildymas, jo širdingumo ir rūpesčių tikslas, dailus gražus vaikas, tikras princas, stirnos akimis kaip motina ir kaip tėvas linkęs į susimąstymą ir svajingumą. Ne sykį, kai matė mažiuką sode ilgai stovintį prie dekoratyvinio medžio arba pritūpusį ant kilimo, su domesiu stebintį kokį akmenėlį, drožtinį žaisliuką ar paukščio plunksną, truputį pakėlusį antakius ir žvelgiantį ramiomis, tarsi į dausas įbestomis akimis, radžai rodėsi, kad sūnus labai panašus į jį. O kaip labai jį myli, Dasas gavo pajusti tada, kai pirmą sykį turėjo jį palikti neapibrėžtą laiką.

Mat vieną dieną atskubėjo žygūnas iš to krašto, kur jo žemė ribojosi su kaimyno Govindo žeme, ir pranešė, kad įsibrovė Govindo vyrai, pagrobė gyvulius, be to, paėmė nelaisvėn ir išsivarė būrį žmonių. Dasas nieko nelaukęs susiruošė, pasiėmė asmens sargybos vadą, kelis tuzinus žirgų ir vyrų ir leidosi vytis plėšikų; ir tą valandėlę, kai prieš išjodamas paėmė sūnelį ant rankų ir pabučiavo, meilė jo širdyje sutvanojo liepsningu skausmu. Ir tas liepsningas skausmas, kurio jėga jį apstulbino ir nutvilkė lyg įspėjimas iš nežinomo pasaulio, ilgo žygio metu išvirto tikru suvokimu, pažinimu. Jodamas jis ėmė svarstyti, dėl kokios priežasties štai sėdi ant žirgo ir taip smarkiai, taip skubiai joja; kokia iš tikrųjų yra toji galybė, kuri verčia jį tiek triūso ir pastangų dėti. Apsvarstęs viską, suprato, kad širdies gilumoje jam nei svarbu, nei skaudu, jog kažkur pasienyje jam grobiamos kaimenės ir žmonės, kad vagystė ir valdovo teisių pažeidimas anaiptol nėra pakankamos priežastys jam užsirūstinti ir sukrusti veikti ir kad jo prigimčiai labiau būtų tikę žinią apie kaimenių pagrobimą išklausyti su apgailestaujamu šypsniu. Tačiau žinojo, kad tokiu atveju būtų padaręs didelę skriau-

dą žygūnui, kuris be dvasios lėkė su ta žinia, taip pat ir apiplėštiems žmonėms, ir tiems, kurie buvo sugauti, išplėšti iš tėvynės ir ramaus gyvenimo ir išvaryti į svetimą šalį vergijon. Beje, ir visiems kitiems savo valdiniams, kuriems nė plaukas nuo galvos nenukrito, atsisakydamas keršyti karu jis būtų padaręs nuoskaudą, jiems būtų buvę sunku pakelti ir neįmanoma suprasti, kaip čia jų valdovas reikiamai negina savo žemės, – juk tada ir jie negalėtų tikėtis keršto ir pagalbos, jei patys būtų užpulti. Dasas suprato, kad šį keršto žygį daryti yra jo pareiga. Bet kas yra pareiga? Juk mes tiek daug pareigų dažnai be jokio širdies krustelėjimo apleidžiame! Dėl ko tad į šią keršto pareigą negalima žiūrėti abejingai, kodėl jos nevalia apleisti, kodėl jis negali tos pareigos atlikti atsainiai, lyg puse širdies, o turi šitai daryti uoliai ir karštai? Vos Dasui spėjo kilti šis klausimas, jau širdis davė jam atsaką, smilktelėjusi tuo pačiu skausmu, kaip atsisveikinant su princu Ravanu. Radža suprato: jeigu valdovas nesipriešindamas leistų plėšti kaimenes ir gyventojus, tai plėšimai ir smurtas eitų iš pasienio vis gilyn į šalį, ir galų gale priešas pasiektų jį patį ir smogtų ten, kur visų skaudžiausia ir jautriausia: jo sūnui! Išplėštų jam sūnų, sosto įpėdinį, išplėštų ir nužudytų, gal net nukankintų, ir tai būtų jam didžiausias skausmas, koks tiktai gali jį ištikti, didesnis, daug didesnis net už Pravatės mirtį. Štai dėl ko jis tokiu uolumu traukia į žygį, štai dėl ko jis toks pareigingas valdovas. Ne iš sielvarto dėl prarastų kaimenių ir žemių, ne iš gerumo savo valdiniams, ne iš troškimo atkeršyti už tėvo atminimo ir valdovo garbės įžeidimą jis tatai daro, o iš didelės, skausmingos, beprotiškos meilės tam vaikui ir iš didelės, beprotiškos baimės patirti skausmą, kurį atneštų to vaiko netektis.

Štai ką įžvelgė Dasas šiame žygyje. Beje, nepavyko jam Govindo vyrų prisivyti ir nubausti, jie su visu grobiu spėjo paspukti, o kad parodytų savo tvirtą valią ir narsą, jis pats dabar turėjo peržengti sieną ir nuniokoti vieną Govindo kaimą, išsivaryti galvijų ir išsivesti vergų. Pabuvo keletą dienų išvykoje, bet kai su pergale grįžo namo, tai vėl atsidavė giliems apmąstymams ir parsirado į rūmus labai tylus ir kone liūdnas, nes savo mąstymuose suvokė, kaip stipriai ir be jokios vilties ištrūkti jis visa savo būtybe ir veikla įsipainiojęs į klastingą tinklą. Mat jo polinkis mąstyti, poreikis

tyliai medituoti ir nekaltai, be jokios veiklos gyventi tolydžio augo ir augo, bet kita vertus, iš meilės Ravanui, iš baimės ir rūpesčio dėl jo, dėl jo gyvybės ir ateities tolydžio didėjo būtinybė veikti ir painiotis tame tinkle, iš švelnumo augo vaidas, iš meilės – karas; štai dabar, tegul ir vien iš reikalo būti teisingam ir kaltuosius bausti, jis jau pagrobė kaimenę, įvarė mirtiną baimę kaimui ir prievarta išsivedė vargšus nekaltus žmones, o iš to, savaime suprantama, turėjo kilti naujas kerštas ir smurtas, ir taip be galo ir pabaigos, kol visas jo gyvenimas ir visa jo šalis pavirs vienu karu, smurtu ir ginklų žvangesiu. Ši įžvalga arba vizija buvo kalta, kad jis tąsyk grįždamas atrodė toks tylus ir liūdnas.

Ir iš tikrųjų, priešiškai nusiteikęs kaimynas nedavė jam ramybės. Jis vėl užpuldinėjo ir plėšė Daso žemę. Dasas turėjo bausti ir gintis ir, jei priešas pasitraukdavo, gaudavo pakęsti, kad jo kareiviai bei šauliai darydavo naujus nuostolius kaimynui. Sostinėje matėsi vis daugiau ir daugiau raitų ir ginkluotų vyrų, kai kuriuose pasienio kaimuose buvo nuolat laikoma kariuomenė, stojo neramios dienos, pilnos karinių pasitarimų ir pasiruošimų. Dasas nepajėgė įžvelgti, kokią prasmę ir naudą galėtų turėti tas amžinas smulkus karas, jam buvo gaila kenčiančių žmonių, gaila nukautųjų gyvybės, gaila savo sodo ir knygų, kurių vis dažniau tekdavo atsisakyti, gaila savo dienų ir širdies ramybės. Jis dažnai apie tai šnekėdavo su brahmanu Gopalu, kai kada ir su žmona Pravate. Jis sakė, jog reiktų kviestis kurį nors visų gerbiamą kaimyną kunigaikštį pabūti tarpininku ir atkurti taiką, jis iš savo pusės mielai su tuo sutiktų, parodytų nuolaidumo, perleistų kelias ganyklas ir kaimus, jei tik taip būtų galima sugrąžinti taiką. Jam buvo nesmagu ir kiek apmaudu, kai pamatė, kad nei brahmanas, nei žmona apie tai net klausyti nenori.

Su Pravate nuomonių skirtumas dėl šio dalyko baigėsi itin stipriais žodžiais, net kivirču. Karštai ir tiesiog maldaujamai dėstė Dasas jai savo priežastis ir samprotavimus, bet ji kiekvieną žodį priėmė taip, tarsi jis būtų nukreiptas ne prieš karą ir bereikalingas žudynes, o vien prieš jos asmenį. Sykį ugningoje ir žodingoje kalboje Pravatė ėmė įrodinėti, kad priešo tikslas kaip tik ir esąs išnaudoti savo labui Daso gerumą ir taikumą (jei jau nesakysime – karo

baimę), jis priversiąs Dasą sudarinėti taiką po taikos, kiekvieną-kart atiduodant po truputį žemės ir žmonių, o galų gale vis viena liksiąs nepatenkintas ir, kai tik Dasą pakankamai nusilpninsiąs, pereisiąs prie atviro karo ir atimsiąs viską, kas dar bus likę. Čia, girdi, kalbama ne apie kaimenes ir kaimus, ne apie dalinę naudą ar dalinius nuostolius, o apie viską, apie išlikimą arba sunaikinimą. Ir jei Dasas pats nesuprantąs, kokių pareigų turįs savo sostui, sūnui ir žmonai, tai ji kaip tik turinti jį pamokyti. Jos akys liepsnas svaidė, balsas drebėjo, Dasas jau seniai buvo matęs ją tokią gražią ir karštą, bet jam buvo tiktai liūdna.

Tuo tarpu pasienio antpuoliai ir taikos pažeidinėjimai nesiliovė, tik didžiųjų liūčių metas juos laikinai apstabdė. O Daso rūmuose dabar buvo dvi partijos. Viena, taikos partija, buvo visai maža, be paties Daso, ją sudarė tiktai keletas senesniųjų brahmanų, mokytų ir meditacijose paskendusių vyrų. O karo partija, Pravatės ir Gopalo partija, turėjo savo pusėje daugumą kunigų ir visus karininkus. Kraštas uoliai ginklavosi ir žinojo, kad anoje pusėje priešas kaimynas daro tą patį. Berniuką Ravaną šaulių vadas mokė šaudyti iš lanko, o motina vedžiojo jį su savim į visas kariuomenės apžiūras.

Dasas tuo laiku prisimindavo kartais mišką, kuriame kitados gyveno kaip varganas bėglys, prisimindavo žilagalvį senį atsiskyrėlį, paskendusį ten savo mąstymuose. Prisimindavo, norėdavo jį aplankyti, pasimatyti ir jo patarimų išgirsti. Tik nežinojo, ar begyvas tasai senis ir, jei taip, ar norės jį išklausyti ir jam patarimų duoti, o jei ir gyvas, ir patarimų duotų, tai juk vis viena viskas liktų kaip buvę ir nieko čia nepakeisi. Mąstymai ir išmintis geri, kilnūs dalykai, bet jie tarpsta tarytum vien gyvenimo pakraščiuose, o kas plaukia gyvenimo sraute ir su jo bangomis kovoja, to darbai ir kentėjimai neturi nieko bendra su išmintimi, jie randasi savaime, jie yra lemtis, jie turi būti padaryti ir iškentėti. Juk ir dievai negyvena amžinoje ramybėje ir amžinoje išmintyje, jie irgi pažįsta pavojų ir baimę, kovą ir kautynes, tą jis žinojo iš daugelio pasakojimų. Taip Dasas ir pasidavė, nebesiginčijo su Pravate, jodinėjo į kariuomenės apžiūras, matė, jog artėja karas, nujautė jį iš naktimis kamuojančių sapnų, jo stotas sumenko, veidas patamsėjo, jis juto, kaip vysta ir blėsta jo gyveni-

mo laimė ir džiaugsmas. Beliko tik meilė savo vaikui, ji augo drauge su rūpesčiais, su ginklavimusi, su kariuomenės mankštinimu, ji buvo raudonai liepsnojantis žiedas jo sulaukėjusiame sode. Dasas stebėjosi, kiek tuštumos gali žmogus ištverti, kiek be džiaugsmo gali iškentėti, kaip labai gali priprasti prie rūpesčio ir apatijos, stebėjosi ir tuo, kaip liepsningai ir valdingai galėjo pražysti, regis, aistrų nebetekusioje širdyje tokia baimės ir rūpesčio kupina meilė. Tegu jo gyvenimas gal beprasmis, bet vis tiek jis turi branduolį ir vidurį, jis sukasi aplink meilę sūnui. Dėl sūnaus jis keliasi rytą iš patalo ir velka savąją dienos naštą su visokiais darbais ir vargais, kurių tikslas karas ir kurių kiekvienas jam šlykštus. Dėl sūnaus jis kantriai vadovauja kariuomenės viršininkų pasitarimams ir tik tiek tesipriešina daugumos nutarimams, kad reikalauja dar palūkėti, o ne pulti galvotrūkčiais į avantiūrą.

Kaip jo knygos, sodas, gyvenimo smagumai ilgainiui pasidarė svetimi ir neištikimi jam, o gal jis jiems, taip lygiai tapo jam svetima, neištikima ir toji, kuri šitiek metų buvo jo laimė ir gyvenimo džiaugsmas. Viskas prasidėjo nuo politikos, ir tada, kai ji jam išrėžė aną karštą kalbą, kurioje jo vengimą nuodėmės ir taikos meilę bemaž atvirai išjuokė kaip bailumą ir išraudusiais skruostais kalbėjo ugningus žodžius apie valdovo garbę, didvyriškumą ir gėdą, tada jis sumišęs ir su svaigstančia galva pajuto ir pamatė, kaip labai žmona nutolusi nuo jo, o gal jis nuo jos. Ir nuo to laiko praraja tarp jų dar padidėjo ir vis platėjo, ir nė vienas iš jų nieko nedarė tam sustabdyti. Teisingiau, tai jis, Dasas, būtų čia turėjęs ką daryti, nes tik jis matė prarają ir jo vaizduotėje ji darėsi visų prarajų praraja, nebeužpildoma bedugnė tarp vyro ir moters, tarp „taip" ir „ne", tarp sielos ir kūno. Kai jis grįždavo mintimis į praeitį, tardavosi aiškiai regįs viską: kaip kitados Pravatė, kerinti gražuolė, jam sužadino meilę ir žaidė juo, kol jis išsižadėjo savo draugų ir bičiulių piemenų ir tokio giedro gyvenimo ir dėl jos nuėjo gyventi tarp svetimų, buvo tarnas, žentas negerų žmonių namuose, o tie žmonės išnaudojo jo meilę ir vertė jį dirbti už juos. Paskui pasirodė tasai Nalas, ir prasidėjo Daso negandai. Nalas pagrobė jo žmoną, turtingas puošnus radža su savo rūbais ir palapinėmis, žirgais ir tarnais suviliojo beturtę, jokios prabangos

nemačiusią moterį, ir tatai jam turbūt nesunkiai pasisekė. Betgi – ar tikrai jis būtų galėjęs taip lengvai ir greitai suvilioti Pravatę, jeigu ji širdies gilumoje būtų buvusi ištikima ir dora? Na štai, radža ją suviliojo arba tiesiog pasiėmė ir padarė Dasui nuoskaudą, bjauriausią iš visų ligi tol patirtų. O jis, Dasas, atsikeršijo, užmušė savo laimės vagį, tai buvo didžio triumfo valanda. Tačiau vos tai padaręs turėjo bėgti; dienas, savaites, mėnesius slapstėsi krūmuose ir švendrynuose, būdamas beteisis, nepasikliaudamas nė vienu žmogumi. O ką tuo laiku veikė Pravatė? Apie tai tarp jų niekad nebuvo daug šnekos. Šiaip ar taip: bėgti paskui jį žmona nebėgo, o ieškojo ir surado jį tik tada, kai jis dėl savo kilmės buvo paskelbtas valdovu ir jai tapo reikalingas, kad įeitų į rūmus ir sėstų į sostą. Tada ji pasirodė, išgabeno jį iš miško ir iš garbaus atsiskyrėlio kaimynystės, jis buvo gražiais rūbais apvilktas, padarytas radža, viskas tada spindėte spindėjo ir tryško laime – tačiau iš tiesų: ką jis tada prarado ir ką už tai gavo mainais? Gavo spindesį ir valdovo pareigas, iš pradžių lengvas, o toliau vis sunkėjančias, atgavo gražią pačią, saldžios meilės valandas su ja, o paskui atsirado sūnus, meilė jam ir vis didėjantis rūpestis dėl jo gyvybės ir laimės, kuriai grėsė pavojus, o va dabar – karas prieš akis. Štai ką jam atnešė Pravatė tada, kai surado miške prie šaltinio.

O ko už tai neteko, ką prarado? Prarado girios ramybę, pamaldžios vienatvės ramybę, neteko švento jogo kaimynystės ir pavyzdžio, neteko vilties tapti jo mokiniu ir įpėdiniu, pasiekti gilią, spindulingą, nedrumsčiamą išminčiaus sielos ramybę, išsivadavimą iš gyvenimo kovų ir aistrų. Pravatės grožio suvedžiotas, moters apkerėtas ir jos garbėtroška užsikrėtęs, jis pametė tą vienintelį kelią, kuriuo tik ir galima laimėti laisvę ir ramybę. Tokia nūnai jam atrodė jo gyvenimo istorija, ir išties ji lengvai davėsi taip dėstoma, reikėjo tik truputį kai ką paryškinti, kai ką praleisti, ir galėjai ją tokią išvysti. Praleista jo buvo, be ko kita, toji aplinkybė, kad jis dar anaiptol nebuvo atsiskyrėlio mokinys, net buvo nusiteikęs jį laisvu noru palikti. Taip lengvai pasikeičia dalykai, kada į juos žvelgiama atgalios.

Visiškai kitaip žiūrėjo į tuos dalykus Pravatė, nors daug mažiau apie juos galvojo nei jos vyras. Dėl Nalo ji visai nekvaršino sau galvos. Užtat, jei tik atmintis jai gerai tarnavo, ji, ji viena kūrė ir grindė

Daso laimę, ji vėl padarė jį radža, apdovanojo sūnumi, meilės ir laimės kalnus jam supylė, kad galų gale gautų įsitikinti, jog jis nevertas jos didybės, jos išdidžių planų. Mat jai buvo aišku, kad artėjantis karas turi atnešti ne ką kita, kaip tik Govindo sunaikinimą ir jos valdžios bei valdų padvigubinimą. Tuo tarpu Dasas, užuot džiaugęsis tuo ir kuo uoliausiai darbavęsis, kaip jai rodės, visai ne valdoviškai priešinosi karui ir užkariavimams ir būtų mielai laukęs senatvės nieko neveikdamas, tupėdamas prie savo gėlių, medžių, papūgų ir knygų. Visai kitoks vyras buvo Višvamitras, vyriausiasis raitelių vadas ir, be jos pačios, karščiausias karo partijos šalininkas, raginantis kuo greičiau karą pradėti ir jį laimėti. Tų dviejų vyrų nebuvo ko nė lyginti, Višvamitras buvo kur kas pranašesnis.

Dasas puikiai matė, kaip labai jo žmona susibičiuliavusi su tuo Višvamitru, kaip labai juo žavisi, kaip pati leidžia ja žavėtis tam linksmam ir narsiam, gal kiek paviršutiniškam, gal ir ne per daug protingam karininkui, kuris garsiai juokiasi, turi gražius stiprius dantis ir dailiai užlaikomą barzdą. Žiūrėjo į tai su kartėliu ir drauge su panieka, su tam tikru pašaipiu abejingumu, kuriuo pats sau akis dūmė. Jis nešnipinėjo ir nenorėjo žinoti, ar anų dviejų bičiulystė laikosi leistinų padorumo ribų ar nesilaiko. Matė, kad žmona įsimylėjusi tą dailų raitelį, matė Pravatės laikyseną, kuria ji pripažino Višvamitro pranašumą prieš savo nelabai herojišką vyrą, bet į tai žiūrėjo atsainiai, kaip buvo pratęs žiūrėti į visa, kas aplinkui dedasi, nors viduje graužė kartėlis. Ir vis viena, ar žmona jam rengė neištikimybę ir išdavystę ar jos elgesys reiškė tik panieką vyro pažiūroms,– tokia padėtis buvo, ji plėtojosi, augo ir grėsė jam lygiai taip pat kaip karas ir kaip pražūtis, prieš tai nebuvo priemonių ir nebuvo kitokios laikysenos kaip tik sutikti, pasyviai kęsti – juk kaip tik tuo, o ne puolimais ir pergalėmis reiškėsi Daso vyriška valia ir didvyriškumas.

Ir Dasas suprato, kad vis tiek, ar Pravatės žavėjimasis raitelių vadu (arba Višvamitro žavėjimasis Pravate) laikosi padorumo ir leistinumo ribų ar nesilaiko, ji yra mažiau kalta nei jis pats. Jis, Dasas, mąstytojas ir abejotojas, buvo, tiesa, labai linkęs suversti jai kaltę dėl savo laimės žlugimo ar bent laikyti ją ne mažiau už save patį atsakinga už tai, kad jis įklimpo ir įsipainiojo į visus tuos dalykus, į

meilę, garbės alkį, keršto žygius ir plėšikavimą, dar daugiau, savo mintyse jis moterį, meilę ir aistrą laikė atsakinga už viską pasaulyje, už visą tą siautulį, už visą tą aistrų ir geismų, neištikimybės, mirties, žudynių, karo šėlą. Tačiau drauge jis puikiai žinojo, kad Pravatė nekalta, kad ji ne priežastis, o auka, kad pati ji nesukūrė nei savo grožumo, nei jo meilės ir negali už tai atsakyti, kad ji yra tik dulkelė saulės spindulyje, bangelė upėje ir kad tik jo paties dalykas buvo vengti moters ir meilės, laimės alkio ir garbės troškulio ir arba likti ramiam piemeniui, arba slaptu jogos keliu pergalėti savo netobulumą. Jis to nepadarė, netesėjo, nebuvo pašauktas didiems žygiams, o gal išsižadėjo savo pašaukimo, tad jo žmona galų gale teisi, laikydama jį bailiu. Užtat jis turi su ja sūnų, tą gražų, dailų berniuką, dėl kurio jis taip dreba ir kurio turėjimas juk lig šiol dar teikia jo gyvenimui prasmę ir vertę, tai didelė laimė, skausminga ir nerimastinga, bet vis tiek laimė, jo laimė. Šią laimę jis dabar apmoka sielvartu ir kartėliu širdyje; ryžtu eiti į karą ir mirti, žinojimu, jog žengia sutikti savo žūties. Ten, savojoje valstybėje, sėdi radža Govindas, jam patarinėja ir jį kursto užmuštojo Nalo, negero atminimo suvedžiotojo, motina, ir Govindo antpuoliai darosi vis dažnesni ir įžūlesni; vien sąjunga su galingu Gaipalio radža galėtų Dasą taip sutvirtinti, jog Govindas būtų priverstas daryti taiką ir laikyti gerus kaimyniškus santykius. Tačiau Gaipalio radža, kad ir palankus Dasui, yra juk Govindo giminė ir kuo mandagiausiai atsisako stoti į tokią sąjungą. Išsisukti nebėra kaip, nėra vilties tikėtis išminties ar žmogiškumo, lemtis artėja, ir reikia ją ištverti.

Dasas jau pats beveik ilgisi karo, susitvenkusių perkūnų išsigriaudėjimo, tegu jau greičiau ateitų, kas turi ateiti, ko nebegalima išvengti. Jis dar sykį aplanko Gaipalio radžą, apsikeičia su juo mandagiais žodžiais, neduodančiais jokių vaisių, taryboje reikalauja nuosaikumo ir kantrybės, nors jau seniai nebesitiki nieko laimėti; o šiaip – ginkluojasi. Taryboje nuomonės dabar skiriasi tik dėl to, ar už artimiausią priešo antpuolį įsibrauti į jo žemę ir atsakyti karu ar laukti, kol priešas pats pradės karą, kad tautos ir viso pasaulio akyse jis būtų kaltininkas ir taikos laužytojas.

Priešas, nesirūpindamas tokiais klausimais, padarė galą svarstymams, pasitarimams, dvejojimui ir vieną dieną užpuolė Daso

valstybę. Inscenizavo kiek didesnį plėšikišką antpuolį, nuviliojo į pasienį Dasą su raitelių vadu ir geriausiais jo vyrais, o kol tie buvo kelionėje, su pagrindinėmis jėgomis užpuolė Daso miestą, paėmė vartus ir apsupo rūmus. Dasas, tai sužinojęs, tučtuojau pasuko atgal, suprasdamas, kad žmona ir sūnus apsupti rūmuose, o gatvėse vyksta kruvinos kautynės, ir baisus skausmas spaudė jam širdį, pagalvojus apie saviškius ir jiems gresiančius pavojus. Dabar jis nebebuvo neryžtingas ir atsargus karvedys, jis įsidegė skausmu ir nirtuliu, dūmė su savo vyrais pašėlusiu greičiu namo, rado verdant kautynes visose gatvėse, prasiveržė iki rūmų, juose jau rado priešus ir kirtosi it padūkęs, kol temstant tai kruvinai dienai, nebetekęs jėgų ir keliskart sužeistas, krito be sąmonės.

Kai atsipeikėjo, pamatė besąs belaisvis, mūšis buvo pralaimėtas, miestas ir rūmai priešų rankose. Jį surištą nuvarė pas Govindą, tasai pasveikino jį tyčiodamasis ir nuvedė į vieną kambarį; tai buvo anas kambarys su raižiniais dabintomis ir auksuotomis sienomis, su daugybe raštų ritinių. Čia ant kilimo sėdėjo tiesi, suakmenėjusiu veidu jo žmona Pravatė, už jos stovėjo ginkluoti sargybiniai, o jai ant kelių gulėjo sūnus; it nuskinta gėlė gulėjo smulkus berniukas, negyvas, papilkėjusiu veidu, krauju persisunkusiais drabužiais. Žmona neatsigręžė, kai vyrą įvedė, nepažvelgė į jį, tik nustėrusi žiūrėjo į mažytį numirėlį; Dasui ji pasirodė keistai persimainiusi, tik po kurio laiko jis pastebėjo, kad jos plaukai, dar prieš kelias dienas buvę tamsiai juodi, perdėm pražilę. Matyt, jau kuris laikas ji taip sėdėjo, su vaiku ant kelių, sustingusi, pastirusiu it kaukė veidu.

– Ravanai! – suriko Dasas. – Ravanai, vaike mano, gėle mano!

Jis atsiklaupė, priglaudė veidą prie nebegyvo sūnaus galvos; it maldoje klūpojo prieš bežadę moterį ir prieš vaiką, abu apraudodamas, abiem pagarbą reikšdamas. Užuodė kraujo ir mirties kvapą, sumišusį su aromatu gėlių aliejaus, kuriuo buvo įtepti vaiko plaukai. Sustingusiomis akimis žvelgė Pravatė į juos abu.

Kažkas palietė jo petį, tai buvo vienas iš Govindo vadų, liepė jam stotis ir išvedė laukan. Nei Dasas nepratarė žodžio Pravatei, nei ji jam.

Surištą paguldė jį į vežimą ir nugabeno į Govindo miestą, į kalėjimą, tenai atleido dalį raiščių, kareivis atnešė ąsotį vandens ir

pastatė ant akmeninės aslos, paliko jį vieną, duris uždarė ir užrakino. Viena žaizda petyje degte degė. Jis apgraibomis surado vandenį, suvilgė rankas ir veidą. Norėjosi ir gerti, bet negėrė; taip tarėsi greičiau numirsiąs. Kaip ilgai dar truks visa tai, kaip ilgai! Jis ilgėjosi mirties, kaip jo perdžiūvusi gerklė ilgėjosi vandens. Tik su mirtimi baigsis jo širdies kankynė, tik tada jo sieloje išblės motinos ir negyvo sūnaus vaizdas. Tačiau iš visų kančių jį gailestingai išvadavo nuovargis ir alpulys: jis susmuko ir užmigo.

Trumpą valandėlę nusnūdęs ir pabudęs, jis norėjo prasitrinti mieguistas akis, bet negalėjo, abi rankos buvo užimtos, jis laikė kažką, o kai labiau prasiblaivė ir atsimerkė, nebebuvo kalėjimo sienų aplinkui, tik ryški ir stipri žalia šviesa sruvo medžių lapais ir samanomis; jis ilgai markstėsi, šviesa ištiko jį it tylus, bet stiprus smūgis, jam paliko klaiku, šiurpas nuvėrė sprandą ir nugarą; jis vėl pasimarkstė, išsiviepė lyg verkti ruošdamasis ir išplėtė akis. Stovėjo miške ir laikė rankose pilną dubenį vandens, prie jo kojų rusvai ir žalsvai blizgavo šaltinėlio duobutė, jis žinojo, kad ten antai, už papartyno, stovi trobelė ir jo laukia jogas, kuris taip keistai juokėsi ir kurį jis paprašė papasakoti ką nors apie mają. Jis nepralaimėjo mūšio, neprarado sūnaus, nebuvo nei valdovas, nei tėvas; užtat jogas patenkino jo norą ir parodė jam, kas yra maja: rūmai ir sodai, knygos ir paukščių auginimas, valdovo rūpesčiai ir tėvo meilė, karas ir pavydas, meilė Pravatei ir didis nepasitikėjimas ja, viskas buvo niekas – ne, ne niekas, tai buvo maja! Dasas stovėjo sukrėstas, ašaros riedėjo per skruostus, rankose drebėjo ir svyravo dubuo, ką tik prisemtas vandens atsiskyrėliui, vanduo laistėsi per kraštus jam ant kojų. Jautėsi taip, lyg būtų suluošintas, lyg jam iš galvos kas būtų pašalinta, širdyje atsivėrė tuštuma: štai jis staiga neteko ilgų gyvenimo metų, saugotų lobių, patirtų džiaugsmų, iškentėtų skausmų, baimių, nusiminimo, artimo mirčiai; viskas dingo, išblėso ir pavirto į nieką – ir vis dėlto ne į nieką! Juk atmintis išliko, vaizdai išnyko, jis dar teberegėjo Pravatę sėdint, didžią ir sustingusią, su staiga pražilusiais plaukais, ant kelių jai gulėjo sūnus, lyg jos pačios pasmaugtas, tartum auka gulėjo jis, jo rankos ir kojos be gyvybės karojo nuo motinos kelių. O, kaip greitai, kaip greitai ir klaikiai, kaip žiauriai, kaip nuodugniai buvo jam išaiškinta, kas yra maja! Viskas persikeitė jame, ilgi ir išgy-

venimų kupini metai susitraukė į akimirkas, sapnas buvo visa, kas dar ką tik rodėsi gyvų gyviausia tikrovė, galbūt sapnas buvo ir visa kita, kas anksčiau dėjosi, – istorijos apie valdovo sūnų Dasą, apie jo piemenavimą, vedybas, kerštą Nalui, prieglobstį pas atsiskyrėlį; čia tiktai paveikslai, kokiais gėrimės išdrožinėtais rūmų sienose, kur medžių lapijoje galime matyti gėlių, žvaigždžių, paukščių, beždžionių ir dievų. O argi tai, ką jis dabar išgyvena ir prieš akis turi, tas pabudimas iš valdovo, karvedžio ir kalinio būvio, tas stovėjimas prie šaltinio, tas vandens dubuo, iš kurio jis ką tik nuliejo truputį, o kartu ir mintys, dabar mąstomos, – argi visa tai galų gale ne iš tos pačios medžiagos, argi tai ne sapnas, pasvaja, maja? Ir ką jis ateityje dar išgyvens, akimis regės ir rankomis lies ligi pat mirties valandai – argi ne iš tos pat medžiagos, ne tos pat prigimties? Žaismas ir regimybė yra viskas, putos ir sapnas, maja yra visa ta graži ir siaubinga, kerinti ir bet kokią viltį žudanti gyvenimo vaizdų kaita, su savo deginančiais džiaugsmais, deginančiais skausmais.

Dasas stovėjo ir stovėjo it apsvaigintas ir pritrenktas. Vėl persikreipė jo rankose dubuo, ir vanduo liejosi, šalti lašai tiško ant kojų ir gėrėsi žemėn. Ką daryti? Vėl prisemti dubenį, nunešti jogui, kad jis išjuoktų viską, kas tame sapne iškentėta? Tas nelabai viliojo. Dasas nuleido dubenį, išliejo visą ir numetė ant samanų. Atsisėdo į žolę ir rimtai susimąstė. Gana jam buvo, net per daug gana tų pasvajų, tų demoniškai susipynusių išgyvenimų, džiaugsmų ir skausmų, kurie slegia širdį ir stingdo kraują, o paskui staiga pasirodo besą tiktai maja ir žmogų palieka apmulkintą, gana jam buvo visko, jis nebetroško nei moters, nei vaiko, nei sosto, nei pergalės, nei keršto, nebetroško nei laimės, nei išminties, nei valdžios, nei dorybių. Troško tiktai ramybės, tiktai pabaigos, norėjo tik sustabdyti ir sunaikinti tą amžinai besisukantį ratą, tą begalinę vaizdų kaitą. Norėjo save patį galutinai suramdyti ir sunaikinti, lygiai kaip tada, kai paskutiniame mūšyje puolė tarp priešų, kirto visiems aplinkui ir pats kertamas buvo, kitiems kraują leido ir pats krauju plūdo, kol susmuko. O paskui? Paskui buvo alpulio, snaudulio, o gal mirties pauzė. Ir tuoj štai jis vėl atsigavo, turėjo įsileisti į širdį gyvenimo srautą, įsileisti į akis tą baisų, gražų, šiurpų reginių tvaną, ir taip be galo ir neišvengiamai, ligi naujo alpu-

lio, ligi naujos mirties. Ir ši galbūt bus tik pauzė, trumputėlaitė atvanga, atokvėpis, o paskui vėl viskas prasidės iš naujo, ir jis vėl bus viena iš tūkstančio figūrų laukiniame, svaigulingame, patrakusiame gyvenimo šokyje. Ak, nėra susinaikinimo, nėra pabaigos.

Nerimastis pastatė jį vėl ant kojų. Jei jau tame prakeiktame šokio rate negali būti atilsio, jei net jo vienintelis, didžiausias troškimas yra nepasiekiamas, na, tai tebūnie – jis vėl prisems dubenį vandens ir nuneš jį tam seniui, kuris liepė jam eiti vandens, nors, tikrai sakant, jokios teisės neturi jam įsakinėti. Tai tarnyba, kurios iš jo reikalaujama, tai užduotis, galima paklusti ir ją įvykdyti, vis geriau negu sėdėti ir išradinėti būdus, kaip save sunaikinti, apskritai klausyti ir tarnauti yra kur kas lengviau ir geriau, kur kas nekaltesnis ir sveikesnis daiktas negu viešpatauti ir būti atsakingam, – tiek jis jau žinojo. Gerai, Dasai, tad imk dubenį, prisemk gražiai vandens ir nunešk savo ponui!

Kai nuėjo prie trobelės, mokytojas jį sutiko ypatingu žvilgsniu, truputį lyg klausiamu, lyg užjaučiamu, lyg smagiai pritariamu, – tokiu žvilgsniu, kokiu, tarkime, vyresnis berniukas žiūri į jaunesnį, kai mato jį pareinant iš keblaus ir truputį gėdingo nuotykio, iš narsos bandymo, kurį pats jam buvo uždavęs. Tas piemuo karalaitis, tas prie jo priklydęs varganas vyriokas, parėjo, tiesa, tiktai nuo šaltinio, parnešė vandens ir neužtruko nė ketvirčio valandos; tačiau jis spėjo pabūti kalėjime, prarasti žmoną, sūnų ir karalystę, nugyventi visą žmogaus gyvenimą ir žvilgtelėti į besisukantį ratą. Turbūt šis jaunas vyras jau anksčiau buvo kartą arba keliskart žadintas ir įkvėpęs pilną burną tikrovės, kitaip nebūtų čia atėjęs ir taip ilgai užsibuvęs; dabar tačiau atrodė tikrai pažadintas ir pribrendęs pradėti ilgą kelionę. Prireiks dar ne vienerių metų, kol tą vaikiną išmokysi bent sėdėti kaip reikiant ir taisyklingai kvėpuoti.

Tik tuo vienu žvilgsniu, išreiškiančiu vos pastebimą palankumą ir užsimenančiu, jog tarp jų susidarė ypatingas santykis, mokytojo ir mokinio santykis, – tik tuo žvilgsniu jogas ir atliko priėmimo į mokinius apeigą. Šis žvilgsnis išvaikė bergždžias mintis iš mokinio galvos, padarė jį klusnų ir priėmė į tarnybą. Daugiau apie Daso gyvenimą nėra ko pasakoti, visa kita vyko anapus vaizdų ir istorijų. Iš miško jis niekad nebepasitraukė.

Šios knygos 1–264 puslapį išvertė Vytautas Petrauskas. Deja, mirtis nenuilstamam literatūros darbininkui sukliudė užbaigti rankraštį. Likusią romano dalį vertė Dominykas Urbas.

STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDIMAS. MĖGINIMAS DUOTI VISIEMS SUPRANTAMĄ JO ISTORIJOS ĮVADĄ

1. *Albertus Secundus* – H. Hesės išgalvotas autorius, kurio vardas, matyt, sukurtas pagal analogiją su Albertu Didžiuoju, viduramžių scholastu, garsiu teologu ir filosofu. Epigrafas iš pradžių vokiečių kalba buvo parašytas paties H. Hesės, o paskui jo draugų filologų išverstas į lotynų kalbą. Pilnas šaltinio pavadinimo vertimas būtų toks: „Albertas Antrasis. Trakt. apie kristal. dvasią išl. Klangoras ir Kolof., kn. I, sk. 28".

2. *Pjeras Abeliaras* (1079–1149) – prancūzų filosofas scholastas, teologas ir poetas.

3. *Nikalajus Kuzietis* (1401–1464) – viduramžių filosofas scholastas ir teologas.

4. *Fajakai* – „Odisėjoje" minima be rūpesčių gyvenanti, dievų globojama jūrininkų tauta, įsikūrusi pasakiškoje Scherijos saloje.

5. *Rytų kraštų piligrimų sąjunga* – čia, kaip jau ir romano dedikacijoje, daroma užuomina į „Žaidimo" giminystę su 1932 m. pasirodžiusia H. Hesės apysaka „Kelionė į Rytų kraštus". „Rytų kraštų

piligrimų sąjunga" – savotiškas pirminis Kastalijos Ordino variantas, uždara dvasios elito bendrija.

6.... *taip Brėmgarteno ir Morbio*... – realiai egzistuojančios vietos, susijusios su H. Hesės gyvenimu ir jau minėtu kūriniu „Kelionė į Rytų kraštus". Brėmgarteno pilies savininkas Maksas Vasmeris buvo H. Hesės draugas. Pilyje dažnai rinkdavosi būrelis rašytojo bendraminčių, kurie ir buvo savotiškas Rytų šalių piligrimų sąjungos prototipas. *Morbio Inferiore* – gilus tarpeklis Šveicarijoje, taip pat minimas „Kelionėje į Rytų kraštus".

7. *Bastianas Pero iš Kalvo* – ši pavardė paimta iš realaus gyvenimo. Kalvas yra gimtasis H. Hesės miestas, o B. Pero – to miesto amatininkas, pas kurį mokėsi būsimasis rašytojas.

8. *Johanas Pachelbelis* (1653–1706) – vienas žymiausių vokiečių vargoninkų ir kompozitorių, gyvenusių prieš J. S. Bachą.

JOZEFO KNECHTO, VADINAMO MAGISTER LUDI, GYVENIMO APRAŠYMAS

1. *Lodovicus Crudelis* – lot.: „Liudvikas Žiaurusis"; tai lotynizuota H. Hesės draugo, dailininko Lui Muljė pravardė, kurią pastarajam buvo davęs rašytojas.

2. *Chattus Calvensis II* – lot.: „Chatas II iš Kalvo", lyg ir koks H. Hesės antrininkas; lotyniškas žodis *chattus* reiškia senovės germanų genties pavadinimą, ligi mūsų dienų išlikusį vietovardyje „Heseno žemė" bei tokiose pavardėse, kaip Hesė, Hesas, Hesenas ir pan.

3.... *kaip, pavyzdžiui, tas Otas... arba mūsų Šarlemanas*... – Knechto bendramokslių vardai paimti iš senosios istorijos: Šarlemanas – prancūziškas Karolio Didžiojo vardas, o Otas neabejotinai primena skaitytojui daugybę Otonų, valdžiusių „Šventąją vokiečių tautos Romos imperiją".

4. *Karlas Feromontė* – dar vienas žaidimas pavardėmis. Šį sykį rašytojas išvertė į italų kalbą savo draugo ir giminaičio, vokiečių muzikologo ir folkloristo Karlo Izenbergo pavardę.

5.... *Johano Albrechto Bengelio mokinį, Ėtingerio bičiulį, kurį laiką viešėjusį Cincendorfo bendruomenėje...* – J. A. Bengelis (1687–1752) – evangelikų teologas. Tarp kitų jo veikalų minėtina ir knyga „Išaiškintas šv. Jono Apreiškimas", pasak kurios, pasaulio pabaiga ir antrasis Kristaus atėjimas turėjo įvykti 1836 m. Apie šį Bengelio veikalą romane kalba tėvas Jokūbas. *Frydrichas Kristianas Ėtingeris* (1702–1782) – švabų teologas ir mistikas. Grafas *Mikalojus Ludvigas fon Cincendorfas* (1700–1760) – vokiečių protestantizmo veikėjas, savo dvare Bertelsdorfe įkūręs pietistų bendruomenę, propagavęs įvairių evangelikų krypčių susivienijimą.

6.... *tarp in ir jang...* – in ir jang – dviejų būties pradų apibūdinimai senovės kinų filosofijoje. In – vyriškasis pradas, dangus, šiluma, o jang – moteriškasis, žemė, šaltis.

7. *„Ičing"* – „Permainų knyga", VIII–V a. pr. m. e. susiformavęs vienas iš pagrindinių kanoninių konfucianizmo veikalų, susidedantis iš pagrindinio teksto, naudojamo pranašavimui su kraujažolės stiebeliais, tai yra iš 64 heksagramų, kurias sudaro tiesios ir laužytos linijos, iš jų pavadinimų bei aiškinimų, taip pat iš septynių priedų, komentuojančių pagrindinį tekstą.

8. *„Šičing"* – seniausios kinų poezijos rinkinys (IX–VI a. pr. m. e.).

9. *Tomas fon der Travė* – šio magistro prototipas, be abejo, yra vokiečių rašytojas Tomas Manas. Ir šį kartą pavardė sąmojingai užšifruota: *Thomas von der Trave* – tai „Tomas nuo Travės upės", prie kurios yra T. Mano gimtasis miestas Liūbekas.

10. *Frankė iš Halės...* – turimas galvoje Augustas Hermanas Frankė (1663– 1727), evangelikų teologas ir pedagogas, vienas iš pietizmo sąjūdžio vadovų.

11. *Tuskulas* – bendrine sąvoka tapęs senovės romėnų miesto pavadinimas, reiškiąs jaukius namus, saugią priebėgą.

12. *Biciniumai* – senovinis dvibalsių, *a capella* atliekamų muzikos kūrinių pavadinimas.

13. *Heinrichas Isaakas* (apie 1450–1517) – garsus Nyderlandų bažnytinės ir pasaulietinės muzikos kūrėjas.

14. *Figūrinė muzika* – lot.: *musica figuralis*: tai muzika, kurioje, skirtingai nuo vienbalsio choralo ir paprastos, vienodomis natų vertėmis vystomos choralo harmonijos, dominuoja kontrapunktas ir gausu įvairių muzikinių figūrų.

15. *Guru* – induizme priimtas dvasinio vadovo titulas (sanskr. – *„garbusis"*).

16. *„Brahmano išmintis"* – vokiečių poeto ir orientalisto, Rytų tautų poezijos vertėjo Frydricho Riukerto (1788–1866) vienas iš stambiausių originalių kūrinių (6 t., 1836–1839).

JOZEFO KNECHTO PALIKTIEJI RAŠTAI

1. *Maja* – Indijos filosofija (Vedantos sistema) šiuo terminu apibūdina vien regimybe laikomą išorinį reiškinių pasaulį, kosminę iliuziją.

2. *„Summa contra gentiles"* – „Suma prieš pagonis" (1259–1264), vienas iš pagrindinių viduramžių scholasto, katalikų šventojo Tomo Akviniečio (1225 ar 1226–1274) veikalų, kartais dar vadinamas „Filosofijos suma". Kitas jo svarbus kūrinys yra „Teologijos suma" (*„Summa theologica"*, 1265–1274), todėl tad eilėraštyje ir kalbama apie „sumų šventovę".

3. *Knechtas* – ir romano herojaus pavardė, ir šio „gyvenimo" pagrindinio personažo vardas parinktas neatsitiktinai: vokiečių kalbos žodis *Knecht* reiškia „tarnas". Beje, tą pačią prasmę turi ir kitų dviejų „gyvenimų" pagrindinių personažų vardai: *Famulus* (lot.) ir *Dasa* (sanskr.).

4. *... kaip atvaizduota vienoje Pizos Camposanto freskoje...* – Pizos *Campo Santo* (it. – „kapinės") yra vienas ryškiausių ankstyvojo Italijos meno pavyzdžių. Šis 1283 m. sukurtas kompleksas garsus savo freskomis, o atsiskyrėlių gyvenimo scenos yra viena pagrindinių tų freskų temų.

5. *Dionas Pugilis* – lotyniškas žodis *pugil* reiškia „kumštininkas".

Turinys

Hesse, Hermann

He349 Stiklo karoliukų žaidimas: romanas / Hermann Hesse; iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Petrauskas ir Dominykas Urbas. – Vilnius: Alma littera, 2007. – 496 p.

ISBN 978-9955-24-479-0

Pasaulinį pripažinimą pelnęs H. Hesės romanas, už kurį rašytojas apdovanotas Nobelio premija, nukelia skaitytoją į utopinę XXII amžiaus erdvę, idėjų pasaulį, nagrinėja amžinuosius dvasios ir pasaulio, idėjos ir materijos priešpriešų klausimus ir galimybę juos sutaikyti.

UDK 830–3

HERMANN HESSE
STIKLO KAROLIUKŲ ŽAIDIMAS
Romanas

Iš vokiečių kalbos vertė
VYTAUTAS PETRAUSKAS IR DOMINYKAS URBAS

Redaktorė NIJOLĖ SKLIUTAITĖ
Viršelio dailininkas GEDAS ČIUŽELIS
Korektorė DANGIRUTĖ GIEDRAITYTĖ
Maketavo ZITA PIKTURNIENĖ

Tiražas 2000 egz.
Išleido leidykla „Alma littera", A. Juozapavičiaus g. 6/2, LT-09310 Vilnius
Interneto svetainė: www. almalittera.lt
Spaudė AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, LT-44318 Kaunas
Interneto svetainė: www.spindulys.lt